

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E ÇOCUKLARIN
KORUNMASI VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU
(1917-1981)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kevser ŞEKER

2901090019

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Aynur SOYDAN ERDEMİR

İSTANBUL 2015

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Kevser ŞEKER

Numarası : 2901090019

Anabilim/Bilim Dalı : Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi

Danışman : Doç.Dr. Aynur SOYDAN ERDEMİR

Tez Savunma Tarihi : 25/12/2015

Tez Savunma Saati : 11.00

Tez Başlığı : "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çocukların Korunması ve Çocuk Esirgeme Kurumu (1917-1981)"

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Doç.Dr. Aynur SOYDAN ERDEMİR (Danışman)		Kabul
2-Prof.Dr. Mustafa AYDIN		Kabul
3-Doç.Dr. Safiye KIRANLAR (Sakarya Üniv.)		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof.Dr. Fatmagül DEMİREL (YTÜ)		
2-Prof.Dr. Gülden SARIYILDIZ		

YEMİN METNİ

Doktora/Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Çocukların Korunması ve Çocuk Esirgeme Kurumu (1917-1981)” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Kevser ŞEKER

ÖZ

**OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E ÇOCUKLARIN
KORUNMASI VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU (1917-1981)**

Kevser ŞEKER

Bütün toplumlar kültürlerinin taşıyıcısı, geleceklerinin teminatı olmaları bakımından en önemli varlıkları olarak gördükleri çocuklarının bakım, himaye ve eğitimlerine büyük özen göstermişlerdir. Osmanlı Devleti'nde de çocukların yaşam, sağlık ve her türlü haklarının korunması, en iyi şekilde eğitilerek geleceklerinin temin edilmesi için gerekli tedbirler alınmıştır. Başlangıçta aile ve yakın akraba çevresi ile sosyal yardım müesseselerine bırakılan bu hususlar zamanla devletin sorumluluğu altında düzenlenmiştir. Tanzimat'la birlikte oluşturulan çocuk koruma ve eğitim kurumları Meşrutiyet döneminde sayıca çoğaldığı gibi, hizmet alanları da çeşitlenmiştir.

Savaşlarla geçen son dönem, Osmanlı Devleti'ni çözümü hiç de kolay olmayan bir çocuk meselesiyle karşı karşıya getirmiştir. Cephelerde şehit olan askerlerin, cephe gerisinde hayatlarını kaybeden sivillerin ve muhacirlerin ortada kalan binlerce yetimini açtığı kurumlarda himaye etme ve eğitime görevini ağırlıklı olarak Devlet üstlenmiştir. Diğer taraftan bu dönemde dernekler de çocuk koruma faaliyetlerine yardımcı olmuşlardır. Bu dernekler arasında özellikle Himaye-i Etfal Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu) 1917'de başladığı çocuk himaye, bakım ve eğitim çalışmalarını, kapatıldığı 1981 yılına kadar büyük başarıyla devam ettiren eşsiz bir kuruluş olarak tarih içinde ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çocukların Korunması ve Çocuk Esirgeme Kurumu (1917-1981) adını taşıyan bu tez çalışmasında, genel olarak tespit edilebilen bütün çocuk himaye çalışmaları ve kurumları ile birlikte özellikle Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kuruluşu, amaç ve görevleri, teşkilatı, bütçesi, aldığı yardımlar, yurt dışındaki benzeri kurumlarla olan ilişkileri, faaliyetleri, bağlı kurum ve kuruluşları, kapatılma sebepleri ve süreci incelenmiştir.

Anahtar Kelime: Çocuk, Himaye, Türkiye, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Çocuk Esirgeme Kurumu

ABSTRACT
FROM OTTOMANS TO THE REPUBLIC PROTECTION OF CHILDREN
AND CHILD PROTECTION AGENCY (1917-1981)

Kevser ŞEKER

All societies show great care about education, protection and health of children that are considered as the carriers of the culture and an insurance for the future. Several measures were taken by Ottoman State in order to protect children's lives, health, every kind of rights and to offer them the best education for their future. This subjects which at first had been under responsibility of family, relatives and social institutions later became the State's responsibility. Child protection and education organizations which were established with the Reformation term (Tanzimat) increased not only in number but also in diversity of service during the Constitutional term.(Meşrutiyet)

The Late period of Ottoman State that witnessed many wars forced the State to face "child problem" that was rather hard to solve. The protection and education duties of the thousands of orphans whose fathers were soldiers - became martyrs in front, civilians that lost their lives back of front and migrants were mostly taken over by Ottoman State. On the other hand, some associations played role in child protection issue as well. Among these associations especially Child Protection Agency (Himaye-i Etfal Cemiyeti), that was founded in 1917 and performed its tasks which were protection and education of children until 1981 has an unique place in history. In this thesis named " from Ottomans to the Republic Protection of Children and Child Protection Agency (1917-1981)" it was discussed the Child Protection Agency's establishment, tasks, budgets, supporters, connections and relationship with the other similar organizations take place abroad, process and reasons of being closed down, with all child protection projects and institutions that can be found in general.

Keywords: child, protection, Child Protection Agency, Ottoman Empire, Turkish Republic

ÖNSÖZ

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çocukların Korunması ve Çocuk Esirgeme Kurumu (1917-1981) adını taşıyan bu tez çalışması ile çocukların ve özellikle de kimsesiz ve muhtaç çocukların bakım, himaye ve eğitimi ile haklarının korunmasına yönelik Osmanlı-Cumhuriyet dönemlerinde yapılan çalışmalar, bu amaçla kurulan kurum ve cemiyetlerin uygulamaları üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır. Bugüne değin konuya ilişkin kapsamlı ve çeşitli çalışmalar yapılmış olmakla birlikte bu çalışmalar belli dönem aralıkları incelemeleri biçiminde gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun temelini oluşturan kurumsal yapının oluşumu, kurumun gelişimi ve dönüşümü sürecini bütünsel olarak inceleyen, arşiv belgelerine dayalı bir araştırma yapılması amaçlanmıştır. Kurum faaliyetlerinin başlangıcından sona erdiği tarihe kadar yapılan çocukları koruma çalışmalarını kapsayan tez çalışmamıza Safiye Kıranlar'ın "Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)", Cüneyt Okay'ın "Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti (1917-1923)", Makbule Sarıkaya'nın "Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935", Hakan Acar'ın "Cumhuriyet'in Çocuk Refahı Politikasını Yapılandıran Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)" başlıklı dönemsel çalışmaları önemli ölçüde yol gösterici olmuştur. Tezimizin hazırlanması sırasında Ankara'daki Milli Kütüphane, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Taksim Atatürk Kitaplığı, İsam Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde bulunan konu ile ilgili kitap, makale, dergi ve gazetenin yanı sıra Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cumhuriyet Arşivi ve Kızılay Arşivi'nde bulunan çok sayıda belgeden yararlanılmıştır. Araştırmacıların hizmetine yakın zamanda açılan Kızılay Arşivi ile Osmanlı Arşivi'ndeki konuyla ilgili önceden kullanılmamış belgeler, ayrıca Kurum tarafından yayınlanan raporlar, bilançolar, bütçeler ve benzeri yayınlar da kullanılmıştır.

Çalışma oldukça kapsamlı bir giriş bölümüyle başlamaktadır. Bu bölüm konu bütünlüğünün sağlanması için bilinçli olarak uzun tutulmuş olup, ilk dönemlerinden I. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte Osmanlı Devleti'nin çocuk himayesine yönelik politika ve uygulamaları ele alınmıştır. Osmanlı Devleti'nde çocukların öncelikle aile

içinde korunmasına özen gösterildiği ve ailenin olmadığı durumlarda yakın aile çevresi tarafından bu görevin yerine getirildiği vurgulanmıştır. Aile içi himaye olanağından yoksunluk durumunda evlat edinme, çocukların miras haklarının korunması amacıyla tereke kayıtları tutulması, vakıf adı altında sosyal yardım müesseselerinin meydana getirilmesi şeklinde hayat bulan koruma faaliyetleri ve devletin bu alana yönelik ilk teşebbüsleri ortaya konmuştur. 1825'te II. Mahmut döneminde alınan bir kararla, kimsesiz çocuklar da dahil olmak üzere çocukların eğitimine dikkat edilmesi ve ilköğretimin zorunlu olması kayda bağlanmış, öksüz ve yetim çocuklar için gureba mektepleri açılması düşünülmüştür. Kimsesiz çocuklar ile ikiz ve üçüz doğan çocuklara devlet tarafından maaş bağlanmış, Evkâf Nezareti'nin kurulmasıyla vakıflar tarafından yürütülen yardım faaliyetleri devletin hizmeti olarak verilmeye başlanmıştır. Eytam Nezareti ve Eytam Sandıkları, vilayet nizamnameleriyle düzenlenen yerel yönetimlerin çalışmaları ve bu çalışmalar kapsamında değerlendirilen ıslahhanelerin kuruluşu devletin bu alana yönelik ilk teşebbüsleridir. Dulhaneler, Darülaceze, Darülhayr-ı Âlî, ilk özel okul olarak Darüşşafaka çocukları koruma kurumları olarak değerlendirilebilirler. II. Meşrutiyet ile birlikte çok sayıda derneğin de çocuk himaye çalışmalarına katkısı, ayrıca üzerinde önemle durulması gereken hususlardandır. Bu kapsamda Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti, Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyet-i Hayriyesi, Ayntab Himaye-i Eytâm Cemiyet-i İslamiyesi, Dul Kadın ve Yetimlere İmdat Cemiyeti, Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Kadınlar Teşkilatı, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Hey'eti, Teâlî-i Nisvân Cemiyeti, Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği, Suriye Nisvân-ı Hayriye Cemiyeti, Türk Kadınları Biçki Yurdu gibi dernekler de incelenmiştir.

Birinci Bölüm'de, Birinci Dünya Savaşı'ndan Cumhuriyet'e kadar olan olağanüstü dönemdeki çocuk koruma faaliyetleri ele alınmıştır. Darüleytamlar, Öksüz Yurtları, Yamalı Hamam Barındırma Yurdu, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Genç Dernekleri, Çocukları Çalıştırma Derneği, Saadet Mektebi Men'-i Tese'ül Kısmı İslam Şubesi, İstiklal Şehitleri Evlatları Anaları Hey'eti, İzmir Himaye-i Etfâl Cemiyeti, Amasya Şefkat-i İslamiye Yurdu başlıkları altında devletin ve derneklerin çocuk koruma konusunun çözümüne ilişkin uygulamaları incelenmiştir. Ayrıca

Ermeni yetimlerin himayesi, Kazım Karabekir ve Mustafa Kemal Atatürk'ün görüş ve çalışmaları ortaya konmuştur.

İkinci Bölüm'de Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin tarihçesi anlatılmıştır. Önce 6 Mart 1917 tarihinde kurulan İstanbul merkezli Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kuruluşu, kurucuları, amaç ve görevleri, idarî teşkilatı, şubeleri, gelir kaynakları, çalışmaları, dış ilişkileri, cemiyete bağlı kurum ve kuruluşlar ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul merkezli bu cemiyetin ülke genelindeki şubeleri kapatılmış ve çalışmaları sadece Kadıköy ile sınırlı kalmıştır. Bunun üzerine 30 Haziran 1921 tarihinde Ankara'da aynı amaçları gerçekleştirmek için Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur. Bu bölümde Ankara merkezli Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Kuruluşu ve kurucuları, amaç ve görevleri, idarî teşkilatı, bütçesi, şubeleri, İstanbul ve Ankara cemiyetlerinin birleşmesi, çalışmaları değerlendirilmiştir.

Üçüncü Bölüm'de Himaye-i Etfal Cemiyeti'nden Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'na giden süreç ele alınmış ve kurumun isminde ve idari yapısındaki değişikliklere vurgu yapılmıştır. Devamında kurumun bütçesi, bağlı kuruluşları, çalışmaları ve dış ilişkilerine değinilmiştir. Sonrasında Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kapatılma sebepleri ve süreci değerlendirilmiş ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kuruluşu ele alınmıştır. Bu kapsamda Korumaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanunlar, Koruma Birlikleri, Sosyal Hizmetler Enstitüsü, Sosyal Hizmetler Akademisi, Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kurulmasından bahsedilmiştir. Ayrıca Kurumun kapatılmasına yönelik eleştirilere yer verilmiştir. Tezin sonunda yer alan Ekler kısmında ilk kurulan İstanbul merkezli Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kamuya yararlı dernek olması dolayısıyla kuruluşunun tasdik edildiğini ve ilk nizamnamesini gösteren arşiv belgeleri yer almaktadır.

Tezin hazırlanmasına bilgi ve yönlendirmeleriyle katkıda bulunan çok değerli hocam Doç. Dr. Aynur Soydan Erdemir'e sonsuz teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Bu süre boyunca değerli desteklerini ve yardımlarını esirgemeyen başta ailem ve yakın çalışma arkadaşlarım olmak üzere mensubu olmakla gurur duyduğum

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü personeline de ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN CUMHURİYET'E ÇOCUKLARIN HİMAYESİ

I. I. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN KURTULUŞ SAVAŞI'NA KADAR ÇOCUKLARIN HİMAYESİ

a-Darüleytamlar.....	40
1-Darüleytamların Kuruluşu.....	40
2-Darüleytamlarda Eğitim Faaliyetleri.....	46
3-Darüleytamların Kapatılması.....	50
b-Öksüz Yurtları.....	53
c-Yamalı Hamam Barındırma Yurdu.....	55
d-Ermeni Yetimlerin Himayesi.....	55
e-Kadınları Çalıştırma Cemiyeti.....	63
f-Harbiye Nezareti'nin Çocuk Himaye Çalışmaları.....	65
g-Genç Dernekleri.....	68
h-Kazım Karabekir'in Yetimleri Himaye Faaliyetleri.....	77
ı-Çocukları Çalıştırma Derneği.....	82
i-Saadet Mektebi "Men'-i Tese'ül Kısmı" İslam Şubesi.....	83
j-Devletin Şehit Dul ve Yetimlerine Yardımı.....	84
k-Mustafa Kemal Atatürk ve Yetimler.....	86

I.II. KURTULUŞ SAVAŞI'NDAN CUMHURİYET'E KADAR ÇOCUK HİMAYE ÇALIŞMALARI.....

a-Ankara Hükümeti'nin Darüleytamları.....	94
b-İstiklal Şehitleri Evlatları Anaları Heyeti.....	97
c-İzmir Himaye-i Etfal Cemiyeti.....	98

d-Amasya Şefkat-i İslamiye Yurdu.....	99
---------------------------------------	----

II.BÖLÜM

HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN TARİHÇESİ

III. İSTANBUL MERKEZLİ HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ (6 MART 1917)

.....	101
a-İstanbul Hec'in Kuruluşu	101
b- Amaç ve Görevleri.....	105
c-İdari Teşkilatı	110
1-Meclis-i Umumi	110
2-Heyet-i Merkeziye	111
3-Heyet-i İdare	112
4-Encümenler	112
5-İstanbul Teşkilatı.....	113
6-Vilâyât ve Elviye-i Müstakile Teşkilatı	113
d-Cemiyete Üyelik	114
e-Cemiyetin Kurucuları.....	116
f-Hanımlar Heyeti	117
g-Cemiyetin Kuruluşunda Masonlar	118
h-Cemiyetin Amblemi.....	121
ı-Cemiyetin Şubeleri	122
i-İstanbul Hec'in Şubeleriyle Bağlantısının Kesilmesi	125
j-Kadıköy Şubesi'nin Faaliyetleri	125
k-Cemiyetin Müslüman Çocuklara Özgülenmesi	127
l-Cemiyetin Bütçesi.....	127
m- Mali Sıkıntılar ve Gelir Arayışları	128
n- Cemiyete Yapılan Yardımlar	132
1- İslam Ülkelerinden Yardım	133
2- Cemiyete Yardım Yapan Kişi ve Kurumlar	134
3- Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Yardımları	136
o-Cemiyetin Dış İlişkileri.....	141
ö- Cemiyetin Yaptığı Çalışmalar	145
p- Cemiyete Bağlı Kurum ve Kuruluşlar	156

1-Firuzaga Misafirhanesi	156
2-Dispanserler (Muayenehaneler)	157
3-Kalender Ziraat Yurdu	159
4-Encümenler	164
5-Süt Damlası.....	166
6-Anneler Birliği	174
7-Ankara Keçiören Çocuk Yuvası	179
8-Çocuk Bakıcı Mektebi	183
r- Cemiyetin Yayınladığı Rapor ve Bilançolar	183
s- Cemiyetin Başkanları	185
II.II. ANKARA MERKEZLİ TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ (30	
Haziran 1921)	186
a- Thec'in Kuruluşu ve Kurucuları	186
b-Thec'in İlk Kongresi ve Çalışmaları.....	189
c-Thec'in Amaç ve Görevleri.....	192
d-Thec'in İdari Teşkilatı	195
1- Genel Kongre	196
2- Genel Merkez.....	197
3- Vilayet Teşkilatı.....	197
e-Thec'in Bütçesi	199
f-Thec'e Üyelik	202
g-Thec'in Amblemi	202
h- Thec'in Şubeleri.....	202
1- Yurtiçi Şubeleri.....	202
2- İstanbul Şubeleri	204
3-Yurtdışı Şubeleri	205
(a) -Amerika.....	206
(b) -Kıbrıs.....	206
(c) -Mısır	207
(d) -Avusturya	207
(e) -Almanya	207
1- İstanbul ve Ankara Hec'lerinin Birleşmesi Süreci	208

i- Birleşmenin Gerçekleşmesi	215
j- Thec'in Çalışmaları	217
k-Thec ve Latife Hanım	226
l- Himaye-i Etfal Günü.....	230
m- Tçek ve Atatürk	232

III. BÖLÜM

HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN TÜRKİYE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU'NA DÖNÜŞÜMÜ VE SONRASI

a-Cemiyet'in İsminde Yapılan Değişiklikler ve Tçek Adı	235
b-Tçek'in İdari Yapısı	236
c-Tçek'in Bütçesi	242
d-Tçek'e Gelir Temini.....	253
e-Tçek'e Yapılan Yardımlar	256
1- Yurtiçi Yardımlar.....	257
2- Yurtdışı Yardımlar	258
f-Tçek'e Bağlı Kuruluşlar	262
1-Kırklareli Çocuk Yuvası	266
2-Konya Kabul Merkezi.....	266
3-Zeytinburnu Gündüz Bakımevi ve Eğitim Merkezi	267
4-Çocuk Bakıcı Hemşire Okulu	269
5-Kavacık Suyu.....	271
g-Tçek'in Çalışmaları.....	271
h-Tçek'in Dış İlişkileri	290
ı-Tçek'in Kapatılma Süreci ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun (Shçek) Kuruluşu	297
1-5387 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanun	298
2-6972 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu.....	299
3-Koruma Birlikleri.....	300
i-Sosyal Hizmetler Teşkilatı'nın Kurulması	303
j-Tçek'in Kapatılma Sebepleri	304
k-12 Eylül Darbesi ve Tçek.....	312
l-Tçek'in Kapatılması ve Devletleştirilmesi	314

m-Tçek'in Kapatilmasına Getirilen Eleştiriler	318
n-Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Başkanları:	320
SONUÇ	321
KAYNAKÇA	330
EKLER	356

KISALTMALAR

A.e.	aynı eser
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m	adı geçen makale
a.g.t.	adı geçen tez
A.MKT.MHM.	Sadaret Mektubî Mühimme Kalemî
BCA.	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BEO.	Bâbîâlî Evrak Odası
Bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DH.EUM.2. Şb.	Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 2. Şube
DH.EUM.MH.	Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Muhasebe Kalemî
DH.EUM.VRK.	Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Evrak Odası Kalemî
DH.İUM.	Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye
DH.İUM.E.	Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Ekleri
DH.MKT.	Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemî
DH.ŞFR.	Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî

DH.UMVM.	Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye-i Vilâyât Müdüriyeti
DİA.	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DUİT.	Dosya Usulü İradeler Tasnifi
HEC	Himaye-i Etfal Cemiyeti
HR.İM.	Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı
İ.Dahiliye.	İrade Dahiliye
İ.Hususi.	İrade Hususî
KA.	Kızılay Arşivi
MF.MKT.	Maarif Nezareti Mektubî Kalemi
MV.	Meclis-i Vükela
s.	sayfa
SHÇEK	Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu
ŞD.	Şûrâ-yı Devlet
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÇEK	Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu
THEC	Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti
UNİCEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
Y.PRK.HH.	Yıldız Perakende Evrakı Hazine-i Hassa
Yay.haz.	Yayına hazırlayan

GİRİŞ

I- OSMANLI DEVLETİ'NDE ÇOCUKLARIN HİMAYESİ

a- Tanzimat'a Kadar Çocuk Himaye Çalışmaları

Bütün ülkelerin en önemli varlıkları şüphesiz ki çocuklarıdır. Çocuklar yarınlara emanet edildiği unsurlar olmaları bakımından ülke geleceğinin de teminatıdır. Bu sebeple bütün ülkeler kendi bakış açılarına göre çocuklarının bakımı, korunması ve eğitimleri konusunda yakından ilgilenmişlerdir¹. Bu bağlamda Türk tarihinin en uzun ömürlü ve önemli devletlerinden biri olan Osmanlı Devleti'nde de çocuk olgusu üzerinde önemle durulmuş, onların bakım, himaye ve eğitimlerine itina edilmiştir.

Çocukların en iyi şekilde bakılıp korundukları ve eğitildikleri yer, şüphesiz ki aile ortamıdır. Bu genel görüşten hareketle bütün geleneksel toplumlarda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da çocuklar öncelikle aile içinde korunmuşlardır. Ailenin olmadığı özel durumlarda ise koruyuculuk görevi yakın aile çevresi tarafından yerine getirilmiştir.²

Osmanlı Devleti'nde çocukların himayesi ve haklarının korunmasına yönelik ilk uygulamalardan biri, tereke kayıtlarının tutulması olmuştur. Bu kayıtların tutulmasıyla anne babalarının ölümünden sonra çocukların miras meselesi çözüme bağlanmış ve hatta doğmamış çocukların bile hak ve hukuku korunmaya çalışılmıştır³.

Evlatlık edinme usulü, çocukları himaye yollarından bir diğeri olmuştur. Evlat edinme, kimsesiz çocukların (veya anne-babanın kabul etmesiyle sahipli çocukların da) manevi evlat olarak bakım ve eğitimlerinin, evlatlık edinen aile

---

¹ Makbule Sarıkaya, **Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s.1.

² Abdullah Karatay, "Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu", Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, İstanbul, 2007, s.101.

³ Nesimi Yazıcı, "Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler", **AÜİFD.**, XLVIII (2007), Sayı:1, s. 13.

tarafından yerine getirilmesiyle oluyordu. Osmanlılarda oldukça yaygın olan bu usulde amaç çocukların iyi yetiştirilmesi idi⁴.

Çocuklarla ilgili bir başka uygulama ise icar-ı sağır denilen bir kiralama yöntemi idi. Fakir aile çocuklarının zengin aileler yanına besleme, manevi evlat, ahretlik gibi isimler altında verildiği bu yöntemde amaç ahiret sevabı kazanmak, Allah'ın rızasını elde etmek için bu gibi çocukların ihtiyaçlarının karşılanması idi. Genellikle kız çocukları için geçerli olan bu uygulamada, çocukların emeklerine karşılık belli bir ücret de verilmekteydi. Bu uygulama genellikle rüş t yaşı ile sınırlıydı⁵. Her ne kadar bu uygulama Allah rızası amaçlanarak yapılmış sa da genellikle kız çocukların yakın akrabaları veya bazı durumlarda ana-babaları tarafından satılmasına ve hukukî şartları belirsiz olduğundan suistimaller durumunda yaptırımsız kaldığı için bir çeşit kölelik şekline de dönüşmüştür⁶.

Ayrıca dullar, yetimler ve diğer muhtaç kimselerin hayatlarını devam ettirebilmeleri için bazı sosyal yardım müesseseleri meydana getirilmiştir. Bunların başında vakıflar gelmektedir. Avarız ve Müessesât-ı Hayriye adı da verilen bu vakıf kurumları, toplumdaki yardıma muhtaçlara yapılacak yardımları organize etmişlerdir. Bu yardıma muhtaç kesimler vakıf şeklinde kurulan hastane, yetimhane, aşevi, imarethane, medrese ve şifa yurtlarında barındırılmış, yedirilmiş, eğitilmiş ve tedavi edilmişlerdir⁷.

Tanzimat öncesi dönem olarak nitelendirilen bu dönemde her ne kadar özel olarak çocukların korunmasıyla ilgili bir hizmet tanımlanmamış sa da vakıflar kanalıyla doğrudan veya onların açtığı hayır kurumlarında bütün ihtiyaç sahipleri⁸

---

⁴ Yazıcı, a.g.m., s.14.

⁵ Yazıcı, a.g.m., s.15.

⁶ Doğan Çağlar, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Eğitimlerine Genel Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C: VI, Sayı: 1, 1973, s. 67.

⁷ Veli İnanç, "Osmanlı Devletinde Yetimlerin Sosyal Haklarının Korunması", **Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler**, Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç, İstanbul, 2003. s. 20.

⁸ Karatay, a.g.t., s. 98-99.

yanında kimsesiz, bakıma muhtaç ve yetim çocukların da barınma, beslenme, eğitim gibi temel ihtiyaçları karşılanmıştır⁹.

Bu vakıflara bir iki örnek vermek gerekirse, Fatih Sultan Mehmed'in kurduğu vakıflardan söz edilebilir. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethinden sonra 1463-1470 yılları arasında yaptırdığı cami ve külliyesinin bir parçası olan Muallimhane veya Darüttalim olarak adlandırılan sıbyan mektebinin vakfiyesinde, ancak yetimlerin, yetim bulunmazsa fakir çocukların alınacağı belirtilmiştir¹⁰. Fatih vakfiyelerinin gelirleri ile çocuklara yemek dağıtılmış, sıbyan okulları, medreseler, kitaplıklar açılmış ve buralarda kimsesiz çocuklar yedirilip, giydirilip okutulmuşlardır. Hatta bunlar arasında çalışacak durumda olanlara iş bulunarak yaptıkları iş karşılığında yevmiye de verilmiştir. Çocuklara ayrıcalık yapılmadan muamele edilmiştir¹¹.

Ayrıca Fatih'in yine fetihten sonra vakfettiği Kalenderhâne Zaviyesi'nde "İstanbul'daki yetimler için günde 100 akçeden bütün kentte 3000 akçe sarfedilmesi, anasız babasız kız ve erkek çocuklara da eşit olarak 15'er akçe dağıtılması hükme bağlanmıştır."¹²

Sultan II. Bayezid'in (1481-1512) camisinin yanına yaptırdığı sıbyan mektebinin vakfiyesinde de yine aynı şart yazılıdır¹³. Yani yetimler varsa öncelikle onların, yoksa fakir çocukların eğitimlerinin sağlanması bu vakfiyede de şart koşulmuştur.

Kanunî (1520-1566)'nin Süleymaniye Vakfiyesi'nde de yetim çocuklarla ilgili kayıtlar yer almaktadır. Buna göre; mektepte Kur'an öğrenen yetim çocuklara

---

⁹ Tahsin Özcan, "Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları", **İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:14, Yıl:2006, İstanbul-2006, İ.Ü. Yay., s.103-121.

¹⁰ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi, M.Ö.1000-M.S.2009**, 14. bs., Ankara, Pegem Akademi Yay., Şubat 2009, s. 65.

¹¹ Çağlar, a.g.m., s. 67.

¹² Nuran Yıldırım, **İstanbul Darülaceze Müessesesi**, İstanbul, Darülaceze Vakfı Yay., 2006, s. 6.

¹³ Akyüz, a.g.e., s. 88-89.

yılda iki defa elbise verilmesi ve her gün iki defa fakirler için pişen yemek ve ekmekten, mektepteki yetimlere ve fakir çocuklara da verilmesi şartı getirilmiştir¹⁴.

Sıbyan mekteplerinde¹⁵ çocuklara Kur'an okutmak, namaz kılma usullerini ve namazda okunacak âyet ve duaları öğretmek yanında biraz da okuma öğretilirdi. Fatih ve II. Bayezid'den sonra mektep yapanlar hemen hemen aynı şartları ve eğitim tarzını uygulamışlardır¹⁶. Sıbyan mekteplerinde çocuklar parasız okumakla beraber hem gündelik hem elbise alırlar bedava yiyip içerler hatta senede bir kez de gezintiye götürülürlerdi¹⁷.

Padişahların yanı sıra sıradan halk tarafından da vakıflar yapılarak yetim çocuklar gözetilmiştir. Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse; Hatice Hatun tarafından 1500 tarihinde Bursa'da bir vakıf kurularak Emir Buharî Türbesi civarındaki yetim çocukların okutulduğundan, 1569-1570 tarihli Molla Çelebi Vakfiyesinde, her sene üç kız çocuğuna çeyiz masrafı verilmesinin kararlaştırıldığından; Karaçelebizade Mehmed Efendi'nin 1617 tarihinde İstanbul'da inşa ettiği vakfında Ramazan Bayramı'nda Müslüman yetim çocuklara elbise ve ayakkabı alınarak giydirilmelerinin şart koşulduğundan; 1857 tarihli Zübeyde Hanım Vakfiyesi'nde, fakirlerin kız ve erkek yetimlerden 15'ine her birine iki yüz kuruş olmak üzere 3000 kuruş bayramlık elbise alınması hükmüne yer verildiğinden ve son olarak Çakıroğlu Mehmed Bey'in Manisa'da 1908 yılında kurduğu vakıfla okullardaki fakir çocukların ders kitaplarının satın alınması, yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması ve bayram arafelerinde giydirilmesi kaydından bahsedilebilir¹⁸. Yetim ve fakir öğrenciler için harçlık ve giyecek veren vakıflar da bulunmaktaydı¹⁹. Bu

¹⁴ Bununla ilgili hüküm şöyledir: "Ve mekteb-i şerif-i mestûrda taallüm-i Kur'ân-ı azim eden eytâm-ı zuafânın melbûsâtı husûsiyçün yevmî on akçe verilüp yılda iki defa eytâm-ı mezbûre kifâyet miktarı libâs alı-vireler. Ve her gün iki nevbet fukarâ için pişen aştan ve ekmekten Mektep'te hâzır olan eytâma ve evlâd-ı fukarâyâ vere ve âdet üzere her ikisine bir çanak aş, bir pare et ve iki ekmek vireler. Ve mektephâneye hasır lâzım oldukça mal-ı vakıftan alı-vireler." Yazıcı, a.g.m., s.17.

¹⁵ Halk arasında mahalle mektepleri adıyla da bilinen sıbyan mektepleri, vakfiyelerde darüttalim, mektep, mektephane, muallimhane ve darüilm şeklinde de geçmektedir. Osmanlılarda ilköğretim kurumları olarak adlandırılan sıbyan mektepleri, devlet adamları yada varlıklı kişiler tarafından vakıf olarak açılırlar ve giderleri de vakıf gelirleriyle sağlanırdı. Akyüz, a.g.e., s.88.

¹⁶ Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, C: I, İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1939, s.69-71.

¹⁷ A.e., s.73.

¹⁸ Yazıcı, a.g.m., s.17-18.

¹⁹ Örneğin Mustafa Kemal Bey vakfiyesinde öğrencilere aylık 10 akçe harçlık, 60 akçe giyecek yardımı yapılması öngörülmüştü. Ünal Taşkın, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", **Uluslar**

yardımlar haricinde çocukları geziye götüren vakıflar da bulunmaktaydı. Buna örnek olarak Şeyhülislam Esad Efendi'nin vakfiyesindeki, çocukların gezinti yerlerine götürülerek buralarda yemek yedirilmesi şeklindeki kayıt gösterilebilir.²⁰

Vakıf müessesesinin değişik bir versiyonu olan mahalle ve köy avarız vakıfları*, esnaf teşekküllerine ait esnaf sandıkları ve yeniçeri birliklerine ait orta sandıkları gibi kuruluşlar, mensuplarının iş ve sosyal güvencelerini sağlamak yanında bunların yetimlerine de ciddi güvence temin etmişlerdir. Yine aynı şekilde XVII. Yüzyıldan itibaren yaygın hale gelen aile vakıfları da öncelikle vakıf kurucusunun neslinden gelen evlenmemiş kız çocukları ile dul eşlere ve küçük çocuklara geçimlerini sağlayacak bir gelir temin etmesi açısından önemli bir görevi yerine getirmiştir²¹.

Tanzimat'ın ilanına kadar yetim ve muhtaç çocuklara okuma yazma öğretmek, onları parasız yedirip içirmek işinin vakıf kurumları tarafından yerine getirilmesi, bu hizmeti verecek yatılı bir mektep kaydına rastlanmaması²² ve yetimhane, bakımevi gibi müesseseler kurulmamış olması²³ olgusundan hareketle diyebiliriz ki, Tanzimat öncesi dönemde devlet, yetim ve muhtaç çocukların eğitim, barınma, beslenme ihtiyaçları için kurumlar oluşturmamış ve mektep, medrese, cami, tekke, vakıf gibi kurumların yapım ve idaresini halka bırakmıştır.²⁴

b-Devletin Çocukları Himayeye Yönelik İlk Teşebbüsleri

Tanzimat'a yakın bir zamanda, 1825'te II. Mahmut döneminde çıkan bir kararla devletin, genel anlamda çocukların ve özellikle de kimsesiz çocukların eğitim

---

arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal Of International Social Research Volume 1/3 Spring, 2008, s.345.

²⁰ Şeyhülislam Esad Efendi'nin vakfiyesinde bununla ilgili hüküm “ eyyam-ı rebî'de sübyanları hocaları mesiregaha götürüp it'âmı taam eylemeleri” şeklinde geçmektedir. Taşkın, a.g.m., s.345.

*Avarız vakıfları, herhangi bir sebepten dolayı meydana gelen felaketler ve kötü olaylar karşısında ihtiyaç ve zararları karşılamak amacıyla kurulmuş vakıflardır. Genellikle köy ve mahallelerde fakirlerin tedavisi, sıkıntıya düşenlere yardım edilmesi, dul kadınlara, yetimlere, evlenecek fakir kızlara çeyiz hazırlanması muhtaçlara kışlık yakacaklarının verilmesi, tamire muhtaç hastane, çeşme, mektep, mescit gibi binaların onarılması için kurulmuşlardır. Hüseyin Sapmazlı, **Çocuk Hakları ve Himaye Müesseseleri**, Ankara, Yeni Cezaevi, 1943, s.221.

²¹ Özcan, a.g.m., s.103-121.

²² Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, C: II, İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1939, s.341-342.

²³ İlber Ortaylı, **Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1974, s.223-224.

²⁴ Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, C: I, İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1939, s.259-260.

ve himayesine ilgi göstermeye başladığını görmekteyiz. Nitekim bu kararlar çocukların eğitimine dikkat edilmesi hususunda anne-babaların dikkatleri çekilerek daha ilköğretimlerini tamamlamadan, asgari düzeyde dinlerini öğrenmeden çocukların okuldan alınıp sanat öğrenmek için çırak verilmeleri zararlı bulunmuştur. İlköğretimi zorunlu hale getiren bu kararda kimsesiz çocuklarla ilgili düzenlemeler de yer almıştır. Bu çocuklar esnaftan veya halktan her kimin himayesine verilmişler ise yetişkinlik çağına kadar bu kişiler tarafından her gün iki kez okula gönderilmeleri mecburi tutulmuştur²⁵. Daha sonra 1838 yılında Meclis-i Vâlâ tarafından ilk defa rüşdiye mektepleri açılması düşünüldüğü sırada, iki tane de yatılı gureba mektebi açılarak sokaklarda başıboş gezen öksüz ve yetim çocukların bu mekteplere alınıp okutulması da kararlaştırılmış idi. Ancak o zaman rüşdiye mektepleri gibi bu gureba mektepleri de açılmamıştır²⁶.

Yine bu dönemde devlet kimsesiz çocukların bakımıyla ilgili sorumluluk da almaya başlamıştır. Osmanlı Arşiv belgelerinin birçoğunda sokakta bulunan kimsesiz çocukların, buluş çağına gelip kendilerini idare edinceye kadar devlet tarafından maaş bağlanarak bir kadının himaye ve bakımına verildikleri görülmektedir²⁷. Yine belgelerden; ikiz ve üçüz doğumlarda çocukların bakımına yardımcı olmak ve ailenin yükünü bir dereceye kadar hafifletmek için devletin bu çocuklara günlük yevmiye tahsis ettiği, ayrıca çocuklu dul kadınlara hangi dinden olursa olsunlar devletin maaş verdiği anlaşılmaktadır²⁸. Bu uygulama Tanzimat'ın ilanından sonra da devam etmiş ve belediye teşkilatının kurulması üzerine belediyeler tarafından sürdürülmüştür. Bununla ilgili olarak da Osmanlı Arşivi'nde çok sayıda belge bulunmaktadır²⁹.

Tanzimat'ın ilanına kadar devletin nüfuz alanı dışında bağımsız olarak yardım faaliyetlerini sürdüren vakıflar, Tanzimat'ın ilanı ile birlikte merkezîleşen devlet mekanizmasının güçlenmesiyle devletin müdahale ve denetimi altına girmiştir.

²⁵ Yazıcı, a.g.m., s.28.; Kararla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Ali Koçer, Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923), İstanbul, MEB. Yay., 1991, s.35-37.

²⁶ Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, C: II, İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1940, s.341-342.

²⁷ Ortaylı, a.g.e., s.223.

²⁸ Yazıcı, a.g.m., s.20.

²⁹ BOA., DH.MKT., 536/15 (01 R.ahir 1320/8 Temmuz 1902); BOA., DH.MKT., 509/28 (13 Safer 1320/22 Mayıs 1902); BOA., DH.MKT., 632/44 (13 Şevval 1320/13 Ocak 1903); BOA., DH.MKT., 803/14 (08 Şevval 1321/28 Aralık 1903); DH., MKT., 2376/20 (22 R.evvel 1318/21 Temmuz 1900)

Böylece vakıflar ve onların açtığı hayır kurumları işlevlerini kaybetmeye başlamış ve zamanla da Evkaf Nezareti'ne bağlanmışlardır. Bu yeni yapılanma ile sosyal yardımlar artık merkezî devletin bir hizmeti olarak verilmeye başlanmıştır. Vakıfların merkezî devletin bir parçası olmasıyla fakirlere yapılan yardımlar da muhtaçlara maaş verilmesi uygulamasına dönüşmüştür³⁰.

II. TANZİMAT'TAN II. MEŞRUTİYET'E KADAR ÇOCUK HİMAYE ÇALIŞMALARI

Osmanlı modernleşmesi sürecinin başlangıcı kabul edilen Tanzimat dönemi, toplum ve devlet hayatında meydana gelen değişimlere paralel olarak çocuk hayatında ve eğitiminde de önemli değişikliklerin kurumsal olarak ortaya çıktığı bir dönem olma özelliğini taşımaktadır. Bu dönemde, daha önce pek farkedilmeyen ve ayrı bir konumu olmayan çocuk ve çocukluk olgusu giderek özne olmaya başlamış ve çocuk kamusal alanda daha görünür bir hale gelmiştir³¹. Genel anlamda çocukluk olgusuyla birlikte korunmaya muhtaç çocuklar ve yetimlerin de ön plana çıktığı görülmektedir. Nitekim bu gibi çocuklar için koruma ve eğitim tedbirlerinin alınması ve bunun devlet eliyle yapılması dikkat çekmektedir.

a-Eytam Nezareti ve Eytam Sandıkları

Tanzimat sonrasında özellikle yetimlerin haklarının korunmasına yönelik kurulan ilk kurumlar olarak Eytam Nezareti ve Eytam Sandıkları'nı görüyoruz. 31 Aralık 1851 yılında Şeyhülislamlık makamına bağlı olarak kurulan Emval-i Eytam Nezareti, yetimlerin mallarının korunması ve denetlenmesi işini üzerine almış ve tereke yazmak, bu terekelerden yetimlerin payına düşen mal ve eşyanın fiyatını tespit ve kontrol etmek, bu eşyaların satılıp satılmadığını gösterir belgeyi vermek ve yetimin malından verilecek borcun miktarı ve rehin alınacak malın kıymet takdirini yapıp bunu tespit eden bir belgeyi vasiye vermek, görevleri arasında sayılmıştır. Eytam Müdüriyeti veya Eytam İdaresi olarak da geçen müessesenin adı 1914 yılında

³⁰ Karatay, a.g.t., s.102-103.

³¹ Cüneyd Okay, **Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler**, İstanbul, Kırkambar Yay., 1998, s.26.

çıkarılan bir ek nazamname ile Dersaadet Emval-i Eytam ve Beytülmal Müdüriyeti olmuştur³².

Ayrıca yetim, deli, yaşlı, kayıp ve bunak gibi kişilerin mal ve paralarını korumak, ve işletmek amacıyla “Yetim Malları İdari Meclisi’nin kontrolü altında 1851’de Eytam İdaresi ile birlikte her kazada Eytam Sandıkları³³ kurulması kararlaştırılmıştır. Eytam Sandıkları, vefat eden anne-babadan yetimlerine kalan malların her hangi bir kayba uğramadan muhafaza edilerek ergenlik çağına yani malları üzerinde hukuki olarak tasarruf ehliyetine sahip olduğu yaşa gelince sahibine iade edilmesi anlayışıyla ortaya çıkmıştır. Ergenlik çağına gelinceye kadar yetimin yeme, içme, giyinme, barınma, sağlık, eğitim vb. masrafları kendi mallarından karşılanmakta, reşit olduğunda ise malları kendisine teslim edilmekteydi. Geçen bu süre içinde gayri menkul ve menkul mallar, değer kaybetmemesi için kiraya verilerek veya nakde dönüştürülerek işletilmiştir. Eytam sandıkları varlıklarını Cumhuriyet’in ilk yıllarında da sürdürmüştür. 1926 yılında eytam sandıkları kapatılarak mevcut mal varlıkları Eytam ve Eramil Bankası’na devredilmiştir.³⁴

b-Yerel Yönetimlerin Çalışmaları

Bu kurumlardan sonra yerel yönetimlere de, çıkarılan vilayet nizamnameleri ile, yetim ve korunmaya muhtaç çocukların himayesi, eğitimi ve meslek sahibi yapılmalarını sağlayacak tedbirleri alma yetkisi tanınmıştır. Öncelikle 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile başlayan modern belediye örgütlenmeleri içinde, daha çok bayındırlık ve kentsel hizmetlere yönelik bir kurumsallaşma söz konusu olmakla birlikte,³⁵ bütün Osmanlı tebaasının yararlanacağı darüleytamların başlangıcı sayılabilecek ıslahhaneler kurulmuş ve buralarda öksüz ve yetim çocuklar himaye edilerek eğitimleri ve meslek sahibi olmaları sağlanmıştır³⁶. 6 Ekim 1868 tarihli Devair-i Belediye Nizamnamesi’nin birinci fasıl dördüncü maddesinde; yetim ve

³² Mehmet Çanlı, “Eytam İdaresi –Sandıkları ve Osmanlı Devletinde Yetimlerin Ekonomik Haklarının Korunması”, **Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler**, Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç, İstanbul, 2003. s.60-62.; Yazıcı, a.e., s.27.

³³ Çanlı, a.g.m., s. 75.

³⁴ Daha sonra Emlak ve Eytam Bankası adını alan banka 1946 yılında Türkiye Emlak ve Kredi Bankası ve 1988’de Türkiye Emlak Bankası adlarını almıştır. 2001 yılında faaliyetine son verilen banka T.C. Ziraat Bankası bünyesine dahil edilmiştir. Özcan, a.g.m., s.103-121.

³⁵ Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, II.bs., Ankara, Cedit Neşriyat, 2008, s. 438.

³⁶ A.e., s.139-141.

kimsesiz çocukların terbiye edilmeleri için gurebahaneler ve sanayi mektepleri açılması belediyelerin görevleri arasında sayılmıştır³⁷. Yine 1868 tarihinde yayınlanan Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi'nde de, İstanbul dahilindeki ihtiyaç sahiplerinin korunması görevi Şehremaneti'ne verilmiştir. Kör, dilsiz, yetim ve muhtaç çocukların terbiyesi, fakir ve muhtaçlar için hastaneler yapılması, çalışamaz durumda olanların iâşesi için hastane, gurebahane ve sanayi mektepleri açılması belediyenin görevleri olarak tespit edilmiştir³⁸. 1877 tarihinde İstanbul ve diğer vilayetler için iki ayrı kanun olarak çıkarılan Belediye Kanunu ile, belediyelere imar işlerini düzenleme ve kontrol, bayındırlık hizmetleri, aydınlatma, Temizlik, belediye mallarının yönetimi, emlak tahriri, nüfus sayımı, Pazar ve alış-verişin kontrolü, sağlık tedbirleri alma, mezbaha, okul açma, itfaiye görevleri ve belediye gelirlerinin tahsili gibi görevler yüklenmiştir. Bu görevler kapsamında darüleytam kurulması ve yönetimi de zikredilmelidir³⁹. 6 Nisan 1912 tarihli İdare-i Hususiye-i Vilâyât Kanunu'nun İkinci Faslı'nda yer alan Vilayete Ait Hidamât-ı Mahalliye başlığı altındaki 88. maddenin 9. ve 11. fıkralarında, vilayetler dahilinde hastane, bimarhane ve darülaceze gibi sağlık ve hayır müesseselerinin kurulması hükme bağlanmıştır⁴⁰. Burada adı geçen müessesât-ı hayriye tabiri içinde darüleytamların da yer alması muhtemeldir. Çünkü darüleytamlar da hayır kurumları olarak değerlendirilebilir.

Yerel yönetimler kapsamında değerlendirilecek bir diğer kurum da, günümüzdeki belediyelerin görevlerini yerine getiren İhtisab kurumudur. İhtisab kurumunun şehir yaşamı, ticaret, adalet, esnaf, vatandaş sorunları gibi toplumsal düzenin korunmasına yönelik çalışmalarının yanı sıra ayrıca İstanbul'a gelen ve 15 yaşından küçük olup askere alınamayan ve memleketlerine gönderilemeyen çocukların barındırılması, bakımları ve eğitimlerinin sağlanması için, bunları kendi

---

³⁷ BOA., Meclis-i Tanzimat Defteri, Nu:2, s.184.

³⁸ Nadir Özbek, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet**, 3.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s.62.

³⁹ Ortaylı, a.g.e., s.139-141.

⁴⁰ İdare-i Hususiye-i Vilâyât Kanunu, 1330, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, s.2-4.

çocukları gibi yetiştireceklerine söz veren esnafın yanına çırak olarak verilmesi gibi bir görevi daha vardı⁴¹.

Osmanlı Devleti'nin klasik çağından (1300-1600) beri varlığını gördüğümüz⁴² İhtisab kurumu, 1826'da İhtisab Nezareti'ne ve 1855 yılında da Şehremaneti'ne dönüşmüş⁴³ ve kör, dilsiz, yetim ve muhtaç çocuklarla fakirlerin ve çalışamayacak durumda olanların barınma, iâşe, eğitim ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanması görevine devam etmiştir⁴⁴. Şehremaneti kendi görevlerini yerine getirirken aynı zamanda Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'ne, Hilal-i Ahmer Hanımlar Darüssınaası'na, Türk Biçki Yurdu ve benzeri kurumlara da bütçesinden tahsisat ayırarak yardım etmiştir⁴⁵. Bu da Şehremaneti'nin çocuklarla ilgili faaliyetlerde bulunan cemiyetlerle işbirliğinde olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

c-İslahhaneler

Kimsesiz ve fakir çocukların eğitilmeleri ve meslek sahibi olarak yetiştirilmeleri konusunda Tuna Valisi Mithat Paşa tarafından Rumeli'de başlatılan çalışmalar, ıslahhanelerin kuruluşuna başlangıç teşkil etmiştir. Hem çocukların meslek sahibi yapılması, hem de memleketin küçük sanayi ihtiyacı ile ordunun ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla ilk olarak Mithat Paşa tarafından 1860 yılında Niş'te ıslahhane adı ile bir sanat okulu açılmıştır⁴⁶. Bu ilk ıslahhanenin ve ardından Sofya (1864) ve Rusçuk (1865) ıslahhanelerinin açılışından⁴⁷ sonra vilayet nizamnameleriyle yerel yönetimlere de, vilayetlerde buna benzer ıslahhaneler açma görevi verilmiştir. Nitekim 7 Kasım 1864 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilâyât Nizamnamesi ile bu kurumların ne şekilde kurulup idare edileceği hususları hükme

---

⁴¹ Karatay, a.g.t., s.103.

⁴² Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Çev. Ruşen Sezer, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s.160.

⁴³ Ali Rıza Abay, "Toplumsal Yapı ve Toplumsal Kurum Değişmesi (İhtisab Kurumunun Zabıta Teşkilatına Dönüşümü Örneği)", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:7, Yıl: Aralık 2002, s.357-358.

⁴⁴ Özbek, a.g.e., s.60.

⁴⁵ A.e., s.62.

⁴⁶ Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, C: II., İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1940, s.572.

⁴⁷ Hakan AYTEKİN, "1914-1924 Yılları Arasında Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Eğitimleri", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2006, s.10.

bağlanmışır⁴⁸. Aynı şekilde 1868 tarihinde yayınlanan Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi ile de yetim, bakımsız ve fakir çocukların eğitimleriyle ilgili bazı görevler belediyenin faaliyet alanı içine dahil edilmiştir⁴⁹.

Kısa sürede bu okullar Anadolu ve Rumeli’de birçok vilayete yayılarak 1867’den itibaren Kastamonu, Bursa, İškodra, Sivas, Edirne, İzmir, Halep, Bosna, Erzurum, Diyarbakır, Konya, Selanik⁵⁰, Trabzon, Şam, Trablusgarp, Prizren, Üsküp ve Bağdat’ta birer ıslahhane açılmış⁵¹ ve bu kurumlar giderek yaygınlaşmıştır. Bununla birlikte ıslahhanelerde verilen meslek dersleri de zamanla çeşitlenmiştir. Öğrencilere kendi inançlarına göre din ve ahlak eğitimi yanında terzilik ve kunduracılık sanatlarına ilaveten dokumacılık, marangozluk, demircilik, debbağlık (deri işleme), iplikçilik, urgancılık, matbaacılık, hasırcılık, demiryolculuk, boyacılık ve saraçlık gibi sanat dalları da öğretilmiştir⁵².

Başlangıçta anne-baba ve akrabası olmayan 5 yaşından yukarı, 13 yaşından aşağı (5-13 yaş arası) kimsesiz çocukların bakımı için açılmışlardır. Zenginler tarafından yardım suretiyle finanse edilen bu kurumlara İslam ve Hıristiyan çocuklar için ayrı ayrı hocalar ve san‘at öğrenmeleri için de ustalar tayin edilmiştir. Bunların daimî masrafları için değirmen, han, debbağhane, dükkan ve bostan gelirlerinden ve mahpusların imal ettikleri ayakkabıların ticaretinden bir miktar ve ayrıca davet tezkirelerinin her birinden yirmişer para tahsis edilmiştir. Çocuklara altı yedi ay zarfında hâl ve yaşlarına uygun âdâb ve ahlâk tahsiliyle bir parça okuma yazma, san‘at ve bazı hesapları yapacak kadar matematik⁵³ öğretilmekteydi. Çocukların terzilik, kunduracılık gibi sanatlarda ilerledikleri görüldükçe halkın bu kurumlara rağbeti de artmış, yeni ıslahhaneler yapılması talep edilmiştir. Aynı zamanda buranın idare ve esasları hakkında özel bir usûl de kabul edilmiştir. Buna göre buraya iki kısım çocuk alınacaktı;

⁴⁸ 7 Cemaziyelahir 1281 [7 Kasım 1864] tarihli İdare-i Umumiye-i Vilâyât Nizamnamesi’nin 4. bâbının Fasl-ı evvelinde Meclis-i Umumi’nin Vazifeleri kısmında yer alan 62. Maddede, hastane ve ıslahhane gibi kurumların tesis, tamir ve idarelerinin ne şekilde olacağını Vilayet Umumi Meclisi’nce kararlaştıracağı hükme bağlanmıştır. Düstur, 1. Tertip, 1. Cilt, s.639.

⁴⁹ Makbule Sarıkaya, “Himaye-i Etfal Cemiyeti (1921-1935)”, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2005, s.19.

⁵⁰ Cemil Öztürk, “İslahhâne”, **DİA.**, C:XIX, İstanbul, 1999, s. 190-191.

⁵¹ Aytekin, a.g.t., s. 10.

⁵² Aytekin, a.g.t., s. 10.

⁵³ Yazıcı, a.g.m., s. 32.

1- Mevcudu yüz-yüz yirmi kişiyi geçmemek üzere kimsesiz ve fakir eytâm,

2- Suç işlemiş ve sinn-i temyize [iyi ile kötüyü ayırma, bülüğ yaşına] varmış olan cezaya müstehak bulunan sıbyân ve bülüğa ermemiş çocuklar. Bunlar ıslahhanede ayrılacak özel bir yere konulup sürelerini tamamlayıncaya kadar sanâyi ile meşgul olacaklardı.

Bu iki çeşit çocuktan başka anne-babası veya veli ve akrabası olup da bunlar tarafından himayesi mümkün olmayan çocuklar da elbise ve yiyecek masrafları ödendiği takdirde buraya kabul edilebileceklerdi⁵⁴. Bu kurumlara zamanla ebeveyninden biri olmayan muhtaç durumdaki çocuklar da kabul edilmeye başlanmıştır⁵⁵.

Korunmaya muhtaç, kimsesiz ve yetim çocukların barınıp eğitildiği ilk yatılı kurumlar olma özelliğini taşıyan bu kurumlara⁵⁶, ıslahhane adı verilmesinin sebebi buraya kimsesiz, öksüz ve yetim çocukların alınması idi. Bu özelliği ile ıslahhaneler aynı zamanda darüleytam yani yetimhane işlevi de görmüşlerdir⁵⁷. Darülhayr-ı Âli'ye ve darüleytamlara kaynaklık eden ıslahhaneler, Balkan Savaşları sonrasında İstanbul'a göç eden çok sayıda muhacir çocuğun barınma ihtiyaçlarının karşılanması için de kullanılmışlardır⁵⁸.

Islahhanelerin başarılı olması üzerine 1868'de Mithat Paşa Tuna Valiliği'nden Devlet Şûrâsı Riyaseti'ne getirilerek İstanbul'da Sanayi Mektebi kurmak için görevlendirildi. Aynı yıl nizamnamesi hazırlanarak Sultanahmet'te bir Sanayi Mektebi açıldı. Burada ıslahhanelerde okutulan derslerin dışında makinecilik ve mimarlık dersleri de verilmekte idi⁵⁹. Yine bu zamanlarda 1869'da Tophane-i Amire idaresindeki Yedikule fabrikalarında çalışmak, askere iç çamaşırını, sargı vb.

⁵⁴ BOA., A.MKT.MHM.,302/67 (01 Muharrem1281 /6 Haziran 1864)

⁵⁵ Birsen Gökçe, **Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu ile İlgili Tutumun Sosyolojik Mukayeseli Tahlil ve İzahı**, T.C. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 55, s.65.

⁵⁶ Karatay, a.g.t., s.112.

⁵⁷ Hakan Aytekin, a.g.t., s.10.

⁵⁸ Karatay, a.g.t., s.110.

⁵⁹ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C:VII.,(1861-1876) Islahat Fermanı Devri, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s.211.

dikmek için bir Kız Sanayi Mektebi açılmıştır⁶⁰. Görüldüğü üzere ıslahhaneler, sanayi mekteplerine de kaynaklık etmiştir.

Islahhaneler dışında Tanzimat'tan sonra kurulan Tophane, Tersane, Baytar Mektebi ve İplikhane gibi müesseseler de çocukları himaye ve kurtarmaya yönelik yurtlar olarak düşünülebilir⁶¹. Konuyla ilgili olarak Sadaret'in Seraskerlik'e yazdığı 4 Temmuz 1902 tarihli yazısından kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocukların Tophane, Tersane-i Amire, Mekteb-i Sanayi, askerî dikimhane, Feshane ve debbağhaneye kabulleri hakkında Padişah iradesi olduğunu anlamaktayız⁶². Nitekim II. Abdülhamit, köprü üzerinde bir takım işsiz güçsüz, fakir ve kimsesiz çocukların sefil bir şekilde dolaşmalarına şahit olunca bu çocukların buralarda eğitilerek meslek sahibi yapılmalarını istemiş ve isteği bu yönde gerçekleştirilmiştir⁶³.

d-Darüşşafaka

Darüşşafaka, öksüz ve yetim Müslüman çocukları okutmak için Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslamiye tarafından 1873 yılında İstanbul'da açılan bir okuldur⁶⁴. Okulun bir özelliği de sivil bir kuruluş tarafından açılan ilk parasız özel okul olmasıdır⁶⁵.

Tanzimat ve Islahat Fermanlarının ilan edilmesini takip eden süreçte, gayr-i Müslim unsurların yani Ermeniler, Rumlar, Yahudiler ve yabancı devlet tebaasının İstanbul'un değişik yerlerinde kilise ve cemaatlerinin yardımıyla büyük mektepler açarak buralarda kendi çocuklarını okutmaya başlamaları ve bu mekteplerden çıkan çocukların hayat ve ticaret sahasında iyi mevkilere gelmeleri, bazı Müslüman düşünürleri de tıpkı onlar gibi fakir Müslüman çocuklarını okutmak ve hayatta lazım olacak bazı şeyleri öğretmek yoluna sevk etmiştir⁶⁶. Ayrıca Osmanlı idaresindeki unsurlar arasında milliyetçilik fikirlerinin de yoğunlaştığı bir dönemde, farklı

⁶⁰ Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, C: II., İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1940, s.573.

⁶¹ Sarıkaya, a.g.t., s.15.

⁶² BOA., A.MKT.MHM., 707/29, (27 R.evvel 1320/4 Temmuz 1902)

⁶³ Vahdettin Engin, "Sultan II. Abdülhamid ve Çocuklar", **Kültür Dergisi**, Sayı 12, Eylül-Kasım 2008, s.42.

⁶⁴ Halis Ayhan, Hakkı Maviş, "Dârüşşafaka", **DİA**, C: IX, İstanbul, 1994, s.7-9.

⁶⁵ Aytekin, a.g.t., s.15.

⁶⁶ Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, C:I., İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1939, s. 406.

milletleri Osmanlılık ideolojisi çerçevesinde bir arada tutmak için yeni bir Osmanlı insan tipi yaratmak amacı da okulun açılma düşüncesini pekiştirmiştir⁶⁷.

Bu düşüncelerden hareketle öncelikle 21 Şevval 1281/19 Mart 1865 yılında Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye adlı bir cemiyet kurulmuştur. Cemiyet'in kurucuları, Dâire-i Askeriye Ruznamecisi Yusuf Ziya Bey, Sadrazam Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Vidinli Tefvik Paşa, Sadrazam Sakızlı Ahmed Esad Paşa ve Ali Naki Efendi'dir⁶⁸.

Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye kuruluş amacını, kendi ifadesiyle meâlen;

Cehalete karşı koymak için maddi güce ve fikir servetine sahip birtakım fâzıl kişiler, bundan yarım asır evvel İslam unsurunun medeniyet karşısındaki yoksulluklarını çok açık bir şekilde görmüşler ve bu yok edici fakirliğin çarelerini aramışlardır. Bulunan çare, Osmanlı vatanında bulunan Müslüman unsur arasında maarifin yaygınlaştırılması ve özellikle yetim çocukların talim ve terbiyesine çalışmak şeklinde ifade edilmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye teşkiline gerek görülmüştür, şeklinde açıklamıştır⁶⁹.

Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi Müslümanlar arasında eğitimin yaygınlaştırılması ve özellikle de yetim çocukların eğitilmesi amacıyla kurulan Cemiyet'in ilk faaliyeti çırak mektebinin açılması olmuştur. Cemiyet üyelerine böyle bir okul açma fikrini Büyükçarşı'ya giden çıraklar vermiştir. Esnaf çıraklarının, çarşı açılıncaya kadar Çarşı Kapısı önünde, kahvehane ve çay dükkanlarında boşa vakit geçirdiklerinin görülmesi üzerine bunun önüne geçmek ve kendilerine biraz okuma-yazma, hesap, ahlaki ve ictimaî esasları öğretmek amaçlanmıştır⁷⁰.

Cemiyet önce çarşının Örücüler kapısındaki bir sıbyan mektebini bu işe tahsis etmiş ancak bina tamir edilip tedrisata başlanmadan yanmıştır. Daha sonra Beyazıt'ta Simkeşhane binası köşesinde ve Sebil üstündeki Valide Emetullah Kadın Mektebi, Evkaf tarafından tamir ettirilerek bu işe tahsis olunmuştur. Binanın tamiri ve diğer

⁶⁷ Aynur Soydan, "Darüşşafaka Tarihinden Kesitler", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, 2003, Sayı:3, s. 249-268.

⁶⁸ Aylin Koç, "Öksüz ve Yetimler İçin Kurulmuş Bir Eğitim Kurumu: Darüşşafaka", **Savaş Çocukları, Öksüzler ve Yetimler**, Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç, İstanbul, 2003, s. 183-193.

⁶⁹ BOA., DH.İUM., E-24/61_5 (2 Nisan 1335/2 Nisan 1919)

⁷⁰ Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, C:I, İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1939, s. 406.; Koç, a.g.m., s. 183-193.

hazırlıklar tamamlanarak 28 Mart 1865'te elifba ve hesap olarak iki ders ile tedrisata başlamıştır. Mektebin kısa zamanda büyük başarı göstermesi, İslam ve Hıristiyan esnaf çırakları arasında hayli rağbet bulması üzerine mektep binası talebeye yetmemiş ve Aksaray'da Ebubekir Paşa Mektebi de Cemiyet'in idaresine verilerek bir kısım talebe de orada ders görmüştür⁷¹. 1865-1873 yılları arasında faaliyetini devam ettiren⁷² bu iki çırak mektebi, daha sonra 1874'te Maarif Nazırı Münif Paşa'nın emriyle kapatılmışlarsa da⁷³ hem okulların büyük ilgi görmesi⁷⁴ hem de nitelikli eğitimin sadece seçkin ve zengin ailelere mensup çocukların hakkı olmadığı, bu nimetten fakir, kimsesiz, öksüz ve yetim çocukların da yararlanması gerektiği anlayışından hareketle bu çocuklar için de Mekteb-i Sultani ve Robert Kolej benzeri bir okulun açılması gündeme gelmiştir⁷⁵.

Okulun açılmasında Paris sefaretinden İstanbul'a gelerek Cemiyet'e katılan Sakızlı Ahmed Esad Paşa'nın tavsiyesi etkili olmuştur. Ahmed Esad Paşa Paris'te gördüğü "Pritanee Militaire de la Fleche" adlı asker yetimlerine mahsus okulun bir benzerinin müslüman kız ve erkek yetimler için Osmanlı memleketinde de açılmasını istiyordu. Sonuçta Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye üyeleri böyle bir okulun açılmasına karar verdiler. Darüşşafakati'l-İslâmiyye adıyla 16 Ağustos 1868'de inşasına başlanan bina 28 Haziran 1873 yılında tamamlanarak aynı yıl öğretime başladı⁷⁶.

Darüşşafaka İslam cemaati adına kurulmuş ve İslam âleminin her noktasından gönderilen kimsesiz, yoksul Müslüman yetimlerinin talim ve terbiyesine tahsis edilmiştir. Kutsal ve ulvi bir görev yapan müessese Müslümanların yardımlarıyla idare olunmaktadır⁷⁷. Seraskerlik [Harbiye Nezareti] de Darüşşafaka'ya erzak yardımı yapmaktadır⁷⁸. Kuruma yapılan yardımlar sadece Müslümanların

---

⁷¹ Ergin, a.g.e., s. 406.

⁷² Ayhan, Maviş, "Darüşşafaka", *DİA.*, C: IX, İstanbul, 1994, s. 7-9.

⁷³ Aytekin, a.g.t., s.17.

⁷⁴ Aytekin, a.g.t., s.17.

⁷⁵ Soydan, a.g.m., s.249-268.; Darüşşafaka'nın İdaresine Dair Nizamname'de okula kabul edilecek çocukların yetimler ve fakir evlâdı olduğu hükme bağlanmıştır. Bkz.BOA., DH.İUM., E-24/61_7 (15 Muharrem 1289/25 Mart 1872)

⁷⁶ Ayhan, Maviş, "Darüşşafaka", *DİA.*, C: IX, İstanbul, 1994, s. 7-9.

⁷⁷ BOA., DH.İUM., E-24/61_5 (2 Nisan 1335/2 Nisan 1919)

⁷⁸ BOA., BEO., 3732/279836 (29 R.evvel 1328/10 Nisan 1910)

yardımlarıyla sınırlı kalmamıştır. Baron Edmon Dö Rotschild tarafından da 1894 yılında Darüşşafaka'ya beş yüz lira para yardımı yapılmıştır. Hatta Padişah Rotschild'e gösterdiği insanlıktan dolayı duyduğu memnuniyeti bir irade ile bildirmiştir⁷⁹. Yine Donanma Cemiyeti azasından ve tüccardan Noyan Değirmenciyan tarafından da Darüşşafaka'ya iki yüz lira yardım yapılmıştır⁸⁰.

Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye'nin 1333 [1917] yılında basılan "Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye'nin Vezaifi ile Darüşşafaka'nın İdaresini Müş'ir Nizamnameler ve Mevad-ı Müzeyyile" adlı 15 sayfalık ve 22 bendlik nizamnamesine göre; Darüşşafaka'ya kız-erkek Müslüman çocukları kabul edilmektedir. Mektebe kabul edilecek çocuklar gerek erkek gerekse kız on yaşını geçmeyeceklerdir. Yetimlerin her türlü ihtiyacı parasız karşılanacaktır. Kabul edilecek talebenin bulaşıcı hastalığı veya arkadaşlarını rahatsız edecek bir durumu olmayacaktır. Mektebe alınacak çocuklar sekiz sene okutulduktan sonra şهادetnamesi verilerek çıkarılacaktır. Mektepten şهادetname ile çıkan talebeler askerî mekteplere ve devlet dairelerine kabul edilecek, şهادetname alamayanlar ise Tersane-i Amire, Tophane ve Nizamiye Sanayi Taburlarına verilecektir. Mektepten şهادetname ile çıkan kız çocukları ise akrabalarının yanına gitmek istemeyen ve kimsesi olmayanlar evlenmek için talipleri çıktığında Cemiyetçe tahkik edilerek uygun bulunduğu takdirde evlendirileceklerdir. İçlerinden bazıları ise zevat-ı kiramin evlerinde çocuk talimi için çalışmak isterlerse Cemiyetçe uygun evlere verilecektir⁸¹.

Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye, 13 Temmuz 1327 [26 Temmuz 1911] tarihli kongresinde İstanbul'daki Müslüman yetimlerine mahsus olan Darüşşafaka'dan başka, vilayetlerde de aynı şartları taşıyan darüşşafakalar tesis etmeye karar vermiştir. Bu darüşşafaka şubeleri aynı nizamname ahkâmına tâbi olacak ve doğrudan doğruya İstanbul merkezinde bulunan Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye ile münasebette bulunacaktır. Mektepler cemiyetin mahallî şubeleri tarafından idare olunacaktır. Bundan başka ayrıca nizamnamesi gereğince bir takım yetim ve kimsesiz kalmış, sürünmeye mahkum kız çocuklarını kurtarmak ve Müslüman

⁷⁹ BOA., İ. Hususi, 31/1312 Ca 084 (21 C.evvel 1312/20 Kasım 1894)

⁸⁰ BOA., BEO., 4464/334741 (20 C.ahir 1335/13 Nisan 1917)

⁸¹ BOA., DH.İUM., E-24/61_7 (15 Muharrem 1289/25 Mart 1872)

kadınlığına ilim irfan zevkini tattırmak amacıyla İstanbul'da Kız Darüşşafakası açılması da kararlaştırılmıştır⁸². İstanbul'da Kız Darüşşafakası açılması konusu beş yıl sonra tekrar gündeme gelmiş ve Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye Heyet-i Mahsusası Reisi ve Dahiliye Nazırı Talat Paşa, 30 Eylül 1332 [13 Ekim 1916] tarihli yazısında, savaş sonucu yetim ve kimsesiz kalıp sürünmekte olan Müslüman kız çocuklarını sefaletten kurtararak onlardan kadınlığın ilerlemesine rehber olacak faziletli kadınlar yetiştirmek üzere İstanbul'da bir de kızlara mahsus Darüşşafaka açmak arzusunda olduğunu ifade etmektedir. Bu amacın gerçekleşmesi için Cemiyet'e aza kabul edilerek hamiyet ve fazilet erbabının birlikte çalışmasını istemektedir⁸³. Ancak okulun açıldığına dair kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Mektebe alınacak erkek çocuklara, Türkçe okuyup yazmak, Osmanlı tarihi, Arapça, mantık, genel tarih, din bilgisi, coğrafya, matematik, topografya, fizik, kimya, fen bilgisi, makine, astronomi, devlet kanunları, iktisat, defter tutma usulleri (biraz) öğretilenlerdir. Kız çocuklar ise; Türkçe okuyup yazmak, sarf ve nahv-i Arabi, genel tarih ve Osmanlı tarihi, coğrafya, ilm-i hesap, fizik, defter tutma, dikiş ve her çeşit el işleri, nakış, ev idaresi, müzik dersleri göreceklendir⁸⁴.

Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye'nin maarifperver çalışmaları sayesinde gerek idarî gerekse eğitim hususunda gösterdiği intizam ile mevcut mektepler arasında seçkin bir yere sahip olan⁸⁵ Darüşşafaka, yarı resmî ilk sivil liselerden biri olmakla beraber ayrıca hususî mekteplerin [özel okulların] kuruluşuna da öncülük etmiştir. İbrahim Efendi'nin Darüttalim'i, Mehmet Nadir Bey'in Numune-i Terakki'yi, Hüseyin Avni Bey'in Mekteb-i Osmanî'yi, Faik Bey'in Ravza-i Terakki'yi, Fikri Bey'in Hadikatül-Maarif'i ve Haşim Bey'in de Rehber-i Marifet'i açmaları, Darüşşafaka'nın parlak ve müstesna mevkiine duyulan gıbtanın bir sonucudur⁸⁶.

II. Abdülhamit'in mutlak yönetiminde her türlü toplantının yasaklanması üzerine Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye üyeleri toplanamamışlar ve 1888 yılı itibarıyla çalışmalarını tatil etmişlerdir. Halkın da yardımlarını kesmesi sebebiyle

⁸² BOA., DH.İUM., E-24/61_5 (2 Nisan 1335/2 Nisan 1919)

⁸³ BOA., DH.İUM., E-24/61_2 (30 Eylül 1332/13 Ekim 1916)

⁸⁴ BOA., DH.İUM., E-24/61_7 (15 Muharrem 1289/25 Mart 1872)

⁸⁵ BOA., BEO., 3600/269935_3 (8 C.ahir 1327/27 Haziran 1909)

⁸⁶ Ergin, a.g.e., s. 769-770.

Darüşşafaka mali sıkıntıya düşmüş, eğitimde gerileme yaşanmıştır⁸⁷. Okulun zorluk içinde bulunduğunu haber alan padişah 12 Zilhicce 1307 [2 Şubat 1893] tarihli bir irade ile okulu himayesine almıştır⁸⁸. Okul daha sonra, 1903 yılında tahsisatının yetersizliği sebebiyle talebesinin Babıali önünde yaptığı gösteri sonucunda Maarif Nezareti'ne bağlanmıştır⁸⁹. Böylece kapatılması önlenmiş ve o tarihten itibaren her sene yeterli miktarda tahsisat verilerek idare ve tedrisatın intizamı sağlanmış⁹⁰ olan Darüşşafaka II. Meşrutiyet'e kadar varlığını sürdürmeyi başarmıştır.

II. Meşrutiyet'in hürriyet ortamında 21 Ağustos 1908'de mektep mezunlarının girişimiyle Darüşşafaka Mezunları Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetin girişimiyle 20 Ocak 1908 tarihinde Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye yeniden toplanmış ve ilk iş olarak Darüşşafaka'yı geri almak için bağlı bulunduğu Maarif Nezareti nezdinde faaliyetlere başlamıştır⁹¹. Bu faaliyetler sonucunda 17 Temmuz 1909 yılında okul, Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye'ye iade edilmiştir⁹².

Darüşşafaka, kuruluş amacını hiç değiştirmeden ve aynı zamanda değişen siyasal koşullara uyum sağlayarak eğitimine Cumhuriyet sonrasında da devam etmiştir. Okul, Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereğince eğitimin laik anlayış çerçevesinde birleştirilmesi ile tam gün eğitim veren bir lise haline getirilmiştir. 1927 yılında Darüşşafaka Lisesi'nde bir muallim sınıfı açılmıştır. Ancak 1930 yılında bu sınıf kapatılmış ve 1931'de bir değişiklik daha yapılarak fen sınıfına ek olarak bir de edebiyat sınıfı açılmıştır. 1955-56 ders yılında İngilizce eğitime geçilmiştir. 1971-72 yılında okula kız öğrenciler de alınmaya başlanmasıyla okul Türkiye'nin ilk karma yatılı lisesi olmuştur⁹³.

Türkiye'de ilk halk mektebi olarak nitelendirilen Darüşşafaka'yı⁹⁴ kuran Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye'nin isminde de değişen siyasal koşullara paralel olarak bazı değişiklikler yapılmıştır. 1935 yılına kadar aynı adla anılan dernek, 26 Nisan

⁸⁷ Koç, a.g.m., s. 189-190.

⁸⁸ BOA., İ. Dahiliye, 1187/92864 (12 Zilhicce 1307/30 Temmuz 1890)

⁸⁹ BOA., BEO., 3600/269935_4 (14 R.evvel 1327/5 Nisan 1909)

⁹⁰ BOA., BEO., 3600/269935_3 (8 C.ahir 1327/27 Haziran 1909)

⁹¹ BOA., BEO., 3600/269935_4 (14 R.evvel 1327/5 Nisan 1909)

⁹² Koç, a.g.m., s. 189-190.

⁹³ Soydan, a.g.m., s.249-268.

⁹⁴ Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, C: III, İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1941, s.743.

1935'te Türk Okutma Kurumu ve daha sonra 1953'te Darüşşafaka Cemiyeti olarak adlandırılmıştır. Günümüzde Darüşşafaka Lisesi babasız veya anasız babasız fakir çocukları kabul etmek ve masrafları hayırseverlerce karşılanmak üzere varlığını hâlâ sürdürmektedir⁹⁵.

e-Dulhaneler

Dulhaneler de fakir ve kimsesiz, kalacak yeri olmayan yardıma muhtaç kadınların çocuklarıyla birlikte barınıp iâşe edildikleri kurumlar olarak dikkati çekmektedir⁹⁶. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra kaybedilen Rumeli topraklarından binlerce kişinin İstanbul'a göç etmesi sonucunda bunların barınma, iâşe ve tedavileri büyük bir sorun olmuştur. Bu sorunun çözülmesi için İdare-i Umûmiye-i Muhâcirîn Komisyonu kurulmuştur. Göçmenler bu komisyonun gözetimi altında cami, medrese, tekke, okul, han, hatta saraylara, uygun konak ve yalılara yerleştirilmiştir. Muhacirlerden kimsesiz dul kadınlarla yetim ve öksüz çocuklar ise Gülhane'de Kırmızı Kışla'da⁹⁷ açılan Dulhane ve Eytamhane'ye yerleştirilmiştir. Burada yetim çocuklar için bir Muhacirîn-i Eytam Mektebi⁹⁸ ile Dulhane-i Muhacirîn Hastanesi⁹⁹ de bulunmaktadır. Dulhane, hastane, eytam mektepleri Muhacirin Komisyonu'nun idaresi altındadırlar¹⁰⁰. Üsküdar'daki Ahmediye Medresesi de dulhane olarak kullanılmıştır¹⁰¹. Muhacirin İdaresi'nce İstanbul'dan başka taşrada da dulhaneler açılmıştır. Hatta dulhaneler dışında eytamhane, hastane, darüliâşe ve darülmesailer de açılarak muhacirlerin ve bunlar arasında bulunan yetim, kimsesiz çocukların himaye ve geçimlerinin sağlanmasına çalışılmıştır¹⁰². Göçmenlerin azalması sonucunda Muhacirîn Komisyonu'nun lağvedilmesi üzerine

⁹⁵ Soydan, a.g.m., s.249-268.; Ayhan, Maviş, "Darüşşafaka", **DİA**,C: IX, İstanbul, 1994, s. 7-9.

⁹⁶ BOA., DH.MKT., 125/16 (21 Safer 1311/3 Eylül 1893)

⁹⁷ BOA., BEO., 162/12091 (11 Şaban 1310/28 Şubat 1893); BOA., BEO., 281/21063 (15 R. evvel 1311/26 Eylül 1893)

⁹⁸ Muhacirîn-i Eytam Mektebi ikinci muallimliğine Bekir Sıdkı'nın tayin edilmesi hakkındaki belgeden Dulhane'de bir Muhacirîn-i Eytam Mektebi olduğu anlaşılmaktadır. Bunun için bkz. BOA., MF.MKT., 163/41 (22 Şaban 1310/11 Mart 1893)

⁹⁹ Gülhane Muhacirin Hastanesi katiplerinden Rauf Bey'in ailesine maaş tahsis edilmesiyle ilgili bir belgeden, burada bir de hastane bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunun için bkz. BOA., ŞD., 926/11 (27 C. evvel 1311/6 Aralık 1893)

¹⁰⁰ BOA., A.MKT.MHM., 492/57 (20 Safer 1304/18 Kasım 1886)

¹⁰¹ BOA., DH.MKT., 1343/105 (15 R. ahir 1301/13 Şubat 1884)

¹⁰² BOA., DH.UMVM., 70/15 (28 Safer 1336/13 Aralık 1917)

15 Ocak 1894'te bu kurumlar Şehremâneti'ne bağlanmıştır ve Temmuz 1894'te Dulhane'deki kadınlar ve küçük çocuklar Darüleceze'ye nakledilmiştir¹⁰³.

Dahiliye Nezareti'nin Şurayı Devlet Riyaseti'ne 18 Eylül 1897 tarihli yazısından anlaşıldığına göre, mülga Muhacirin Dulhane Müdürü Mehmet Mazhar ile Mülga Muhacirin Hastanesi Müdürü Mehmet Emin Efendilerin talepleri doğrultusunda dulhane, eytamhane ve hastanede bulunan aceze darülacezeye nakledilerek, açıkta kalan memur ve hademelerin bir kısmının da başka memuriyetlere nakilleri yapılmıştır. Bir kısmı ise açılacak memuriyetlere nakillerini beklemektedirler¹⁰⁴.

I. Dünya Savaşı sebebiyle çok sayıda dul kadın ve kimsesiz kız çocuğu ortada kalmışlardır. Dul kadınları sefaletten kurtaracak ve faydalı işler yapmalarını temin edecek muntazam dulhaneler yapılmasına mevcut durum ve maliye müsait olmadığından ve İstanbul'da hizmetçi ihtiyacı da fazla olduğundan kızların evlatlık ve kadınların hizmetçilik suretiyle uygun aileler yanına yerleştirilmeleri Dahiliye Nezareti'nce uygun bulunmuştur. Çalışabilecek yaşta olup herhangi bir hastalığı bulunmayan ve İstanbul'a gelmek isteyen kadın ve kızların tahkik edilerek bildirilmesi ve sebep olmaksızın hizmetten kaçınanlara muhacirîn tahsisatından yardım edilmemesi Trabzon, Kastamonu, Hüdavendigâr vilayetleriyle Samsun, Karesi, İzmit Mutasarrıflıklarına şifre ile bildirilmektedir¹⁰⁵.

I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda bazı şahıslar tarafından da dulevlerinin açıldığı bilinmektedir. Bunlardan biri 1916'da Bursa'da Alacahırka mahallesinde İnegöllüoğlu Hacı Saffet Bey'in açtığı dullarevidir. Burada savaşta canını feda eden şehitlerin eşleri barındırılarak himaye edilmişlerdir. Bu kuruluşu kabul edilen kadınların çocuklarından vakfiyede ayrıca bahsedilmemiş ise de "çocuklarına âdâp ve erkânı öğretmek" deyiminden çocuklara yönelik himaye çalışmalarının yapıldığı düşünülmektedir¹⁰⁶.

---

¹⁰³ Yıldırım, a.g.e., s. 7-8.

¹⁰⁴ BOA., ŞD., 2673/8_8 (20 R.ahir 1315/18 Eylül 1897)

¹⁰⁵ Dahiliye Nezareti'nin şifre yazısı için bkz. BOA., DH.ŞFR., 103/77 (8 Eylül 1335 /8 Eylül 1919)

¹⁰⁶ Turgay Çavuşoğlu, "İnegöllü Hacı Saffet Dullarevi", **Sosyal Hizmetler Tarihinde "Kilometre Taşları"**, Ankara, Korza Yayıncılık, Nisan 2010, s.139-144.

f-Darülaceze

Darülaceze, yoksulluk ve dilencilikle mücadele kapsamında, kimsesiz çocukları, yaşlı ve muhtaçları barındırmak amacıyla 1896'da İstanbul'da açılan bir hayır kurumudur¹⁰⁷.

Darülaceze'nin açılmasında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve sosyal durumun büyük etkisi vardır. Osmanlı Devleti ve toplumu için siyasi, sosyal ve ekonomik bakımdan bir kriz dönemi olan 1870'li yılların sonunda meydana gelen 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, verimli Rumeli topraklarının büyük bölümünün kaybedilmesine yol açmış ve savaş sonunda oluşan büyük göç dalgaları ekonomiyi daha da kötü bir hale getirmiştir. Balkanlar ve Kafkaslardan Osmanlı topraklarına yönelen göçler özellikle İstanbul'da önemli nüfus yığılmasına yol açmıştır¹⁰⁸.

İstanbul'un içinde bulunduğu bu olumsuz ortam, dilencilik, serserilik gibi sosyal sorunları da beraberinde getirmiştir. 1890'lı yıllar, bu sosyal sorunun Osmanlı elitinin gündemini meşgul eden, üzerinde çokça konuşulup tartışılan ve çözüm yolları aranan bir dönem olmuştur¹⁰⁹. İşte Darülaceze, hem 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Rumeli'den gelen göçmenleri hem de o dönemde yaygın hale gelen dilenciliğin önlenmesi için geçimini sağlayamayacak kadar hasta, sakat ve kimsesiz olan muhtaçları barındırmak ve himaye etmek amacıyla kurulmuştur.

Sadaret'in Dahiliye Nezareti'ne yazdığı 12 Şaban 1307 [3 Nisan 1890] tarihli yazısında Darülaceze'nin kuruluş gerekçesi; Sokaklarda dilenmekte olan kimsesiz çocuklarla hasta ve sakat erkek ve kadınların dilencilikten kurtarılarak tahammüleri derecesinde çalışıp geçimlerini sağlamak, bunlardan çalışacak durumda olmayanların beslenme ihtiyaçlarını karşılamak ve çocukların talim ve terbiyelerini sağlamak, şeklinde ifade edilmiş ve bunun için İstanbul'da bir mekan tesis edilmesi istenmiştir. Ayrıca taşrada bulunan dilenci güruhunun Dersaadet'e gelmelerinin engellenmesi, bunlardan işe yaramayanların, özellikle de kimsesiz çocukların mahalleri belediye

¹⁰⁷ Hidayet Y. Nuhoglu, "Darülaceze", **DİA.**, C: VIII, İstanbul, 1993, s.512-514.

¹⁰⁸ Nadir Özbek, a.g.e., s.78.

¹⁰⁹ A.e., s.79-87.

dairelerince ve hayır sahiplerinin yardımlarıyla; işe yarayanların ise mahallerince yollarda ve imalatta çalıştırılarak iâşe edilmeleri için vilayetlere tebligâta bulunulması bildirilmiştir¹¹⁰.

Darülaceze, bir idâre binası, iki erkeklere ve iki de kadınlara olmak üzere dört aceze pavyonu, 200 yataklı bir hastane, çamaşırhane ve hamam gibi hizmet binaları, çeşitli el sanatlarının öğretildiği imalathaneler, fırın, kilise, cami, havra gibi mabetler, bir ırdahane (süt emzirme yeri, evi), bir yetimhane ve beş sanat okulundan oluşan büyük bir kompleks olarak tasarlanmıştır¹¹¹ ve kapasitesi 1000 kişi civarındadır¹¹².

Bu kompleksin içinde yer alan ırdahane, bebek sağlığı konusunda Avrupa'nın son teknik gelişmeleri dikkate alınarak hazırlanmış oldukça modern bir binadır. Avrupa'dan getirilen yeni araç gereçlerle donatılmış ve hijyen kurallarına önem verilen ırdahaneye öncelikle dört yaşın altında kimsesiz ve terkedilmiş çocuklar alınmaktadır¹¹³. İrdahane binası 150 yataklık pavyon şeklinde müstakil bir binadır. Elli yatak emzirilen çocuklara, yüz yatak ise beş yaşına kadar olan etfâle mahsustur. Bu çocukların temizlik, banyo vesair hizmetleri etfâl tabib-i mahsusu ile etfâl tabibi "tabib-i müdavi" (tedavi eden doktor) nin nezareti ve tavsiyesi altında süt nine, ebe, hastabakıcı, ve mubassırları tarafından yapılmaktadır. Tıbbî olarak süt emzirilme süresi tamamlanan çocuk ile beş yaşını doldurmayan çocuklar için aynı daire dahilinde elli yataklık büyük bir koğuş daha vardır. Gıdaları doktorlar tarafından tayin edilmekte ve hastane tablaları şeklinde tanzim edilen yemek listeleri gereğince aşçılar tarafından ayrıca pişirilip hazırlanmaktadır. Giyim, uyku ve beden terbiyeleri de etfâl tabibi tarafından tanzim edilen cetvel gereğince dâyeler (süt nine, çocuğa bakan dadı) ile koğuşbaşı ve mubassırlar tarafından uygulanmaktadır. Süt emen çocuklar için ırda-i sînâi (yapay emzirme) kabul olunmuş ise de fennin gerektirdiği şekilde bazıları süt nineler tarafından emzirilmekte, bazılarına ırda-i muhtelit (karışık emzirme) yapılmaktadır. Hasta çocuklar için bir, emrâz-ı sâriye (bulaşıcı hastalıklar) ve cildiyeye (cilt hastalıkları) yaklananlar için de üç olmak üzere toplam dört koğuş

¹¹⁰ BOA., A.MKT.MHM., 500/41_3 (12 Şaban 1307/3 Nisan 1890)

¹¹¹ Aytekin, a.g.t., s. 29.

¹¹² Özbek, a.g.e., s.207-208.; Darülaceze'nin birimleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Nuran Yıldırım, **İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi**, İstanbul, Darülaceze Vakfı Yayını, Haziran 1996, s.162-200.

¹¹³ Özbek, a.g.e., s.209-210.

daha mevcuttur. Bunlar da dâye, hastabakıcı, mubassıra (talebenin durumuyla yakından ilgilenen, düzeni sağlayan bayan bakıcı) tarafından çocuk tabibinin nezaret ve tavsiyesi altında bakılmaktadırlar¹¹⁴.

İrdahane'ye gelen çocukların çoğu terkedilmiş çocuklardır. Bir kısmı ise annelerinin fakir olması dolayısıyla terk edilenler ile diğer kısmı anne-babalarının ölümüyle mahalle ilmuhaberiyle gelenler ve bir kısmı da anneleriyle beraber gelenlerdir. Bu son kısımdakilerin çoğu anneleri nafakalarını teminden aciz olanlardır¹¹⁵.

Yaşları beş yaşından fazla, yedi yaşından az olanlar ve aynı daire dahilinde bulunan elli yataklık koğuşta bakılan çocuklara sadece bir terbiye, hayat ve hareket mektebi olmak üzere kurulan Ana Mektebi'nde ahlakî sohbetler, hayat ve hareket, eşya ve bahçe, resim, lisan, musiki dersleri okutulmaktadır. Yiyecekleri ve elbiseleri, uyku ve beden terbiyeleri mütehasşıs tabip (uzman doktor) ve ana muallimesi tarafından hazırlanan liste gereğince uygulanır. Bu hizmetlerin yapılması da bir mektep mubassırıyla (talebenin durumuyla yakından ilgilenen, düzeni sağlayan erkek bakıcı) bir mubassıra, dâye, koğuşbaşı ve sekiz hizmetçi kadına aittir¹¹⁶.

Önceleri Darülaceze dahilinde iptidai derecesinde bir mektep mevcut olup müessesedeki terkedilmiş ve malûl çocuklar bu mektepte ilim ve fen tahsiline mecbur tutulmuş iken darüleytamların açılması üzerine etfal-i metruke kısmen bu darüleytamlara nakledilmişler ve mektep de kapatılmıştır. Mektebin kapatılmasıyla el, ayak ve diğer malûliyet dolayısıyla darüleytamlara kabul edilmeyerek müessesede kalmış çocuklara ilaveten darüleytamlardaki çocuklar arasında bulunan malûl çocuklar da Darülaceze'ye gönderilmişlerdir. Diğer yandan anasız babasız kalıp kendilerine bakacak akrabası ve geçimini sağlayacak mal ve mülkü olmadığından darüleytamlara nakli mümkün olmayan çocukların da her türlü talim ve terbiyeden uzak, serseri bir hayat içinde yetiştirilmeleri uygun görülmediğinden, bir seneden beri faaliyete geçirilen kunduracılık, marangozluk, terzilik, çorapçılık

¹¹⁴ BOA., DH.UMVM., 119/16_13 (16 Ağustos 1336/16 Ağustos 1920)

¹¹⁵ BOA., DH.UMVM., 119/16_11 (16 Ağustos 1336/16 Ağustos 1920)

¹¹⁶ BOA., DH.UMVM., 119/16_13 (16 Ağustos 1336/16 Ağustos 1920)

imalathanelerinde ustabaşlar tarafından çalıştırılarak sanat öğrenmeleri sağlanmaktadır¹¹⁷.

Yedi yaşından büyük olan çocuklar için müessese dairelerinden birinde Mekteb-i İptidâî açılmıştır. Burada Mekatib-i İptidâiye Talimatnamesi gereğince Maarif Nezareti'nden memur bir muallim ile bir muallim muavini tarafından Kur'an-ı Kerim, malumât-ı diniye, musahabât-ı ahlakiye, elifba, kıraat, imla, sarf ve nahiv, ezber ve yazı, tarih ve coğrafya, hesap, hendese, eşya dersleri, ziraat, resim, el işleri ve müzik dersleri verilerek etfâlin talim ve terbiyelerine itina edilmektedir. Ayrıca İsveç usulü beden terbiyesi ve jimnastik talimleri yapılarak sıhhatlerine de ihtimam edilmektedir. Etfâlin iâşe ve ibateleriyle muayyen zamanlarda hamam, temizlik ve eğitim haricinde kalan zamanlarda düzen ve emniyetin sağlanması vazifesiyle koğuş hademesinden başlayarak baş hademe, mubassıra ve mektep mubassırıyla ser mubassır ve dahiliye memurluğu ilgilenmektedir. Böylece etfâlin yeme-içme, barınma ve giyim ihtiyaçları temin edilip, sıhhatleri korunmakta ve aynı zamanda talim ve terbiyelerine de dikkat edilmektedir¹¹⁸.

Muallim Abdürrahim Rahmi Efendi tarafından verilen 16 Ağustos 1336 [16 Ağustos 1920] tarihli rapora göre, yukarıda sözü edilen Darülaceze Mektebi, 1336 [1920] yılında açılmıştır. 1 Mart 1336 [1 Mart 1920] tarihinde öğretime başlanmıştır. Yedi yaşından küçük olanlar için de 22 Mayıs 1336 [22 Mayıs 1920] tarihinde ayrıca bir Ana Mektebi teşkil edilmiştir. Daha önce açıldığı bildirilen mektebin kayıtlarına ulaşamadığı için hakkında bilgi yoktur. Darülaceze Mektebi, bir iptidai mektebidir. Tedrisat bir muallim ve bir muallim muavini tarafından yapılmaktadır. İptidai tahsili mecburi olduğundan Maarif Nezareti'nin 1330 [1914] yılında neşrettiği "Bir ve İki Dershaneli Mekteplere Mahsus Mekatib-i İptidaiye Ders Müfredatı" gereğince;

1- Kur'an-ı Kerim ve din bilgisi, 2- ahlak, 3- Türkçe, 4- Tarih ve coğrafya, 5- matematik, 6- Eşya dersleri ve ziraat, 7- Resim ve el işleri dersleri görülmektedir. Ayrıca İsveç usulü beden terbiyesi ve oyun talim edilmektedir. Müessesede terzihane, kundurahane, marangozhane, çoraphane gibi sanat şubeleri bulunmaktadır.

¹¹⁷ BOA., DH.UMVM., 119/16_13 (16 Ağustos 1336/16 Ağustos 1920)

¹¹⁸ BOA., DH.UMVM., 119/16_13 (16 Ağustos 1336/16 Ağustos 1920)

Talebelerin büyük kısmı bu tezgahlarda çalışmakta diğer birkaç çocuk ise avarız-ı bedeniye (bedensel özür) den dolayı iş göremedikleri için talebe işçi ve işçi olmayan diye kısımlara ayrılmıştır. Darülaceze’de bulunan talebenin büyük kısmı bu imalathane tezgahlarında çalışmakta diğer kısım çocuk ise avarız-ı bedeniyeden dolayı iş görmedikleri için talebe işçi ve işçi olmayan olarak ikiye ayrılmıştır. İşçi talebeler sabahleyin birinci dersten sonra 9.30 da imalathanelere giderler. Geceleyin saat 8.00 den başlayarak saat 10.00 a kadar iki ders daha toplam üç ders görürler. İşçi olmayanlar ise altı ders okumaktadırlar. (Bu üç dersi işçilerle birlikte gördükleri için müzakere addedilmektedir) Tedrisatta Maarif-i Umumiye Nezareti’nin programı tatbik edilmektedir. Ayrıca tedrisata ait nizamname ve talimat yoktur¹¹⁹.

Başlangıçta Dahiliye Nezareti tarafından idare edilen Darülaceze, idaresinde görülen yolsuzlukların ve dilencilikğin önleneceği gerekçesiyle¹²⁰ 1908 yılında belediyeye ve ardından 1910’da Fransa’daki “assistance publique” örneğinden esinlenerek kurulan Müessesat-ı Sıhhiye Müdüriyeti’ne bağlandı¹²¹. Bu kurumun kaldırılması üzerine tekrar Dahiliye Nezareti’ne bağlanan kurum, Cumhuriyet’in ilk yıllarında Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekâleti tarafından idare edildi. 1925 yılında tekrar belediyeye geçen Darülaceze günümüzde İstanbul Büyük Şehir Belediyesi tarafından yönetilmektedir¹²².

g-Darülhayr-ı Âlî

Kimstesiz ve yetim çocukların himaye ve eğitimi sorununun çözümüne Osmanlı Devleti tarafından getirilen ilk çözüm olarak karşımıza çıkan Darülhayr-ı

¹¹⁹ BOA., DH.UMVM., 119/16_12 (16 Ağustos 1336/16 Ağustos 1920)

¹²⁰ Darülaceze’nin Şehremaneti’ne bağlanması ve nizamnamesinin değiştirilmesi halinde yolsuzluklarla dilencilikğin önleneceği hakkında Daire-i Umur-ı Dahiliye’nin Sadaret’e 7 Ramazan 1326 tarihli yazısı için bkz. BOA., BEO., 3535/265109 (7 Ramazan 1326/3 Ekim 1908)

¹²¹ Özbek, a.g.e., s. 276.; ayrıca Darülhayr ve Darülaceze’nin, Şehremaneti’nde teşkil edilmesi kararlaştırılan Müessesat-ı Hayriye İdaresi’ne mevcut tahsisatları ile ilhak edilmesi hakkında Sadaret’in Dahiliye ve Maarif Nezaretlerine 19 Rebiülevvel 1327 tarihli yazısı için bkz. BOA., BEO., 3535/265109 (19 R.evvel 1327/10 Nisan 1909)

¹²² Nuhoglu, "Darülaceze", **DİA.**, C: VIII, İstanbul, 1993, s.512-514.

Âlî, II. Abdülhamit tarafından kurulmuştur¹²³. Mektebin sonuna eklenen Âlî sıfatı, mektebin tahsil derecesini değil padişahın şahsına ait olduğunu göstermektedir¹²⁴.

6 yaşında yetim bir çocuğun okumak ve bir san'at öğrenmek üzere kendisinin bir mektebe verilmesini bir arzuhâlle padişahı rica etmesi, Darülhayr-ı Âlî'nin açılması düşüncesini ortaya çıkarmıştır.

Farklı din ve milletten olan unsurların bir çok müesseseleri varken bu yaştaki Müslüman ve Türk çocuklarını barındırıp okutacak, onlara san'at ve meslek öğretecek bir müessesenin olmaması Padişahı, Müslüman ve Türk çocukları için de böyle bir müessesenin kurulması fikrine yöneltmiş ve gereğinin yapılmasını Bâbîâlî'ye emretmiştir¹²⁵.”

1899 yılından itibaren mektebin Çapa'da ve Acıbadem'de açılması için karar çıkmışsa da her iki yerde de bir türlü inşaata başlanamamıştır. Daha sonra Vezneciler'de Hazine-i Hassa'ya ait yüz odalı¹²⁶ ve halk arasında Pamuk Sarayı olarak bilinen Zeynep Hanım konağı Padişah tarafından bu mektebe tahsis edilmiş¹²⁷ ve konakta bazı tadilatlar yapılarak¹²⁸ 19 Ağustos 1903 yılında mektebin açılışı gerçekleşmiştir¹²⁹. 12 Mart 1906 tarihli bir arşiv belgesine göre öğrenci sayısı 300 olarak belirlenmiştir¹³⁰.

Mektebin altı sınıflı olarak ve rüşdiye derecesinde eğitim vermesi düşünülmüştür. Ayrıca çocuklara dersten başka san'at eğitimi de verilmektedir. Bu sanat dersleri, halıcılık, boyacılık, ressamlık, kalfalık¹³¹, marangozluk, müretteplik, hakkâklık, mücellitlik, saraçlık, döşemecilik, kunduracılık, aşçılık, tatlıcılık, şekerlemecilik, pastacılık, bahçivanlık, oymacılık, oyuncakçılık ve çiftçilik gibi

¹²³ Cüneyd Okay, “Meşrutiyet Döneminde Savaş ve Çocuk”, **Osmanlı**, C: V, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 489-495.

¹²⁴ Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, C: III., İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1941. s. 1046.

¹²⁵ A.e., s. 1042.

¹²⁶ BOA., BEO., 2084/156239 (07 R.evvel 1321/3 Haziran 1903)

¹²⁷ BOA., Y.PRK.HH., 34/79 (06 R.evvel 1321/ 2 Haziran 1903)

¹²⁸ BOA., BEO., 2084/156239 (07 R.evvel 1321/3 Haziran 1903)

¹²⁹ Ergin, a.g.e., s. 1042-1045.

¹³⁰ BOA., MF.MKT.,916/35_1 (16 Muharrem 1324/12 Mart 1906)

¹³¹ BOA., MF.MKT.,882/28 (14 Receb 1323/14 Eylül 1905)

meslekler bu altı seneye taksim edilerek öğretilecektir.¹³² Darülhayr-ı Âlî'nin ders programına daha sonra telgrafçılık ve şimendifercilik gibi dersler de eklenmiştir¹³³. Darülhayr-ı Âlî'nin sanat eğitimi programına havluculuk, peşkircilik, çorapçılık, pikecilik, battaniyecilik gibi derslerin de konması teklif edilmiş ancak kabul edilmeyerek kunduracılık, terzilik, halıcılık gibi mevcut sanatların en iyi şekilde öğretilmesi tavsiye edilmiştir¹³⁴.

Mezunlarının sanayi mekteplerine devam etmesi öngörülen Darülhayr-ı Âlî¹³⁵ altı yıl süreyle hizmet vermiş ve II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra 22 Ağustos 1909'da çıkarılan bir kanunla kapatılmıştır¹³⁶. Bu kapatmada çok sayıda sanatın böyle bir okulda öğretilmeyeceğinin ve Darülfünun şubeleri ile Mülkiye Mektebi için o sırada büyük bir binaya ihtiyaç duyulmasının etkili olduğunu belirtmektedir¹³⁷. Ancak bir arşiv belgesinde aşırı talep ve bütçe kanunu gereğince okulun kapatıldığı ifade edilmektedir¹³⁸.

Mektep kapatıldıktan sonra talebesinin diğer okullara dağıtılması kararlaştırılmıştır¹³⁹. Bu öğrenciler değişik illerdeki mekteplere leylî (yatılı) olarak yerleştirilmişlerdir. Darülhayr-ı Âlî tarafından kullanılan Zeynep Hanım Konağı da Darülfünun'a verilmiştir¹⁴⁰.

Darülhayr-ı Âlî'nin faaliyette bulunduğu süre içinde mezun ettiği, telgrafçılık ve şimendifercilik dersleri alan 59 talebe Hicaz Demiryolu'nda kondüktör olarak

¹³² Ergin, a.g.e., s. 1043.; Aytekin, a.g.t., s.39-45.

¹³³ Özbek, a.g.e., s.251.

¹³⁴ BOA., MF.MKT., 901/48 (29 Şevval 1323/27 Aralık 1905)

¹³⁵ Nadir Özbek, "II. Abdülhamid ve Kimsesiz Çocuklar: Darülhayr-ı Âlî", **Tarih ve Toplum**, C: XXXI, Ocak 1999,. Sayı:182, s.11-20/75-84. Osman Ergin okulun 8 Ağustos 1909'da çıkarılan altı maddelik bir kanunla kapatıldığını ifade etmektedir. Yine onun ifadesiyle okul bir tahsil devresini tamamlayamadan kapatılmıştır. Bkz. Ergin, a.g.e., s. 1045-1046.

¹³⁶ Nadir Özbek, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914**, İstanbul, İletişim Yay., 2008, s.251.

¹³⁷ Ergin, a.g.e., s. 1045-1046.

¹³⁸ BOA., MF.MKT., 1080/10 (8 Şevval 1326/3 Kasım 1908)

¹³⁹ BOA., MF.MKT.,1127/3 (18 C.evvel 1327/7 Haziran 1909)

¹⁴⁰ Aytekin, a.g.t., s. 45.

mesleğe atanmışlar¹⁴¹ ve bir kısım talebe ise Telgraf ve Posta Nezareti'nde istihdam edilmişlerdir¹⁴².

İstanbul'da açılan ve fakir ve kimsesiz Müslüman çocukların bakım ve himayeleri yanında aynı zamanda eğitimlerini de sağlayan bir kurum olan Darülhayr-ı Âlî, faaliyet süresinin kısa oluşu sebebiyle meslekî eğitimli eleman ihtiyacını karşılayamamış olsa da korunmaya muhtaç çocuklar konusunda Tanzimat dönemi ıslahhaneleriyle Meşrutiyet dönemi darüleytamları ve Cumhuriyet dönemi çocuk esirgeme kurumları arasında bir köprü vazifesi görmek¹⁴³ gibi önemli bir işlevi yerine getirmiştir.

III- II. MEŞRUTİYET'TEN I. DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR ÇOCUK HİMAYE ÇALIŞMALARI

23 Temmuz 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet, çağdaşlaşma sürecinin önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Geleneksel devlet anlayışının yerini özgürlükçü ve demokratik bir devlet anlayışına bıraktığı bu dönemde, kişisel hak ve özgürlükler önem kazanmaya başlamış ve bunun bir yansıması olarak kişilerin toplanma ve dernek kurma hakları tanınmıştır¹⁴⁴. Bu hakkın tanınması, çok sayıda dernek ve cemiyetin kurulmasını da beraberinde getirmiştir¹⁴⁵. Meşrutiyet yıllarında 16 Ağustos 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu ile kurulan ve siyasal, fikir- eğitim-kültür, iktisadi-mesleki, kadın, gençlik, dinsel ve etnik olarak sınıflandırılabilir bu dernek ve cemiyetler arsında çok sayıda hayır ve yardım cemiyet ve dernekleri de kurulmuştur¹⁴⁶. Bu dernekler vasıtasıyla kimsesiz yetim ve fakir çocuklar bir dereceye kadar himaye edilmiş ve eğitimlerine de imkanlar ölçüsünde katkıda bulunulmuştur.

¹⁴¹ BOA., BEO., 3514/263508 (20 Safer 1327/13 Mart 1909); Akyüz, a.g.e., s. 240.

¹⁴² BOA., BEO., 3464/259797 (06 Zilhicce 1326/30 Aralık 1908); BOA., DH.MKT., 1306/21 (3 Muharrem 1327/25 Ocak 1909); BOA., DH.MKT., 2706/133 (21 Zilhicce 1326/14 Ocak 1909)

¹⁴³ Akyüz, a.g.e., s. 240.

¹⁴⁴ Bülent Tanör, **Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri**, 18.bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mart, 2009, s.196.

¹⁴⁵ Nevzat Artuç, "II. Meşrutiyet'in İlanı", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Yıl:11, Sayı:45, Mayıs-Haziran-Temmuz, 2008, C: I, s. 65-82.

¹⁴⁶ Zafer Toprak, "1909 Cemiyetler Kanunu", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C: I, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 205.

a-Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti

Yoksul çocukları desteklemek amacıyla kurulan derneklerden biri, 14 Aralık 1908 yılında kurulan Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti'dir. Cemiyet, İstanbul ve civarında oturan ve hakikaten yardıma muhtaç ve çok fakir ailelere, ırk ve mezhep ayrımı yapmaksızın mümkün mertebe yardım etmek, fakir çocukların geleceklerini temin edecek teşebbüslerde bulunmak ve dilencililiğin önlenmesine çalışmak amacını nizamnamesinde ortaya koymuştur¹⁴⁷. Cemiyetin programında yoksul ve kimsesiz Osmanlı çocuklarının eğitilmesi konusu da yer almaktadır. Başlangıçta cemiyetin İstanbul'un birçok mahallesinde şubelerinin açılması planlanmıştır. Bu çerçevede Eyüb¹⁴⁸ ve Topkapı şubeleri açılmıştır. Ancak Balkan Savaşları sonunda güçlenen vatanseverlik ve milliyetçilik duygularına paralel olarak halkın millî duygularını güçlendirmek ve onları bu doğrultuda politize etmek amacıyla kurulan cemiyetlerin ön plana geçmesiyle Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti, bütün görev ve sorumluluklarını Topkapı Fukaraperver Cemiyeti'ne devrederek¹⁴⁹ 1913 yılında kendisini feshetmiştir¹⁵⁰.

b-Topkapı Fukaraperver Cemiyeti

Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti'nin fesih kararından sonra, cemiyetin şubeleri bağımsız fukaraperver cemiyetleri olarak faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Bu şubelerden biri olan Topkapı Fukaraperver Cemiyeti¹⁵¹, çalışmalarını daha çok fakir çocuklar, hastalar, yaşlılar ve kimsesizler üzerinde yoğunlaştırmıştır. Eğitilmedikleri takdirde sokak çocuğu olmalarından kaygı duyulan yoksul çocukların, uygun bir ahlâkî eğitim ile geleceğe hazırlanması konusunda hassasiyet gösteren cemiyet, vatan evladını eğiterek topluma faydalı insanlar haline getirmeyi en önemli hedefi saymıştır. Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, himayesine aldığı

¹⁴⁷ BOA., DH.İUM.,89-02/1-23_3 (1327/1911-1912)

¹⁴⁸ Eyüp Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi, Eyüp Sultan İttihat ve Terakki Kulübü himayesinde kurulmuş olup Eyüp civarında hakikaten yardıma muhtaç ve çok fakir olan kimseleri geçindirmek, fakir çocukların istikbalini temin teşebbüsünde bulunmak ve dilencililiği önlemek amacındadır. Bunun için bkz. BOA., DH.İUM.,89-02/1-23_9 (17 Şaban 1333/17 Haziran 1331/30 Haziran 1915)

¹⁴⁹ AYTEKİN, a.g.t., s. 46.

¹⁵⁰ ÖZBEK, a.g.e., s. 279-287.

¹⁵¹ Bu cemiyetin kuruluşunda Masonların etkisi olduğu ve 18 Ekim 1914 yılında İstanbul'da faaliyete geçen Sebati Mahfili üyeleri tarafından kurulduğu ifade edilmektedir. Bununla ilgili bkz. Kemalettin Apak, **Anahatlarile Türkiye'de Masonluk**, İstanbul, 1958, s.94-95.

yoksul çocukların okul masraflarını karşılamış, onların ahlakî ve bedensel gelişimlerine katkıda bulunmak için her Cuma günü Cemiyet binasında topladığı çocuklara ahlak ve beden eğitimi dersleri vermiştir¹⁵².

Başkanlığını Dr. Galib Hakkı Bey'in yaptığı Cemiyet, bayramlarda fakir çocuklara ayakkabı, elbise dağıtmış, kömür yardımı yapmış, hasta çocuk ve ailelere bakmış, açtığı bakım evleriyle anne ve çocuklara sağlık ve ilaç yardımında bulunmuştur. Cemiyet'in mali kaynağını, üyelerinin ve hükümetin yardımları oluşturmaktadır. 1924 yılı itibarıyla 600 lira gibi küçük bir bütçeye sahip olan Cemiyet, bütçesinin üzerinde hizmet sunarak birçok fakir çocuğun hem hayatını kurtarmış hem de eğitim ve iş imkanı sağlamıştır¹⁵³.

Cemiyet, değişik isimler altında Cumhuriyet döneminde de çalışmalarını sürdürmüş ve 1931 yılına kadar faaliyette bulunmuştur. 20 Ocak 1931'de adı Topkapı Türk Fukaraperver Hayır Müessesesi olmuş ve 1934 yılına kadar bu isimle çalışmıştır. Cemiyet çalışan annelere de destek vermiş ve 1931 yılında çocuk bakım evi açmıştır. Cemiyet'in adı 1934 yılında Topkapı Yoksullara Yardım Kurumu şeklinde değişirken son olarak 1948'de Topkapı Fakirlere Yardım Yurdu olmuştur¹⁵⁴.

c-Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyet-i Hayriyesi

Hayır dernekleri kapsamında 1910 yılında Edirne Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin himayesinde Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti Hayriyesi adıyla bir dernek daha kurulmuştur. Çocukların himayesi ile ilgili olarak kurulan bu dernek amaçlarını, aynı yılın Mart ayında hazırlanan ve otuz üç maddeden oluşan nizamnamesinde; yetim, fakir ve kimsesiz olup geleceklerini sağlamaktan mahrum erkek ve kız vatan evladını, maarif ve sanayi nimetine kavuşturmak üzere bütçesinin elverdiği ölçüde şimdilik yardım etmek ve ileride eytamhane açmak şeklinde tanımlamıştır¹⁵⁵.

---

¹⁵² Özbek, a.g.e., s. 279-287.

¹⁵³ Sarıkaya, a.g.t., s. 31-32.

¹⁵⁴ Aytekin, a.g.t., s. 46-47.

¹⁵⁵ Sarıkaya, a.g.t., s. 19.

14 Mart 1910 yılında yine **Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyet-i Hayriyesi** adıyla bir cemiyetin daha kurulduğundan bahsedilmektedir. Cemiyetin amacı 23 maddelik nizamnamesinde belirtildiği üzere, kız erkek, mezhep, milliyet farkı gözetmeden fakir veya kimsesiz bütün Osmanlı çocuklarını himaye etmek, okutmak ve böylece bu çocukların ileride suça bulaşmalarını engellemektir. Yani kısaca "ma'lûl uzuvları henüz kangren olmadan tedavi etmek"¹⁵⁶.

d-Rehber-i Teavün Cemiyet-i Hayriyesi

Fakir çocuklara yardım amacıyla kurulan bir başka dernek de 14 Kasım 1910 tarihinde İstanbul'da tesis edilen Rehber-i Teâvün Cemiyet-i Hayriyesi adını taşımaktadır. Cemiyet fakir çocukların fikrî terbiyeleriyle giyim ihtiyaçlarını karşılamayı ve bu gibi hayır işlerine iştirak etmeyi nizamnamesinde taahhüd etmektedir. Cemiyetin himayesine alacağı fakir ve kimsesiz çocukların devam edecekleri mektebin tayini idare heyetinin görevlerindedir. Yüksek tahsile gönderilecek gençlerin devam edecekleri mektebin tayininde talebenin arzusu ve kabiliyeti dikkate alınacaktır. Mektebe verilen çocukların tahsile devamları teşvik edilecektir¹⁵⁷.

e-Ayıntab Himaye-i Eytam Cemiyet-i İslâmiyesi

16 Mart 1914 tarihi itibarıyla Ayıntab Himaye-i Eytam Cemiyet-i İslâmiyesi adıyla yetim çocuklarla ilgilenen bir cemiyet daha kurulmuştur. Cemiyetin amacı nizamnamesinde belirtildiği üzere, kimsesiz, yersiz yurtsuz, işsiz güçsüz öksüz çocukları himaye etmek, iâşe ve eğitimlerini sağlamak, fertler bazında ve dağılık bir halde yapılagelmekte olduğu için etkisiz kalan himaye-i eytam faaliyetlerinin bir araya toplanarak tek ve etkili bir kuvvet şekline dönüştürülmesine çalışmaktır. Ancak Cemiyet faaliyetlerine öncelikle Ayıntab'ın çarşı ve mahallelerinde aç, çıplak ve meskensiz kalan öksüzleri himaye ile başlayacağını ifade etmektedir¹⁵⁸.

---

¹⁵⁶ Duhter Uçman, Yasemen Akçay, "Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyet-i Hayriyesi Nizamnamesi", **Tarih ve Toplum**, C: XXXI, İstanbul, İletişim Yay, Nisan 1999, Sayı:184, s. 4-6/208-210.

¹⁵⁷ BOA., DH.İUM.,89-02/1-23 (1 T.sani 1327/14 Kasım 1911)

¹⁵⁸ BOA., DH.EUM.EMN., 103/22 (3 Mart 1330/16 Mart 1914)

f-Dul Kadın ve Yetimlere İmdat Cemiyeti

Dul kadın ve yetimleri himaye amacıyla kurulan bir başka cemiyet ise, Dul Kadın ve Yetimlere İmdat Cemiyeti adını taşımaktadır. Bu cemiyet adından da anlaşılacağı üzere dul kadınlara yardım ve yetimlerin himayesi ile ilgilenmiştir. Cemiyet, bazı yetim çocukları güvenilir ailelerin yanına evlatlık olarak vermek suretiyle onları koruma altına almıştır¹⁵⁹.

g-Çocukların Korunmasıyla İlgilenen Kadın Dernekleri

Tanzimat'la başlayıp II. Meşrutiyet'le hız kazanan modernleşme hareketlerine paralel olarak kadın örgütlenmelerinde de artış olmuştur. Kadınlar birbiri ardınca gelen Balkan, I. Dünya ve Kurtuluş Savaşları koşullarının zorunlu kıldığı sebeplerle toplumsal hayatta daha fazla görünmeye başlamışlardır. Fiilen savaşa katılan kadınlar bir yandan erkeklerden boşalan görevleri devralmışlar diğer yandan da Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Derneği gibi bizzat kendilerinin kurdukları dernekler ve Hilal-i Ahmer Kadınlar Heyeti gibi varolan derneklerin kadın kolları ya da heyetleri içinde yer alarak toplumsal yardım faaliyetlerine katılmışlardır¹⁶⁰.

1-Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Mecruhin ve Zuafa-yı Askeriyeye İmdat ve Yardım Cemiyeti Osmaniyesi'nin Hilal-i Ahmer'e dönüştürülmesiyle 14 Nisan 1877'de kurulmuştur. 1908'den itibaren düzenli çalışmalara başlayan Cemiyet, Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal savaşlarında yararlı hizmetlerde bulunmuştur¹⁶¹. Padişahın himayesi ve veliahd sultanın fahrî başkanlığında kurulan Cemiyet, Osmanlı kadınları arasında da faaliyet göstermek amacıyla Hanımlar Heyeti teşkil edilmesine karar vermiş ve bu doğrultuda 20 Mart 1912 tarihinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi kurulmuştur.¹⁶²

¹⁵⁹ Safiye Kıranlar, "Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2005, s. 49.

¹⁶⁰ Cemile Burcu Kartal, "II. Meşrutiyet'in Cumhuriyet'e Mirası: Makbul Kadınlar", **İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:38 (Mart 2008), s. 215-238.

¹⁶¹ Muzaffer Tepekaya, Leyla Kaplan, "Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 10, Konya, 2003, s. 149.

¹⁶² Tepekaya, Kaplan, a.g.m., s. 150-151.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti bünyesinde oluşturulan Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin dul kadınlar ve yetimlerle ilgili çalışmaları, zikredilmesi gereken son derece kayda değer çalışmalar olmuştur. 20 Mart 1912 yılında Dr. Besim Ömer Paşa'nın öncülüğünde "Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyeti Merkeziyesi" adıyla kurulan Hanımlar Merkezi, cephelerdeki askerlerin yiyecek, giyecek ve sağlık hizmetlerinin yerine getirilmesi yanında cephe gerisinde sivillerle de ilgilenmiş, ayrıca Balkan Savaşları sonunda işgal edilmiş topraklardan kaçarak Osmanlı topraklarına sığınan başta kimsesiz kadınlar ve çocuklar olmak üzere binlerce göçmene de iş imkanı sağlamıştır¹⁶³. Merkez'in kurduğu Darüssınaa'da (Sanat Evi) şehit yetim ve dulları çalıştırılarak hayatını kazanmaları sağlanıyor ve aynı zamanda bunlara okuma yazma öğretilerek nakış sanatının gelişmesine de katkıda bulunuluyordu¹⁶⁴.

Osmanlı Devleti'nin birçok cephede savaştığı I. Dünya Savaşı'nda cephelerdeki askerlerin giyecek ihtiyacının karşılanmasına çalışan ve hastabakıcılık faaliyetlerini yürüten Hanımlar Merkezi¹⁶⁵, Kurtuluş Savaşı yıllarında da Batı bölgesinde Yunan saldırılarına uğrayan kadın ve çocukların yardımına koşmuştur. Bu maksatla İstanbul'da "İzmir Mazlumin-i Eytam ve Evamiline (erâmil/dullar olacak) Muavenet Heyeti adlı bir komite kurdu. Bu komite, konser ve piyango gibi etkinlikler düzenleyerek İzmir felaketzedeleri için 10.000 lira para yardımı topladı. Bundan başka Sanat Evi'nde çalışan yoksul kadın ve yetim çocuklar için de 500 lira bağış toplamıştır. Merkez ayrıca bir bildiri yayınlayarak bütün yurda dağıtmıştır. Savaş yaralarını sarmak için Türk kadınlarının yardıma çağrıldığı bu bildiride şöyle seslenilmektedir:

"Türk ve Müslüman Validelerimize ve Hemşirelerimize:

Sakarya'dan Gediz'e kadar her yer, güzel Aydın, şen Hüdavendigâr, Mesut Karasi, hep ölüm ve ateş merdanesinin altında ezilmiştir. Murat Dağlarında, İzmir yollarında, aç, çıplak, hasta ve boynu bükük insan sürüleri dolaşüyor. Kara ve korkunç kışlar bunları tehdid ediyor, ölüm arkalarından koşuyor.

¹⁶³ Seçil Akgün Karal-Murat Uluğtekin, **Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a**, I, Ankara, 2000, s.149-158; Özbek, a.g.e., s.319; Nevin Yazıcı, "Çanakkale Savaşı'nda Türk Kadınının Rolü", **Akademik Bakış**, C: V, Sayı 9, Kış 2011, s. 249.

¹⁶⁴ BOA., DÜİT.,68/110_2 (06 Receb 1340/5 Mart 1922)

¹⁶⁵ Karal, Uluğtekin, a.g.e., s.167.

Bugün hudutsuz harabeler arasında sefil ve sergerdan dolaşan yetimler, bize dinimiz ve vatanımız için kurban olanların, istiklalimiz için şehit düşenlerin bir vediasıdır. Taş kovuklarında açlığın, soğğun ve ölümün tehdid ettiği valideler, Anadolu yaylalarındaki hunin musaraalar için fersahlarca, günlerce ve aylarca uzak yollardan gece gündüz arkalarında cephaneye taşıyan Türk kadın hemşireleridir ve bizim de hemşirelerimizdir. Viraneler ortasında ağlayan ak sakallı ihtiyarlar milletimiz için, milletimizin istiklali ve bizim için ve bizim hayatımız için sevinerek can veren şeci askerlerin babalarıdır ve bizim de babalarımızdır.

Ey evylatlarına karşı en aziz şefkat hisleriyle çarpan valide ve hemşire kalpleri! Duyunuz ki: Analarından babalarından ebediyetin ayırdığı yetimler ve bedbahtlar, yavrularını kaybeden biçare valideler, sizden gelecek yardımları bekliyorlar.

Allah ve layemut-ı fazilet, bize herkesden ve her şeyden daha yakın ve daha aziz olan bu kardeşlerimize karşı yapacağımız muavenetlere ve yardımlara ezeli ve ebedi bir şahit olacaktır. Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi, size bu en mukaddes vazifenizi hatırlatıyor, ve muavenetlerinizin delaletini ifaya şitab ediyor.

Eşyadan her ne getirirseniz, ne verirseniz, muhtacının, fukaranın, fecaizedelerin işlerine yarıyacaktır.”

Kurtuluş Savaşı bittikten sonra Hanımlar Merkezi çalışmalarını savaştan zarar gören çocuklara yöneltmiş ve 1 Ağustos 1923 yılında çocuklara bakıp yardım etmek üzere ayrı bir birim kurmuştur. Bu birimde anneleri tarafından getirilen bir yaş civarında 36.500 çocuğun beslenme ihtiyacı karşılanmıştır. 391 hasta çocuk tedavi edilmiş ve hemşireler gönderilmek suretiyle 105 çocuğa evlerinde bakılmıştır. 960 çocuk sağlık durumu açısından yakın takibe alınmıştır. Ayrıca bayram dolayısıyla 150 çocuğa giysi, çamaşır ve kundak yardımı da yapılmıştır¹⁶⁶.

2-Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Kadınlar Teşkilatı

Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının sonuçlarının, memleketin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve siyasi problemlerin hararetle tartışılıp çıkış yollarının arandığı 1911-1913 yılları arasında kurulan cemiyetlerden biri de Müdafaa-i Milliye Cemiyeti olmuştur. Resmî olarak 1 Şubat 1913 tarihinde İstanbul Darülfünunu'nda büyük bir kalabalığın huzurunda kurulan Cemiyet'in, partiler üstü ve tarafsız olması

---

¹⁶⁶ A.e., s.176-179.

kararlaştırılmıştır. Amacı ise nizamnamesinin birinci maddesinde ifade edilmiştir. Buna göre cemiyet, diğer medeni ülkelerde olduğu gibi milli terbiye ve kamu sağlığına zen göstererek milletin fikrî seviyesini ve hayat faaliyetlerini yükseltip ilerletmek, bütün milleti çalışmaya alıştırmak, ihtiyaç halinde savaş meydanına koşabilecek kuvveti vermek, savaşın sebep olduğu acıların giderilmesine yardım etmek ve milletin refah ve saadetine imkanları ölçüsünde çalışmak ile mükelleftir.

Partiler st ve tarafsız olarak kurulduğu açıklanmış ise de cemiyet, İttihat ve Terakki Partisiyle birlikte hareket etmiş ve her durum ve şartta orduya destek için çalışmıştır. Trablusgarp ve Balkan Savaşları sürecinde gerek ordunun gerekse halkın zafer beklentisi Cemiyet'e halkın ilgisini ve yardımlarını arttırmıştır. Bu sayede kısa sürede memleketin hemen her yanında paramiliter bir kuruluş olarak teşkilatlanmıştır. alışmalarını, oluşturduğu heyetler vasıtasıyla yapan cemiyet bir de Hanımlar Heyeti vücuda getirmiştir. Müdafaa-i Milliye Kadınlar Heyeti, aralarında Fatma Aliye, şair Nigar, Halide Edib, Fehime, Nüzhet, Nezihe Muhlis, Nakiye Huriye, İhsan Raif ve mm Gülsüm gibi isimlerin de bulunduğu tanınmış yazar, şair ve sanatçı kadınları İstanbul Darülfünunu'na davet ederek onlardan bağışlar toplamıřtır¹⁶⁷. Savaşta len askerlerin yoksul ailelerine, dul ve yetimlerine yardım etmiştir. Bu teşkilatın başkanı, aynı zamanda seçkin bir İttihatçı olan İsmail Canbulat'ın eşi idi. Cemiyet'in yeleri arasında diğer İttihatçıların ve yüksek memurların eşi ve kızlarının yanı sıra Alman General Liman Von Sanders'in kızı da bulunmaktaydı¹⁶⁸.

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti şehit çocuklarıyla ilgili faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere ayrıca Eytam ve Ermil-i şhed şubesi açmış ve şehit çocukları yararına yardım toplamıřtır¹⁶⁹. Faaliyetine yaklaşık altı yıl devam eden Cemiyet, Mondros Mtarekisi'nin memlekette yarattığı olumsuz hava ve İttihat ve

¹⁶⁷ Erdal Aydoğan, "Paramiliter Bir Kuruluş Olan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin Kuruluşu ve I.Dünya Savaşı'nda Bazı alışmaları", **Atatürk Dergisi**, C: III, Sayı 3, (2003), s. 67-69.

¹⁶⁸ Feroz Ahmad, "Jn Türkler Döneminde Savaş ve Toplum", **Tarih ve Toplum**, C:XI, Sayı:64, İstanbul, İletifim Yay., Nisan 1989, s. 243.

¹⁶⁹ Nevin Yazıcı, "Çanakale Savaşı'nda Türk Kadınının Rolü", **Akademik Bakış**, C:5, Sayı 9, Kış 2011, s. 255.

Terakki muhaliflerinin düşmanca propogandaları sonucunda Nisan 1919 yılında kapatılmıştır¹⁷⁰.

3-Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti

Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan'ın himayesinde kurulan cemiyetin başkanlığını İsmail Canbolat'ın eşi Nuriye İsmail Hanım yapmıştır¹⁷¹. Amacı, askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak, şehit ve gazi ailelerine yardım etmektir¹⁷². Cemiyet muhtaç ailelere kuru erzak dağıtımını yanı sıra, piyango ve eğlenceler düzenleyerek gelirini asker ailelerine tahsis etmiştir. Yine ilginç bir faaliyet olarak Çanakkale önünde esir edilip Müstecip Onbaşı adı verilen Fransız denizaltısının halkın ziyaretine açılmasıyla elde edilecek gelirin Cemiyet'e verileceği ilan edilmiştir¹⁷³.

Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti, asker aileleri ile Dahiliye Nezareti arasında adeta bir aracı kurum gibi vazife görmüştür. Örneğin Malatya'dan, aylık alamadıkları için sıkıntıda olduklarını 26.3.1331 [8 Haziran 1915] tarihli telgrafları ile kendilerine bildiren asker ailelerinin mağduriyetlerini 27 Mayıs 1331 [9 Haziran 1915] tarihli yazısı ile Dahiliye Nezareti'ne bildirmişler, bunun üzerine Dahiliye Nezareti 16 Haziran 1130 (1331 olmalı) /29 Haziran 1914 (1915 olmalı) tarihli yazı ile Mamuratül-Aziz Vilayeti'ne konu ile ilgili olarak gereğinin yapılması hususunda talimat vermiştir¹⁷⁴. Cemiyet, kimsesiz ve çaresiz kalan asker çocuk ve ailelerinin yardımına koşmakla kalmamış, aynı zamanda Hilal-i Ahmer gibi faaliyet de göstermiştir. Nitekim 29 Haziran 1914 tarihinde bir buçuk yıldan fazla bir zamandan beri Hilal-i Ahmer görevini başarıyla yerine getirdiklerinden dolayı Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti İkinci Reisi Doktor Besim Ömer tarafından Asker

¹⁷⁰ Aydoğan, a.g.m., s.74.

¹⁷¹ Derneğin diğer üyeleri İrfan Bedri Hanım (veznedar), Hayriye Talat, Sabiha Nuri, Didar Arif, Hâlet Zeki, Meliha Kasım İzzeddin, Celile Hikmet, Hadiye Selim Sırrı ve Emine Reşid Hanımlardır. Bkz. BOA., DUİT., 72/121_1 (20 C.ahir 1334/24 Nisan 1916)

¹⁷² Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin 18 Nisan 1916 tarihli ve İkinci Reis Besim Ömer imzalı yazısında Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nin bir buçuk seneden fazla bir zamandan beri asker eş ve çocuklarına yardım etdiği ifade edilmektedir. Bu ifadeden cemiyetin 1914 yılı sonlarına doğru kurulduğu düşünülmektedir. Bunun için bkz. BOA., DUİT., 72/121_2 (5 Nisan 1332/18 Nisan 1916)

¹⁷³ Yazıcı, a.g.m., s. 257.

¹⁷⁴ BOA., DH.İUM.EK., 8/83 (16 Şaban 1333/29 Haziran 1915)

Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti'ni teşkil eden hanımların Hilal-i Ahmer Madalyası ile ödüllendirilmeleri istenmiştir¹⁷⁵.

4-Teali-i Nisvan Cemiyeti

Başkanlığını Halide Edib (Adıvar) in yaptığı Teali-i Nisvan Cemiyeti 1908 yılında kurulmuştur. Görevini “millî geleneklerden vazgeçilmeden kadınların yükselmesi” olarak ifade eden cemiyetin faaliyette bulunduğu önemli konulardan biri de şehit çocukları olmuştur. Cemiyet şehit evladına bayram elbiseleri hazırlamış, onlara yardım toplamak için Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ile birlikte çalışmıştır¹⁷⁶.

5- Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği

Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği, Balkan harbinde çeşitli sebeplerle yetim kalan kız çocuklarının millî esaslar dahilinde terbiye ve tahsil görmelerine yardımcı olmak ve aynı zamanda bunlara el işleri öğretmek ve dul kadınların da bu gibi işlerle geçimlerini sağlamak ve netice itibarıyla islam kadınlarının sefaletten kurtulmalarına çalışmak maksadıyla 25 Mart 1913 yılında kurulmuştur. Cemiyetin başkanı Hamiyet Hulusi Hanım'dır. Cemiyet, 110 aileyi teşkil eden kimsesiz kadınlara iş vermek suretiyle yardım etmiş, kız çocuklarına el işleri, nakış, dikiş, fisto ve dantela öğretmek üzere bir mektep de açmıştır. Ayrıca her sene Avrupa'dan gelen ve çok yüksek fiyata satılan dantela, fisto gibi süs eşyaları için dışarıya verilen külliyetli meblağın memleket içinde kalmasını da sağlayarak millî iktisada da katkıda bulunmuştur¹⁷⁷. Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği 1922 yılına kadar çalışmalarını sürdürmüştür¹⁷⁸.

6- Suriye Nisvân-ı Hayriye Cemiyeti

Suriye Nisvân-ı Hayriye Cemiyeti, mühründe yer alan 1331 tarihi dikkate alındığında, 1912-1913 yıllarında kurulmuştur diyebiliriz. Cemiyetin ilk başkanı, Azimzade Mehmet Paşa'nın eşi Fatma İfakat Hanım'dır. Cemiyetin amacı, savaş sırasında yaralanan veya hastalanan askerler için hastaneler açmak, açılmış

¹⁷⁵ BOA., DÜİT., 72/121(5 Nisan 1332/18 Nisan 1916)

¹⁷⁶ Yazıcı, a.g.m., s. 258.

¹⁷⁷ BOA., BEO.,4708/353039 (21 Receb 1340/20 Mart 1922)

¹⁷⁸ Kıranlar, a.g.t., s.50.

hastanelere yardımda bulunmak, harp mevkiilerindeki askerlere çamaşır, çorap, tütün gibi hediyeler göndermek, ordunun ihtiyacı olan giysilerin mümkün olacak kısmını, içlerinde asker dul ve yetimlerinin de çalıştığı kendi işçilerine diktirmek, şehit ve asker ailelerinin durumlarının iyileştirilmesine yardım etmek, asker dul ve yetimlerini kendi güçleri nisbetinde himayesine alarak onları sefaletten, zorluklardan, hayatın tehlikeli cereyanlarına kapılmaktan korumak, cemiyetin bulunduğu beldedeki Osmanlı hanımlarının fikrî terbiyesini yükseltmek, elişleri, biçki, çocuk terbiyesi, ev idaresi, millî terbiye ve âdâb-ı muâşeret hakkında konuşmalar yapmak, kadınlığa ait mahallî el sanatlarını yaygınlaştırmak ve geliştirmek için imalathaneler açmak, bu imalathanelerde asker dul ve yetimlerini çalıştırmak, buralarda imal edilecek eşyaları senede iki defa yapılacak sergilerle halkın takdirine sunmaktır¹⁷⁹. Cemiyetin adı bir başka arşiv belgesinde Şam Nisvân Muâvenet-i Milliye Cemiyeti olarak geçmektedir ve Dördüncü Ordu mıntıkasındaki vatan hastanelerinin kurulmasına malca ve bedence yardım eden cemiyetin başkan ve üyelerine üçüncü rütbeden şefkat nişanı verilmiştir¹⁸⁰.

7-Türk Kadınları Biçki Yurdu

Behire Hakkı Hanım'ın kurduğu Türk Kadınları Biçki Yurdu adlı bu dernek de yetim kızlarla dul kadınların çalışması için kurulmuştu. Kadıköy, Üsküdar gibi İstanbul'un çeşitli semtlerinde şubeler açan cemiyet, kadınların kendi ayakları üstünde durmasını sağlamayı amaçlamıştır. Cemiyet ayrıca şehit çocuklarıyla da ilgilenmiş ve yurt çalışanlarının hazırladığı sergide iki takım tayyör için düzenlenen piyangodan elde edilen geliri şehit çocukları adına Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne bağışlamıştır¹⁸¹. Buna ilaveten 133 pamuklu gömlek bağışında bulunmuş ve hammaddesi Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nden olmak üzere binlerce gömlek dikilerek yine cemiyete teslim edilmiştir¹⁸².

Yukarıdaki izahatdan da anlaşılacağı gibi kadınlar tarafından kurulan cemiyetler, memleketin savaşlar dolayısıyla içinde bulunduğu olumsuz şartlardan en

¹⁷⁹ BOA., BEO.,4486/336444 (22 Zilhicce 1335/9 Ekim 1917)

¹⁸⁰ BOA., DUİT., 69/3_1 (26 Şaban 1334/28 Haziran 1916)

¹⁸¹ Yazıcı, a.g.m., s. 257.; Kıranlar, a.g.t., s.50.

¹⁸² Aydoğan, a.g.m., s.70.

çok etkilenen çocukların durumunu, imkanları ölçüsünde yaptıkları çalışma ve yardım toplama faaliyetleri ile bir dereceye kadar düzeltmeye çalışarak tarihteki saygın yerlerini almışlardır.

I. BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN CUMHURİYET'E ÇOCUKLARIN HİMAYESİ

I.I. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN KURTULUŞ SAVAŞI'NA KADAR ÇOCUKLARIN HİMAYESİ

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti Kafkas, Irak, Kanal ve Çanakkale olmak üzere birçok cephede savaşmıştır. Ayrıca müttefiklere yardım amacıyla zaman zaman Galiçya ve Makedonya gibi yabancı cephelere de asker göndermiştir¹⁸³.

Savaşılan bu cephelerde şehit olan binlerce askerden geriye yine binlerce yetim çocuk kaldığı bilinen bir gerçektir. Cephe gerisinde savaşın olumsuz koşullarından dolayı hayatlarını kaybeden sivillerin ve mültecilerin yetimlerinin de katıldığı düşünülecek olursa bu sayının çok ciddi boyutlara ulaştığı kolaylıkla tahmin edilebilir. Sayıları binlerle ifade edilen savaş mağduru bu çocukların korunması, bakımları ve eğitimleri meselesi Osmanlı Devleti'ni hayli uğraştıran sorunlardan biri olmuştur. Ayrıca Ermenilerin savaş esnasındaki ayrılıkçı faaliyetleri ve bu bunun sonucunda savaş tedbiri olarak yapılmak zorunda kalınan zorunlu yer değiştirme sebebiyle yaşanan olumsuzluklar ortaya bir de yetim Ermeni çocukları meselesini çıkarmıştır. Bu son derece önemli meselenin halli yolunda Devlet imkanları dahilinde çözümler üretmiş, gerek Müslüman - Türk ve gerekse Ermeni yetimlere yardım elini uzatarak onları mevcut veya yeniden açtığı darüleytamlara yerleştirerek himaye, bakım ve eğitimlerini sağlamıştır.

a-Darüleytamlar

1-Darüleytamların Kuruluşu

Darüleytam, Arapça ev, yer anlamına gelen “dâr” ve yetimler anlamını taşıyan “eytâm” kelimelerinin birleşmesinden oluşan, Türkçeye yetimler evi veya

---

¹⁸³ Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, **Türk İnkılâp Tarihi**, 13.bs., İstanbul, Der Yayınları, 2009, s.57-65.

yetimhane olarak çevrilen yetimlerin bakılıp himaye edildiği kurumları ifade etmektedir¹⁸⁴.

Darüleytamlar Osmanlı kız ve erkek çocuklarla evlâd-ı şühedânın talim ve terbiyelerine mahsus yatılı müesseselerdir ve bu kurumlara birinci derecede; askerî hizmetleri sırasında şehit olan veya başka şekilde vefat eden askerlerin çocukları, babaları askere alınıp da geçimlerini sağlayacak kimseleri olmayan çocuklar, anne babası vefat edip geçimini sağlayamayan çocuklar, sokağa bırakılmış yeni doğan çocuklar, Ebeveyni çok fakir ve çalışamayacak derecede hasta, sakat ve ihtiyar olan çocuklar, ikinci derecede; anne-babadan biri vefat edip diğeri tarafından geçimi sağlanamayan çocuklar, çok fakir olan muhacir çocukları ve üçüncü derecede; ebeveyni tarafından fakirlik dolayısıyla bakılmayan çocuklar kabul edilmekteydi¹⁸⁵.

Osmanlı Devleti'nde darüleytamların vazifesini yapan kurumların ilk olarak ıslahhaneler adıyla açıldığını görmekteyiz. 7 Kasım 1864 tarihli İdare-i Umûmiye-i Vilâyât Nizamnâmesi'nde, bütün vilayetlerin Meclis-i Umumîlerinin yapacağı görevler sıralanırken hastane, ıslahhane vb. kamu yararını gözeten binaların yapım, onarım ve idaresiyli ilgili icraatın bu meclislerce kararlaştırılması hükme bağlanmıştır¹⁸⁶. Böylece bütün Osmanlı tebaasının yararlanacağı darüleytamların başlangıcı sayılabilecek ıslahhaneler kurulmuş ve buralarda öksüz ve yetim çocukların himaye, eğitim ve meslek sahibi olmaları sağlanmıştır. Daha sonra çıkarılan 1877 tarihli Vilayet Belediye Kanunu ile İstanbul ve vilayetler için iki ayrı kanun çıkarılmış ve bu kanunlarla vilayetlere belediye işlerinin düzenlenmesiyle ilgili görevler yüklenmiştir. Bu görevler arasında darüleytam kurulması ve yönetimi de zikredilmelidir¹⁸⁷. 1 Aralık 1911 tarihinde, öncelikle 1909 Adana Olayları sonucunda yetim kalan çocuklar ile ikinci olarak Adana Vilayeti dahilindeki bütün yetim çocukların himayesi ve eğitimleri için Adana Darüleytâm-ı Osmanîsi'nin

¹⁸⁴ Yasemin Okur, "Darüleytamlar", OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 1996, s. 19.

¹⁸⁵ (1 Nisan 1333/1 Nisan 1917) tarihinden itibaren yürürlüğe girecek olan Darüleytam Teşkilat Kanunu gereğince Maarif Nezaretince teşkil olunan Darüleytam Müessesâtı Nizamnamesi için Bkz. BOA., MF.MKT.,1217/34_29 (belgede tarih yok)

¹⁸⁶ İdare-i Umûmiye-i Vilâyât Nizamnâmesi (7 C.ahir 1281 Tarihli), Düstur I.Tertip, C: I, s.639.

¹⁸⁷ İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, 2.bs., Ankara, Cedid Neşriyat, 2008, s.139-141.

kurulduğunu görüyoruz¹⁸⁸. Bu da göstermektedir ki, darüleytamlar vilayetlerce duyulan ihtiyaca binaen açılmaktadırlar. 6 Nisan 1912 tarihli İdare-i Hususiye-i Vilâyât Kanunu'nda da, vilayet dahilindeki hastahane, tımarhane, darülaceze vb. hayır müesseselerinin tesis ve idaresi vilayetlerin görevi olarak tespit edilmiştir¹⁸⁹. Burada adı geçen hayır müesseseleri tabiri içinde darüleytamların da yer alması muhtemeldir. Çünkü darüleytamlar da hayır kuruluşlarıdır. Osmanlı Arşivi'nde yer alan bir belgeye göre; eytamhane, hastahane, dulhane, darülmesai ve darüliâşe gibi hayır ve sağlık müesseselerinin açılması İdare-i Hususiye-i Vilâyât Kanunu'nun yetmiş sekizinci maddesinin üçüncü fıkrası gereğince vilayetler ve müstakil livaların özel idarelerinin görevi idi. Vilayet ve müstakil livalar, meclis-i umumiye kararıyla ve hususî varidatları müsait olmak şartıyla bu müesseseleri açmakla yükümlü idiler ve esasen sadece kendi hudutları dahilindeki hastalar ile eytam ve acezeyi bakmaya mecbur idiler¹⁹⁰. Bir başka belgede, darüleytamlar gibi müesseseleri İdare-i Umumiye-i Vilâyât Kanunu gereğince vilayetlerin vücuda getireceği ifade edilmektedir¹⁹¹. Darüleytam ve emsali müesseselerin mahallî ihtiyaçlar için tesis edildikleri ve idarelerinin de İdare-i Vilâyât Kanunu gereğince mahallerine ait olduğu şeklindeki ifade yine bir başka belgede dikkati çekmektedir¹⁹². Bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi savaş dönemi haricinde yetimhanelerin açılması ve idare edilmesi, vilayet ve belediyelere bırakılmıştır.

Ancak savaş koşulları, mülteci akını ve maddi zorluklar, vilayet ve müstakil livaların bu görevi yerine getirmesini olanaksız kılmıştır. Belirtilen sebepler dolayısıyla bu kurumların açılması, idaresi ve tahsisatının ödenmesi işini merkez [devlet] üzerine almıştır. Daha sonra bu durum olumsuz koşullar ortadan kalkmaya başladıkça değişecek ve bu müesseselerin kurulma ve idareleri tekrar vilayetlere ve müstakil livalara bırakılacaktır¹⁹³.

¹⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Adana'da Kurulan Darüleytâm-ı Osmânî Nizamnâme-i Esâsisi, Düstur II.Tertip, C: IV, s.15-19.

¹⁸⁹ İdare-i Hususiye-i Vilâyât Kanunu, 1330, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, s.2-4.

¹⁹⁰ BOA.DH.UMVM.,70/15 (21 Mart 1333/21 Mart 1917); BOA.DH.İD.,166/8_45 (15 Mayıs 1329/28 Mayıs 1913)

¹⁹¹ BOA., MF.MKT., 1217/34_33 (18 Şubat 1331/1 Mart 1916)

¹⁹² BOA., DH.ŞFR., 75/271 (8 Receb 1335/30 Nisan 1917)

¹⁹³ BOA., DH.UMVM.,70/15 (21 Mart 1333/21 Mart 1917)

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarından itibaren kendisini yıkılışa götürecektir olan önemli siyasi, ekonomik ve sosyal olayların üzerinde cereyan ettiği bir coğrafya olması dolayısıyla ardı ardına savaflara girmiş ve aldığı yenilgilerden olumsuz yönde etkilenmiştir. Gerek 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve gerekse Balkan Savaşları sonrasında toprak ve nüfusça büyük kayıplar verilmiştir. Ayrıca Rumeli topraklarından Anadolu'ya büyük bir göç dalgasının başlaması, devleti muhacirler ve yetim çocuklar sorunuyla da yüzleşmek durumunda bırakmıştır¹⁹⁴. Bunun üzerine bir de 1914 yılında Osmanlı Devleti'nin de katıldığı I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, devleti açlık, sefalet ve yetim kalan çocukların bakım ve himayeleri hususunda tedbirler almaya yöneltmiştir¹⁹⁵. İşte darüleytamlar, Osmanlı Devleti'nde sayıları 100. 000 olarak ifade edilen yetimlerin¹⁹⁶ bakım ve himayesi amacına yönelik kurumlar olarak ortaya çıkmışlardır. Rahatlıkla denilebilir ki ard arda yaşanan savaşlarda hayatını kaybedenlerin geride bıraktığı çocukların başıboş, kimsesiz ve bakımsız ortada kalmaları darüleytamların açılmasında büyük bir baskı unsuru olmuştur¹⁹⁷. Dolayısıyla "Darüleytamlar, Osmanlı Devleti'nin uzun süren savaş yıllarında yetim ve kimsesiz çocukların bakım ve himayesi için zorunlu olarak açtığı "harp mahsulü" kurumlardır"¹⁹⁸ değerlendirmesi son derece isabetlidir. Ayrıca darüleytamların savaş hali dolayısıyla açıldığı bir arşiv belgesinde de ifade edilmektedir¹⁹⁹.

Darüleytamların kuruluş tarihi, Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey'in, Meclis-i Mebusan'da bu müesseselerin bütçelerinin görüşülmesi dolayısıyla yaptığı konuşmasında ifade ettiğine göre 12 Teşrin-i sani 1330 [25 Kasım 1914] olarak verilmektedir. Maarif Nazırı Şükrü Bey'in aynı tarihli konuşmasında bu müesseselerin kurulma sebeplerine de değinilmektedir. Buna göre darüleytamlar, I. Dünya Savaşı'na girme kararı verilmesi ve ardından düşman devletlerin Osmanlı

¹⁹⁴ Salih Özkan, "Türkiye'de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde Darüleytami", Selçuk Üniversitesi, Türkiyat araştırmaları Enstitüsü, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 19, Bahar 2006, s.215.

¹⁹⁵ Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, C: IV, İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1942, s.1284.

¹⁹⁶ Ebubekir Sofuoğlu, "Osmanlı Devletinde Yetimler İçin Alınan Bazı Tedbirler", **Savaş Çocukları, Öksüzler ve Yetimler**, Emine Gürsoy Naskali ve Aylin Koç, İstanbul, Umud Kağıtçılık, 2003, s.53.

¹⁹⁷ Doğan Çağlar, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Eğitimlerine Genel Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C: VI, Sayı 1, 1973, s. 70.

¹⁹⁸ Safiye Kıranlar, **Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, 2005, s.52.

¹⁹⁹ BOA., MV., 244/72 (24 Şevval 1334/24 Ağustos 1916)

ülkesindeki kuruluşlarının kapatılması üzerine açılmak zorunda kalınmıştır. Düşman devletlerin kapatılan kuruluşları içinde 100'den fazla darüleytam da vardır. Buralarda çok sayıda Müslüman çocuk da barındırılmaktadır. Gerek kapatılan bu kurumlardaki Osmanlı çocuklarının açıkta kalmaması, gerekse şehit ve Rumeli'den göç eden muhacir çocuklarının sayısının da günden güne artması, bu kurumların yaşatılmasını zorunlu kılıyordu. Bu zorunluluktan dolayı Maarif Nezareti bütçesine tahsisat konularak İngiliz, Fransız, Rus ve İtalyanların bıraktıkları mektep ve müesseseler darüleytam yapılmıştır²⁰⁰. Aynı zamanda yabancı devletlerin vatandaşlarına ait olan bazı işyerlerine de el konmuş ve buralar yetimlere ait atölyeler haline getirilmiştir²⁰¹.

Ancak sadece yabancı devletlere ait mektep ve müesseselerin darüleytam yapılması ile, sayıları on binlerle ifade edilen yetim ve kimsesiz çocuğun -ki bir ifadeye göre bu sayı 11.680²⁰², bir başka ifadeye göre ise 15-16 bin civarı olarak verilmektedir²⁰³ - bakımı ve eğitimi sorununun çözülemeyeceği ortadadır. Nitekim bunun farkında olan devlet çok sayıda darüleytam açmak yoluna gitmiş ve bazı kurumlarını yetimlerle ilgilenmek üzere görevlendirmiştir. Yetimlerin muhtelif daireler tarafından idare edildiğini Maarif Nazırı Şükrü Bey de Meclis-i Mebusan'da darüleytam bütçesinin görüşülmesi sırasında yaptığı bir konuşmada ifade etmiştir²⁰⁴.

Devlet tarafından yetimlerin himayesiyle görevlendirilen bu kurumlardan biri Muhacirîn İdâre-i Umumiyesi'dir. Bu idare tarafından çok sayıda darüleytam ve öksüz yurdu açılmıştır. 21 Ekim 1917 tarihli bir arşiv belgesinden öğrendiğimize göre taşrada sadece eytamhane değil, hastahane, dulhane, darülmesai ve darüliâşe gibi hayır ve sağlık müesseseleri de Muhacirîn İdâre-i Umumiyesi tarafından açılmaktadır. Bu kurumların masrafları da muhacirîn tahsisatından karşılanmaktadır²⁰⁵. Muhacirîn İdaresi tarafından açılan darüleytamlara örnek olarak Urfa'da tesis edilen elli kız ve elli erkek öğrencinin barındığı bir darüleytamı²⁰⁶ gösterebiliriz. İdare açılmasını uygun bulduğu darüleytamlar için de ilgili vilayetlere

²⁰⁰ Ergin, a.g.e., s.1284-1286.

²⁰¹ Hidayet Y. Nuhoğlu, "Dârüleytam", *DİA.*, C: VIII, s.521.

²⁰² Sofuoğlu, a.g.m., s.53-54.

²⁰³ Ergin, a.g.e., s.1286.

²⁰⁴ A.e.

²⁰⁵ BOA., DH.UMVM., 70/15 (21 Ekim 1333/21 Ekim 1917)

²⁰⁶ BOA., DH.ŞFR., 558/45 (2 Temmuz 1333/2 Temmuz 1917)

tebliğde bulunmaktadır. Buna örnek olarak da Sivas'ta öksüz yurdu tesis edilmesinin uygun bulunduğu hakkında İskân-ı Aşair ve Muhacirîn Müdüriyeti tarafından Sivas Vilayeti'ne çekilen telgrafi gösterebiliriz²⁰⁷. Muhacirîn İdaresi'nin darüleytamların açılması ve buralara çocukların yerleştirilmesi hakkındaki çalışmalarına örnek olarak verilebilecek belgelerin sayısını arttırmak mümkündür. Bu örnekler kapsamında yetim ve kimsesiz çocukların İskân-ı Aşair ve Muhacirîn Müdüriyeti tarafından darüleytam ve öksüz yurtlarına yerleştirilmelerinin sağlanması²⁰⁸, Halep'teki yetimlerin terbiyesi ve ihtiyaçlarının muhacirîn tahsisatından karşılanmasının Sivas Vilayeti'ne bildirilmesi²⁰⁹, yetimlerin eşraf hanelerine dağıtılmayıp darüleytama dönüştürülecek bir evde barındırılmaları hakkında Kayseri Mutasarrıflığı'na çektiği telgraf²¹⁰ da zikredilebilir.

İskân-ı Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyeti, Ermeni tehciri sırasında da kimsesiz çocuklarla dul kadınların barınma ve iâşesine yönelik faaliyette bulunmuştur. Müdüriyet'in bu çalışmaları kimsesiz ailelerin iskânı, genç ve dul kadınların evlendirilmesi, çocukların darüleytam ve öksüz yurtlarına yerleştirilmesi veya müslümanların yanına verilmesi bu da mümkün olmazsa masrafları muhacirîn tahsisatından karşılanmak üzere köylülere dağıtılması şeklinde olmuştur²¹¹. Ayrıca Diyarbakır'dan Urfa'ya sevkleri kararlaştırılan Haydaranlı aşireti yetimleri için de Urfa'da bir darüleytam yapılması Müdüriyet tarafından 5 Kasım 1916 tarihli telgrafla Urfa Mutasarrıflığı'na bildirmiştir²¹².

İskân-ı Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyeti'nden başka İttihat ve Terakki Fırkası'nın idaresi altında açılan darüleytamlar da vardır. Darüleytamlar, savaştan zarar gören yetim ve korunmaya muhtaç kimsesiz çocuklar sorununa bir çözüm olarak dönemin iktidarı olan İttihat ve Terakki Fırkası tarafından kurulmuşlardır²¹³. Bu kurumların kurulması ve idaresi ilk zamanlarda İttihat ve Terakki Fırkası'nın

²⁰⁷ BOA., DH.ŞFR., 54A/54 (8 Ramazan 1333/20 Temmuz 1915)

²⁰⁸ BOA., DH.ŞFR., 63/142 (17 Nisan 1332/30 Nisan 1916)

²⁰⁹ BOA., DH.ŞFR., 63/276 (17 R.ahir 1334/22 Şubat 1916)

²¹⁰ BOA., DH.ŞFR., 63/142 (15 Receb 1334/18 Mayıs 1916)

²¹¹ BOA., DH.ŞFR., 64/162 (27 Receb 1334/30 Mayıs 1916)

²¹² BOA., DH.ŞFR., 69/195 (9 Muharrem 1335/5 Kasım 1916)

²¹³ Abdullah Karatay, "Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu", Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, İstanbul, 2007, s.129-130.

himayesinde bir fırkacılık faaliyeti olarak gerçekleşmiştir²¹⁴. Darüleytamların kurulması kararı, Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey'in tasarısı ve Enver Paşa'nın katkılarıyla gerçekleşmiştir. Kastamonu Mebusu ve Darülmualimat Müdürü İsmail Mahir Efendi darüleytam kurma hazırlıklarını yürütmekle görevlendirilmiştir²¹⁵. İsmail Mahir Efendi bu konuda bir proje hazırlamıştır. İttihat ve Terakki Fırkasınca kabul edilen bu projeye göre evlad-ı şüheda vergisi adıyla tütüne bir miktar zam yapılarak elde edilecek gelir ile memleketin her yerinde şehit çocukları başta olmak üzere öksüz ve kimsesiz çocuklar himaye edilip yetiştirilecekti. Projeyi hayata geçirecek kanun çıktıktan sonra Darüleytamlar Umum Müdürlüğü kurulmuş²¹⁶ ve İttihat ve Terakki Fırkası'nın İstanbul Merkezi'ni idare eden Kemal Bey ile Kastamonu Mebusu ve Darülmualimat Müdürü İsmail Mahir Efendi birlikte genel müdür olarak görevlendirilmişlerdir²¹⁷. Darüleytamların kurucusu ve ilk müdürü olan İsmail Mahir Efendi, karısı ölen ve Çanakkale cephesine gönderilen bir askerin, çocuklarını kendisine emanet etmesi üzerine ve böyle kuruluşlar olduğu takdirde gözü arkada kalmayan babaların daha canla başla savaşacaklarına olan inançla darüleytamların kurulduğunu ifade etmiştir²¹⁸. Başlangıçta sadece İstanbul'da açılan darüleytamlar, daha sonra duyulan büyük ihtiyaç sebebiyle vilayet ve müstakil sancaklarda da en az birer tane olmak üzere teşkil edilmişlerdir²¹⁹.

2-Darüleytamlarda Eğitim Faaliyetleri

Darüleytamlar, ana sınıfları, iptidâi sınıfları, sanayi ve ziraat sınıfları ve sanayihane ve ameliyathane adlarıyla dört kısma ayrılmıştır. Ana sınıfları iki şube olup birinci şubeye dört yaşından aşağı olan, ikinci şubeye dört, beş ve altı yaşında olan çocuklar ve iptidai sınıflarına yediden on iki ve sanayi kısmına on üçten on beş yaşına kadar olanlar alınıyorlardı. On altı veya daha büyük yaşta olanlar sanayihane ve ameliyathanelere gönderiliyorlardı. Darüleytamlar gerektiğinde bu sınıf ve şubelerin tamamından veya bazısından oluşabilirdi.

²¹⁴ Ersin Müezzinoğlu, "I. Dünya Savaşı Esnasında Yetim ve Öksüz Çocukların Himayesi ve Eğitimi: Darüleytamlar", **History Studies International Journal Of History**, Volume 4/1, 2010, s.402.

²¹⁵ Okur, a.g.t., s.19.

²¹⁶ Osman K. Akol, **Kimsesiz Çocuklar**, Ankara, Örnek Matbaası, 1950, s. 50-51.

²¹⁷ Özkan, a.g.m., s.217; Yasemin Okur, a.g.t., s.22.

²¹⁸ Kıranlar, a.g.t., s.55-56.

²¹⁹ Müezzinoğlu, a.g.m., s.402.

Ana sınıflarının birinci şubesindeki çocukların öncelikle beslenmelerine ve sağlıklarının korunmasına özen gösteriliyor ve bunların terbiye, temizlik ve istirahatleri ile diğer iş ve hususlara bakmak üzere gerektiği kadar mürebbiye ve dadı istihdam ediliyordu. Bu şubenin ne şekilde teşkil ve idare edileceği hakkında ayrıca bir talimatname tanzim edilmesi gerekli görülmüştür.

Ana sınıflarının ikinci şubesindeki çocukların talim ve terbiyesi, ana mekteplerine mahsus nizamname ve talimatnameye göre icra ediliyordu.

Darüleytamın iptidai kısmında mekatib-i iptidaiye program ve talimatnamesi tatbik ediliyordu. İşçilik ve sanayi kısımları hususî program ve talimatnameler ile idare edilmekteydi. İptidai kısmını tamamlayanlar kabiliyetlerine göre kendilerinden en çok başarı ve ilerleme ümit edilen sanayi ve meslek şubelerine veya muhtelif mekteplere Heyet-i İdare ve Talime tarafından ayrılıyorlardı. Üstün kabiliyeti görülen çocukların ise kurum tarafından eğitimlerini tamamlamaları sağlanıyordu.

Darüleytamlarda talebelerin yiyecek, barınma, giyim, kitap ve kırtasiye gibi ders araç ve gereçleri Darüleytam İdaresi'nce karşılanır ve kendilerine - azamî miktarı Darüleytam İdaresi tarafından talimatname-i mahsûsunda tayin edilmek üzere- uygun miktarda haftalık da verilirdi. Talebeler tanzim olunacak talimatname-i mahsûs hükümleri dairesinde darüleytamın iç hizmetlerinde ücretsiz ve dışarıdaki işlerde ücretle istihdam edilirdi.

Sanayi şubeleriyle el işlerinin sâfi hasılatı, talebenin dışarıda ve Darüleytam İdaresi'nin herhangi bir şirketle anlaşma ve ortaklığından meydana gelecek müesseselerde istihdamlarından elde edilecek ücretlerin, talimatname-i mahsûsuyla tayin olunacak kısmı, bankada faizlendirilerek darüleytamı bitiren talebeye verilecek ve tahsillerini tamamlayanlara gerektiğinde Darüleytam bütçesinden de yardımda bulunulabilecektir.

Darüleytama kabul olunmuş olan talebenin tahsillerini tamamlamadan bu müesseseyi terk etmelerine veya velileri tarafından alınmalarına izin verilmezdi. Ancak ebeveyni veya bunlardan biri hayatta ise ve yapılan iâşe ve giyim masraflarını tazmin ederse talebe ebeveyninden hayatta olana teslim edilirdi. Fakat tazmin

olunacak i e ve giyim masraflarının peşin olarak dar uleytam veznesine ilmuhaber mukabilinde ödenmesi şarttı²²⁰.

Dar uleytamda bulunan sanayi ve ziraat Şubelerinde erkek çocuklara, marangozluk, oymacılık, hakkâklık, m retilik, oyuncakçılık, m cellitlik, saraçlık, kunduracılık, aşçılık, tatlıcılık, Şekerlemecilik, pastacılık, bahçivanlık; kız çocuklara, biçki, dikiş, nakış, örgü, boncuk işleri, halı, seccade dokuma,  amaŐırcılık, kolacılık²²¹, ipekçilik, s t l k, tavukçuluk, bahçivanlık (g l,  i ek, a a , sebze yetiştirmek),  t c l k, yamacılık, tamircilik²²² gibi çok yönlü dersler verilmekteydi. Dar uleytamlarda sanayi ve ziraat Şubeleri açılmasının amacı kuruma gelir getirmek²²³ olduğu kadar Balkan ve I. Dünya Savaşlarının memleketin iktisadi ve içtimai bünyesinde meydana getirdiği sarsıntıdan etkilenen fakir ve Şehit yetimlerinin hem kendilerini idare etmesi ve hem de faydalı unsurlar olarak topluma katılmasını sağlamakla birlikte²²⁴ aynı zamanda memleketin sanayi ihtiya ını da karŐılamak²²⁵ olduğu ifade edilmiştir.

Diğer eğitim kurumlarında olduğu gibi dar uleytamlarda da Genç Dernekleri teşkiline ve beden eğitimi dersine büyük önem verilmiştir. Genç Dernekleri Müdüriyet-i Umumiyesi'nin Büyükdere Şubesi'ne 23 Temmuz 1916 tarihinde gönderdiği bir yazısında İstanbul'daki bütün dar uleytamlarda Genç Dernekleri teşkil edilmesi bildirilmiştir. Maarif müdürlüklerine de okullarda Genç Dernekleri kurulması, beden eğitimi dersine itina edilmesi ve talimlere hemen başlanması lüzumu bildirilmiş, bu konuda ağır davranan öğretmenlerin sorumlu tutulacakları bir uyarı mahiyetinde ifade edilmiŐtir²²⁶.

Ayrıca I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda dar uleytam talebelerine eğitimlerinin bir parçası olarak silah atış talimleri de yaptırılmıştır. Osmanlı

²²⁰ Maarif Nezaretince teşkil olunan Dar uleytam Müessesatı Nizamnamesi için bkz. BOA., MF.MKT., 1217/34_29 (belgede tarih yok)

²²¹ Hakan Aytekin, 1914-1924 Yılları Arasında Korunmaya Muhtaç  ocuklar ve EĞitimleri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2006, s.91-95.

²²² Okur, a.g.t., s. 49.

²²³  zkan, a.g.m., s.219.

²²⁴ BOA., MF.MKT., 1217/34_2 (6 Temmuz 1332/19 Temmuz 1916)

²²⁵ BOA., MF.MKT.,1208/42 (17 C.ahir 1333/2 Mayıs 1915)

²²⁶ Müezzinoğlu, a.g.m., s. 414-415.

Arşivi'nde bulunan Darüleytam Müdüriyet-i Umumiyesi'nin Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesi'ne gönderdiği 21 Şubat 1331/ 5 Mart 1916 tarihli bir belgeye göre; Harbiye Nezareti'nin emriyle Darüleytam talebelerine silah atış talimi yapımları için 300 adet filober tüfeği hediye edilmiştir. Bu hediyeler çocuklarda milli hisleri kuvvetlendirmiştir. Ayrıca Maçka Kışlası ve imâlât-ı harbiyede mevcut olduğu haber alınan tüfeklerden bin adet daha verilmesi -ki Harbiye Nazırı Paşa (Enver Paşa) tarafından verileceğinin kendilerine sözlü olarak bildirildiği belirtilmektedir- talep edilmektedir²²⁷.

Darüleytamlarda eğitim bahsinde son olarak yurt dışına öğrenci gönderilmesi konusuna da değinmek gerekmektedir. Darüleytam öğrencilerinden çok sayıda çocuk Avrupa'ya eğitime gönderilmişlerdir. Daha çok Almanya'ya gönderilen bu öğrencilerin madencilik ve sanayi eğitimi almaları planlanmıştır²²⁸. Bu öğrenciler arasında madencilik ve sanayi eğitiminin yanı sıra ziraat tahsili yapacak olanlar da vardır²²⁹. Yurt dışına öğrenci gönderilmesinde en çok Almanya'nın tercih edilmesinin sebebi iki devlet arasındaki siyasi, iktisadi ve kültürel ilişkiler olmuştur. Türk ve Alman milletlerini birbirine tanıtmak amacıyla Şubat 1914 yılında Berlin'de kurulan Türk-Alman Dostluk Cemiyeti'nin İstanbul şubesi de 3 Ekim 1915 yılında çalışmalarına başlamıştır. Cemiyet'in fahrî reisi Enver Paşa'dır. Talat, Cemal ve Golç Paşalar da önemli üyeleridir. Cemiyet kurulduğu günden itibaren Almanya'ya gönderdiği öğrencilerin eğitim, barınma ve yiyecek masraflarını karşılamış, gidecekleri okul ve kalacakları aileleri belirlemiştir. 1916 yılı sonunda Almanya ile Türk-Alman Dostluk Cemiyeti işbirliğiyle 490 çocuk, iaa ve okul masrafları kendilerini yanına alan Alman ustalar tarafından karşılanmak üzere çırak statüsünde Almanya'ya gönderilmiştir²³⁰. Bu çocukların kontrolü Maarif Nezareti'nin görevi olacak, devlet Darüleytam Müdüriyeti'ne bunun için ödenek tahsis etmeyecektir. Bu Darüleytam Müdüriyeti'nin Almanya'ya tahsile gönderilen çocuklarla ilgisinin

²²⁷ BOA., MF.MKT., 1212/63_3 (21 Şubat 1331/ 5 Mart 1916)

²²⁸ Müezzinoğlu, a.g.m., s. 415.

²²⁹ Safiye Kırbaç, "Osmanlı Belgelerine Göre Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Almanya'ya Gönderilen Dârüleytam Öğrencileri", Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler, Emine Gürsoy-Naskali, Aylın Koç, İstanbul, Umur Kağıtçılık, 2003, s. 94.

²³⁰ AYTEKİN, a.g.t., s.108.

azalması anlamına gelmektedir. Mütarekeden sonra da çocukların himayesi ve kontrolünü Harbiye Nezareti yapacaktır²³¹.

Darüleytam müdür-i umumisinin 6 Kânûn-ı evvel 1336 [6 Aralık 1920] tarihli Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda ifade edildiğine göre bu çocukların bir kısmı istenen vasıfları taşımadıkları gerekçesiyle geri gönderilmişlerdir. Mütareke'den sonra bu çocuklardan bir kısmı daha yurda dönmüşlerdir. Ancak 139 çocuk ise himayeden mahrum olarak Almanya'da kalmıştır. Çocukların uzun süre sahipsiz kalmalarını doğru bulmayan Darüleytam Müdüriyeti, Şükrü Bey'in tekrar Almanya'ya gönderilmesini istemiş²³² ve kalmak isteyen öğrencilerin hayat ve eğitimlerini devam ettirmeleri ve dönmek isteyenlerin dönüşlerinin sağlanması için İsviçre Sefarethanesi'nden para verilmesi ve görevi yerine getirmek üzere Mülazım-ı evvel Şükrü Bey'in görevlendirilmesini kararlaştırmıştır.²³³

Almanya'dan öğrencilerin dönüşlerinin sağlanması konusunda Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin de önemli faaliyetleri olmuştur. Cemiyet'in Hanımlar Merkezi Münire İsmail ve Safiye Hüseyin Hanımları öğrencilerle bağlantı kurmak üzere Almanya, Avusturya ve Macaristan'a göndermiştir²³⁴. Safiye Hanım Berlin'de topladığı öğrencilerin Seyrüsefain İdaresi tarafından gönderilen Akdeniz adlı vapurla İstanbul'a dönmelerine yardım etmiştir²³⁵. Fakat bu 139 öğrenciden kaç kişinin geri döndüğü tespit edilememişse de bir kısmının Almanya'da kaldığı kesindir.²³⁶

3-Darüleytamların Kapatılması

Darüleytamlar savaş döneminin zorunlu kıldığı çözümler olarak ortaya çıktığından savaşın bitmesiyle birlikte varlıklarını devam ettirememiş ve kapanmaları gündeme gelmiştir²³⁷.

I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi'nin ardından İstanbul işgal edilince İşgal Ordusu Komutanlığı'ndan yabancı okulların 24 saat

²³¹ Kırbaç, a.g.m., s.88-91.

²³² Aytekin, a.g.t., s.109.

²³³ Kırbaç, a.g.m., s. 101.

²³⁴ Seçil Akgün Karal, Murat Uluğtekin, **Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a**, I, Ankara, 2000, s.174-176.

²³⁵ Kırbaç, a.g.m., s. 99.

²³⁶ Kırbaç, a.g.m., s. 102.

²³⁷ Karatay, a.g.t., s.132.

içinde boşaltılması emri verilmiştir. Bunun üzerine başka binalara nakledilmeleri mesele haline gelen yetimler için bina aranmaya başlanmış ve Çağlayan Köşkü, Validebağı Köşkü, Balmumcu Kasrı, Ortaköy Sarayı'nın da aralarında bulunduğu yedi önemli bina darüleytamlara tahsis edilmiştir. Binalar bulunduktan sonra ecnebilere ait okul binaları boşaltılmış ve yetimler 24 saat zarfında yeni binalarına taşınmışlardır²³⁸. Ancak saray ve kasırlar da yeterli gelmeyince bina kiralama yoluna gidilmiştir. Kiralanan bu binalar darüleytamlar için uygun olmadığından tamirat ve kira gibi yeni masraflar ortaya çıkmıştır²³⁹. Bu durum darüleytamları maddi açıdan sıkıntıya sokmuş ve kapatılmaları sürecini hızlandırmıştır.

Kurumların masraflarının o zamanki hükümet bütçesinden karşılanamaması üzerine yavaş yavaş tasfiye edilmelerine karar verilmiştir. Talebelerin tasfiyesi ve nakilleri, kurumların alacak-borç işleri, bina ve eşyalar hakkında uygulanacak muamele “Taşra Darüleytamlarının Dersaadet’e Suret-i Naklini Mübeyyen Talimatname” gereğince tespit ve icra edilmiştir²⁴⁰. Tasfiyeye önce İstanbul dışındaki darüleytamlardan başlanmıştır. Vilayetlerde bulunan darüleytamlar teker teker tasfiye edilmiş ve kalan talebesi İstanbul’a getirilerek Şehir Yatı Mektebi adıyla oluşturulan hususî idareye verilmiştir. Böylece darüleytamlar şehir yatı mekteplerine dönüştürülmüştür. Ancak darüleytamları merkeze toplama işi de masrafların karşılanmasına yetmediğinden yatı mekteplerinin de tasfiye edilmesi gündeme gelmiştir²⁴¹. Sonunda şehir yatı mektepleri de ad değiştirilerek yatılı ilkokullara dönüştürülmüştür²⁴².

Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği 28 Zilhicce 1338/ 13 Eylül 1336 [12 Eylül 1920] tarihli yazısı, Darüleytamların kapatılma sebeplerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yazıda; Maliye Hazinesi gelirlerinin çok az olduğu, bu gelirlerin hayli fazla olan masrafları karşılamaya yetmediği, masrafların azaltılması yoluna gidilmesinin zaruri olduğu, Hazineye önemli masraf teşkil eden darüleytamların ilgasının masraf

---

²³⁸ Akol, a.g.e., s. 51.

²³⁹ Özkan, a.g.m., s.220.

²⁴⁰ Müezzinoğlu, a.g.m., s.407-408.

²⁴¹ Ergin, a.g.e., s.1285.

²⁴² Sarıkaya, a.g.t., s.22.

yükünü hafifleteceği bildirilerek müessesede bulunan kızların namuslu ailelere evlatlık, erkeklerin esnaf yanına çırak olarak verilmesi ve bu dağıtımın süratle yapılarak darüleytamın kaldırılması bildirilmektedir²⁴³. Nitekim Meclis-i Vükela'nın 12 Eylül 1920 tarihli mazbatasında darüleytamların ilga edilerek kız çocukların ailelere evlatlık, erkeklerin ise esnafa çırak olarak verilmeleri kararlaştırılmıştır²⁴⁴. Mazbatadaki bu ifade dikkate alındığında İstanbul'a taşınan darüleytamların da 12 Eylül 1920 tarihi itibarıyla kapatıldıkları söylenebilir.

Mütekaidin-i Askeriye Cemiyeti'nin Şura-yı Devlet'e gönderdiği 24 Temmuz 1337 [25 Temmuz 1921] tarihli yazıda yer alan tespitler de darüleytamların kaldırılma sebepleri hakkında önemli ayrıntılara değinmektedir. Cemiyet'in yazısı mealen şöyledir:

“Ard arda yaşanan savaşlarda vatan savunması uğrunda hayatını kaybeden şehitlerin, bakım ve eğitimlerini vatandaşlarına terk ettiği yetimlerin himayesi için, bütçeye yıllık dört yüz elli bin lira tahsisat konarak darüleytamlar tesis edilmiştir. İstanbul'da ve diğer vilayetlerde darüleytamlar açıldığı halde bir zaman sonra taşradaki elliden fazla şube lağvedilmiştir. Eşyalarından kıymetli ve nakle müsait olanları İstanbul'a getirilmiş ve kalanları mahallince satılmıştır. Böylelikle on iki bin kadar yetim dağıtılarak yalnız Dersaadet'te sekiz şube olan darüleytamlarda ancak üç bin yetim kalmıştır. Bunların da idare ve talimleri için istihdam edilen memur mevcudu beş yüz yirmi birdir. Yani her beş buçuk yetime bir memur düşmektedir. Ve bundan da darüleytamların yetimler için değil memurlar için açıldığı manası çıkmaktadır. Darüleytamların bütçeleri tahkik edildiğinde yıllık tahsisatları olan dört yüz elli bin liranın yüz altmış yedi bin yedi yüz yirmi lirası memur ve müstahdem maaşlarına, iki yüz bin yüz doksan sekiz lirası eytamın iâşesine, otuz bin lirası giysilere ve otuz bir bin sekiz yüz seksen lirası şubelerde ailesiyle birlikte ikamet eden memurların iâşesine, yirmi beş bin seksen dört lirası ilaç ve aydınlatma ve sair masraflar için harcanmaktadır. Bu verilen rakamlar göz önüne alındığında eytamın her biri için günlük nafaka on yedi kuruştan ibarettir ve bu durum haysiyet sahibi olanları ağılatacak bir haldir.

²⁴³ BOA., DH.İUM., E-122/1 (28 Zilhicce 1338/ 13 Eylül 1336 /12 Eylül 1920)

²⁴⁴ BOA., MV., 220/85 (28 Zilhicce 1338/12 Eylül 1920)

Memur kadrosu tedkik edildiğinde görüleceği gibi Müdüriyet-i Umumiye, bir nezaret [bakanlık] gibi büyük bir teşkilata ve otuz dokuz memura sahiptir. Bazı memurların muavinleri ve fabrikası olmadığı halde fabrikalar müdüriyeti, mühendis ve hatta hukuk müşaviri mevcuttur. Memur maaşları ise diğer nezaretler memurlarının gıpta edeceği miktardadır ve müdür-i umuminin maaşı on dört bin kuruştur. Kısaca on iki bin şehit yetimini infak (geçindirme) için kurulan darüleytamlar ancak üç bin kadar eytamı, günlük on yedi kuruşla geçindirmekte ve zavallı yetimler kötü beslenme dolayısıyla kansızlık ve bunun sonucunda vereme yakalanarak ölmektedirler. Doktorların bu hususta takdim ettikleri raporları Müdüriyet-i Umumi hiçbir zaman dikkate almamıştır. Müdüriyetin bu sene için de aynı şekilde verdiği bütçe nezaret tedkikçileri tarafından itiraz edildiği halde yine de onaylandığına dair duyular alınmaktadır²⁴⁵.” Bu ifade ve tespitlerden de anlaşıldığı gibi darüleytamlar maddi sıkıntılar ve yönetim bozukluğu gibi sebepler dolayısıyla kapatılmak zorunda kalmıştır. Sonuç olarak 1920 yılı itibarıyla İstanbul’da Darüleytamların tarihe karışmasıyla birlikte, İstanbul’da parasız olarak yetimleri barındıracak onlara bir sanat ve meslek öğretecek bir tek müessese kalmamıştır²⁴⁶.

İstanbul’daki darüleytamlar bu şekilde kapatılırken Anadolu’daki darüleytamlar ise TBMM. Hükümeti’nin himayesinde olarak Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar varlıklarını sürdüreceklerdir. Nitekim 1922 yılının sonunda Büyük Millet Meclisi’nde İcra Vekilleri Heyetince darüleytamların usul ve idaresiyle ilgili “Darüleytamlar Talimatnamesi” hazırlanarak bu kurumların 1926 yılına kadar yaşatılması yoluna gidilmiştir²⁴⁷.

b-Öksüz Yurtları

Anadolu’da kurulan bazı darüleytamlar, öksüz yurdu olarak da isimlendirilmiştir. Öksüz yurtları da 1915 yılında savaş yetimleri ve kimsesiz çocukların himaye ve eğitimlerinin sağlanması için kurulmuşlardır. İlk olarak Sivas’ta açılan bu kurumların sayısı 12 olarak belirtilmektedir²⁴⁸. Sivas haricinde

²⁴⁵ BOA., ŞD., 3209/18 (24 Temmuz 1337 / 25 Temmuz 1921)

²⁴⁶ Ergin, a.g.e., s.1286.

²⁴⁷ Makbule Sarıkaya, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2005, s.22.

²⁴⁸ Kıranlar, a.g.t., s. 76-77.

Konya'da²⁴⁹, Karaman'da²⁵⁰, Diyarbakır'da²⁵¹ öksüz yurtları açılmıştır. Bu müesseselerde Müslüman Türk çocuklarıyla birlikte Ermeni yetimleri de bakılmışlardır. Diyarbakır'da açılan bu öksüz yurdunda 35 kız 15 erkek Ermeni yetim çocuğu da himaye edilmiş, Müslüman yetimlerle birlikte emniyet ve iaşeleri sağlanmıştır²⁵². Musul'da da 150 kadar yetimin himayesi, yedirilmesi ve giydirilmesi için bir öksüz yurdu açılmak istendiği anlaşılmaktadır²⁵³.

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından 1918 yılında darüleytamlar kapatılınca T.B.M.M. Hükümeti de Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti eliyle ülkenin dört bir yanına Öksüz Yurtları adıyla yetimhaneler açmıştır. Maarif Vekili Necati Bey'in 1 Mart 1926 tarihli Maarif Vekaleti Mecmuası'na verdiği bir demecine göre; bütün memlekette 17 tane öksüz yurdu bulunmaktadır. Buralarda kalan çocuk sayısı ise 5.160 olarak verilmektedir. Bu yurtlardan beş tanesi İstanbul'da Ortaköy, Balmumcu, Validebağı, Beykoz'dadır. Diğerleri ise Anadolu'nun muhtelif yerlerindedir. Bu yurtlar mahiyetleri itibarıyla ilk yatı mektepleri idi. Buralarda anasız babasız çocuklara yalnız ilk tahsil verilmekteydi. İlk tahsilini bitirenlere marangozluk, demircilik, kunduracılık, halıcılık, dokumacılık, terzilik gibi sanatlar da öğretilmekte idi. Ancak bu sanat faaliyetleri iyi tanzim edilmediği için istenen ölçüde faydalı olamamıştır. Hem Necati Bey'in istenen başarının yakalanamadığına dair bu sözleri, hem de daha öncesinde 1925 yılında Konya'da yapılan Maarif müfettişleri toplantısında öksüz yurtlarının kapatılması ve çocukların tahliye edilmesi gereğinin vurgulanması yurtların kapanış işaretleri olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte öksüz yurtları hakkında son bir düzenleme daha yapılması düşünülmüş ve Himaye-i Etfal Cemiyeti Hıfzıssıhha ve Neşriyat ve Darüleytamların eski Hıfzıssıhha uzmanı Dr. Ali Vahit Efendi'ye bir rapor hazırlanmıştır. "Ale'l-umum Öksüz Çocuk ve Darüleytam Teşkilatı Hakkında Layiha" adını taşıyan 1925 tarihli bu raporda, darüleytamlara diğer ifadeyle öksüz yurtlarına verilecek şekil ve düzenlemelerden bahsedilmiştir. Rapora göre bu kurumlar sanat ve ziraat yurtlarına dönüştürülecek, yurtların bulunduğu alanlar da örnek köyler olarak

²⁴⁹ BOA., DH.EUM., 2. Şb., 42/40 (18 Zilhicce 1335/5 Ekim 1917)

²⁵⁰ BOA., DH.İUM., 36/1-25 (22 Şevval 1335/11 Ağustos 1917)

²⁵¹ BOA., DH.ŞFR., 92/218 (22 T.evvel 1334/22 Ekim 1918)

²⁵² BOA., DH.ŞFR., 668/76 (25 K.sani 1335/25 Ocak 1919)

²⁵³ BOA., DH.ŞFR., 559/110 (18 Temmuz 1333/18 Temmuz 1917)

yapılandırılacaktı. Çocuklar yurtlara verilecek birer anne babayla aile ortamı içinde yaşayacaklardı. Köylü ve şehirli olarak ayrılan yetim çocukların yetiştikleri kültür çevresinde bırakılması amacı doğrultusunda, şehirli çocuklar açılacak sanat yurtlarında mahir bir usta, köylü çocuklar ise ziraat yurtlarında iyi bir çiftçi olarak yetiştirilecekti. Raporda kız çocukları da şehirli ve köylü olarak ayrılmıştır. Köylü kızlar için halı ve dokuma tezgahları, şehirli kızlar için de beyaz el işleri, trikotaj ve triyat atölyeleri, iş sahaları olarak tespit edilmiştir.

Ziraat yurtlarında eğitimini tamamlayan, koyunculuk, tavukçuluk, peynircilik, inekçilik ve sütçülük yapmayı öğrenen çocuklar, kendi köylerine dönerek köylülerine örnek olacaktı. Böylece hem köylü eğitilecek, hem ziraatçılık gelişecek, hem de köyün kalkınması sağlanacaktı. Ancak Maarif Vekaleti raporda yer alan bu önerileri pek de dikkate almamıştır. Öksüz Yurtlarının önce sayıları azaltılmış, sonra da 10 Haziran 1926 yılında kapatılmıştır²⁵⁴.

c-Yamalı Hamam Barındırma Yurdu

I. Dünya Savaşı'nın yol açtığı sefalet, İstanbul'da birçok kimsesiz ve başıboş çocuk meselesini ortaya çıkarmıştı. Bu meselenin halli için İttihat ve Terakki Fırkası, sadece bu tip çocukların geceyi geçirecekleri bir gece sığınağı temin etmek şeklinde bir çözüm üretmiştir. Bunun için Tophane'deki Yamalı Hamam, belediye tarafından kiralanarak bu çocuklara tahsis edilmiştir. Bir gece sığınağı durumunda olan kurum, Yamalı Hamam Barındırma Yurdu olarak faaliyet göstermiştir²⁵⁵.

d-Ermeni Yetimlerin Himayesi

Osmanlı İmparatorluğu, bünyesinde bulunan birçok gayr-i Müslim unsur gibi Ermenileri de yüzlerce yıl idare etmiştir. Türk idaresi altında Ermenilere, Bizans döneminde yerleşmek bir yana tüccar olarak bile giremedikleri İstanbul'un kapıları fetihle birlikte açılmış, din ve vicdan özgürlüğü tanınmış, kendi milliyet ve

²⁵⁴ Safiye Kıranlar, Aynur Soydan Erdemir, "Köyün Modernleştirilmesine Dair Bir Uygulama ve Bir Proje: Kimsesiz Köy Çocuklarının Köyde Eğitimi", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Sayı:8, Yıl:4/2005, T.C. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, s.93-113.

²⁵⁵ Birsen Gökçe, **Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu ile İlgili Tutumun Sosyolojik Mukayeseli Tahlil ve İzahı**, T.C. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 55, s.65.

kültürlerini serbestçe sürdürebilecekleri bir ortam sunulmuştur. Ayrıca buldukları yerlerin idare meclislerinde üye bulundurma, Meclis-i Mebusan ve belediye seçimlerinde Türklerden farklı olmaksızın seçme ve seçilme haklarına da sahip olmuşlardır. Diğer yandan iki millet arasında karşılıklı güven oluşmuş, inanç farklılıkları dışında tam bir kaynaşma ve benzeşme meydana gelmiştir²⁵⁶.

Bununla birlikte devlet bürokrasisinde de önemli hizmetlerde bulunan ve devlete bağlılıkları ve hizmetlerinden dolayı “millet-i sadıka” olarak itibarlı bir yere sahip olan Ermeniler²⁵⁷, milliyetçilik fikirlerinden etkilenerek bağımsızlıklarını elde etmek düşüncesi ve Avrupa’nın desteğiyle teşkilatlanmış ve 1878-1890 yılları arasında Osmanlı sınırları içinde ve dışında bir takım siyasi cemiyetler kurmuşlardır²⁵⁸. Bu cemiyetler içinde en önemlileri olan Hınçak ve Taşnaksütyun Cemiyetleri amaçlarına ulaşmak için Osmanlı topraklarında isyanlar çıkarmaya başlamışlardır²⁵⁹. 1890-1914 yılları arasında Doğu Anadolu’dan Akdeniz’e, Orta Anadolu’dan İstanbul’a kadar uzanan bölgede Ermeniler tarafından 40’tan fazla isyan çıkarılmıştır. Bu durum I. Dünya Savaşı öncesine kadar devam etmiştir²⁶⁰.

Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na girdiği Kasım 1914’ten sonra Ermeni teşkilatları İtilaf Devletleri ile gizli görüşmeler yapmışlar ve onlar tarafından silahlandırılarak Osmanlı ordusunu arkadan vurma planları yapmışlardır. Osmanlı Devleti’nin Çanakkale, Kafkasya ve Suriye-Filistin cepheleri olmak üzere savaştığı üç cepheyi birleştiren üçgen içinde yaşayan Ermeniler, ard arda isyan etmeye ve silahlı sivil halkı öldürmeye başlamışlardır. Van, Bitlis, Erzurum, Sivas, Elazığ ve Diyarbakır’da bir devlet kurmak amacıyla çıkarılan bu isyanlar Osmanlı Devleti’nin ölüm kalım mücadelesi verdiği bir sırada gerçekleştiğinden Osmanlı yöneticileri,

---

²⁵⁶ Sabahattin Özel, **Millet-i Sadıka Ermeniler**, İstanbul, Tasam Yayınları, 2005, s.9-11.

²⁵⁷ Kemal Çiçek, “Türk-Ermeni İlişkileri ve Tehcir”, **Ermeni Soykırımı İddiaları**, Der: Mustafa Çalık, Cedit Neşriyat, Ankara, 2006, s.137-140.

²⁵⁸ İbrahim Ethem Atnur, **Türkiye’de Ermeni Kadınları ve Çocukları Meselesi (1915-1923)**, Ankara, Babil Yayıncılık, 2005, s. 4-5.

²⁵⁹ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, İstanbul, Der Yayınları, 2008, s. 424.

²⁶⁰ Recep Karacakaya, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Türk-Ermeni İlişkilerine Genel Bir Bakış”, **Kültür Dergisi**, I. Dünya Savaşı Özel Sayısı, İstanbul, Sayı 10, Bahar 2008, s. 78-85.

Ermenileri ordu için tehlike oluşturacak yerlerden çıkararak etkisiz hale getirmek çarelerini aramaya yöneltmiştir²⁶¹.

Bu çareler kapsamında 24 Nisan 1915'te Ermeni ihtilal cemiyetlerinin kapatılarak evrakına el konulması, elebaşlarının tutuklanması, suçlu bulunanların mahkemeye sevk edilmesi kararlaştırılmıştır. Ardından 27 Mayıs 1915'te orijinal adı "Vakt-ı Seferde İcraat-ı Hükümete Karşı Gelenler İçin Cihet-i Askeriyece İttihaz Olunacak Tedabir Hakkında Kanun-ı Muvakkat" olan geçici bir kanun çıkarılarak savaş bölgelerine yakın yerlerde oturanlardan hükümetin emirlerine uymayanlar, yurt savunması ve güvenliğin sağlanması amacıyla yapılan uygulama ve düzenlemelere karşı çıkanlar, silahlı saldırıda bulunan, casusluk ve ihanet edenlerin sevk edilmeleri kararlaştırılmıştır. 1 Haziran 1915'te Takvim-i Vekayi'de yayınlanarak yürürlüğe giren bu geçici kanunla kararla "Tehcir" olarak adlandırılan sevk ve iskan kanunu uygulamaya konmuştur²⁶².

Savaş bölgelerine yakın yerlerde oturan Ermenilerin ordunun hareketini zorlaştırıcı davranışlarda bulunmaları, halka saldırmaları ve asilere yardım etmeleri sonucunda çıkarılan sevk ve iskan kanunu gereğince, Van, Bitlis, Erzurum vilayetleri ile Adana, Mersin, Kozan, Cebelibereket kazaları, Maraş'ın merkezi hariç Maraş Mutasarrıflığı, Halep vilayetinde İskenderun, Beylan, Antakya kazalarında yerleşik Ermenilerin yerleri değiştirilmiş ve bunlar Musul ve Zor Mutasarrıflıklarının Van vilayetiyle bitişik kuzey kısımlarına, Halep vilayetinin doğu ve güneydoğusuna, Suriye vilayetinin doğusuna nakledilmişlerdir²⁶³.

Bununla birlikte sevkten muaf tutulan kesimler de olmuştur. Asker aileleri, Protestan ve Katolik Ermeniler, tüccar, işçi ve ustalar, körler ve hastalar, Ermeni mebuslar ve aileleri, devlet adına üretim yapan Ermeni işçiler, reji idaresi çalışanları, Düyun-ı Umumiye memurları, öğretmen ve aileleri yanısıra aceze kadın, çocuk ve yetimler sevk dışı tutulmuşlardır²⁶⁴. Sevkten muaf tutulan yetim çocuklar ve dul

²⁶¹ Yusuf Halaçoğlu, "Ermeni Soykırım İddiaları Hakkında Bir Değerlendirme", **Ermeni Soykırımı İddiaları**, Der: Mustafa Çalık, Cedit Neşriyat, Ankara, 2006, s. 130.

²⁶² Çiçek, a.g.m., s.152-156; Ali Arslan, Halil Bal, Hasan Demirhan, **Tarihî ve Stratejik Boyutlarıyla Ermeni Meselesi**, İstanbul, İdil Yayıncılık, 2012, s.98-99.

²⁶³ Kâmuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, 3. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985, s.216

²⁶⁴ Çiçek, a.g.m., s.156.

kadınlar devletin koruması altına alınmışlardır. Bu koruma kapsamında bir takım özel düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerden ilki, sevk edilen Ermenilerin on yaşından küçük çocuklarını darüleytamlar tesis ederek veya bunları mevcut darüleytamlara yerleştirerek himaye ve bakım altına almak, ikincisi ise bunların Müslüman aileler yanına verilmesi idi. Bu kapsamda Urfa, Elazığ ve Diyarbakır'da kimsesiz Ermeni çocuklar için yeni darüleytamlar açılmış, bir kısım çocuk ise Konya, Balıkesir ve Adapazarı'ndaki darüleytamlara nakledilmişlerdir²⁶⁵.

Ermeni yetimlerin himayesiyle ilgili çok sayıda Osmanlı devlet belgesi mevcuttur. Bu belgelerden biri olan ve Dahiliye Nezareti Şubat [13]33/ Şubat 1917 tarihli Erzincan Mutasarrıflığı'na gönderdiği şifreye göre²⁶⁶ Erzincan livası, Kuruçay ve Refahiye kazalarında islam aileler yanında bulunan Ermeni yetimlerinin yerleştirilmesi ve iaşelerinin sağlanması için darüleytamların açılışlarının hızlandırılması ve bu yetimlerin bir an önce muhafaza altına alınmalarının sağlanması istemektedir.

Mevcut olan ve açılan darüleytamlara Türk ve Müslüman çocuklarıyla beraber alınarak himaye edilen Ermeni yetimlerinin çoğunlukla buldukları darüleytamlar, Maraş, Akmeşe, Kayseri Darüleytamları olmuştur. Dahiliye Nezareti bu çocuklara iyi bakılması ve yabancı devletler tarafından herhangi bir şikayete sebep olacak durumlardan kaçınılmasına özellikle dikkat etmiştir²⁶⁷.

Kimsesiz Ermeni çocukları darüleytamlar ve öksüz evlerinin dışında okullara ve yeni yapılan binalara da yerleştirilmişlerdir. Dahiliye Nezareti vilayet ve mutasarrıflıkları sık sık genelgeler göndererek Ermeni yetim ve kadınlarının iaşelerinin sağlanmasını emretmiş, bunun için vilayet ve mutasarrıflıkların tahsisatı yoksa merkezden gönderilmek üzere miktarının bildirilmesini istemiştir²⁶⁸.

Hilal-i Ahmer ve Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin çalışmalarıyla büyük merkezlerin hemen hepsinde açılan yetimhanelerde binlerce Müslüman kimsesiz çocuklarla birlikte himaye edilerek eğitilmiştir. Ermeni yetimler kurumlar haricinde

---

²⁶⁵ Atnur, a.g.e., s.54-56.

²⁶⁶ BOA., DH.ŞFR., 96/75 (Şubat 1333/ Şubat 1917)

²⁶⁷ Kıranlar, a.g.t., s.96-97.

²⁶⁸ Atnur, a.g.e., s.64-69.

bakılmak üzere devlet tarafından Müslüman ailelerin yanına da yerleştirilmiştir. Birçok Müslüman aile Ermeni çocuklarını kendi çocukları gibi sahiplenmiştir²⁶⁹. Dahiliye Nezareti, on iki yaşına kadar olan Ermeni çocuklarının Osmanlı darüleytam ve öksüz yurtlarına yerleştirilmeleri, mevcut darüleytamlar yeterli olmadığı takdirde bunların durumu iyi olan Müslümanlar yanına verilmeleri, bunları kabul edecek Müslümanlar bulunmadığı takdirde muhacirîn tahsisatından ayda otuz kuruş iâşe masrafı verilerek köylülere dağıtılmaları hakkında bazı vilayet ve mutasarrıflıklara şifre telgraflar göndermiştir²⁷⁰.

21 Ekim 1918 yılında Dahiliye Nezareti Ermeni çocuklarının ailelerine ve akrabalarına teslim edilmeleri hakkında İtilaf devletleri, valilikler ve mutasarrıflıklara bir genelge yayınlamıştır²⁷¹. Ayrıca vilayetlere de konuyla ilgili şifre yazılar göndermiştir. Bu yazılardan biri olan Dahiliye Nezareti'nin Kayseri Mutasarrıflığı'na 5 Şubat 1919 tarihli şifresinde İslam aileler yanında bulunan kız ve çocukların Ermeni komisyonlarına teslim edilmeleri ve iâşelerinin sağlanması gerektiği bildirilmektedir²⁷². Yine 18 Ocak 1919 tarihli bir başka şifre yazıda Dahiliye Nezareti Ermeni yetimlerinin Ermeni cemaati teşkilatı olan yerlerde onlara teslimi, olmayan yerlerde ise hükümetçe emniyet altına alınması hakkında bütün vilayet ve mutasarrıflıklara tebligatta bulunmuştur²⁷³. Bu genelge gereğince Müslüman aileler yanında ve devlete ait yetimhanelerde bulunan çocuklar iade edilmeye başlanmıştır²⁷⁴.

Ancak bu süreçte Ermenilerle dönemin Osmanlı hükümeti arasında olumsuz birtakım olaylar da meydana gelmiştir. Ermeni sanıldığı için alınan Müslüman yetimler ve Müslüman diye alıkonulan Ermeni yetimlerin varlığı, her iki tarafın birbirini suçlayıcı tavır takınmalarına sebep olmuştur. Ermeniler, özellikle Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin Ermeni yetimlerle ilgili himaye faaliyetlerini

---

²⁶⁹ A.e., s.132-134.

²⁷⁰ **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın nu:14, Ankara, 1995, s.141-142.

²⁷¹ Atnur, a.g.e., s.133.

²⁷² **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın nu:14, Ankara, 1995, s.219.

²⁷³ A.e., s.205-206.

²⁷⁴ Atnur, a.g.e., s.134.

eleştirmişlerdir. Bilindiği gibi Ermeni zorunlu göç kararının uygulanması sırasında Anadolu’da yaşanan savaş, kargaşa ve çatışma ortamında anne-babalarını kaybeden veya ebeveynlerinden ayrı düşen çocukların himayesi hususunda önemli faaliyetlerde bulunan Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, bu bölgede sahipsiz kalan ve İstanbul’a sevk edilen çocukları İstanbul’da bulunan cemiyet şubelerinde geçici olarak himayesi altına almıştır. Fakat gelen çocuk sayısının hızla artması Cemiyet’i, bu çocukların barınıp çalışabilecekleri kurumlara yerleştirilmeleri, evlatlık ve besleme olarak evlere dağıtılmaları gibi çözüm yolları aramaya sevk etmiştir²⁷⁵. İşte Cemiyet’in özellikle Ermeni yetimler konusundaki bu tür çalışmaları Ermenilerin sert ithamlarına yol açmıştır. Ermeniler Cemiyet’in bu yolla yani Ermeni yetimlerin yetimhanelere ve İslam aileler yanına yerleştirilmek suretiyle Türkleştirildikleri ve Müslümanlaştırıldıkları yönünde iddialarda bulunmuşlardır²⁷⁶.

Osmanlı Hükümeti de Ermeniler aleyhinde aynı iddiaları ileri sürerek çok sayıda Türk ve Müslüman çocuğa Ermeni oldukları iddiasıyla el konulduğunu ifade etmiş ve bu çocukların geri alınması için gerek İtilaf Devletleri ve gerekse Patrikhane nezdinde teşebbüslerde bulunmuştur. Ancak hem İtilaf Devletleri’nin hem de Patrikhane’nin bu meselede taraflı ve kanunsuz davrandıkları Osmanlı arşiv belgeleriyle ortaya konmaktadır. Bu belgelerden biri olan 23 Teşrinî sani 1334/23 Kasım 1918 tarihli İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi’nin Dahiliye Nezareti’ne yazdığı yazıya göre, Ermeni cemaatine mensup bazı kişiler Polis Umum Müdürlüğü’ne haber vermeksizin Müslümanların evlerine girerek çocuk talep ediyorlar verilmediği takdirde de Fransız askerlerini getirerek zorla alacaklarını söylüyor ve tehdit ediyorlardı. Polis Müdürlüğü, bu şahsi teşebbüslerin önlenmesi ve Ermeni çocukların geri alınması işinin Patrikhane’nin tayin edeceği memurlar tarafından ve polis merkezlerine ve dairelerine haber verilerek yapılmasını istemektedir²⁷⁷. Ancak İstanbul Polis Müdürlüğü’nün bu teşebbüsüne Patrikhane cevap vermemiş ve Ermeniler tarafından muhtelif tarihlerde İslam hanelerinden

²⁷⁵ Yavuz Selim Karakışla, “Kadınları Çalıştırma Cemiyeti Himayesinde Savaş Yetimleri ve Kimsesiz Çocuklar: “Ermeni” mi, “Türk” mü?, **Toplumsal Tarih**, Sayı:69, s.47-55.

²⁷⁶ Karatay, a.g.t., s. 129-130.

²⁷⁷ BOA., DH.İUM., 19-3/1-43 (23 T.sani 1334/23 Kasım 1918)

alınan İslam çocukları iade edilmemiştir²⁷⁸. Ermenilerin, çocukların ait oldukları milletlere iadesi hususundaki taraflı ve kanunsuz davranışlarından biri de, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin yetimlere dair tuttuğu defterde tahribat yapmalarıdır. Cemiyet'in tuttuğu bu defterde kayıtlı Müslüman çocuklar, Ermeni yetimleriyle ilgili İstanbul Polis Müdürlüğü'nün 1. Şubesi'nde oluşturulan komisyona Ermeni Patrikhanesince tayin edilen Çakıryan Efendi tarafından Ermeni olarak kaydedilmişlerdir. Polis Müdüriyeti'nin talebine rağmen bu defter geri verilmemiştir²⁷⁹. 19.11.1338/19 Kasım 1922 tarihli bir başka belgede Mütareke'nin ilanından sonra tamamen Türk çocuklarından oluşan Kayseri Darüleytamı'ndan İstanbul'a gönderilen iki yüz çocuğun, Haydarpaşa'da Ermeniler tarafından "bunlar hıristiyandır" denilerek Patrikhane'ye teslim edilmeleri de iki taraf arasındaki gerginliği arttırmıştır²⁸⁰.

Bu dönemde Ermenilerin özellikle İstanbul'da Patrikhane'nin ve İtilaf güvenlik kuvvetlerinin desteğiyle adeta çocuk avı başlatmışlar ve milliyeti şüpheli diyerek 90.000-100.000 civarında Müslüman çocuğa Ermeni asıllı olduğu iddiasıyla el koymuş oldukları bazı çalışmalarda dile getirilmiştir²⁸¹.

Türklerle Ermeniler arasındaki gerginliğin şiddetlenmesi üzerine Amerika'nın araya girmesiyle Bebek'te bir Tarafsızhane oluşturulmuştur. Evin müdür ve personeli İngiliz ve Amerikan hanımlar oluşmaktadır. Evde Türk Ermeni ve Amerikalılardan oluşacak bir komite, kimliği şüpheli çocuklarla ilgili karar verecekti²⁸². Bu eve gelen çocuklar kimlikleri tespit edildikten sonra ait oldukları tarafa iade edileceklerdi²⁸³. Ancak Tarafsızhane taraflı davranıyordu. Buraya bülüğe ermemiş ve kendisini ispat edemeyen çocukların alınması gerekirken 20 yaşın üzerindeki de gönderilmeye başlanmıştı. Ayrıca Müslüman olduğu ortaya çıkan çocukların tahliyesine İngilizler izin vermeyerek bu çocukları hıristiyanlaştırdıkları, Kızılay'ın Kadınlar Kolu Genel

²⁷⁸ BOA., DH.İUM., 19-7/1-5 (6 Nisan 1335/6 Nisan 1919)

²⁷⁹ Atnur, a.g.e., s.159.

²⁸⁰ BOA., HR.İM., 59/50 (19 T.sani 1338/19 Kasım 1922)

²⁸¹ Rıdvan Akın, "Milli Mücadele Döneminde Yetimlere Bütçeden Ayrılan Pay", **Savaş Çocukları, Öksüzler ve Yetimler**, İstanbul, 2003, s. 119-120.

²⁸² Atnur, a.g.e., s. 154-155.

²⁸³ Karakışla, a.g.m., s. 47-55.

Sekreteri olan²⁸⁴ ve Türk tarafını temsil eden Nezihe Hanım'ın çalışmasına engel olduğu ve Ermenilerin her istediklerini yaptıkları Nezihe Hanım'ın verdiği dilekçe üzerine anlaşılmış idi²⁸⁵.

1922 yılında Milletler Cemiyeti'nde, Türkiye'de hâlâ yüzbinlerce Ermeni ve Rum kadın ve çocuğunun haremelerde gizlendiği hakkında bir iddia ortaya atılmıştı. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti bir broşür neşrederek (Cemiyeti Akvam ve Türkiye'deki Ermeni ve Rumlar. Dahiliye Nezareti Muhacirin Kalem Md. Neşriyat No 6, İstanbul, 1922) bu iddiayı yalanlamıştır. Broşürde, Mütareke'den sonra Rum ve Ermenilerin sevk edildikleri yerlerden memleketlerine iade edildikleri, bunların yerlerine sevk işlemleri ile taşınır-taşınmaz mallarının kendilerine teslimi işinin İngiltere Fevkalade Komiserliği tarafından tayin edilen İngiliz zabıtları, Osmanlı memurları ve ilgili milletlerden birer kişiden oluşan karma heyetler tarafından dikkatle yerine getirildiği belirtilmiştir. Hatta kendi rızasıyla Müslümanlarla evlenmiş kadınların teker teker davet edilerek tekrar rızalarının sorulduğu ve memnun olanların kendi isteğine bırakıldığı, İstanbul'da haremelerde ve yetimhanelerde yüzbinlerce Ermeni ve Rum kadın ve çocuğu değil, iki tane bile çocuk kalmadığı, aksine ana-babası bilinen ve hayatta bulunan bazı Müslüman çocuklarının Ermeni diye hâlâ Ermeni eytamhanelerinde bulunduğu ifade edilmiştir²⁸⁶. Ermeni çocukların teslimi çalışmalarında görev alan İngilizler de Türk evlerindeki çocukların çoğunun geri döndüğünü söylemişlerdir²⁸⁷. Ancak İstanbul dışında bazı Ermeni çocuklarının evlat edinildikleri Müslüman evlerinde kaldığı görüldüğü gibi bir kısım Müslüman çocuğun da Ermeni yetimleri arasına karışarak veya karıştırılarak Türkiye'den ayrıldıkları anlaşılmaktadır²⁸⁸. Özellikle de kimliği

---

²⁸⁴ Gürün, a.g.e., s. 242.

²⁸⁵ Atnur, a.g.e., s.160-161.; Yine bir başka iddiaya göre, gerek Ermeniler gerekse Rus askerlerin elinde bulunan Müslüman çocuklar, Ermeniler ve Ruslar tarafından vaftiz edilerek hıristiyanlaştırılıyorlardı. Din ve milliyetleri unutturulmaya çalışılan bu çocuklar kilise ve evlerde saklanıyorlar ve Türk Müslüman yetimlerini himaye eden Bakû Cemiyet-i Hayriye temsilcilerine verilmek istenmiyorlardı. Bunun için bkz. Betül Aslan, **I. Dünya Savaşı Esnasında "Azerbaycan Türkleri'nin "Anadolu Türkleri"ne "Kardeş Kömeği (Yardımları)" ve Bakû Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi**, Yayına Hazırlayan: Serap Leloğlu-Ünal, Ankara, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını:219, s.138.

²⁸⁶ Gürün, a.g.e., s.241-242.

²⁸⁷ Atnur, a.g.e., s.150.

²⁸⁸ A.e., s.172.

tespit edilemeyecek kadar küçük yaştaki bazı yetim çocuklardan Türk olanların Ermeni, Ermeni olanların Türk yapılmaları imkan dahilindedir²⁸⁹.

Osmanlı Devleti sadece Ermeni yetimleri değil tebaası olan Rum ve Süryani milletinin yetimlerini de himayesine alarak bakımlarını üstlenmiştir. Nitekim Dahiliye Nezareti, Samsun'da bulunan ve sayıları 486 olan kimsesiz Rum çocuğunun gelecek olan 15 çocuk ile birlikte himaye edilmesini istemiştir²⁹⁰. Yine devlet Süryani halkın geride bıraktığı kimsesiz çocukların da diğer gayr-i müslim kimsesiz çocuklar gibi aileler yanında bakılmalarını sağlamıştır²⁹¹. Sonuç olarak diyebiliriz ki, Osmanlı Devleti savaş gibi olağanüstü bir dönemde kimsesiz ve korumasız kalan çocukları millet ayrımı yapmadan himaye etmiş ve onların yiyecek, giyecek, barınma ve eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasına imkanlarının elverdiği ölçüde özen göstermiştir.

e-Kadınları Çalıştırma Cemiyeti

I. Dünya Savaşı'nın olumsuz ortamında toplumun ve özellikle de çocukların ihtiyaç duyduğu yardımları sağlamak üzere birçok dernek kurulmuştur. Bu derneklerden biri de Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi'dir. 27 Mayıs 1332 [9 Haziran 1916] tarihinde yayınlanan nizamnamesine göre cemiyet, dönemin Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın eşi olan Naciye Sultan'ın himayesinde merkezi İstanbul olmak ve gerektiğinde diğer şehirlerde de şube açmak üzere kurulmuştur. Cemiyetin amacı, kadınlara iş bulup kendilerini namuslu bir şekilde geçimlerini sağlamak suretiyle himaye etmek olarak açıklanmıştır. Kurucuları Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver, Harbiye Nezareti Müsteşarı İsmail Hakkı, Harbiye Nezareti Mektupçusu Ali Rıza, İstanbul Mebusu Salah Cimcoz, Dava Vekili Mehmed Arif ve yine Dava Vekili Mehmed Selahaddin olarak sıralanmıştır²⁹². Cemiyetin kurulmasındaki asıl amaç ise ekonominin ihtiyaç duyduğu iş gücünü dul kadınlar ve yetim kız çocuklarından sağlamaktır²⁹³ ve Osmanlı Hilal-i Ahmeri,

²⁸⁹ Karakışla, a.g.m., s.47-55.

²⁹⁰ Kıranlar, a.g.t., s.104.

²⁹¹ Karatay, a.g.t., s.127.

²⁹² BOA., DH.İUM., E-37/6 (27 Mayıs 1332 /9 Haziran 1916)

²⁹³ Şehmus Güzel, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C:III ve IV, İstanbul, İletişim Yay., 1985, s.858-876.

Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Ma'lulîn-i Guzât, Millî Mensucat Şirketleri ile benzer kuruluşlarda Avrupa'da Salib-i Ahmer Cemiyetlerinde olduğu gibi asker emeklileriyle dul ve yetimlerin istihdam edilmeleri faydalı bulunmuştur²⁹⁴.

Kadınları Çalıştırma Cemiyeti kadınların çalışması, iş gücünün dul ve yetim kız çocuklarından karşılanması gibi faaliyetlerinin yanında savaş nedeniyle anne ve babalarını kaybeden veya ebeveynlerinden ayrı düşen çocukları da koruması altına almıştır. 1915 yılında Osmanlı Hükümeti'nin savaş şartları dolayısıyla aldığı Ermeni sevk ve iskan (Tehcir) kararının uygulanması sırasında Anadolu'da yaşanan kargaşa ve çatışmalarda sahipsiz kalan çok sayıda çocuk, gruplar halinde İstanbul'a sevk edilmiştir. Kadınları Çalıştırma Cemiyeti gelen bu çocukları İstanbul'da bulunan cemiyet şubelerinde geçici olarak himayesi altına almıştır. Fakat gelen çocuk sayısının hızla artması cemiyeti başka çözümler arama yoluna itmiştir. Bu amaçla Cemiyet, Dahiliye Nezareti'ne müracaat ederek bu çocukların barınıp çalışabilecekleri kurumlara yerleştirilmeleri, evlatlık ve besleme olarak evlere dağıtılmaları konusunda nezaretten yardım talebinde bulunmuştur²⁹⁵.

Bu talebi kabul eden Dahiliye Nezareti, cemiyetin idaresinde bulunan kız-erkek öksüz ve yetim çocukların ticarethanelere, darüssınaalara, çiftlik sahiplerinin yanına ve ev işlerinde hizmetçi olarak istihdam edilmek üzere evlere kabul edilmesinin özendirilmesi hakkında ilgililere tebligatta bulunmuştur²⁹⁶.

Ancak cemiyetin Türk aileler yanına verdikleri küçük çocukların içinde Ermeni çocuklarının da bulunması, Ermeniler tarafından Türklerin Kadınları Çalıştırma Cemiyeti eliyle yeni bir Türkleştirme ve asimilasyon harekâtına

²⁹⁴ BOA., MV., 219/3 (3 Şaban 1338/ 2 Mayıs 1920)

²⁹⁵ Karakışla, a.g.m., s.47-55.

²⁹⁶ 27 Temmuz 1917 yılında Dahiliye Nezareti'nin Trabzon Vilayeti'ne hitaben yazdığı yazıda;

"Devletli ismetli Naciye Sultan Hazretlerinin zîr-i himâyelerinde merkezi Dersaadet'te olmak ve icabında Memâlik-i Osmaniye'nin sair şehirlerinde şube açmak üzere teşekkül eden Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi, kendi himâyesine ilticâ eden zükur ve inas yetim ve bîkes etfâlin terbiye ve istihdamlarına hasr-ı ehemmiyet etmekte olduğundan etfâl-i mezkûrenin ticarethanelere, darüssınaalara, çiftlik sahiplerine ve dahilî hizmetlerde hanelere emr-i kabullerinde mazhar-ı rağbet olmaları için icab edenler nezdinde teşvikat ve tebligât-ı lâzime ifâsı tavsiye olunur" ifadelerine yer verilmiştir. Bkz. BOA., İUM., E-36/31 (7 Şevval 1335/27 Temmuz 1917)

başladıkları iddialarının ortaya atılmasına yol açmıştır. Ermenilerin evlere dağıtılan bu çocukları teker teker toplamaya başlamaları ve bu esnada Müslüman Türk, Kürt ve Balkan göçmeni çok sayıda çocuğun Ermeni Patrikhanesi tarafından zorla toplanması iki taraf arasında büyük sorunların yaşanmasına sebep olmuştur²⁹⁷. Fakat her ne kadar karşılıklı sorun yaşansa da savaş gibi olağanüstü bir dönemde Cemiyet'in kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocukları himayesine alarak onları ortamın olumsuz koşullarından bir dereceye kadar koruduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir.

f-Harbiye Nezareti'nin Çocuk Himaye Çalışmaları

Yetim çocukların himayesi hususunda Harbiye Nezareti'nin çalışmaları da önemle değinilmesi gereken çalışmalardır. Nezaret darüleytam ve öksüz yurtlarının çalışmalarını desteklemekle birlikte kendi yetimhanelerinde de öksüz ve yetim çocukların bakımıyla ilgilenmekteydi. Kimsesiz 500 kadar çocuk Harbiye Nezareti tarafından toplatılmış ve nezarete bir daireye yerleştirilmişlerdir. Nezaret bu çocukların korunması ve eğitimleri hakkında Himaye-i Etfal Cemiyeti ile işbirliği yapmıştır. Nezaret'in yetimlerle ilgili bir uygulaması da şehit yetimlerini askerî okullara öncelikli olarak almak olmuştur²⁹⁸.

Ordu yetkilileri gerek I. Dünya Savaşı ve gerekse Milli Mücadele esnasında doğu ve batı cephelerinde yetim kalan vatan evladıyla da ilgilenmiştir. Özellikle Üçüncü Ordu'nun Doğu'daki faaliyetleri takdirle anılmalıdır. Erzincan'ın düşmesinin ardından başlayan büyük göç hareketinden itibaren yollarda birçok çocuğun kimsesiz ve perişan bir halde bırakıldığını gören ordu komutanlığı bunların sıhhi müesseseler tarafından toplattırılması, iaşe ve bakımlarının sağlanması konusunda ilgililere emirler vermiştir. Bu emirler doğrultusunda 1916-1917 yılları arasında Doğu'da 700'den fazla çocuk toplanmıştır. İncesu Şifayurdu'nun sıhhiye istasyonu olarak bırakılan 100 yatağı haricinde kalan diğer yatakları toplanan bu kimsesiz çocuklara tahsis edilmiştir. Ordu Kumandanlığı tarafından kolordu komutanlarına verilen 28 Ağustos 1917 tarihli emirde:

---

²⁹⁷ Karakışla, a.g.m., s.47-55.

²⁹⁸ Kıranlar, a.g.t., s. 78.

"Kolordu mintikasında aç ve sefil bir halde ötede beride dolaşan veya yatan küçük çocukların hastanelere kabul edilerek hayatlarının kurtarılması ve bunlardan anası ve babası olanların iyileştikten sonra velilerine teslimi ve kimsesiz olanların kabil-i sevk hale gelince, geriye menzil hastanelerine sevkleri" nin bildirilmesi, bu hususa ordunun ne derece önem verdiğinin açık bir göstergesidir. Üçüncü Ordu istatistiklerine göre bu şekilde toplanan çocukların sayısı (dokuz ay içinde) 16.416 olarak kaydedilmiştir. Bu çocukların giyecek, yiyecek ve tedavi gibi ihtiyaçları karşılanmasına rağmen yine de 1527 çocuk hayatını kaybetmiştir. Yine bu istatistiğe göre Nisan 1918 yılı sonunda ordunun sağlık müesseselerinde 5403 çocuk mevcut olduğu tespit edilmiştir²⁹⁹.

Harbiye Nezareti ayrıca yetim, dul ve muhtaçların barındıkları müesseselerin iâşe ihtiyacının karşılanmasında da önemli rol oynamıştır. 18 Cemaziyelahir 1336 [31 Mart 1918] tarihli Harbiye Nezareti İâşe Müdüriyet-i Umumiyesi'nden Diyarbakır Vilayet'ne çekilen bir telgrafta göre, eytam, erâmil ve muhtacîn müesseselerinin iâşelerinin Harbiye Nezareti tarafından karşılandığı anlaşılmaktadır³⁰⁰. Yine Harbiye Nezareti Tahrirat Dairesi'nden Beyrut Vilayeti'ne çekilen 9 Ramazan 1336 [18 Haziran 1918] tarihli bir telgraftan da muhtacîn, eytamhane ve mücavirîn için Suriye Vilayeti'ne para gönderildiğini görüyoruz³⁰¹. Harbiye Nezareti'nin Suriye Vilayeti Vekaleti'ne gönderdiği 16 Şevval 1336 [25 Temmuz 1918] tarihli bir başka telgrafta, Beyrut ve Cebel-i Lübnan'da bulunan muhtaçlar ile Ayn-ı Ture Eytamhanesi'ne ve Şam'da bulunan fakirlere Harbiye Nezareti'nce para gönderilmekte olduğu anlaşılmaktadır³⁰².

Harbiye Nezareti bazı yerlerde yapılacak darüleytamların masraflarını da kendi bütçesinden ödemiştir. Örneğin 9 Haziran 1918 tarihli Meclis-i Vükela kararına göre, Erzurum'da yapılacak Darüleytam'ın masraflarının, Maarif

---

²⁹⁹ Sarıkaya, a.g.e., s. 24.

³⁰⁰ BOA., DH.ŞFR., 85/290 (18 Cemaziyelahir 1336 / 31 Mart 1918)

³⁰¹ BOA., DH.ŞFR., 88/164 (9 Ramazan 1336 /18 Haziran 1918)

³⁰² BOA., DH.ŞFR., 89/164 (16 Şevval 1336 /25 Temmuz 1918)

Nezareti'nin bütçesinde yeterli para olmadığı için Harbiye Nezareti'nin seferberlik tahsisatından ödenmesi kararlaştırılmıştır³⁰³.

Harbiye Nezareti, çocukların himaye edilmesi hususunda Himaye-i Etfal Cemiyeti ile de iş birliği içinde olmuştur. Bu cümleden olarak Nezaret, Mekteb-i Harbiye Hastanesi'nde iâşe ve ibâte edilmekte olan evlad-ı şühedâdan (çocuk felci vs.) iyileşmesi imkansız hastalığa yakalanan ve görme duyusunu tamamen kaybeden dört çocuğun Himaye-i Etfal Cemiyeti'nce hastaneden alınarak himaye edilmesini istemiştir. Ancak Cemiyet, Heyet-i Merkeziye kararı gereğince bu gibi hastalıklı çocukları kabul edemeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine çocukların Darülaceze'ye alınması için durum Dahiliye Nezareti'ne yazılmıştır. Dahiliye Nezareti de Darülaceze'ye yazdığı yazısında çocukların hastaneden alınıp bakılmasını istemiştir³⁰⁴.

1333 [1917] yılı itibarıyla savaş bölgelerinden hükümetçe toplanıp getirilen birçok kimsesiz şehit çocuğu Harbiye Mektebi'nde himaye altına alınmışlardır³⁰⁵.

Emekli askerler tarafından teşkil edilen Mütেকaidin-i Askeriye Cemiyeti de kendilerinden bir parça olarak gördükleri şehit çocuklarının gelecekte kendi ayakları üzerinde durmalarına yardımcı olmak amacıyla bu çocuklar için marangoz atölyeleri açmıştır. Burada çocuklara masa, sandalye, kanape, kütüphane imal ettirilecek ve böylece çocuklar marangozluk sanatını öğrenerek kimseye muhtaç olmadan hayatlarını kazanabilecekti. Hatta cemiyet Dahiliye Nezâreti'ne müracaat ederek şehit çocuklarına bakma işinin kendilerine verilmesini talep etmiştir³⁰⁶. Görüldüğü gibi Harbiye Nezareti savaş döneminde yetim ve muhtaç çocukların korunmasıyla ilgilenen kurumlardan biri olmuştur.

³⁰³ BOA., MV., 212/52 (29 Şaban 1336/9 Haziran 1918)

³⁰⁴ BOA., DH.UMVM., 119/12_5_6, (29 Kasım 1334/29 Kasım 1918)

³⁰⁵ Himaye-i Etfal Cemiyeti, **6 Mart 1333 senesi teşekkül eden "Himaye-i Etfal Cemiyeti" nin Tarihçesi ve 1337 senesindeki faaliyeti hakkında 1339 senesinde in'ikad eden Meclis-i Umumi'ye takdim eylediği Umumi Rapor ve Blanço**, Matbaa-i Ahmed İhsan ve şürekası, 1339, s.4.

³⁰⁶ Kıranlar, a.g.t., s. 86-87.

g-Genç Dernekleri

Genç Dernekleri, çocukların himayesi çalışmalarına destek veren kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple bu kurumlardan da bahsedilmesi gereği duyulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde Genç Derneklerinin oluşumuna izcilik faaliyetleri kaynaklık etmiştir. 1907 yılından itibaren Batı'da ortaya çıkan izcilik faaliyetlerinin Osmanlı Devleti'ne girişi Meşrutiyet dönemine rastlamaktadır. O zamanki adı keşşaflık olan ve daha çok askeri alanda vücut bulup ülkenin askeri yapısını güçlendirmesi hedeflenen bu izcilik çalışmaları, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından gerçekleştirilmiştir³⁰⁷. İttihat ve Terakki Cemiyeti, 19. yüzyıldan itibaren bir dünya egemenliği kurmak emelinde olan Almanya'nın, "güçlü bir ordunun arkasında her an sağlam bir gençlikten oluşan bir ihtiyat ordusu bulunur" anlayışıyla bütün bir ulusun silahlı bir güç haline getirilmesini amaçlayan siyasetini benimsemiştir. Bunun sonucunda da yarı askeri nitelik taşıyan gençlik örgütleri³⁰⁸, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin paramiliter nitelikli yan kuruluşları olarak teşkil edilmişlerdir. Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı gibi ardı ardına gelen savaşlar, bu örgütlerin ortaya çıkması ve gelişmesi için uygun ortamı hazırlamıştır. 1910'da Ragıp Nureddin'in Sây ve Tettebbu dergilerinde çıkan yazılarıyla izcilik/keşşaflık okurlara tanıtılmıştır. Ardından Nafi Atuf, Ethem Nejad, Ahmet ve Abdurrahman Robenson kardeşlerin girişimleriyle Galatasaray ve İstanbul Sultanileriyle Darüşşafaka'da keşşaf ocakları kurulmuştur³⁰⁹.

Keşşaf ocakları ülke genelinde örgütlenmesini 1913'te kurulan Türk Gücü Cemiyeti'nin bünyesinde yürütmüştür. Alman Pfadfinder (iz bulucu) izci örgütünden esinlenerek teşkil edilen Türk Gücü Cemiyeti, Osmanlı gençliği arasında beden

³⁰⁷ İsmail Güven, "Osmanlı'dan Günümüze İziciliğin Gelişimi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", Ankara Üniversitesi, **Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Yıl 2003, C: XXXVI, Sayı:1-2, s.65-73.

³⁰⁸ Mustafa Balcıoğlu, "Osmanlı Genç Derneklerinden İnkılap Gençleri Derneği'ne", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 43, C: XV, Mart 1999,(Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-43/osmanli-genc-derneklerinden-inkilap-gencleri-derneklerine>, 5 Eylül 2013

³⁰⁹ Zafer Toprak, "İttihat ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim Yay., C: II, 1985, s.531-536.; Mustafa Balcıoğlu, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Gençliğin Savaşa Hazırlanması İle İlgili İki Belge İki Görüş", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C: V, Sayı: 20, 1997, s. 465.

eğitimi, spor faaliyetleri ve askerî eğitimin yaygınlaşmasını hedeflemiştir³¹⁰. Harbiye Nezareti ve İttihatçılardan yakın destek gören cemiyet, yerini Osmanlı Güç Derneklerine bırakmıştır³¹¹.

Balkan Savaşları sonucunda uğranılan ağır yenilgiler üzerine, savaşa barış zamanından hazırlanmak gerektiği düşüncesiyle bazı tedbirler düşünülmüş ve bu kapsamda ülkenin bağımsızlığını ve bütünlüğünü koruma kararında olan bir gençlik yetiştirmek için Güç Dernekleri adıyla bir teşkilat oluşturulması yoluna gidilmiştir³¹².

15 Mayıs 1914 tarihinde kurulan Osmanlı Güç Dernekleri'nin³¹³ teşkilat yapısı, Enver Paşa'nın Harbiye Nazırlığı zamanında ülkeye davet edilen Belçikalı İzciler Birliği Başkanı M. Parfitte³¹⁴ tarafından hazırlanmıştır³¹⁵. İki maddeden oluşan nizamnamesi ise Osmanlı Güç Dernekleri Hakkında Nizamname adıyla aynı tarihli Sabah gazetesinde yayınlanmıştır. İlk maddesinde kuruluş amacı “genç memleket evladını maddi ve manevi olarak vatan savunmasına hazırlamak ve ölüncüye kadar güçlü ve sağlam vatansaver tabiatını muhafaza ettirmek” şeklinde açıklanmıştır. Yine birinci maddenin devamı olarak Güç Dernekleri teşkili, resmî okulların tamamında medreselerde ve diğer resmî kurumlarda mecburi tutulmuş, cemaat okulları, özel okullar ve halk arasında ise ihtiyari ve isteğe bağlı bırakılmıştır. İkinci maddede ise isteğe bağlı bırakılan dernekler kendilerinin düzenleyecekleri talimatname ve programlara göre müstakil olarak çalışacaklar, aynı zamanda da Harbiye Nezaretince tanzim edilecek talimatname ve programlara uymak kaydıyla nezarete bağlı olarak kurulacaklardır. Yani bunlar Harbiye Nezareti'ne bağlı olarak

---

³¹⁰ Toprak, a.g.m., s.531-536.; Aliyar Demirci, “Tek Parti Döneminde Siyaset-Gençlik İlişkilerine Bir Örnek: Gençlik Teşkilatı Tasarıları”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 58-2, s.62.

³¹¹ Balcıoğlu, "Osmanlı Genç Derneklerinden İnkılap Gençleri Derneği'ne", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 43, Cilt: XV, Mart 1999, s.139-163. (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-43/osmanli-genc-derneklerinden-inkilap-gencleri-derneklerine>, 5 Eylül 2013

³¹² Sadık Sarısaman, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında İhtiyat Kuvvetleri Olarak Kurulan Osmanlı Genç Dernekleri”, Ankara Üniversitesi, **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı 11, 2000, s.339., (Çevrimiçi) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1267/14579.pdf>, 11 Ekim 2013

³¹³ Doğan Yıldız, **Atatürk ve Spor**, İstanbul, Telebasın Yayıncılık, 2008, s.119.

³¹⁴ Doğan Yıldız bu ismi Harold Pafitt olarak vermektedir . Bkz. A.e., s.121.

³¹⁵ Toprak, a.g.m., s.531-536.

kendi talimatnameleri ve programlarına göre çalışacaklardır³¹⁶. Osmanlı Güç Dernekleri'nin hazırlık şubesini oluşturan izcilik derneklerine 12 yaşından 17 yaşına kadar olanlar; asıl güç derneklerine ise 17 yaşından yukarı olanlar kabul edilirdi³¹⁷.

Bu nizamnamenin ikinci maddesi gereğince Harbiye Nezareti 15 Haziran 1914 tarihinde Osmanlı Güç Dernekleri Talimatı'nı yayınlamış ve bu talimatnameyi yürütmek üzere Osmanlı Güç Dernekleri Müfettiş-i Umumiliği kurulmuştur³¹⁸. Ancak I. Dünya Savaşı öncesinde kurulan bu Güç Derneklerinin ömrü kısa olmuş ve onların yerine Genç Dernekleri adıyla yeni bir teşkilatlanmaya gidilmiştir³¹⁹.

Genç Dernekleri, Alman Mareşali Von Der Goltz'un Almanya'da teşkil ettiği "Kaiserlich Deutsche Jugendwehr" adlı Alman Genç Dernekleri örneğinde ve Goltz'un önerisiyle kurulmuştur. Yine Goltz'un önerisiyle Genç Dernekleri konusunda bilgi ve tecrübesi olan Von Hoff İstanbul'a çağrılmış ve Şubat 1916 yılı itibarıyla teşkilat hazırlıklarına başlanmıştır. Hazırlıklar sonucunda Harbiye Nezareti'ne bağlı Genç Dernekleri Müfettiş-i Umûmîliği kurularak I. Ordu'ya bağlanmıştır³²⁰.

Genç Dernekleri Müfettiş-i Umumiliği'nin kurulması hakkında Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa, 15.1.1332 [28 Mart 1916] tarihli bir genelge yayınlamıştır. Genç Derneklerinin kuruluşuna neden ihtiyaç duyulduğunun açık bir şekilde ifade edildiği bu genelgede; askerlik yaşına gelmemiş olan gençlerin, vücutlarının gelişimi, ruhî durumlarının sağlamaştırılması ve vatan görevlerini yapmak için davet olundukları zaman bunların kabiliyetli bir halde yetiştirilmesi yani yeni neslin ilmî ve sıhhî olarak tekamüllerini sağlayacak şekilde yetiştirilmeleri ve her şahsın vatani için yararlı bir unsur haline getirilmesi için Dersaadet'te Harbiye Nezareti'nin emrinde ve fırka kumandanı selahiyetinde Genç Dernekleri Müfettiş-i Umumîliği tesis edileceği bildirilmektedir³²¹.

---

³¹⁶ Haluk San, "Mustafa Kemal ve Genç Dernekleri (İzcilik)", **Belgeleri İle Türk Spor Tarihi**, C:I, İstanbul, Türk Spor Vakfı Yayınları, 1981, s.37.

³¹⁷ BOA., MV., 242/45 (13 C.ahir 1334/17 Nisan 1916)

³¹⁸ San, a.g.m., s.37.

³¹⁹ Toprak, a.g.m., s.531-536.

³²⁰ Sarısamam, a.g.m., s. 339-501.

³²¹ BOA., DH. UMVM., 137/56 (15 Mart 1332/28 Mart 1916)

Genç Dernekleri teşkilatının kuruluş amacı, Dahiliye Nezareti'nin 26 Nisan 1332 [9 Mayıs 1916] tarihli vilayet ve mutasarrıflıklara gönderdiği genelgesinde :

"... vatanın gençlerini sağlam, metin, her türlü zorluk, eziyet ve sıkıntıya dayanıklı, itaatli, vakur, vatanperver ve ahlak sahibi olarak yetiştirmek ve bu suretle her zaman memleket menfaatlerini müdafaaya hazır bulundurarak vatanımıza mes'ud bir istikbâl hazırlamak" şeklinde ifade edilmiştir³²².

Genç Dernekleri teşkiline dair 14 Cemaziyelahir 1334/4 Nisan 1332 [17 Nisan 1916] tarihli geçici kanuna göre: Harbiye Nezareti'nin emir ve idaresine tabi olmak üzere kurulan Genç Dernekleri, Gürbüz Derneği ve Genç Derneği adıyla iki kısımdan ibarettir. 12 yaşından 17 yaşına kadar olan gençlerden Gürbüz Derneği ve 17 ve 17'nin yukarısında bulunan gençlerden Dinç Derneği teşkil olunur. Köy ve mahalle muharları kendi idarî birimleri dahilinde bulunan on iki ve on yedi yaşına giren gençlerin isimlerini gösterir defterleri hazırlayıp mıntika jandarma kumandanına teslim etmeye ve mıntika jandarma kumandanları da bu defterlerin birer nüshasını mıntikalarında buldukları kol ordu kumandanlarına veya Ahz-ı Asker Riyasetlerine süratle göndermeye mecburdur. Yine bu kanunun dördüncü maddesi gereğince, Kolordu Kumandanları veya Ahz-ı Asker Reisleri, Dinç Dernekleri teşkilatını yapmakla ve talimlerin o husustaki program ve talimatnameler dairesinde icrasına nezaret etmekle mükelleftir. Bu teşkilatın icrası emrinde mülkî memurlar tarafından da gerekli yardımlar yapılır. Kazım Karabekir'in, Doğu'da kendi bölgesi içinde çocuklar ordusu kurma ve çocuklara askerî eğitim verme çalışmalarını, ordu ve kolordu komutanlarına bu dördüncü madde ile verilen görev ve yetki gereğince yaptığını söyleyebiliriz³²³. Dinç Derneklerinden askerliğe hazırlandığına dair imtihanla ehliyetname alanlar, mensup oldukları kolordular ahz-ı asker mıntikaları dahilinde askerî sınıflardan istedikleri sınıfa ve askerî mevkiye gönderilirler. Kıtalarda bir sene hizmet edenlerden iyi ahlak ve kabiliyeti ile öne

³²² BOA., DH.UMVM., 139/23 (26 Nisan 1332/9 Mayıs 1916)

³²³ İsmail Güven, "Osmanlı'dan Günümüze İzciğin Gelişimi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Yıl:2003, C: XXXVI, Sayı:1-2, s.65-73.

çıkanlar barış zamanında tercih ile Harbiye nezareti, kolordu, fırka ve ahz-ı asker dairelerinde emirberlik hizmetine tayin olunurlar³²⁴

Genç Dernekleri Kanunu'nun hazırlanmasında Mustafa Kemal'in büyük emeği vardır. Almanların gençlik teşkilatının ve tüm ülkenin izcilik örgütlerinin gittikçe büyüdüğünü gören Anafartalar Kahramanı Albay Mustafa Kemal³²⁵, 1915 yılının Aralık ayı başında Osmanlı Genç Dernekleri Müfettiş-i Umumiliği'ne atanmıştır³²⁶. Nitekim Mustafa Kemal, 2 Mayıs 1918'de yakın arkadaşı ve 1914-1915 yıllarında Fenerbahçe başkanlığı yapmış olan Sabri (Toprak) Bey'in evinde misafir iken Genç Dernekleri Başkanlığı yaptığını bizzat ifade etmiştir³²⁷. Atandıktan kısa bir süre sonra incelemelerini ve görüşlerini bir rapor halinde zamanın hükümetine sunmuştur. Raporunda yeni neslin fikren ve bedenen gelişiminin sağlanması, fakir çocuklara sanat öğretilerek geleceklerinin temin edilmesi ve yurt savunmasında izciliğin yararlarından bahsetmiştir. 15 Aralık 1913 tarihinde Türkiye İzciler Birliği tarafından yayınlanan "İZ...." adlı derginin özel sayısının 2. sayfasında "ATATÜRK DİYOR Kİ" başlığı altında verilen rapor aynen şöyledir:

"Harbiye Nezareti
Osmanlı Genç Dernekleri
Müfettiş-i Umumiliği
No: 119

(Makam-ı Celil'i Uzma'ya)

Mahrem

Son zamanlarda Avrupa'da yeni neslin fikrî ve bedenî eğitimi maksadı ile ihdas edilen genç dernekleri ve izciliğine fevkalade ehemmiyet verilerek azami fedakârlıkta bulunmuş, maddi ve manevi her türlü yardım yapılmıştır. Harpten önce, kara ordusu bulunmayan bazı devletler ancak bu sayede ve az zaman içerisinde büyük bir orduya malik oldukları gibi bugün ordusunu dağıtmak mecburiyetinde bulunan Almanya ilerde mevcudiyetini ve hayatiyetini muhafaza edebilmek için, terhis ettiği subaylarını istihdama

³²⁴ BOA., DH.İUM., 43/17 (14 C.ahir 1334/17 Nisan 1916)

³²⁵ Fehmi Tuncel, "Atatürk, Gençlik ve Spor", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/17/346/3594.pdf>, 15 Ekim 2013, s. 9-10.

³²⁶ Haluk San, **Belgeleri İle Türk Spor Tarihi**, C: I, Türk Spor Vakfı Yayınları, İstanbul, 1981, s. 39.

³²⁷ Sinan Meydan, **Sarı Lacivert Kurtuluş**, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2010, s.127-129.

devamla, 1908'de ihtas edilen Alman Gençlik Teşkilatı'na muhteşem ordusu derecesinde ihtimam göstermeye önem vermektedir. Yurt savunması bakımından bu derece ehemmiyetli olan izcilik, ferdi ve milli eğitim bakımlarından da o nisbette önemlidir. Bütün hükümetlerde, izcilik teşkilatı birbiri ile adeta yarışircasına yayılmakta, genişlemekte ve mensuplarını fikren, ahlâken, ilmen ve bedenen yetiştirmektedir.

İzcileri himaye ve teftiş için izci ve keşşaf cemiyetleri genç dernekleri kurulmakta, resmî makamlar ihtas edilerek, bütün bu teşekküllerin her türlü siyâsî ihtirastan ve parti münakaşalarından tamamen münezze kalmalarına münhasıran ilmî bir sahada çalışmalarına bilhassa itina gösterilmektedir.

Hükümet idaresinin yeniden teşkilinin kararlaştırıldığı şu anda "Genç Dernekleri Teşkilâtı"nın kurulmasına, yayılmasına ve bu konunun yüce makamlarınca ele alınmasına mutlak bir zaruret vardır. Binaenaleyh:

1. Orduyu terhis ızdırabında bulunan yeni hükümet 12 yaşından itibaren gençleri vatanî ve millî bir gaye ve terbiye ile, yaşları ile mütenasip, fennî ve yeknesak bir surette yetiştirmek mecburiyetindedir. Bu bakımdan milletin en aydınlarını teşkil eden subaylardan okullarda ve genellikle dernekler teşkilatında öğretmen ve rehber sıfatıyla tercihan faydalanılması lazımdır. Bu suretle subaylarımızın hükümete malî bir yük teşkil etmeyecekleri gibi en yararlı bir vazife ile [g]örevlendirilmiş olacaklardır.

2. "Genç Dernekleri Teşkilâtı"nı verimli esaslara istinat ettirmek için Millî Savunma, Millî Eğitim ve Evkaf Bakanlıkları ile mahallî belediyeler ve teşkili düşünülen cemat-islâmiye'nin müşterek yardımları sağlanmalıdır.

3. Genç Dernekleri Umumi Müfettişliği'ne bağlı olmak üzere bölgelere göre dernekler müfettişlikleri ihdas edilmelidir.

4. Okullarımızda meslekî ve bedenî eğitim konusunda esaslı bir program ve faaliyet yoktur. Kulüplerde gençler basit oyunlar ve fikirleri zedeleyen politika ile meşgul oluyor.

Gençliğin gelişmesine yararlı başka bir cemiyet hemen yok gibidir. Bu gibi kulüp ve cemiyetlerde sağlığı koruma, iyi geçinme, fikrî eğitim, anatomi ve fizyolojiye ait umumi derslerin konusu bile yer almıyor. Sözü edilen kulüp başkanlarının siyasetin dışında kalmaları. Aydın ve beden eğitimi öğretmeni de gerektiğinde yapmaya mutedir kişiler olmaları, kulüplere yaşça küçük olanların kabul edilmeleri ve okul öğrencilerine kulüplerin kapalı olması şarttır.

5. Son zamanlarda Millî Eğitim Okulları'nda sınırlandırılan beden eğitimi ders saatleri artırılması, genç dernekleri ile alakalı görev ve kuruluşlar devam ettirilmeli ve köylere kadar esaslı bir şekilde yayılmaları sağlanmalıdır.

6. Spor kulüplerinin ıslahı ile müdavimlerine gençlik dernekli teşkilatı ile de münasebet tesis etmeleri kabul ettirilmelidir.

7. Gerek okullarda, gerek spor kulüplerinde ve cemiyetlerde genç dernekleri kıyafetinin kabulü sağlığı koruma, sosyal eğitim, fizyoloji ve anatomi derslerinin öğretimi ve umum için gece derslerinin ihtası temin edilmelidir.

8. Cüzi de olsa bütçenin müsadesi nisbetinde ödenek sağlanmalıdır.

9. Bütün genç derneklerinin teşkilâtına girecek olan fakir çocuklara memleketin sanatı ile mütenasip iş bulup sanatkâr olarak yetiştirilmek sureti ile kişisel çalışmalarına dayanan geçimlerini sağlamaları öngörülmektedir.

10. (Terbiyevi ve İctimai Genç Dernekle)[r]i mecmuasının eskiden olduğu gibi yayımına devam etmelidir.

11. Vaktiyle assubay okullarına 13-14 yaşındaki öğrencinin bile çantasız, silahlı talim ve terbiyeyi ifaya muktedir olduğunun tecrübe edilmesini istemiş idim. Bu talebim is'af edilmiştir.

Binaenaleyh, kulüp ve okullarda nişan taliminin milli bir eğlence tarzından ihdası, millî bayramların ihyası ele alınmalıdır.

12. İzci, keşşaf veya spor kulübü adı altında vücuda getirilecek bütün teşkilât, genç dernekleri miyanında addedilerek, dernekler genel müfettişliğine bağlı olmalıdır.

Ordunun tahdidi mecburiyetinin yukarıdaki maruzatım ile kısmen olsun telâfi edilebileceğine halisane inandığımı yüce makamlara arz ederim.

Genç Dernekleri Müfettişi

Umumisi Miralay

Mustafa Kemal³²⁸

17 Nisan 1916 tarihinde ve 411 numara ile onaylanan geçici kanunu gereğince Genç Dernekleri teşkili kabul edilmiş ve 22 Nisan'da Takvim-i Vekayi'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir³²⁹. Kuruluşundan Temmuz 1917'ye kadar

³²⁸ San, a.g.e., s. 39-41.

³²⁹ Sarısamam, a.g.m., s. 339-501.

Edirne'den Kudüs'e, Bitlis'ten Basra'ya kadar geniş bir alanda teşkilatlanmış Genç derneklerinin sayısı, 1917 yılı itibarıyla 706'ya ulaşmıştır³³⁰.

Darüleytamlarda da Genç dernekleri teşkil edilmesine büyük önem verilmiştir. Genç Dernekleri Müdüriyet-i Umumiyesi'nin talebi doğrultusunda bütün darüleytamlarda genç dernekleri kurulmasına itina edilmiştir³³¹.

"Askerlik öncesi kurs" niteliği taşıyan Genç Dernekleri aynı zamanda yüzde seksen gibi büyük bir oranla okula gidemeyen gençlerin eğitimini sağlayacak birer okul olarak da düşünülmüştür. Nitekim bu husus Von Hoff'un şu ifâdesinden anlaşılmaktadır:

"Gençler az çok umûmî bir terbiye-i bedeniye alsın ve aynı zamanda ruhları da basit fakat yine umûmî bir terbiye görsün. Bugün her çocuğu mektebe göndermek ne kadar müşkil bir işse her çocuğa bir mektep terbiyesi vermek de o derece güçtür. İşte Genç Dernekleri her çocuk için amelî, umûmî bir mektep olmak istiyor. Fakat bu mektepte verilecek terbiye ancak asgarî bir terbiye-i bedeniye ve ruhiyeye münhasır kalıyor. Her yerde mektep açmak, çocuk terbiye etmek pek uzun bir iştir. Her yer için mektep teşkilatı yapmak pek kolaydır ve teşkilat her zaman için müfîd bir terbiye verebilir. Çünkü basit ve kanâatkârdır."

Bir okul olma özelliği ile temel eğitime yardımcı olarak nitelendirilen Genç Dernekleri ayrıca çocukların savaş ortamının olumsuz koşulları içinde sokağa terk edilerek kötü alışkanlıklar kazanmalarının da önüne geçmiştir. Bu bağlamda Genç Dernekleri, Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin faaliyetlerini destekleyici bir tutum içerisinde olmuşlardır³³². Sadık Sarısamam Genç Dernekleri mecmuasında yayınlanan makalelere atfen "Hatta bu derneklerden bazıları Himaye-i Etfal adıyla şubeler de açmışlardır." şeklinde bir bilgi nakletmekteyse de verdiği referansla ilgili yapılan incelemede bu bilgi teyid edilememiştir. Bundan dolayı bu hatalı bilginin bir yanlış anlamadan ileri geldiği düşünülmektedir.

Osmanlı Genç Dernekleri, Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin faaliyetlerini büyük bir ilgi ile takib etmiş ve memnuniyetle desteklemiştir. Bu bağlamda Genç

³³⁰ Balcıoğlu, a.g.m., s.139-163.

³³¹ Müezzinoğlu, a.g.m., s. 414-415.

³³² Sarısamam, a.g.m., s. 439-501.

Dernekleri'nin yayınladığı mecmualarda Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne maddî manevî mümkün olduğunca fazla yardım yapılması ve üye kaydının arttırılması konusunda yayınlanan yazılar son derece dikkat çekicidir. Örneğin Genç Dernekleri Müfettiş-i Umûmî Vekili Mustafa Asım, 5 Teşrin-i sani 1333 [5 Kasım 1917] tarihinde Genç Dernekleri Mecmuası'nda yayınladığı "Himaye-i Etfal" başlıklı makalesinde; yüce bir amaçla kurulmuş olan Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi'ne para ile çocuklara faydası olacak herhangi bir şekil ve suret ile yazı ile bedenen ve fiilen çalışmak ile yardımcı olunması, fakir, kimsesiz ve himayeye muhtaç masumların yardımına koşacak ve onlara anne baba şefkatini gösterecek bu cemiyetin varlığını devam ettirmesinin ancak bütün halkın yardımlarıyla mümkün olacağı, cemiyetin gerek erkek gerek kız cins ve mezhep ayrımı yapmaksızın muhtaç çocukları himayedeki başarılarını Osmanlı Genç Derneklerinin alkışladığı ifade edilmekte ve bütün vatandaşlar cemiyete yardıma davet edilmektedir³³³.

Yine Osmanlı Genç Dernekleri tarafından çıkarılan Genç Dernekleri Mecmuası'nın 17. sayısında Vedad Örfî adıyla ve "Etfal" başlığıyla yayınlanan bir makalede; çocuklarına her memleketin ihtiyacı olduğu, fakat hastalık, taassub ve fenni çocuk bakımının bilinmemesi sebebiyle çok sayıda çocuk ölümlerinin meydana geldiği, ecnebî memleketlerde çocuk bakımı ve himayesi için Çocukları Vikaye Müesseseleri kurulduğu, özellikle Amerika, İngiltere ve Almanya'da bu müesseselerin faaliyetleri sonucunda nüfusun arttığı ve kuvvetli unsurlar elde edildiğinden bahsedilmektedir. Aynı zamanda bilgili anneler ve sütineler yetiştirmek, çocuklu kadınların para ihtiyacı olup olmadığını teftiş etmek, çocukların sağlıklı büyütülmesi için umumi dersler vermek, zayıf çocuklara bakmak, fakir ailelere maddi yardımda bulunmak bu müesseselerin görevleri olarak sıralanmaktadır. Makalenin yazarı ayrıca, otuz kırk sene kadar önce Fransa'da tesis ve Doktor "Boden" namında meşhûr bir tabib tarafından idâre edilen müessesede fenni usullerle çocuk bakımı yapılarak büyük oranda çocuk ölümlerinin önüne geçildiğini ve buna benzer bir müessesenin de Himâye-i Etfal adıyla Osmanlı

---

³³³ Mustafa Asım, "Himâye-i Etfal", **Genç Dernekleri (Mecmuası)**, Sene:1, Sayı:4, s.3-7.

ülkesinde de kurulduğunu ve her vatandaşın bu müesseseye memnuniyetle yardımda bulunacağından hiç şüphesi olmadığını belirtmektedir³³⁴.

Görüldüğü gibi Genç Dernekleri de himaye-i etfal meselesini kendi davaları telakki etmişler ve çıkardıkları dergilerinde çocukların himayesine dikkat çekerek halkın yardımlarını esirgememesini önemle vurgulamışlardır.

h-Kazım Karabekir'in Yetimleri Himaye Faaliyetleri

Askerî kişiliği yanında eğitimci kişiliğinin de mutlaka vurgulanması gereken Kazım Karabekir, gerek I. Dünya Savaşı ve gerekse Kurtuluş Savaşı yıllarında özellikle Doğu illerinde yetim çocukların korunması konusunda önemli çalışmalar yapmıştır. Memleketin içinde bulunduğu şartlar kendisini yetim çocuklar meselesinin çözümüne katkı vermeye zorlamıştır. 1918 yılının sonlarında Edirne'de birçok yetim çocukla karşılaşan Karabekir, onları himayesine alarak eğitimleriyle yakından ilgilenmiştir. Yine Mayıs 1919'da Erzurum'a 15. Kolordu Komutanı olarak tayin edildiğinde Ermeni katliamları sonucu karşılaştığı binlerce Türk yetimi ile de ilgilenmek durumunda kalmıştır³³⁵.

Karabekir ayrıca gittiği yerlerde eğer varsa darüleytamları ziyaret etmiş ve yiyecek hususunda eksikliklerini ordunun imkanlarıyla gidermiştir. Bu şekilde ziyaret ve yardım ettiği darüleytamlar arasında Diyarbakır, Tekirdağ ve Erzurum yetim yurtları sayılabilir. İdealinin "çocuklar kasabası" kurmak ve burada bakımsız çocuklardan bakımlı bir "çocuk ordusu" oluşturarak burada doğrudan bir eğitici olarak görev almak olduğunu belirten Karabekir, Erzurum ve Sarıkamış'ta yaptığı çalışmalarıyla bu idealini gerçekleştirdiğine inanmaktadır. Kazım Karabekir ordu kanalıyla yaptığı bu çalışmalarını bir çeşit devlet koruması olarak nitelendirmektedir³³⁶.

Çocukları vatanın gelecekteki sahipleri olarak gören ve onların bakımsız kalmalarını dünyadaki en gaddar haksızlık olarak nitelendiren Kazım Karabekir, I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda Doğu Anadolu'da himaye ettiği öksüz ve

³³⁴ Vedad Örfi, "Etfal", **Osmanlı Genç Dernekleri**, Sayı:17, 1 Eylül 1333, s. 26-29.

³³⁵ Nuri Köstüklü, **Kâzım Karabekir ve Eğitim**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, Ekim, 2001, s.21-22.

³³⁶ Karatay, a.g.t., s.145.

yetim binlerce çocukla ilgili çalışmalarını, hayatında kendisine zevk veren başarılarının en zevklisi olarak nitelendirmiştir³³⁷. Kazım Karabekir'in himaye ettiği bu çocuklar arasında çeşitli cephelerde şehit düşmüş askerlerin evlatları yanında çok sayıda Ermeni yetimleri de bulunmaktadır³³⁸.

I. Dünya Savaşı'nda önce Rus işgaline uğrayan ve bu işgalin ardından savaşın son yıllarında Bolşevik İhtilali sonucu Rus ordusunun dağılarak memleketlerine dönmesi üzerine Taşnak Ermeni idaresine giren Doğu illerinde, savaş ve katliamların enkazı arasında sağ kalabilen, ana babasını kaybetmiş birçok çocuk, ortalıkta sefil ve perişan kalmışlardır. Mondros Mütarekesi döneminde merkezi Erzurum'da olan 15. Kolordu Kumandanlığı'na tayin edilen Kazım Karabekir görev mahalline gelirken yollarda ve özellikle Bayburt'ta bu durumdaki birçok çocuğun Erzurum'a nakledilmeleri için emir vermiştir³³⁹. Karabekir burada (Erzurum) ve Sarıkamış'ta dönemin şartları gereğince bir kolordu komutanı olarak kendisine verilen yetkilerle, yetim çocuklar için çeşitli eğitim kurumları açmıştır³⁴⁰.

Karabekir tarafından açılan bu eğitim kurumları Erzurum ve Sarıkamış'ta açılanlar olmak üzere ikiye ayrılabilir. Karabekir ilk olarak Erzurum'da Sanayi Mektebi, Leyli Eytam İptidai Mektebi, Ana Mektebi ve Otomobil Mektebi olmak üzere dört okul açmıştır. Sanayi Mektebi'nde yetim çocuklara okuma-yazma ve ardından terzilik, kunduracılık, saraçlık gibi meslekler öğretilmekteydi. Ayrıca okulda beden eğitimi ve milli bilinç kazandırmaya yönelik eğitim de veriliyordu. Leyli Eytam İptidai Mektebi zeki ve kabiliyetli çocukları ileride subay olmak üzere yetiştiriyordu. Ana Mektebi, okul öncesi eğitim veren bir okul niteliğindedi. Otomobil Mektebi ise ordunun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik tornacılık, tesviyecilik, motorculuk dersleri veren bir okul görünümündeydi. Sarıkamış'ta açılan okullar ise Sıhhiye Mektebi, Sarıkamış Askerî İdadisi ve Sarıkamış Ana Mektebi'dir. Sıhhiye Mektebi, küçük sıhhiye memuru yetiştirmek üzere kurulmuş ve buradan mezun olan öğrenciler sağlık memuru olarak istihdam edilmiştir. Sarıkamış

³³⁷ Kazım Karabekir, **Çocuk Davamız**, yay.haz., Faruk Özerengil, İstanbul, Emre Yay., 2000, s. 9-10.

³³⁸ Nazım Budak, "Kazım Karabekir ve Yetim Çocuklar", **Türk Kültürü**, Sayı:358, Yıl: XXXI, Şubat 1993, s.72-75.

³³⁹ Karabekir, a.g.e., s.15-16.

³⁴⁰ Köstüklü, a.g.e., s.107.

Askerî İdadisi, Erzurum'daki askerî okulun Sarıkamış'a nakliyle kurulmuş ve diğer askerî okulların programı gereğince faaliyet göstermiştir. Okulda uygulamalı eğitim benimsenmiş ve mızıkta takımı, tiyatro grubu gibi sosyal faaliyetlere yönelik çalışmalar da yapılmıştır. Bu okulda öğrenim gören çocuklar Bursa Işıklar Askeri Lisesi'nin temelini oluşturmuştur. Sarıkamış Ana Mektebi ise okul öncesi eğitim kurumu olarak nitelendirilebilir³⁴¹.

Kazım Karabekir açtığı bu okulları Çocuk Davamız adlı kitabında ayrıntılı olarak anlatmıştır. İfade ettiğine göre “öteden beri idealim” dediği çocuklar ordusunu kurmak için Erzurum'da çalışmalarına başlamıştır. İlk olarak 24 Mayıs 1919'da Erzurum Darüleytami'nden yaşları 12'den yukarı olanlardan 33 çocuk alarak mevcut iki kolordunun sanayi takımlarına vermiştir. Bu sanayi takımlarından terhis sebebiyle boşalan kadroları Bayburt'tan gelenler ve Erzurum'dan yeni alınanlarla doldurmaya başlamıştır. Bir asker gibi yedirmeye, giydirmeye ve beden terbiyesi yaptırmaya başlattığı çocuklara günün yarısında okuma-yazma öğretilmiş, diğer yarısında da hangi sanayi şubesine ayrılmışsa o şubeye göre terzi, kunduracı, saraç çıraklığı yaptırılmıştır. Kazım Karabekir bu teşebbüsünü Harbiye Nezareti'ne bildirerek kabul edilmesini ve diğer kolordulara da yayılmasını teklif etmiştir. Bu teklif Harbiye Nezareti'nce kabul edilmiş ve böylece 500 çocuğun hayatı kurtulmuş aynı zamanda ordunun ihtiyacı olan meslekî elemanlar temin edilmiştir³⁴².

Kazım Karabekir daha sonra bütün Doğu'da alay garnizonlarına kadar birer çocuk toplama yuvası açmıştır. Bakımsız çocuklar bu merkezlerde beslenmiş, temizlenmiş, giydirilmiş ve beden terbiyesine başlatılmıştır. Karabekir yatılı bir askerî okul açılması hakkında Harbiye Nezareti'ne yeni bir teklifte bulunmuş ve bu da kabul edilerek 1 Ekim 1919'da okul açılmıştır. Sivas Kongresi'nden sonra Sivas'ta da 3. Kolordu'nun bakımsız çocukları bir dereceye kadar himayesini sağlamıştır. Burada 21 Aralık 1919'da bir de Ana Okulu açmıştır³⁴³.

---

³⁴¹ Yasin Mahmut Yakar, “Kâzım Karabekir'in Çocuk Edebiyatındaki Yeri ve Şarklı İbret Eseri Üzerine Bir İnceleme”, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Tez Yöneticisi: Tacettin Şimşek, Erzurum, 2007, s. 33-35.; Okullar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Köstüklü, a.g.e., s.107-174.

³⁴² Karabekir, a.g.e., s.17-22.

³⁴³ Karabekir, a.g.e., s.17-22.

Karabekir'in açtığı bir diğer okul da 29. Alay Mektebi'dir. 4 Mart 1920'de açtığı bu okul, alayın bulunduğu Firdevsoğlu kışlasındadır ve ayrıca burada bir de kolordunun tamirhanesi vardır. 100 kadar çocuğun tahsil ve terbiye gördüğü tamirhanede sanat işlerini ustalar öğretiyordu. Burada aynı zamanda otomobil tamiri ve şoförlük de öğretilmekteydi. 29. Alay Mektebi sonradan müstakil bir hale getirilerek Otomobil Mektebi adı verilmiş ve ayrıca bir de kuyumculuk şubesi açılmıştır³⁴⁴.

Kazım Karabekir, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali üzerine çocuk ordusu hazırlanması çalışmalarına hız vermiştir. Güç Derneklerinin programı gereğince çocuklara beden terbiyesi yaptırmış, büyük yaştakilere fazladan kızakla kaymayı da öğretmiştir. Ayrıca ata, bisiklete binmek, silah kullanmak, bomba atmak (tahta taklit), hakiki silahlarla hakiki atış, top ve makineli tüfeklerle alışma talimleri, her türlü manileri yapmak, tahrip etmek gibi esaslar da öğretilecektir. Hasta ve yaralıya bakmak, yara sarmak, ilk tedaviyi yapmak ve taşımak gibi hususlarda kız okulları da talimlere katılacaklardır. Mayıs 1920'de Erzurum çocuklar ordusunun teşkilatı yapılmıştır. Bu ordunun harp nizamı dört gürbüz alayından oluşur. Bu alaylar:

1- Askerî İdadi, Kolordu sanayi takımları, tesviyeci, demirci, kuyumcu, lehimci sanatlarını hâvî Otomobil Mektebi, Şimendifer Mektebi ve Ana Mektebi gürbüzlerinden Birinci Avcı Gürbüz Alayı (umum mevcudu 1100)

2- İkinci Sultani Gökbayrak Gürbüz Alayı (180 mevcutlu)

3- Üçüncü Albayrak Gürbüz Alayı (150 mevcutlu)

4- Dördüncü Yeşil Bayrak Gürbüz Alayı'dır. (220 mevcutlu)

Birinci Gürbüz Alayı şehit evlatlarından oluşturmuştur³⁴⁵.

Kazım Karabekir bu çalışmalarına ek olarak 1920 yılında Doğu Çocuklarını Himaye Cemiyeti adıyla kendisinin başkanlığında bir cemiyet kurulduğunu ve bütün muhtaç çocuklara yardım yapıldığını da ifade etmektedir³⁴⁶.

---

³⁴⁴ A.e., s.49.

³⁴⁵ A.e., s.54-62.

³⁴⁶ A.e., s.75.; Budak, a.g.m., s. 78.

Makbule Sarıkaya'nın, Ali Servet Öncü tarafından hazırlanan Varlık Gazetesi (25 Ağustos 1921-31 Aralık 1923) isimli basılmamış yüksek lisans tezini referans göstererek verdiği bilgiye göre Karabekir, Çocukları Himaye Cemiyeti'ni 12 Kasım 1921 tarihinde Sarıkamış merkezinde açmıştır. Hatta bu konuda ilk haber de Varlık Gazetesince "Hayırlı ve Ulvî bir Teşebbüs" başlığı ile duyurulmuştur³⁴⁷. Yasemin Okur ise konuyla ilgili olarak Sarıkamış'ta 1920 yılında resmen Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulduğunu ve Kazım Karabekir tarafından gerek 14. Kolorduda iken Tekirdağ'da, gerekse 15. Kolordu komutanı olarak Sarıkamış'ta Erzurum ve Bayburt darüleytamlarından parasızlık sebebiyle bakımsız kalan öğrenciler alınarak açılan yetimhanelerin bu Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne bağlı olduğunu ifade etmektedir³⁴⁸.

Karabekir bahsedilen bu çalışmalarıyla yetim çocukların himayesi yanında onlara okuma-yazmayı, temel görgü kuralları ve ahlaki erdemleri öğretmiş, kendi ayakları üzerinde durabilmeleri için meslek kazandırmış ve ayrıca ordunun sanayi ihtiyacını da karşılamıştır. Bütün bu faaliyetler sonucunda kendisi "Yetimler babası" olarak adlandırılmıştır³⁴⁹.

Doğu cephesinde himaye edilen ve eğitilen çocukların sayısı Kazım Karabekir'in tespitine göre 6000'i aşmaktadır³⁵⁰. Bu çocuklardan sanat sahibi olan 3000 kadarı üretime katılmıştır³⁵¹. Bu şekilde yetimlerin himaye ve eğitimleri sağlanırken aynı zamanda öğretilen bir sanat ile de gelecekte kendi geçimlerini sağlamaları ve ülke ekonomisine katkıda bulunmaları sağlanmıştır.

Karabekir, erkek çocukların yanı sıra kız çocuklarının da himayesini üstlenmiştir. Ancak bu himaye,

"Kız çocuklarını ailelere dağıttığımızdan himayemizde kalanları ana mektebinde bulunduruyordum. Bunlar ictimai mevkiî yüksek olanların çocukları idi. Bu gibilerden subaylarımızla evlendirdiklerim de oldu³⁵²." şeklindeki ifadesine göre kız çocuklarının daha

---

³⁴⁷ Sarıkaya, a.g.t., s.25.

³⁴⁸ Okur, a.g.t., s. 59.

³⁴⁹ Mustafa İsmail Bağdatlı, Kâzım Karabekir'in Uygulamalarında Yaşayarak Öğrenme ve Eğitici Drama", **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:23, 2010, s.121-140.;

³⁵⁰ Karabekir, a.g.e., s.90.

³⁵¹ Budak, a.g.m., s.78.

³⁵² Karabekir, a.g.e., s.91.

çok evlendirilmek suretiyle himayesi şeklinde olmuştur. Bunun yanı sıra kızların bir bölümü ebe ve dikiş kurslarına gönderilerek köylere dağıtılmış ve daha küçük yaştakiler ise ailelere verilmiştir³⁵³. Ferhunde Özbay, Kazım Karabekir'in Çocuk Davamız adlı kitabına atfen "çocuk davamızın o yıllarda kız çocuk davamız olamadığı çok net biçimde bu kitapta sergilenmektedir"

şeklinde bir eleştiri getirmektedir. Ancak Karabekir'in yapmış olduğu bu çalışmalar, her ne kadar daha çok erkek çocuklara yönelik ve askerî çözümler³⁵⁴ olsa da, savaş durumu gibi olağanüstü bir dönemde memleketin büyük bir ihtiyacına cevap vermiş önemli faaliyetler olarak değerlendirilmelidir.

Kazım Karabekir tarafından kurulan bu müesseseler mahallî müesseseler niteliğinde kaldığı ve memleket genelinde yaygınlaşmaları sağlanamadığı için kurucusunun bölgeden ayrılmasıyla varlıklarını sürdürememişler ve zamanla da kapanmışlardır³⁵⁵. Bu özelliği dolayısıyla bu müesseselere savaş şartlarının zorunlu kıldığı çözümler olarak bakmak yerinde olacaktır.

1-Çocukları Çalıştırma Derneği

Resmî kuruluşu 1921 yılı Nisan ayına rastlayan Mim Mim Grubu'nun³⁵⁶ faaliyetlerinden bahseden bir çalışmadan, o dönemde Çocukları Çalıştırma Derneği adlı bir derneğin de çocuk himayesiyle ilgili faaliyetler içinde olduğunu öğrenmekteyiz. Propaganda, silah, cephane sevkiyatı ve istihbarat konusundaki çalışmalarıyla Millî Mücadele'ye önemli hizmetleri geçen Mim Mim Grubu, bu faaliyetleri esnasında Çocukları Çalıştırma Derneği'nden de yararlanmıştı. Derneğe tahsis edilen Boğaziçi'ndeki Kalender Kasrı'nda bir de yatılı Ziraat Okulu açılmıştı. Bu okul vasıtasıyla çocuklar himaye edilmiş ve ziraat işlerinde çalışmaları sağlanarak hayatlarını devam ettirmelerine yardımcı olunmuştur. Okulun Milli Mücadele'deki bir başka önemli işlevi de istihbarat konusunda olmuştur. Bu okulda

³⁵³ Ferhunde Özbay "1911-1922 Yıllarında Anadolu'nun Kimsesiz Kız Çocukları", **Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler**, Emine Gürsoy Naskali- Aylin Koç, İstanbul, 2003 s.105-118.

³⁵⁴ Karatay, a.g.t., s.146.

³⁵⁵ Birsen Gökçe, **Kimsesiz Çocuklar Sorunu**, T.C. Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığı, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın no:55, Ankara, 1971, s.65-66.

³⁵⁶ Müdafaa-i Milliye Grubu adıyla Topkapılı Mehmet Bey tarafından kurulan bu grubun adı Osmanlıca başarılarının alınmasıyla oluşturulmuştur. Gizli çalıştığı için böyle bir ad alma yoluna gitmiştir. Bkz. Hüseyin Anıl Şan, Kurtuluş Savaşı'nda Derneklerin Rolü, Yeterlilik Tezi, T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2008, s.33.

sık sık müsamereler düzenlenmiş ve bu müsamerelere işgal kuvvetlerinin yüksek rütbeli subayları da katılmışlardır. Bu vesile ile elde edilen bilgileri M.M. Grubu Anadolu'ya aktarmıştır³⁵⁷.

i-Saadet Mektebi "Men'-i Tese'ül Kısmı" İslam Şubesi

Milli Mücadele'nin devam ettiği dönemde sokaklarda aç ve çıplak dolaşarak dilenmekte ve fuhuş yapmakta olan vatan evladını toplayarak himaye ve terbiye etmek üzere Beynelmilel Men'-i Tese'ül Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetin bir şubesi olarak 1920 yılında İstanbul'da Şişli'de Saadet Mektebi "Men'-i Tese'ül Kısmı" İslam Şubesi teşkil edilmiştir. Çalışmaya gücü olmayan fakir, bedenî noksanı bulunduğundan dolayı dilenmeye mecbur kalan çocuklar, kadınlar ve ihtiyarlara yardım amacını güden cemiyet aynı zamanda dilencilik ve "Harbin ahlâk-ı umûmiye üzerine ârız ettiği sû-i ahlâk dolayısıyla çocuklarını fuhşa sevk edenlerin kökünden men' edilmesi" için ciddi faaliyet göstermeyi kendisine görev edinmiştir.

Cemiyet'in sekiz sayfa ve yirmi bir maddeden oluşan nizamnamesinin ikinci maddesinde yer alan bu amacı gerçekleştirmek için alacağı tedbirleri üçüncü maddesinde sıralarken; meskensiz, terkedilmiş çocukların geceli gündüzlü her an gönderilebileceği bir darületfal, hasta ve meskensiz ihtiyarların sevkedileceği bir darülaceze, genç kızlar ve ailesiz genç kadınlar için çalıştırma derneği, çocukları veya hastaları bulunan veya kendisi hasta olduğu için evlerinden ayrılamayacak durumda olan kadınlara evlerinde yapmak üzere iş bulacağını ifade etmektedir. Dördüncü maddesinde bir mektebe devama yaşları müsait olmayan veya hiçbir sanata girememiş olan çocuklara sanat öğretmek amacıyla alet-edevat tedarik edeceğini bildirmektedir³⁵⁸. Saadet Mektebi'nde otuzdan fazla çocuk iâşe ve ibate edilmektedir³⁵⁹.

³⁵⁷ Mesut Aydın, "Milli Mücadele Döneminde İstanbul'da Faaliyette Bulunan Gizli Gruplar", **Türkler**, C: XV, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s. 646-660.

³⁵⁸ BOA., HR.İM., 59/21_2 (29 T.sani 1337/29 Ekim 1921)

³⁵⁹ BOA., HR.İM., 59/21_1 (1337/1921)

j-Devletin Şehit Dul ve Yetimlerine Yardımı

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı sırasında şehit olan askerlerin geride bıraktığı dul ve yetimlerine imkanlarının elverdiği ölçüde yardımdan kaçınmamıştır. Böylece geride kalan asker ailelerinin refahı biraz olsun sağlanabilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu yardımlar kapsamındaki çalışmalarına örnek olarak şehit dul ve yetimlerine seferberlik başlangıcından itibaren bir üst rütbeden maaş bağlanmasını gösterebiliriz. Konuyla ilgili olarak Meclis-i Vükela'da şehit dul ve yetimlerine seferberliğin başlangıcı olan 21 Temmuz 1330 [3 Ağustos 1914] tarihinden geçerli olmak üzere bir üst rütbeden maaş bağlanması kararlaştırılmıştır³⁶⁰.

Şehit dul ve yetimlerine bir üst rütbeden maaş tahsisine dair kanun kapsamına bahriye erkan, ümera ve zabitanı da dahil edilmiştir. Bununla ilgili olarak Zilkade 1334 [Ağustos/ Eylül 1916] tarihinde yapılan Meclis-i Vükela toplantısında Askeri Tekaüd ve İstifa Kanunu'na müzeyyel 13 Temmuz 1331 [26 Temmuz 1915] tarihli kanun-ı muvakkat ahkâmının, bahriye erkan, ümera ve zabitanı için de geçerli olması uygun görülmüştür³⁶¹.

Devlet aynı zamanda şehit ve muhacirîn çocuklarıyla kimsesiz ve fakir çocukların Sultanî mekteplerine ve Darüleytam'a parasız olarak kayd ve kabul edilmelerini sağlamıştır. Sayıları sekiz bini bulan bu gibi çocuklardan ancak iki bin beş yüz kadarı adı geçen okullara yerleştirilmiştir. Halbuki geride binlerce çocuk kalmıştır ve bunların eğitimi için iptidai mekteplerinin öğretmen ihtiyacının bir an evvel karşılanması gerekmektedir. Bunun için de adı geçen okullarda eğitim gören yatılı parasız talebeden yeterli miktarının Darümuallimin ve Darümuallimat'a nakledilmeleri ve bu hususta yapılacak masraflar için de 1331 [1915-1916] senesi bütçesine dokuz milyon üç yüz elli dört bin dört yüz kuruş ek tahsisat konması hakkında Bakanlar Kurulu'nda bir kanun kaleme alınmıştır. Bu kanun görüşülmek üzere Meclis-i Mebusan'a gönderilmiştir³⁶².

³⁶⁰ BOA., MV., 241/46 (21 Temmuz 1330 /3 Ağustos 1914)

³⁶¹ BOA., MV., 245/5 (Zilkade 1334 /Ağustos- Eylül 1916)

³⁶² BOA., MV., 199/101 (29 Zilhicce 1333/7 Kasım 1915)

Ayrıca askerlerin dul ve yetimlerine tahsis edilecek maaşlarla ilgili muamelelerin hızlandırılması ve ilgililerin uzun süre beklemelerinin ve sefalette kalmalarının önlenmesi de üzerinde titizlikle durulan bir başka önemli husus olmuştur. 9 Muharrem 1335 [5 Kasım 1916] tarihinde yayınlanan bir tamimle muamelelerin hızlandırılması, uzun bekleme süreleri ve bundan kaynaklanan sefaletin önlenmesi için, gerekli evrakın ne şekilde doldurulacağı hakkında hazırlanan talimatnamelerden yeterli miktarda Ahz-ı Asker şubelerine gönderilmesi istenmiştir³⁶³.

Yine bir başka belgede I. Dünya Savaşı'nda şehit olan efrad-ı askeriye dul ve yetimlerine ve malulen emekliliğe ayrılanların kendilerine kıymetleri, aldıkları eytam ve eramil ve tekâüd maaşlarının beş seneliği toplamını geçmemek şartıyla parasız olarak mîrî emlak (devlet arazisi) verilmesi hakkında 8 Teşrin-i Sani 1331 [21 Kasım 1915] tarihi itibarıyla bir kanun çıkarıldığını da görüyoruz³⁶⁴.

Bir başka kanun ise mülkî ve askerî memurlarla bunların dul ve yetimlerine savaş bitinceye kadar aylık olarak fevkalade tahsisat ödenmesi hakkındadır. Gerek Saltanat-ı Seniyye merkezinde gerek mülhakatta savaşın bir neticesi olarak her çeşit hayatî ihtiyacın fiyatlarının çok fazla artması, geçimleri maaşlarına bağlı olanların durumunu tahammül edilemez dereceye getirmiştir. Maaş erbabından olan mülkî ve askerî memurların azledilen ve emekli olanlarıyla yetim ve dullarının durumlarının düzeltilmesi için devâir-i mülkiye bütçelerinden maaş alanlardan, maaşı bin kuruşa kadar olanlara yüzde yirmi, bin kuruştan fazla maaş alanlara da yüzde on beş nisbetinde ve berrî ve bahrî bilumum erkân, ümerâ ve zâbitan ve memurîn ve mensûbîn-i askeriyye de maaşlarının dörtte biri nisbetinde bir fevkalâde tahsisatın aylık olarak ve savaş bitinceye kadar ödenmesi hakkında Meclis-i Vükela'dan karar çıkmıştır³⁶⁵.

Ayrıca 2 Aralık 1920 yılı itibarıyla Harbiye ve Bahriye Nezaretlerine bağlı mîrî fabrikalar, sanayi müesseseleri müştemilâtı ve Seyr-i Sefâin İdaresi'nin devletçe kararlaştırılacak hasılatının, askeriye mensuplarına, kara ve deniz malul ve

³⁶³ BOA., DH. EUM.MH., 141/34 (9 Muharrem 1335 /5 Kasım 1916)

³⁶⁴ BOA., MV., 199/117 (8 T.sani 1331 /21 Kasım 1915)

³⁶⁵ Meclis-i Vükela kararı için Bkz. BOA., MV., 245/8 (19 Zilkade 1334/4 Eylül 1332/17 Eylül 1916)

emeklileriyle asker dul ve yetimlerinin maaşlarına, tahsisat ve tazminatlarına karşılık olarak tahsis edildiği hakkında da bir kararname çıkarılmıştır³⁶⁶.

Yine devletin aldığı önlemler kapsamında şehit dul ve yetimlerinin kışlık odun ihtiyaçlarının Belgrat ormanından karşılanması ve bu odunların Umum Mütekâidîn-i Askeriye Cemiyeti vasıtasıyla nakledilmesi 29 Eylül 1921 tarihi itibarıyla Meclis-i Vükelaca kararlaştırılmıştır³⁶⁷.

Devlet tarafından asker dul ve yetimlerinin yararına bir uygulama daha yapıldığı görülmektedir. Asker emeklilerinin takacakları alamet-i farika (arma) ile hüviyet cüzdanlarının dağıtım işi, Umum Mütekâidîn ve Eytam ve Eramil-i Askeriye Cemiyeti'ne verilmiştir. Önceleri bu dağıtım işi Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti tarafından yapılıyorken cemiyetin lağvedilmesinden sonra bundan elde edilecek gelirden asker dul ve yetimlerinin faydalanması amacıyla alamet-i farika ve hüviyet cüzdanları dağıtım işi 13 Ekim 1919 yılı itibarıyla Umum Mütekâidîn ve Eytam ve Eramil-i Askeriye Cemiyeti'ne verilmiştir³⁶⁸.

k-Mustafa Kemal Atatürk ve Yetimler

Mustafa Kemal Atatürk'ün çocuklara olan sevgisi milletçe bilinen bir özelliği idi. Yakın arkadaş çevresi O'ndaki bu özelliğe canlı olarak şahit olmuşlardır. Örneğin arkadaşı Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ten Hatıralar adlı kitabında Atatürk'ün çocuk sevgisi, eğitimi ve bütün Türk çocukları hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

“Atatürk çocukları çok severdi. O'nun dilinde çocuk, sevgi demektir. Sevdiklerine, hangi yaşta olursa olsunlar, çocuk diye seslenirdi.

Kendisinin çocuğu olmamıştı; bundan dolayı vakit vakit iç acısı duymuş mudur bilmiyorum ama doğrusu ben buna hiç de ihtimal vermiyorum; bütün Türk yavruları, O'nun öz çocukları gibiydi. O, bu yavrulara öylesine gönül vermiş, onlar,

³⁶⁶ Kararname için Bkz. BOA. MV, 252/156 (20 R. evvel 1339/ 2 K. evvel 1336/2 Aralık 1920)

³⁶⁷ Karar için Bkz. BOA. MV, 222/64 (25 Muharrem 1340/28 Eylül 1337/28 Eylül 1921)

³⁶⁸ BOA., DUİT., 163/36 (18 Muharrem 1338/13 Ekim 1919)

O'na öylece candan bağlanmışlardı. Dünyada böyle bir mutluluğa erişmiş kaç insan vardır ve böyle bir insanın yüreğinde öyle bir üzüntü nasıl yer tutabilir.”

Soyak, Atatürk'ün çocuk terbiyesi konusundaki görüşlerini de şöyle aktarmaktadır:

“Çoğu ailelerin ötedenberi çok kötü bir alışkanlıkları var: çocuklarını söyletmez ve dinlemezler. Zavallılar lafa karışınca, “Sen büyüklerin konuşmasına karışma” der, sustururlar. Ne kadar yanlış, hatta zararlı bir hareket. Halbuki, tam tersine, çocukları serbestçe konuşmaya, düşündüklerini, duyduklarını, olduğu gibi ifade etmeye teşvik etmelidirler; böylece hem hatalarını düzeltmeye imkân bulunur, hem de ileride yalancı, riyakâr olmalarının önüne geçilmiş olur. Kısacası çocuklarımızı artık düşüncelerini, hiç çekinmeden açıkça ifade etmeye, içten inandıklarını savunmaya, buna karşılık da başkalarının samimi düşüncelerine saygı beslemeye alıştırmalıyız. Aynı zamanda onların temiz yüreklerinde; yurt, ulus, aile ve yurttaş sevgisiyle beraber doğruya, iyiye ve güzel şeylere karşı sevgi ve ilgi uyandırmaya çalışılmalıdır. Bence bunlar, çocuk terbiyesinde ana kucağından en yüksek eğitim ocağına kadar her yerde, her zaman üzerinde durulacak önemli noktalar. Ancak bu suretledir ki çocuklarımız memlekete yararlı birer vatandaş ve mükemmel birer insan olurlar³⁶⁹.”

Yakın arkadaşlarından Kılıç Ali de anılarında Atatürk'ün çocuk sevgisine değinerek şunları anlatmıştır:

“Çocukları çok severdi. Nerede gözüne bir çocuk ilişse hemen onunla sıklımadan, yorulmadan uğraşmaya başlardı. Çocukların ellerine birer kağıt kalem verdirerek yaşlarına göre kimine resim, kimine hesap, kimine dil bilgisi yaptırarak meşgul olmaktan büyük zevk duyardı³⁷⁰.”

Atatürk her zaman çocuklarla ilgilenmiştir. Atatürk'ün I. Dünya Savaşı yıllarında Doğu Anadolu'ya giderken tutmuş olduğu hatıra defterinde kaydettiği şu satırlar O'nun çocuk konusundaki duyarlılığını ifade etmekte ve aynı zamanda savaş yıllarında çocukların içinde bulunduğu durumu çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır.

³⁶⁹ Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Kasım 2004, s. 64-65.

³⁷⁰ **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, Der: Hulusi Turgut, İstanbul, İş Bankası Yayınları, Ocak 2010, s.577.

“9 Kasım 1916, Yollarda birçok muhacirin gördük. Bitlis’e avdet ediyorlardı. Cümlesi aç, sefil, ölüme mahkum bir halde 4-5 yaşında bir çocuğu ebeveyni yol üzerinde terk etmişler, bu da bir karı kocanın peşine takılmış. Onları ağlayarak 100 metreden takip ediyor. Kendilerini niçin çocuğu almadıkları için tekdir ettim. “Bizim evladımız değildir” dediler³⁷¹.

“16 Kasım:...Bitlis’teki hastaneleri teftiş ettim... Şerefiye denilen camii gezdim. Yolda 12 yaşında, Ömer adında öksüz bir çocuk gördüm. Bunu yanıma aldım. Bu görülünce daha üç tane, böyle anası babası ölmüş yetimler getirdiler, onlara da para vermekle yetindim³⁷².”

Atatürk çocuklara olan sevgisinin yanında ayrıca onların eğitimi üzerinde de önemle durmuş ve yeni Cumhuriyet neslinin mükemmel insanlar ve memlekete yararlı birer vatandaş olarak eğitilmeleri gereğine inanmıştır. Bunun için de eğitimin eskisi gibi dayak ve baskıyla değil, sevgi ve özgürlük temelinde yürütülmesini istemiştir. Eğitimden amacın, çocuğa özgürlük vermekle birlikte yeni nesillerde fazilet, fedakarlık, düzen, disiplin, kendine ve milletin geleceğine güvenme duygularını da geliştirmek olduğunu ifade etmiştir³⁷³.

Bilindiği gibi Atatürk de küçük yaşlarda babasını kaybetmiştir. Bundan dolayı kendisi de bir yetim olan Atatürk, gençlik yıllarından itibaren çok sayıda yetimi himayesine alarak onları okutmuş ve bakımlarını sağlamıştır. Evlat edindiği ilk çocuk, I. Dünya Savaşı devam ederken Van’da bulunduğu sırada tanıyıp yanına aldığı Abdürrahim adlı çocuktur. Abdürrahim’i Ankara’da Sanat Okulu’na göndererek meslek sahibi olmasını sağlamıştır. İkinci evlat edindiği çocuk ise yine I. Dünya Savaşı yıllarında Bitlis çekilmesi esnasında evlat edindiği 6-7 yaşlarındaki yetim kız çocuğu Afife’dir. Afife’yi de İstanbul Akaretler’deki evine göndermiş, okutmuş ve evlendirerek İzmir’e göndermiştir. Mustafa Kemal evliliği sonrasında İstanbul’a geldiğinde Kağıthane Darüleytami’ndan Zehra adında bir kız çocuğunu da evlat edinmiştir. Bakımını üstlendiği bir diğer çocuk ise Konya gezisi sırasında

³⁷¹ Gülhan Seyhun, “Kayseri Çocuk Esirgeme Kurumu’nun Kuruluş ve Gelişimi (Tarihsel Bir Değerlendirme)”, Yüksek Lisans Tezi, Tezi Yöneten:Mustafa Keskin, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, Haziran 2007, s.17.

³⁷² Enver Ziya Karal, **Atatürk ve Devrim, (Konferans ve Makaleler 1935-1978)**, Ankara, ODTÜ Yayınları, Ekim 2003, s. 133-135.

³⁷³ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi, M.Ö.1000-M.S.2009**, 14. bs., Ankara, Pegem Akademi Yay., Şubat 2009, s.341.

tanıdığı Rukiye adlı kız çocuğudur. Rukiye'yi de eğitiminin ardından uygun gördüğü Jandarma Yüzbaşı Hüsni ile evlendirmiş, düğününü de kendisi yapmıştır. Cevat Abbas Gürer'in tavsiyesiyle Beylerbeyili Nebile de Atatürk'ün himayesine girmiştir. Nebile de diğerleri gibi eğitiminin ardından evlendirilmiştir. Atatürk bir Bursa gezisi sırasında Cumhuriyet Köşkü'nün bahçesine girerek okumak, yararlı bir insan olmak istediğini söyleyen Sabiha (Gökçen) ile tanışmış ve manevi evladı olarak himayesine almıştır³⁷⁴. Kendisinin teşvikiyle havacılık eğitimi aldırıldığı Sabiha ilk Türk kadın savaş pilotu olmuştur³⁷⁵. Yine bir Yalova ziyaretinde Baltacı Çiftliği civarında yaptığı bir gezinti sırasında tanıyıp zekasına hayran olduğu çoban Mustafa'yı da yanına alan Atatürk, Mustafa'nın önce sıtma hastalığını tedavi ettirmiş³⁷⁶ ardından Kuleli Askeri Lisesi'ne göndererek subay olmasını sağlamıştır. Diğer bir manevi evladı da Bursa Öğretmen Okulu'nu bitiren Afet (İnan)'tir. İzmir'de hanım öğretmenlerle bir araya geldiği bir çay ziyafetinde tanıştığı Afet'i, tarih konusunda yükseköğrenim yapmak isteğini öğrenince yanına alarak³⁷⁷ Lozan'a öğrenime gitmesine destek olmuş³⁷⁸ ve tarih profesörü olmasını sağlamıştır³⁷⁹. Son olarak Afet'in Avrupa'ya eğitime gönderildiği sıralarda korumasına aldığı Sabriye de Hukuk Fakültesi'ni bitirerek yargıç olmuştur³⁸⁰.

Atatürk evlatlık edindiği bu çocukların bakımı, eğitimi ve sağlıklarıyla yakından ilgilenmiş ve baba şefkatini üzerlerinden eksik etmemiştir. Katıldığı davetlerdeki çocuklarla mutlaka ilgilenir, sever³⁸¹ ve dans ederdi³⁸².

Atatürk evlatlıkları haricinde birçok çocuğun eğitimine de katkıda bulunmuştur. Bunlardan biri 1933 yılı içinde Bursa'ya yaptığı bir gezide tanıştığı 12-13 yaşlarındaki İbrahim adlı çocuktur. İbrahim'in "sana evlat olayım, beni okut"

³⁷⁴ Turgut Özakman, **Cumhuriyet Türk Mucizesi**, 76. bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, Şubat 2012, s.194-195.

³⁷⁵ Sinan Meydan, **"Bir Ömrün Öteki Hikayesi": Atatürk ile Allah Arasında**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2009, s. 612.

³⁷⁶ Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, Der: Hulusi Turgut, İstanbul, İş Bankası Yayınları, Ocak 2010, s.578.

³⁷⁷ Özakman, a.g.e., s.198-202.

³⁷⁸ A.e., s.214.

³⁷⁹ Sinan Meydan, a.g.e., s. 612.

³⁸⁰ Aytekin, a.g.t., s.130-131.

³⁸¹ Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, Der: Hulusi Turgut, İstanbul, İş Bankası Yayınları, Ocak 2010, s.579.

³⁸² Özakman, a.g.e., s.343.

demesi üzerine Atatürk'ün emriyle gerekli hazırlıklar yapılarak çocuğun bir okula yerleştirilmesi sağlanmıştır³⁸³.

Yine Atatürk, annesi Zübeyde Hanım'ın manevi kızı Vasfiye'yi de annesinin ölümünden sonra köşke getirterek sahip çıkmış ve daha sonra çiftlik istasyon şefi Mehmet Ali Bey ile düğününü kendisi yaparak evlendirmiştir³⁸⁴.

Ayrıca Atatürk yurtlardaki yetimlerle de ilgilenmiş ve zaman zaman onları ziyaret etmiştir. Örneğin 2 Nisan 1922 tarihinde Konya'ya yaptığı bir gezide Atatürk yanındaki misafirler ile birlikte Darüleytamı da ziyaret ederek burada erkek ve kız yetimlerin bulunduğu bölümleri gezmiş ve çocuklara hediyeler vermiştir³⁸⁵. Atatürk, Konya Yetimler Yurdu'na yaptığı bu ziyarette çocuklarla birlikte yemek yemiştir. Çocukların hepsinin tabağından birer kaşık pilav alarak saçlarını ve omuzlarını okşamıştır. Çocuklar yataklarına giderken de onlara “Çocuklarım her gece dua edin” demiştir. Birkaç gün sonra Mevlana Türbesi'ne ziyarete götürülen çocuklar Mustafa Kemal için dua etmişlerdir. Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'nın sonlarına doğru tekrar bu yurda gelip çocuklara, “Dualarınız kabul oldu çocuklarım, vatanımız kurtuluyor” demiştir³⁸⁶.

Bundan yaklaşık bir sene sonra Adana Darüleytamı'nı da ziyaret eden Atatürk, oradaki yetim çocukları sevmiş ve haklarında ilgililerden bilgi almıştır³⁸⁷.

Atatürk'ün çocuk sevgisi ve onlara gösterdiği ilgi sıradan bir ilginin ötesinde, çocukları, milletin devamı ve geleceğin teminatı ve memleketin emanet edileceği yarının gençliği olarak görme eğiliminin bir yansımasıdır.

Nitekim Atatürk'ün bu özelliğini O'nun bir gezi sırasında yanına yaklaşarak şiir okuyan çocuğa verdiği cevap en iyi şekilde ortaya çıkarmaktadır. Atatürk Kayseri'de halka bir konuşma yapmış bu sırada bir çocuk yanına yaklaşarak: “Kan aksa, can çıksa dönmeyeceğiz geri, damarlarımızda taşıdığımız ecdat kanı ile Allah

---

³⁸³ A.e., s.463.

³⁸⁴ A.e., s.427.

³⁸⁵ Turgay Çavuşoğlu, **Sosyal Hizmetler Tarihinde “Kilometre Taşları”**, Korza Yayıncılık, Ankara, Nisan 2010, s.62.

³⁸⁶ Sinan Meydan, a.g.e., s. 253.

³⁸⁷ Turgay Çavuşoğlu, a.g.e., s.62-63.

hakkı için başaracağız bu işi” diye bir şiir okumuştur. Bunun üzerine Atatürk çocuğa eğilerek “Biz bu işe Allah’ın yardımıyla başladık. İnşallah memleketimizi kurtararak yarının gençliği olan sizlere emanet edeceğiz” diye cevap vermiştir.

Atatürk yine bir gün İsmet Paşa Kız Enstitüsü’nde çocuk bakım dersleri için çocuk bahçesini ziyaretinde “Biz çocukları niçin severiz?” diye bir soru sormuş ve orada bulunan herkes bir cevap vermiş, en sonunda kendisi de: “Çocukları severiz, çünkü çocuk bizim devamımızdır. Her çocukta biz, ebediyete doğru uzanıp giden iştiağımızın tatminini buluruz”³⁸⁸ diyerek fikrini söylemiştir.

Atatürk’ün çocuk sevgisi ve onlara karşı olan ilgisi sadece Türk çocukları ile sınırlı değildir. O farklı milletlerin çocuklarını da bu sevgisine dahil etmiştir. 28 Ekim 1923 tarihinde kendisine mektup yazan 10 yaşındaki Amerikalı Curtis La France adlı çocuğun mektubuna çok yoğun çalışma temposu içinde olmasına rağmen verdiği cevap O’nun bu özelliğine delil sayılabilir. Curtis, mektubunda Mustafa Kemal Atatürk’e kendisini yakından tanımak istediğini bildirerek Amerikan gençliğine ne tavsiyede bulunacağını sormuştur. Atatürk Curtis’e 11 Kasım 1923 tarihli bir mektupla cevap vermiştir. Mektubun metni şöyledir:

“Mektubunuzu aldım. Türk vatani hakkında alaka ve temenniyatınıza teşekkür ederim. Arzunuz vechile bir adet fotoğrafımı leffen gönderiyorum. Amerika’nın zeki ve çalışkan çocuklarına yegane tavsiyem; Türkler hakkında her işittiklerine hakikat nazarıyla bakmayıp kanıtlarını mutlaka ilmî ve esaslı tedkikata istinat ettirmeğe bilhassa atf-i ehemmiyet eylemeleridir. Hayatta naili muvaffakiyet ve saadet olmanızı temenni ederim.

Türkiye Reis-i Cumhuri Gazi Mustafa Kemal”

La France, Atatürk’ün kendisine yazdığı bu mektubu Cumhuriyet’in 75. Yılı Kutlamaları dolayısıyla Anıtkabir Müzesi’ne hediye etmiştir³⁸⁹.

³⁸⁸ Hakan Acar, **Cumhuriyet’in Çocuk Refahı Politikasını Yapılandıran Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)**, Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı, Yayın No:2.1, Ankara, Kasım 2005, s.7.

³⁸⁹ Berna Türkdöğün, “Mustafa Kemal Atatürk’ten Bir Amerikalı Çocuğa-Curtis La France”, **Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi**, Sayı:43, C:XV, Mart 1999, s.187-203. (Çevrimiçi)

Mustafa Kemal Atatürk'ün çocuklara olan ilgi ve sevgisi, O'nu çocuk davasının ve eğitiminin önemini her ortamda vurgulamaya sevk etmiştir. 17 Ekim 1922 yılında Bursa'da kendisini karşılayan çocuklara seslenen Atatürk, nasıl bir gençlik istediğini şu sözlerle belirtmiştir:

“Küçük hanımlar, küçük beyler!

Sizler hepiniz geleceğin bir gülü, yıldızı ve ikbal ışığıdır. Memleketi asıl ışığa boğacak olan sizsiniz. Kendinizin ne kadar önemli, değerli olduğunuzu düşünerek ona göre çalışınız. Sizlerden çok şey bekliyoruz³⁹⁰.”

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin çok değer verdiği gençliğine ve özellikle de yetişmekte olan çocuklarına 1936 yılında yaptığı bir konuşmasında da şu tavsiyede bulunmuştur:

“Türkiye Cumhuriyeti'nin özellikle bugünkü gençliğine ve yetişmekte olan çocuklarına sesleniyorum: Batı senden, Türk'ten çok geriydi. Mânâda, fikirde, tarihte bu böyleydi. Eğer bugün Batı nihayet teknikte bir yükselme gösteriyorsa, ey Türk çocuğu, o kabahat da senin değil, senden evvelkilerin affolunmaz ihmalinin bir sonucudur. Şunu da söyleyeyim ki, çok zekisin! Fakat zekânı unut! Daima çalışkan ol!³⁹¹”

Mustafa Kemal Atatürk'ün genelde çocuklar ve özelde yetim çocuklar konusundaki hassasiyet ve ilgisinin bir yansımasını da, Kurtuluş Savaşı ve sonrasında Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kuruluşu ve çalışmalarında görmekteyiz. Nitekim Atatürk Milli Mücadele'nin zor şartları içinde milletin cephe gerisindeki varlığı olan ve memleketin geleceği bakımından büyük önem taşıyan çocukların korunması davasının önemini takdir ederek 10 Haziran 1921 yılında Himaye-i Etfal Cemiyeti adıyla bir müessese kurulmasını istemiştir.

<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-43/mustafa-kemal-ataturkten-bir-amerikali-cocuga-curtis-la-france>, 9 Kasım 2013

³⁹⁰ Çavuşoğlu, a.g.e., s.63.

³⁹¹ Yahya Akyüz, a.g.e., s.342.

I.II. KURTULUŞ SAVAŞI'NDAN CUMHURİYET'E KADAR ÇOCUK HİMAYE ÇALIŞMALARI

Müttefikleriyle birlikte girdiği I. Dünya Savaşı'nı yenilgi ile bitiren Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzaladı. Ateşkesin hemen ardından İtilaf Devletleri ülkenin önemli yerlerini işgal etmeye başladı³⁹². Bu işgal hareketleri karşısında Osmanlı Hükümeti galip devletlere karşı tam teslimiyetçi bir siyaset izlerken Mustafa Kemal'in önderliğinde Anadolu'da ulusal kurtuluş hareketi başlamıştır³⁹³. Bu ulusal Kurtuluş hareketi Temmuz-Eylül tarihleri arasında yapılan Erzurum ve Sivas Kongreleriyle örgütlenmiş ve Sivas Kongresi sonucunda oluşturulan Heyet-i Temsiliye ve Başkanı Mustafa Kemal Paşa 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelerek kurtuluş mücadelesini buradan devam ettirmiştir. Anadolu'da bu örgütlenme olurken Osmanlı Devleti de 21 Aralık 1918'de feshettiği Meclis-i Mebusan'ı açmak zorunda kalmıştır. 12 Ocak 1920'de toplanan son Osmanlı Meclisi 28 Ocak 1920'de Milli yemin anlamına gelen ve kurtuluş ve bağımsızlığın esaslarını içeren Misak-ı Millî'yi ilan etmiştir. Misak-ı Millî, 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla hukuken, fiilen ve resmen kurulan yeni Türk Devleti tarafından da 18 Temmuz 1920'de milletvekillerinin misak-ı Millî'ye bağlılık ve uygulanması üzerine and içmeleriyle kabul edilmiştir³⁹⁴.

Bu gelişmelerin ardından 10 Ağustos 1920'de Osmanlı Hükümeti İtilaf devletleri ile Türk milleti için bir ölüm fermanı olan Sevr Anlaşması'nı imzalamıştır. İstanbul'un işgal tarihi olan 16 Mart 1920'den itibaren Osmanlı Hükümeti'nin kendilerinin onayı olmaksızın yapacağı hiçbir anlaşmayı tanımayacağını açıklayan TBMM, çok ağır hükümler içeren Sevr Anlaşması'nı kabul etmemiştir³⁹⁵. Bunun üzerine kurtuluş ve bağımsızlığını elde etmek için silaha sarılan Türk Milleti işgalcilerle üç cephede savaştı. Adana, Maraş, Antep, Urfa cepheleri olmak üzere Güney Cephesinde Fransızlarla ve onların ordularında gönüllü olarak bulunan Ermenilerle; Ayvalık, Bergama-Soma, Akhisar, Salihli, Aydın ve Nazilli cepheleri

³⁹² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, C:I-II, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2005, s.141-142

³⁹³ Oral Sander, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e**, Ankara, İmge Yayınevi, 2009, s. 408

³⁹⁴ Uçarol, a.g.e., s.680-683

³⁹⁵ Gencer, Özel, a.g.e., s.139-140

olmak üzere Batı cephesinde Yunanlılarla ve Doğu cephesinde ise Ermenilerle savaşlar yapılmıştır³⁹⁶. Ayrıca Düzenli ordunun kurulmasından sonra Batı cephesinde Yunan ordusu ile I. ve II. İnönü Savaşları, Sakarya Meydan Savaşı ve Başkomutanlık Meydan Savaşı olmak üzere dört savaş daha yapılmıştır³⁹⁷.

Bütün bu cephelerde yapılan savaşlarda ve cephe gerisinde binlerce şehit verilmiştir. Bu aynı zamanda binlerce vatan evladının da öksüz ve yetim kalması, korunmaya muhtaç hale gelmesi anlamını taşımaktadır. Besim Ömer Bey'in (Akalin) tahminine göre memlekette kimsesiz, korunmaya muhtaç çocuk sayısı 500 ila 600 bin arasındadır³⁹⁸. Bu binlerce çocuğun himaye, bakım ve eğitim işleri büyük bir sorun olarak ortada durmaktadır. Bu sorunun halli işini Yeni Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti üzerine alarak onları açtığı darüleytamlarda koruması altına almıştır.

a-Ankara Hükümeti'nin Darüleytamları

Osmanlı Devleti hükümeti tarafından açılan darüleytamların bazı maddî zorluklar, idarî karışıklıklar³⁹⁹, aşırı yığılmalar ve salgın hastalıklar sebebiyle tasfiyeleri gündeme gelmiştir. I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından 1918 yılında taşrada bulunan darüleytamlar İstanbul'a nakledilmiştir⁴⁰⁰. Ancak Anadolu'nun bazı yerlerinde bulunan darüleytamlar varlıklarını devam ettirirken⁴⁰¹ Harbiye Nezareti'nin desteğiyle yeni darüleytamlar da açılmıştır⁴⁰².

Bilindiği gibi I. Dünya Savaşı'nın ardından başlayan Kurtuluş Savaşı devam ederken Osmanlı Devleti ikiye ayrılmış, biri Ankara'da diğeri İstanbul'da olmak üzere iki ayrı hükümet varlığını sürdürmekteydi. Merkezi Ankara'da olan Türkiye Cumhuriyeti hükümeti varlıklarını sürdüren bu darüleytamları kapatmamış, bir takım idarî değişiklikler yaparak yaşatmak yoluna gitmiştir. Ankara Hükümeti darüleytamları Eğitim Bakanlığı'ndan ayırarak Sağlık ve Sosyal Yardım

³⁹⁶ Gencer, Özel, a.g.e., s.155-170.

³⁹⁷ A.e., s.172-192.

³⁹⁸ Kıranlar, a.g.t., s. 228.

³⁹⁹ Okur, a.g.t., s.60.

⁴⁰⁰ Kıranlar, a.g.t., s.70.

⁴⁰¹ Gülhan Seyhun, a.g.t., s.14.

⁴⁰² Kıranlar, a.g.t., s. 75.

Bakanlığı'na bağlamış ve 5 Aralık 1922 tarihinde bir de Darüleytamlar Yönetmeliği'ni hazırlamıştır⁴⁰³.

Anadolu'da kurulan Milli Hükümet tarafından desteklenen Darüleytamların çalışmalarını düzenleyen Darüleytam Yönetmeliği'nin önemli bazı maddeleri şunlardır:

"5 Aralık 1922 tarihli ve 2042 sayılı Darüleytam Yönetmeliği, Darüleytamları Türkiye Büyük Millet Meclisi Sosyal Yardım Komisyonunun denetlemesine tabi tutmuştur. Birçok bakımdan dikkate değer hükümler taşıyan bu yönetmeliğin koyduğu esaslar şöyledir:

- Darüleytamların gelirleri Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bütçesinden ayrılacak yardım ve dışardan yapılacak bağışlar, özel idare ve belediye bütçelerinden ayrılacak ödeneklerle çalışma mahsulü olarak sağlanacak gelirlerden teşekkül eder.

- Darüleytamlar, bütün göçmen ve mülteci yetimleriyle şehit ve yoksul çocuklarını öğretim ve eğitime tabi tutmak ve bunların hayati ve medeni ihtiyaçlarını karşılamak maksadını güder.

- Darüleytamların idaresi, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca atanacak bir müdür tarafından yürütülür."

- Darüleytam müesseseleri ders ve sanat olarak iki şubeye ayrılmıştır. Öğretimin şekli, erkek ve kadın öğretmenlerin sayısı ve maaşlara yönetmelikle tayin olunur. Sanayi şunlardan ibaretti: Mensucat, halıcılık, çorap ve fanila, kunduracılık, terzilik, marangozluk, yapıcılık. Her müessesenin sanat dalları bakanlıkça belirlenir.

- Her müessesede müdürün başkanlığında ilgili memurlardan oluşan bir yönetim kurulu bulunur.

- Müesseselerde her sanat dalında uzman bir ustabaşı vardır.

---

⁴⁰³ Doğan Çağlar, Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Eğitimlerine Genel Bir Bakış, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C: VI, Sayı:1, 1973, s. 71-73.

- Kız ve erkek öğrenciler müessesenin manevi evladı sayıldığından onların geleceklerini teminat altına almak için şu esaslara uyulur:

a)- Çalışma yaşına girmiş olan çocuk müstahsil sayılarak komisyonca takdir edilecek nisbette müessesenin safi kazancına ortak olur. Bundan dolayı öğrenci sayısına göre tasarruf cüzdanları basılıp dağıtılarak her yılın safi kazancından ayrılacak miktarın talebeye düşen kazanç toplamı tasarruf üzerine işlenir ve Osmanlı Bankası veya Ziraat Bankası'na teslim edilir.

b)- Öğretimlerini tamamlayarak hayata atılan kız ve erkek öğrenciler müessesenin himayesinde evlendirildiklerinde tasarruf sermayeleri tamamen kendilerine teslim olunur.

c)- Kız öğrenciler bir meslekî hayat temin edinceye kadar müessesenin himayesinde kalacak, erkek öğrenciler müessesedeki öğrenimi bitirdikten sonra diğer okullara yerleştirileceklerdir.

d)- İlkokul öğrenimini bitirmeden 14 yaşına giren erkek öğrenciler okul tarafından kendisine dışarıda bir meslekî geçim sağlanmak şartıyla müessese ile ilgileri kesilir.

Yönetmelik ile belirlenen diğer hususlar ise şunlardır:

Öğretmenlere öğrencilerle birlikte müessese tarafından yemek verilir. Öğretmenler eğitim ve öğretimi ile görevli oldukları erkek ve kız çocuklar ile birlikte ve aynı sofrada yemek yemeye mecburdurlar. Hiçbir memur ve öğretmene yemek karşılığı olarak okul ambarından erzak verilemez. Yemek vakitlerinde okulda bulunmayanların hakları düşer⁴⁰⁴.

TBMM Hükümeti Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti eliyle ülkenin dört bir yanına Öksüz Yurtları adıyla yetimhaneler yani darüleytamlar açmıştır. Maarif Vekili Necati Bey'in 1 Mart 1926 tarihli Maarif Vekaleti Mecmuası'na verdiği bir demecine göre bütün memlekette 17 tane öksüz yurdu bulunmaktadır.

⁴⁰⁴ Muslih Fer, "Korunmaya Muhtaç Çocuklar" Tebliği ve Tartışmalar, Der: Feyyaz Gölcüklü, İktisadî Araştırmalar Vakfı, Sayı: 24, İstanbul, 1970, s. 22-23.

Buralarda kalan çocuk sayısı ise 5.160 olarak verilmektedir. Bu yurtlardan beş tanesi İstanbul'da Ortaköy, Balmumcu, Validebağı, Beykoz'dadır. Diğerleri ise Anadolu'nun muhtelif yerlerindedir⁴⁰⁵.

3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile darüleytamlar Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti'nden Maarif Vekaleti'ne devredilmiştir. Maarif Vekaleti bazı düzenlemeler yaparak darüleytamların gelirini genel bütçeye ilave etmiştir. Ardından darüleytamlar önce öksüz yurdu sonra şehir yatı mektebi haline getirilmiştir. Daha sonra “Şehir ve Köy Yatılı Mekteplerinin Suret-i İdaresine Dair Kanun” ile şehir yatı mektepleri tekrar isim değiştirmiş ve yatılı ilkokullara dönüştürülmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar varlıklarını devam ettiren ve zor koşullarda binlerce çocuğun hayatta kalmasını sağlayan darüleytamlar⁴⁰⁶ veya yeni adıyla Öksüz Yurtları, 10 Haziran 1926 yılında⁴⁰⁷ kabul edilen 931 sayılı kanunla⁴⁰⁸ TBMM'nde tartışmasız olarak 152'ye 151 oyla kapatılmıştır⁴⁰⁹. Kabiliyetli çocuklar 1927 yılında Darüşşafaka'ya verilmiştir⁴¹⁰.

Böylece uzun yıllar süren savaşların dayattığı koşulların bir toplumsal sorun olarak ortaya çıkardığı yetim, kimsesiz ve bakımsız çocukların korunma ve eğitim problemlerinin çözümü için devletin müdahalesiyle olağanüstü tedbirler olarak açılan darüleytamlar ve ona bağlı kurumlar tarihe karışmıştır.

b-İstiklal Şehitleri Evlatları Anaları Heyeti

Kurtuluş Savaşı'nda şehit olan askerlerin eş ve çocuklarıyla ilgilenen bir başka cemiyet ise başkanlığını Halide Edip Hanım'ın yaptığı ve üyeleri arasında Ankara Müftüsünün eşi Samiye Hanım'ın da bulunduğu İstiklal Şehitleri Evlatları Anaları Heyeti adlı cemiyettir. Ankara'da kurulan cemiyet, şehit çocukları ve eşleri için elbise ve para toplamışlardır. Malulin-i Askeriye'ye Muavenet Heyeti ile Umum

⁴⁰⁵ Safiye Kıranlar, Aynur Soydan Erdemir, “Köyün Modernleştirilmesine Dair Bir Uygulama ve Bir Proje: Kimsesiz Köy Çocuklarının Köyde Eğitimi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Sayı:8, Yıl:4/2005, T.C. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, s.93-113.

⁴⁰⁶ Sarıkaya, a.g.t., s. 22.

⁴⁰⁷ Kıranlar, Soydan Erdemir, a.g.m., s.93-113.

⁴⁰⁸ Çağlar, a.g.m., s. 71.

⁴⁰⁹ Karatay, a.g.t., s.144.

⁴¹⁰ Hidayet Y. Nuhoglu, “Dârüleytam”, **DİA.**, Yıl:1993, C:8, s.521.

Mütেকaidin-i Askeriye Cemiyeti de şehit eş ve çocuklarıyla ilgilenen diğer cemiyetler arasında sayılabilir⁴¹¹.

c-İzmir Himaye-i Etfal Cemiyeti

Mütareke döneminde İzmir’de, Teşvik-i Maarif Cemiyeti, İhtiyat Zabitanı Teavün Cemiyeti, İzmir Demiryolları İslam Memurini Teavün Cemiyeti gibi birçok cemiyet kurulmuştur. Bunlardan çocuklarla ilgili olanı Himaye-i Etfal Cemiyeti adını taşımaktadır. Öksüz ve kimsesiz çocukları korumak üzere 1919 Şubat ayının ilk günlerinde kurulan bu derneğin öncülüğünü İzmir’in iyiliksever kadınları yapmıştır⁴¹².

Mustafa Necati, İzmir’de Mütareke Dönemi’nde İzmir’in iyiliksever hanımları tarafından kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti hakkında, Ahenk gazetesinin 12 Şubat 1335 [12 Şubat 1919] tarihli hüshasında, öksüz ve kimsesiz çocukları himaye etmek üzere bir cemiyet teşkil edilerek beyannamesinin devlete takdim edilmek üzere olduğunu haber aldığını, bunun memlekette kalpleri vatan aşkıyla çarpan nezih bir kadınlık âlemi olduğunu gösterdiğini, teşebbüsün başarıya ulaşması için bütün İzmir İslam kadınlarının katılımının gerektiğini ve bütün eşraf ve zenginlerin öksüz, fakir, kimsesiz çocuklar için fedakar olmalarını arzu ettiğini ifade etmektedir. Mustafa Necati kurulan cemiyete, çalışmalarına esas olacak bir proje hazırlamaları için İstanbul’da teşekkül eden Himaye-i Etfal Cemiyetlerinin çalışma programlarını incelemelerini de tavsiye etmektedir. Ayrıca gazete olarak cemiyetin çalışmalarına elden geldiğince yardım edileceği de bildirilmektedir⁴¹³.

---

⁴¹¹ Kıranlar, a.g.t., s.192.

⁴¹² Zeki Arıkan, “İşgal Sırasında İzmir’de Kurulan Bir Dernek”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, **Atatürk Yolu Dergisi**, C:I, Sayı:3, 1989, s.355-369.

⁴¹³ Zeki Arıkan, “Mustafa Necati’nin Mütarekedeki Yazıları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 24, C:VIII, Temmuz 1992, s.605-642.(Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-24/mustafa-necatinin-mutarekedeki-yazilari>, 3 Aralık 2014

d-Amasya Şefkat-i İslamiye Yurdu

Milli Mücadele döneminde bakıma muhtaç öksüz ve yetim çocuklar için, Amasya'da Amasya Şefkat-i İslamiye Yurdu adıyla bir cemiyetin daha kurulduğunu görmekteyiz⁴¹⁴.

Osmanlı belgelerine göre adı “Amasya Şefkat-i İslamiyesi Cemiyeti” olan cemiyetin amacı: Amasya sancağında yardıma muhtaç olan İslam yetim ve dullarının barınma, yiyecek ve giyecek ihtiyaçları ile eğitimlerini ve sanat öğrenmelerini sağlamak için gerekli müesseseleri açmaktır. Cemiyet, bütçesi elverdiği ölçüde Amasya dışında da yardımlarda bulunacaktır. Siyasetle ilgilenmeyecek ve hiçbir siyasi cemiyet ile de alakası olmayacak olan Cemiyet'in idaresi, üyelik şartları ve bütçesi ise şöyle belirlenmiştir:

Her şahıs cemiyete girebilir. Cemiyete gireceklerin ya aylık veya yıllık bir taahhüd ile özel defterine isimleri kaydedilir. Cemiyetin üç çeşit üyesi vardır. Aylık veya yıllık taahhüde bulunan ve isimleri özel deftere kaydedilenler aza-yı daime, fevkalade yardım ve bağışta bulunan kişiler aza-yı fahriye ve fiilen yardımda bulunanlar da aza-yı muavine adını alırlar.

Cemiyet'in idaresi Heyet-i Umumiyece seçilen Heyet-i İdare tarafından görülecektir. Gerekli kadar da muavin encümenler bulunacaktır. Aza-yı daime Cemiyetin Heyet-i Umumiyesini teşkil edecektir. Her sene başında yenilenmek üzere bir reis ve onun yokluğunda vekalet etmek üzere birinci ve ikinci vekilleri seçilecektir. Her sene başında şubelere gönderilecek ikişer murahhasın katılımıyla teşekkül edecek heyet bu nizamname hükümleri çerçevesinde karar alacak, bütçesini tayin ve gerektiğinde nizamnamesini değiştirecektir. Heyet-i İdare yedi kişi ve encümenler üçer kişiden oluşacak reis ve katip aralarından seçilecektir. Heyet-i İdare reisi Cemiyetler Kanunu'nun dokuzuncu maddesindeki salahiyeti haizdir. Bir muhasib ile bir veznedar bulunacak ve bunlar maaşlı olacaktır.

---

⁴¹⁴ Rıdvan Akın, a.g.m., s.120.

Heyet-i İdare ayda bir defa muayyen günlerde ve gerektiğinde Heyet-i İdare'nin daveti ve aza-yı daimeden on zat tarafından gerekçeli yazılı teklif üzerine toplanacaktır. Bu toplantılarda bulunmayanların oyu tabii olarak düşecektir. Heyet-i İdare, Cemiyetin maksadı doğrultusunda eytamhane, hastahane, darüttalim, darüttahsil ve darüssına' tesis edilmesi, bütün varidat ve masarıfatın toplanması ve sarfedilmesi, hesap işlerinin görülmesi ve Heyet-i Umumiye kararlarının uygulanması ile yükümlüdür ve ayrıca encümenler muamelatına da nezaret eder.

Cemiyetin bütçesi:

Gelirler olarak, bağışlar, zekat, kurban derileri, vakıflar tahsisatı, darüssınaalar hasılatı, edebî ve ahlakî temsiller, sergiler, sermaye fazlası vs. gösterilmektedir.

Masraflar ise, tesisat, yiyecek, giyecek, binalar, aydınlatma, ısıtma, inşaat, tamirat, nakliyat ve maaş harcamalarından ibarettir. Eytamhane kendisini kurtaracak gücü kazanan evladını mezun eder ve gerekirse sermaye verir veya ziraat ve ticaret müesseslerinden birine kabulünü sağlar⁴¹⁵.

Yukarıda da izah edildiği gibi Osmanlı Devleti'nde son zamanlara kadar çocukları himaye ve eğitime işi, gerek barış gerekse savaş zamanlarında imkânların el verdiği ölçüde çeşitli sivil ve devlet kuruluşları tarafından yerine getirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu kuruluşların yerel ve geçici olan çalışmaları, Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurulmasıyla birlikte tek çatı altında ve genel bir şekilde yürütülmeye başlanmıştır. Bir sivil girişim olarak kurulan HEC., devletin de desteğiyle şehit çocukları, yetimler ve korunmaya muhtaç çocukların iâşe, barınma, eğitim ve sağlıklarını korumak ve aynı zamanda Cumhuriyet dönemi yeni Türk neslinin yetişmesini sağlamak gibi çok yönlü ve önemli çalışmaları yürütmüştür.

---

⁴¹⁵ BCA., 030.18.01.01.2.37.4.2 (23 Şubat 1337/23 Şubat 1921)

II.BÖLÜM

HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN TARİHÇESİ

II.I. İSTANBUL MERKEZLİ HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ (6 MART 1917)

a-İstanbul Hec'in Kuruluşu

I. Dünya Savaşı öncesi ve esnasında şehit ve kimsesiz çocukların korunmasına yönelik gerek devlet tarafından açılan kurumlar gerekse yardımsever kişiler tarafından yapılan gönüllü çalışmalar, savaş gibi olağanüstü bir dönemde toplumun ihtiyacına cevap verebilecek kadar kapsamlı ve etkili çalışmalar olamamıştır. Savaşın uzamasıyla birlikte yetim ve kimsesiz çocukların sayısının da gittikçe artması, onların himaye ve eğitimiyle ilgili çalışmaların daha kapsamlı ve etkili bir şekilde yürütülmesini gerekli kılmıştır. İşte bu gerekliliğin bir sonucu olarak 1917 yılında İstanbul'da ilk Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur.

Ancak İstanbul'da kurulan bu HEC.'den önce çocukların himayesine yönelik ilk olarak 1908 yılında Kırklareli'de başkanlığını Dr. Fuad Bey'in yaptığı bir Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin varlığından söz edilmektedir¹. Mahallî nitelikte olan bu cemiyetin, çalışmalarını Balkan Savaşı'nın ilanına kadar devam ettirdikten sonra 1917 yılında İstanbul merkezli olarak kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne katıldığı ifade edilmektedir². Ancak bu ifadeyi doğrulayacak kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Her ne kadar ilk cemiyetin 1908 yılında Kırklareli'de kurulduğu belirtiliyorsa da 1909 Cemiyetler Kanunu'na uygun olarak kurulan ilk cemiyet 1917 yılında

---

¹ Makbule Sarıkaya, Himaye-i Etfal Cemiyeti (1921-1935), Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Tez Danışmanı: Asuman Demircioğlu, Erzurum, 2005, s.26.

² Turgay Çavuşoğlu, "Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu ve Çocuk:1921-1983", 2. **Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-6 Kasım 1998**, yay. haz., Bekir Onur, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1999, s.462-481.; Hasan Akbayrak, "Himâye-i Etfal Cemiyeti", **Tarih ve Toplum**, Sayı:52, Nisan 1988, s.31-32.

İstanbul'da kurulan HEC'dir³. Dolayısıyla cemiyetin kuruluş tarihi olarak 1917 yılını esas almak daha isabetli olacaktır.

HEC, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan Balkan ve I. Dünya Savaşı'nın yetim ve kimsesiz bir şekilde milletin korumasına terk ettiği çocukların himayesi amacıyla kurulmuştur. Bu çocuklar genellikle şehit ve muhacir çocukları idi. Bunların bir kısmı açlık ve bakımsızlıktan sokak ortalarında serpilmişler, bir kısmı ise vicdansız çıkarıcıların elinde esir gibi dilendirilmekteydiler. İşte bu manzara bazı yürekli insanları bu çocuklara yardıma, hayat ve geleceklerini kurtarmak için çalışmaya sevk etmiştir⁴.

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurulma düşüncesinin ortaya çıkışı, "24 Şubat 1334 tarihinde in'ikad edecek Meclis-i Umumi'de kıraat edilmek üzere Heyet-i Merkeziyece 16 Şubat 1334 tarihinde kabul edilmiş olan 1333 sene-i maliyesine mahsus senelik umumî rapor ve bilanço"da:

"... son senelerde birbirini takib eden iki büyük harbin yetim ve bîkes [kimsesiz] olarak himmet-i umumiyyeye arz eylediği bîçare yavrular bu ihtiyacı her göze çarptırıyorlardı. Birtakım şehitlerin, bir takım yerinden yurdundan ayrılmış kurban-ı gadr bîçarelerin evladı, perişan, nâlân, nâ ümid sokaklara serilmişti. Bunların bir kısmı açlıktan, bakımsızlıktan sokak ortalarında alil ve eskam [hastalıklar] sergisi teşkil eder gibi serilmiş, bir kısmı da bazı vicdansız menfaatperestlerin elinde esir gibi tese'üle [dilencilik] alıştırılarak maddeten ve manen harâbîye mahkum bırakılmıştı."

"... bu elim sefalet manzaraları karşısında daha fazla tevakkufa (beklemeye) imkan bulamayan yürek sahipleri artık zaruret haline gelmiş olan bu ihtiyacı medenîyi tesviye etmek, o zavallı beşeriyet-i âtiye tohumlarına bir meydan-ı felah ve necat açmak emel-i âlisine düştüler. İşte bu ulvî emel ile hareket eden ve nizamname-i esasîmizde esamîsi mezkur bulunan heyet-i müessise bi'l-ictima ortada duran derde çaresâz olacak, çocuklarımızın hayatını, sıhhatini, terbiyesini, istikbalini temine ve bu sûretle milletin bekâ

---

³ Sarıkaya, a.g.t., s.36.

⁴ Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi, 24 Şubat 1334 tarihinde in'ikad edecek Meclis-i Umumide kıraat edilmek üzere Heyet-i Merkeziyece 16 Şubat 1334 tarihinde kabul edilmiş olan 1333 sene-i maliyesine mahsus senelik Umumî Rapor ve Planço, İstanbul, Matbaa-i Ahmed İhsan ve şürekası, 1334, s. 4.

ve teâlîsine hâdim tedâbir ile iştilig edecek bir cemiyet akdini tasavvur eyledik.” şeklinde anlatılmaktadır⁵.

Bu cemiyet kurma düşüncesi üzerine bazı hayırsever kişiler hemen faaliyete başlamışlar ve 6 Mart sene 1333 [6 Mart 1917] tarihinde ilk olarak cemiyetin kurucuları Galatasaray Yurdu'nda toplanarak cemiyetin resmen teşkili için hükümete verilmesi gereken beyannâmeyi hazırlamışlardır⁶. Böylece İstanbul merkezli Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurulması için ilk adım 6 Mart 1917 tarihinde atılmıştır.

Bu kişiler aynı zamanda bir nizamname ve dilekçe de hazırlayarak cemiyetin hükümetçe resmen tasdiki için Dahiliye Nezaret-i Celilesi'ne müracaat etmişlerdir⁷. Hükümet'in Cemiyet'in teşkilini resmen tasdik etmesi üzerine Heyet-i Müessise bir de sekiz kişinin daha katılmasıyla yirmi kişiden oluşan bir Heyet-i Merkeziye teşkil etmiştir⁸.

O zamana kadar Heyet-i Merkeziye vazifesini ifa eden Heyet-i Müessise'nin reisi bulunan İsmail Canbolat Beyefendi'nin Stokholm Sefareti'ne tayini dolayısıyla istifası ve Heyet-i Merkeziye'nin teşkilinin tamamlanması üzerine aynı tarihte yeniden Heyet-i İdare seçimleri yapılmıştır. Bu seçimler sonucunda Cavid Beyefendi riyasete, Muhtar Beyefendi birinci ve Servet Beyefendi ikinci riyâset vekaletlerine, Mustafa Asım Beyefendi katib-i umumiliğe, Osman Tevfik Beyefendi de muhasebeciliğe seçilmişlerdir. Ayrıca Heyet-i Merkeziye ve İdare toplantılarının düzenli olarak yapılması ve nizamnamede yazılı amaçların uygulamaya konması için bir de Cemiyet'in belirli bir mekanı olması gerekli görülmüş ve Beyoğlu'nda Bursa sokağında 21 numaralı daire yıllık 220 lira bedel ile kiralanmıştır. Heyet-i Merkeziye ilk toplantısını 19 Haziran 1333 [19 Haziran 1917] tarihinde bu binada yapmıştır⁹.

Bundan sonra Cemiyet amaçlarını gerçekleştirmek için öncelikle mevcut nizamnamesini genişleterek değiştirmiş ve kamu yararına çalışan cemiyetlerden

---

⁵ Aynı rapor, s. 4-5.

⁶ Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 senesinde teşekkül eden "Himaye-i Etfal Cemiyeti" nin tarihçesi ve 1338 senesindeki faaliyeti hakkında 1339 senesinde in'ikad eden Meclis-i Umûmi'ye takdim eylediği Umûmi Rapor ve Bilanço, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, 1339, s.2.

⁷ HEC., 1333 senesi umumi rapor ve planço, s.5.

⁸ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve blanço, s.2.

⁹ HEC., 1333 senesi umumi rapor ve planço, s.6-7.

sayılması için Hükümet-i Seniyye'ye müracaat etmiştir¹⁰. Bu müracaat sonunda Cemiyet, 11 Ağustos sene 1333 [11 Ağustos 1917] tarihinde kamuya yararlı cemiyetler arasına dahil edilmiştir¹¹.

İstanbul merkezli Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kuruluşu hakkında Cemiyet'in yayınladığı tarihçe ve nizamnameler haricinde Osmanlı Arşivi'nde de bazı belgelere ulaşılmıştır. Bir arşiv belgesinde, çocukların himayesi, ezâ görmemeleri, tahsil ve terbiyelerine itina edilmesi gibi hususlar ile meşgul olmak üzere Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi adıyla bir cemiyet teşkil edildiği bildirilmektedir. Belgede ayrıca Cemiyet'in usûlen tasdiki hakkında cemiyet kurucuları tarafından hükümete müracaatta bulunulduğu, yapılan tahkikat sonucunda cemiyet programında yer alan maddelerin kamu yararını gözettiği ve aynı zamanda Cemiyetler Kanunu hükümlerine de uygun olduğu ifade edilmektedir. Yine anlaşıldığına göre bu hususta 11 Nisan 1333 [11 Nisan 1917] tarihinde kurucularına bir ilmühaber verilmiş ve 3 Haziran 1333 [3 Haziran 1917] tarihinde cemiyetin kamu yararına çalıştığı kabul edilerek varlığı Şura-yı Devlet'çe tasdik edilmiştir¹².

İstanbul merkezli Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin ilk başkanı olan İsmail Canbolat Bey, Sadaret makamına gönderdiği 14 Nisan 1917 tarihli yazısında cemiyetin kuruluş amacına ve yapacağı hizmetlere değinerek kamu yararına çalışan bir dernek olduğunun tasdiki talebinde bulunmuştur. Derneklerin kamuya yararlı olduklarının tasdiki işi Şura-yı Devletçe yapıldığından İsmail Bey'in talebi de adı geçen makama iletilmiştir. Alınan cevapta aslında cemiyetin kuruluşunun üzerinden [kuruluşu 6 Mart 1917 idi] çok kısa bir zaman geçmiş olduğu için kamu yararına çalıştığı bütçesinin tedkikinden belli olmayacağı bildirilmiş ancak gönderilen nizamnamesinin incelenmesi üzerine kamuya yararına kanaat getirildiğinden talep olumlu bulunarak 12 Temmuz 1917 tarihinde onaylanmıştır¹³.

---

¹⁰ Aynı rapor, s.5.

¹¹ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve blanço, s.2.

¹² BOA.ŞD., 3146/5 (1 Ramazan 1333/21 Haziran 1333/21 Haziran 1917) (Cemiyet'in varlığının tasdiki hakkındaki belgeler için bkz.Ekler 1)

¹³ BOA.ŞD., 3146/5 (12 Temmuz 1333/12 Temmuz 1917)

b- Amaç ve Görevleri

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kuruluş amacı, ilk Başkanı olan İsmail Canbolat'ın Sadaret'e gönderdiği 14 Nisan [1]333 [14 Nisan 1917] tarihli yazıda ifade ettiği üzere, “memleketimizdeki küçük yaştaki çocuk ölümlerini azaltarak nüfus meselesinin halline yardımcı olmak, çocukların sağlıklı gelişimleri sağlanarak sağlam bir nesil yetiştirmek, çocukları ruhen ve ahlaken zararlı muhit ve etkilerden korumak, medenî bakımdan memleketi için bir ayıp ve kusur sayılacak şekilde eza ve işkence görmelerini ve kendilerine taşıyamayacakları derecede ağır işler yüklenmesini önlemek, kimsesiz ve çaresiz çocuklara el uzatarak bunları cemiyet için yararlı birer uzuv haline getirmek”tir¹⁴.

“... Bir memleketdeki tekâmül-i ictimâin derecesini ölçmek için en ziyade kullanılan mikyaslardan biri de çocukların hayatını, sıhhatini, ahlâkını, menfaatini muhafaza için mevcut müessesât ve vesâit ve etfâlin cemiyetin muzır bir uzvu olarak yetişmesinin önünü almak için müracaat edilen tedâbir-i mâni‘adır” diyen İsmail Canbolat medenî memleketlerde bu amaçların gerçekleştirilmesi için hükümet ve belediyelerin bütçelerinde her sene artan miktarlarda tahsisatlar ayrıldığını hatta bu işlerin daha iyi yürümesi için bazı memleketler ve şehirlerin birbiriyle yarıştığını ifade etmektedir. İsmail Canbolat ayrıca, Osmanlı hükümetinin de diğer medenî devletlerde olduğu gibi bu görevlerini üzerine alacağı zamana kadar bu acil meselenin yüzüstü bırakılmasını doğru bulmadıkları için Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi olarak vakit kaybetmeden ortaya atılarak yeni neslin sıhhî, ahlâkî ve maddî mukadderâtını ele almak ihtiyâcını duyduklarını da belirtmektedir¹⁵.

Cemiyet amaç ve görevlerini, hazırladığı nizamnamesinde de açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Buna göre cemiyet on üç yaşına kadar olan çocukları himayesine almakta ve on üç yaşından büyük çocuklarla ilgilenmemektedir. Ancak on üç yaşını geçen çocuklar Heyet-i Merkeziye'nin göreceği lüzum üzerine cemiyetin himayesine alınabilmektedir. Cemiyetin amaç ve görevleri de nizamnamede: çocuklara eza edilmemesi, çocuklara ebeveynleri dahil hiç kimse tarafından tahammüllerinin üstünde, ruh ve beden gelişimini sekteye uğratabilecek şekilde hizmet gördürülmemesi, okullarda çocuklara şefkatli bir ihtimam

¹⁴ BOA.ŞD., 3146/5 (14 Nisan 1333 /14 Nisan 1917)

¹⁵ BOA.ŞD., 3146/5 (14 Nisan 1333 /14 Nisan 1917)

gösterilmesi, okul binalarının ve derslerin çocukların bünyesini yıpratıcı derecede sağlığa aykırı olmaması, yatılı okulların da iskan, gıda, ısıtma, aydınlatma ve beden terbiyesi bakımından sağlığa uygun olmalarının sağlanması, çocukları zaman zaman muayene ederek ebeveynlere öğüt ve tenbihlerde bulunmak, beslenme usulünü öğretmek üzere dispanserler açmak, sağlıklı süt ve ilaç vermek, evleri dolaşarak öğütlerin tatbik edilip edilmediğini kontrol etmek, evlerde karşılaşılan durumlara göre çocuk sağlığının korunmasıyla ilgili broşürler dağıtmak, çocuklu ailelerin oturdukları evlerin sağlığı korumaya uygun inşa edilip edilmediğini kontrol etmek, verimli çocuklar için uygun yerlerde hastaneler ve sanatoryumlar açılmasını sağlamak, fakir hasta çocukların tedavi edilmesini sağlamak, istirahat ve hava değişimine ihtiyacı olan çocukların bu ihtiyaçlarını karşılamak, okul tatillerinde fakir çocukları kırlara ve sayfiyelere götürmek olarak açıklanmaktadır.

Çocukların tütün ve alkol kullanımını ve bu maddelerin kendilerine satılmasını önlemek, çocukların kendilerini fena ve ahlaksız yetiştirecek bir yerden – ebeveyninin evi bile olsa- kanun kuvvetiyle alınarak uygun bir yere nakledilmelerini sağlamak, çocukların meyhanelere, ahlaka aykırı yerlere, münasebetsiz tiyatro ve sinemalara gitmelerini, fuhuş ve ahlaksızlığa sevkedilmelerini engellemek, çocuklara ahlaka aykırı kitap satışını önlemek ve yaşlarına uygun kitap okumalarını sağlamak, sokaklarda kalan serseri ve yuvasız çocukları, vicdansız adamların eline geçerek esir gibi kullanılan çocukları toplatarak uygun yerlere yerleştirmek, ebeveyni tarafından ahlaki düzeltilemeyen veya mahkum olan çocuklar için ıslahhaneler açmak, hizmetçi, besleme ve evlatlıklara kötü muamele edilmesini ve çocuk ticaretini önlemek, parasız veya iâşe ücreti Cemiyet tarafından karşılanmak üzere aileler yanına bırakılan çocukları teftiş etmek, çalışabilecek durumda ve yaşta olan çocuklara iş bulmak, çocukların mahkemeler huzurunda müdafaa edilmelerini sağlamak, vesayetle ilgili kanun hükümlerini ıslah etmek, himaye-i etfale dair bir kütüphane açmak, yabancı memleketlerdeki himaye-i etfal cemiyetleri ile ilişki kurmak, kör, sağır, sakat, dilsiz, akli bakımdan geri çocukların tahsil ve terbiyelerini sağlanmak ve bu gibi çocukları darülaceze ve hastanelere yerleştirilmek, çocukların sağlıklı bir şekilde eğlenmeleri için oyun alanları meydana getirmek, çocuklarla ilgili adli, tıbbî, eğitimle ilgili

hususlarda müracaat edecek kişilere bilgi vermek, Cemiyet'in amaçlarına ait süreli veya süresiz neşriyatta bulunmak da amaç ve görevler arasında sıralanmaktadır.

Cemiyet bu görevlerinin dışında ayrıca; sokağa terk edilmiş yeni doğan çocuklar ve ebeveyni tarafından bakılamayan çocuklar için süt emzirme merkezleri açmak veya ilgili daireler tarafından açılmasını sağlamak, kız çocuklarına ücretsiz el ve ev işi öğretecek yerler tesis edilmesini sağlamak, fakir çocuklara okullarda sıcak öğle yemeği dağıtılmasını sağlamak, çalışan çocuklar için tasarruf sandığı tesis etmek, tahsil yaşında bulunan çocukların mecburî tahsilleriyle ilgili kanun hükümlerinin tamamıyla uygulanmasını sağlamak, gebelikte, çocuk doğururken ve doğurduktan sonra neler yapılması gerektiğiyle ilgili bilgilerin her türlü vasıta ile neşredilmesi ve bu hususlar hakkında çalışacak kadınları yetiştirmek için "filantropi" yani hayır müessesesi tesis etmeye çalışmak, çalışan kadınların çocuklarına gündüzleri bakmak üzere bakımevleri tesis ettirmek, ebelerle ilgili düzenlemeler yapılmasını sağlamak gibi hususları da vazifelerinden addetmektedir¹⁶.

HEC, kuruluşunu gerçekleştirip çalışmalarına başladığını halka bildirmek için yayınladığı beyannamesinde de amaç ve görevlerini:

"Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi müsteniden bi tevfihi Teâlâ ifâ-yı vazifeye başlamıştır. Memleketimizde milyonlarca ehl-i vatanın meydan-ı şan ve şerefde milletin hayat ve namusunu müdafaa için kanlarını döktükleri bu büyük günlerde gelecek senelerin vatandaşlarını teşkil edecek olan bugünkü evlad-ı vatani açlıktan, sefaletten, cehaletten kurtarmak ve onları insanlık yoluna sülûk ettirmek için Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi elinden gelen ve mümkün olan her şeyi yapacaktır. Bunun için istinad edeceği bütün kuvveti vatanın âtisini ailesinin âtisi kadar düşünen vatanperverlerin kalbinde bulacaktır. Hepimizin bir vakit çocuk olduğumuzu düşünmek kadar basit bir fikir çocuklara karşı bize düşen vazifeyi derhal tayin eder. Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi şimdiye kadar çok ihmal ettiğimiz bu vazifeyi hem kendisi ifâ edecek, hem de vatandaşlara bu mühim yolda pîşdârlık [önderlik] eyleyecektir." şeklindeki ifadelerle ortaya koymuştur¹⁷.

¹⁶ BOA.ŞD., 3146/5_6 (18 Şevval 1335/7 Ağustos 1917)

¹⁷ Muallim Mecmuası, Birinci Yıl, Birinci Cild, Sayı:12, 1 Temmuz, İstanbul, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1333/1917, s. 384.

Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 senesinde teşekkül eden "Himaye-i Etfal Cemiyeti" nin tarihçesi ve 1338 senesindeki faaliyeti hakkında 1339 senesinde in'ikad eden Meclis-i Umûmî'ye takdim eylediği Umûmî Rapor ve Bilanço'da: "Himaye-i Etfal" için çalışmak ve şurada burada ortaya çıkan yerel ve geçici teşebbüsleri birleştirerek yekpâre ve umûmî bir şekle dönüştürmek amacıyla" kurulduğunu ifade etmektedir¹⁸.

Sabah Gazetesi, 10 Haziran 1333 [10 Haziran 1917] tarihli nüshasında:

"Dâimî bir mevcûdiyete sahib olmak isteyen ve vakit geçtikçe sönmeğe değil, terakki ve tevsî' etmek emelini besleyen bir cemiyetin ilk hamlede nümâyîşkârâne icraatda bulunacak yerde te'ennî ile hareket etmesi, icrâatını sağlam sûrette hazırlaması ve ancak iyi temel kurduğuna kâni' olduktan sonra ortaya atılması elbetde daha müreccahdır. Himâye-i Etfal Cemiyeti bir iki aydan beri iş yapar gibi görünmek isteseydi buna pekala muvaffak olabilirdi. Memleketimizde hayırlı maksadlarla teessüs eden sâir bu gibi cemiyetlerin uğradığı âkıbetden nefisini vikaye için faaliyetini iyice hazırlamağa ehemmiyet verdi."

şeklindeki ifadelerle yer vererek HEC'in geçici faaliyetlerden sonra sönüp giden müesseselere benzemeyeceğini aksine iyi ve isabetli hazırlanmış programı çerçevesinde amacına sağlam ve emin adımlarla gitmek niyetinde bulunduğunu vurgulamıştır.

Muallim Mecmuası da Sabah ve Tanin gibi gazetelerin kurulmak üzere olduğunu müjdeledikleri HEC'in amacına dair:

*"Bu cemiyetin maksadı, şimdiye kadar uzun uzadıya düşünölmeye layık görölmeyen, her zaman ihmâle ma'rûz çocuklarımızın himâyesini, onların cemiyetin sakîm göreneklerinden, tabiatın haşin taarruzlarından vikâyesine matûf olmak itibâriyle çok mühim idi."*¹⁹

şeklindeki tespitle yer vererek böyle bir cemiyete olan ihtiyacı önemle vurgulamıştır.

Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi, 24 Şubat 1334 tarihinde in'ikad edecek Meclis-i Umumide kıraat edilmek üzere Heyet-i Merkeziyece 16 Şubat 1334

¹⁸ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s.2.

¹⁹ Muallim Mecmuası, Birinci Yıl, Birinci Cild, Sayı.12, 1 Temmuz, İstanbul, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1333/1917, s. 380-383.

tarihinde kabul edilmiş olan 1333 sene-i maliyesine mahsus senelik Umumî Rapor ve Planço'da Cemiyet'in amaçları: İstanbul ve taşralarda birçok şubeler, kimsesiz çocukları bir yere yerleştirenceye kadar sokak köşelerinden kurtarıp iskan edebilecek misafirhaneler, fakir ve hasta çocukları parasız tedavi edecek muayenehaneler açmak, cürme ve ahlaksızlığa sevk edilen yavrular için ıslahhaneler, çalışmağa mecbur kadınların çocuklarına bakacak bakımevleri tesis etmek, çocukların sağlığını korumak, talim ve terbiyesi, hukuki durumu hakkında tetkikler yapmak, himaye-i etfal meselesi için neşriyat ve teşvikât icrasıyla halkı bu gayeye meyl ettirmek olarak ifade edilmektedir²⁰.

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin başkanlığını yapan Doktor Besim Ömer Paşa da Dahiliye Nezareti'ne yazdığı 3 Haziran 1338 tarihli bir yazısında, cemiyetin amaç ve çalışmalarından bahisle şunları söylemektedir:

“... reisi bulunduğum “Himaye-i Etfal Cemiyeti” kimsesiz kalarak sefalet içinde in'idâma (yok olmaya) ve yahud menfaatçi ellere düşerek manen ve ahlaken inhidâma maruz bulunan erkek ve kız vatan yavrularını siyanet gayesiyle teşekkül etmiş ve bidayet-i teessüsü olan bin üç yüz otuz üç tarihinden beri bu maksad-ı mukaddese hasr-ı mesâi ederek gittikçe kadrosu tevsi' edilmiş bir “Çocuk Misafirhanesi” teşkiline muvaffak olduğu gibi müteaddid fukaraperver heyetlerinin mesâisini de bir merkezde tevhid ile şimdiye kadar gerek doğrudan doğruya gerek bil vasıta binlerce istikbal tohumuna velev naçiz birer reha ve nema küşad edebilmiştir.”²¹

Görüldüğü gibi HEC, öncelikle şehit evladı olmak üzere vatan evladının hayat, sağlık ve hukuklarının korunması, eğitimlerinin sağlanması, ahlaklarının düzeltilmesi, topluma yararlı insanlar olarak yetiştirilmesi gibi himaye-i etfali çok boyutlu olarak gerçekleştirmeyi amaçlayan bir cemiyet olarak kurulmuştur. Cemiyet ayrıca bu konudaki yerel ve geçici teşebbüsleri de bir çatı altında toplamayı ve daimî olarak sürdürmeyi de hedeflemiştir.

²⁰ HEC.,1333 senesi umumi rapor ve planço, s.5.

²¹ BOA. UMVM, 96/72 (3 Haziran 1338/3 Haziran 1922)

c-İdari Teşkilatı

HEC, Meclis-i Umumi'nin nezaret ve kontrolü altında olan bir Heyet-i Merkeziye tarafından idare olunur, Üyeleri arasından ayrıca bir Heyet-i İdare seçilir. Cemiyet'in idare merkezi İstanbul'dadır. Cemiyet'in vilayetlerde ve müstakil livalarda ayrıca merkezleri; liva, kaza, nahiye ve köylerde şubeleri olacak, İstanbul'da özel bir teşkilatı bulunacaktır. Heyet-i Merkeziye Cemiyet'in amaçlarını oluşturan hususlarda ihtisas ve ilgisi olma itibarıyla daimî veya geçici encümenler intihab ve teşkil edebilir. Heyet-i Merkeziye ayrıca, Cemiyet'in amaç ve hedefleri dâiresinde teşkil edilmiş diğer cemiyetleri kendisine ilhâk edebilir²².

1-Meclis-i Umumi

Meclis-i Umumi, Cemiyet'in fahrî ve müessis üyeleri, Heyet-i Merkeziye üyeleri, Cemiyet'e senelik en az iki lira veren üyeler ile daimî muavine üyelerden vilayetler ve müstakil livalar merkezlerinden seçilecek birer delegeden oluşur. Meclis-i Umumi adi veya fevkalade olarak toplanır. Adi toplantı, her sene Şubat ayı içinde Heyet-i Merkeziye'nin tayin edeceği gün ve yerde yapılır. Olağanüstü durumlarda Heyet-i Merkeziye'nin daveti üzerine de önemli hususları müzakere etmek için fevkalade toplantı yapılır. Meclis-i Umumi açılışında hazır bulunan üyelerin sayısı kaç olursa olsun müzakereye başlanır. Bu sayı nisab-ı ekseriyet kabul edilir. Meclis-i Umumi, Heyet-i Merkeziye Reisi tarafından açılır ve açılışı takiben Meclis-i Umumiye'ye bir reis, iki reis-i sani ve iki katip seçilir. Meclis-i Umumi adi toplantılarda:

1- Heyet-i Merkeziye'nin senelik raporu ile bütçe hesaplarını dinler ve bunların tedkik için beşer kişiden oluşan İdare ve Maliye Encümenleri adıyla iki encümen seçer.

2- Gelecek sene bütçesini tedkik ve tayin eder.

3- Gündemde mevcut veya üyeler tarafından teklif edilen hususları müzakere eder.

---

²² BOA.,ŞD., 3146/5 _6 (18 Şevval 1335/7 Ağustos 1917)

4- Heyet-i Merkeziye'nin sene içinde seçeceği üyelerin seçilmelerini tasdik eder ve değiştirilmesi gereken üyeleri seçer.

Gündem haricinde Cemiyet'in esas nizamnamesinde değişiklik yapılmasına ilişkin teklifler üyelerden yirmi ve diğer hususlarda on kişi tarafından yazılı olarak yapılacak müracaat üzerine gündeme dahil edilebilir. Fevkalade toplantı İstanbul'da bulunan Meclis-i Umumi üyelerinden oluşur. Heyet-i Merkeziye reisinin başkanlığında ve ancak gündemde yazılı maddeleri tedkik ve müzakere eder.²³

2-Heyet-i Merkeziye

Heyet-i Merkeziye, yirmi üyeden oluşur. Memuriyetleri dört senedir. Ancak ilk dört sene için Heyet-i Merkeziye kurucu üyelerle onların seçeceği sekiz kişiden oluşur ve bunların dörtte biri her sene kur'a ile ihraç edilir. İlk dört sene zarfında kur'a ile ihraç olunanların yerine seçilenler bundan sonraki senelerde kur'aya dahil olmazlar. Heyet-i Merkeziye Cemiyet'in işlerini gözden geçirme, bütün muamelelerini teftiş ve Meclis-i Umumi'ye teslim edilecek senelik bütçe hesapları, rapor ve layihaları, ruznameyi ve lüzum görürse nizamname-i esasî değişikliklerini ve Cemiyet'in iç işlerini düzenlemek üzere gerekli talimatnameleri hazırlar. Kısaca Heyet-i Merkeziye, Cemiyet'in bütün muamelelerini yürütmeye yetkili ve Meclis-i Umumi'yi karşı tek sorumludur. Heyet-i Merkeziye üyeliklerinden boşalanlar olduğunda Heyet-i Merkeziye Cemiyet'in Meclis-i Umumi üyelerinden biri seçilir ve Meclis-i Umumi'nin gelecek toplantısında tasdikine sunulur. Bu şekilde seçilecek kişiler seleflerinin sürelerini tamamlarlar. Heyet-i Merkeziye üyeleri geçerli sebepleri olmadan arka arkaya üç defa toplantılarda bulunmadıkları takdirde istifa etmiş sayılırlar. Heyet-i Merkeziye her sene Meclis-i Umumi'nin sona ermesini müteakiben yapacağı toplantıda kendisine üyeleri arasından bir reis, bir birinci ve bir ikinci reis vekili, bir umumi katip ve bir muhasebeci seçer. Heyet-i Merkeziye normal olarak ayda bir defa tayin edilen gün ve saatlerde mevcut üyeler ile müzakerelerde bulunur ve kararlar alır. Reisin göreceği lüzum üzerine de fevkalade olarak toplanır²⁴.

²³ BOA.ŞD., 3146/5_6 (18 Şevval 1335/7 Ağustos 1917)

²⁴ BOA.ŞD., 3146/5_6 (18 Şevval 1335/7 Ağustos 1917)

3-Heyet-i İdare

Heyet-i İdare, Heyet-i Merkeziye'nin reis, birinci ve ikinci reis vekili, umumi katip ve muhasebeciden oluşup haftada en az bir defa toplanır. Heyet-i İdare, Heyet-i Merkeziye'nin icra organıdır. Bu sıfatla Cemiyet'in bütün muamelelerini yürütür ve gözden geçirir. Önemli ve acil durumlarda Heyet-i Merkeziye'nin ilk toplantısında tedkik ve onayına sunulmak üzere kararlar alır ve uygular. Heyet-i İdare her hususta Heyet-i Merkeziye'ye karşı sorumludur. Reis, himaye-i etfale dair her türlü hal ve hususlarda Cemiyet'in temsilcisidir. Cemiyet'in hükümet nezdinde ve mahkemelerde bütün ictimâî ve kanunî muamelelerinde sorumlu delegesidir. Cemiyet işlerini bu nizamname ve bu nizamnameden kaynaklanan talimatnameler ahkamına göre yürütür. Daireler ve bankalarla yapılacak parasal işlemlerde umumi katip ile birlikte imza atar. Reisin olmaması halinde ona ait görevleri derecesine göre reis vekilleri yerine getirir. Umumi katip, bütün idarî muamelelerden reise ve Heyet-i İdare'ye karşı sorumlu ve Heyet-i İdare'nin kararlarını uygulamak ve yerine getirmekle mükelleftir. Bütün evrakı reis ile beraber veya onun vereceği yetkiye binaen yalnız olarak imzalar. Muhasebeci, cârî muameleleri tedkik ve gördüklerini raporla Heyet-i İdare'ye arz eder. Bilanço ve bütçeleri hazırlar²⁵.

4-Encümenler

Encümenler, Hukuk, Sıhhiye ve Neşriyat encümenleri Cemiyet'in daimî encümenleridir. Heyet-i Merkeziye üyeleri dahil Cemiyet'in müessis ve faale üyeleri encümenlere seçilebilirler. Daimî ve geçici encümenler üç ila dokuz üyeden oluşup ilk toplantılarında kendilerine içlerinden bir reis ile bir reis vekili ve bir katip seçerler. Encümenler hem birbirleriyle hem de Heyet-i Merkeziye ve İdare ile ilişkide bulunurlar. Encümenler asıl vazifelerinden başka Heyet-i Merkeziye ve Heyet-i İdare tarafından kendilerine verilen işleri tedkik eder ve karara bağlarlar. Encümenler toplantı günlerini daha önceden umumi katibe bildirirler. Heyet-i Merkeziye reisiyle vekilleri ve umumi katip istedikleri müzakerelere katılarak oy verirler. Encümenlerin toplantısında arka arkaya üç defa veya iki ayda iki defa hazır

---

²⁵ BOA.ŞD., 3146/5_6 (18 Şevval 1335/7 Ağustos 1917)

bulunmayanlar istifa etmiş sayılabilir. Heyet-i Merkeziye yenilendikçe daimî encümenler de yenilenebilirler²⁶.

5-İstanbul Teşkilatı

İstanbul Teşkilatı, İstanbul'da doğrudan doğruya Heyet-i Merkeziye'ye bağlı ve bu heyet tarafından seçilmek üzere on bir ila on beş üyeden oluşan bir Hanımlar Heyeti olacaktır. Hanımlar Heyeti, Cemiyet'in İstanbul'da tesis edeceği müesseselerden idaresi kendilerine verilecek olanları hususî talimatnâmeleri dairesinde idare veya nezaretle mükelleftir. Ayrıca gerek hususi talimatname ile gerekse Heyet-i Merkeziye kararlarınca kendilerine verilecek işleri de yapmakla yükümlüdürler. Hanımlar Heyeti'nin Heyet-i Merkeziye'ye bağlı olmak üzere İstanbul'da Heyet-i Merkeziye'nin tayin edeceği yerlerde ayrıca şubeleri bulunacaktır. Bunların görevleri dahilî talimatname ile tayin edilecektir²⁷.

6-Vilâyât ve Elviye-i Müstakile Teşkilatı

Vilayetler ve müstakil livalardan Cemiyet'e senelik en az bir lira vermeyi taahhüd eden yirmi kişi o vilayet veya liva kurucu üyesi olma sıfatını kazanırlar. En az on kurucu üye kayd olduğunda Heyet-i Merkeziye'nin oluruyla teşkilat icrasına başlanır. Bu üyelerin toplanması ilk Heyet-i Umumiye'yi teşkil eder. Bu Heyet-i Umumiye içlerinden bir reis, bir reis-i sani, bir katip, bir muhasebeci ve bir veznedar seçer. Seçilen bu kişiler de Heyet-i İdare'yi oluşturur. Bu Heyet-i Umumiyeler her sene normal olarak Kânûn-ı sani ayında Heyet-i İdare'nin tayin edeceği gün ve mahalde toplanır. Toplantı gününde mevcut üyeler ile müzakerelere başlanarak kararlar alınır. Heyet-i Umumiyelerin görevleri:

1- İdarî ve hesabî muameleleri ve gelecek sene için Heyet-i İdare'de tanzim edilen bütçeyi tedkik ve mülhakattan gelen bütçeleri tasdik eder.

2- Heyet-i İdare'yi seçer.

3- Himaye-i etfal yarına olan teklifleri müzakere eder ve kararlar alır.

²⁶ BOA.ŞD., 3146/5_6 (18 Şevval 1335/7 Ağustos 1917)

²⁷ BOA.ŞD., 3146/5_6 (18 Şevval 1335/7 Ağustos 1917)

4- Heyet-i İdare kararlarının bir tasdikli suretini ve bütçesini Heyet-i Merkeziye Riyaseti'ne gönderir.

5- Meclis-i Umumi'ye delege tayin eder.

Heyet-i Umumiye'de boşalma olduğunda faal üyelere en az bir lira verenlerden yerlerine yenileri seçilir. Kânûn-ı sani senelik toplantısından başka heyet-i umumiyeler, himaye-i etfale dair hususlar hakkında kararlar almak üzere reis davetiyle senede birkaç defa toplanacaktır. Heyet-i umumiyeler, Cemiyet'e üye kaydına, gelirlerin, yardımların, vilayet dahilindeki şubelerin arttırılmasına ve Cemiyet müesseselerinin idaresine çalışırlar. Heyet-i Merkeziye ile haberleşir, heyetin tebligatını yerine getirir ve üç ayda bir kez çalışmalarını gösterir rapor sunarlar. Heyet-i idareler, Himaye-i Etfal Cemiyeti Riyaseti ile haberleşip izin alarak toplanan varidatın yüzde onunu geçmemek şartıyla görevli memurlar istihdam edebilirler. Liva, kaza, nahiye ve köylerde Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne senelik bir lira vermeyi taahhüd eden ilk on üye oralarda kurucu sıfatını kazanır. En az beş üye kaydolunduğu takdirde hemen teşkilat kurulabilir. Bu beş kişinin ilk yapacakları toplantı Heyet-i Umumiye'yi teşkil eder. İçlerinden bir sene süreyle bir reis, bir katip, bir veznedardan oluşan bir Heyet-i İdare seçerler. Bunlar doğrudan doğruya Vilayet Heyet-i Umumiyesi'ne bağlı olmakla beraber Heyet-i Merkeziye'nin göstereceği lüzum üzerine ona bağlı olabilirler. Şubelerde Cemiyet'e nakden yardımda bulunan üyeler Kânûn-ı evvel ayında toplanarak heyet-i umumiye şeklinde oluşur. Heyet-i Umumiye, Heyet-i İdare'nin bir senelik gelirler ve masraflar raporunu tedkik ve tasdik edilmek üzere vilayet merkezine gönderir. Diğer sene için üç kişilik bir Heyet-i İdare seçer²⁸.

d-Cemiyete Üyelik

Hayırseven her kadın ve erkeğin Cemiyet'e üye olabileceği belirtilmiştir. Cemiyet'in fahriye, müessis, faale ve muavine adıyla dört çeşit üyesi vardır.

²⁸ BOA.ŞD., 3146/5_6 (18 Şevval 1335/7 Ağustos 1917)

1-Aza-yı Fahriye [fahri üyeler], öncelikle Saltanat-ı Seniyye hanedanından Cemiyet'e katılanlardır. Sonra ise Cemiyet'e maddi ve manevî fevkalade hizmette bulunan kişiler Heyet-i Merkeziye kararıyla fahri üyeliğe dahil edilebilir.

2-Aza-yı Müessise [kurucu üyeler], Cemiyet'i kuran on iki kişiden oluşmaktadır. Bunlar: Dahiliye Müsteşar-ı sabıkı İsmâil Canbolat, Atina Sefir-i sabıkı Muhtar, Mahkeme-i Temyiz âzâsından Servet, Sıhhiye Müdür-i Umûmî Vekili Adnan, İstanbul Mebûsu Haralambidi, İzmir Mebusu Nesim Mazelyah, Dîvân-ı Muhâsebât mümeyyiz-i evvellerinden Osman Tevfik, İstanbul Sıhhiye Müdürü Rasim Ferid, Vükelâ-yı Deâvî'den Celal Derviş, Polis Müdüriyet-i Umûmiyesi Kısm-ı Siyâsî Müdürü Reşad, Tüccardan Kemal Derviş, Darülfünûn Müderrislerinden ve Muharrirînden Ahmed Emin Beylerden ibârettir.

3-Âzâ-yı Faale [çalışan üyeler]: Cemiyete fiilen hizmet etmeyi taahhüd eden kişilerden oluşmaktadır. Bunlar Heyet-i İdâre kararıyla Cemiyet'e kabul olunurlar ve nakden de yardımda bulunabilirler.

4-Âzâ-yı Muâvine [yardımcı üyeler]: Cemiyete yalnız nakden yardım eden kişilerdir.

Âzâ-yı faaleden yalnız bilfiil hizmet etmeyi kabul edenlerle aza-yı fahriye müstesnâ olmak üzere Cemiyet'e dahil olan her çeşit üye, Cemiyet'e senelik asgarî bir ve azamî yirmi dört lira vereceklerdir.

Cemiyet üyeleri taahhütlerinin tür ve miktarını değiştirebilirler ancak bunu sene sonundan önce bildirmeye mecburdurlar. Üyeler taahhüdlerini bir defada veya iki ila dört taksitte verebilirler. Cemiyet'e bir defada en az 50 lira bağış yapan kişiler daimî muavine üye sayılırlar ve senelik tahsisat vermekten muaf kalabilirler.

Cemiyet'e azalık sıfatı öncelikle istifa suretiyle, ikinci olarak Cemiyet'in haysiyet ve amaçlarına aykırı hallerden dolayı Heyet-i Merkeziye'nin raporu ve Meclis-i Umûmî'nin kararıyla, üçüncü olarak âzâ-yı muavinenin iki sene müddetle

senelik taahhüdlerini ve âzâ-yı faâlenin dahi üzerlerine aldıkları hizmeti mazeret göstermeksizin yapmamalarından dolayı Heyet-i Merkeziye kararıyla düşürülebilir²⁹.

e-Cemiyetin Kurucuları

İstanbul merkezli HEC'in ilk kurucuları ise yine nizamnamesinde Aza-yı Müessise başlığı altında:

“Cemiyeti ibtidâen tesis eden Dahiliye Müsteşar-ı sabıkı İsmâil Canbolat, Atina Sefir-i sâbıkı Muhtar, Mahkeme-i Temyiz âzâsından Servet, Sıhhiye Müdür-i Umûmî Vekili Adnan, İstanbul Mebûsu Haralambidi, İzmir Mebusu Nesim Mazelyah, Dîvân-ı Muhâsebât mümeyyiz-i evvellerinden Osman Tevfik, İstanbul Sıhhiye Müdürü Rasim Ferid, Vükelâ-yı Deâvî'den Celal Derviş, Polis Müdüriyet-i Umûmiyesi Kısım-ı Siyâsî Müdürü Reşad, Tüccardan Kemal Derviş, Darülfünûn Müderrislerinden ve Muharrirînden Ahmed Emin Beylerden ibârettir.” denilmek suretiyle belirtilmiştir³⁰.

Anlaşıldığına göre HEC'i kuran kişiler başlangıçta on iki kişi idiler.

Daha sonra bu on iki kişiye sekiz kişi daha katılarak toplam yirmi kişi Heyet-i Müessise'yi oluşturmuştur. Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi, 24 Şubat 1334 tarihinde in'ikad edecek Meclis-i Umumide kıraat edilmek üzere Heyet-i Merkeziyece 16 Şubat 1334 tarihinde kabul edilmiş olan 1333 sene-i maliyesine mahsus senelik Umumî Rapor ve Blanço'da Cemiyet'e kurucu üyeler olarak katılan sekiz kişinin ismi:

“... nizamname ahkamina göre Heyet-i Merkeziye yirmi azadan oluşacağı cihetle on iki kişiden ibaret Heyet-i Müessise'e 1 Mayıs 1333/1 Mayıs 1917 tarihinde Maliye Nazırı Cavid Beyefendi ile Ahmed Hakkı, Orfanidis, Arif, Ömer Fuad, Manuel Karasu, Mustafa Asım ve Mişel Noradunkyan Beyler seçildi.”³¹ denilerek bildirilmektedir.

Cüneyd Okay da, Himaye-i Etfal Cemiyeti'ni kuran Heyet-i Müessise'yi daha sonra kendilerine eklenen sekiz kişi ile birlikte yirmi kişi olarak şu şekilde göstermektedir:

²⁹ BOA.ŞD., 3146/5_6 (18 Şevval 1335/7 Ağustos 1917)

³⁰ BOA.ŞD., 3146/5_6 (18 Şevval 1335/7 Ağustos 1917)

³¹ HEC., 1333 senesi umumi rapor ve planço, s.6.

Reis: İsmail Canbolat,

Reis-i Sani: Muhtar Bey

Katib-i umumi: Celal Derviş Bey

Muhasebeci: Osman Tevfik Bey

Muhesebeci: Kemal Derviş Bey

Üyeler: Adnan Bey, Servet Efendi, Nesim Mazelyah Efendi, Haralambidi Efendi, Doktor Rasim Ferid Bey, Mustafa Reşad Bey, Ahmed Emin Beyler ile bunlara sonradan katılan diğer sekiz kişi Cavid Bey, Ahmed Hakkı Bey, Orfanidis Efendi, Arif Bey, Doktor Ömer Fuad Paşa, Emanuel Karasu Efendi, Mustafa Asım Bey ve Noradunkyan Efendiler³².

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin ilk başkanı olan İsmail Canbolad Bey'den sonra yerine Cavit Bey başkan seçilmiştir. Cavit Bey'in başkanlığı, Heyet-i Müessise'nin reisi bulunan İsmail Canbolad Bey'in Stokholm Sefareti'ne tayini dolayısıyla istifa etmesi ve Heyet-i Merkeziye teşkilatının tamamlanması üzerine olmuştur. Canbolad'ın Stokholm Sefareti'ne tayin edilmesiyle aynı tarihte yeniden Heyet-i İdare seçimleri yapılmış ve Cavid Bey başkanlığa, Muhtar Bey birinci ve Servet Bey ikinci başkan vekaletlerine, Mustafa Asım Bey katib-i umumiliğe, Osman Tevfik Bey muhasebeciliğe seçilmişlerdir³³.

f-Hanımlar Heyeti

Himaye-i Etfal gibi her şeyden önce şefkat ve merhamete dayalı bir müessesede kadınların kıymetli hizmetlerde bulunacağı daha ilk günden itibaren dikkate alınarak Nizamname-i Esasi'de gerek Merkez-i İdare'de ve gerekse şubeler ve mülhakatta birer de Hanımlar Heyeti bulundurulması düşünülmüş ve bunun sonucunda 19 Haziran 1333/19 Haziran 1917 tarihinde ilk Hanımlar Heyeti teşkil edilmiştir. 24 Şubat 1334/24 Ocak 1918 tarihinde Heyet-i Merkeziyece Hanımlar Heyeti Talimatnamesi müzakere ile kabul edilmiştir. Başlangıçta Hanımlar Heyeti erkeklerden ayrı olarak toplanmakta ve toplantılarda alınan kararların sonuçları ve

³² Cüneyd Okay, **Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti, (1917-1923)**, İstanbul, Şule Yayınları, 1999, s. 15- 16.

³³ HEC., 1333 senesi umumi rapor ve planço, s.6.

talepleri daha sonra Erkekler Heyeti'ne bildirmekteydiler. Bu alınan karar ve talepler bir kez daha Erkekler Heyeti'nde müzakere edilerek karara bağlanmaktadır. Bu durumun zaman kaybına ve icraatın gecikmesine sebep olması üzerine 17 Teşrin-i Evvel 1336/17 Ekim 1920 tarihinde Heyet-i Merkeziyece alınan bir karar ile 7 Teşrin-i sani 1336/8 Kasım 1920 tarihinden itibaren her iki heyetin bir arada müzakerede bulunması için Heyet-i Merkeziye ve İdare teşkilatına hanım üyelerin de katılması sağlanmış ve bu tarihten sonra heyet-i mezkure karma bir şekilde toplanmıştır³⁴.

28 Mart 1334/28 Mart 1918 de kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti Hanımlar Heyeti şu kişilerden oluşmaktadır:

Subhiye Hanım, Madam Kartali, Suad Reşad Hanım, Mebruke Hanım, Esmâ Habib Hanım, Naile Hamdi Hanım, Hadiye Selim Sırrı Hanım, Leyla Hanım, Kamuran Hanım, Madam Panceyiri, Madam Mazelya, Madam Vogliyeri, Feriha Muhtar Hanım, Azize İsmail Hakkı Hanım³⁵.

Heyet-i Merkeziye'ye doğrudan doğruya bağlı olan Hanımlar Heyeti, kadınların Cemiyet'e üye olarak kaydedilmesinde önemli hizmetlerde buldukları gibi misafirhanenin (Çocuk Misafirhanesi'nin) elbise ve levâzım-ı sairesinin hazırlanması ve ara sıra ziyaretlerde bulunarak çocukların orada maddi manevi iyi bakılmalarının sağlanması hususunda özel gayret göstermiştir. Hanımlar Heyeti ayrıca, müesseseler ve aileler yanına çocuk verilmesi uygulamasına başladığı zaman bu çocukların durumlarının teftişini de yapmışlardır³⁶.

g-Cemiyetin Kuruluşunda Masonlar

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin masonlar tarafından kurulduğuna ve kapanana kadar da devamlı masonlar tarafından idare edildiğine dair çeşitli iddialar vardır. Bu iddialardan ilki Mecdi Derviş tarafından ortaya atılmıştır. O'na göre Himaye-i Etfal Cemiyeti ilk olarak I. Dünya Savaşı'nın son yıllarında İstanbul'da bazı Mason

³⁴ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s.2-3.

³⁵ Cüneyd Okay, **Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti (1917-1923)**, İstanbul, Şule Yayınları, 1999, s. 20-21.

³⁶ HEC., 1333 senesi umumi rapor ve planço, s.15.

locaları tarafından kurulmuştur³⁷. Orhan Koloğlu da, İttihatçılar ve Masonlar adlı kitabında Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kuruluşu hakkında Celal Derviş'in kızı Neşe Deriş'in konu ile ilgili şu sözlerine yer vererek HEC-Masonlar ilişkisine dikkat çekmektedir:

“Annemle babam (Celal Derviş-sonradan Deriş) 1917 kışında Tünel ile Beyoğlu tarafına çıkıyorlar ve mazgallardan çıkan buhar ile ısınmağa çalışan paçavralar içinde ve yalınayak çocukların titremekte olduklarını görüyorlar. Annem, babama hitaben, ‘Bey, Masonum diye övünüyorsun, şu zavallı çocukların acıklı haline bak. Bunlar için bir şey yap’ diyor.” İfade edildiğine göre Masonlar bu uyarı ile harekete geçerek Himayei Etfal Cemiyeti'ni kuruyorlar³⁸.

Hasan Akbayrak, HEC'in ilk olarak mason localarının girişimi sonucu kurulduğunu, Haydar Rıfat'ın Farmasonluk adlı eserinden aktaran 9 Şubat 1934 tarihli Vakıf Gazetesi'ne atıf yaparak belirtmektedir. Akbayrak bu iddianın cemiyetin kuruluşu sırasında Kırklareli'de hükümet tabibi olan ve Ankara Hükümeti döneminde kurulan HEC'in önce genel sekreterliğini sonra başkanlığını yapan Fuad Umay tarafından kabul edilmediğini belirtirken Umay'ın yeterli bir açıklama da yapmayarak sadece cemiyetin kuruluşunun "Memlekete ait bir şeref" olduğunu söylemekle yetindiğini ifade etmektedir³⁹.

Önemli bir mason, "Türkiye'ye ne faydanız oldu bir örnek verin" şeklinde bir soruya muhatap olunca "Himaye-i Etfali" Masonların kurduğunu ve ilk reisin de İsmail Canbolat olduğunu" cevaben söylemiştir. O cemiyetin Fuat Umay riyasetindeki Himaye-i Etfal Cemiyeti mi? Yoksa daha evvel kurulan bir başkası mı olduğu sorusu üzerine de Fuad Umay başkanlığındaki cemiyeti kendilerinin kurduğunu, Fuat Bey'in o zaman Kırklareli'nde Hükümet Tabibi olarak görev yaptığını belirtmiştir. Hatta "Himaye-i Etfal'in kurucularından Bolu Mebusu Trakyalı Doktor Fuad Bey " şeklinde bir yazı Fuat Bey'in Himaye-i Etfal'in amblemi olan altı köşeli yıldız "Magen David" önünde çektiği resminin altında bulunmaktadır.

³⁷ Mecdi Derviş, “En Büyük Hayır Müessesemiz: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti”, **Resimli Şark**, Sayı:41, Mayıs 1934, s.1-3.

³⁸ Orhan Koloğlu, **İttihatçılar ve Masonlar**, İstanbul, Pozitif Yayınları, Şubat, 2005, s.296.

³⁹ Akbayrak, a.g.m., s.31-33.

Muhtemelen bir gazete k p r  olan bu resme göre cemiyetin amblemi altı köşeli yıldız ve içinde sol üste bakan bir aydır.⁴⁰

HEC'in 1 Ağustos 1909 tarihinde Türkiye'de Türkiye Büyük Maşırıkı adıyla resmî olarak kurulan millî Türk masonluğu teşkilatına bağlı 65 mahfilden biri olan ve 17 Mayıs 1916 yılında İstanbul'da teşkil edilen 35 numaralı Necat mahfili tarafından kurulduğu ifade edilmektedir. Kurucuları Doktor İsmail Hurşit, Muhittin Osman Omay, Doktor Besim, Zeki Dervif, Osman Tevfik, Doktor İsmail Fehmi ve Modyano adlı kişiler olan Necat mahfilinin tarihteki en kayda değer hizmeti olarak 1917 yılında Himaye-i Etfal Cemiyeti'ni kurması gösterilmektedir. Bu iddiayı ilk ortaya atan ise mahfilin hatibi Avukat Celal Dervif'tir. Avukat Celal Dervif, mahfilin bir toplantısında "paavralara sarılı bazı sefil küçük yavrucukların dondurucu soğuklara karşı tüneldeki sıcak hava veren menfezlerin ızgaraları üzerinde bütün gün vücutlarını ısıtmağa çalıştıkları"nı anlatmıştır. Aynı konuda Ahmet Emin Yalman, Mustafa Reşat Mimaroglu, Servet Yesari, Osman Tevfik de konuşmuşlar ve sonuç olarak memlekette Himaye-i Etfal Cemiyeti adıyla bir çocukları himaye müessesesi kurulması kararlaştırılmıştır. Cemiyetin nizamnamesi Ahmet Emin Yalman tarafından hazırlanmıştır. Türkiye Büyük Maşırıkı ve diğer mahfiller de cemiyetle yakından ilgilenmişlerdir. Yarısı Necat mahfilinden olmak üzere on iki kişilik bir kurucular heyeti oluşturulmuştur. Bu heyete Necat mahfilinden Avukat Celal Dervif, Ahmet Emin Yalman, Mustafa Reşat Mimaroglu, Osman Tevfik, Servet Yesari, Kemal Dervif ve diğer üyeler olarak da İstanbul Mebusu Haralambidi, İzmir Mebusu Nesim Mazelyah, Sıhhiye Umum Müdürü Doktor Adnan Adıvar, Atina sabık Elçisi Ahmet Muhtar, Avukat Mişel Noradunkyan ve Doktor Rasim Ferit katılmışlardır. Dahiliye Nezareti'ne müracaat edilerek hazırlanan nizamname verilmiş ve cemiyetin ilmuhaberi alınmıştır. Himaye-i Etfal Cemiyeti bu şekilde kurularak reisliğine o zaman Dahiliye Müsteşarı olan İsmail Canbolat, Reis Vekilliğine Servet Yesari, Muhasipliğe Osman Tevfik, Umumi Katipliğe Mebusan Meclisi Başkatibi Asım alıkoğu, Muhasebeci Muavinliğine de Kazım Refik seilmiřtir⁴¹.

⁴⁰ Mustafa şahin, "23 Nisan ve Himaye-i Etfal", **Toplumsal Tarih**, Sayı 40, Nisan 1997, s.15-16.

⁴¹ Kemalettin Apak, **Ana izgilerile Türkiye'deki Masonluk Tarihi**, (Türkiye Mason Derneği) tarafından dernek üyelerine mahsus olarak bastırılmıştır, İstanbul, 1958, s. 95-96.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Mütareke döneminde Cemiyetin reisliğine Doktor Besim Ömer Paşa getirilmiştir. Besim Ömer Paşa'nın reisliği döneminde Cemiyet'in Anadolu'daki şubeleri ile irtibatı kesildiği için yardımlar gerektiği gibi yapılamamıştır. Bu arada Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara'da Cemiyet ikinci kez ihyâen tesis edilmiştir. Bu ikinci kez ihya teşebbüsü de 1921 yılında o zaman Hariciye Vekaleti Vekili olan ve evvelce Necat Mahfilindeki ilk teşebbüste kuruculardan bulunan İstanbul Mebusu Ahmet Muhtar tarafından yapılmıştır. Bu ikinci teşebbüste de İstanbul'da ilk kurulan cemiyetin adı ve alametleri kabul edilmiştir⁴².

Cüneyd Okay da, Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti, (1917-1923) adlı kitabında cemiyetin alamet-i farikası olan üçgenden yola çıkarak HEC.'nin Masonlukla olan ilişkisini ortaya koymuştur⁴³. Dolayısıyla onun "Kurucuları arasında Maliye Nazırı Cavid Bey, İsmail Canbolat Bey, ve Emanuel Karasu Efendi gibi İttihad ve Terakki'nin önde gelen isimlerinin bulunması bu siyasi fırka ile cemiyet arasındaki ve dolayısıyla ve mason teşkilatı arasındaki bağı ortaya koymaktadır⁴⁴." şeklinde yaptığı değerlendirme de dikkate alınarak verilen bilgilerden hem İstanbul merkezli HEC, hem de Ankara merkezli HEC'in kuruluşunda masonların etkisinin olduğu rahatlıkla söylenebilir.

h-Cemiyetin Amblemi

Heyet-i Müessise, Nizamname-i Esasi ile beraber Cemiyet için resmî bir timsal (amblem) de kabul etmiştir. Bir resimden oluşan bu timsalde arka planda bir cami bulunmaktadır. Önde ise başını öne eğmiş perişan bir çocuk oturmaktadır. Resmin altında bir de "Bugünün çocukları yarının büyükleridir" şeklinde bir yazı yer almaktadır. Kabul edilen bu resmî amblemdaki minareler yetimin memleketimize, milletimize ait olduğunu vurgulamaktadır⁴⁵. Bu timsalden başka cemiyet daha sonra "alameti farika" kabulünü de lüzumlu görmüş ve bütün basılı evrakın üstünde görülen bir üçgen dahilinde yeşil bir hilalden ibaret olan "nüsha-i şefkat"i tercih etmiştir. Her nüshanın şekli olan üçgenin alt kenarında "sıhhat", diğer iki kenarında

⁴² Koloğlu, a.g.e., s.297.

⁴³ Okay, a.g.e., s.24-26.

⁴⁴ A.e., s. 15- 16.

⁴⁵ A.e., s. 21-23.

"ahlak" ve "irfan" kelimeleri yazılıdır. Yani "sıhhat esasına dayalı irfan ve ahlak" düsturu ilke edinilmiştir. Üçgenin içindeki hilal "milli hüviyetimizi" ve yeşil renk de "ümid" anlamını taşımaktadır. Çocuklara aidiyeti nazara alınarak bu işaret "nüsha" (muska) şeklinde kabul edilmiş ve ismine de kalpleri daha çok çekmesi için "nüsha-i şefkat" denilmiştir⁴⁶.

1-Cemiyetin Şubeleri

HEC'in İstanbul'da Beyoğlu, İstanbul, Haliç, Bakırköy, Beşiktaş, Yeniköy, Kadıköy, Üsküdar, Büyükkada olmak üzere dokuz şubesi vardır⁴⁷.

Cemiyet taşra teşkilatını da ihmal etmemiş ve yabancı memleketlerdeki aynı maksatla kurulmuş cemiyetlerle de teması gözden uzat tutmamıştır. Önceki sene raporunda tesis edildiği bildirilen İzmit, Samsun, Kırkkilise şubelerine bu sene zarfında Babaeski, Musul, Erzurum, Eskişehir, Konya ve daha birkaç şube de ilave edilmiştir. Ancak savaş durumu dolayısıyla haberleşmede düzensizlikler yaşanması yüzünden bu şubelerin çalışmaları hakkında bilgi verilememektedir⁴⁸.

HEC'in muhtelif tarihlerde Musul, Erzurum, Eskişehir şubelerine ilaveten Kastamonu ve Bolu'da da şubeleri açılmıştır. Fakat önce İzmir'in ardından İstanbul'un işgale uğraması cemiyet merkezi ile taşra şubelerinin bağlantısının kesilmesine yol açmıştır. İstanbul şubelerinin yaptığı faaliyetler, masraflarının yanında çok küçük kalması sebebiyle 1919 sonlarında Heyet-i Merkeziye'nin aldığı bir kararla geçici olarak kapatılmıştır. Bu şubelerden yalnızca Kadıköy Şubesi faaliyetine devam edebilmiştir⁴⁹.

Cemiyet amaçlarını gerçekleştirmek için gerek İstanbul'un çeşitli yerlerinde gerekse taşrada nizamname-i esasisi gereğince şubeler tesis etmiştir. O zaman Dahiliye Nezareti'nce yayınlanan genelge üzerine mülhakatta himaye-i etfal faaliyetleri meydana çıkmıştır. Muhtelif isimler altında zaten başlamış olan yerel

⁴⁶ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s.3-4.

⁴⁷ HEC.,1333 senesi umumi rapor ve planço, s.35.

⁴⁸ Aynı rapor., s.5.

⁴⁹ Okay, a.g.e., s. 42.

teşebbüsler de bu suretle bir merkez ve programa bağlanmıştır. O zaman tesis edilen şubeler şunlardır⁵⁰:

Şubenin ismi	Tesis tarihi	İdare Heyetleri
1- Kırkkilise	20 Eylül 1333 20 Eylül 1917	Reis Doktor Fuad Efendi, Katib Nazmi Bey, Veznedar Cemal Bey [Kırkkilise şubesi Babaeski, Mustafa Paşa, Pınarhisar ve Vize kazalarıyla Üsküb nahiyesinde birer şube-i mülhaka küşad eylemiştir.]
2- Samsun	12 Teşrin-i evvel 1333 12 Ekim 1917	Reis Hakimüşşer'î Nevzad Efendi, Reis-i sani Nazım Bey, Katib Şükrü Efendi, Muhasebeci Avramidi Efendi
3- İzmit	27 Teşrin-i evvel 1333 27 Ekim 1917	Reis Mutasarıf İbrahim Süreyya Bey, Reis-i sani İsmail Hakkı Efendi, Katib Veysi Bey, Muhasebeci Sıddık Bey, Veznedar Hidayet Bey
4- Konya	1 Kanun-ı sani 1334 1 Ocak 1918	Reis Vali Muammer Bey, Reis-i sani Mektupçu Kemaleddin Bey, Katib Şinasi Bey, Muhasebeci Adil Efendi, Veznedar Münir Bey
5- İstanbul	1333 1917	Reis Doktor Galib Hakkı Bey, Katib Seyfeddin Bey (Halen İstanbul Maliye Müfettişi), Muhasib ve Veznedar Eczacı Beşir Kemal Bey
6- Üsküdar Şubesi	1333 1917	Reis İstinaf azasından Sabih Bey, Katib Faruki Bey, Muhasib ve Veznedar Ahmed Refik Bey
7- Beyoğlu Şubesi	1333 1917	Reis Said Bey, Katib Kazım Refik Bey, Muhasib ve Veznedar Nesim Rozo Efendi
8- Haliç Şubesi	1333 1917	Reis Doktor Kaymakam Arif Bey, Katib Said Bey, Muhasib ve Veznedar Ali Bey
9- Kadıköy Şubesi	1333 1917	Reis Cemil Paşa, Katib Emin Bey, Muhasib ve Veznedar Simonaki Efendi
10- Makriköy (Bakırköy)	1333 1917	Reis Hıfzı Paşa, Katib Bedri Ziya Bey, Muhasib ve Veznedar Hiralambos Efendi
11- Yeniköy	1334 1918	Reis Doktor İsmail Hurşid Bey, Katib Abdurrahman Asım Bey, Muhasib ve Veznedar Vahram Bo[ya]cıyan Efendi

⁵⁰ Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 senesi teşekkül eden "Himaye-i Etfal Cemiyeti" nin Tarihçesi ve 1337 senesindeki faaliyeti hakkında 1339 senesinde in'ikad eden Meclis-i Umumi'ye takdim eylediği Umumi Rapor ve Blanço, Matbaa-i Ahmed İhsan ve şürekası, 1339, s.7-8.; Okay, a.g.e., s. 40-42.

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin taşra teşkilatının bir an evvel kurulması hakkındaki Dahiliye Nezareti'nin Mayıs 1334/Receb 1336 [Mayıs 1918] tarihli yazısında; memleketin barış zamanında en büyük noksanlarından biri ve cihan harbinde ise ihtiyaçlarının en önemlisini teşkil eden himâye-i etfâl meselesiyle meşgul olmak üzere kamuya yararlı müesseselerden olarak bir sene evvel kurulan Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi'nin taşra teşkilatının da bir an önce kurulması, muhtaç çocukların himaye altına alınması ve bu konuyla ilgili Cemiyet'in Beyoğlu'nda Bursa sokağında yirmi bir numarada bulunan idare merkeziyle haberleşilmesi gerektiği tamimen tavsiye edilmektedir⁵¹.

Ayrıca Cemiyet de faaliyet sahasını genişletmek amacıyla İstanbul ve taşralarda Himaye-i Etfal şubeleri açılmasını teşvik etmiştir. Bu teşvikler sonuç vermiş ve İstanbul'da dokuz yerde şube tesisi düşünülmüştür. Bunlardan Beyoğlu, Üsküdar, Haliç, Kadıköy, Makriköy (Bakırköy), ve Yeniköy şubeleri açılarak faaliyete başlamıştır.

Taşrada ise İzmit, Samsun, Kırkkilise'de ve daha sonra da Konya'da birer merkez şube açılmıştır. Kırkkilise'ye bağlı Babaeski ve Mustafa Paşa kazalarıyla Üsküb nahiyesinde birer bağlı şube açıldığı ve Pınarhisar ve Vize kazalarında da birer şubenin açılmakta bulunduğu bildirilmiştir⁵².

İstanbul dışında ilk açılan şube Kırkkilise (Kırklareli) şubesi olmuştur. Bu şubenin Reisi olan Doktor Fuad Efendi daha sonra Cumhuriyet döneminde Çocuk Esirgeme Kurumu'nun uzun yıllar başkanlığını yapacak olan Fuad Umay'dır⁵³.

HEC, kurulduğu andan itibaren teşkilatının esaslı bir şekilde meydana gelmesi için merkez ve vilayetlerde şubeler açmış ve bu şubelerin çalışmalarının faydalı ve devamlı olması için çalışmıştır. HEC'nin İstanbul dahilinde yedi şubesi vardı. Bunların her biri kendi faaliyet sahası dahilinde himaye-i etfal için çalışmaktaydı. Bu şubelerin açılmasına Eylül ayı içinde teşebbüs edilerek çoğu Eylül ve bazıları Teşrin-i evvel sonlarında, Yeniköy şubesi ise Kânûn-ı Evvel sonunda

⁵¹ BOA. DH.EUM.VRK, 18/50 (Receb 1336/Mayıs 1918)

⁵² HEC., 1333 senesi umumi rapor ve planço, s.8.

⁵³ Okay, a.g.e., s.40.

açılabilmiştir. İlk birkaç ay şubelerin açılış hazırlıklarıyla geçmesine rağmen kısa bir zaman içinde başarılı faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu şubelerden biri olan Kadıköy şubesi, Kadıköy dahilinde on üç yaşına kadar olan çocukların defterlerini hazırlamış, daha sonra bir şube binası tedariki ederek bir muayenehane açmıştır.

Bütün **İstanbul şubeleri** aza-yı muâvine (yardımcı üye) kaydına, bağış ve taahhüdât teminine son derece gayret etmişler ve aynı zamanda Merkez-i Umumî'nin faydalı çalışmalarına vesait tedariki için de uğraşmışlardır. **Taşra şubeleri** de üye kaydı, varidat tedariki ve himaye-i etfal için devamlı bir çalışma içinde olmuşlardır. Bunlardan Kırkkilise merkez şubesi iki defa konser düzenleyerek beş yüz liraya yakın hasılat elde etmiş ve bir takım kimsesiz çocukları küçük zabıt mekteplerine yerleştirerek sefaletten kurtarmış ve mülhakatta dahi şubeler açmaya başlamıştır. Samsun şubesi dahi buradaki misafirhane tarzında (şefkat yurdu) namıyla kimsesiz çocukların bir yere yerleştirilinceye kadar iâşe ve ibâtesine (yiyecek ve barınma) mahsus bir müessese açmaya muvaffak olmuş ve bir hayli gelir temin etmiştir⁵⁴.

i-İstanbul Hec'in Şubeleriyle Bağlantısının Kesilmesi

Mütareke'den ve özellikle de İzmir ve İstanbul'un işgalinden sonra İstanbul'un diğer şehirlerle haberleşme ve irtibatı kesilince HEC'in taşra şubeleriyle olan irtibatı da kesilmiştir. Bu dönemde İstanbul'daki şubeler faaliyetine devam etmiş ancak bunların çalışmalarından da istenen fayda sağlanamamıştır. Elde edilen sonuçlar yapılan masraflar dikkate alındığında gayet önemsiz bulunduğundan 1335/1919 senesi sonunda Heyet-i Merkeziyece alınan karar gereğince bunlardan sadece çalışmalarıyla öne çıkan Kadıköy Şubesi yerinde bırakılarak diğerlerinin faaliyeti geçici olarak tatil edilmiştir⁵⁵.

j-Kadıköy Şubesi'nin Faaliyetleri

İstanbul HEC İstanbul'daki faaliyetlerini daha çok Kadıköy şubesinde gerçekleştirmiştir. Kadıköy şubesi 1338 /1922 senesinde Kadıköy tarafındaki yetim ve kimsesiz çocukların yardımına koşmuştur. Bir sene zarfındaki faaliyetleri özetlenecek olursa:

⁵⁴ HEC., 1333 senesi umumi rapor ve planço, s.17-19.

⁵⁵ HEC., 1337 senesi umumi rapor ve blanço, s.8.; Okay, a.g.e, s.42.

Mıntıkası dahilindeki mahallelerin heyet-i ihtiyâriyelerine müracaatla 13 yaşına kadar öksüz, kimsesiz ve cidden muhtaç çocukların gerektiğinde yardım edilmek üzere hüviyet ve adresleri tespit ve kaydedilmiştir.

Kadıköy'de sakin bazı uzman doktorlarla ve üç merkezde eczanelerle anlaşarak fakir çocukların parasız olarak muayenesi ve gerekli ilaçların da yine parasız olarak verilmesi temin edilmiş ve durum gazetelerle ilan edilmiştir.

Annelerinin vefatı veya malûliyeti sebebiyle inek sütü ile beslenmeye muhtaç olan çocuklara parasız süt verilmektedir. Bu husus da gazetelerle ihtiyaç sahiplerine ilan olunmuştur.

Şubeye müracaat ederek hakikaten fakir ve ihtiyâcı tespit edilen fakir çocuklara talep ve ihtiyaçlarına göre ders kitapları, kırtasiye gereçleri ve ayakkabı satın alınmaktadır.

Kendi müracaatları beklenmeksizin fakir çocukların durumu araştırılarak ihtiyaçları olan ders kitapları ve diğer ihtiyaçlarının verilmesi kararlaştırılmış ve uygulamaya şimdilik Feneryolu'nda bulunan Murad-ı Hamis Mektebi'nden başlanmıştır. Şubenin gelirleri oranında bu uygulama aşamalı olarak diğer mektepleri de kapsayacaktır.

Ayrıca bütün hayır cemiyetlerinin varlıklarını devam ettirmesi ve başarılı işler yapması üyelerinin çokluğuyla sağlanabileceğinden yeniden üye kaydına başlanılmıştır.

Temmuz ayı zarfında Fenerbahçe'de bulunan (Belüv, Belov?) otelinde verilen müsamere de faaliyetler kapsamında zikredilmiştir. Bu müsamereden beş yüz lira kadar sâfi hasılat elde edilmiştir.

Kadıköy şubesinden başka diğer İstanbul şubeleri ile taşra şubelerinin yeniden faaliyete geçmesi hakkındaki istek ise cemiyetçe kararlaştırılacak şart ve duruma bağlı olarak gelecek seneye devr edilmiştir⁵⁶.

---

⁵⁶ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s.38-39.

k-Cemiyetin Müslüman Çocuklara Özgülenmesi

Himaye-i Etfal Cemiyeti başlangıçta cins, mezhep, milliyet ayrımı düşünmeden “sefil ve muztarib” bütün çocuklara yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur. Bu özelliğini Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasına kadar devam ettirmiştir. Mütareke imzalandıktan sonra, gayr-i Müslim çocuklar kendi müesseseleri tarafından bizzat himâye edildikleri için, cemiyet Müslüman çocuklarına mahsus bir kurum haline gelmiş⁵⁷ ve sadece Müslüman çocuklara hizmet vermeye başlamıştır⁵⁸.

l-Cemiyetin Bütçesi

Himaye-i Etfal Cemiyeti amaç ve görevlerini gerçekleştirmek ve himaye-i etfal meselesini gereğince çözmek için bir bütçeye sahip olmak durumundaydı. Yapılacak işler belli idi ve bunun için de hayli paraya ihtiyaç vardı. Nitekim bu durum göz önüne alınarak Cemiyet’e bir bütçe oluşturuldu. Nizamname’de de belirtildiği üzere oluşturulan bu bütçede,

Cemiyet’in gelirleri:

1- Üyelerin senelik ödemeleri

2- Hükümetin ve belediye dairelerinin tahsisatı

3- Emval ve emlakının gelirleri

4- Mevcut nakitlerin faizi

5- Düzenleyeceği sergi, müsamere, gezi, konferans, çiçek satışı ve saireden elde edilen hasılat

6- Bağışlar, yardımlar ve sair taraflardan meydana gelecek hasılatın ibarettir⁵⁹.

Cemiyet’in ilk yıl bütçesi 1333/1917 senesi Mart’ından aynı senenin Kânûn-ı evveli (Aralık) sonuna kadar olan süreyi kapsamakta olup gelir ve giderler toplamı şöyledir:

⁵⁷ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s. 5-6.

⁵⁸ Okay, a.g.e., s. 35.

⁵⁹ BOA.ŞD., 3146/5_6 (18 Şevval 1335/7 Ağustos 1917)

Gelir: teberruat ve muavenat-ı saire; taahhüdat ve İzmit şubesinde olmak üzere toplam 1.202.336 kuruş,

Gider: Merkez-i idareye; misafirhaneye, muayenehaneye; Şubelere tediye kaydedilen olmak üzere 586.966.75 kuruş⁶⁰.

HEC, bütçesinin varidat kısmında yer alan tahminî gelirini mümkün olduğunca ihtiyatlı tutmuş ve daimî gelirlerden başka bağış miktarını bu seneki sınırının yarısına kadar indirmiştir. Ayrıca Cemiyet namına senede bir defa bir eğlence tertibiyle bir miktar varidat daha elde edilmesi uygun bulunmuştur. Masraflar kısmı ise aksine bütün ihtimâller dikkate alınarak geniş tutulmuştur⁶¹.

Kurum'un kuruluş tarihi olan 1333/1917 senesinden 1338/1922 senesi sonuna kadar olan gelir ve giderleri bir tablo halinde gösterildiğinde karşımıza aşağıdaki rakamlar çıkmaktadır⁶².

Yıl	Gelir	Gider
1333/1917	1.195.336	586.976
1334/1918	756.380	1.004.298
1335/1919	356.819,50	1.495.766,50
1336/1920	2.295.972,50	1.345.294
1337/1921	1.963.579,75	1.009.104
1338/1922 (Kalender Ziraat Yurdu'nun inşaat masrafları dahil)	2.246.974	2.014.701

m- Mali Sıkıntılar ve Gelir Arayışları

Cemiyet'e kuruluş aşamasında Hükümet tarafından bir miktar tahsisat verilmesi uygun görülmüş ve Harbiye Nezareti bütçesinden önemli bir yardımda bulunulmuştur. Cemiyet kuruluş masrafları ve teşkilatının önemli bir kısmını bu yardımla gerçekleştirmiştir. Ancak daha sonra meydana gelen savaş ve ondan kaynaklanan buhranlar yalnız Harbiye bütçesini değil, devlet bütçesini de sarstığından Cemiyet, hükümet tarafından tahsis edilen varidat ve hayırseverlerin

⁶⁰ HEC., 1333 senesi umumi rapor ve planço, s.26-27.

⁶¹ Aynı rapor, s.19.

⁶² HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s. 71.

yardımları ile temin edilen cüz'î meblağlardan bile mahrum kalmıştır. Yine Şehremaneti tarafından Cemiyet'e senelik verilegelmekte olan bin liralık bir tahsisat da son iki seneden beri (yazının kaleme alındığı yıl 9 Mayıs 1338/9 Mayıs 1922) kağıt üzerinde kalmış yani Cemiyet'in kasasına girmemiştir⁶³. Bunun üzerine harekete geçen HEC, Dahiliye Nezareti'ne 9 Mayıs 1338/[9 Mayıs 1922] tarihiyle yazdığı yazısında: HEC'in kamu yararına çalışan bir dernek olduğu, kimsesiz vatan yavrularını barındırıp himaye ettiği ve her türlü kötülükten koruduğu, tahminlerin üzerinde sefaletleri artan İslam ve Osmanlı çocuklarının sınırsız ihtiyaçlarını kısmen olsun karşılamak için elindeki pek az geliri tamamen sarf ettiği halde amacının çok azını bile pek güçlkle yerine getirdiğini ifade etmiştir. Cemiyet'in geliri olarak Hükümet ve pâyitaht adına tek kalem olan Şehremanetince tahsis edilen senelik bin liranın cemiyetin amaçlarını gerçekleştirmek için çok az olduğu ancak buna rağmen son iki senedir bu tahsisatın da alınmadığını belirtmiş ve yüzlerce yetimin karşılaştığı güçlüklerin de gittikçe artmasından dolayı Şehremaneti tahsisatın ödenmesini talep etmiştir. Dahiliye Nezareti Şehremaneti'ne yazdığı 5 Haziran 1338/[5 Haziran 1922] tarihli yazı ile bu tahsisatın ödenmesini istemiştir⁶⁴.

HEC'in yaşadığı mali zorluklar Cemiyet'i yeni gelir kaynakları aramaya da yöneltmiştir. Nitekim Cemiyet'in reisi Besim Ömer Paşa'nın yeni gelirler sağlamak için çaba sarfettiği ve bazı önerilerde bulunduğu görülmektedir. Bu öneriler kendisi tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

“Mesela Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne gelir olmak üzere pasaport, evlenme izinnameleri, doğumda verilen nüfus tezkirelerine ve benzer evraka yapıştırılacak cüz'î bedelli “Himaye-i Etfal Pulu” çıkarılması ve diğer memleketlerde sefâhet (eğlence) vergisi adıyla lu'biyât (canbaz, hokkabaz, tiyatro vs. gibi oyunla ilgili eğlence) müesseselerinden, sinema vb. eğlence yerleri hasılatından alınan vergiler gibi bizim memleketimizde de sonradan konan sefâhet ve eğlence vergilerine senede iki üç kez muayyen zamanlarda çocuklar için küçük bir zam yapılması Cemiyet için çok faydalı bir tedbir olacaktır.”

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nde olduğu gibi Himaye-i Etfal için de senede bir özel gün kabul edilmesi ve o gün için bazı fevkalade varidat temin edilmesi ikinci bir

⁶³ BOA., DH. UMVM., 96/72 (9 Mayıs 1338/9 Mayıs 1922)

⁶⁴ BOA., DH. UMVM., 96/50 (5 Haziran 1338/ 5 Haziran 1922)

tedbir olarak düşünölmektedir. Cemiyet özel gün olarak 14 Mayıs'ı tercih etmiş ancak bu sene için bu günün Haziran sonunda bir güne getirilmesini ve gelecek senelerde Rumî Mayıs'ın birinci günü olmasını uygun bulmuştur. Bu özel günde tramvay, tünel, vapur, şimendifer gibi bütün ulaşım araçları biletlerine himaye-i etfal adına birer kuruş gibi cüz'i oranda bir zam yapılmasına ve yine aynı günde umumi bahçelerle eğlence mahalleri giriş biletlerine çocuklar yararına bir zam yapılmasına izin verildiği takdirde Cemiyet için önemli bir gelir imkanı elde edilecektir.

Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne gelir temini için üçüncü bir yol olarak, cemiyete ve cemiyet mensuplarına özel izinler verilmesi istenmektedir. Mesela cemiyetin himaye ettiği hasta çocuklar için mevcut sağlık müesseselerinin tümünde veya hiç olmazsa birkaçında cemiyet tarafından gönderilecek hasta çocukların kabul ve tedavi edilmesi, cemiyet çocukları için gerekli sıhî gereç ve aletlerin Şehremaneti'nden ücretsiz verilmesi, cemiyet memur, müstahdem ve çocuklarının vapur, şimendifer ve tramvaylarda ücretsiz seyahat edebilmeleri için sınırlı miktarda birkaç paso verilmesi, yatılı mekteplere her sene en az onar çocuğun kabul edilmesi, Şehremaneti'nce toplatılan eksik gramajlı ekmeklerden günlük bir kısmının aynen veya Darülaceze'ye yapıldığı gibi satışından elde edilecek geliri vermek suretiyle bedelen misafirhanemize tahsis edilmesi, Maarif Nezaretince bastırılan kitaplardan bir nüshasının cemiyet kütüphanesine hediye edilmesi gibi özel izinler hem cemiyetin çalışmalarını kolaylaştıracak hem de cemiyet itibarını arttıracak hususlar olarak düşünölmektedir⁶⁵.” Cemiyet'in gelir temini konusundaki önerileri Dahiliye Nezareti tarafından da uygun bulunarak kabul edilmiştir⁶⁶.

HEC gelirlerini arttırmak için müsamereler, konserler, piyango düzenlenmesi gibi yollara başvurulmuş ve bu sayede masrafların karşılanmasına çalışılmıştır. Sözkonusu bu çalışmalara örnek olarak 31 Teşrin-i evvel'de Taksim bahçesinde Veliahd Abdülmecid Efendi'nin himayesinde olarak yapılması kararlaştırılan müsamere verilebilir. Himaye-i Etfal Cemiyeti 20 Teşrin-i Evvel 1335/20 Ekim 1919 tarihli yazı ile Maarif Nezareti'nden bu hayır işi için izin verilmesini talep

⁶⁵ BOA., DH. UMVM., 96/72 (3 Haziran 1338/3 Haziran 1922)

⁶⁶ BOA., DH. UMVM., 96/72 (21 Haziran 1338/21 Haziran 1922)

etmektedir⁶⁷. Yine bir başka belgeye göre cemiyete gelir olmak üzere bir konser verilmesi kararlaştırılmıştır. Cemiyet tarafından Dahiliye Nezareti'ne yazılan 8 Teşrin-i sani 1336/8 Kasım 1920 tarihli yazıda, konser için Tepebaşı bahçesi kışlık tiyatrosunun uygun bir günde cemiyete tahsis edilmesi istenmektedir⁶⁸. Himaye-i Etfal Cemiyeti Reisi Doktor Besim Ömer Paşa Dahiliye Nezareti'ne yazdığı 16 Şubat 1337/16 Şubat 1921 tarihi yazısında, kimsesiz çocukların ihtiyaçlarına harcanmak üzere bir tombala düzenlenmesini talep etmektedir⁶⁹. Düzenlenen bu çalışmalar sonucunda Cemiyet'e önemli gelirler sağlandığını görmekteyiz. Nitekim Veliahd Abdülmecid Efendi'nin himayesinde biri 12 Haziran 1337/12 Haziran 1921 tarihinde Gülhane Parkı'nda, diğeri 10 Kanun-ı sani 1338/10 Ocak 1922 tarihinde Tepebaşı kışlık tiyatrosunda iki müsamere tertib edilmiş ve cemiyete iyi bir gelir elde edildiği Cemiyet tarafından yayınlanan rapor ve bilançolarda da ifade edilmektedir⁷⁰.

Cemiyet yeni bir gelir kaynağı olarak Türk Pazarı tesis etmeyi de düşünmüştür. Böylece unutulmuş milli malların teşhiri ve milli tüccarın samimi bir dairede meşru rekabetleri teşvik edilecek ve aynı zamanda elde edilecek maddi gelirden yetimler de yararlanacaklardır. Bu teşebbüs her sene Temmuz ayı zarfında on beş gün devam etmek üzere icrası Hükümet-i Seniyyece de kabul edilmiştir⁷¹.

Şura-yı Devlet'in 23 Muharrem [1]340/ 26 Eylül [1]337/26 Eylül 1921 tarihli yazısında da: Memleketin kimsesiz çocuklarına yardım amacıyla kurulan HEC'in gelirleri, bağışlar ve aidatlardan ibaret olup bununla varlığını devam ettirmeye çalıştığı ancak cemiyetin hedeflediği amaç ve görevlerin önemi ve görev sahasının genişliği sebebiyle sabit bir gelir kaynağına ihtiyaç duyulduğu belirtilerek hem bu gelir kaynağının temini hem de millî sanayi ve ticaretin gelişmesine hizmet maksadıyla millî eserlerin Temmuz ayı içerisinde Gülhane Parkı'nda on gün süreyle

⁶⁷ BOA., MF. MKT., 1239/116 (20 Teşrin-i Evvel 1335/20 Ekim 1919)

⁶⁸ BOA., DH. UMVM., 96/64 (8 Teşrin-i sani 1336/8 Kasım 1920)

⁶⁹ BOA., DH. İUM., 11-4/6-77 (16 Şubat 1337/16 Şubat 1921)

⁷⁰ Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi, 2 Mart 1338 tarihinde in'ikad edecek Meclis-i Umumide kıraat edilmek üzere Heyet-i Merkeziyenin 12 Şubat 1338 tarihli ictimaında kabul edilmiş olan 1337 sene-i maliyesine mahsus Umumî Rapor ve Bilanço, İstanbul, Matbaa-i Ahmed İhsan ve şürekası, 1338, s.6.

⁷¹ Aynı rapor, s.7., Cemiyet'in bu talebinin uygun bulunarak kabul edildiğine dair Şura-yı Devlet mazbatası için Bkz. BOA. ŞD.HU, 56/4 (24 Temmuz 1337/24 Temmuz 1921)

ve Türk Pazarı adıyla tahsis edilecek binada sergilenmesi Şura-yı Devletçe uygun bulunmuştur⁷² denilerek Türk Pazarı kurulmasının kabul edildiği bildirilmektedir.

Yine Cemiyet'e gelir temin etmek ve çocukları ticarete alıştırmak için şehrin başlıca cadde ve sokaklarında küçük barakalar açılarak çocuklara ufak tefek eşya sattırmak şeklinde bir düşünce daha vardır ancak bu düşünce 1337/1921 senesi itibarıyla henüz gerçekleşmemiştir⁷³.

n- Cemiyete Yapılan Yardımlar

Cemiyet ilk çalışmalarının önemli bir bölümünü, gerek merkez ve gerekse şubeler faaliyetlerinin başarıya ulaşması için gerekli olan varidatın sağlanması konusuna ayırmıştır. Bunun için Heyet-i Merkeziye bir taraftan üye kaydına ve hayırseverlerden bağış toplanmasına gayret etmiş, diğer taraftan daimî gelir temini için çalışmalara başlamıştır. Bu çalışmalar sonucunda birçok bağış ve taahhüdât toplanmış ve cemiyet bütçesi hayli zenginleşmiştir⁷⁴.

Cemiyet'e Eşya-yı Askeriye Anonim Şirketi tarafından 500 Osmanlı lirası bağışlanmıştır. Ayrıca şirket müdürü de yıllık yirmi dört lira taahhüd etmiştir. Heyet-i Merkeziye azasından İstanbul Mebusu Manuel Karasu Efendi sekiz yüz (800) lira bağışlamış ve Merkez-i İdare'nin bir senelik kirası için ayrıca iki yüz (200) lira hediye etmiştir. Bunlardan başka;

Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa bin (1000) lira

Arslan Çimento ve Su Kireci Anonim Şirketi üç bin (3000) lira

Tüccardan Bayram zade İsmail Hakkı Bey beş yüz (500) lira

Büyükada Yat Kulübü dört yüz (400) lira

Rafael Kamhi ve Mahdumları Ticarethanesi iki yüz elli (250) lira

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, ihtiyaç duyulan eşya ve levazımattan beş yüz kıyye pamuk ve yüz düzine Tire makara bağışlamıştır⁷⁵.

⁷² BOA.BEO, 4694/352020 (23 Muharrem 1340/26 Eylül 1921)

⁷³ HEC., [2 Mart 1338] 1337 senesi umumi rapor ve bilanço, s.7-8.

⁷⁴ HEC., 1333 senesi umumi rapor ve planço, s.8.

⁷⁵ HEC., 1333 senesi umumi rapor ve planço, s.9.

HEC'in insaniyet adına, mezhep ve milliyet farkı gözetmeksizin yaptığı çalışmaları ve amaçları yabancılar tarafından da takdir edilmiştir. Bu cümleden olarak Viyana zenginlerinden Kamil Kastilyoni dokuz yüz altmış küsur lira ve Kolonya şehri zenginlerinden Mösyö Otmar Ştraus beş yüz küsur lira bağışladıkları gibi Papa'nın Dersaadet vekili Monsenyör Dolçi, Amerikalı Rokafeller müessesesi, Avusturyalı Mayer Ticarethanesi dahi bağışta bulunmuştur⁷⁶. Ayrıca Şark-ı Karib Muavenet Heyeti, Etfale Muavenet Beynelmilel Heyet-i İttihadiyesi⁷⁷ gibi yabancı kuruluşlar da HEC'e yardımlarını esirgememiştir.

1- İslam Ülkelerinden Yardım

Cemiyet, yurt dışındaki benzer yardım kuruluşlarıyla münasebette bulunmanın yanı sıra Türkiye'nin en çok yardıma muhtaç olan müslüman çocuklarının ve özellikle de harp şehitlerinin millete emaneti olan yetimlerine yardım etmeleri için İslam âlemine de ayrıca müracaat etmiştir. Kimsesiz Türk yetimleri adına Mısır, Hind ve diğer İslam beldeleri çocuklarına hitâben Türkçe, Arapça ve Farsça beyannameler yazılarak yardım talebinde bulunulmuştur.

Hind ve Mısır'a gönderilen 22 Teşrin-i evvel 1337 [22 Ekim 1921] tarihli beyannamenin suretinde: **“Mısırlı (Hindli) kardeşlerimize” başlığıyla** "Türk Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin şefkat ve merhamet kanatları altına sığınmış", "din ve devlet yolunda şehid düşen Türk ve Müslümanların", darmadağın, aç, susuz, çıplak dolaşan oğulları ve kızcağızları için yardım etmeleri istemiştir. Bu beyanname üzerine Mısır'dan muhtelif tarihlerde toplanan yardım toplam 14.069 lira olarak HEC'e teslim edilmiştir.

Hindistan Hilâfet Komitesi Reisi Çotani tarafından 2682 lira ve ayrıca bazı Hindistan hayırseverlerince de 2000 lira olmak üzere toplam 4682 lira HEC'ne teslim edilmiştir. HEC'e Mısır ve Hindistan'dan yapılan yardımlar haricinde ayrıca Kıbrıs ve Cava gibi İslam ülkelerinden de yardımlar yapılmıştır⁷⁸.

---

⁷⁶ Aynı rapor, s.10.

⁷⁷ HEC., [2 Mart 1338] 1337 senesi umumi rapor ve bilanço, s.5-6.

⁷⁸ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s. 11-13.

HEC'e Padişah tarafından da para, inek, güvercin gibi hayvanlar, mefruşat ve eşya yardımında bulunulmuştur. Türkiye Fevkalâde Komiseri ve Ankara Himâye-i Etfal Cemiyeti Reisi Refet Paşa da İstanbul'da buldukları sırada HEC'e fevkalâde kolaylıklar göstermiştir⁷⁹.

2- Cemiyete Yardım Yapan Kişi ve Kurumlar

Cemiyet'in 1338 [1922] yılındaki faaliyetleri hakkında bilgi verilen Umumi Rapor ve Bilanço'ya göre, çok sayıda yerli ve yabancı kişi ve kurum önemli yardımlarda bulunmuşlardır. Bu yardımları yapanların adları, yatak vermeyi taahhüd edenler, iâşe masraflarını üzerlerine alanlar ve fevkalade yardım yapanlar başlığı altında sıralanmışlardır.

A-Yatak taahhüdünde bulunan kişiler: Validesi merhûme Afife Hanım ve Pederi merhum Ömer Şevki Paşa namına Doktor Besim Ömer Paşa, Şamlı Ticarethanesi, Tüccardan Osman Ziver Efendi, İstanbul Muhafızı Said Paşa, Tüccardan Balcızâde İbrahim Bey, Profesör Gıdosani, Kont Kaprini Karabine Rovayal-Miralay Polis delegesi, Profesör Venese Nezofao, Kadıköy Gaz Şirketi, Tüccardan Kibar Sarım Bey, Tüccardan Dilberzâde Beyler, Ekrem Necib Bey, İtalyan kumandanlarından Mösyö Dar, Kavalalı Ahmed Beyzâde Mısırlı merhum Hüseyin Galib Paşa adına kızı Kerime Hanımefendi, Bir cemiyet-i hayriye namına Doktor Orhan Tahsin Bey, Kont Şaban Lapalis, Kredi Fonseye de Tonozie del Jeri Bankası, Merhum babası Hacı Tahir Beyle annesi Nafia Hanım adına kızı Hatice Agah Hanımefendi, Merhum babası Şeyhülislam Cemaleddin Efendi ve annesi Haticetü'z-zehra Hanım adına oğlu Muhtar Beyefendi, Seyr-i Sefain Müdür-i Umûmîsi Hüseyin Bey, Hilâl-i Ahmer Hanımlar Darüssınaası, Bir cemiyet-i hayriye adına Fuad Hulusi Bey, Banker Sabri Bey, Elektrik Şirketi müdürü Mösyö Grunberg, merhum Validesi Münire Hanım adına Eczacı Edhem Pertev Bey, merhum Validesi Atiye Hanım ve merhum Pederi Osman Bey namına Doktor Mazhar Osman Bey, Kavalalı merhum İbrahim Paşazade Hüseyin Bey, Lazaro Franko Efendi namına İzidor Franko Efendi, Suavi Bey namına Vicdan İpekçi Hanım, eski Dahiliye Nazırı Reşid Bey, merhum Balcı Mustafa Bey adına Verdinez Refet Hanım, Heybeliada'da

---

⁷⁹ Aynı rapor, s. 15.

Seniha Hulusi Hanımefendi tarafından babası merhum İbrahim Cemil Bey adına, Bir cemiyet-i hayriye adına Doktor Nureddin Bey, yine bir hayır cemiyeti adına Fehmi Bey, merhum börekçi Hasan Efendi ve eşi Ayşe Hanım namına oğulları.

B-Fevkalâde İâne (büyük yardım) yapanlar: Padişah, Doktor Besim Ömer Paşa vasıtasıyla Muhtar Paşa, Tüccardan Ali Vafi ve Abdülkerim Beylerin vasıtasıyla Giritli bir bey tarafından, Standard Oil Kampani Of Newyork Amerika Gaz Şirketi tarafından Mustafa Beyefendi vasıtasıyla Mirliva Aziz İzzet Paşa'nın eşi Behiye Hanımefendi, Münir Bey'in kızkardeşi Neyyir Hanımefendi, Londra'da Hindli Nüvvabzade Şerifullah Han tarafından Ali Rıza Beyefendi vasıtasıyla, Gutenberg Başşehbenderi Mösyö Adolf, Galib Kemâli Beyefendi vasıtasıyla, Stokholm'de Kornitiken Zadabarne Cemiyeti Galib Kemâli Beyefendi delâletiyle, Kristanya Fahrî Başşehbenderi Mösyö Yuhan Dideriksen tarafından Hilal-i Ahmer Cemiyeti vasıtasıyla, Maliye Müfettişlerinden İsmail Bey, Madam Estag tarafından Naile Hamdi Hanımefendi vasıtasıyla, Londra'da Oxford Darülfünunu Edebiyat muallimi Ali Rıza Beyefendi tarafından toplanan, Girit Kandiye tüccarından bir zat, Refet Paşa vasıtasıyla Mısırlı eş-Şeyh Abdullah Efendi, Kıbrıs Evkaf-ı İslamiye Murahhası Musa İrfan Bey.

C-İâşe (yiyecek) Masraflarını üzerine alanlar: Çocukların birden on güne kadar yiyecek masraflarını karşılamayı taahhüd etmişlerdir. Bir günlük masrafları karşılayanlar; Namık Paşa'nın kızı merhum Hatice Hanım namına Hürrem Şükrü Hanımefendi, eşi merhum Hamdi Bey namına Naile Hamdi Hanımefendi, kardeşi Vahide Hanım namına Verdina Refet Hanımefendi, babası merhum Nuri Paşa namına Eşref Cevad Hanımefendi, merhum babası Rifat Paşa namına kızı Refia İzzet Hanımefendi, Eczacı Pertev Edhem Beyefendi oğlu Fehmi Bey namına, Tüccardan Taşcızade Hilmi Beyefendi, Mabeyn Elektrik Müdürü Raif Bey, Hasan Amir Bey'in eşi Hatice Hanımefendi, babası Hasan Amir Bey namına Adile Hanımefendi, Sıdika Hanım adına kıdemli Yüzbaşı [A]hmed Efendi, merhum Hüseyin Fevzi Paşa namına eşi Hatice İsmeti Hanımefendi, merhum Ali Sami Bey ve Münire Fevziye Hanımlar adına Fethiye Reşid Hanım, merhum Bedriye Hanım adına kızı Mihriban Leyla Hanım, merhume kızı Nermin Hanım adına Doktor Nureddin Ramih Bey, Lebibe

Amir Hanım, merhum Samim Bey adına annesi Münife Hanım, merhum Seyfullah Paşa adına kızı hanımefendi, Elebru Hanım, Dölbendci Muhiddin Efendi adına oğulları. Mevhibe Münir Hanımefendi ile merhum Atıf ve Osman Tefvik Beyler namına Ekrem Bey iki günlük, Merhum baba ve annesi adına Doktor Besim Ömer Paşa üç günlük ve Eski Hidiv merhum İsmail Paşa'nın kızı Prenses Emine Hanım ise on günlük masrafları karşılamayı taahhüd etmişlerdir⁸⁰.

HEC'e yardımcı kuruluşlar arasında Reji Müdüriyet-i Umumiyesi ile Tramvay ve Elektrik Şirketi'ni de görmekteyiz.⁸¹

3- Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Yardımları

Yukarıda sayılan kişi ve kuruluşlardan başka Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin (Kızılay) de, şehit evladını ve kimsesiz muhtaç çocukları himayesine alan ve onları savaşın çetin zorluklarından koruyup eğiterek vatana kazandıran Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne önemli yardımlar yaptığını görüyoruz. Bu yardımlar karşılıklı değiş tokuş şeklinde olduğu gibi indirim uygulanması veya eşyaların maliyeti fiyatına satılması şeklinde de yapılmıştır. Hangi şekilde yapılırsa yapılsın HEC'in faaliyet alanı dolayısıyla Kızılay tarafından özel olarak korunup kollandığı söylenebilir. Bu tespite, Kızılay Arşivi'nde bulunan bazı belgeler kanıt olarak gösterilebilir. Örneğin 21 Teşrin-i sani 1331 [4 Aralık 1915] tarihli bir belgede Himaye-i Etfal Cemiyeti, Firuzaga'daki misafirhanesi anbarında bulunan bir balya pamuk karşılığında Hilal-i Ahmer'den kendisi için daha gerekli olan Amerikan bezi talebinde bulunmuştur. Cemiyetin bir kıyye (okka, dört yüz dirhem) pamuk için üç metre Amerikan bezi verilmesi şeklindeki isteği Hilal-i Ahmer tarafından kabul edilerek verilmesi kararlaştırılmıştır⁸².

Yine bir başka Kızılay belgesinde, Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi'nin Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne yazdığı 24 Temmuz 1333 [24 Temmuz 1917] tarihli yazısında, Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi Hanımlar Heyeti'nin beş ila on beş yaş arasında kimsesiz ve terkedilmiş kız çocuklarına mahsus olarak Hamidiye Etfal

⁸⁰ Aynı rapor, s. 16-18.

⁸¹ HEC., [2 Mart 1338] 1337 senesi umumi rapor ve bilanço, s.5-6.

⁸² Kızılay Arşivi, 71/90 (21 T. sani 1331/4 Aralık 1915)

Hastahanesi'nde kırk yataklı bir misafirhane tesis edeceğini bildirmekte ve bunun için gerekli eşyaların verilmesini talep etmektedir. Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi Hanımlar Heyeti'nin istediği eşyalar; pamuk, gaz bezi ve sargı bezi koymak için büyük kavanozlar, ameliyat aletlerini koymak için gerekli emaye veya camdan küvet, toz halinde bulunan ilaçları koymak için çeşitli büyüklükte kapaklı kavanozlar, merhemler için topraktan emaye kap ve muhtelif boş şişeler olarak listelenmektedir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti istenen eşyaları 8 Teşrin-i sani 1335 [8 Kasım 1919] tarihli yazısında belirtildiği üzere Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne maliyet fiyatıyla vermeyi kararlaştırmıştır⁸³.

Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne yardımları dolayısıyla zaman zaman teşekkürlerini de bildirmiştir. Bu teşekkürlerden biri Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 21 Kânûn-ı evvel 1337 [21 Aralık 1921] tarihli hüshasında da şu ifadelerle yer almıştır:

“Teşekküründen beri cidden pek büyük ve maksad-ı teşekkülünün ulviyetiyle mütenasib hidemât-ı âlicenâbânedede bulunan Hilâl-i Ahmer Cemiyet-i muhteremesi himâyemizdeki yavrular için de 400 metre Amerikan bezi, 200 metre fanila pazen 30 adet yapılmış fanila, 20 çift terlik pabuç ve 20 adet makara teberrû' etmişlerdir. Muhterem cemiyetin Ankara murahhaslığına alenen arz-ı şükran olunur.

Himaye-i Etfal Kâtib-i Umumîsi Fuad”⁸⁴

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kadıköy Merkezi'nin Merkez-i Umumî Riyaset-i Celilesi'ne gönderdiği 22 Ağustos 1338 [22 Ağustos 1922] tarihli yazı. Yazıda, Erenköy İnas Sultanisi öğrenci ve öğretmenlerinin okulda kendi el emekleri olan el işleri ile bazı hediyelerden oluşan bir sergi ve piyango tertip ettikleri ve bu sergi ve piyangodan elde edilen yüz yetmiş beş bin kuruşun Anadolu cihadının şehit yetim ve dullarının ihtiyaçlarına harcanmak üzere Hilal-i Ahmer Kadıköy Şubesi vasıtasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa emrine gönderildiği bildirilmektedir⁸⁵.

⁸³ K. A., 71/83 (8 T. sani 1335/8 Kasım 1919)

⁸⁴ Hakimiyet-i Milliye, 21 Rebiülahir 1340 / 21 Kânûn-ı evvel 1337 /1921

⁸⁵ K. A., 28/350 (22 Ağustos 1338/22 Ağustos 1922)

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Ankara HEC’i yetim ve muhacir çocuklarına yapılacak yardımlar için en ciddi cemiyet olarak telakki etmektedir. Nitekim bunu İskenderiye’den Prens Ömer Tosun Paşa’nın gönderdiği 19.9.1922 tarihli yazıya verdiği 26 Teşrin-i evvel 1338 [26 Ekim 1922] tarihli cevaptan da anlamaktayız. Yazıda Anadolu’daki yetimlerle muhacir çocukları için dairelerine (Daire-i Tosun Paşa) ara sıra para yardımı yapıldığını belirterek bu işle meşgul olan en ciddi cemiyetin adresini sormaktadır. Kendisine verilen cevapta bu kurumun Ankara’daki Himaye-i Etfal Cemiyeti olduğu bildirilmiştir⁸⁶.

Haylendpark’ta İslam muhacirleri namına Cemiyeti Hayriye-i İslamiye adıyla teşkil edilen Hilal-i Ahmer Cemiyeti İane Komitesi Sandık Emmini Hızır bin Ahmed tarafından Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti’ne gönderilen 28.9.1338 [28 Kasım 1922] tarihli yazıda Amerika’da Haylendpark? Mishigan’da bulunan hamiyetli Osmanlıların, zavallı çoluk çocuklar için Hilal-i Ahmer vasıtasıyla 4471.58 dolar para yardımı yaptıkları bildirilmekte ve yine mühimce bir meblağ yardımın daha yapılacağı haber verilmektedir⁸⁷.

1923 yılında Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından İstanbul’da Hanımlar Merkezi’nde meme çağından kurtulan çocuklarda görülen ölümlere karşı mücadele için bir teşkilat kurulmuş ve bu teşkilat 4255 çocuğun iâşesini sağlamıştır. Bu teşkilat on beş ay faaliyette bulunmuştur⁸⁸.

İzmir Hilal-i Ahmer Murahhaslığı’ndan Ankara Hilal-i Ahmer Heyet-i Murahhasası’na 5.3.1339 [5 Mayıs 1923] tarihiyle gönderilen yazıda ifade edildiğine göre, Beynelmillel Etfale Yardım Cemiyeti’nden yetimlere ve fakir çocuklara dağıtılmak üzere on bin battaniye, bir miktar çocuk elbisesi ve çamaşırı gönderilmiştir. Bu yardımlardan altı bin battaniye, elbise ve çamaşırların on birinci, on ikinci ve on üçüncü imdad heyeti mıntikasında bulunan yetimlerle fakir çocuklara

⁸⁶ K. A., 101/270 (26 T. evvel 1338/26 Ekim 1922)

⁸⁷ K. A., 101/245 (28 Kasım 1338/28 Kasım 1922)

⁸⁸ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi, 1340-1341 senesi kongresinde kiraat olunan raporla 1340 Mayıs ibtidasından 1341 senesi Mayıs nihayetine kadar on üç aylığa mahsus umumi rapor, bütçe ve blançolar ve müfettiş raporlarıyla kongre mukarreratı, İstanbul, Hüsn-i Tabiat Matbaası, 1926, s.26.

dağıtıldığı kalan dört bin battaniyenin heyet-i murahhasaların hazırlayacağı darüleytamlara dağıtılmak üzere hazır bulundurulduğu bildirilmektedir⁸⁹.

Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi tarafından Ankara Hilal-i Ahmer Heyet-i Murahhası'na gönderilen 23 Mayıs 1339/1923 tarihli yazıda, Hanımlar Merkezi Darüssınaası muallimesi Ulviye Hanım'ın darüssınaada bulunan yetim çocukların el işlerini satmak üzere Ankara'ya geleceği bildirilmekte ve kendisine gereken kolaylığın ve yardımın yapılması rica edilmektedir. Murahhas Heyet azami kolaylığın gösterilmekte olduğunu ifade etmektedir⁹⁰.

İslam Milletlerine adlı kitabın nâşirleri tarafından Hilal-i Ahmer Reisi Abdurrahman Şeref Bey'e gönderilen 7 Mart 1924 tarihli yazıda, ünlü alimlerden Musa Carullah tarafından yazılan dinî, edebî, siyasî meseleler hakkındaki "İslam Milletlerine" adlı kitabın hem yazarının hem de neşredenlerinin rızasıyla 1923 yılında Berlin'de Kaviani Matbaası'nda Türk askerinin şerefine bastırıldığı ve kitabın bütün hasılatının I. Dünya Savaşı'nda şehit olmuş Türk askerlerinin yetimlerine hediye edildiği bildirilmektedir⁹¹.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Heyet-i Merkeziyesi tarafından Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaseti'ne gönderilen 23 Mart 1340/1924 tarihli yazıdan anlaşıldığına göre Hilal-i Ahmer Cemiyeti telefonla İzmit'te on bir yeni çocuğun dünyaya geldiğini Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Heyet-i Merkeziyesi'ne bildirmiştir. Bunun üzerine çocuklar için kundak takımları hazırlanmıştır. Bunların mahalline teslimi için Hilal-i Ahmer'in aracılığı rica edilmektedir. Yazıda Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Heyet-i Merkeziyesi Reisi olarak Doktor Besim Ömer Paşa'nın adı ve imzası bulunmaktadır. Bu da bize İstanbul merkezli Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin bir şubesi olduğunu göstermektedir⁹².

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, malzeme satışı konusunda Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne eskiden beri indirim uygulamaktadır. Bu indirimli satışlar Hilal-i

⁸⁹ K. A., 94/185 (5 Mayıs 1339/5 Mayıs 1923)

⁹⁰ K. A., 74/204 (23 Mayıs 1339/23 Mayıs 1923)

⁹¹ K. A., 81/75 (7 Mart 1340/7 Mart 1924)

⁹² K. A., 74/244 (23 Mart 1340/23 Mart 1924)

Ahmer'in Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne özel yardım yaptığı anlamına gelmektedir. Kızılay Arşivi'nde bulunan belgelerden konuyla ilgili bilgi edinilmektedir. Bu belgelerden 26 Temmuz 1340/1924 tarihli olan bir belgeye göre, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Kalender Ziraat Yurdu için gerekli olan 200 adet yatağı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nden talep etmiştir. Hilal-i Ahmer elinde bulunan yatakların özellikleri ve fiyatları hakkında Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne bilgi vermiş ve hangisini istiyorlarsa eskiden beri uyguladıkları indirim üzerinden satışına karar verildiğini bildirmiştir. Yatakların büyük ya da küçük veya içinin dolgu malzemesi dikkate alınarak farklı fiyat uygulaması yapılmaktadır⁹³. Yine 30 Haziran 1340/1924 tarihli bir diğer belgeye göre, Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin ihtiyacı olan peçete, havlu ve masa örtülerinin yüzde otuz indirim ile satılması kararlaştırılmıştır⁹⁴. 22 Temmuz 1340/1924 tarihli bir diğer belgede Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin ihtiyacı olan yastık kılıfı, pijama ve yatak çarşafı yüzde yirmi oranında uygulanan bir indirim ile Cemiyet'e satılmakta olduğu bildirilmektedir⁹⁵.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin ihtiyacı olan malzemeleri genellikle indirimli olarak satmakla birlikte bazı ihtiyaçları da bedeli ödenerek satmak yoluna gitmiştir. Nitekim 1 Temmuz 1340/ 1924 tarihli bir Kızılay belgesinden Himaye-i Etfal Cemiyeti için gerekli olan 60 cm. eninde 78 cm. uzunluğunda otoklavın (basınçlı buhar ile yapılan sterilizasyon aleti, TDK Güncel Türkçe Sözlük) bedel mukabili satılmasının Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından kararlaştırıldığını anlıyoruz⁹⁶.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Heyet-i Merkeziyesi'nin Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi Riyaseti'ne gönderdiği 30 Haziran 1341/1925 tarihli bir başka belgede, bu seneki kurban derilerinin ve bağırsaklarının halkın rızasıyla Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne bırakılmasının Vekiller Heyeti tarafından kararlaştırıldığı bildirilmekte ve bu konuda özel bir teşkilata sahip olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yardımı istenmektedir. Yani Hilal-i Ahmer Cemiyeti sahip olduğu teşkilatı sayesinde kurban derileri ve bağırsaklarını toplayacak ve işin ihale

⁹³ K. A., 3329, 1353/166.1 (26 Temmuz 1340/26 Temmuz 1924)

⁹⁴ K. A., 3212, 1353/102 (30 Haziran 1340/30 Haziran 1924)

⁹⁵ K. A., 3315, 1353/166 (22 Temmuz 1340/22 Temmuz 1924)

⁹⁶ K. A., 3214, 1353/102.1 (1 Temmuz 1340/ 1 Temmuz 1924)

edildiği Obradoviç Koço ve Derviş Vehbi Efendilere makbuz karşılığında teslim edecektir⁹⁷.

Görüldüğü üzere Hilal-i Ahmer Cemiyeti, kendisinin de ilgilendiği çocuk konusundaki çalışmalarında Himaye-i Etfal Cemiyeti'ni desteklemiş ve önemli bir yardımcı olarak faaliyet göstermiştir.

o-Cemiyetin Dış İlişkileri

HEC, ülkede bazı yayın organlarında gayr-i müslim yetimleri hakkında haksız eleştiriler içeren zararlı yazılar çıkması üzerine⁹⁸ bu yetimler adına Avrupa Himaye-i Etfal Cemiyetleri ve özellikle de Etfale Muavenet Beynelmilel Heyet-i İttihadiyesi nezdinde bazı teşebbüslerde bulunmuştur. 25 Şubat 1920'de Lozan'da toplanan Etfale Muavenet Beynelmilel Heyet-i İttihadiyesi kongresine o tarihte Cenevre'de bulunan Ahmed Cevdet Beyefendi'nin yardımıyla Zühdü Bey murahhas seçilmiş ve orada Türkiye'deki himaye-i etfal çalışmaları hakkında bilgiler verilerek ilk ilişkiler kurulmuştur⁹⁹.

Etfale Muavenet Beynelmilel Heyet-i İttihadiyesi, I. Dünya Savaşı ve salgın hastalıklar dolayısıyla zarar gören çocukları korumak ve onlar için toplanacak yardımları kendilerine ulaştırmak için uluslar arası düzeyde meydana getirilen bir örgüttür. Bu örgüt, savaşan ülkelerin hepsinde ayrı ayrı meydana getirilen himaye-i etfal cemiyetlerinin birleşmesinden oluşmuştur. Bu Heyet-i İttihadiye'ye bağlı olarak diğer memleketlerde olduğu gibi İstanbul'da da bir Osmanlı (Türk) Komitesi meydana getirilmiştir¹⁰⁰.

10 Ağustos 1920 tarihinde, Cemiyet Reisi Doktor Besim Ömer Paşa ve Reis Vekili Orfanidis Efendi, Doktor Rasim Ferid, Doktor Nureddin Ramih Beyler ve Hilal-i Ahmer'den Müderris Doktor Akil Muhtar, Hasan Tahsin, Doktor Hikmet ve Haydar Beylerden oluşan **Etfale Muavenet Beynelmilel Heyet-i İttihadiyesi Türk Komitesi**, bu ad ile Cenevre'de teşkil edilen Heyet-i İttihadiye Merkez-i Umumisi'ne

⁹⁷ K. A., 84/11 (30 Haziran 1341/30 Haziran 1925)

⁹⁸ Okay, a.g.e., s.48.

⁹⁹ HEC., 1337 senesi umumi rapor ve blanço, s.8.

¹⁰⁰ Kıranlar, a.g.t., s. 264-265.; BOA. DH. UMVM., 96/72 (3 Haziran 1338/3 Haziran 1922)

3 Teşrin-i evvel (Ekim) 1920 tarihinde resmen bağlanmıştır. Bu komitenin müracaatı üzerine Etfale Muavenet Beynelmîlel Heyet-i İttihadiyesi merkezinden ilk defa gönderilen arpa kırması, süt, fasulye, pirinç, kakao gibi yiyecek maddeleri ile çeşitli giyim eşyası Kadıköy'de 1515, Kasımpaşa'da 1050, Topkapı'da 900, İstanbul'da 490, Beykoz'da 75, Hilal-i Ahmer Hanımlar Darüssınaası'nda 130, Beylerbeyi'nde 20 olmak üzere toplam 4360 çocuğa adı geçen cemiyelerin murahhasları huzurunda dağıtılmıştır. Ayrıca Londra'daki Etfale Muavenet Cemiyeti tarafından gönderilen Miss Taker adlı kişi tarafından bir hayli kumaş getirilmiştir. Bu kumaşlar Hilal-i Ahmer Hanımlar Darüssınaası'nda dikilmiş ve muhacir çocuklara dağıtılmıştır¹⁰¹.

Avrupa'daki benzer kuruluşlarla başlatılan ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla 7-9 Nisan 1921 tarihlerinde HEC Reisi Besim Ömer Paşa ve Doktor Akil Muhtar Bey Cenevre'de Plan Pale salonunda toplanan Heyet-i İttihâdiye Kongresi'nde Türkiye'yi temsil etmişlerdir. Aynı sene Nisan'ın 11'inde yine Cenevre'de (Otel Dangelter?) Reis Besim Ömer Paşa Heyet-i İttihadiye'nin Meclis-i Umumisi'ne katılmıştır. Burada HEC'in ve Heyet-i İttihadiye Türk Komitesi'nin teşkili ve çalışmaları hakkında ayrıntılı açıklamalar yapılmış ve Türk çocuklarına yardım edilmesi hususundaki zorunluluk dile getirilmiştir. Besim Ömer Paşa, Cenevre ve Paris'te bulunduğu bu sıralarda Hindistan Hilafet Komitesi Reisi Covani ve önemli üyelerinden Doktor Ahmed Ensari Efendiler ile de konuşma imkanı bularak Türk ve müslüman çocuklarına ve şehit evladına Hint İslam ahalisinin dikkatini çekmiş ve özellikle Hint müslüman evladının yardımlarını talep etmiştir¹⁰².

Cemiyet, benzer yabancı müesseselerle münasebet kurmayı, manevi kimliğini güçlendiren başlıca teşebbüslerden biri olarak görmüştür. Bu düşünceyle 1337/1921 yılı içinde yapılan Beynelmîlel Salib-i Ahmer Konferansı'na Cemiyet Reisi Doktor Besim Ömer Paşa ile Doktor Akil Muhtar Bey katılmıştır. Bu heyet, daha sonra Beynelmîlel Salib-i Ahmer Komitesi'nin himayesinde bulunan Etfale Muavenet Beynelmîlel Heyet-i İttihadiye Konferansı'na da HEC ve Etfale Muavenet Beynelmîlel Heyet-i İttihadiyesi Osmanlı Komitesi adına katılmışlardır. Heyet konferansta Türk çocuklarının durumları hakkında izahatta bulunmuş ve Türk ve

¹⁰¹ HEC., 1337 senesi umumi rapor ve blanço, s.9.

¹⁰² Okay, a.g.e., s.49.; HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s.9-10.

Müslüman çocukları için İslam âleminde yardım toplanmasına aracılık edilmesi fikrini uyandırmıştır¹⁰³.

Cemiyet, Etfale Muavenet Beynelmilel Heyet-i İttihadiyesi'nin 1338/1922 senesinde yapılacak olan kongresine de davet edilmiştir. Mali zorluklar sebebiyle buradan delege gönderilmesi mümkün olmadığından Avrupa'da ikamet eden dil bilen bir Türk hanımı ile yine orada bulunan bir zatın gerek Cemiyet ve gerekse Etfale Muavenet Beynelmilel Heyet-i İttihadiyesi Osmanlı Komitesi adına kongreye katılması rica edilmiştir. Bunun üzerine Cenevre Başşehbenderi Cemil Süleyman Bey ile eşi murahhas (delege) seçilmiş ve ilgili evrak kendilerine gönderilmiştir. Kongreye katılan Cemil Süleyman Bey ile eşi, Cenevre'de Etfale Muavenet Beynelmilel Heyet-i İttihadiyesi'nin neşrettiği gazetenin yazı heyetiyle de görüşmüşlerdir. Bu görüşme sonucunda Türk şehit evladı hakkındaki bilgilerle muhacir çocukları ve cemiyetin Misafirhanesi'ndeki çocukların fotoğraflarının yayınlanması sağlanmıştır¹⁰⁴.

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin başkanlığını yapan Doktor Besim Ömer Paşa'nın Dahiliye Nezareti'ne yazdığı 3 Haziran 1338 [3 Haziran 1922] tarihli bir yazısından, Cemiyet'in uluslar arası etfal kongrelerinde üç defa temsil edildiğini öğrenmekteyiz¹⁰⁵.

Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadi, ağırlıklı olarak Yunan işgaline uğrayan Batı Anadolu olmak üzere İstanbul'da bulunan muhtaç çocuklara Himaye-i Etfal Cemiyeti vasıtasıyla un, pirinç, fasulye, yağ, mütekasif (koyulaşan, yoğunlaşan) süt, sütlü un, kakao gibi yiyecek ve giyecek yardımında bulunmuştur¹⁰⁶.

1922 yılı itibarıyla Amerika Salib-i Ahmer ve Şark-ı Karib Muavenet Heyetleri mümessilleri ile Amerika ileri gelenlerinden Mister Charles Krayn de Misafirhane'ye davet edilmiş ve ziyareti esnasında Cemiyet'i takdir ederek önemli

---

¹⁰³ HEC., [2 Mart 1338] 1337 senesi umumi rapor ve bilanço s.3-4.; HEC., 1338 umumi rapor ve bilanço, s.10.

¹⁰⁴ HEC., [2 Mart 1338] 1337 senesi umumi rapor ve bilanço, s.5; HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s.10.

¹⁰⁵ BOA. DH. UMVM, 96/72 (3 Haziran 1338/3 Haziran 1922)

¹⁰⁶ Kıranlar, a.g.t., s. 266.

yardımlarda bulunmuştur. Ancak yine de medeni âlemden gelen bu yardımlar Cemiyet'in ifadesiyle asgarî ölçüdedir. Hatta Cemiyet-i Akvam adına muhacirlere yardım maksadıyla İstanbul'a gelen Mösyö Nansen ile yaptığı konuşmada HEC Reisi Besim Ömer Paşa, Etfale Muavenet Beynelmilel Heyet-i İttihadiyesi ve diğer cemiyetler tarafından İstanbul'daki gayr-i müslim unsurlar etfaline yapılan yardımlar karşısında Türk ve müslüman çocuklarına yapılan yardımların değersiz hükmünde kaldığını söylemiştir. Bu durum Beynelmilel Salib-i Ahmer Komitesi İstanbul murahhası Mösyö Burniye tarafından da kabul edilmiştir¹⁰⁷.

İzmir Hilal-i Ahmer Murahhaslığı'ndan Ankara Hilal-i Ahmer Heyet-i Murahhasası'na 5.3.1339 [5 Mayıs 1923] tarihiyle gönderilen yazıda da, Beynelmilel Etfale Yardım Cemiyeti'nden yetimlere ve fakir çocuklara dağıtılmak üzere on bin battaniye, bir miktar çocuk elbisesi ve çamaşırı gönderildiği bildirilmektedir. Bu yardımlardan altı bin battaniye, elbise ve çamaşırların on birinci, on ikinci ve on üçüncü imdad heyeti mıntikasında bulunan yetimlerle fakir çocuklara dağıtıldığı, kalan dört bin battaniyenin heyet-i murahhasaların hazırlayacağı darüleytamlara dağıtılmak üzere hazır bulundurulduğu da ayrıca ifade edilmektedir¹⁰⁸.

1339/1923 yılında Cenevre'de toplanması kararlaştırılan Etfâle Muâvenet Beynelmilel Heyet-i İttihâdiye Kongresi'ne Cenevre Başşehbenderi Cemil Selman Bey ile eşinin katılması kararlaştırılmıştır. Kongreye arz edilmek üzere gerekli raporlar ve bilgiler hazırlanarak hem kendilerine ve hem de ittihad merkez-i umûmiyesine gönderilmiştir. Amerika Salib-i Ahmer ve Şark-ı Karîb Muâvenet Heyetleri mümessilleriyle Amerika ileri gelenlerinden Mister Çarles Krayn da misafirhaneye davet edilmiş ve kendisi cemiyetin çalışmalarını takdirle yardımda bulunmuşlardır. Medenî âlemden beklenen yardımlar oldukça asgarî düzeydedir; hatta bu durum 1339/1923 yılında Cemiyet-i Akvâm nâmına muhacirlere yardım maksadıyla İstanbul'a gelen Mösyö Nansen ile HEC reisinin sohbetlerinde de yer almıştır. HEC reisi, "Etfâle Muâvenet Beynelmilel Heyet-i İttihâdiyesi" ve diğer hayır cemiyetleri taraflarından İstanbul'da gayr-i Müslim unsurların çocuklarına yapılan yardımlar karşısında Türk ve Müslüman çocuklarına yapılan yardımın

¹⁰⁷ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve blanço, s.10.

¹⁰⁸ K. A., 94/185 (5 Mayıs 1339/5 Mayıs 1923)

değersiz hükmünde kaldığını söylemiş ve bu hal Beynelmilel Salib-i Ahmer Komitesi İstanbul Murahhası Mösyö Borniye tarafından da tasdik olunmuştur¹⁰⁹.

Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhaslığı'nın Hariciye Nezareti'ne 5 Şubat [1]341/5 Şubat 1925 tarihli yazısından öğrendiğimize göre, Merkezi Cenevre'de bulunan Çocuklara Muavenet Beynelmilel İttihadı'nın umumî nizamnamesinde zamanın ihtiyaçlarına göre gerekli değişiklikleri yapmak amacıyla Şubat'ın 17'sinde toplanması kararlaştırılan Meclis-i Umumi'ye, İttihad'a dahil bulunan Türk Komitesi'ni temsilen Cenevre şebhenderinin katılmasına izin verilmiştir. Bu izin Türkiye HEC İstanbul Heyet-i Merkeziyesi'nin aynı tarihli talebi üzerine verilmiştir¹¹⁰.

ö- Cemiyetin Yaptığı Çalışmalar

HEC, Merkez ve şubelerinin teşkilatını tamamladıktan sonra Heyet-i Merkeziye, Cemiyet'in asıl maksatlarını uygulamak üzere teşebbüslere başlamıştır. Önemli ve buhranlı bir dönem içinde bulunduğundan Cemiyet bu uygulama safhasında ihtiyatlı hareket etmeyi uygun bulmuştur. Önce, dört seneye yakın bir zamandır devam eden umumi harbin ortaya çıkardığı iktisadi buhranın bin bir zorluğuna karşı koyabilmek için memlekette faaliyet gösteren hayır cemiyetlerinin yardımına müracaat edilmiştir. Bu dönemde HEC'e, Osmanlı İttihad ve Terakki, Müdafaa-i Milliye ve Hilal-i Ahmer Cemiyetleri, Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti gibi cemiyetlerin yanı sıra Levazımat-ı Askeriye-i Umumiye Riyaseti, İâne Müdüriyet-i Umumiyesi ve Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti gibi devlet daireleri de büyük kolaylıklar göstermişlerdir¹¹¹.

Hayır derneklerinden sağlanan bu yardımlardan sonra HEC'in ilk çalışması, I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği savaş bölgelerinden toplanıp Harbiye Mektebi'ne getirilen sayısı beş yüz civarında olan kimsesiz çocuğun bakımını üstlenmek olmuştur¹¹². Bu çocuklar o zaman Harbiye Nazırı olan zatın özel emriyle toplatılarak

¹⁰⁹ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s. 10.

¹¹⁰ BOA.HR.İM, 131/64 (5 Şubat 1341/5 Şubat 1925)

¹¹¹ HEC., 1333 senesi umumi rapor ve planço, s. 11.

¹¹² Okay, a.g.e., s. 30-31.

Mekteb-i Harbiye'de iskan edilmişlerdi¹¹³. Harbiye Nezaretiyle anlaşarak ve Cemiyet'e hükümetçe bir miktar tahsisat da sağlanarak bu çocukların himayesi öncelikle ele alınmıştır¹¹⁴. Bu ilk icraat hakkında dönemin Tanin gazetesinin 31 Mayıs 1333 [31 Mayıs 1917] tarihli nüshasında da bir haber yayınlanmıştır. Muallim mecmuası da, bu haberi sayfalarında:

“Tanin'in 31 Mayıs 1333 [31 Mayıs 1917] tarihli nüshası bu hayırkâr cemiyetin Harbiye Mektebi'nin bir dâiresinde yerleştirilmiş beşyüz öksüz çocuğu himayesi ve nezâreti altına almak sûretiyle işe başladığını haber veriyor.” şeklindeki ifadelerle vermiştir¹¹⁵.

Firuzğa'da bir Çocuk Misafirhanesi açılarak savaş ve sefalet dolayısıyla sokaklarda kimsesiz ve çaresiz kalmış yüzlerce çocuğun barınması sağlanmıştır. Çocuk Misafirhanesi çocukların hayatını kurtarmakla kalmamış, onları geldikleri zamanki hallerine göre tanınamayacak derecede iyi bir duruma getirmiştir. 1333 senesi Teşrin-i evveli (1917 Ekim) başında açılan bina çalışacak görevlilerin seçiminden sonra 8 Teşrin-i evvel 1333 (8 Ekim 1917) tarihinden itibaren kabul edilmeye başlanan çocukların sayısı, Kânûn-ı evvel (Aralık) sonunda yani üç ay zarfında elliye bulmuştur. Bu elli çocuktan kırk beşi Müslüman, dördü Hıristiyan ve biri Musevidir. Yine bu çocukların on biri kız, kalanı erkektir ve Kânûn-ı evvel sonuna kadar yapılan istatistike göre çocuklardan üçü üç yaşına, dokuzu beş yaşına, yirmi ikisi sekiz yaşına, altısı on yaşına, sekizi on iki yaşına kadar olan çocuklardı ve ikisi de on üç yaşında bulunuyorlardı¹¹⁶. 1334/1918 yılı itibarıyla misafirhaneye kabul edilen çocuk sayısı 130'u ve misafirhane mevcudu da 80'i geçmektedir¹¹⁷.

HEC, çalışmalarını güzel bir şekilde düzenlemek ve yürütmek amacıyla Heyet-i Merkeziyece merkezi idare, misafirhane, Hanımlar Heyeti ve İstanbul şubeleri için birer talimatname tanzim etmiş ve bunlardan İstanbul şubelerine ait olanı yürürlüğe konmuştur. Daha sonra Merkez-i İdare Talimatnamesi kabul

¹¹³ HEC., 1333 senesi umumi rapor ve planço, s.6-7.

¹¹⁴ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve planço, s.4.

¹¹⁵ Muallim Mecmuası, Birinci Yıl, Birinci Cild, Sayı.12, 1 Temmuz, İstanbul, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1333/1917, s. 380-383.

¹¹⁶ HEC., 1333 senesi umumi rapor ve planço, s. 12.

¹¹⁷ Aynı rapor, s. 12.

edilmiştir. Taşra şubeleriyle encümenler için ayrıca birer talimatnamenin de hazırlandığı bildirilmektedir¹¹⁸.

Cemiyetin önemli bir diğer faaliyeti, çocuklara sağlıklı süt dağıtılmasını temin etmek olmuştur. Nitekim Sıhhiye Nezareti'nin 27 Zilhicce 1335 [14 Ekim 1917] tarihli yazısı da buna işaret etmektedir. Memlekette faaliyet gösteren Himâye-i Etfal Cemiyetlerinin sütlerin kontrolü ve sağlıklı olması meselesine dikkat etmeleri hakkındaki bu yazıda ayrıca, nüfusun arttırılması meselesinin bütün milletlerin önem verdiği bir mesele olduğu, nüfusun arttırılması için doğumları arttırmak ve çocuk ölümlerini azaltmak gerektiği ifade edilmektedir. Çocuk ölümlerinin de en çok kötü beslenmeden ve hazım hastalıklarından kaynaklandığına vurgu yapılan yazıda, çocukların birinci gıdasının süt olduğu ve memlekette bir süredir satılan sütlerin, mahiyeti bilinmeyen sulara biraz süt karıştırmak kabilinden birşey olduğu, üstelik de fiyatlarının alım gücünün üstünde bulunduğu ve bu kötü gidişin durdurulması için sütçülerin ve imal ettikleri sütlerin kontrol edilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır¹¹⁹. Öyle anlaşılıyor ki HEC bu tür uyarıları da dikkate alarak savaşın sebep olduğu en büyük mahrumiyetlerden biri olan çocuklara ve hastalara halis ve saf süt tedariki meselesiyle de ilgilenmiştir. Bu meselenin sağlıklı bir yola konması için on inek kapasiteli sıhhi bir sũthane tesisine karar vermiştir¹²⁰. HEC özellikle 1920'lerin sonundan itibaren nüfus siyasetine uygun olarak çocuk doğumlarını arttırmak ve ölüm oranlarını düşürmek yolunda da önemli faaliyetler göstermiştir¹²¹.

Cemiyet'in yaptığı çalışmalardan biri de muhtaç çocukların himaye edilmelerinin yanında eğitimlerinin de sağlanmasına çalışmaktır. İzmir'in işgâlinde sonra kurulan "İzmir Mazlûmlarına Muâvenet Heyeti"nin müracaatı üzerine Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yardımıyla getirilen çocuklardan on beşi misafirhaneye yerleştirmiş ve bunlardan en çok kabiliyet gösteren Seniha, Layıka, Namıka, Vahide adlı kızlar Kandilli İnas Sultânîsi'nde yatılı olarak eğitim görmeleri sağlanmıştır.

---

¹¹⁸ Aynı rapor, s.15.

¹¹⁹ BOA. DH.UMVM, 96/14 (27 Zilhicce 1335/14 Ekim 1917)

¹²⁰ Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi, 24 Şubat 1335 tarihinde in'ikad edecek Meclis-i Umumide kıraat edilmek üzere Heyet-i Merkeziyece 16 Şubat 1335 tarihinde kabul edilmiş olan 1334 sene-i maliyesine mahsus senelik Umumî Rapor ve Planço, Dersaadet, Minber Matbaası, 1335, s.4-5.

¹²¹ Akbayrak, a.g.m., s.31-33.

Daha sonra bu kızlara, özel kabiliyet gösteren Nergis, Esra, Dürdâne, İsmet adında diğer dört yetim de katılmıştır¹²².

Yine İzmir'in işgalini takip eden günlerde Cemiyet, Marmara sahillerinden hicret eden kimsesiz muhacir çocuklarını da Muhâcirîn Müdüriyeti ile sağlanan anlaşma üzerine kabul ederek misafirhâneye yerleştirmiştir. Bu çocuklar daha sonra yurtlarına dönmüşlerdir. O sıralarda çocuklarını Misafirhane'ye vermek istemeyen muhacirlerin çocuklarına da imkanlar ölçüsünde yardım edilmiştir¹²³.

Gerek merkez ve gerekse şubeler tarafından teşebbüs edilecek her türlü çalışmanın başarıya ulaşması yeterli miktarda gelir sağlanmasıyla mümkün olacağından Cemiyet ilk faaliyetinin en önemli bölümünü gelir temini hususuna ayırmıştır. Bunun için Heyet-i Merkeziye bir taraftan üye kaydına ve hayırseverlerin yardımına müracaat etmiş, diğer taraftan da daimî varidat teminine çalışmaya başlamıştır¹²⁴.

Cemiyet ayrıca her biri yirmi beşer yataklık olan iki adet seyyar hasta barakasının, buradan giden Avusturyalılardan satın alınmasını sağlamıştır. Bunlardan biri misafirhane bahçesine konularak çocukların muayene ve tedavileri yapılabilecektir. Böylece Beyoğlu'nda açılması düşünülen muayenehanenin vazifesini bu baraka yerine getirecektir. İkinci baraka Direklerarası'nda tesis edilen muayenehane yerine geçmek üzere Cemiyet'in emrine verilmiştir. Bu baraka hem muayenehane vazifesini görecek hem de annelere ve hamile kadınlara çocukların sağlıklı ve bilimsel olarak büyütülmesi, gebelikte ve lohusalıkta kadınların dikkat edecekleri sağlık konularının anlatıldığı derslerin verileceği bir konferans salonu olarak kullanılabilir, aynı zamanda da İstanbul Şubesi'nin idarî binası olacaktır. Bu iki baraka ile misafirhaneye duş ve çamaşırhane tertibatı, toplam üç yüz liraya mal olmuştur¹²⁵.

Erkek çocukların sünnet törenleri ve Misafirhane'de çay ziyafetleri düzenlenerek az da olsa kuruma gelir sağlanması, ayrıca ayda bir gün Cemiyet'in

¹²² HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s.19.

¹²³ Aynı rapor, s. 22.

¹²⁴ HEC., 1333 senesi umumi rapor ve planço, s.8.

¹²⁵ HEC., [24 Şubat 1335] 1334 senesi umumi rapor ve planço, s.4.

himaye ettiği bütün çocukların Misafirhane'ye davet edilerek faydalı eğlenceli sinema filmleri gösterilmesi de HEC'in çalışmaları kapsamında zikredilebilir. HEC, bu çalışmaları dışında İstanbul'un çeşitli semtlerinde teşkil edilmiş ve kimsesiz fakir çocuklarla meşgul olan fukaraperver cemiyetlerle de işbirliği yapmış ve birlikte uyumlu olarak çalışmak için bu cemiyetlerin temsilcilerini İstanbul merkezine davet ederek himaye-i etfal konusuna bu cemiyetlerin de ilgisini çekmiştir¹²⁶.

HEC çeşitli yerlerde yaz eğlenceleri de tertip etmiştir. Bu eğlencelerde özellikle sporla ilgili programlar yer almış ve böylece bir taraftan da sporcular teşvik edilmiştir¹²⁷. Himaye-i Etfal Cemiyeti, aslı görevlerinin yanı sıra düzenlediği spor ve idman bayramı şenlikleriyle aynı zamanda Türk sporunun gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş, İstanbul Jimnastik Kulübü, Anadolu, Anadoluhisarı, Altınordu, İttihatspor kulüpleri ve Malul Gaziler Cemiyeti, Osmanlı Donanma Cemiyeti gibi derneklerle birlikte Himaye-i Etfal Cemiyeti de, sporun geniş halk kitlelerinin ilgisini spora çekmeye ve sporun tanınıp sevilmesine yardımcı olmuştur¹²⁸.

1337/1921 senesinde Gülhane Parkı'nda yapılan yarışlar arasında bir de çiçek müsabakası tertip edilmiştir. Hatta bu yarışlar sinemaya çekilerek filmleri halka seyrettirilmiştir. Yine Kadıköy'de yapılan bir spor eğlencesinde memlekette ilk defa olarak çocuklar arasında "sıhhat, melâhat, zarafet" yarışması düzenlenmiştir. Çocukların sağlığının korunması hedeflenerek düzenlenen bu gibi yarışmaların aynı zamanda Cemiyet'in amacına da önemli tesirler yapacağı göz önünde tutulmuştur. Bu gibi yarışmalarda kazananlara verilmek üzere madalyalar da imal ettirilmiştir¹²⁹.

Cemiyet'in çalışmaları arasında himayesine aldığı çocukları aileler yanına yerleştirmek de vardır. Nitekim 1 Kânûn-ı sani 1337 [1 Ocak 1921] tarihinde misafirhanelerde mevcut yüz otuz beş çocuk dışında elli altısı kız ve yüz kırk dört erkek olmak üzere yeniden kabul edilen 200 yetimden kırk bir kız ve otuz üç erkek çocuk evlatlık olarak aileler yanına verilmiştir. Ebeveyni ortaya çıkarılan

¹²⁶ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s.40-42.

¹²⁷ Aynı rapor, s.42.

¹²⁸ Cem Atabeyoğlu, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Spor", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, C: VI, 1985, s.1985.

¹²⁹ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s.42.

çocuklardan otuz dört kız ve altmış altı erkek çocuk, ebeveyni olduğunu ispat eden evrak karşılığında velilerine teslim edilmiştir. Yeniden bir kız ve üç erkek çocuk yatılı mekteplere yerleştirilmiştir. Üç erkek çocuk vefat ve iki kız ve yirmi dört erkek çocuk firar etmiştir. Kaçan çocukların dörtte üçü çalıştırılmakta oldukları sanayi müesseselerinden, tedavide buldukları hastaneden kaçmışlardır. Bunların çoğu memlekete ve muhite yabancı muhacir çocuklarıdır. Cemiyet firarlar konusunda ilgisiz kalmamış ve zabıta nezdinde gerekli önlemleri almıştır. Bunun sonucunda çocukların çoğunun akraba ve hemşerilerinin yanında oldukları anlaşılmıştır¹³⁰.

Çocukların yatılı okullara gönderilerek eğitimlerinin sağlanması da Cemiyet'in önemli çalışmalarındandır. Bu kapsamda sekiz kız çocuğu Adile Sultan İnas Sultanisi'ne, biri parasız Darümuallimat'a ve iki erkek çocuk İstanbul Sultanisi'ne ve dört çocuk da parasız olarak Darüşşafaka'ya devam etmekte olup bu çocuklardan parasız olmayanların öğrenim ücretleri 1337/1921 senesinden beri Cemiyetçe ödenmektedir. Bugüne kadar 52 bin küsur kuruş sarf edilmiştir. Tahsilde olan çocukların büyük kısmı Anadolu Sahili felaketzede evladıdır. Cemiyet bu çocukları yalnız mekteplere yerleştirmekle kalmamış tahsil durumlarını takip etmiş öğretilerine devam için gerekli imkânları da hazırlamıştır. Bunların haricinde misafirhanede mevcut çocukların ilk tahsilleri özel olarak tedarik edilen muallimeler tarafından yapılmaktadır¹³¹.

Cemiyet'in bir diğer çalışması da Besim Ömer Paşa'nın teklifi üzerine bir albüm hazırlanmaya başlanmasıdır. Bu albüm savaş ve hicret esnasında kimsesiz kalmış ve iktisadi sebeplerle sefaletе düşmüş çocukların perişan hallerini yansıtabacaktır. Yakın bir zamanda yayınlanacak olan bu albümden sonra Nevsal-i Etfal (Çocuk Yıllığı) hazırlanması da düşünülmektedir¹³².

HEC, İstanbul'un çeşitli yerlerinde kurulan kimsesiz fakir çocuklarla ilgilenen fukaraperver cemiyetlerle de irtibata geçmiştir. Bu cemiyetlerin başkanları birçok defalar Cemiyet merkezine davet edilerek himaye-i etfal amacına dikkatleri

¹³⁰ HEC., [2 Mart 1338] 1337 senesi umumi rapor ve bilanço, s.9.

¹³¹ HEC., 1337 senesi umumi rapor ve bilanço, s.38.

¹³² HEC., [2 Mart 1338] 1337 senesi umumi rapor ve bilanço, s.12.

çekilmiştir. Böylece şehrin fakir çocuklarına ve özellikle de tahsildeki çocuklara yardımlarda bulunulmuştur¹³³.

HEC, kuruluşundan 1338/1922 yılına kadar yapmış olduğu çalışmaları, 6 Mart 1333 senesinde teşekkül eden "Himaye-i Etfal Cemiyeti" nin tarihçesi ve 1338 senesindeki faaliyeti hakkında 1339 senesinde in'ikad eden Meclis-i Umûmî'ye takdim eylediği Umûmî Rapor ve Bilanço'sunda **Himaye-i Etfal Cemiyetimiz Bugüne Kadar Ne Yaptı?** başlığı altında maddeler halinde sıralamış ve bir bakıma yaptıklarının hesabını vermiştir. Buna göre yapılan işler şunlardır:

1. Her işinde ilmi ve tecrübeyi rehber edindi.
2. Çocukları muhakkak ölümlerden ve sefaletlerden kurtarmakla işe başladı.
3. Misafirhanesi koruyucu bir yuva halini aldı.
4. Hayatlarını kurtarabildiği yavruların bedenî, fikrî ve ahlakî terbiyelerine özen gösterdi.
5. Birçoklarını saygın aileler yanına evlatlık verdi ve böylece misafirhanesinin mevcudu sürekli devredilerek yenilendi.
6. İzmir muhacir çocuklarından on ikisini –tahsil ücretini ödeyerek- özel olarak yerli mekteplere yerleştirdi.
7. Diğer muhacir çocuklarına çeşitli şekillerde yardım etti.
8. Ehliyet ve kabiliyet gösterenlerin mekteplerde tahsillerine yardımda bulundu.
9. Fabrikalara ve tezgâhlara en kabiliyetli ve elverişli olan çocukları gönderdi.
10. Korumasına aldığı çocukların sağlık ve bedenî durumlarını inceden inceye araştırarak takip etti.
11. Kalender Ziraat Yurdu'nu bizzat idaresine aldı; bu yurdun teşkilatını tamamlamak üzeredir.
12. Sana'athane vücuda getirmek için gerekli girişimlerde bulundu.
13. Mümkün olan yerlerde şubeler açtı.
14. Etfal muayenehaneleri meydana getirdi.
15. Süt Damlası için hazırlıklar yaptı.

---

¹³³ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s.41-42.

16. "Harbzedede Memleketlerin Çocuklarına Muâvenet Beynelmilel Heyet-i İttihadiye" siyle ilişkiler kurdu ve Heyet-i İttihadiyenin İstanbul'da "Türk Komitesi"ni tesis etti. "Millî" olan HEC'i dışarıda "beynelmilel" bir hale getirdi. Avrupa'daki kongrelere delegeleriyle katıldı.
17. Mısır, Kıbrıs ve Hindistan gibi İslam memleketlerini Türk çocuklarıyla alakadar edip heyetlerin ve büyük kişilerin dikkatini çekti.
18. Özellikle Hint'den ve Mısır'dan bütün Türkiye için çok ve teşekkürle layık yardımlar yapılmasını sağladı¹³⁴.

HEC, bünyesinde mevcut yetimlerden başka kurum dışındaki muhtaç çocuklara da yardımda bulunmuştur. İsviçre'deki Etfale Muavenet Beynelmilel Heyet-i İttihadiyesi'nin Cemiyet'in Merkez İdaresi'nde teşkil edilen Osmanlı Şubesi vasıtasıyla yaptığı yiyecek ve eşya yardımları, sözü edilen bu çocuklara dağıtılmıştır. Arpa kırması, süt, fasülye, pirinç, kakao gibi maddeler ile muhtelif cins kullanım eşyasından oluşan yardımlar, Kadıköy'de 1515, Kasımpaşa'da 1050, Topkapı'da 900, İstanbul'da 490, Beykoz'da 75, Hilal-i Ahmer Hanımlar Darüssınaası'nda 130, Beylerbeyi'nde 20 olmak üzere toplam 4180 çocuğa fukaraperver cemiyetleri murahasalarının (delegelerinin) huzurunda dağıtılmıştır¹³⁵.

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin himâyesi altında bulunan etfâl ve eytâmın bazılarının ticarete alıştırılması için şehrin geçit yerlerinde barakalar inşa edilerek buralarda ufak tefek bazı şeyler sattırılması düşünülmüştür. Bu amaçla şehrin geçit yeri olan dört beş mevkide birer baraka inşasına gerek görülmüştür. Bunun için de Cemiyet, 15 Za 1340 /10 Haziran 1922 tarihli, Dahiliye Nezareti'nden baraka inşasına Şehremaneti'nin izin vermesini talep etmiştir¹³⁶.

HEC yaptığı bütün bu çalışmalarının yanı sıra bir de yapmayı planladığı çalışmaları 1922 yılı mesai programı ile tespit etmiştir. Bu çalışmalar içinde bir Çocuk Müzesi'nin tesis edilmesi de vardır. Bu müzede çocuklarla ilgili uygulamalar, alışkanlıklar, batıl inançlar ve sonuçları, levhalar ve mülajlar ile anlatılacaktır. Çocuk

¹³⁴ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s.31.

¹³⁵ HEC., [2 Mart 1338] 1337 senesi umumi rapor ve bilanço, s.10.

¹³⁶ BOA. DH. UMVM, 96/73 (15 Zilkade 1340 /10 Haziran 1922)

sağlığının korunmasıyla ilgili fotoğraflar ve bilimsel gereçler teşhir edilecektir. Bundan başka müzenin bir kısmında canlı bir Çocuk Sıhhat Sergisi yer alacaktır¹³⁷.

1921 yılı içinde tedrisata konan Dadılık dersi 1922 itibarıyla daha kapsamlı bir tarzda gösterilecektir. Cemiyetçe manevi evlat verilmesi usulünden beklenen fayda sağlanamadığı için erkek çocukların Kalender Ziraat Yurdu'na verilmesi, kız çocukların ise bazı darüssınaalarda çalıştırılması düşünülmektedir¹³⁸.

Cemiyet 1338/1922 senesi için bir mesâi programı hazırlamıştır. Bu programda her zamanki faaliyetlerin yanında ayrıca şu çalışmaların da yapılmasını gündemine almıştır:

- 1- Çocuk sağlığının korunması amacıyla seyyar bir müze kurulması
- 2- Kalender Ziraat Yurdu'nun Cemiyet'e devrinin sağlanması
- 3- Türk Pazarı'nın açılması
- 4- Mevcûd eşyanın tombala suretiyle satılması
- 5- Çocukların san'at tahsiline sevki
- 6- Kamp teşkili suretiyle çocukların sağlığının takviyesine çalışılması
- 7- Kabiliyeti olan çocukların yatılı mekteplere kaydı
- 8- Bir bando teşkili
- 9- Şubelerin canlandırılması ve çoğaltılması
- 10- Yeni gelir kaynakları temini için evkaf vs. dairelerden yardımlar sağlanması
- 11- Vesâyet-i Etfal Kanunu'nun yürürlüğe konması için gerekli teşebbüslerde bulunulması¹³⁹.

Sıralanan bu çalışmalardan Kalender Ziraat Yurdu'nun 7 Eylül 1922 yılında yapılan bir mukavele ile Cemiyet'e devri sağlanmıştır¹⁴⁰. Çocukların sanat tahsiline sevki, bando ve kamp teşkili çalışmalarının yapılamadığı, 1923 yılı faaliyetleri olarak yine bu çalışmaların sıralanmasından anlaşılmaktadır. Yine 1923 yılı faaliyetleri kapsamında "yatılı mekteplere giden çocukların sayısı arttırılacaktır" ifadesinden

¹³⁷ HEC., [2 Mart 1338] 1337 senesi umumi rapor ve bilanço, s.14.

¹³⁸ Aynı rapor, s.14.

¹³⁹ HEC.,1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s. 23.

¹⁴⁰ Aynı rapor, s.36.

çocukların yatılı okullara kaydedildiği düşünülebilir¹⁴¹. Diğer çalışmaların ne şekilde sonuçlandığına dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

HEC, 1339/1923 yılı çalışma planında aynı maksad ve gayeden doğmuş, aynı nizamnameye tâbî, hatta kurucuları da kısmen aynı kişiler olan Ankara'daki HEC ile birleşme sağlandıktan sonra gerçekleştirilmek üzere "1339/1923 senesi mesai programı" başlığı altında yapılması öngörülen çalışmaları da şu maddeler halinde sıralamıştır:

1- Misafirhane 50 yataklı olarak idare edilecektir. Çocukların bir kısmı dışarıda sanat erbabı yanında ve müesseselerde çalıştırılacak, bir kısmına da teşkîl olunacak atölyelerde sepetçilik, dokumacılık vesâire öğretilcek ve tedrisât-ı iptidâiye ve ahlâkiye ve dîniyeye de önem verilecektir.

2- Kalender Ziraat Yurdu 100 yataklı olarak idare olunacak, ziraat ve bilhassa sebzeçilik ve bahçivanlık hakkındaki program tatbik edilecektir.

3- Satış barakaları çoğaltılacaktır.

4- Bando teşkili işine uygun bir zamanda başlanacaktır.

5- Çocukları sanat tahsiline sevk için ayrıca bir yurt, bir "sanat evi" tesisine çalışılacaktır.

6- Devlet emlakinden İstanbul'a civar bir çiftlik kiralanarak çocukların ziraatteki becerileri arttırılacak ve aynı zamanda bu yolla gelir kaynağı meydana getirilmesine gayret edilecektir.

7- İstanbul'da çocukların sağlıklarını muhafaza maksadıyla "kamp" teşkil edilecek ve aile çocuklarının da idman ve şahsi teşebbüse alışmasına çalışılacaktır.

8- Kalender'de çocukların ilk öğretim ve terbiyelerine devam edileceği gibi gelecekteki hayatlarında gerek kendilerine ve gerekse millet fertlerine yararı muhakkak olan sağlığı koruma ve ilkyardıma dair gerekli bilgiler vermeğe çalışılacaktır.

9- Kalender'de özellikle şehir çocuklarının sıhhatlerini takviye ve aynı zamanda bu usulü memleketin her tarafına yaymak amacıyla bir nümune olarak "açık hava mektebi" tesis olunacaktır.

---

¹⁴¹ Aynı rapor, s.42-43.

10- Kalender’de şimdilik az sayıda sağmal inek bulundurularak bunlardan alınacak süt ile şehrin en uygun fakir ve kalabalık bir mahallinde “Küçük Çocuklar Muayenehanesi”, “Süt Damlası” ve çocuk ölümlerini önlemek ve bu suretle nüfusun arttırılmasına hizmet etmek üzere sağlıklı çocuk bakımı hususunda annelere bir “Amelî Mektep”, fakirler için de bir “Hayrathane” tesisine çalışılacaktır.

11- İki üç sene evvelki kongrelerde teklif edilip bugüne kadar başarısız olan “sağlıklı süt” meselesinin halli Cemiyetin sermayesinin çokluğuna ve anonim bir şirket teşkili de durumun sükunetine bağlı bulunduğundan yakın bir gelecekte bu mesele ile uğraşmaya ve Kalender’de böyle bir müessese-i sıhhiye meydana getirilmesine teşebbüs edilecektir. Çocuk ölümlerinde “sağlıklı süt” ün önemini ve sağlıklı süt ile “süt damlası” ve “çocuklar muayenehanesi” nin ilişkisini takdir eden Cemiyet, iktisadî durumunun elverdiği ölçüde böyle bir müessese meydana getirmeye çalışacaktır.

12- Albüm hazırlanmasına çalışılacaktır.

13- Kadınlar için bir çayhane açılmasına çalışılacaktır.

14- Bütçedeki teşebbüsat fazlasından müsamerelerle piyangoların tertib ve ihalesine önemle çalışılacaktır.

15- Mümkün olursa yatılı mekteplere giden çocukların sayısı arttırılacaktır¹⁴².

HEC’in bunlardan başka gelecekte yapmayı düşündüğü diğer çalışmalar da, meme çocuklarına süt sağlamak, sokakta bulunan yeni doğmuş çocuklarla kimsesiz ve çok küçük çocuklar için ırdahaneler açmak, kız çocuklarına el ve ev işleri öğretmek üzere atelyeler meydana getirmek, çalışan kadınların çocuklarına bakmak üzere bakım evleri açmak, çocuklar için sıhhi ve terbiyevî yerler tesis etmek, ahlaksızlık, hırsızlık, kötü alışkanlıklara mübtela çocukların durumlarını düzeltmek için ıslahhaneler kurmak şeklinde açıklanmıştır. Ayrıca Misafirhane’ye alınmış ve alınacak çocukları mekteplere, darüleytamlara, darüssınaalara, yerleştirmek konusunda daha esaslı bir şekilde çalışılacaktır. Encümenlerin gayretiyle

---

¹⁴² Aynı rapor, s.42-43.

muayenehanelerin daha mükemmel bir hale gelmesine ve neşriyatın da daha faal bir hale getirilmesine çalışılacaktır¹⁴³.

p- Cemiyete Bağlı Kurum ve Kuruluşlar

1-Firuzğa Misafirhanesi

Cemiyet, gerek Harbiye Mektebi'nde bulunan 500 çocuğu ve gerekse peyderpey toplanıp himaye edilecek etfali iskan etmek üzere 27 Teşrin-i sani 1333 (27 Ekim 1917) tarihinde Firuzğa'da bulunan "Misafirhane"nin resmen açılışını gerçekleştirmiştir. Daha sonra Merkez-i İdare için ayrı bir bina bulmaktansa hem tasarrufa hem de güvenliğe daha uygun olacağı için Merkez ve Misafirhane'nin birleştirilmesi uygun bulunmuş ve 18 Mart 1335/18 Mart 1919 tarihinde Merkez Misafirhane'ye nakl edilmiştir. Pek küçük kimsesiz ve yetim çocukların bozulan sağlıklarına itinayı vazife addeden Misafirhane'de ayrıca bir "hamam-duş" tertibatı tesis edilmiştir. Çocuklar arasında hastalananlar derhal ayrılarak bulaşıcı hastalıklara yakalananları tedavi için burada bir de baraka yapılmıştır¹⁴⁴.

Cemiyet daha fazla çocuğa hizmet vermek amacıyla misafirhaneyi “daima dolup boşalan bir depo” şeklinde tasarlamıştır¹⁴⁵. Bu durum Cemiyet'in “Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 senesi teşekkül eden "Himaye-i Etfal Cemiyeti" nin Tarihçesi ve 1338 senesindeki faaliyeti hakkında 1339 senesinde in'ikad eden Meclis-i Umumi'ye sunduğu Umumi Rapor ve Blanço”sunda da “Misafirhane başlangıçta yüz yataklı olarak yapılmıştı. Ancak Cemiyet'in maksadı birkaç yüz çocuğa bakmakla sınırlı olamayacağından o zaman bu misafirhaneye daima dolup boşalan bir depo mahiyetini vermek uygun bulundu.” şeklinde ifade edilmektedir¹⁴⁶.

Misafirhaneye kabul edilen çocukların misafirlikleri süresince bedenlen, ruhen ve fikren gelişimleri dikkate alınarak yaşlarına göre ikiye ayrılmaları, ilk sınıfın altı yaşına kadar olanlardan oluşturulan bir çocuk bahçesi olması ve daha büyüklerden ise bir el işleri sınıfı teşkil edilmesi kararlaştırılmıştır. Çocuk bahçesindeki çocuklara; seçilmiş şarkılar, ahlakî hikayeler, terbiyevî oyunlar, temizlik, nezaket ve hüsn-i

¹⁴³ HEC., 1333 senesi umumi rapor ve planço, s.19-20.

¹⁴⁴ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve blanço, s.4.

¹⁴⁵ Okay, a.g.e., s. 32.

¹⁴⁶ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve blanço, s.5.

muamele eğitimi, el işleri sınıfındaki çocuklara ise; ahlak ve adab-ı muaşeret dersleri, okuma, yazma, hesap, kızlara örme ve dokuma işleri, erkeklere marangozluk, terbiyevî oyunlar öğretilerek eğitileceklerdir. Misafirhane’de çocuklara üç ay kalacakları bu sürenin sonunda içlerinden ahlak ve zeka ve istidad itibarıyla büyük bir kabiliyet gösterenler, hakikaten evlat ihtiyacını duyan ailelere verileceklerdir. Yine içlerinden kabiliyet gösterenlerin hayat mücadelesine atılmalarına yardımcı olmak maksadıyla fabrikalar, darüssınaalar ve bu gibi müesseselere devamları sağlanmak için isteyenlere gündüz çalışmak üzere çocuklar gönderilmesi, cemiyetin nizamnamesi gereğince on üç yaşına kadar himaye ettiği çocuklardan daha büyük yaşta olanlara ticarethanelerde iş bulunması kararlaştırılmıştır¹⁴⁷. Bu şekilde Misafirhane’ye gelen çocuklar uygun görülen ailelere “evlatlık”, ticaret ve sanayi ile uğraşan kişilerin yanına “çırak”, çeşitli okullara "talebe" olarak yerleştirilmeye ve onlardan boşalan yerlere yeni çocuklar alınmaya başlanmıştır. Misafirhane’de kalan çocuklar ilköğrenim yaşına geldiğinde yakın okullara gönderilirken bir yandan da misafirhanede çalıştırılan öğretmenler tarafından eğitilmişlerdir. 1917’den 1922’ye kadar bu misafirhaneye 2027 (iki bin yirmi yedi) çocuk kabul edilmiştir¹⁴⁸.

Evlatlık olarak verilen çocukların tamamı ayda bir defa misafirhanede toplanarak bir kardeş topluluğu meydana getirilmiştir. Bunda amaç, bu çocukları kontrol ve cemiyetle olan ilişkilerini muhafaza etmek idi. Ayrıca bir tarafa yerleştirilmeyerek misafirhanede kalan çocuklar için mümkün olduğunca bir iptidai tahsil ve terbiye vermeye de çalışılmıştır. Bu çocuklardan yatkınlığı olanlar hiç olmazsa gündüzlü mekteplere gönderildiği gibi daha çok maddi faaliyete kabiliyet gösterenleri de cemiyetin hizmetlerinde kullanılarak hayata alıştırmıştır¹⁴⁹.

2-Dispanserler (Muayenehaneler)

Cemiyet, kimsesiz sefil çocukları sokaklardan toplayarak misafirhaneye sevk ederken, diğer taraftan fakir ailelerin evladına da elini uzatma ihtiyacını hissetmiştir. Özellikle bulaşıcı hastalıkların dehşetle hüküm sürdüğü ve ilaçların işitilmedik fiyatlara mal olduğu bir devirde hasta çocukların imdadına koşmayı bir vazife olarak

¹⁴⁷ HEC., [24 Şubat 1335] 1334 senesi umumi rapor ve planço, s. 5.

¹⁴⁸ Okay, a.g.e., s. 32.

¹⁴⁹ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s.4-5.

görmüştür. Bunun için Heyet-i Merkeziye misafirhane işinin yanı başına muayenehane işini de koyarak İstanbul'da muhtelif yerlerde birer muayenehane (dispanser) açılmasına karar vermiştir¹⁵⁰. Bu karar doğrultusunda Cemiyet, çocukların ve annelerinin parasız olarak muayene ve tedavisi için özellikle fakir yatağı olan yerlerde birer muayenehane teşkil etmiştir. Bu muayenehaneler, Şehzadebaşı'nda, Kadıköy'de ve Makriköy'de (Bakırköy) açılmıştır. Bunlardan Şehzadebaşı Muayenehanesi 1 Teşrin-i sani 1333 [1 Kasım 1917] tarihinde açılarak 5 Teşrin-i sani 1334 [5 Kasım 1918] tarihine kadar çalışmıştır. Bu süre zarfında 529 hasta muayene etmiş ve 273 hastanın parasız olarak ilaçlarını vermiştir. Kadıköy Muayenehanesi Şubat 1334 [Şubat 1918] tarihinde açılarak Teşrin-i sani 1335 [Kasım 1919] tarihine kadar devam eden çalışmasında 617 hasta muayene ve 245 hastanın ilaçlarını bedava vermiştir. Makriköy (Bakırköy) Muayenehanesi Nisan 1334 [Nisan1918] tarihinden Teşrin-i sani 1335 [Kasım 1919] tarihine kadar devam ile 178 hastaya bakmış ve 81 inin ilaçlarını vermiştir. Aynı tarihlerde açılan Üsküdar Muayenehanesi'ne müracaat eden iki yüz çocuğun hepsine parasız olarak ilaç verilmiştir. Muayenehanelerce bu şekilde tedavi edilen çocukların sayısı 2211 olarak tespit edilmiştir. Bu muayenehanelerde doktorlardan Hakkı Şinasi Paşa ile Cevad Tahsin, Hacı Mehmed Emin, Hüsnü Şakir, Hayri Ömer, Rasim Ferid, Raşid Tahsin, Viktor, Kazım, Memduh, Adil, Fahri, Sadeddin, Vedad Beylerle Boyes, Birandes, Telman, Tibriyos (Tiberyos), Aknidis, Nazaryan ve Şerbetçiyan Efendiler ücretsiz çalışmışlardır. Hakkı Şinasi Paşa, Rasim Ferid, Ali Rif'at, Fahri ve Kemal Beyler de Misafirhane çocuklarının tabipliği görevini yürütmüşlerdir. Ancak muayenehaneler açmak teşebbüsüne fakir halkın bir takım alışkanlıkları yüzünden rağbet göstermemeleri, yapılan fedakarlığı karşılamadığından bu teşebbüs daha uygun şartlarda yapılmak üzere ertelenmiştir¹⁵¹.

Evlatlık olarak verilen çocukların büyük kısmı maalesef hakiki evlatlıktan çok bir çeşit hizmetkar gibi kullanıldıkları yapılan teftişlerde ortaya çıkmıştır. Birçok aile, kızları görünüşte evlatlık adıyla fakat gerçekte hizmetçilik maksadıyla almaktaydılar. Ticaret ve sanayi erbabının yanına çirak olarak verilenler de bir kısmı

¹⁵⁰ HEC., 1333 senesi umumi rapor ve planço, s.14-15.

¹⁵¹ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s. 6-7.

yalnız ayak işlerinde kullanılarak istikballerine ait ciddi bir hazırlığa tabi tutulmamışlardır. İstisna olan bazı aileler dışında çocukların ağır işlerde çalıştırıldıkları ve kötü muameleye maruz kaldıkları görüldüğünden kimsesiz çocukların evlatlık olarak verilmesi uygulamasından vazgeçilmiş ve Cemiyet, Misafirhane'de toplanan sefalet yavrularına daha geniş, daha emin ve daha esaslı mahreçler bulmak ihtiyacı hissetmiştir. Bunun üzerine Satış Barakaları, Kalender Yurdu tesisatı ve Sanat Evi teşebbüsleri bu ihtiyaçtan kaynaklanmıştır¹⁵².

3-Kalender Ziraat Yurdu

Misafirhane'de mevcut erkek çocukların günden güne attığını gören İstanbul Merkezi bedenen kabiliyeti olanları ziraat işlerine alıştırmak ve kendilerine uygulamalı ziraat göstermek amacıyla 7 Eylül 1337 [7 Eylül 1921] yılında Türk Çalıştırma Derneği ile yapılan mukavelenameye uygun olarak Kalender esaslı bir tamirden geçirilmiş ve burada uzmanlarınca hazırlanan program gereğince bahçivanlık ve küçük ekincilik müessesesi açılmıştır. O zamanlar yalnız iki müessese yani Misafirhane ve Kalender Bahçivan Mektebi mevcut idi. Mütareke esnasında sokaklardan toplanıp polis tarafından gönderilen veya hicret dolayısıyla gelen küçük çocuklar Misafirhane'de tutulmakta ve yaşı ilerleyenler Kalender'de küçük ziraate gönderilmekte idi. Büyük çocukları bahçivanlığa, ziraat işlerine ve diğer ameli sınıflara alıştırmak ve küçük yaşta bulunanları sıhhi şartlar altında himaye etmek amacıyla ayrı ayrı sahalarda çalışan bu iki müessese muhafaza edilmek istenmiş ise de Süt Damlası'nın devam etmesi için, Misafirhane'nin kirasından ve genel masraflarından tasarruf etmek ve zayıf çocuklara adeta bir sanatoryum vazifesi görmek üzere 1338/1922 senesinde Misafirhane kaldırılmış ve mevcudu Kalender'e nakledilmiştir. Böylece birleştirilen iki müesseseye Kalender Yetim Yurdu adı verilmiştir¹⁵³.

1333/1917 senesinden 1927 sonuna kadar gerek Firuzağa'daki ve gerek Misafirhanenin naklinden sonra Kalender'e kaydedilen çocukların sayısı 2332 dir.

¹⁵² HEC., 1338 senesi umumi rapor ve blanço, s.6.

¹⁵³ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi, Haziran 1925 ibtidasından Kanun-ı evvel 1926 nihayetine kadar on dokuz aylık umumi rapor ve 1927 bütçesi ve esbab-ı mucibe, İstanbul, Ahmed İhsan Matbaası,1927, s.23-28.

Bunlardan 510 çocuk aileler yanına, 296 çocuk ticarî müesseseler, bankalar, matbaalar ve fabrikalara yerleştirilmiştir. 89 çocuk yatılı, 321 çocuk gündüzlü mekteplere yerleştirilmiş, 891 çocuk beş altı sene müessesede beslenip terbiye edildikten sonra ortaya çıkan ebeveynlerine verilmiş, kısmen çocuklarını bakabilecek kadar zenginleşmiş annelerine teslim edilmiştir. 1927 senesi başına 118 çocuk devredilmiştir. Bu çocuklardan müessese ve mekteplere verilenler de olmuştur. Bunlardan: 1 tanesi İstanbul Erkek Muallim Mektebi'ne, 7 tanesi Küçük Zabit Mektebi'ne, 1 tanesi Edirne Muallim Mektebi'ne, 1 tanesi Şehir Yatı Mektebi'ne, 3 tanesi Askerî ilk mektebe, 4 tanesi Beykoz Fabrikasına, 5 tanesi Hereke Fabrikasına, 4 tanesi makarna fabrikasına, 1 tanesi makarna fabrikasına, 1 tanesi makarna fabrikasına- gündüzlü, 1 tanesi Tokatlıyan Otelinde şekerleme imali kısmına- gündüzlü, 1 tanesi Ziraat Bankasına, 1 tanesi Ferid İbrahim Bey fotoğrafhanesine, 2 tanesi Tatbikat Mektebine-gündüzlü, 2 tanesi Seyr-i Sefain idaresine olmak üzere 34 çocuk yerleştirilmiştir. Bu 34 çocuktan 3'ü geceleri müessesede kalarak 31 çocuğun yerine 55 çocuk daha kabul edilmiştir. Bir sene içinde 58 çocuk da velilerine teslim edilmiş ve sene sonunda Kalender'in mevcudu 99 çocuktan ibaret kalmıştır¹⁵⁴.

1926 yılı itibarıyla Kalender Yurdu'nun mevcudu 16'sı kız ve 93'ü erkek olmak üzere toplam 109 çocuktur. 1926-1927 zarfında çocuklardan beşi Hereke Mensucat Fabrikası'na, biri Ziraat Bankası İstanbul Şubesi'ne, biri Darüşşafaka'ya, biri İstiklal Lisesi'ne, ikisi Erkek Muallim Mektebi'ne, üçü Şamlı Mağazası'na, biri Anadolu Şimendiferleri Atelyesi'ne, ikisi Seyr-i Sefain Müdüriyet-i Umumiyesi'ne, biri Elektrik Sanat Evi'ne yerleştirilmişlerdir. Yine 1926 senesi zarfında 26 çocuk mübadeleten İnönü Şehir Yatı Mektebi'ne, 10'u Kayseri ve 5'i Adana Şehir Yatı Mekteplerine verilmiştir. Bunlardan başka ikisi Tokatlıyan Oteli'nde, biri bir fotoğrafhanede, biri ecza deposunda, biri Orozdi Bak müessesesinde çalışmakta ve akşamları yurda gelmekte idiler¹⁵⁵.

¹⁵⁴ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi, 1927 senesi ibtidasından nihayetine kadar Bir senelik umumi rapor ve 1928 bütçesi ve esbab-ı mucibe, İstanbul, Ahmed İhsan Matbaası, 1928, s.6-8.

¹⁵⁵ THEC. İstanbul Merkezi, 1925-1926 senesi umumi rapor ve 1927 bütçesi, s.29.

Kalender müessesesi 100 çocuk alacak şekilde hazırlanmışsa da mevcudunun bazı aylar 120, 140 çocuğa kadar çıktığı olmuştur¹⁵⁶. 1927 yılı itibarıyla ise Kalender'de 117 çocuk mevcuttur. Bu çocuklar yaş, terbiye, zeka ve sıhhat bakımından büyük farklılıklar gösterdiği için kurumda bir tek düzelik sağlanamamıştır. Yaşları ilerlemiş ve fakat tahsilde geri kalmış veya akli yetersizlikleri tahsillerine engel olmuş olanları kurum dahilinde ziraat faaliyetlerine yönlendirilmiştir. Daha elverişli bulunanlar müesseselerde gündüzlü olarak çalıştırılmak suretiyle bir dereceye kadar ilim ve sanat öğrenmeleri sağlanmıştır. Bunlardan başka çocuklara da Maarif İdaresince tayin edilen bir muallime hanım tarafından muntazam bir program dairesinde ders verilmektedir¹⁵⁷.

Kalender Ziraat Yurdu'nun açılmasının amacı çocukları hayata alıştırmaktır. Bu kapsamda Ziraat Yurdu'nun mesai programı şöyledir:

- “- Genel hizmetler: yatak yapmak, ortalık süpürmek, çamaşır yıkamak, sökülük dikmek, yemek pişirmek, genel temizlik,
- Hayvan İdaresi: yemlemek, tımar etmek, gübre kaldırmak, sulamak, hasta hayvanları ilaçlamak, saman çekmek,
- Dış Hizmetler: Bel, çapa, çift sürmek, tırpan vurmak, biçmek, harman dövmek,
- Muhtelif Hizmetler: yastık hazırlamak, tohum dikmek, fide yetiştirmek, bağ budamak, ağaç ve bağ yetiştirmek ve aşılama, tohum atmak, keser ve testere kullanmak, araba, saban ve saire tamir etmek, ağaç dikmek, meyve ağacı budamak, çiçek fideleri yetiştirmek, süs bahçeleri yapmak, yayıklarda yağ yapmak, sütlü ineklerin yemini hazırlamak, kuluçka makinesi kullanmak.

Uzmanlık isteyen her iş için bir iş başı (İşçibaşı/Ustabaşı) istihdam edilecektir. Sebze bahçivani, çiçek bahçivani, meyve bahçivani, bir çiftçi başı, bir inekçi, bir tavukçu, bir bağcı.

Not: En çok dikkat edilecek husus talebenin gün doğmadan en az iki saat evvel kalkmasına ve yıkanıp çay içip saat altıda umum hidemata hazır bulunmasına son derece itina edilecektir¹⁵⁸.”

¹⁵⁶ THEC. İstanbul Merkezi, 1927 senesi umumi rapor ve 1928 bütçesi, s.5.

¹⁵⁷ Aynı rapor, s.6.

¹⁵⁸ Okay, a.g.e., s.34-35.

HEC'in 1338/1922 yılı itibarıyla misafirhanesinde ve Kalender Ziraat Yurdu'nda toplam 203 çocuk bulunmaktadır. Bunlardan 26 sı kız ve 177 si erkektir. Bunlardan başka evlatlık olarak aileler yanına verilmiş olan çocuklar da sürekli olarak cemiyetin himaye ve kontrolü altında bulunmaktadır. Yatılı mekteplerde 9 kız ve 6 erkek talebe vardır. Misafirhane çocuklarından 12'si sanayi ve ticaret erbabının yanında bulunmaktadır¹⁵⁹.

Kalender'de iki yaşından altı yedi yaşına kadar çocuk mevcut olduğu için Heyet-i Merkeziye azasından çocuk hastalıkları mütehassısı Şükrü Bey'in çizdiği program dairesinde idare tarzı bir dereceye kadar değiştirilmiş, çocukların daimî olarak müşahede altında bulundurulması ve sağlıklarına itina edilmesi amacıyla 120 lira maaşla müessese müdüriyetine bir tabib tayin edilmiştir. Ayrıca çocuklara birer çift iskarpin ve terlik alınmış, iç çamaşırları ve yatak takımları değiştirilmiştir¹⁶⁰.

1929 yılı Mayısı'nda Haliç civarında Balat mevkiinde bulunan yurt binası tekrar Kalender'e nakledilmiş ve Haziran sonunda yurt burada açılmıştır. Yurtta seksen çocuk vardır. Bunlardan 6'sı kız, kalanı erkektir. Yetmiş çocuğun yurt dahilindeki anasınıfı ile Yeniköy ve Emirgan Mekteplerinde eğitimleri sağlanmaktadır. Çalışmaları Yurt müdüriyetince takip edilen bu çocukların tahsil seviyeleri takdire şayandır. Çocukların terbiye ve davranışlarındaki ilerleme de dikkatleri çekmektedir. Çocukların idare ve terbiyesinde uygulanan yeni ve pedagojik metotlar müspet neticeler vermektedir. Çocukların sağlığı konusu en fazla önem verilen hususlardandır. Bol ve temiz hava, güneş, iyi su gibi çocukların gelişimi üzerinde etkili olan amillerden azamî derecede yararlanılmaktadır. Çocuklara kalori hesabına göre temiz, sağlıklı ve besleyici yiyecekler verilmektedir. Yurda alınan birkaç çocukta görülen Trikofizi hastalığı tedavi edilerek tamamen imha edilmiştir. Yurt idaresi müessesenin üretici olmasını temin için bir takım faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu faaliyetler kapsamında olmak üzere bahçe dahilinde sebzeçilik yapılmakta ayrıca tavukçuluk ve arıcılık şubeleri ihya edilmek istenmektedir. Bunlar haricinde tavşan beslemenin de faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu faaliyet ve çalışmalara çocuklar da katılmaktadır. Yurtta

¹⁵⁹ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s.39.

¹⁶⁰ THEC. İstanbul Merkezi, 1927 senesi umumi rapor ve 1928 bütçesi, s.9.

bulunan çocuklara kabiliyetleri göz önüne alınarak gelecekte hayatlarını kazanabilecek küçük sanatlar gösterilmesinin faydalı olacağı ve bu suretle hem çocukların hayatlarının temini hem de memleketin şiddetle ihtiyaç duyduğu küçük sanat sahiplerinin sayısının arttırılması düşünülerek bütçeye tahsisat konmuştur¹⁶¹.

Kalender Yurdu'nda çocuklar için bir çalışma atölyesi meydana getirilmesi öteden beri istenmekte olmasına rağmen yurt binasının hükümet tarafından Emlak Bankası'na devredilmesi ve bu binanın bankaca satılığa çıkarılması sebebiyle bu istek gerçekleştirilememiştir¹⁶².

Kalender Yurdu kimsesiz ve bakımsız çocukların barınmaları, talim ve terbiyeleri için gerekli bir kurumdur. 1930 yılı itibarıyla burada 80 çocuk bulunmaktadır. Bunların 5'i kız, 75'i erkektir. Otuz çocuk yurt dahilinde bulunan ana sınıflarında; yirmi dört çocuk Yeniköy İlkokulu'nun ikinci üçüncü sınıflarında ve altı çocuk Emirgan Okulu'nun beşinci sınıfına devam etmek suretiyle eğitimleri sağlanmaktadır. Çocukların tahsil seviyeleri emsalleri arasında takdire şayandır. Geçen sene bir iki çocukta görülen Trikofî hastalığı bu sene tamamen yok edilmiştir. Yaşları ilerleyen çocuklardan üçü bu sene Karacabey Harası'na yerleştirilmiştir. Geçen sene de buraya yerleştirilen dört çocuk ile beraber haradaki çocuk sayısı yediye ulaşmıştır¹⁶³.

Kalender Yurdu binası hükümetçe Emlak Bankası'na devredildikten sonra banka tarafından acilen satılmak istenmiştir. Binanın elden çıkmaması için Merkez-i Umûmî nezdinde teşebbüslere başlanmış ancak tahliyenin söz konusu olması durumunda yeni sene bütçesine yurt kirası bedeli olarak yıllık bin iki yüz lira tahsisat konulması uygun bulunmuştur¹⁶⁴.

HEC'in Türkiye Himayei Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi, 1930 yılı başından sonuna kadar bir senelik umûmî raporunda, yurt çocuklarından eğitimlerini bitirip

¹⁶¹ Türkiye Himayei Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi, 1929 senesi iptidasından nihayetine kadar bir senelik umûmî rapor, İstanbul Zelliç Biraderler Matbaası, Beyoğlu Yazıcı sokak, 1930, s.5-8.

¹⁶² Türkiye Himayei Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi, 1930 senesi iptidasından nihayetine kadar bir senelik umûmî rapor, İstanbul Zelliç Biraderler Matbaası, Beyoğlu Yazıcı sokak, 1931, s.5.

¹⁶³ Aynı rapor, s.8.

¹⁶⁴ Aynı rapor, s.8-9.

meslek sahibi olanların isimlerinin ilan edildiğini görüyoruz. Buna göre bu çocuklardan Cahit Efendi Harbiye Mektebi'ni bitirerek zabıt vekili olmuştur. Yine yurt etfalinden Ahmet Efendi Muallim Mektebi'ni bitirmiş ve Adana Merkez Mektebi'ne öğretmen tayin edilmiştir¹⁶⁵.

4-Encümenler

Cemiyet oldukça geniş bir çalışma alanına sahipti. İstanbul ve taşrada bir çok şubeler kimsesiz etfali bir yere yerleştirenceye kadar sokak köşelerinden kurtarıp iskan edebilecek misafirhaneler, fakir ve hasta çocukları parasız tedavi edecek muayenehaneler yapmak, suça ve ahlaksızlığa sevk edilen yavrular için ıslahhaneler, çalışmağa mecbur kadınların çocuklarına bakacak bakımevleri tesis etmek, çocukların sıhhati, talim ve terbiyesi, hukuki durumları hakkında incelemelerde bulunmak, himaye-i etfal meseleleri için neşriyat ve teşvikat icrasıyla halkı bu amaca yöneltmek gerekiyordu. Heyet-i Müessise bu ağır işi amaç ve vazifeleri ayırmak suretiyle çözmek istedi ve ayrı ayrı heyetler kurmak esası kabul edildi. Çocuklar için hukuki ve sıhhi tedbirler düşünmek, himaye-i etfal meselesi hakkında neşriyatta bulunmak üzere nizamname hükümlerine göre **Hukuk, Neşriyat ve Sıhhiye Encümeni** adlarıyla üç daimî encümen teşkil edildi¹⁶⁶.

Bu encümenler Heyet-i Merkeziye'ye verilen önemli vazifeleri tedkik ve Cemiyetin geleceğe yönelik çalışmalarının esaslarını belirlemek üzere Nizamname-i Esasi'ye dayanılarak teşkil edilmişlerdir. Bunlardan:

A-Hukuk Encümeni: Çocuklar hakkında işlenen suçlara ve sıbyan muhakeme ve cezâ usullerine ilişkin birçok ilmî araştırma yaparak bazı raporlar hazırlamış ve bunlardan bir kısmı Cemiyet'e mensub mebuslar tarafından kanun teklifi olarak Meclis-i Mebusan'da da görüşülmüştür. Bundan başka Encümen himaye-i etfal ve yapılacak genel yardımlarla ilgili Avrupa medeni milletlerinin kanunları hakkında da birçok araştırma ve incelemelerle meşgul olmaktadır.

---

¹⁶⁵ Aynı rapor, s.9-10.

¹⁶⁶ HEC., 1333 senesi umumi rapor ve planço, s.5-7.

B-Neşriyat Encümeni: Cemiyet'in, himaye-i etfal düşünce ve amacının yayılması için (Himaye-i Etfal Risalesi) adıyla bir mecmua çıkarılmasını uzun uzadıya görüşmüş ve bir talimata bağlamış ise de kağıt tedarikinde görülen imkansızlık sebebiyle 1334/1918 yılı itibarıyla bu istek gerçekleşmemiştir. Bundan başka Neşriyat Encümeni, Cemiyet adına basılacak kitaplar, verilecek konferanslar vs. her çeşit neşriyat hakkında da yetkilerini belirlemiş ve Cemiyet'in neşriyatı bir kitap ve bulletin silsilesi vücuda getirmekle uğraşmıştır. Zaman ve mekanın sınırlı olması yüzünden Neşriyat Encümeni'nin çalışmaları meydana çıkamamış¹⁶⁷ bu faaliyetler daha çok şahsî ve münferid teşebbüsler halinde kalmıştır¹⁶⁸.

C-Sıhhiye Encümeni: Bu encümen çocukların himayesine, daha evlenirken sağlık şartlarının temininden başlamış, hamilelik ve doğum konusunda neşriyat yaparak ve konferanslar vererek ilmî bilgilendirmede bulunmayı, çok önemli olan ebelik sanatının bilimsel bir hale getirilmesini sağlamayı görevi saymıştır. Çocuk bakımı hakkında dersler ve konferanslar verilmesini, kitap neşri ile bilginin yayılmasını, hasta çocuklar için muayenehaneler, tedavihaneler, sanatoryumlar tesisini, okullarda sağlık şartlarının tamamlanmasını zaman ve imkan dairesinde temin etmek de görevleri arasındadır. Bundan başka Sıhhiye Encümeni, memedeki çocuklar için gerekli olup piyasada bulunmayan lastik meme başlarının getirilmesi, memede ve emzikte bulunan çocuklar için sağlıklı ve besleyici halis süt tedariki gibi teşebbüslerde de bulunacaktır. Encümen ayrıca, Vezneciler'de açılan dispanserin fennî olarak yapılmasına da çalışmaktadır¹⁶⁹. **Encümen**, Misafirhane'deki çocukların sağlığıyla yakından ilgilenmektedir. Buradaki otuz beş çocuğa boğaz, kulak ve burun ameliyatı yaptırılmış, veremli üç çocuk da Etfal Hastahanesi'nde tedavi görmektedir. Cemiyet çocuklarının dışında civarda bulunan nümune mekteplerinde iki yüzden fazla çocuğa tifo ve çiçek aşısı yapılmıştır. Çoğunluğu muhtaç ve ailesiz olan bu çocukların gerekli görüldükçe sağlık ihtiyaçları Cemiyetçe karşılanmaktadır¹⁷⁰.

Görüldüğü gibi HEC teşkil ettiği üç encümen ile çalışmalarını koordine etmiştir. Ancak ihtiyaç halinde Maliye ve Müsamere encümenleri de

¹⁶⁷ Aynı rapor, s.16-17.

¹⁶⁸ HEC., [2 Mart 1338] 1337 senesi umumi rapor ve bilanço, s.10-11.

¹⁶⁹ HEC., 1333 senesi umumi rapor ve planço, s. 17.

¹⁷⁰ HEC., [2 Mart 1338] 1337 senesi umumi rapor ve bilanço, s.10-11.

oluşturulmuştur. Bu encümenler henüz istenilen seviyede faaliyette bulunamamakla birlikte Heyet-i Merkeziye'yi ihtisasları kapsamında aydınlatmışlardır. Sıhhiye ve Hukuk encümenlerinin onayıyla çocukların sağlık ve haklarının korunması için misafirhanedeki çocuklara ait muamelelerin safhaları tanzîm edilip her çocuk için taahhüdnameler ve yoklama varakaları hazırlanmıştır. Ayrıca misafirhanede ihtiyacı karşılayacak bir hamam yaptırılarak çocukların her birine mahsus ayrı tuvalet eşyası da alınmıştır. Hukuk Encümeni etfâlin kayıt ve kabûlü ve evlatlığa verilmesi için bir talimatname projesi hazırlamıştır. Bundan başka zamanı geldiğinde kanuniyeti teklîf edilmek üzere Vesâyet Kanunu hakkında incelemeler de yapılmıştır. Neşriyât Encümeni'nin faaliyet alanı çok geniş ve önemli olup bu husûsda mahallî matbuatın HEC'ne yardımları beklenmektedir. Encümen üyelerinin isimleri ise şöyledir:

Hukuk Encümeni- Reis: Servet Bey, âzâ: Orfanidis Efendi, Talat, Subhi Ziya, Süleyman Hikmet, Fuad Hulusi Beyefendiler.

Sıhhiye Encümeni- Reis: Doktor Hakkı Şinasi Paşa, âzâ: Hadiye Selim Sırrı ve Fethiye Reşid Hanımefendilerle Doktor Refik Münir, Doktor Fuad Kamil, Doktor Zeki, Doktor Niyazi İsmet, Doktor Orhan Tahsin, Doktor Haydar İbrahim Beyefendiler.

Neşriyat Encümeni – Reise: Naile Hamdi Hanımefendi, âzâ: Safiye Hüseyin Hanımefendi, Doktor Viktor, Celal Sahir, Asım, Doktor Kenan Tefvik, Doktor Galib Ata, Selim Sırrı Beyefendiler¹⁷¹.

5-Süt Damlası

Süt damlaları HEC'in başlattığı ilk çalışmalar arasında yer almaktadır. Bu kuruluşlar herhangi bir sebepten anne sütünden yoksun kalan veya anne sütü yetmeyen çocuklara ve hastalara mikropları öldürülmüş iyi süt vermek amacıyla teşkil edilmiştir. Savaş döneminde ülkenin içinde bulunduğu büyük sorunların başında çocuk ve hastalara sağlıklı süt tedariki gelmekte idi. Bu sorunun boyutlarını anlatmak açısından şu ifadeler dikkat çekicidir:

“Umumi harp belası memleketi yakıp kavurduğu vakit zavallı yavrular içecek süt değil, yiyecek ekmek bile bulamıyorlardı. Bu gün Himaye-i Etfal Cemiyetinin vücuda

¹⁷¹ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s. 18-19.

getirdiği Süt Damlası evi sayesinde her yıl yüzlerce yavrunun ölümden kurtulduğunu görüyoruz .. Çocuk kıranının başlıca sebebi süttür. Temiz ve gıdalı süt içemeyen, ana sütünden her ne sebeptense mahrum kalan bebekler, midelerinin hazmedemediği şeyleri yediklerinden, ister istemez, mideleri bozuluyor, ishale tutuluyor, yavaş yavaş kuruyup sönüyorlar¹⁷²”.

Küçük Çocuklar Muayenehanesi ve Süt Damlası ilk defa Fransa'da Boden tarafından 1892 senesinden önce Şarite Hastanesi'nde kurulmuştur¹⁷³. Türkiye'deki kuruluşu ise İstanbul'un işgali yıllarına rastlamaktadır. İstanbul işgal altındayken Fransız General Palle'nin girişimleriyle Fransız Kızılhaçı'na bağlı Fransız Madamlar Cemiyeti, Türk çocuklarına yardım için Küçük Çocuklar Muayenehanesi- Süt Damlası adında bir çocuk bakım yurdu kurdular. Bu yurt, Beyazıt- Laleli'deki Seyyid Hasan Paşa Medresesi ile sebilinde faaliyet gösteriyordu. Temmuz 1924 yılında Süt Damlası yurdu Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne bağlandı ve o sırada Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi Reisi olan Besim Ömer Paşa'nın yönetimine verildi¹⁷⁴.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi 1340-1341 senesi kongresinde okunan raporda, Süt Damlası'nın HEC'e bağlanmasıyla ilgili bilgilere ulaşmaktayız. Buna göre; 1922 yılında sadece Türk ve müslüman çocuklarına mahsus olmak üzere Fransız Salib-i Ahmeri Hanımlar Cemiyeti tarafından kurulan ve Vezneciler'de Darülfünun karşısındaki sebil dahilinde faaliyet gösteren Süt Damlası, 1924 yılının Temmuz ayı başından itibaren HEC'e devredilmiştir. Bu tarihte Salib-i Ahmer Cemiyeti Fransız Madamlar Heyeti mali kriz dolayısıyla müesseseyi geçici bir süre için HEC'e bırakmışlardı. O sırada yaklaşan bayram münasebetiyle çocuklara kuduk, giyecek, fakir ve emzikli annelere erzak verilmesi merasiminde bulunmak üzere HEC Heyet-i Merkeziye azası ve Şehremini ve Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Müdürü beylerle diğer kişilerin yanı sıra Fransız Salib-i Ahmeri Madamlar Heyeti de davet edilmişlerdir. Bu merasimden birkaç gün sonra

¹⁷² Turgay Çavuşoğlu, a.g.m., s. 469.

¹⁷³ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi 1340-1341 senesi kongresinde kıraat olunan raporla 1340 Mayıs ibtidasından 1341 senesi Mayıs nihayetine kadar on üç aylığa mahsus umumi rapor, bütçe ve blançolar ve müfettiş raporlarıyla kongre mukarreratı, İstanbul, Hüsn-i Tabiat Matbaası, 1926, s.10.

¹⁷⁴ Murat Civaner, Yeşim Işıl Ülman, “Her Şey Çocuk İçindir”, **Türk Pediatri Arşivi Dergisi**, 2009, Sayı:44:112-4, s.113.

Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Müdürü tarafından bundan sonra yabancı hayır cemiyetleri tarafından hayır müesseseleri tesisine ve Mütareke'yi müteakip açılacak olanların devamına izin verilemeyeceğine dair bir yazı gelmiştir. Bu yazı üzerine durum Fransız Salib-i Ahmerinden bir kişiye haber verilmiş ve bu kişinin Paris'teki merkezi ile haberleşmesinden sonra Süt Damlası'nın idaresinden vazgeçilip bütün malzemesiyle HEC'e bırakılması kararlaştırılmıştır¹⁷⁵.

Süt Damlası'nın bu yeni durumu Fransız Madamları Cemiyeti Komitesi Başkanı Madam De Kloziyer tarafından bir yazı ile¹⁷⁶, Doktor Besim Ömer Paşa'ya da bildirilmiştir.

Süt Damlası fakir ve pek zayıf gebelere, zaruret dolayısıyla beslenemediklerinden sütleri azalan ve çocuklarına yetmeyen annelere yiyecek vesair suretle ve çocuklara süt vererek yardımda bulunan bir kuruluştur. Bu kuruluşun bir de muayenehanesi vardır. Burada her gün altmış ve daha fazla çocuk muayene edilmektedir. Ayrıca Süt Damlası'nın önemli bir hizmeti de ziyaretçi hastabakıcılar ile memlekette çocuk bakım usulünün ve hıfzıssıhha şartlarının yaygın hale getirilmesine çalışmaktır¹⁷⁷.

---

¹⁷⁵ THEC. İstanbul Merkezi, 1340-1341 senesi umumi rapor, bütçe ve blançolar, s.7.

¹⁷⁶ Sözü edilen yazı şöyledir:

"Doktor Besim Ömer Paşa'ya

Efendim

Fransız Salib-i Ahmer'i tarafından İstanbul'da tesis edilen Süt Damlası'na verilecek şekl-i hal hakkında Salib-i Ahmer Madamlar Heyeti'nin İstanbul Komitesi 6 Kanun-ı sani 1925 tarihli iş'arınızı üzerine Paris Merkez-i Umumisi'nden talimat talep etmişidi.

Merkez-i Umumimizden aldığımız cevapta Fransız Madamlar Heyeti'nin tesisgerdesi olan işbu müessese-yi hayriyeye sebk eden hidemat-ı güzideleriyle kıymetdar muavenetlerinin mukabele-i şükranı olmak üzere İstanbul Süt Damlası'nda mevcut malzemenin nâm-ı âlînize terk ve teberru'u zımında komitemize mezuniyet ita edildiğinin taht-ı karara alındığı iş'ar edilmektedir. Bundan mâ'da, Salib-i Ahmer Paris Merkez-i Umumisi bir nişane-i şükran olmak üzere zât-ı vâlânıza ma'berat iftihar madalyası tevcih ettiğini ve Süt Damlası'nda mevcut malzeme ile işbu madalyanın teslim ve tevdi'ine acizinin memur olduğumu tebliğ ile mes'ud ve bahtiyarım. Bu vesile ile müessesemiz hakkında râyegân buyrulan lütuflarınıza en harr teşekkürâtımın tecdid ve tekrarına müsaade etmenizi rica eylerim efendim.

Reise

J.De Kloziyer", Bunun için Bkz. THEC. İstanbul Merkezi, 1340-1341 senesi umumi rapor, bütçe ve blançolar, s.8-9.

¹⁷⁷ Aynı rapor, s.15.

Süt Damlası'nın tabibi Doktor Safiye Ali Hanım'dır. Safiye Ali Hanım "Küçük Çocuklar Muayenehanesi ve Süt Damlası" adıyla bir eser de yazmıştır¹⁷⁸.

Süt Damlası'nın arka tarafında ve bitişiğinde bulunan medrese, Maarif Vekaleti'nden Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne terk edilmiştir. Medresenin de buraya katılması üzerine Süt Damlası, eskiden yalnız sebil müstemilatından sayılan üç oda ve aşağıda su dağıtım mahallinden (şu anda mutfak) başka, büyük bir çocuk muayene ve suni güneş "ultraviyole" mahalli olarak kullanılan geniş bir salona, camekan ile ayrılmış bir bekleme yerine, bir çeşit açık hava mahalline dönüştürülerek küçük çocukların barınmasına "poponiyer" ve ziyaretçi hasta bakıcıların ikametine mahsus galeriye, çocuk müzesine, laboratuara sahip oldu. Müessesenin ortasında duvarları tamir edilen ve yazın zayıf çocuklara güneş ve kum banyosu uygulanan iki kısım bahçe yer alır. Bu durumda Süt Damlası'nın mevcut hali çocuk muayenehanesi, süt damlası, çocuk perhiz mutfağı, tabii ve suni güneş banyosu şeklini almıştır. Medresenin imarı ve çağdaş bir hale getirilmesi için HEC Heyet-i Merkeziyesi çok çaba harcamıştır¹⁷⁹.

Süt Damlası iki kısımdan ibarettir:

1 -Asıl Süt Damlası (Eski Sebil)

Alt katta; Süt mutfağı, süt muayenehanesi, sütü mikroplardan arındırmaya mahsus yer, Süt dağıtım yeri, annelerin süt alması için bekleme yeri bulunmaktadır.

Üst katta; çocuklar kaydedilir, gerektiğinde banyo yaptırılır, gece ve gündüz kalmak üzere kabul edilenler yatırılır. Burada kayıt ve kalem odası, kışın nöbetçi hastabakıcı odası, Tabip ve ziyaretçilere mahsus oda bulunmaktadır.

Asıl Süt Damlası'nda, muayene ve tahlil olunan süt, doktorun uygun bulduğu şekilde çocukların yaşlarına, hazım derecelerine göre hazırlanır ve şişeler içinde dağıtılır.

2- İlave edilen Kısım (Eski Medrese)

- Kışın müracaat eden anne ve çocuklara mahsus camekanlı bekleme yeri,

¹⁷⁸ Aynı rapor, s.18.

¹⁷⁹ THEC. İstanbul Merkezi, Haziran 1925-1926 senesi umumi rapor ve 1927 bütçesi, s.1, 11.

- Çocukları muayeneye mahsus salon (medrese halinde iken mihraplı dersane), burada kemik hastası çocuklara ultraviyole uygulanır, konferanslar verilir.
- Daha memede olan ve memeden kesilen küçük çocukların hava almalarına ve kum üzerinde oynamalarına mahsus bahçe,
- Zayıf ve ırsî hastalıklara yatkın çocukları bol hava ve güneş istirahatinde buldurmaya ve tedavi etmeye mahsus etrafi açık kubbe ve sütunlar altındaki galeri,
- Yangın yerlerinde, izbelerde, harabeliklerde ebeveyni yanında yaşayan ve her türlü sağlık tedbirinden mahrum çocukları geçici olarak bir iki gün kabul ve gözetimi altında tedavi etmek üzere iki üç yataklı odalar,
- Hazım rahatsızlığı çeken çocukların perhiz mamalarının hazırlandığı ve annelere gerekli tedbirlerin gösterildiği perhiz mutfağı ile küçük muayene ve tahliller için mini mini bir laboratuvar,
- Fakir ailelere çocuk çamaşırı dikmek, beşik gibi odadan odaya taşınabilir sepet ödünç vermekle ilgilenen HEC.'e bağlı Anneler Birliği heyetinin toplantı ve çalışmalarına mahsus oda,
- Süt Damlası ve bağlı teşkilatında çalışacak ve dışarıda çocuklar hakkında bilgi almak üzere ailelerin yanına gönderilecek ziyaretçi hastabakıcıların ikamet ettikleri hücreler,
  - Depo olarak kullanılacak yer,
  - Çamaşır yeri,
  - Hademeye mahsus oda,
  - Odun ve kömürlükten ibarettir¹⁸⁰.

Süt Damlası Talimatı'na göre Süt Damlası'nda:

- Haftada üç gün fakir küçük çocuklar muayene olur, bunlardan ihtiyacı olanlara tıbbî kontrol altında mikroplardan arındırılmış süt verilir.
- Kayıtlı çocuklar haftada bir gün muayene edilerek gelişimleri takip olunur ve kontrol altında bulundurulur.
- Sütten başka yaşı ilerleyenlere mama için un, fosfatin, taze sebze ve hatta meyve verilir.
- Kayıtlı ve hasta olanlar hergün tedavi edilir.

---

¹⁸⁰ Aynı rapor, s. 56-58.

- Kayıtlı olmayanlardan müracaat edenler haftada iki gün muayene ve tedavi olunur.

- Fakir olanlara parasız ilaç verilir, aşı yapılır.

- Zayıf ve kansız olanlar haftada üç gün bahçede güneşlendirilir.

- Kemik hastalığına yakalananlara suni güneş ışığı “ultraviyole” verilir.

- Senede bir iki defa milli ve dini bayramlarda çocuklara çamaşır ile annelere, Birlik’te kayıtlı fakir gebelere sepet, beşik ve çocuk çamaşırını verilir.

- Annesi hastanede, doğumhanede veya evinde fakat veremli olan veya banyoya sokulmak, lavman gibi bazı tedbirlerin tatbikinde zorluk çeken çocuk geçici olarak “yuvaya-poponiyer” alınır¹⁸¹.

Süt Damlası’nın görevleri

1- Çocuklar haftada üç gün muayene edilmektedir. Bundan başka hariciye, göz, asabiye, kulak, boğaz burun mütehassısları da haftada birer gün parasız olarak muayene ettikleri anne ve çocukları hasta oldukları takdirde tedavi etmektedirler.

2- Kayıtlı çocuklar haftada bir gün tartılıp muayene ve gıdaları hesap edilerek tayin olunmakta, hasta olanlar tedavi edilmekte ve gerektiğinde ilaçları da parasız verilmektedir.

3- Mama çağına gelen çocuklara mamalar hazırlanıp verilmekte, bazılarında pirinç unu, şeker, sebze vs. verilmektedir.

4- Kayıtlı olmayan çocuklar da muayene edilmekte, gıdaları tayin edilerek hasta olanlarına reçeteler verilmektedir.

5- Kemik hastalıklı ve zayıf çocuklara gerektiğinde ultraviyole yapılmaktadır.

6- Gerek muayene gerek süt almak için gelen bütün çocuklara kum ve güneş banyosu tatbik edilmektedir.

7- Annelere çocuk bakımı hakkında öğütler verilmektedir¹⁸².

Süt Damlası’nın yardım faaliyetleri

1- Herhangi bir sebepten dolayı anne sütü alamayan veya sütü yetersiz süt çocuklarına mikropsuz süt ve hasta olanlara gerektiğinde parasız ilaç verilmektedir.

¹⁸¹ Aynı rapor, s. 55.

¹⁸² THEC. İstanbul Merkezi, 1927 senesi umumi rapor ve 1928 bütçesi, s.12-13.

2- Anneler Birliği tarafından tedarik edilen çocuk çamaşırları yılın muhtelif aylarında ve en çok bayramlarda fakir çocuklara ve yeni doğmuş çocuklara teferruatıyla (amaşır, kundak, yatak, ocuk sepeti) verilmektedir.

3- Damla'ya gelen bütün çocuklara tberkolin aşısı yapılarak hasta olanlar için gerekli tedbirler alınmakta ve dalefrenc (firengi hastalığı) için Vaserman teaml tatbik edilmektedir.

4- Mama ağına gelmiş çocuklara mamalar verilmektedir.

5- Gerektiğinde bütün çocuklara muhtelif aşılar yapılmaktadır.

Damla'da sütler günü gününe hazırlanıp çocuklara iirilmek üzere annelere yazın saat 11'de, kışın ise birde teslim olunmaktadır. Bu sütler 1927 yılında Avrupa'dan özel olarak getirilen 1180 adet ağızları lastikli, yaylı kapaklı ve sağlıklı şişelerle dađıtılmaktadır¹⁸³.

Damla'da başlangıçta muayene ve yardım edilen ocuk sayısı kırk beş iken 1926-27 yılı itibarıyla yüz ona yükselmiştir. Müessesede kayıtlı ocuktardan başka Süt Damlası muayenehanesine dışarıdan getirilen ve sayıları ayda altı yüzü geçen etfalın tedavileri ve gelişimleri takib edilmektedir¹⁸⁴.

1930 yılı itibarıyla Müessesede haftada dört gün çocuklar, ocuk hekimi tarafından muayene edilmektedir. Ayrıca gerektiğinde çocuklar hariciye, göz, asabiye, boğaz ve burun mtehasıslarına gönderilerek parasız bakılmaları sağlanmıştır. Süt verilen çocukların haftada bir ağırlıkları muayene edilmekte, mama çağına gelen çocuklara mamalar hazırlanmakta, gıdaları hesaplanmaktadır. Müesseseye kayıtlı olmayan çocuklar da muayene edilmekte ve gıdaları hesaplanarak hasta olanlara reçeteleri verilmektedir. Kemik hastalıklı ve zayıf çocuklara gerektiğinde ultraviyole yapılmaktadır. Çocuklara kum ve güneş banyosu yapılmaktadır. Annelere ocuk bakımı hakkında gtler verilmektedir¹⁸⁵.

Süt Damlası'nın raporuna göre, damla binasının durumu modern ve sağlıklı olmaktan çok uzaktır. Bina damlanın malı olmadığı için fazla para harcayarak

¹⁸³ Aynı rapor, s.13-14.

¹⁸⁴ THEC. İstanbul Merkezi, 1925-1926 senesi umumi rapor ve 1927 bdcesi, s.11.

¹⁸⁵ THEC. İstanbul Merkezi, 1929 senesi umumi rapor, s.8-9.

modern bir hale getirmek imkanı yoktur. Bundan dolayı yeniden ve sihhî şartlara uygun bir Süt Damlası inşası gerekli görülmektedir¹⁸⁶.

1933-1934 yılı itibarıyla Süt Damlası müessesesinde bir sene içerisinde 2158 çocuk tedavi edilmiş ve ilaçları yapılmıştır. Müessesede ayda ortalama 2724 çocuğa şekerli, mikropsuz süt verilmiş ve çocuk sayısı yıl içinde 32694'e ulaşmıştır. Ayrıca 15 çocuk ultraviyole aleti ile tedavi edilmiştir¹⁸⁷.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul Merkezi 1934-1935 yılı kongresinde okunan Umumî Rapor'dan öğrendiğimize göre, doğrudan doğruya İstanbul Merkezi tarafından idare edilen ve masrafları Merkezce karşılanan Süt Damlası kurumunda eskisi gibi haftada üç gün müracaat eden fakir ve hasta çocuklar muayene edilmektedir. Bir ultraviyole aleti daha alınarak alet sayısı ikiye çıkarılmış ve 88 çocuğun ultraviyole tedavisi yapılmıştır. Yazları Cumartesi, Pazartesi ve Çarşamba günleri Süt Damlası'nda bulunan kumlukta doğal güneş tedavisi de yapılmaktadır. Her ay başı kurum doktoru tarafından annelere çocuk bakımı öğretilmekte, sağlık öğütleri verilmekte ve nasıl mama yapılacağı gösterilmektedir. Çocuk hastalığına yakalanan çocukların muayene ve tedavileri yapılmaktadır. Kuruma bir sene zarfında 3000 çocuk müracaat etmiş bunların 2108'i parasız olarak tedavi edilmiştir. Annelerinin sütü yetersiz, babası ölmüş veya askerde veya işsiz olan fakir çocuklara doktorun tayin ettiği ve fenni usullerle hazırlanmış şekerli süt parasız olarak verilmektedir¹⁸⁸.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul Merkezi 1943-1944 yılı kongresinde okunan Umumî Rapor'unda geçen "Süt Damlası'nın 23 senelik bir mazisi vardır. İlk defa mütareke zamanında Fransızlar tarafından tesis edilen bu müessese merhum Besim Ömer Paşanın şahsına terk edilmiştir. İşte o tarihten itibaren İstanbul Vilayet merkezi burasını idâre etmektedir." ifadesinden anlaşıldığı

---

¹⁸⁶ THEC. İstanbul Merkezi, 1930 senesi umumi rapor, s.11.

¹⁸⁷ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi 1933-1934 senesi kongresinde okunan umumî rapor, Merkez ve Şubelerin bir senelik icraatı ile bütçeleri ve kongrenin kararları, İstanbul Alâeddin Matbaası, 1934, s.16.

¹⁸⁸ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul Merkezi 1934-1935 yılı kongresinde okunan Umumî Rapor, Merkez ve kolları bir yıllık icraatı, Ahmet İhsan Basımevi Ltd., 1936, s.11.

üzere bu müesseseler uzun yıllar varlıklarını sürdürmüşler¹⁸⁹ ve aynı zamanda dönem itibarıyla yaygın olan çocuk ölümlerini önlemek, annelere bebek bakımı konusunda eğitim vermek, nüfusun arttırılmasına yardımcı olmak gibi önemli bir ihtiyaca da cevap vermişlerdir¹⁹⁰.

6-Anneler Birliği

Anneler Birliği, 16 Kânûn-ı sâni 1341/ 16 Ocak 1925 tarihinde HEC İstanbul Merkezi'nde kurulmuştur. İdare Heyeti, Süt Damlası tabibi ile ikisi HEC merkezi hanım üyelerinden ve dört hanım da dışarıdan seçilmek üzere yedi kişiden oluşur. Birliğe hayırsever kişiler katılır ve kendilerine fahrî aza adı verilir. HEC İstanbul Merkezi reisi veya reisin HEC azasından vekil tayin edeceği bir kişi Birlik Heyeti müzakerelerine katılır. Anneler Birliği'ne ayda yarım, senede altı lira veren hanımlar aslî üye ve maddi ve manevi fevkalade yardımda bulunanlar fahrî (şeref/onur) üye sayılırlar. Birliğin amaçları için çalışan fakir kadınlar da Birlik azasından sayılırlar. Anneler Birliği şimdilik haftada bir gün Süt Damlası'nda veya merkezde ayrıca tahsis olunan odada toplanır¹⁹¹.

Bu heyet şehrin çeşitli yerlerinde çocuk büyütme fenninin tamimi (genele yayılması) amacıyla konferanslar verecek ve uygun yerlerde çocukların sıhhatine ait sinema filmleri gösterecektir. Yine uygun mahallerde küçük çocuklar muayenehanesi açılarak belli günlerde çocukların sağlıkları kontrol edilecektir. Gelecek sene için çocuklarla ilgili fennî, sıhhî ve felsefî bilgileri içeren bir takvim hazırlanacaktır. Aynı zamanda meme çocuklarının sağlıklarına dair ayrıntılı ve kısım kısım neşriyatta bulunulacaktır. Çocuklara ait kanun hükümleri ve sağlık nizamları tetkik edilerek kanun maddeleri tanzim edilecektir¹⁹².

¹⁸⁹ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul Merkezi 1943-1944 yılı kongresinde okunan Umumî Rapor, Merkez ve Kolların bir yıllık icraatı, s.49.

¹⁹⁰ Makbule Sarıkaya, **Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2011, s. 124.; Hakan Acar, **Cumhuriyetin Çocuk Refahı Politikasını Yapılandıran Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)**, Ankara, Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı, Yayın No: 2.1, Kasım 2005, s. 142.

¹⁹¹ THEC. İstanbul Merkezi, 1925-1926 senesi umumi rapor ve 1927 bütçesi, s.96.

¹⁹² THEC. İstanbul Merkezi 1340-1341 senesi umumi rapor, bütçe ve blançolar, s.21.

Anneler Birliği'nin görevleri

- Muhtaç ve fakir gebelerin haftada bir gün Süt Damlası'nda veya başka bir yerde muayenelerini yapar.

- Bunların hüviyet ve adreslerini kaydeder.

- Gebeleri evlerinde ziyaret ile sağlık şartlarını sağlamaya çalışır.

- Kundak takımı, sepet, beşik, çamaşır hazırlar.

- Belediyelerin yardımını sağlamak için gerekli teşebbüslerde bulunur.

- Birlik Heyeti aralarında bir reis, bir muhasebe memuru ve bir katip seçerler.

Birliğe ait muhaberat reisin imzasıyla cereyan eder. Hastabakıcılardan biri katibe yardım eder.

- Birlik Heyeti annelere yardım ile mükellef olup Süt Damlası teşkilatının işlerine müdahale edemez.

- Birlik, gebelik zamanında doğururken ve doğurduktan sonra muhtaç kadınlara yardım eder ve anneleri de bu yardıma iştirake çalışır.

- Anneler Birliği, annelerin birbirlerine yardım etmesi esasına uygun olarak kurulmuştur. Zenginler fakirlere yardım edecek fakat fakirler de muhtaç olmadıkları zaman uygun şekilde Birliğe dahil olacaklar ve yardıma katılacaklardır.

- Her kadın Anneler Birliği'nin yardımcı üyesi sayılır. Her anne diğer anneye yardım ile mükelleftir.

- Anneler Birliği muhtaç annelere dolayısıyla daha anne karnında veya doğmakta veya doğmuş olan çocuklara yardım eder.

- Anneler Birliği muhtaç gebe kadınları himaye eder ve bu himayeye şefkat sahiplerini ve belediyeleri katılmaya teşvik eder.

- Evsiz olanlara sağlıklı bir yuva temin eder.

- Fakir olanlara yeterli gıda yardımında bulunur.

- Sık sık bir uzman tarafından muayeneye sevk eder.

- Dokuz ay boyunca kendilerini ve çocuklarını zararlı şeylerden korur.

- Gebeliğin sonuna yakın kadın memurların, işçilerin ve amelenin maaş ve yevmiyeleri kesilmemek şartıyla, dört hafta kadar istirahat etmelerinin temini için hükümet nezdinde teşebbüste bulunur.

Anneler Birliği doğum esnasında da ayrıca şu yardımları yapar:

- Himayesinde bulunan gebeleri evlerinde ziyaretçi hastabakıcılar vasıtasıyla takip ve hasta olanları doktor tarafından tedavi eder.
- Muhtaç olanların hastahane ve doğumhanelerde doğumlarını sağlar.
- Evlerinde doğuracak olanlara Birlik'e mensup veya dışarıdan bir ebe gönderir, sağlıklı doğum için gerekli levazımatı hazırlar.
- Hanelerine kadar hastabakıcı sevk ile kendilerinin ve çocuklarının sağlıklarından haber alır.

Anneler Birliği doğuran kadınlara ve çocuklarına da yardımcı olur:

- Lohusa kadınlara bir ay evlerinde istirahat etmeleri ve çocuklarına bakmaları için para yardımında bulunur.
- Memur, işçi ve amele kadınların doğurduktan sonra gündeliklerini, maaşlarını almak üzere bir ay istirahatlarının temini için hükümet nezdinde teşebbüste bulunur.
- Her annenin kendi çocuğunu emzirmesinde ısrar eder ve bu konuda teşvikte bulunur. Kendi çocuğunu emziren muhtaç kadınlara mükafat ve ikramiye verilmesini temine çalışır. Sütü yetersiz olanlara Süt Damlası'ndan süt veririr.
- Küçük çocukları iki yaşına gelinceye kadar takip eder. Çocukların on beş günde bir muayenehaneye götürülmeleri için teşvikte bulunur.
- En az ayda iki defa düzenli olarak muayenehaneye getirilen çocuklara senede iki defa bayramlarda elbise ve annelerine erzak ve diğer malzemeler ile sıhhî eğitim verilir.
- Anneler Birliği çok çocuk doğuran ve çocuklarına iyi bakan kadınların tekrar gebelik ve lohusalıklarında iki üç misli fazla yardımda bulunur.
- Meme veren ve emziren muhtaç annelerin ucuz ve hatta bedava beslenmeleri için "Anneler Mutfağı", "Fakir Valideler İmareti" teşkiline çalışır.
- Birlik Heyeti muamelatı hakkında HEC İstanbul Merkezi'ni haberdar edeceği gibi her üç ayda bir yapılan hizmetlere dair bir rapor tanzim ederek İstanbul Merkezi'ne gönderir¹⁹³.

¹⁹³ THEC. İstanbul Merkezi, 1925-1926 senesi umumi rapor ve 1927 bütçesi, s.96-99.

Anneler Birliği'nin Bütçesi

Anneler Birliği'nin bütçesi Gelirler ve Giderler olarak iki kaleimde tespit edilmiştir.

Buna göre Gelirleri:

- HEC Merkezi ve şubeleri tarafından verilecek tahsisat
- Birlik üyelerinin aidat ve yardımları
- Sıhhat müsabakaları ve konferans suretiyle toplanacak meblağ
- Müşterek yardım ve bağışlar
- Belediyeler tarafından yapılacak yardımlardan oluşmaktadır.

Anneler Birliği'nin Giderleri ise:

Tahmini varidata göre tanzim edilerek Birlik Heyeti ile müştereken Himaye-i Etfal Merkezi'nde tedkik ve tasdik edildikten sonra uygulamaya konur¹⁹⁴.

Hayırsever hanımlar, sefir eşleri ve yabancı ilerigelen hanımlardan oluşan Anneler Birliği, 1927 senesinde çocukların rahatı ve genel durumlarıyla ilgilenerek erzak, çamaşır, kundak takımları dağıtmışlardır. Bu hanımlar haftada bir gün Himaye-i Etfal İstanbul merkezinde toplanarak üye kaydetmekte, annelerin Birlik'e ilgilerinin arttırılmasına çalışmakta, fakir, gebe ve doğuran kadınlara dönüp dolaşan sepet, beşik tedarik etmektedirler. Bu sepetlerin içinde:

1 sepet kundak, 1 şilte, 1 yastık, 1 muşamba, 2 fanila örtü, 1 örme örtü, 4 patiska gömlek, 4 fanila, 2 yelek, 4 don, 6 pazen bez, 6 Amerikan bez, 1 patik, 2 anne gömleği, 4 göğüslük, 6 çengel iğne bulunmaktadır. Birlik ayrıca 1927 yılı itibarıyla 180 çocuğa elbise ve çamaşır ve annelerine çeşitli erzak dağıttığı gibi Süt Damlası'nda kayıtlı olan mama çağındaki çocukların annelerine de her hafta yumurta, patates, ırmik vs. erzak vermektedir. Fakir olanlara para yardımı ve dönüp dolaşan takımlar dağıtmaktadırlar¹⁹⁵. Dönemin yaşanan zorlukları göz önüne alındığında bu yeni uygulamanın büyük bir ihtiyacı karşıladığı açıktır.

Anneler Birliği'nin 1930 senesi raporuna göre, 1930 yılında diğer yıllara oranla tüccarların yardımına daha fazla başvurulmuş ve kendilerinden küçük çocuklar için bez, patiska, yün vs. alınmıştır. Bu malzemelerin bir kısmı parasız

¹⁹⁴ Aynı rapor, s.99.

¹⁹⁵ THEC. İstanbul Merkezi, 1927 senesi umumi rapor ve 1928 bütçesi, s.26.

olarak bir kısmı ise en ucuz fiyatla satın alınmıştır. Anneler Birliği üyeleri bu kumaş ve yünleri kendileri biçip dikmişler, yünlerden de hırka ceket, patik vs. örmüşler ve bunları Ramazan Bayramı'nda Süt Damlası'nda kayıtlı yüz yirmi ve dışarıdan müracaat eden iki yüz çocuğa giydirmişlerdir. Bunlar haricinde çocuklara birer kıyye şeker ve piriç ve bir kalıp sabun ve ayrıca cemiyet üyesi Saadet Osman Hanım'ın bağışı olan akide şekerleri dağıtılmıştır. Fakir yüz kırk yedi aileye mükemmel kundak takımı ve yüz on iki çocuğa elbise ve ayakkabı yaptırılmıştır. 1930 yılının Kurban Bayramı'nda da müessesede kayıtlı yüz ve dışarıdan müracaat eden yüz yirmi çocuğa birer yün hırka, birer entari, birer patik ve başlık dağıtılmıştır. Anneler Birliği her hafta Pazartesi günleri düzenli olarak toplanmış ve bu günlerde müracaat eden birçok çocuğa gıda yardımı yapılmıştır. Anneler Birliği her hafta Himaye-i Etfal ile temaslarına devam ederek çocukların her türlü ihtiyaçları ve menfaatleri için tedbirler düşünmüştür¹⁹⁶.

Anneler Birliği, müracaat eden yoksul hamilelere 1933 senesi içinde 193 takım kundak dağıtmıştır. Yine müracaat üzerine Gülhane Hastanesi'ne 60 parça çamaşır yollamıştır. Cumhuriyetin onuncu yıldönümü münasebetiyle 60 talebeye elbise, ayakkabı, çorap ve kasket dağıtılmıştır. Süt Damlası'dan süt alan 100 yavrunun da ihtiyaçları karşılanmış bunlara da elbise ve çamaşır verilmiştir. Anneler Birliği bu çalışmaların haricinde Galatasaray Lisesi konferans salonunda bir konser verdirmiş, Tepebaşı Kazaditalya kulübünde kostümlü çocuk balosu düzenlemiş ve Yalova'ya bir deniz gezisi yapmıştır. Bu faaliyetlerden toplam 1760 lira gelir elde edilmiştir¹⁹⁷.

1935 yılı da Anneler Birliği'nin yoksul hamile kadınlara kundak, fakir çocuklara elbise ve ayakkabı yardımı yapmak gibi faaliyetlerini sürdürdüğü bir yıl olmuştur¹⁹⁸. Ayrıca Anneler Birliği'nin önemli çalışmalarından biri de can ana ve can baba uygulaması olmuştur. Anneler Birliği Talimatı'nın ekinde yer alan Anneler

¹⁹⁶ THEC. İstanbul Merkezi, 1930 senesi umumi rapor, s.21.

¹⁹⁷ THEC. İstanbul Merkezi 1933-1934 senesi umumî rapor, bütçeler ve kongre kararları, s.16.

¹⁹⁸ TÇEK. İstanbul Merkezi 1934-1935 yılı kongresinde okunan umumi rapor, s.12.

Birliği Can Evlat Hüviyet Varakası ile can ana veya can baba olunmakta can analık ve babalığı kabul edenlere Levha-i Şükran belgesi verilmektedir¹⁹⁹.

TÇEK, Anneler Birliği ile anne-çocuk korumasına yönelik döneminin başarılı çalışmalarını gerçekleştirmiştir.

7-Ankara Keçiören Çocuk Yuvası

HEC'ye bağlı kuruluşlar içinde çocuk yuvaları önemli bir yere sahiptir. Bu yuvalardan bazıları doğrudan Genel Merkez'e bağlıdır. 1921-1939 yılları arasını kapsayan dönemde doğrudan Genel Merkez'e bağlı yuvalar, Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası, Kırklareli Yuvası, Afyon, Erzurum, Rize ve Niğe yuvalarıdır²⁰⁰.

Bu yuvaların ilki olarak Ankara Keçiören'de açılan yuva, Hacı Musa mahallesinde geçici olarak kiralanınan binanın yetersiz kalması üzerine daha geniş bir yere duyulan ihtiyaçtan dolayı tesis edilmiştir. Abdülhalik Renda'nın Maliye Vekilliği zamanında Keçiören'de hazineye ait olan bir bina hükümet tarafından Çocuk Esirgeme Kurumu'na 12.000 liraya satılmıştır. Çocuk Yuvası adı verilen bu binada süt çağından itibaren eli ekmek tutuncaya kadar himaye edilmesi gerek çocuklar bakılmaktadır. Buraya alınan çocuklar, çoğunlukla köylerde süt çağında iken ana-babası ölen yavrulardır. Müessesenin varlığını bilen yakın köylüler ve Ankara'daki muhtaçların kuruma müracaatlarında artış görölmektedir. Ancak 1938'de 140 müracaattan 94'ü ve 1939'daki 210 müracaattan 57 si gibi çok az bir miktarı kabul edilebilmiştir²⁰¹. Talebin çokluğu ve kabullerin azlığı dikkate alınırca bu gibi kurumlara ne kadar ihtiyaç olduğu ortaya çıkmaktadır.

Çocuk Yuvası ilk başta 50 yataklı olarak açılmış bunun yetersiz kalması üzerine yeni binalar yapılmıştır. Ancak bu binalar da yetmediğinden meme ve mama çağındaki çocuklara mahsus 200 yataklı "Umay"adı verilen bir bebek pavyonu tesis edilmiştir. Bu pavyon, Kurum'un yaptığı esaslı programın birinci aşamasını teşkil etmektedir. Yeni gelir kaynakları bulundukça bu program dahilinde yeni binalar

¹⁹⁹ Sarıkaya, a.g.e., s. 124.; Acar, a.g.e., s. 170.

²⁰⁰ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu 41-42 nci Yıllar Genel Kongresi 14 Aralık 1963, s.15-16

²⁰¹ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük Bir Tarihçesi (1921-1939), İstanbul, Resimli Ay Matbaası T.L. Şirketi, 1940, s.25-26.

kademeli olarak tamamlanacaktır. Hazırlanan projede yapılması düşünölen binalar ve özellikleri ise şunlardır:

1 ve 2 numaralı binalar meme ve mama çağındaki çocuklara aittir. 2 nolu binaya bebekler geçirilmiş ve 1 nolu bina büyük çocuklara ayrılmıştır. 3 nolu bina da müraccatın yoğunluğu dolayısıyla meme ve mama çağındaki çocuklara tahsis olunacaktır.

4 nolu bina 50 yataklı çocuk hastanesidir.

5 nolu bina hamilelikten önce ve sonra zayıf ve kansız kalmış annelere mahsustur. Çocuğun himayesi fiilen anne karnında başlar anlayışından hareketle kendisini besleyemeyecek durumda bulunan anne adaylarına doğurma ve çocuklara yaşama kuvvetini kazandırmak ve anneyi doğumdan sonra süt verebilecek duruma getirmek amacıyla tesisi düşünölmüştür. 50 yatak kapasitelidir.

6 nolu bina 50 mevcutlu bir iş evidir. Burada Kurum'un yetiştirdiği kız çocukları evleninceye kadar barındırılacak ve onlara el işleri öğretilcektir. El işlerinden bir kısmı ile masraflarını karşılarken bir kısmıyla da çeyiz parası hazırlayacaklardır.

7 nolu bina çocuklara mahsus prevantoryumdur. Belli bir yaşa kadar zayıf, kansız ve verem hastalığına eğilimli çocuklar burada beslenip sağlık ve kuvvet kazanacaklardır. 50 yatak kapasitesi vardır.

8 nolu bina bedenen ve ruhen sakat çocuklar içindir. 50 yataklıdır.

Projede ayrıca hizmetliler ve inekler için yapılaş binalar da yer almaktadır. Bu projede bir de doğumevi bulunması düşünölmüş ise de Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekaleti'nin Ankara'da inşasına başladığı 200 yataklı doğumevi ihtiyacı karşılayacağı için gerekli görölmemiştir. Ancak münferit durumlarda 5 nolu bina bu hizmeti görebilecektir. Bu proje tamamlandığı takdirde Ankara'daki Çocuk Sarayı ile birlikte çocuk himayesi için gerekli bütün tedbirler alınmış olacaktır²⁰².

---

²⁰² A.e., s.32-34.

Yuva bir müdür, bir muavin, bir başhemşire tarafından idare edilmektedir. Müessesede bu idari memurlardan başka 10 çocuk bakıcısı, 16 mürebbiye, 20 sütüne birkaç da müstahdem görev yapmaktadır. Yuvaya kimsesiz süt ve yuva çocukları alınmaktadır. Erkek çocukları beş yaşına kadar, kız çocukları yedi yaşına kadar alınmaktadır. Ayrıca yoksul asker çocukları da buraya alınmaktadır. Yuvada 240 çocuk bakılmaktadır. Yuvadaki çocuklar son derece modern yöntemlerle yetiştirilmektedirler. Çoğu perişan bir halde yuvaya gelen çocuklar orada geçirdikleri birkaç saat sonunda tanınmayacak bir şekilde değişmektedirler. İlkokul çağına gelen çocuklar Keçiören'deki ilkokula gönderilmektedirler. Burayı da bitirenler kabiliyetine göre bir sanat okuluna veya bir sanatkarın yanına verilmektedirler. Daha kabiliyetli olanlar ise devlet imtihanlarına sokularak yatılı parasız veya özel yatılı liselere gönderilmektedirler²⁰³.

Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası'nda 1963 yılı itibarıyla bakılmakta olan çocuk sayısı 407'dir. Müdür, doktor, hemşire ve sair hizmetlilerin sayısı ise 126'dır. Emsaline göre az bir kadro ile yönetilmesine rağmen yerli ve yabancı misafirlerin takdirini kazanmaktadır. Bu yıl itibarıyla yuvada esaslı tamirler ve yeni tesisler yapılmıştır. Tamirler dışında mutfak ve erzak ambarı ayrı bir binaya alınmış, hemşire, personel ve öğrencilerin yemek vesair ihtiyaçları için ayrı bir salon inşa edilmiştir. Bu salon sinema ve temsiller verilmesine elverişlidir. Yuva bahçesinin bir kısmı sebze bahçesi ve tavukluk haline getirilmiştir. Çocukların özellikle yaz aylarında yıkanmak ve yüzmek gibi ihtiyaçları için güzel bir yüzme havuzu inşa edilmiştir. Bu havuzun masrafı, Milletlerarası Çocuk Kurumları Birliği İkinci Başkanı Mr. Boy tarafından bağışlanan paradan karşılanmış ve bundan dolayı havuza "Boy Havuzu" adı verilmiştir²⁰⁴.

Bu yuvada itinalı bir bakım sözkonusu ise de zaman zaman ölüm olayları da meydana gelmiştir. Bu tür olaylara daha çok bakımsız ve çok zayıf bir halde yuvaya gelen süt çocuklarında rastlanmıştır. Ölüm oranı ilk altı aya kadar olan çocuklarda

²⁰³ Hüseyin Sapmazlı, **Çocuk Hakları ve Himaye Müesseseleri**, 2. bs., Ankara, Yeni Cezaevi, 1943, s.200-201.

²⁰⁴ TÇEK. 41-42 nci Yıllar Genel Kongresi, s.15-16.

%23, ondan sonraki yaşlarda ise %4,4 idi. Çocuk ölümleriyle ilgili doktorların yaptıkları açıklama:

"Çocuğun vitalite kabiliyeti Yuvaya kabulünden önce içinde bulunduğu şartların fena olması (fakir, bilgisiz aile, enfekte muhit ve doğum öncesi bakımın iyi olmaması) sebebi ile çok azdır. Yuvaya prematüre fena beslenmiş olarak gelen hasta çocuk bir, iki gün içinde yapılan tedavi ve ihtimama rağmen vefat etmektedir. Çünkü yuvaya gelmeden evvel bakım noksanlığı ve fena şartlarla tabiata terk edilen, çocuğun hayat mücadelesi tükenmiş bulunmaktadır." şeklindedir²⁰⁵.

Keçiören Çocuk Yuvası bahçesinde çocukların ihtiyacı olan önemli miktarda sebze de yetiştirilmektedir. Örneğin, 3786 kg. domates yetiştirilmiştir²⁰⁶.

1965 yılında Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası sitesi dahilinde Koruma Birliği tarafından inşa olunan büyük bina 25 yılına Kurum'a tahsis edilerek yuvanın sıkışık durumu düzeltilmiştir. Ankara Belediyesi'nin katkısıyla kanalizasyon işi halledilmiş, kalorifer onarımı, duvar tamiri, boya badana işleri, kurban kesim yeri ve çocuk oyun bahçesi yapılmıştır. Ayrıca yuvaya İsrail usulü bir tavukluk tesis edilmiş ve çocukların günlük taze yumurta ihtiyaçları buradan karşılanmıştır²⁰⁷.

Keçiören Çocuk Yuvası'nda yeni doğan çocuklardan başlayarak 12 yaşına kadar olan çocukların yiyecek, giyecek ve barınmalarını sağlamaktadır. Yuvadaki çocuklar;

- 1- Parasız olarak bakılan çocuklar
- 2- Aileleri tarafından verilen ücret karşılığında bakılan çocuklar
- 3- Bakım masrafları Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca ödenen çocuklar olarak üç bölüme ayrılır²⁰⁸.

Yuvaya alınan bütün çocukların felç aşısı ve karma aşıları yapılmaktadır. Yuvada 1964 yılında 64, 1965 yılında ise 17 ölüm vakası olmuştur. Bu ölümler daha

---

²⁰⁵ A.e., s.16.

²⁰⁶ Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu (1966-1967 yılı çalışmaları), Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Ankara, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, 1967, s.26.

²⁰⁷ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi Çalışma Raporu (1964-1965 yılı çalışmaları), Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Ankara, 1965, s.13.

²⁰⁸ BCA. 030.18.01.02.106.62.10_19, 20 (6 Eylül 1944)

çok yuvaya köylerden ve buluntu olarak karakollardan alınan ve özellikle 0-6 aylık düşük kilolu olan çocuklar arasında rastlanmaktadır²⁰⁹.

1967 yılı itibarıyla Ankara Keçiören Çocuk Yuvası'nda çeşitli yaşlarda 420 çocuk bulunmaktadır. Yuva çocuklarında ölüm oranı 1966 yılında %5 ve 1967 yılının onuncu ayına kadar %3'tür. Ölümler daha çok 0-6 yaş arası ve yuvaya hasta ve perişan bir halde gelen çocuklarda olmaktadır. Ölüme sebep olan hastalıklar ise anemik, pnömoni, miyokardit, prematüre, ve konvülsiyon gibi hastalıklardır. Türkiye'de ilk defa kızamık aşısı Keçiören Yuvası'nda yapılmıştır.²¹⁰

Keçiören Yuvası'na çocuk bakımı konusunda yardım eden kuruluşlar da vardır. Çocuk Sevenler Derneği hanımları, Barış Gönüllüleri, Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu, Atatürk Kız Enstitüsü öğrencileri bu kuruluşlar arasında sayılabilir²¹¹.

8-Çocuk Bakıcı Mektebi

Ankara Keçiören Çocuk Yuvası'nda 1929 yılı itibarıyla yatılı olarak bir Çocuk Bakıcı Mektebi açılmıştır. Fenne uygun çocuk bakımını yaymak amacıyla açılan okuldan mezun olan kızlar evlerde ve müesseselerde çalışmaktadırlar. İlk zamanlar 20 olan öğrenci mevcudu 1940 yılı itibarıyla 50'yi bulmuştur. Tercihan orta okul öğrencilerinin alındığı okuldan 1939 yılı sonuna kadar 76 öğrenci mezun olmuştur. Okulda ilmî ve nazarî dersler görülmektedir²¹².

r- Cemiyetin Yayınladığı Rapor ve Bilançolar

HEC kuruluş tarihi olan 1917 senesi Mart ayından itibaren 1927 yılına kadar her sene bütün muamelelerini, bir sonraki seneye ait tekliflerini ve sene içindeki bütün icraat ve teşebbüslerinin sonuçlarını nefis muhasebesi kabilinden arz etmeyi bir görev addetmiş ve bu teamüle daima riayet etmiştir²¹³. Bu hesap verme işi Ankara HEC'e bağlı bir şube oluncaya kadar devam etmiş hatta tek çatı altında birliştikten

²⁰⁹ TÇEK. Genel Merkezi Çalışma Raporu (1964-1965 yılı çalışmaları), s.15.

²¹⁰ Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu (1966-1967 yılı çalışmaları), s.27.

²¹¹ Aynı rapor, s.27

²¹² Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük Bir Tarihçesi (1921-1939), s.26; Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı: Çocuk Davamız, ÇEK Merkezi, Meşher Basımevi, İzmir, 1946, s.8.

²¹³ THEC. İstanbul Merkezi, 1927 senesi umumi rapor ve 1928 bütçesi, s.4.

sonra da rapor ve bilançolar yayınlanmıştır²¹⁴. Böylece bir hayır kurumu olan HEC topladığı yardımların nerelere harcandığını, bu paralarla ne gibi çalışmalar yapıldığını, yardımı yapanlara göstermek suretiyle hesap da vermiş olmaktadır. Yardımlarının boşa gitmediğini görmek hayırseverleri yeni yardımlar yapmak hususunda özendiriyordu. Cemiyetin bu amaçla yayınladığı rapor ve bilançolar şunlardır:

1- Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi 1333 sene-i maliyesine mahsus senelik umumi rapor ve blanço, İstanbul, Matbaa-i Ahmed İhsan ve şürekası, 1334 (1918), s. 46

2- Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi 1334 sene-i maliyesine mahsus senelik umumi rapor ve blanço, İstanbul, Matbaa-i Ahmed İhsan ve şürekası, 1335 (1919) s. 16

3- Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi 1335 sene-i maliyesine mahsus senelik umumi rapor ve blanço, İstanbul, Matbaa-i Ahmed İhsan ve şürekası, (1920) s. 28

4- Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi 1336 sene-i maliyesine mahsus senelik umumi rapor ve blanço, İstanbul, Matbaa-i Ahmed İhsan ve şürekası, (1921) s. 28

5- Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi 1337 sene-i maliyesine mahsus senelik umumi rapor ve blanço, İstanbul, Matbaa-i Ahmed İhsan ve şürekası, 1338 (1922) s. 27

6- Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi 1338 sene-i maliyesine mahsus senelik umumi rapor ve blanço, İstanbul, Matbaa-i Ahmed İhsan ve şürekası, 1339 (1923) s. 27

---

²¹⁴ Sarıkaya, a.g.e., s.45.

7- HEC'in tarihçesi ve 1338 senesindeki faaliyeti hakkında 1339 senesinde inikad eden Meclis-i Umumi'ye takdim eylediği umumi rapor ve blanço, Matbaa-i Ahmed İhsan ve şürekası, 1339 (1923) s. 74.²¹⁵

s- Cemiyetin Başkanları

İstanbul merkezli olarak kurulan HEC., Ankara merkezli HEC ile birleşip bir çatı altında faaliyet gösterinceye kadar üç başkan ile idare edilmiştir. Bunlardan ilki Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin ilk başkanı İsmail Canbolat'tır. İsmail Canbolat'ın Stokholm Sefareti'ne tayin edilmesi üzerine kendisi HEC başkanlığından istifa etmiş ve yerine yeniden yapılan Heyet-i İdare seçimleri sonucunda Cavit Bey başkan seçilmiştir²¹⁶.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Mütareke döneminde ise Cemiyetin reisliğine Doktor Besim Ömer Paşa getirilmiştir²¹⁷. HEC'in İstanbul ve Ankara ikiliği ortadan kalkıp birleşmesinden sonra Doktor Müderris Besim Ömer Paşa, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin İstanbul Merkezi Reisi olarak görevine devam etmiştir²¹⁸.

---

²¹⁵ Okay, a.g.e., s. 54-55.

²¹⁶ HEC., 1333 senesi umumi rapor ve planço, s.6.; Okay, a.g.e., s. 27.; BOA.ŞD.ML.NF, 3146/5 (14 Nisan 1333/14 Nisan 1917)

²¹⁷ Koloğlu, a.g.e., s.297.

²¹⁸ THEC. İstanbul Merkezi 1340-1341 senesi umumi rapor, bütçe ve blançolar, s.5.

II.II. ANKARA MERKEZLİ TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ (30 Haziran 1921)

a- Thec'in Kuruluşu ve Kurucuları

İstanbul merkezli Himaye-i Etfal Cemiyeti, I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi'nin ardından İzmir ve İstanbul'un düşman devletlerce işgal edilmesi üzerine, taşra teşkilatlarının çalışmalarına son vermiştir. Cemiyet, İstanbul'da sadece Kadıköy şubesi aracılığıyla çalışmalarını çok kısıtlı bir alanda yürütürken, Ankara'da çocukların himayesi amacını güden bir başka Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurulması gündeme gelmiştir.

Kurtuluş Savaşı'nda savaş alanında bulunan köylerdeki kimsesiz çocukların çokluğu ve bunların himaye edilmesi gereği bu cemiyetin kurulmasını zorunlu kılmıştır²¹⁹. Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin, 6 Mart 1333 senesinde teşekkül eden "Himaye-i Etfal Cemiyeti" nin tarihçesi ve 1338 senesindeki faaliyeti hakkında 1339 senesinde in'ikad eden Meclis-i Umûmî'ye takdim eylediği Umûmî Rapor ve Bilanço'sunda Ankara HEC'in ne şekilde kurulduğu hakkında önemli bilgiler verilmektedir. Buna göre:

İzmir ve İstanbul'un işgali üzerine Türk milleti hak ve istiklalini müdafaa amacıyla silaha sarılmıştır. Bu sırada İstanbul işgal kuvvetlerinin elindedir. İstanbul merkezli Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin, Rumeli ve Anadolu'daki şubeleriyle ilişkisi kesilmiştir. Ancak Cemiyet'in Heyet-i Merkeziyesi, Anadolu hareketine katılan kurucu ve üyelerinden, oralarda da himaye-i etfal teşebbüs ve çalışmalarının devam ettirilmesini istemiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden bazı kişilerin de teşebbüsü üzerine 30 Haziran 1921'de Ankara'da ihyâen (yeniden canlandırılmak suretiyle) bir Himâye-i Etfâl Cemiyeti teşkil edilmiştir. Ankara'da kurulan bu cemiyetin nizamnamesinin, İstanbul HEC'in nizamnamesiyle hemen hemen aynı olması ve kurucuları arasında İstanbul HEC Heyet-i Müessise ve Merkeziye'sinin ileri gelenlerinden bazı kişilerin de bulunması dolayısıyla İstanbul HEC, yeni kurulan

²¹⁹ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük Bir Tarihçesi (1921-1939), s.4.

bu cemiyeti, doğrudan doğruya sinesinden doğmuş bir kuruluş olarak telakki etmiştir²²⁰.

30 Haziran 1921'de Ankara'da "ihyâen" tesis edilen HEC'in kuruluşuna İstanbul merkezli HEC mensuplarının yanı sıra bazı mebusların da önemli katkılar sağladığı yukarıda ifade edilmişti. Bu kişilerden en önemlisi daha sonra Maarif Vekili olacak olan Saruhan Mebusu Mustafa Necati'dir. Cemiyet'in kurulmasında Mustafa Necati'nin oldukça etkili girişimleri olmuştur. Mustafa Necati, şehit dul ve yetimlerine yardım işinin hükümete bırakılmamasını düşünüyordu. Kurulacak Cemiyet, bazı vilayetlerde halkın teşebbüsüyle açılmış olan ve halkın yardımlarıyla yaşayan darüleytamları tamamlamak üzere öksüzler için yeni darüleytamlar, dullar için yeni sanayi müesseseleri açacak, şehit çocuklarını hayatlarını kazanmalarını sağlayacak bir meslek sahibi yapmak için çalışacaktı.

Mustafa Necati ve bazı arkadaşları, şehit dul ve yetimlerine yardım edecek Hilal-i Ahmer gibi iyi işleyen ve Hilal-i Ahmer ile hükümetin yardımını sağlayacak kuvvetli bir cemiyet kurmak için çalıştıkları sırada, başka bir grup insan da, memleketin her memlekette daha fazla bakımsız kalan çocuklarını himaye maksadıyla bir cemiyet kurma teşebbüsü içindeydiler. Bu fikir sahiplerinin Müdafaa-i Hukuk gurubunun içtima salonunda toplanarak amaç, düşünce ve mesailerini birleştirmeleri sonucunda²²¹, 30 Haziran 1921 tarihinde Ankara'da Himaye-i Etfal Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Bu cemiyete Mustafa Kemal de desteğini esirgememiştir²²². Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, TBMM Reisi olan Mustafa Kemal'den Cemiyetin koruyucu başkanlığını üzerine alması ricasında bulunmuştur. Bunun üzerine Mustafa Kemal, şu yazıyı göndermiştir:

"Ankara 'da Himayei Etfal Cemiyeti muhteremesi riyasetine.

11 Temmuz 1337 tarih ve 1 No.lu tezkerei Aliyelerinde talep buyrulduğu veçhile Himaye-i Etfal Cemiyet-i muhteremesinin himayesini kemâli iftiharla kabul ettim. Cemiyetin kıymetdar ve feyizkâr mesaisinde muvaffak olmasını temenni eylerim, efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

²²⁰ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s.25.

²²¹ Akbayrak, a.g.m., s.31-33.

²²² Turgay Çavuşoğlu, **Sosyal Hizmetler Tarihinde "Kilometre Taşları"**, Ankara, Korza Yayıncılık, Nisan 2010, s. 121.

Mustafa Kemal”²²³

Ancak Cemiyet kurulmadan on gün kadar önce şehit evladını, yetimleri ve muhtaç çocukları himaye edecek bir cemiyetin kurulacağı, Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 23 Haziran 1337(1921) tarihli nüshasında yer alan “Üç dört gün evvelki nüshalarımızda evlâd-ı şühedâyı, eytâmı ve alel umûm muhtac-ı himaye çocukları cenâh-ı himâyete alarak sahâbet etmek üzere teşekkül edeceğini yazdığımız Himâyeye-i Eytam ve Etfal Cemiyeti'nin ...” ifadesiyle kamuoyuna duyurulmuştur²²⁴.

Ankara HEC, Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 1 Temmuz 1921 tarihli nüshasında yer alan “Çocuklarımızı ve yetimlerimizi himaye edecek olan bu cemiyet dün teşekkül etdi.” ibaresinden de anlaşılacağı gibi 30 Haziran 1921 tarihi itibarıyla Ankara'da Hakimiyet-i Milliye matbaasının bir masa ve on kadar sandalyeden ibaret perdesiz küçük bir odasında kurulmuştur²²⁵.

Ankara'da kurulan THEC'in kamu yararına çalışan bir cemiyet olduğu 26.11.1337 [26 Ocak 1921] tarihinde toplanan İcra Vekilleri Heyeti'nin toplantısında kararlaştırılmış ve 26 Kasım 1921 tarihinde ise kamu yararına çalışan cemiyetler arasına katılması uygun görülerek kabul edilmiştir²²⁶.

THEC'in kurucuları; İstanbul Mebusu Muhtar Bey, Büyük Millet Meclisi Reis-i sanisi Rauf Bey, Kozan Mebusu Fevzi Paşa, İstanbul Mebusu Doktor Adnan Bey, Bolu Mebusu Doktor Fuad Bey, İzmir Mebusu Yunus Nadi Bey, Sinop Mebusu Doktor Rıza Nur Bey, Tüccardan Erzurumlu Nafiz Bey, Bayezid Mebusu Doktor Refik Bey, Saruhan Mebusu İbrahim Süreyya Bey, Saruhan Mebusu (Mustafa) Necati Bey, Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Beylerden oluşmaktadır²²⁷.

Heyet-i Merkeziye üyeleri olarak şu isimlerden oluşmaktadır:

Adnan Bey (İstanbul), Muhtar Bey (İstanbul), Mustafa Necati Bey (Saruhan), Fevzi Paşa (Kozan), Hoca Esad Efendi (Aydın), Doktor Refik Bey (Bayezid),

²²³ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü, 30 Haziran 1921, Ankara, 1973, s. Ek-1.

²²⁴ Hakimiyet-i Milliye, 16 Şevval 1339 / 23 Haziran 1337/1921

²²⁵ Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı: Çocuk Davamız, s.5-6.

²²⁶ Sarıkaya, a.g.e., s.51.

²²⁷ A.e., s.53-54.

Abdullah Azmi Bey (Eskişehir), Doktor Fuad Bey (Bolu), İbrahim Süreyya Bey (İzmir), Nafiz Bey (Tüccardan), Rıza Nur Bey (Sinob), Faik Bey (Edirne), Şeref Bey (Edirne), Hüseyin Ragıb Bey (Matbuât Müdür-i Umumisi), Eyüb Sabri Bey (Eskişehir), Enver Bey (İzmir), Hamdi Bey (Bilecik), Emin Bey (Canik), Vehbi Bey (Niğde). Heyet-i Merkeziye'nin toplantısında HEC. başkanlığına İstanbul Mebusu Muhtar, genel sekreterliğine Bolu Mebusu Doktor Fuad ve muhasebeciliğe Niğde Mebusu Vehbi Beyleri seçilmiştir²²⁸. Cemiyet'in genel sekreterliğine seçilen Doktor Fuad Bey, 1924-1950 yılları arasında THEC'nin başkanlığını yapacaktır²²⁹.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 1 Temmuz 1921 tarihli nüshasında, HEC'i kuran üyelerin isimleri arasında Matbuat Müdür-i Umumisi olarak Hüseyin Ragıb Bey'in adı yer almakta iken başka bir çalışmada bu isim Faik Bey olarak verilmektedir²³⁰. Yine aynı gazetenin aynı tarihli nüshasında "Cemiyetin himayesini Mustafa Kemal Paşa Hazretleri kabul buyurmuşlardır." denilerek Cemiyet'in Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından himaye edildiği de ifade edilmiştir²³¹.

b-Thec'in İlk Kongresi ve Çalışmaları

Ankara HEC ilk kongresini 21 Temmuz 1921²³² yılında Darülfünun konferans salonunda yapmıştır. Kongrede Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey, Şeriye Vekili Abdullah Azmi Bey, İzmir Mebusu Refet Paşa, İktisad Vekili Mahmud Esad, Adliye Vekâleti Vekili Behçet, Trabzon Mebusu Hasan, İzmir Mebusu Yunus Nadi, Ayıntab Mebusu Ali Cenani, İzmir Mebusu Tahsin, Sivas Mebusu Vasıf, Ertuğrul Mebusu Osmanzâde Hamdi, Bursa Mebusu Operatör Emin, Kırşehir Mebusu Müfid, Canik Mebusu Emin, Kozan Mebusu Mustafa, Batum Mebusu Edib Beylerle birçok Cemiyet mensubu hazır bulunmuşlardır.

Önce Heyet-i Vekile Reisi ve Cemiyet'in kurucularından Rauf Bey kürsüye gelerek kongrenin açıldığını müzakereler için bir reis, iki reis vekili ve iki katip

²²⁸ Hakimiyet-i Milliye, 24 Şevval 1339 / 1 Temmuz 1337/1921

²²⁹ Sarıkaya, a.g.e., 53-54.

²³⁰ Akbayrak, a.g.m., s.31-33.

²³¹ Hakimiyet-i Milliye, 24 Şevval 1339/1 Temmuz 1337/1921

²³² "Himaye-i Etfal Kongresi'nin Tehiri" başlığıyla verilen haberde kongrenin 21 Temmuz'da yapılacağı duyurulmuştur. Hakimiyet-i Milliye, 15 Zilkade 1340/12 Temmuz 1922

seçilmesini ancak meşguliyetinden dolayı kendisinin reis seçilmemesini ifade etmiştir. Bunun üzerine Refet Paşa kongre başkanlığına, Müfid ve Ali Cenani Beyler başkan vekilliğine, Ekrem Nafiz Bey katipliğe seçilmişlerdir.

Ardından Cemiyet Genel Sekreteri, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Fuad Bey bir senelik çalışmalara, gelecek seneler içinde neler yapılacağına, şubelerin neler yaptığına dair raporunu okumuş ve son olarak Cemiyet'i himayelerine alan Büyük Millet Meclisi Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ile Cemiyet'e yardımda bulunan Hilâl-i Ahmer ve basına teşekkür etmiştir.

Nizamname gereğince Cemiyet'in önceki seneye ait muamelelerini tedkik için encümenler teşkil edilmiştir. **Maliye Encümeni'ne** Hasan Bey (Trabzon), Ali Cenani Bey (Ayıntab), Doktor Mustafa Bey (Kozan), Esad Bey (Lazistan), Ramiz Bey (Keskin murahhası) ve **İdare Encümeni'ne** de Tahsin Bey (İzmir), Operatör Emin Bey (Bursa), Ahmed Hilmi Bey (Kayseri), Besim Bey (Kastamonu), Sıhhiye Müdür-i Umumî Muavini Muhiddin Bey seçilmiştir.

İzmir Mebusu Tahsin Bey (Şark murahhası), kurbanların mümkün ise Himâye-i Etfal'e tahsis edilmesi, dâimî gelir temini, Mısır basını vasıtasıyla neşriyatta bulunulması hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Fuad Bey bu hususlara dair neler yapılmış olduğunu da birer birer anlatmıştır.

Tiflis Elçisi Muhtar Bey ile Paris Elçiliği Başkâtibi Hüseyin Ragıb Bey'in yerlerine Heyet-i Merkeziye'ye alınmış olan Hüseyin Rauf ve Vasıf Beylerin üyeliği Heyet-i Umûmiyece tasdik edilmiştir.

Daha sonra nizamnamenin kurucu üyelerin yıllık bağışlarıyla ilgili 14., 48., 53. ve 57. maddelerinin değiştirilmesi teklif edilmiş ve Donanma Cemiyeti'nde olduğu gibi bağışların miktarının az olması önerilmiştir. Bu konuda birçok kişinin konuşmasının ardından maddelerin Maliye ve İdare Encümenlerince incelenmesine, nizamnamenin değiştirilmesiyle ilgili diğer tekliflerin de encümene gönderilmesine

ve Çarşamba günü öğleden önce saat onda kongrenin tekrar toplanmasına karar verilerek toplantı sonlandırılmıştır²³³.

Cemiyetin ilk kongresinin ikinci toplantısı, yine Darülmüallimîn konferans salonunda öğleden evvel on buçukda yapılmıştır. Kongrede mebuslar ve cemiyet mensuplarıyla Rus Sefiri Aralof da hazır bulunmuştur.

Kongreye Refet Paşa başkanlık etmiştir. Birinci toplantıda teşkil edilen Mali Heyet'in incelemelerini içeren rapor Kozan Mebusu Mustafa Bey tarafından okunmuş ve aynen kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. Bundan sonra Bursa Mebûsu Operatör Emin Bey şu açıklamayı yapmıştır:

“gönderilen maddelerden başka nizamnamenin 11.ve 68. maddelerinin tadiline muvaffak olduk. Fahri üyelerin (250) lira verenler olmasını uygun gördük. En az bağış (2) lira iken (1) liraya indirdik. 48. madde gereğince vilayetlerde kurucu olacak kişilere para şartı getirmedi. 57. madde kaza ve nahiyelere aittir. Onda da aynı esası kabul ettik. Cemiyet'in merkez nahiyesinde (10.000), bağlı nahiyelerinde (5.000) kuruştan fazla para bulundurmamak yasak olduğundan etfale ait paranın bankalara yatırılması hakkında 68. maddeyi ilave ettik.”

Tunalı Hilmi Bey (Bolu), Şükrü Bey (Trabzon), Hüseyin Avni Bey (Erzurum), Müfid Bey (Kırşehir), İsmail Subhi Bey (Burdur) maddeler hakkında konuşmuşlardır. Fahrî üyeliğe ait olan 12. maddenin kaldırılması oya sunulmuş ise de kabul edilmeyerek maddenin aslı olduğu gibi bırakılmıştır.

Kongrede hazır bulunan Aralof da söz almış ve şunları söylemiştir:

"Rusya Maarif ve Sosyal Yardım Komiserliği'nden mektup aldım. Yüce Heyetinizi tebrik için beni görevlendirmiştir. (teşekkür ederiz sesleri) Himâye-i Etfal Cemiyeti, çocukların terbiyesi meselesi devriminde büyük rol oynar. Rusya Şuralar Hükümeti ve halkı adına tebriklerimi kabul etmenizi rica ederim. Çocuklar bugünün çiçekleridir. Yarın da hayatı değiştirecek insanlardır. Hizmetiniz pek yücedir. Anadolu'da çocukları himaye ve terbiyenin ehil ve muktedir ellere emanet edildiğine inanıyorum. Eski emperyalist dünyasında çocuklar zorluklar içinde idi, himayelerine az önem verilirdi. Büyüklerin girişimiyle yapılan devrimde [çocuk] refahı bir gayedir. Tekrar tebrik ile Cemiyet'in başarılı

²³³ Hakimiyyet-i Milliye, 25 Zilkade 1340 / 22 Temmuz 1338/1922

olmasını temenni ediyorum. Yaşasın çocukları himaye eden büyük âlimler! Yaşasın kültüre hizmet edenler!"

Kongre Başkanı Refet Paşa Aralof'a teşekkür etmiş ve kongre üyelerinin selam ve saygılarının Rusya Maarif ve Sosyal Yardım Komiserliği'ne yazılması ricasında bulunmuş, Aralof'da bu isteği teşekkürle kabul etmiştir.

14. maddenin "en az bir lira senelik bağış olması" şeklinde değiştirilmesi çoğunlukla uygun bulunmuş, Nizamname değişikliklerinde sekizde ve diğer hususlarda onda bir üyenin teklifde bulunması şekli kabul edilmiştir. 32. ve 58. maddeler değiştirilmiştir. Kasadaki paraların bankalara yatırılması çoğunlukla kabul edilmiştir. Amasya Mebusu Hamdi Bey'in Amasya civarındaki yetimlere yardım edilmesi hakkındaki önergesi Heyet-i Merkeziye'ye havale edilmiştir.

Mevcut üyelerin dörtte biri için nizamname gereğince kura çekilmiş, Sivas Mebusu Hüseyin Rauf, Saruhan Mebusu Süreyya, Saruhan Mebusu Mustafa Necati, Aydın Mebusu Esad, İzmir Mebusu Yunus Nadi Beyler **Heyet-i İdâre'den** çıkmışlardır. Beş kişi için seçim yapılmış ve Refet Paşa, İbrahim Süreyya Bey (Saruhan), Yunus Nadi Bey (İzmir), Hüseyin Avni Bey (Erzurum), Zekai Bey (Adana), **Heyet-i İdâre** üyeliğine çoğunlukla seçilmişlerdir. Kongre Başkanı Refet Paşa üyeler adına Cemiyet'in kurucularına, özellikle Genel Sekreter Doktor Fuad Bey'e teşekkür ettikten sonra saat yarımında kongreyi tatil etmiştir²³⁴.

c-Thec'in Amaç ve Görevleri

Savaşın geride bıraktığı kimsesiz çocukların sayısının çokluğu Ankara'da HEC'in kurulmasında itici güç olmuştur. Ayrıca savaş sonrasında Avrupa'da kimsesiz çocukların korunmasına yönelik yapılan çalışmalar da cemiyet için örnek teşkil etmiştir²³⁵. Himaye-i Etfal Cemiyeti, vatanın en hayatî ihtiyacı olan çocuklara ve özellikle kimsesiz ve yetim çocuklarla şehit evladına yardım etmeyi görevi bilmiş²³⁶ ve nizamnamesini de buna uygun olarak hazırlamıştır. Cemiyet, 30 Haziran

²³⁴ Hakimiyet-i Milliye, 30 Zilkaade 1340 / 27 Temmuz 1338/1922

²³⁵ Akbayrak, a.g.m., s.31-33.

²³⁶ HEC., 1337 senesi umumi rapor ve blanço, s.1.

1337/1921 tarihli ve Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi adını taşıyan ve ilk üç maddesi ile 68. maddesi haricinde tamamen 1917 yılında İstanbul'da kurulan HEC'in nizamnamesiyle aynı olan altmış sekiz maddelik ilk nizamnamesinin birinci maddesinde kuruluş amacını:

"Cemiyet öncelikle şehid çocukları ile ikinci olarak da gazilerin ve savaştan etkilenen felâketzedelerin çocukları ile meşgul olur. Cemiyet, çocukların himayesi için oldukça geniş bir program meydana getirmiştir. Denilebilir ki çocukların maddî ve manevî gelişimi için kabul edilmiş olan bütün esaslar nizamnamede vardır. Bu itibarla Avrupa'da teşekkül etmiş bu tarz cemiyetlerle bu yeni teşekkül eden Himâye-i Etfal Cemiyeti arasında bir fark bulunamaz." ifadelerini kullanarak belirtmiştir²³⁷.

Yine aynı nizamnameye göre Cemiyet'in yapacağı işler de sıralanmıştır. Bu işler arasında:

- Çocuklara eziyet edilmemesi
- Çocuklara ebeveynleri de dahil kimse tarafından bedenî ve ruhî gelişimini engelleyecek tarzda hizmetler gördürülmemesi
- Çocukların bedenî gelişiminin ve sağlıklı büyümelerinin sağlanması
- Okullarda çocuklara özen ve şefkat gösterilen bir ortamın sağlanması, okul binalarının ve derslerin çocuğu yıpratmak ve onun sağlığını bozacak tarzda olmaması, çocuğun sağlığı konusunda okullardaki maddi ve manevi durum ile ilgilenilmesi ve çocukların okullarında yerleşme, gıda, aydınlatma, ısıtma ve beden terbiyesi yönünden gelişimlerini olumlu yönde etkileyecek imkanların sağlanması,
- Çocukların aralıklarla muayene edilerek ailelerinin bilgilendirilmesi için dispanserler açılması; süt ve ilaç verilmesinin sağlanması ve sağlığın korunması konusunda halkın bilgilendirilmesi için broşürler yayınlanması,
- Çocuklu ailelerin yaşadıkları ortamın sağlıklı olup olmadığı incelenerek ihtiyacı olanlara yardım sağlanması,
- Veremli çocuklar için hastaneler ve sanatoryumlar kurulması,
- Fakir hasta çocukların tedavilerinin yapılması,
- İhtiyacı olan çocuklara hava değişimi imkanının sağlanması,

²³⁷ Hakimiyyet-i Milliye, 24 Şevval 1339 / 1 Temmuz 1337/1921

-Fakir okul çocuklarının tatil zamanında kırlara ve yazlık tatil yerlerine gönderilmesi,

- Çocuklarda tütün ve alkol kullanımının engellenmesi,

- Çocukların kendini kötü ve ahlaksız yetiştirecek ortamdan- ailesi de dahil- alınarak uygun bir yere naklinin sağlanması,

- Çocukların meyhane ve ahlak sağlığını bozabilecek yerlere, uygunsuz sinema ve tiyatrolara girişlerinin engellenmesi,

- Çocukların fuhuş ve ahlaksızlığa sevk, teşvik ve sürüklenmesinin yasaklanması,

- Ahlak sağlığını bozabilecek kitapların okunmasının engellenmesi,

- Serseri ve yuvasız sokaklarda kalan çocukların toplatılarak uygun yerlerde iskan edileceği misafirhaneler kurulmasının sağlanması, ihtiyaç duyan çocuklar için ıslahhaneler kurulması,

- Çocuk ticaretinin ve çocukların dilenciliklerinin yasaklanması,

- Hizmetçi, besleme ve evlatlıkların suistimallerinin engellenmesi, aileler yanında bakılan çocukların durumlarının teftiş edilmesi,

- İş yapabilecek yaştaki çocuklara iş bulunması,

- Himaye-i Etfal hakkında bir kütüphane kurulması,

- Cemiyet tarafından kanuni hükümlerin yerine getirilerek çocukların hak ve hukuklarının korunmasının sağlanması,

- Yabancı ülkelerdeki himaye-i etfal teşkilatlarıyla ilişkiler kurulması,

- Bedenî ve aklî yönden zayıf çocuklar için eğitim ve sıhhi hizmet verecek uygun yerlerin açılması,

- Çocuklar için sağlıklı oyun alanları oluşturulması,

- Cemiyet'in maksadını anlatan ve bilgilendirici neşriyat yapılması, gibi önemli hususlar vurgulanmıştır. Cemiyet ayrıca, sokağa bırakılmış, ebeveyni tarafından iyi bakılmayan çocuklar için ırdahane açılması, fakir çocuklara okullarda sıcak yemek dağıtılması, çocukların mecburî eğitimlerini sağlayıcı tedbirler alınması, çalışan çocuklar için tasarruf sandığı tesis edilmesi, gebelikte, doğumda ve doğum sonrası annelere gerekli bilgi ve desteğin verilmesi, çalışan kadınların çocuklarına gündüzleri bakmak üzere bakım evleri açılması gibi işleri yapmayı da görevleri

arasında saymıştır²³⁸. Bunlardan başka Cemiyet, çocukların himayesi için özel bazı kanunlara ihtiyaç olduğunu ifade etmiş ve bu mesele ile ilgilenmeyi görev bilmiştir. Çocukların sağlıklarıyla ilgili kanun ve nizamlardan başka manevî ve ruhî terbiyelerine ve kötü davranışlardan korunmalarına, kabahat ve suç işleyenlerin durumlarının islah edilmesine ve cezalandırılmalarına dair Avrupa'da mevcut ilerleme ve uygulamaların takip edilip bunların memlekette uygulanmasına çalışmayı da görevleri arasında görmüştür²³⁹.

Cemiyet sadece doğan çocukları değil daha anne karnında olanları da anneleriyle birlikte ve doğum sonrası lohusaları da korumakla mükelleftir²⁴⁰. Çocuk düşürülmesini önlemek için halkı eğitmek ve haber aldığı bu gibi olayları savcılığa bildirmek, Türkiye'de çok ve gürbüz çocuk yetiştirilmesini sağlamak maksadıyla çocuk ölümlerini ve kötü yetiştirmeyi engellemek hususundaki birikimlerini hükümetle paylaşmak ve Hilal-i Ahmer veya gerekli cemiyetlerle işbirliği yapmak da Cemiyet'in görev tanımı içindedir²⁴¹.

d-Thec'in İdari Teşkilatı

Gönüllü bir kuruluş olup devletten de himaye ve yardım gören, aynı zamanda devletin çocuk politikasına destek vererek devletle birlikte çocuk davası için çalışan Cemiyet'in teşkilat yapısı, 1925 tarihli Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi'ne göre şöyledir:

Cemiyet'in **Merkez-i umumisi** ve **merkez-i umumi kongresi**, **vilayet merkezleri ve kongreleri** ve **yurt içi ve dışında şubeleri** bulunmaktadır. **Umumi Kongre**, merkez de dahil doğrudan doğruya Merkez-i Umumi ile irtibatta bulunan merkezlerden, üye sayısı beş yüze kadar olanlar için birer, beş yüzden fazla olanlar için ikişer ve binden fazla olanlar için üçer olmak üzere seçilen temsilcilerden ve genel merkez üyelerinden oluşur. Umumi Kongre, olağan ve olağanüstü olmak üzere iki şekilde toplanır. Her yıl Mart ayı içinde yapılması planlanan genel kongre, bazen

²³⁸ Sarıkaya, a.g.e., s.54-56.

²³⁹ THEC. İstanbul Merkezi, 1340-1341 senesi umumi rapor, bütçe ve blançolar, s.23-24.

²⁴⁰ Aynı rapor, s.24.

²⁴¹ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamei Esasisi, (İşbu nizamname yedinci ve sekizinci sene kongresinde tadilen tanzim edilmiştir.), İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 1930, s.1-5.

iki yılda bir yapılmaktadır. Olağanüstü kongre ise, olağanüstü durumlarda genel merkezin kararıyla yapılır. Genel Kongre, genel merkez reisi tarafından açılır ve kongre görüşmelerini idare etmek için bir başkan, bir başkan yardımcısı ve iki katip seçilir.

1- Genel Kongre

Cemiyetin genel kongresi, genel merkezi, vilayet kongreleri, vilayet merkez ve şubeleri vardır. Cemiyeti, Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkez-i Umumi Reisi temsil eder. Genel kongre, merkez de dahil doğrudan doğruya genel merkez ile haberleşen merkezlerden adedi beşyüze kadar olanlar için bir, beş yüzden fazla olanlar için iki, binden fazla olanlar için üç olarak seçilecek delegelerden ve Genel Merkez üyelerinden oluşur. Genel kongre, adi veya fevkalade olarak içtima eder. Adi toplantılar her sene veya iki senede bir genel merkezin tayin edeceği mahalde toplanır. Bütçe veya nizamname değişikliği olmayacaksa kongre iki senede bir toplanır. Bundan başka fevkalade durumlarda genel merkezin davetiyle fevkalade olarak da toplanılabilir. Adi kongreye seçilenler fevkalade kongrenin de üyesidir. Genel kongrenin meşgul olduğu hususlar:

- Genel Merkez senelik raporu ile gelecek sene bütçe layihasının kongreye sunulması ve hesap müfettişlerinin raporunun okunması,

- Rapor ve bütçenin tedkik edilmesi ve gelecek sene icraatının belirlenmesi için beşer kişiden oluşan idari ve bütçe program encümenleri adıyla iki encümen seçilmesi,

- Gelecek sene bütçesini tedkik ve tasdik eder. Nakdî mevcudu göz önüne alınarak gerektiğinde mülhakata bu bütçeden yapılacak yardım tahsisatının miktarı ile bütün merkezlerin varidatından Merkez-i Umumi emrine tahsis edilecek miktarın tayin edilmesi,

- Merkez-i Umumi üyelerinin, iki hesap müfettişinin, sene içinde merkez-i umumi içinde meydana ayrılmalarda merkez-i umumi azasının yarısı kadar üye adayının seçilmesi,

- Fevkalade toplantılarda ise programda yazılı maddeler görüşülür²⁴².

²⁴² THEC. Nizamnamei Esasîsi, s.7-10.; Sarıkaya, a.g.e., s. 61-63.

2- Genel Merkez

Genel Merkez, genel kongre tarafından seçilen yirmi bir üyeden oluşmaktadır. Üyelerin görev süreleri bir veya iki yıldır. Üyelerin tekrar seçilmeleri mümkündür. Genel Merkez kongrenin ardından yapacağı ilk toplantıda üyeleri arasından bir reis, iki reis vekili, bir umumi katip, bir muhasip seçer ve kişiler Genel Merkez İdare Heyeti'ni oluşturur. Genel Merkez bütün heyet-i merkeziyelerin ve doğrudan doğruya kendisine bağlı olan şubelerin müracaat makamıdır. Genel Merkez, genel kongreye sunulacak yıllık bütçeleri, rapor ve layihaları, gerekli görürse nizamname değişikliklerini ve talimatları hazırlar. Genel Merkez cemiyetin bütün muamelelerini yürütmeye yetkili ve Genel Kongre'ye karşı tek sorumludur. Önceden düşünülemez masraflar için harcama yapılması ve bütçe maddeleri arasında nakiller gibi hususlar da Genel Merkez'in kararına bağlıdır. Genel Merkez ayda bir defa belirlenen gün ve saatte toplanır. Mevcut üyelerin üçte birinden bir fazlasıyla toplanır ve üye çoğunluğuyla karar alır. Reis göreceği lüzum ve idare heyetinin teklifi ile Genel Merkezi fevkalade olarak toplantıya çağırabilir. Genel Merkez üyeleri meşru mazeretleri olmaksızın ard arda üç kez toplantıda bulunmadığı takdirde istifa etmiş sayılırlar. Genel Merkez, cemiyetin meşguliyet sahasına dahil hususların her biri veya birkaçı için daimî veya geçici encümenler oluşturmaya yetkilidir. Himaye-i etfal meseleleri veya mahalli ihtiyaçları doğrultusunda sadece hanımlardan veya erkeklerden oluşan heyetler kurulabilir. Merkez-i Umumi Heyet-i İdaresi, Genel Merkez'in icra organıdır. Bu İdare Heyeti, Genel Merkezce kararlaştırılan bütün muameleleri yerine getirir. Genel Merkez reisi, himaye-i etfal ile ilgili her türlü işin hükümet nezdinde ve mahkemelerde sorumlu vekilidir. Reis cemiyetin işlerini nizamname ve talimatnamelere göre icra eder. Kendisine muhasip ve katib-i umumi yardım eder²⁴³.

3- Vilayet Teşkilatı

Himaye-i Etfal teşkilatı bulunan vilayetlerde merkezler; kaza, nahiye ve köylerde şubeler vardır. Vilayet merkezi, vilayet dahilinde bulunan bütün şubelerin bağlı olduğu mercidir. Vilayet dahilindeki azanın çokluğuna ve himaye-i etfal

²⁴³ THEC. Nizamnamei Esasîsi, s.10-12.

muamelaının durumuna göre yediden on beş kadar üyeden oluşur. Vilayet Heyet-i Merkeziye üyeleri vilayet kongresince veya kongre yapılmadığı takdirde merkezde bulunan cemiyet üyeleri tarafından seçilir. Üyelerin görev süresi bir yıldır ve tekrar seçilmeleri mümkündür. Yabancı memleketlerde Türkler ve müslümanlar tarafından teşkil edilecek merkezlerin idare heyeti üyeleri yediden on beş kadar olabilir. Bu merkezler doğrudan doğruya genel merkeze bağlıdır. Heyet-i Merkeziye, her sene vilayet kongresi bitiminde yapacağı toplantıda üyeleri içinden bir reis, bir reis vekili, bir katip, bir muhasip, bir veznedar seçer. Bu beş kişi İdare Heyeti'ni oluşturur. Heyet-i Merkeziye, vilayete ilgili cemiyet işlerini icra, kontrol, vilayet kongresine sunulacak heyet-i merkeziyeye mahsus senelik bütçe, raporlar, müzakere programları ve üç ayda bir icraat raporlarını Merkez-i Umumi'ye bildirirler. Heyet-i merkeziyeler, Merkez-i Umumi ile şubeler heyet-i idareleri arasında haberleşme (tebliğ tebellüğ) vasıtasıdır. Heyet-i Merkeziye ayda bir defa belirlenen gün ve saatte toplanır. Mevcut azanın yarısından bir fazlası ile müzakereye başlar ve üye çoğunluğu ile karar alır. Geçerli bir sebebi olmaksızın üç kez içtimaya katılmayan üyeler istifa etmiş sayılırlar. Vilayet Heyet-i İdaresi, bağlı olduğu heyet-i merkeziyenin icra organıdır. Vilayet heyet-i umumiyesine ait cemiyet işlerini nizamname ve talimatnamesi gereğince yapar. Vilayet kongreleri, azası yüze kadar şubelerden birer, yüzden üç yüze kadar olanlardan ikişer, üç yüzden fazla olanlardan üçer delege seçerek her sene Şubat ayı başında heyet-i merkeziyenin bir ay önceden tayin edeceği yer ve zamanda toplanır. Toplantı günü senelik aidatını tamamen ödemiş olan mevcut üyeler ile müzakereler başlar. Şubelere ayrılan vilayet merkezlerinde, vilayet merkez heyeti üyelerine diğer şubeler nispetinde delege seçtirir. Her şube üye adedi kaç olursa olsun en fazla üç delege gönderebilir. Heyet-i merkeziyeler fevkalade durumlarda vilayet kongrelerini senelik toplantının haricinde toplanmaya davet edebilirler. Vilayet Kongresini, Heyet-i Merkeziye reisi açar. Daha sonra kongreyi idare etmek için bir reis, bir reis vekili ve bir katip seçilir. Vilayet kongreleri adi içtimalarında; heyet-i merkeziyenin ve şubelerin bir senelik bütçeleri, rapor ve layihalarını okur tedkik ve tasdik eder. Ayrılan üyelerin yerine heyet-i merkeziye üyelerinin yarısı kadar aday seçer. Çocukların himayesine yönelik teklifleri müzakere ve kabul eder. Vilayet kongre kararlarının onaylı bir örneğini Merkez-i Umumi Riyaseti'ne gönderir. Umumi Kongre'ye delege tayin eder. Herhangi bir kaza, nahiye ve köyde

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin amaçları doğrultusunda çalışan kişilerin sayısı onu bulduğunda orada bir şube açar. Bu üyeler içlerinden bir reis, bir katip, veznedar olarak üç kişiden oluşan bir idare heyeti seçerler. Bu idare heyeti merkez-i umuminin onayına sunulur. Kayıtlı üyesi elliye geçen yerlerde işin önem ve çokluğuna göre iki üye daha idare heyetine katılabilir. Bu şube heyetlere ayda en az iki defa toplanır. Geçerli sebepleri olmadığı halde üç kere arka arkaya toplantılara katılmayanlar istifa etmiş sayılırlar. Şube heyet-i idareleri cemiyete üye kaydeder, varidat ve yardımları tesbit eder, çocukların hayat ve hukukunun himayesi hakkındaki yapılması mümkün olan çalışmaları ve tedkikleri yaparlar. Şehirlerde açılan şubelerin meydana getirdiği cemiyet müesseseleri o merkezin idaresindedir ve aynı şehir dahilindeki şubeler kendi umumi varidatının yüzde ellisini müesseseye katılma payı olarak vilayet merkezine verirler²⁴⁴.

e-Thec'in Bütçesi

Cemiyet'in ilk sermayesi on arkadaşın verdiği ikişer liradan toplam yirmi liradır²⁴⁵. Yani Kurum ilk olarak yirmi lira ile çalışmalarına başlamıştır.

Daha çok yapılan yardımlarla çalışmalarını sürdüren Cemiyet'in gelir kaynakları, ilk nizamnamesi olan 1921 tarihli Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi'nde ifade edildiğine göre;

- 1- Üyelerin senelik ödemeleri
- 2- Hükümetin ve belediye dairelerinin tahsisatı
- 3- Emval ve emlakının gelirleri
- 4- Mevcut nakitlerin faizi
- 5- Düzenleyeceği sergi, müsamere, gezi, konferans, çiçek satışı ve saireden elde edilen hasılat
- 6- Bağışlar, yardımlar ve sair taraflardan meydana gelecek hasılatтан ibarettir²⁴⁶.

1925 tarihli THEC Nizamname-i Esasisi'nde de bu gelirler:

---

²⁴⁴ A.e., s. 13–18.

²⁴⁵ Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı: Çocuk Davamız, s.5.

²⁴⁶ Ankara HEC'nin 1921 tarihli nizamnamesi İstanbul HEC'nin 1917 tarihli nizamnamesi ile hemen hemen aynıdır. Bkz. BOA.ŞD., 3146/5 _6 (18 Şevval 1335/7 Ağustos 1917)

- 1- Daimî üye aidâtı,
- 2- Devlet yardımı (hükümetin, vakıfların ve bazı belediye dairelerinin verecekleri tahsisat),
- 3- Bazı işletme imtiyazları ve gayrimenkul kiralari, (Cemiyet'e ait taşınır taşınmaz malların gelirleri ve darülmüşâilerin/işevlerinin hasılatı),
- 4- Düzenlenen etkinliklerin (Balolar, sergiler, konferanslar, müsamere, şefkat pazarı, çiçek ve rozet dağıtılması, piyangolar ve bazı yarışlar) gelirleri,
- 5- Hayır kurumlarıyla paylaşılan fitre ve kurban derileri hasılatı ve halkın bağışları, olarak tespit edilmiştir.

Cemiyet bir hayır kurumu olduğu için daha çok halkın yardımlarıyla ayakta durmakta ve aynı zamanda kamu yararına çalışan bir kurum olarak kabul edildiğinden az miktarda da olsa devletten de yardım almaktadır²⁴⁷.

Bu gelirlere 1929 yılı itibarıyla sebze hasılatı, 23 Nisan Çocuk Haftası hasılatı, Genel Merkez'in yardımı, hususi muhasebe tahsisatından tahsilat²⁴⁸ ve 1930 yılı itibarıyla tombala hasılatı²⁴⁹ gibi gelirler de ilave edilmiştir.

Nizamnamelerinden de anlaşılacağı gibi Cemiyet'in sabit bir geliri yoktu ve bu gelirler üye aidatları, çeşitli kurum ve hayırseverlerin bağış ve yardımları, kendi işlettiği işletmeler ve gayri menkullerin gelirleri ve yine kendi imkanlarıyla düzenledikleri etkinliklerin hasılatı²⁵⁰ gibi değişken gelirlerden oluşmaktaydı.

Cemiyet'in giderlerini ise; başta şehit çocukları olmak üzere çatısı altına alacağı vatan çocuklarının himayesi için yapılan harcamalar, halka yönelik sağlık, eğitim harcamaları, para yardımları, yeni açılan müessese ve neşriyat harcamaları oluşturmaktaydı²⁵¹.

---

²⁴⁷ Sarıkaya, a.g.e., s. 86-87.

²⁴⁸ THEC. İstanbul Merkezi, 1929 senesi umumi rapor, s.16.

²⁴⁹ THEC. İstanbul Merkezi, 1930 senesi umumi rapor, s.17.

²⁵⁰ Sarıkaya, a.g.e., s. 89-90.

²⁵¹ A.e., s. 91.

Cemiyetin masraf kalemlerini ayrıntılandırmak gerekirse;

Süt Damlası, Çocuk Bakım Yurdu ve Merkezi İdare'nin maaş, süt bedeli, yiyecek, giyecek, yakacak, telefon, elektrik, su, ilaç, perhiz yiyeceği, matbu evrak, kira, balo, müsamere masrafları, 23 Nisan Çocuk Haftası masrafı, tohum ziraati masrafı, gelirlerin %10'u olarak Merkez-i Umûmî hissesi, inşaat ve tesisat giderlerini sayabiliriz²⁵².

THEC'in 1921 yılından 1935 yılına kadar gerçekleşen gelir ve giderlerini göstermek gerekirse aşağıdaki şu tablo ortaya çıkmaktadır²⁵³:

Senesi	Gelir		Gider	
	Lira	Kuruş	Lira	Kuruş
1922	18.507	27	5.856	10
1923	145.235	55	31.651	14
1924	137.668	35	66.286	46
1925	62.721	33	52.119	26
1926	195.746	90	272.015	83
1927	218.236	14	250.306	02
1928	248.745	86	275.315	66
1929	263.385	03	215.913	12
1930	193.198	06	184.687	60
1931	152.895	38	168.073	83
1932	144.181	45	142.591	89
1933	152.564	84	141.045	31
1934	166.218	87	115.094	91
1935	175.355	53	191.325	04

²⁵² THEC. İstanbul Merkezi, 1929 senesi umumi rapor, s.17.

²⁵³ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük Bir Tarihçesi (1921-1939), s.24.

f-Thec'e Üyelik

Ankara'da kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne üyelik konusu, dönemin gazetelerinden olan Hakimiyet-i Milliye gazetesinde "Cemiyet'e hayrı seven kadın ve erkek herkes üye olabilir. Cemiyet'in dört çeşit üyesi vardır. Bunlar fahrî, kurucu, faal ve yardımcı üyelere" şeklinde açıklanmıştır²⁵⁴.

THEC'in üyelik şartlarını düzenleyen 1925 tarihli nizamnamesinin altıncı maddesine üyeler yıllık asgarî bir tutar ödeyeceklerdir. Üyeler taahhüd ettikleri senelik aidatı iki sene içinde ödemedikleri takdirde veya görevlerini yerine getirmediklerinde Merkez Heyet'in kararıyla istifa etmiş sayılırlar. Ayrıca Cemiyet'in maksad ve haysiyetine zarar veren durumlarda Merkez Heyet'in inceleme ve kararıyla üye Cemiyet'ten atılabilmektedir²⁵⁵.

g-Thec'in Amblemi

Kurum'un işareti kırmızı yıldız içinde beyaz aydır. Ay kırmızı yıldızın içinde ve karşıdan bakanın soluna ve yukarı doğru durmaktadır²⁵⁶. Bu işaret Kurum'un örgüt ve binalarında, mühür, damga, levha, başlık, basılı kağıtlarında ve yayınlarında, kurum adına görevlendirilen kişilerin giyimlerinde ve kendilerine verilen belgelerde, bayrak, rozet, madalyon ve iğnelerde ve Kurum'a gelir getirecek ticari işletmelerde kullanılır²⁵⁷.

h- Thec'in Şubeleri

1- Yurtiçi Şubeleri

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, kurulduğu 30 Haziran 1921 tarihinden itibaren yurt içinde ve dışında şubeler açarak hızla teşkilatlanma yoluna gitmiştir. Bütün vilayet, kaza, nahiye ve köylerde şube açma hakkına sahip olan Cemiyet, ilk yılda on şube açarak 2234 çocuğu himaye etmiştir²⁵⁸. 1922 yılı itibarıyla vilayet ve livalarda şubeler açması Dahiliye Vekaleti'nden tamimlen tebliğ edilmiş ve bunun üzerine Trabzon, Gümüşhane, Erzincan'da şubeler açılmıştır. Bazı yerlerden de şube

²⁵⁴ Hakimiyet-i Milliye, 24 Şevval 1339/1 Temmuz 1337/1921; Akbayrak, a.g.m., s.31-33.

²⁵⁵ Sarıkaya, a.g.e., s.68-69.; THEC. Nizamnamei Esasîsi, s.6-7.

²⁵⁶ BCA, 030.18.01.02.302.59.17.2 (30 Temmuz 1973), s.8.

²⁵⁷ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü, s.4.

²⁵⁸ Sarıkaya, a.g.e., s.64.

açılmak üzere Himaye-i Etfal Merkez-i Umumîsi'nden nizamnameler istenilmiştir²⁵⁹. 1925 yılı itibarıyla yurt içinde Ankara merkezinin yanı sıra 52 vilayette merkez ve bu merkezlere bağlı 166 merkez şubesi açılmıştır. Bu vilayet merkez ve merkeze bağlı şubelerin listesi şöyledir:

Vilayet Merkezleri: Artvin, Ardahan, Adana, Aksaray, Antalya, Aydın, Edirne, Ordu, Erzincan, Erzurum, Ertuğrul, Ergani, Isparta, Eskişehir, Elaziz (Elazığ), İzmit, Bitlis, Bursa, Burdur, Bozok, Biga, Bolu, Tekirdağ, Tokat, Canik, Çorum, Dersim, Denizli, Diyarbakır, Zonguldak, Sinop, Sivas, Siverek, Saruhan, Trabzon, Kars, Kırklareli, Karesi, Kastamonu, Konya, Kırşehir, Kayseri, Gelibolu, Gümüşhane, Çankırı, Giresun, Kütahya, Rize, Mardin, Mersin, Uşak, İstanbul'dur.

Merkeze bağlı şubeleri ise: Çıldır, Ceyhan, Havza, Korkuteli, Kaş, Elmalı, Fenike, Alanya; Manavgat, Akseki, Nallıhan, Çubukabad, Haymana, Kalecik, Keskin, Ayaş, Zir, Bala, Beypazarı, Yabanabad, Nazilli, Söke, Lalapaşa, Kavaklı, Uzunköprü, Gölpazarı, Söğüt, Osmaniye, Bozüyük, Menemen, Bayındır, Foça, Karaburun, Ödemiş, Kuşadası, Seferihisar, Urla, Çeşme, Yalvaç, Yalova, Kemaliye, Arapkir, Harput, Keban, Pötürge, Kandıra, Adapazarı, Gebze, Karamürsel, Iğdır, Karaköy, Diyadin, Eleşkirt, Tutak, Orhaneli, Mudanya, Boğazlayan, Mudurnu, Göynük, Düzce, Karabiga, Erenköy, Çal, Ayvacık, Ezine, Sarıcalı, Lapseki, Çanakkale, Saray, Malkara, Hayrabolu, Çorlu, Zile, Reşadiye, Erbaa, Artova, Mecitözü, Dört Yol, Osmancık, Sungurlu, İskilip, Ayancık, Soma, Eşme, Kula, Ahmedli, Alaşehir, Akhisar, Kırkağaç, Demirci, Gördes, Salihli, Kasaba, Maçka, Of, Vize, Babaeski, Bekarhisar, Lüleburgaz, Demirköy, İğneada, Balya, Üsküp, Bandırma, Edremit, Burhaniye, Sundurgu, Ayvalık, Erdek, Aziziye, İnebolu, Cidde, Akşehir, Ereğli, Ilgın, Ermenek, Beyşehir, Seydişehir, Sultaniye, Akvran, Cumra, Mucur, Avanos, Develi, Eceabad, Keşan, İpsala, Şarköy, Şabanözü, Çerkeş, Ilgaz, Altıntaş, Armutlu, Virancık, Gümüş, Uşak, Sivashlı, Tirebolu, Görele, Atina, Milas, Köyceğiz, Bodrum, Ürgüp, Nevşehir, Ulukışla, Bor, Dimetoka, Müfrefte, İncecik, Pınarhisar, Burhaniye, Laba, Ula, Enez, Havsa'dır.

²⁵⁹ Hakimiyyet-i Milliye, 15 Şaban 1340/13 Nisan 1338/1922

Cemiyet 1926 yılında ise Ahlat, Cizre, Şarkikarahisar, Lice, Tefenni
1927'de Kozan, Mapavri, Orhangazi,
1928'de Akıncılar, Bozdoğan, Siirt, Gaziantep, Gürün, Tarsus, Erbaa- Niksar,
Boyabat,
1929'da Adıyaman, Balıkesir, Çorum, Keçiborlu, Gemlik, Gönan,
Hüseyinabad, Mihaliç,
1930'da Bafra, Bartın, Gediz, İnegöl, Yozgat,
1931'de Kemalpaşa, Devrekân, Bucak, Polatlı, Kırıkkale, Pınarbaşı, Bünyan,
Şabanözü, Niksar, Yaylak, Suşehri, Çarşamba, Carablus, Nizip, Van,
1932'de Alaca, Şebinkarahisar, Alaca, Cebelibereket, İçel, Arpaçay, Terem,
Bigadiç, Su şehri, Refahiye,
1933'te Emet, Zara, Akçâşehir, Gerede, Sürmene, Kadınhanı, Karaman,
Ayrancı, Hekimhan, Şarkışla, Tire, Yenişehir ve Zıvaçık'tır²⁶⁰.

2- İstanbul Şubeleri

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi'nin, 1340/1924 tarihinde yapılan kongresinde okunup kabul edilen umumi raporunda belirtildiğine göre, Mayıs 1923-Nisan 1924 tarihleri arasında Şehremaneti'nin yardımıyla her belediye dairesi dahilinde bir şube tesisine başlanmıştır ve Makriköy (Bakırköy), Üsküdar ve Adalar şubeleri açılmıştır. Daha önce açılan Kadıköy ve Yeniköy şubeleri ile İstanbul'daki şube sayısı altıya çıkmıştır²⁶¹.

1926 yılında Kadıköy, Üsküdar, Çatalca ve Şile'den ibaret olarak beş şube mevcut iken 1927 yılında Fatih, Beyoğlu, Bakırköy'e bağlı 11 köy şubesi açılmıştır²⁶².

Cemiyet'in İstanbul'daki şubeleri, Türkiye Himayei Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi'nin, 1929 senesi başından sonuna kadar bir senelik genel raporuna göre; Beyazıt, Bakırköy, Çatalca, Kadıköy, Üsküdar, Fatih şubeleri olmak üzere altı

²⁶⁰ Sarıkaya, a.g.e., s. 74-75.

²⁶¹ THEC. İstanbul Merkezi, 1339 -1340 senesi umumi rapor, bütçe ve bilançolar, s.9.

²⁶² THEC. İstanbul Merkezi, 1927 senesi umumi rapor ve 1928 bütçesi, s.27.

şubedir²⁶³. Bu şubelere 1933-1934 yılları arasında üç şube daha katılmış ve sayı dokuza yükselmiştir. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi 1933-1934 senesi kongresinde okunan umumî raporda da bu dokuz şube Adalar, Beyoğlu, Çatalca, Eminönü, Fatih, Kadıköy, Kartal, Üsküdar, Yeşilköy şubeleri olarak belirtilmiştir²⁶⁴. Bunlara ilaveten açılan Yalova şubesi de çocukların ihtiyaçlarının karşılanması hususunda faaliyetlerde bulunmuşlardır²⁶⁵. Bakırköy şubesi geçen sene inşaatını tamamladığı doğum evini bu sene kalorifer döşeterek daha mükemmel bir hale getirmiştir²⁶⁶. Haznedar Çiftliği sahibi Hüseyin Bey tarafından bir bakım evi yapılarak Bakırköy şubesine hediye edilmiştir²⁶⁷. Bu bakım evinde müracaatta bulunan çoğunluğu çocuk hastalara yardım edilmiştir²⁶⁸.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul Merkezi 1943-1944 yılı kongresinde okunan Umumî Rapor'a göre Kurumun İstanbul şubeleri, Büyükaada, Bakırköy, Beyoğlu, Beşiktaş, Beykoz, Çatalca, Eminönü, Eyüb, Fatih, Kadıköy, Kartal, Sarıyer, Üsküdar, Yalova kazaları şubeleri olmak üzere 14 kaza şubesi vardır. Ayrıca Beyoğlu merkez şubesi ile Heybeliada, Arnavutköy, Taksim, Şişli, Kumkapı, Beyazıt, Küçükpazar, Alemdar, Eminönü, Fatih, Fener, Karagümrük, Samatya, Şehremini, Kızıltoprak, Erenköy, Pendik, Kasımpaşa nahiye şubeleri de bulunmaktadır²⁶⁹.

3-Yurtdışı Şubeleri

Cemiyet, nizamnamesi gereği yurtdışında da şubeler açmıştır. Yurtdışında farklı ülkelerde bulunan Türk ve Müslümanlar tarafından açılan bu şubeler buldukları şehirlerin isimleriyle adlandırılmıştır. Başta ABD olmak üzere Kıbrıs, Almanya, Avusturya ve Mısır'da açılan bu şubeler düzenledikleri müsamere, konferans, sergi ve yarışmalar ile hem cemiyetin tanıtımına katkıda bulunmuşlar hem de çok ihtiyaç duyulan yardımları toplamışlardır.

²⁶³ THEC. İstanbul Merkezi, 1929 senesi umumi rapor, s.5.

²⁶⁴ THEC. İstanbul Merkezi, 1933-1934 senesi umumî rapor, bütçeler ve kongre kararları, s.17-19.

²⁶⁵ TÇEK. İstanbul Merkezi 1934-1935 yılı umumi rapor, s.12-18.

²⁶⁶ THEC. İstanbul Merkezi 1933-1934 senesi umumi rapor, bütçeler ve kongre kararları, s.17-19.

²⁶⁷ TÇEK. İstanbul Merkezi 1934-1935 yılı umumi rapor, s.12-18.

²⁶⁸ THEC. İstanbul Merkezi 1933-1934 senesi umumi rapor, bütçeler ve kongre kararları, s.17-19.

²⁶⁹ TÇEK. İstanbul Merkezi 1943-1944 yılı umumi rapor, s.13-19.

(a) -Amerika

1925 yılı itibarıyla Cemiyet'in yurtdışında 25'i Amerika'da olmak üzere toplam 32 şubesi açılmıştır. Görüldüğü gibi Cemiyet'in yurtdışında en çok Amerika'da şubesi vardır. Bunda Cemiyet'in önce genel sekreteri, daha sonra başkanı olan Doktor Fuad Bey'in 1923 ve 1925 yılında Amerika'ya yaptığı seyahatlerin büyük etkisi olmuştur. Fuad Bey'in ziyaretlerinden sonra değişik şehirlerde açılan şubeler şunlardır:

Detroit Himaye-i Etfal Cemiyeti, Wokifan Himaye-i Etfal Cemiyeti, Buffalo Himaye-i Etfal Cemiyeti, Philedelphia Himaye-i Etfal Cemiyeti, Canton Himaye-i Etfal Cemiyeti, Sacramento Himaye-i Etfal Cemiyeti, P/butnamontana (?)Himaye-i Etfal Cemiyeti, Chicago Himaye-i Etfal Cemiyeti, Türk Giritliler Cemiyeti, Laval Himaye-i Etfal Cemiyeti, Waring (Warrington) Himaye-i Etfal Cemiyeti, Lawrence Himaye-i Etfal Cemiyeti, Petkiran Himaye-i Etfal Cemiyeti, Manchester Himaye-i Etfal Cemiyeti, Clerton Himaye-i Etfal Cemiyeti, Wooster Himaye-i Etfal Cemiyeti, Cleveland Himaye-i Etfal Cemiyeti, Nunavut (?) Himaye-i Etfal Cemiyeti, New York Himaye-i Etfal Cemiyeti, Milwaukee Himaye-i Etfal Cemiyeti, Peabody Himaye-i Etfal Cemiyeti, Providence Himaye-i Etfal Cemiyeti, Nashville Himaye-i Etfal Cemiyeti, Youngstown Himaye-i Etfal Cemiyeti, Akron Himaye-i Etfal Cemiyeti, Vayting Himaye-i Etfal Cemiyeti.

Bu cemiyetler vasıtasıyla Amerika'da yaşayan Türk ve Müslümanlar THEC'e çok değerli yardımlarda bulunmuşlardır.

(b) -Kıbrıs

THEC'in 1925 yılında Kıbrıs'ta 6 şubesi bulunmaktadır. Bu şubeler de Anadolu'daki yetimlere Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlayarak yardımlarını esirgememişlerdir. Bunlardan Kıbrıs Lefkoşe Himaye-i Etfal Cemiyeti ve Magosa Himaye-i Etfal Cemiyeti 1927 yılında kurban derilerinden elde edilen hasılatı THEC'e göndermişlerdir.

(c) -Mısır

Mısırlı Müslümanlar daha I. Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'daki HEC'e yardımlarda bulunmuşlardı. Kahire Himaye-i Etfal Cemiyeti 1925 yılında HEC'in yurt dışında bulunan 32 şubesinden biri olarak faaliyet göstermeye başladıktan sonra da yardımlarına devam etmiştir. 1927 yılında Mısır Merkezi Umumisi toplantı yaparak Türkiye'ye yardım göndermiştir.

(d) -Avusturya

Türk çocuklarına yardım amacıyla Viyana'daki Türk vatandaşları tarafından 1930 yılında THEC.'nin bir şubesi olarak Viyana Himaye-i Etfal Cemiyeti şubesi açılmıştır. Reisi Albert Ben Basat Efendi'dir. Şube ayrıca Avrupa'daki Türkler ile Türkiye'dekiler arasında milli, kültürel ilişkilerin gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Viyana Himaye-i Etfal Cemiyeti çalışmalarını 1930 yılı sonunda bir rapor halinde genel merkeze göndermiştir.

(e) -Almanya

THEC, 1929 yılı sonbaharında Almanya'da Berlin'de bir şube açmıştır. Bu şube Berlin'deki hayırseverlerin 1927 yılında Türkiye'ye gönderdikleri önemli miktarlardaki bağışlardan sonra faaliyete geçmiştir. Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa ve eşinin yardımlarıyla Berlin Himaye-i Etfal Cemiyeti adıyla açılmıştır. Bu şubenin ardından 1930'da yine Berlin'de ikinci bir şube açılmıştır. Bu şubenin reisliğine Berlin Sefareti Müsteşarı Basri Bey'in eşi Mihri Hanım, ikinci reisliğine Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa'nın eşi Emine Kemalettin Sami, muhasebeciliğine Tayyareci Binbaşı Savmi Bey'in eşi Vedia Savmi Hanım, üyeliğine Tüccardan Ziya Balcı Bey'in eşi Mükerrerem Hanım ve yine Tüccardan Ali Rıza Bey, veznedarlığına Berlin Sefareti Müsteşarı Basri Bey'in kız kardeşi Fatma Hanım, katipliğine Berlin Ticaret Mümessili Dr. Necdet Bey'in eşi İffet Hanım seçilmişlerdir. Burada Türk hanımlarının yardım faaliyetlerine katkıları özellikle dikkat çekmektedir. Cemiyet'in Berlin şubesi bayram ve özel günlerde toplanan

yardımları Türkiye'ye göndermiş ve Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Avrupa'da tanıtılmasına önemli katkıda bulunmuştur²⁷⁰.

Kuruluşunun ilk on yılında on şubesi olan Cemiyet'in 1929 yılındaki dahili şube sayısı 441 ve harici şube sayısı 38 olmak üzere toplam 479 şubesi bulunmaktadır²⁷¹. THEC'in, 1932-1933 yıllarında yayınlanan iş raporunda belirtildiği üzere 1932 yılında 452 yerde şubesi varken bu sayı 1933 yılında 542'ye çıkmıştır. Bu şubeler vasıtasıyla bir iki sene içerisinde 314.187 çocuk ve anneye hizmet ve yardım edilmiştir²⁷². ÇEK, 1942 yılı itibarıyla 750 şube ve kollarıyla memleketin her tarafına yayılmıştır. Bu kuruluşlar tarafından bir milyona yakın çocuğa yardım eli uzatılmıştır²⁷³. Çocuk Esirgeme Kurumu'nun yayınladığı Çocuk Esirgeme Kurumu XXV. Yılda Neler Yaptı Çocuk Davamız adlı çalışmada Kurum'un 1946 yılı itibarıyla merkez ve şubelerinin 25 yılda ulaştığı toplam sayı 700 olarak belirtilmiştir²⁷⁴.

ÇEK'in, 1963 yılı itibarıyla 67 ilde merkezleri, 310 ilçede şubeleri ve 42 bucakta da kol örgütleri vardır²⁷⁵. 1971 yılı itibarıyla da Kurum, Genel Merkez'e bağlı 67 merkez, 350 şube ve 42 kol halinde çalışmaktadır²⁷⁶.

1- İstanbul ve Ankara Hec'lerinin Birleşmesi Süreci

Rumeli ve Anadolu'daki şubeleriyle ilişkisinin kesilmesi ve bundan dolayı çalışmalarının imkansız hale gelmesi üzerine İstanbul HEC, Anadolu hareketine katılan idareci ve mensuplarından oralarda da himaye-i etfal çalışmalarını devam ettirmelerini istemiştir. Gerek bu kişilerin gerekse Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden bazılarının teşebbüsüyle 30 Haziran 1337 [30 Haziran 1921] tarihinde Ankara'da yeniden bir Himaye-i Etfal Cemiyeti teşkil edilmesi, İstanbul HEC'i son derece memnun etmiştir. İstanbul HEC, gerek kurucuları arasında kendi üyeleri

²⁷⁰ Sarıkaya, a.g.e., s. 72-77.; Sarıkaya, a.g.t., 75-80.

²⁷¹ Sarıkaya, a.g.t., s. 69-70.

²⁷² Acar, a.g.e., s.54.

²⁷³ Sapmazlı, a.g.e., s. 199-200.

²⁷⁴ Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı: Çocuk Davamız, s.9.

²⁷⁵ Çocukların 40 Yıllık Koruyucusu Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yay., s.42.

²⁷⁶ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu 50. Yıl, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yay., Ankara, 1971, s.2.

bulunması, gerekse nizamnamesinin kendi nizamnamesiyle hemen hemen aynı olmasından dolayı Ankara THEC’i sinesinden doğmuş bir kurum olarak kabul etmiş ve bunu da:

“İzmir ve İstanbul işgalleri üzerine hayatına kasd edildiğini hissederek hak ve istiklâlini can bahâsına müdafaa azmiyle kıyam eden büyük ve mukaddes anavatanın ulvî mücâhedesi esnâsında ağıyar elinde kalan Darülhilâfe, millet cihâdına ancak dolayısıyla iştirâk edebiliyordu.

Heyet-i Merkeziyeniz, Rumeli ve Anadolu’daki şubeleriyle râbîta ve muhâberesinin inkitâ’ını ve bu fevkâlâde ahvâl önünde buradan dahilî mesâînin idâresindeki imkansızlığı derpîş ederek Anadolu dârülcihâdına şitâb eden erkân ve mensûbîninin oralarda da himâye-i etfâl teşebbüsât ve mesâisine devam hakkında nazar-ı dikkatlerini celb eylemekten hâlî kalmamış idi. Türkiye Büyük Millet Meclisi âzâ-yı kirâmından bazı zevâtın da teşebbüsleri üzerine 30 Haziran 1337/1921’de Ankara’da ihyâen bir Himâye-i Etfâl Cemiyeti teşkil edildiğini kemâl-i memnûniyetle istibşâr eyledik. Bu cemiyetin nizamnamesi, nizamname-i esâsîmizin hemen aynı olduğu gibi müessisleri arasında da Heyet-i Müessise ve Merkeziyemizin erkânından bazı zevât mevcûd bulunması itibarıyla bu tesisi doğrudan doğruya sinemizden tevellüd etmiş olarak telakki etmekte kendimizi haklı gördük. (...)” sözleriyle ifade etmiştir²⁷⁷.

Var olan her iki cemiyeti “Himaye-i Etfal Cemiyeti olarak “bir” kabul eden İstanbul HEC, “iâne-i umûmiyeye ve ahalinin güvenine dayanan cemiyetler için tam bir vahdet lazımdır.” diyerek birleşme konusundaki görüşünü açıkça ortaya koymuş²⁷⁸ ve bu görüşten hareketle iki cemiyetin birleşmesi konusunda ilk talep İstanbul HEC’den gelmiştir.

İstanbul’un tek meşru hükümete yani Ankara Hükümeti’ne bağlanmasından çok önce İstanbul HEC, iki cemiyetin birleşmesi için Ankara heyetine müracaat etmiş ancak bu durumun millî maksatların elde edilmesinden sonra müzakeresi tercih edildiğinden beklemek zorunda kalınmıştır²⁷⁹.

²⁷⁷ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s. 25.

²⁷⁸ Aynı rapor, s. 25-26.

²⁷⁹ Aynı rapor, s. 27.

Türk ordusunun zaferinden ve hükümet değişikliğinden sonra İstanbul HEC, her iki cemiyetin himaye-i etfal amacına yönelik çalışmalarının bir uyum ve dayanışma içerisinde yürütülmesi gereğini tekrar dile getirmiştir²⁸⁰.

Millî kurtuluşun gerçekleşmesi üzerine Refet Paşa'nın İstanbul'a gelerek 26 Teşrin-i evvel 1338 [26 Ekim 1922] tarihinde İstanbul HEC'in misafirhanesini ziyaret etmesi, iki cemiyetin birleştirilmesi gereğinin dile getirilmesi için fırsat sayılmıştır. Bu ziyaret sırasında Refet Paşa'ya her iki cemiyet arasında bir fark olmadığı, her iki cemiyetin de nizamnamelerinin birbirlerinin tamamıyla aynı olduğu anlatılmıştır. Bu sırada ayrıca HEC Reisi Besim Ömer Paşa ve Refet Paşa karşılıklı beyanlarda bulunmuşlardır. Reis Doktor Besim Ömer Paşa beyanında, nüfus siyasetinin öneminden, nüfusun artırılmasına ve çocukların sağlıklarının korunmasına itina gösterilmesi gereğinden ve İstanbul Heyet-i Merkeziyesi'nin bütün memleket evladını kapsayan bir çalışma programı yürüttüğünden bahsetmiş ayrıca da İstanbul HEC'in çalışmalarıyla ilgili bilgi vermiştir. Refet Paşa buna verdiği cevapta, Ankara ve İstanbul HEC'in aynı amaca hizmet eden iki hemşire [kızkardeş] olduğunu, İstanbul merkezinde gördüğü intizamı takdir ettiğini söyleyerek iki cemiyetin birleştirilmesi hususundaki teşebbüsleri bütün gücü ve kalbiyle kolaylaştırma vaadinde bulunmuştur²⁸¹. Böylece ilk kez İstanbul HEC'in girişimi üzerine iki cemiyetin birleşmesi konusu gündeme gelmiş ve karşılıklı olarak bu birleşmenin sağlanabileceği yolunda temenniler dile getirilmiştir.

Refet Paşa'dan sonra İstanbul HEC Heyet-i Merkeziyesi'ni Büyük Millet Meclisi üyelerinden Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti kâtib-i umûmîsi (genel sekreteri) Doktor Fuad Bey de (daha önce 20 Eylül 1333 [20 Eylül 1917] tarihinde Himaye-i Etfal Cemiyeti Kırkkilise Şubesi başkanlığında bulunmuştur) ziyaret etmiştir. Doktor Fuad Bey, bu ziyaretinde İstanbul HEC Heyet-i Merkeziyesi'nin 18 Teşrin-i sani 1338 [18 Kasım 1922] tarihli toplantısına katılmıştır. Bu toplantıda kendisine Himaye-i Etfal Cemiyeti Reisi Besim Ömer Paşa tarafından İstanbul merkezli HEC'in savaş sırasında ve mütareke dönemindeki çalışmalarından, İslam ve ecnebi memleketlerinde Türk ve şehit çocukları adına neşriyatta bulunulduğundan ve

---

²⁸⁰ Aynı rapor, s. 25.

²⁸¹ Aynı rapor, s. 27.

İstanbul'daki Himaye-i Etfal Cemiyeti ile Ankara'daki Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin hiçbir zaman ayrı kurumlar olmadığı, daima hakiki iki öz hemşire gibi telakki edildiğinden bahsedilmiştir. Doktor Fuad Bey de buna cevaben himaye-i etfal için Anadolu'da yapılmakta olan teşebbüslerden bahsederek her iki cemiyetin birlik dairesinde çalışmasından yetim çocukların daha çok fayda göreceğini ve dışarıdan gelecek yardımlar için de bir merkez tayin edilmesi zorunluluğunu dile getirmiştir. Görüldüğü gibi her iki cemiyet de birlik hususunda aynı görüşleri paylaşmaktadır²⁸².

İstanbul ve Ankara'daki Himaye-i Etfal Cemiyetlerinin birleşmesi halinde genel merkezin neresi olacağı meselesi de gündeme gelmiştir. İstanbul HEC Heyet-i Merkeziyesi, bu konuyu 18 Teşrin-i sani 1338 [18 Ekim 1922] tarihindeki toplantısına katılan Fuad Bey ile görüşmüş ve Ankara HEC'e konuyla ilgili bazı tekliflerde bulunulmuştur. Bu teklifler genel merkezin neden Ankara veya İstanbul olması gerektiğine açıklık da getirmektedir. Cemiyet genel merkezinin Ankara olmasının nedeni, burasının istiklal merkezi olması ve son savaşın Anadolu'da millete emanet ettiği şehit yavrularının çokluğu gibi sebeplerle açıklanmaktadır. Diğer taraftan da Hilafet merkezi olması, nüfusunun çokluğu, "Etfâle Muâvenet Beynelmilel Heyet-i İttihâdiye"sine bağlı bir "Türk Komitesi"nin varlığı ve çeşitli memleketlerle ilişkiler göz önüne alınarak genel merkezin İstanbul olması veya bu özellikleri dolayısıyla İstanbul HEC'in bir şube veya basit bir vilayet merkezi gibi algılanmayıp müstesna bir yapıda bulundurulması ve mevcut tesis ve teşkilatıyla varlığını sürdürmesi istenmektedir. Söz konusu teklifler İstanbul HEC tarafından 25 Kânûn-ı evvel sene 1338 [25 Aralık 1922] tarihli bir mektupla Ankara HEC'e bildirilmiştir²⁸³.

Siyasî engellerin araya girmesi, İstanbul ve Ankara'daki hükümetler arasındaki ikiliğin uzun sürmesi sebebiyle idarî olarak iki cemiyetler arasında birleşmenin sağlanamadığı ancak İstanbul HEC'in Ankara'daki HEC'in

---

²⁸² Aynı rapor, s. 29.

²⁸³ Aynı rapor, s. 29-30.

çalışmalarıyla iftihar ettiğinin de ifade edildiği bu mektupta aynı zamanda o güne kadar İstanbul HEC'in yapmış olduğu çalışmalar da anlatılmıştır²⁸⁴.

Cemiyet'in genel sekreteri Fuad Bey bu mektuba verdiği 13 Mart 1923 tarihli cevapta, İstanbul HEC'in aynı maksatla kurulmuş olan iki cemiyetin birleşmesi hakkındaki mektubunun, Ankara HEC Heyet-i Merkeziyesi'nin son toplantısında okunduğunu bildirmiştir. Ankara'nın merkez tanınması hakkındaki görüşün memnuniyetle karşılandığını, diğer konular hakkında karar vermek için nizamnamenin değiştirilmesi gerektiğini ve buna da Ankara Heyet-i Merkeziyesi'nin yetkisi olmadığını ifade eden Fuad Bey, iki cemiyetin birleştirilmesi ile ilgili kararın ancak kongrede müzakere edilebileceğini sözlerine eklemiştir²⁸⁵.

Fuad Bey'in bu cevabından önce İstanbul HEC, 12 Şubat 1338 [12 Şubat 1922] tarihli Heyet-i Merkeziye toplantısında, kendileri gibi yetim ve kimsesiz kalan vatan evladının kurtarılması amacına hizmet etmek üzere Ankara'da kurulan HEC ile münasebet temin edilerek her iki cemiyet arasında işbirliği ve çalışma ortaklığı kurulmasını kararlaştırdıklarını ifade etmektedir²⁸⁶. Hatta İstanbul HEC, iki cemiyetin resmen ve şeklen birleşmesi gerçekleşip beraber çalışma imkanı sağlandığında yapılacak işleri de sıraya koymuştur²⁸⁷.

İstanbul HEC, her iki cemiyetin himaye-i etfal amacına yönelik çalışmalarının bir ahenk ve dayanışma içerisinde yürütülmesi lüzumunu dile getirmekle birlikte aynı zamanda Ankara HEC'in İstanbul'daki faaliyetlerini de eleştirmektedir. İstanbul'un işgal günlerinde kendilerinin ne derece zorluklarla görev yaptığını bildiği ve aynı amacı taşıyan iki kardeş cemiyet arasında sarsılmaz bir irtibat bulunduğu halde, Ankara HEC'in İstanbul'da bir mümessillik açtığını, bu mümessilliğin, cemiyetin geçmişi, kimliği, amacı hakkında yeterli araştırmayı yapmayarak gazetelerle Ankara HEC merkezi adına yayınlar yaptığı, başlangıçta İstanbul'daki merkezle ilişkiden kaçınarak daha sonra buna rıza gösterdiği halde, yine de heyetler arasındaki birliği sağlamaktan vazgeçerek doğrudan doğruya

---

²⁸⁴ Aynı rapor, s. 30-32.

²⁸⁵ Aynı rapor, s.32.; Okay, a.g.e., s. 60-64.

²⁸⁶ HEC., [2 Mart 1338] 1337 senesi umumi rapor ve bilanço, s.13.

²⁸⁷ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve blanço, s.43-44.

“Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti” adına gazetelerle neşriyatta bulunduğu, sokaklara ve resmî binalara ilanlar yapıştırmak ve müsâmereler, seyahatler düzenlemek, yardımlar toplamak ve İstanbul’da “Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti”ne üye kaydına teşebbüs etmek gibi uygulamalarla durumu gittikçe zorlaştırdığını ifade etmektedir. Hatta yardım toplanması ve müsamere düzenlenmesi hususlarında meydana çıkan bazı şikayetler üzerine, Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Reisi Refet Paşa’nın telkiniyle, mümessilliğin topladığı paralardan bir kısmını İstanbul HEC veznesine devr etmekle birlikte iki cemiyetin birliği fikrini kamu nazarında şüpheli gösterebilecek hareket ve yayınlardan tamamıyla kendini kurtaramamıştır.

Aynı isim altında olduğu halde birbirinden haberdar olmayan iki cemiyet adına ayrı ayrı yardım toplanması ve Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne mensup şehit evladı adına İstanbul çocuklarına bir hitabe neşredilmesi İstanbul’da bir tereddüd ve şüphe uyandırmış ve Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin gelirlerini sekteye uğratmıştır. İstanbul HEC, “Himaye-i Etfal Cemiyetini “bir” addetmekte ve İstanbul’da toplanacak yardımlardan mevcut etfalın iâşesi ve Kurum’un devamı için lazım olanından başkasını bütün şehit yetimlerinin ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere göndermeye hazır olduklarını da bildirmektedir. Ayrıca “iâne-i umûmiyeye ve ahalinin güvenine dayanan cemiyetler için tam bir vahdet lazımdır.” diyerek birleşme hakkındaki görüşünü açıkça ortaya koymaktadır²⁸⁸.

Besim Ömer Paşa’nın Ankara HEC’e 12 Şubat 1339 [12 Şubat 1923] tarihli yazısında, iki cemiyetin birliği yönünde bir karar verilmiş iken İstanbul Mümessilliği’nin bağımsız hareket etmesi ve icraatı, kamu karşısında iki cemiyetin ayrı cemiyetler olduğu şeklinde bir algılamaya yol açacağı belirtilerek, İstanbul Mümessilliği’nin kaldırılması ve burada yapılacak işlerin doğrudan doğruya İstanbul HEC’ne bırakılması, Ankara HEC tarafından verilecek emirlerin doğrudan doğruya İstanbul HEC’ne hitaben verilmesi istenmektedir²⁸⁹.

İstanbul Mümessilliği’nin bu tutumu iki cemiyet arasındaki ilişkileri gerginleştirmiş, aynı zamanda İstanbul’da halk arasında şüphe de uyandırmıştır. Bu

²⁸⁸ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s.25-26.; Okay, a.g.e., s. 58-59.; BOA.HR.İM, 59/50 (8 Şubat 1339/8 Şubat 1923)

²⁸⁹ BOA.HR.İM, 59/50 (8 Şubat 1339/8 Şubat 1923)

cemiyetler kimindir, ne yaparlar, aralarında fark var mıdır, aynı iseler neden iki cemiyet vardır, gibi soruların ortaya çıkardığı karışıklığa bir de Damad Ferid Paşa Hükümeti tarafından kurulan Himaye-i Eytam Cemiyeti'nin²⁹⁰ varlığı da eklenince tereddütler iyice artmıştır. Bu tereddütlü ortam, İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yardım toplamasını iyice güçleştirmiş, gelirlerini sekteye uğratmıştır²⁹¹. İsim benzerliğinden dolayı yardım toplanması hususunda yaşanan zorlukların da, İstanbul HEC Heyet-i Merkeziyesi'nin, iki cemiyetin birleşmesine yönelik faaliyetlerde bulunmasında itici bir etken olduğunu görüyoruz²⁹².

İstanbul HEC yayınladığı tarihçesinde, iki cemiyetin emel birliğinin çalışma birliğine dönüştürülmesi hakkında;

“İstanbul Heyeti anavatanın en hayati ve mukaddes bir cihadla meşgûl olduğu şu mesâisi ile vesâit kudreti nisbetinde ifâ-yı vazifeye devam etmekle beraber bütün bu müddet esnâsında dâima yegane ümîd-i millî olan vahdet-i milliye ve mülkiyemizi ve bu emniye-i hayatiyenin güneşi olan millî zaferi gözledi ve bekledi. Bugün o sabâh-ı ıyın fecrini

---

²⁹⁰ Damat Ferit Paşa hükümeti zamanında kurulduğu ifade edilen bu cemiyet, Himaye-i Eytam Cemiyeti adıyla faaliyet göstermiştir. Dolayısıyla benzer isimlerle aynı tarihlerde üç cemiyet, çocukların himaye ve bakımları ile ilgilenmekte ve bu çalışmalar doğrultusunda yardım toplama faaliyetlerinde bulunmaktadır.²⁹⁰ Hakkında fazla bilgi olmayan Himaye-i Eytam Cemiyeti adlı bu cemiyetle ilgili olarak dönemin sadrazamı Damat Ferit Paşa'nın 4 Ekim 1920 tarihli Mabeyn Başkitâbeti'ne gönderdiği yazısından bazı bilgilere ulaşmaktayız. Damat Ferit, yanında Harbiye Nazırı Paşa ve Merkez Kumandanı olduğu halde bu müesseseye bir teftiş ziyareti yapmış ve gördüklerinden son derece etkilenecek müessese yetkililerinin taltif edilmesini istemiştir. Sadrazam Damat Ferit'in yazısı mealen şu şekildedir:

Kağıthane'de bulunan Çağlayan Kasrı, I. Dünya Savaşı'nda şehit olanların milletin emanetine bıraktıkları yetimler için bir yuva olarak kullanılmaktadır. Burada sayıları dokuz yüze yaklaşan etfal, muktedir bir heyetin itinalı terbiyesi altındadır. Burada en iyi şekilde bakılan çocukların yüzleri sevinçli vücutları sağlamdır. Bu müessesede Avrupa'da bile emsali az görülebilen bir intizam ve mükemmellik göze çarpmaktadır. "... ilahî takdirin, ebeveynlerinin kucağından alıp padişahın korumasına emanet ettiği ve halife evladı mertebesine yükselttiği çocuklar"ın, "... vatan uğrunda seve seve can veren babalarının ruhlarını şâd edecek millet hâdimleri olmaları lazım geleceği" ni ifade eden Sadrazam, çocukların eğitimi konusunda takdire şayan hizmetleri görülen ve isim listesinde adları geçen müessese memur ve müstahdemlerinin nişan ve madalyalarla ödüllendirilmesi için padişahın irade talebinde bulunmaktadır. Mabeyn Başkitabeti'nin 10 Ekim 1920 tarihli cevabî yazısında taltifi istenen kişilerin Himaye-i Eytam Cemiyeti mensupları olduğu halde isim cetvelinde cemiyet adının yanlış olarak Himaye-i Etfal Cemiyeti olarak yazıldığı ve bu yanlışlığın düzeltilmesi istenmektedir. Bu isim listesine göre Himaye-i Eytam Cemiyeti'nin Reisesi Refika Edhem Hanım, Muhasebecisi Safiye Hüseyin Hanım, Katibi Hulusi Bey ve üyeleri de Mebruke Memduh, Hamide Tefvik, Belkis Ragıb, Bahire Hakkı Hanımlar ve Hüseyin Haydar Bey'dir. Bkz. BOA., DÜİT.,68/90 (20 Muharrem 1339/4 Ekim 1920)

²⁹¹ HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s. 26.; Okay, a.g.e., s. 58-59.

²⁹² HEC., 1338 senesi umumi rapor ve bilanço, s.26-28.

selâmlarken emel birliğinin fiilî vahdete inkılâbı intizâr-ı müştakânesindedir. Filhakika her iki heyetin bir merkez-i nâzıma rabtıyla hedefteki birliğin vesâit-i icrâiyede ve bilhassa programda ve idâre-i umûmiyede tesîs edilecek bir âhenkle takviyesi vücûbu derkâdır. Çünkü ittihâd kuvvettir ve "cephe vahdeti" bilhassa haricden bezl-i iânât eden zevât ve heyetlere göre şart-ı emniyet ve muvaffakiyettir.(...)"

demek suretiyle beklediği millî zaferin kazanıldığını, artık her iki cemiyetin hedeflediği birleşmenin sağlanması gerektiğini, bu birliğin kuvvet anlamına gelip aynı zamanda dışarıdan yardım yapacak kişilere ve heyetlere güven vereceği ifade edilmiştir²⁹³. Bütün bu görüşme, haberleşme ve açıklamalardan anlaşılacağı gibi iki cemiyetin birleşmesi hususu, bununla ilgili çalışmaların üzerinde yoğunlaştığı önemli bir konu olmuştur.

i- Birleşmenin Gerçekleşmesi

İstanbul'da açılan HEC ile daha sonra Ankara'da açılan HEC konu ile ilgili yapılan birçok çalışmada belirtildiğinin aksine birleşmiş ve tek çatı altında çalışmalarını yürütmüştür. Nitekim 1924 yılı itibarıyla bu birleşmenin sağlandığını HEC Reisi Besim Ömer Paşa İstanbul Merkez'inde yapılan kongreyi açış konuşmasında açık bir şekilde vurgulamaktadır. Besim Ömer Paşa konuşmasında iki cemiyetin birleşmesi hakkında:

"... Evvelce Türkiye Cumhuriyeti Himaye-i Etfal Cemiyeti Ankara Merkez-i Umumisi ile İstanbul'da 1333 senesinde teessüs eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin tevhidi geçen sene in'ikad eden Meclis-i Umumimizin cümle-i metâlib ve mukarrerâtından idi. Kongrenin bu arzusu raporumuzda zikr eylediğimiz gibi hasıl olmuş ve bugün Türkiye Cumhuriyeti'nde bir Himaye-i Etfal Cemiyeti teessüs eylemiş ise de tevhidden sonra nizamname-i esasinin neşr ve ilanı gecikmiş olduğundan eski Himaye-i Etfal Cemiyeti nizamnamesine göre teşekkül eden Heyet-i Merkeziyemizin hali üzere daha birkaç ay devamı ve bu Meclis-i Umumi'de yeniden bir Heyet-i Merkeziye intihabı karargir olmuş idi."

diyerek iki cemiyetin birleştiğini artık memlekette tek bir Himaye-i Etfal Cemiyeti bulunduğunu ancak birleşmeden sonra yeni bir nizamname hazırlanmadığı

---

²⁹³ Aynı rapor, s. 31.

için eski nizamnameye göre oluşturulan Heyet-i Merkeziye'nin görevine birkaç ay daha devam edeceğinden bu Meclis-i Umumi'de yeni bir Heyet-i Merkeziye'nin seçileceğini ifade etmektedir²⁹⁴. Ayrıca yayınlanan idare raporundan da iki cemiyetin birleştiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

İdare Raporu

"Geçen sene vaki' olan Heyet-i Umumiye içtimainın en mühim kararı merkez-i umumisi Ankara'da olmak üzere teşekkül etmiş olan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti ile birleşmek ve İstanbul'daki müesseselerin haliyle muhafazasına ve buradaki teşkilatın vâsi' mezuniyeti haiz bir Heyet-i Merkeziye şeklinde idamesini temin yolundaki karar-ı ma'lumdan ibaret idi.

Umumen arzu edilen bu tevhid-i mesai emniyesi işbu karar dairesinde hasıl oldu. O tarihten beri Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti birdir ve Ankara'da akd edilen umumi kongrenin kabul ettiği yeni nizamname-i esasiye tâbidir.

Bu nizamname vilayet merkezlerine ve şubelere vâsi' mezuniyetler vermiş ve bu sayede İstanbul'daki teşkilat ve müesseselerin idame-i hayatı taht-ı temine alınmıştır.

Bugünkü ictimada yeni nizamnamenin 46, 47, 48 nci maddelerinin vilayet kongreleri hakkında vaz' ettiği ahkama tevfikân birinci defa olarak vuku'bulur.

Sekiz seneden beri sebk eden mesai ve tecarübümüze nazaran bu yeni nizamname-i esaside lüzum görülecek tadilatı Temmuz'da Ankara'da ictimada edecek olan Umumi Kongre'ye arz ve umumi ictimada müdafaa etmek üzere imkan dahilinde olduğundan kongrece bu hususu tesbit etmek üzere bir komisyon teşkili münasibdir itikadındayız"²⁹⁵.

Bu görüşmeler ve haberleşmelerden anlaşıldığı üzere İstanbul HEC'in 1922 yılında hazırladığı raporda 1923 yılına ait bir programın olması ve 1924 yılında yayınladığı ve Ocak 1923'ten başlayarak on beş aylık çalışmalarını anlattığı umumi raporunda da Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi başlığını kullanması, iki cemiyetin Ocak 1923 yılından önce birleştiğini göstermekteyse de Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi olarak ilk Meclis-i Umumi Kongresi'ni Dr. Besim Ömer Paşa başkanlığında 6 Haziran 1340/1924 tarihinde yapan Cemiyet, 1923 yılında birleşme olduğunu, son heyet-i umumi toplantısını yaptıklarını, 1923 yılından sonra artık Ankara'da akd edilen Umumi Kongre'nin

²⁹⁴ THEC. İstanbul Merkezi, 1339-1340 senesi umumi rapor, bütçe ve bilançolar, s.3.

²⁹⁵ Aynı rapor, s. 5.

kabul ettiği yeni nizamname-i esasiye tâbi olduklarını ve bu nizamnamede belirtilen şekilde bir vilayet merkezi olarak teşkilat ve müesseseleri ile devamlarının sağlandığını belirtmiştir²⁹⁶. Bu da göstermektedir ki, İstanbul HEC 1917-1923 yılları arasında faaliyette bulunmuş, 1923 tarihinden sonra da Ankara merkezli olmak üzere kurulan THEC'in İstanbul Vilayet Merkezi şubesi olarak görev yapmıştır. Bu birleşmeden sonra artık Türkiye'de tek bir HEC olarak varlığını ve çalışmalarını sürdürmüştür²⁹⁷. Dolayısıyla 1923 yılını iki cemiyetin birleştiği yıl olarak kabul etmek bu verilere göre uygun olacaktır. 1923 yılındaki bu birleşmeden sonra Doktor Besim Ömer Paşa, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin İstanbul Merkezi Reisi olarak görevine devam etmiştir²⁹⁸.

j- Thec'in Çalışmaları

O yıllarda Avrupa ve Amerika'da kurulan çocuk himaye müesseselerinin faaliyetlerini hatta daha da eski tarihe giderek 1633'teki Stokholm Eytamhanesi'nde yapılmış olan çocuk himaye çalışmalarını inceleyerek yapacağı çalışmalarda kendisine örnek alan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti²⁹⁹ ilk iş olarak cephe savaşan babaların ve cepheye cephe taşıyan annelerin cephe gerisinde kalan yavrularına kucak açmıştır. Böylece çocuklarının cephe gerisinde himaye altında olduğunu bilen anne babalar bütün güçleriyle düşmana karşı koymuşlardır. Kurum daha sonra hızla büyümüş ve yurt sathına dağılmıştır. Kurumun çalışmaları TBMM tarafından da desteklenmiş ve kendisine bazı ayrıcalıklar tanınmıştır. Ayrıca Kurum'a, şefkat pulları çıkarma yetkisi, çocuk yayınlarını inceleyen resmî kurulda üye bulundurma hakkı verilmiştir. Kurum 1922 yılından itibaren çalışma alanı içine muayene ve tedavi faaliyetlerini de katmıştır. 1923'den 1925'e kadar çocuklara yiyecek, giyecek ve süt yardımları yapmış ve kendisine gelir sağlamak amacıyla vakıflar tesis etmiştir³⁰⁰.

---

²⁹⁶ Sarıkaya, a.g.e., s. 46.

²⁹⁷ Sarıkaya, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti (1921-1935), Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2005, s. 49.

²⁹⁸ THEC. İstanbul Merkezi, 1340-1341 senesi umumi rapor, bütçe ve blançolar, s.5.

²⁹⁹ Sarıkaya, a.g.t., s. 27-28.

³⁰⁰ Çocukların 40 Yıllık Koruyucusu Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, s.6.

Ankara'da Müdafaa-i Hukuk gurubunun Hakimiyet-i Milliye binasının bir odasında, kurucuların verdiği birer lira ile oluşan yirmi liralık bütçe ile işe başlayan Cemiyet daha sonra Hacı Bayram Caddesi'nde bulunan eski bir mektep binasına taşınmıştır. Cemiyet aynı cadde üzerinde kiraladığı iki katlı binada hasta çocukları himaye ve tedavi etmeye başlamıştır. Kimsesiz çocuklar için bir de misafirhane açılmıştır. Savaş sahasında bulunan köylerden bin beş yüz kimsesiz çocuk getirilerek Ankara'da geçici olarak hazırlanan evlerde barınma ve işleri sağlanmıştır.

Fakat bu çocukların bir kısmı köylerine geri gönderilmek zorunda kalmış, kalanlar darüleytamlara yerleştirilmiştir. Bu arada süt çocuklarını korumak ve yaşatmak için Hacı Musa Mahallesi'nde büyükçe bir ev kiralanarak çocuk bakımevi olarak düzenlenmiştir³⁰¹. Hacı Musa mahallesinde bir çocuk bakımevi açılması da Kurum'un ilk işleri arasında sayılabilir³⁰².

İstiklal harbinde savaş sahası olan köylerde kimsesiz çocukların sayısının çokluğunu ve yıkılmış evlerin duvarları diplerinde yaşamaya çalıştıklarını bir telgrafla Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne bildiren Mareşal Fevzi Çakmak bu yavruların himaye edilmesini istemiştir. Ankara muhtarlarının gayret ve halkın gösterdiği yüce gönüllülük ve şefkat dolayısıyla üç beş gün içinde bin beş yüz çocuk için evlerde geçici yerler hazırlanmıştır. Bu çocuklardan bir kısmı şehir hayatına alışamayıp köylerine dönmek istemeleri üzerine geri gönderilmişler, kalanlar ise darüleytamlara gönderilerek eğitimleri sağlanmıştır³⁰³. Darüleytamlara gönderilen çocuklar içinde doktor, savcı, memur ve sanatkar olanlar olmuştur³⁰⁴.

Cemiyetin çalışmaları meydana çıktıkça müracaatlar da çoğalmıştır. Bu müracaatlara cevap vermek ve Kurum'un asıl amaçları dahilinde bulunan süt çocuklarını korumak ve yaşatmak için Hacı Musa mahallesinde süt çocuklarına mahsus bir yuva açılmıştır. Bununla birlikte annelerin fenne uygun şekilde çocuk bakımını öğrenmeleri amacıyla cemiyetin ricası üzerine dönemin Maarif Vekili

---

³⁰¹ Akbayrak, a.g.m., s.31-33.

³⁰² Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı: Çocuk Davamız, s.7.

³⁰³ A.e., s.6; Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük Bir Tarihçesi (1921-1939), s.4.

³⁰⁴ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük Bir Tarihçesi (1921-1939), s. 6.

Seyhan Saylavı Bay İsmail Safa Özler tarafından kız mekteplerinde Çocuk Bakımı dersleri programa eklenmiştir³⁰⁵.

Cemiyet cephelerden ve cephe gerisinden vatan yetimlerini toplayarak bütün imkanlarını onlar için seferber etmiştir. Nitekim ilk on yıl içinde himayesindeki çocuklardan yirmi bin kadarını evlatlık veren Cemiyet, bunlar haricinde kalan çocuklardan bir kısmını müesseselere çırak, bir kısmını ise okullara öğrenci olarak göndermiştir³⁰⁶.

Himaye-i Etfal Cemiyeti, Ankara'da 55 fakir çocuğa kitap ve kırtasiye ihtiyaçlarını karşılamak için 8862 kuruş vermiş ve böylece tahsillerini muntazam yapabilmelerine yardımcı olmuştur³⁰⁷.

Kimsesiz ve şehit çocuklarını himaye ve nüfusun arttırılmasını sağlamak amacıyla kurulan HEC, aynı zamanda ikiz doğum yapan kadınlara ve çocuklarına da para yardımı yapmıştır. Nitekim Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 3 Nisan 1338(1922) tarihli nüshasında bu konuya dair bir haber yer almaktadır. Buna göre Trabzon Vilayeti'nin Sürmene kazasına tâbi Hemandoz? köyü ahalisinden olup Hendek kazasının Dereboğazı mahallesinde ikamet eden fabrika işçisi Hasan oğlu Arif'in iki senede dört çocuk babası olduğu haber alınmış ve iki defa ikiz doğuran anneye Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından şimdilik kaydıyla elli lira gönderilmiştir³⁰⁸.

16 Ocak 1922'de Dr. Fuad Bey, HEC'in posta ücretlerinden muaf tutulması için TBMM'ye önerge vermiş ve 26 Kasım 1923'te Posta Kanunu ile Kurum posta ücretlerinden muaf tutulmuştur. Yine aynı tarihte Kurum muayene, tedavi, para yardımı, koruma hizmetlerini, 1923'te yiyecek yardımlarını başlatmıştır. 1924 yılında paralı parasız pastörize süt dağıtımına başlanmıştır³⁰⁹.

---

³⁰⁵ A.e., s. 6.

³⁰⁶ Sarıkaya, a.g.t., s. 58-59.

³⁰⁷ Hakimiyet-i Milliye, 22 Receb 1340/21 Mart 1338/1922

³⁰⁸ Hakimiyet-i Milliye, 5 Şaban 1340/3 Nisan 1338/1922

³⁰⁹ Turgay Çavuşoğlu, Çocuk Esirgeme Kurumunda Tarihsel Gelişimi, (Çevrimiçi) <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/cocukesirgemekurumu.htm>23.05.2009 M.Mustafa Bayraktar, s.1-2, 10 Mart 2014

1923-1925 yılları arası HEC'in yoğun faaliyet gösterdiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde çocuklara yiyecek ve pastörize süt yardımı yapılmış, köylere ebeler gönderilmiştir. Yardımlardan 517 bin çocuk yararlanmıştır. 1923'de İzmir'de, 1924'te Ankara'da birer Süt Damlası kurumu açılmıştır. Bu kurumlar inek satın alıp parasız pastörize süt dağıtmışlardır. Parasız süt dağıtımından 1924'de bir milyon 337 bin çocuk yararlanmıştır. 1925 yılında 30 bin çocuk cemiyetten sair yardımlar adı altında yardım almıştır³¹⁰.

1924/1925 yılı itibarıyla HEC himayesinde bulunan çocukların sanat erbabı yanında ve müesseselerde çalıştırılmasına mümkün olduğunca gayret gösterilmiş ve bunun sonucunda da 8 kız çocuk Kandilli Lisesi'nde yatılı olarak ve ücretleri Merkezce ödenerek, 1 erkek çocuk Edirne Darülmuallimini'ne, 15 erkek çocuk gündüzlü olarak Şehid Muhtar Bey Nümune Mektebi'ne, 2 erkek çocuk Darbhane-i Millî'ye gündüzlü olarak, 5 erkek çocuk Mağaza ve ticarethanelere gündüzlü olarak, 2 erkek çocuk Anadolu Demiryolları Fabrikası'na gündüzlü olarak, 2 erkek çocuk eczahanelere, 1 erkek çocuk fotoğrafanelere yerleştirilmişlerdir. Bunlardan başka 1 erkek çocuk Kuleli Askerîdasisi'ne, 2 çocuk Edirne Ziraat Ameliyat Mektebi'ne 4 çocuk Arpacı Ziraat Ameliyat Mektebi'ne, 1 çocuk İstanbul Sanayi Mektebi'ne, 1 çocuk Ticaret Bahriye Kaptan Mektebi'ne, 3 çocuk Vatan Matbaası'na, 1 çocuk Evkaf Matbaası'na, 1 çocuk Bahriye Musikası'na yerleştirilerek tahsilleri ve geçimleri sağlanmıştır. Diğerleri de işlerini bitirdikten sonra akşamları Misafirhane'de kalmaktadırlar³¹¹.

İlmî bir şekilde çocuk bakımı hakkında Avrupa'dan Salib-i Ahmer Cemiyetleri Birliği'nden getirtilen filmler gösterilmiş ilk olarak nüfus siyaseti hakkında Darülfünun Konferans Salonu'nda Reis Doktor Besim Ömer Paşa ve Beyoğlu'nda El-Hamra ve Kadıköy'de Hale Sineması'nda ilmî olarak çocuk büyütülmesi hakkında Heyet-i Merkeziye üyelerinden Doktor Safiye Ali Hanım tarafından faydalı konferanslar verilmiştir. Daha sonra Besim Ömer Paşa, Ankara'ya

³¹⁰ İpek Çalışlar, **Latife Hanım**, İstanbul, Doğan Kitap Yayıncılık, 2007, s. 248.

³¹¹ THEC. İstanbul Merkezi, 1339-1340 senesi umumi rapor, bütçe ve bilançolar, s.8-9.

gittiğinde Merkez-i Umumi Katibi Mebus Doktor Fuad Bey'in Amerika'dan getirdiği filmleri getirmiş ve bu filmler de adı geçen yerlerde gösterilmiştir³¹².

Sinema filmlerinin çocukların sağlık ve ahlakî durumları üzerinde büyük tesir yaptığı görüldüğünden son zamanlarda Avrupa'da küçük yaşta hatta okul çağında olan çocukların sinemalara kabul edilmemesi için kanun ve nizamlar neşredilmektedir. HEC İstanbul Merkezi bu konuda Vilayet ve Şehremaneti nezdinde teşebbüste bulunmuşsa da kesin karar için kanun ve nizamlar gereklidir. HEC yalnız doğan çocukları değil daha anne karnında olanları da anneleriyle birlikte ve doğum sonrası lohusaları da korumakla mükelleftir³¹³.

THEC'in çalışmalarından biri de Hastabakıcı Mektebi'nin açılmasıdır. Hastabakıcı Mektebi'nin açılmasıyla ilgili olarak Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi 1340-1341 senesi kongresinde kıraat olunan raporla 1340 Mayıs ibtidasından 1341 senesi Mayıs nihayetine kadar on üç aylığa mahsus umumi raporunda şu ifadeler yer almaktadır:

“Her memlekette çocuk büyütme-poerikültür fenni yayılmakta ve her tarafta küçük çocuk muayenehaneleri açılmaktadır. Aynı zamanda küçük çocuklara bakmak ve mekteplerde tabip ve müfettişlere yardım etmek ve öğrencilerin evlerini ziyaret etmek üzere mütehasıs hastabakıcılar yetiştirilmektedir. Bizim de böyle hastabakıcılara ihtiyacımız vardır. HEC. mevcut 15-20 hanıma münhasır Hastabakıcı Mektebi'ni Müdafaa-i Milliye, Dahiliye ve Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaletlerinin yardımlarıyla memleketin ihtiyacı oranında yüzlerce hastabakıcının eğitilmesine elverecek tarzda genişletmek ve arttırmaya önem vermelidir.”³¹⁴

THEC'in çalışmaları, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi'nin, Haziran 1925 ibtidasından Kânûn-ı evvel 1926 nihayetine kadar on dokuz aylık umumî raporunda:

- 1- Küçük Çocuk muayene merkezi,
- 2- Çocuk bakım, barınma yeri (pononiyer),

---

³¹² Aynı rapor, s.10.

³¹³ THEC. İstanbul Merkezi 1340-1341 senesi umumi rapor, bütçe ve blançolar, s.24.

³¹⁴ Aynı rapor, s.25.

- 3- Ziyaretçi hastabakıcı teşkilatı,
- 4- Çocuk perhiz mutfağı,
- 5- Küçük laboratuar,
- 6- Çocuk büyütme usulünün yaygınlaştırılması,
- 7- Çocuk sağlığıyla ilgili filmler gösterilmesi,
- 8- Uygun yerlerde çocuk muayenehaneleri,
- 9- Çocuklukla ve çocuk sağlığıyla ilgili çeşitli bilgilerin yer aldığı salname neşri,
- 10- Çocuk Müzesi'nin tamamlanması,
- 11- Kalender'de bir açık hava sınıfı teşkili,
- 12- Çocukluğu himaye eden bazı nizam ve kanunların teklifi,
- 13- Sıhî süt üretimi ile çocuklara ve hastalara sıhî bir gıda satışına yardımcı olmak üzere kurulması düşünülen fakat uygulamaya konamayan şirketin teşkil edilmesi,
- 14- Emzik şişeleri, lastik meme başları, sıhî oyuncaklar ve sair eşya ve gereçlerin HEC damga ve etiketleriyle imal edilmesi ve çocuklara mahsus kullanılan çeşitli unların sıhî ve tıbbî bir şekilde hazırlanarak HEC adına satılması ve bu suretle cemiyete gelir temin edilmesi şeklinde maddeler halinde sıralanmıştır³¹⁵.

HEC yaptığı çalışmalar arasında bir de çocuklukla ilgili her türlü çalışma, ilerleme ve bilgiyi neşretmek için bir dergi, bir gazete çıkarılmasını önemli ve gerekli görmektedir³¹⁶.

Ayrıca çocukların sağlığını koruma, gelişimlerini sağlama ve himaye için özel bazı kanunlara ihtiyaç olduğunu bildiren HEC, bu mesele ile ilgilenmeyi de görevi saymaktadır. Çocukların sağlıklarıyla ilgili kanun ve nizamlardan başka manevî ve ruhî terbiyelerine ve kötü davranışlardan korunmaları, suç işleyenlerin durumlarının islah edilmesi, cezalandırılmalarına dair Avrupa'da bugün mevcut

³¹⁵ THEC. İstanbul Merkezi, Haziran 1925-1926 senesi umumi rapor ve 1927 bütçesi, s.5-6.

³¹⁶ THEC. İstanbul Merkezi, 1340-1341 senesi umumi rapor, bütçe ve blançolar, s.25.

ilerleme ve uygulamaların takip edilmesi ve bu hususta memlekette de yenilikler yapılması için çalışmayı Cemiyet, görevi olarak kabul etmektedir³¹⁷.

THEC, 1926'da yiyecek, doğum yardımı, okul malzemeleri dağıtım çalışmasını gerçekleştirmiştir. 1927 yılında sıhhi banyolar hizmete girmiş, anne ve çocukların ücretli veya ücretsiz olarak banyolardan yararlanması sağlanmıştır. 1928'de çocuk bahçelerinin açılışı gerçekleştirilmiştir. 1929'da diş muayene ve tedavileri başlatılmış, 1929'da Keçiören'de Çocuk Bakıcı Okulu açılmıştır³¹⁸.

Kurum'un yayınladığı 1929 tarihli umumî rapora göre:

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Bakırköy şubesinde bir "doğumevi" açılması teşebbüsünde bulunmuş ve bunun için gerekli sermaye hazırlanmıştır. Süt Damlası'nın süt çağındaki yardıma muhtaç çocuklara altı seneden beri yapmakta olduğu hizmetler gittikçe önemini arttırmıştır. Geçen sene İstanbul Merkezi varidatı ile inşası mümkün olmayan çocuk sarayı için Umumî Merkez nezdinde teşebbüste bulunmuş ancak bir netice alınamamıştır. Aynı teşebbüsün bu sene için de tekrarlanacağı belirtilmektedir³¹⁹.

Yine aynı tarihli rapora göre, THEC İstanbul Merkezi'nin 1929 yılı çalışmaları kapsamında:

Kalender yurdundaki çocuklardan 14'ü Kayseri şehir yatılı mektebine, 2'si Erkek Muallim Mektebi'ne, 2'si Vefa Orta mektebine, 1 çocuk erkek lisesine ve 4 kız çocuğu daktilo dersleri almak üzere Kız Hayat Mektebi'ne yerleştirilmiştir.

Askerî, mülkî liselere ve sanat okullarına girmek için muhtelif vilayetlerden veya Himaye-i Etfal merkezlerinden gelen 32 çocuğun kayıtları yapılmaya kadar barınma ve iaşeleri sağlanmış, bunlardan okul kadrolarının kapanmasından veya imtihanda başarısız olmalarından dolayı memleketlerine gönderilen 20 fakir ve kimsesiz çocuğun yol masrafları karşılanmıştır.

---

³¹⁷ Aynı rapor, s.23-24.

³¹⁸ Turgay Çavuşoğlu, Çocuk Esirgeme Kurumunda Tarihsel Gelişimi, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/cocukesirgemekurumu.htm> 23.05.2009 M.Mustafa Bayraktar, s.1-2., 10 Mart 2014

³¹⁹ THEC. İstanbul Merkezi, 1929 senesi umumi rapor, s.5.

Geçimini sağlayamayan annelere ve serseri hayat yaşayan ve vilayet ve Polis Müdüriyetince gönderilen çocuklara yardım edilmiştir.

İstanbul Kız Orta Mektebi'ne devam eden iki çocuğun okul masrafları karşılanmıştır.

Emekli bir babanın altı çocuğuna elbise ve ayakkabı yaptırılmıştır.

Taşradan gelen fakir ve kimsesiz iki annenin otel masrafları ve iaşeleri sağlanmıştır.

Fatih ve civarında yirmi bir fakir çocuğa birer kat elbise yaptırılmıştır.

Eyüp civarında Ramız köyü ilkokul çocuklarına on yedi çift ayakkabı yaptırılmıştır.

Sütlüce ilkokul çocuklarından beşine elbise dağıtılmıştır.

Sultanahmet'te Ali oğlu Ahmet Efendi'nin altı çocuğuna birer kat elbiselik kumaş verilmiştir.

Nişantaşı Kız Orta Okulu talebesinden on ikisine elbiselik kumaş dağıtılmıştır.

Ortaköy'de oturan fakir ve malül bir mürettibin üç çocuğuna elbiselik kumaş verilmiştir.

Beyoğlu şubesinin talebi üzerine dört fakir çocuğa elbise yaptırılmıştır³²⁰.

Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkez Heyeti'nin 1931 yılında yapılan kongreye sunduğu 1930 yılı idarî ve malî raporları ile 1931 yılı bütçesinden Kurum'un 1930'lu yıllardaki çalışmaları hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Buna göre:

İstanbul Merkez Heyeti Kalender Yurdu ve Süt Damlası müesseselerini daha da geliştirmek için gerekli tedbirleri almış ve her iki müessesenin tamirat ve ıslahat çalışmalarını yapmıştır. Ancak cemiyete gelir sağlama konusundaki faaliyetler ileri götürülememiştir. Çünkü İstanbul'da birçok cemiyet ortaya çıkmakta ve bunlar da gelir temini için çalışmalar yapmaktadır. Bu da Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin malî durumu olumsuz yönde etkilemiştir³²¹.

---

³²⁰ Aynı rapor, 21-22.

³²¹ THEC. İstanbul Merkezi, 1930 senesi umumi rapor, s.5.

Yine aynı tarihli rapor ve bütçe, okullara yerleştirilen çocuklar için yapılan harcamalar, bir işte istihdam edilmek üzere taşraya gönderilen veya taşradan gelen çocukların yol masrafları, eğitim, sağlık ve elbise giderleri, fakir çocuklar yararına düzenlenen sergi ve film masrafları, ücretsiz olarak memleketlerine gönderilen çocuklar için yapılan harcamalar Cemiyet'in gerçekleştirdiği çalışmalar hakkında bilgi vermektedir³²².

1 Nisan 1930'da para ile çalışan otomatik makineleri Türkiye'ye getirme ve bunları muhtelif yerlerde işletme hakkını 15 yıllığına HEC'e tanıyan kanun Resmî Gazete'de yayınlanmıştır. 11 Nisan 1932'de Dr. Fuat Bey ve arkadaşlarının verdiği 9 Nisan 1932 tarihli teklif üzerine 20-30 Nisan tarihleri arasında mektup ve telgraflara "Çocuk Şefkat Pulu" yapıştırılması kabul edilmiştir³²³.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi 1933-1934 senesi kongresinde okunan umumî raporda, Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi bir senelik icraatı hakkında hesap vermiş ve ilk olarak bina meselesine değinmiştir. İlk tesis tarihi olan [1]333 senesinden beri 16 yıldır kira köşelerinde dolaştığı belirtilen bu hayır ve şefkat kurumu bu senede (1934) kendi binasına sahip olmuş ve seyyar bir halde dolaşmaktan kurtulmuştur. Çağaloğlu'nda Hilal-i Ahmer İstanbul Merkezi'nin bitişiğinde bulunan Emniyet Sandığı'nın eski merkez binası satın alınarak binaya yerleşilmiştir³²⁴.

Kongre cemiyetin İl Merkezi olmak üzere satın aldığı binada toplanmıştır. 23 Nisan'da rozet dağıtılarak elde edilen paraların kayba uğramaması için geçen sene yaptırılan 250 kumbara gibi 150 kumbara daha yaptırılmıştır. Cumhuriyet Bayramında Anneler Birliği ile birlikte İstanbul'un dört bucağındaki 450 yoksul öğrenciye elbise ve ayakkabı verilmiş ayrıca Süt Damlası tarafından da 300 yavru giydirilmiştir. Ayrıca ilbaylığından gönderilen veya müracaat eden yoksullara yardımda bulunmuş bazı okul çocuklarına kitap alınmış, okullara girmek için İstanbul'a gelen ancak yer olmadığından alınamayan çocukların memleketlerine

³²² Aynı rapor, s.9-10.

³²³ Turgay Çavuşoğlu, Çocuk Esirgeme Kurumunda Tarihsel Gelişimi, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/cocukesirgemekurumu.htm> 23.05.2009 M.Mustafa Bayraktar, s.2-3., 10 Mart 2014

³²⁴ THEC. İstanbul Merkezi 1933-1934 senesi umumi rapor, bütçeler ve kongre kararları, s.13-14.

dönmesi için yol harçlığı verilmiştir. Bu yıl itibarıyla hasta çocukların parasız olarak bakılması için Merkez binada bir yer ayrılacaktır. Ayrıca yoksul çocukların dış muayene ve tedavisi için de Dişçiler Cemiyeti ile anlaşılmıştır. Bu iş için de Merkez binada bir oda ayrılacaktır³²⁵.

Kurum'un bir başka çalışması ise kendisine maddî ve manevî yardımda bulunan kişilere madalya vermesi olmuştur. Kurum, çalışmalarında kendisine destek olan maddî ve manevî fevkalade yardımda bulunan kişileri altın, gümüş ve tunç olmak üzere madalya ile ödüllendirmiştir. Bu husus, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (Himaye-i Etfal Cemiyeti) Anayasası'nda da ifadesini bulmuştur. Buna göre Kurum'a fevkalade manevî yardımı görülen veya bin beşyüz liradan fazla para yardımı yapanlara altın, on beş sene fahrî veya şahsî iyi hizmet ve yardımda bulunanlara veya bin lira para yardımında bulunanlara gümüş, on sene şahsî veya fahrî iyi hizmet ve yardımda bulunanlara veya bir kerede 200 lira para yardımı yapanlara tunç madalya verilmesi öngörülmüştür³²⁶.

k-Thec ve Latife Hanım

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, devletin en üst kademesindeki kişilerden sürekli olarak yardım ve destek görmüştür. Cemiyet'in kuruluşundan itibaren Mustafa Kemal'in desteği sürekli üzerinde olduğu gibi eşi Latife Hanım da Kurum'la şahsen ilgilenmiş hatta bir müddet Kurum'un fahri başkanlığını da yürütmüştür³²⁷. Bu destekler, Kurum'un her gün biraz daha büyümesinde ve ülke sathına yayılmasında önemli itici güç olmuştur denebilir.

Latife Hanım'ın Ankara'ya geldiği günlerde THEC'in başında bulunan Bolu Mebusu Fuad Bey (Umay) yardım toplamak için Amerika'ya gidiyordu. Amerika'da bulunan Türk Teavün Cemiyeti'nin daveti üzerine³²⁸ Fuad Bey'in ABD' ye yaptığı dört aylık yolculuk sırasında THEC başkanlığını vekaleten Latife Hanım yürütmüştü.

³²⁵ TÇEK. İstanbul Merkezi 1934-1935 yılı umumi rapor, s. 9-10.

³²⁶ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (Himaye-i Etfal Cemiyeti) Anayasası, Bu Anayasa on beşinci ve on altıncı yıllar 1936-1937 Umumi Kongorasında yapılan tadilleri havidir., Ankara, Sümer Basımevi, 1940, s.29.

³²⁷ Turgay Çavuşoğlu, "Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu ve Çocuk, 1921-1983", **Cumhuriyet ve Çocuk 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi**, yay haz., Prof. Dr. Bekir Onur, Ankara, A.Ü. Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 1999, s. 480 .

³²⁸ Sabiha Sertel, Roman Gibi (1919-1950), İstanbul, Ant Yayınları, Şubat 1969, s.62.

Fuad Bey, 25 Mart 1923'de gittiği Amerika'dan 29 Temmuz'da dönerken yanında Amerika'da eğitimlerini tamamlayan Zekeriya ve Sabiha Sertel çifti de vardı. Fuad Bey, sosyal hizmet eğitimi alan Sabiha Hanım'a THEC'de çalışmayı teklif etti³²⁹.

O sırada Ankara'da işsiz olan Sabiha Hanım aslında toplumsal teşkilatçılık alanında çalışmayı istemekle birlikte hiçbir iş yapmamaktansa çocuk sahasında çalışmanın faydalı olabileceği düşüncesiyle bu teklifi kabul etti. Ancak işe başlamadan önce memleketteki çocuk meselesinin ne olduğunu anlamak için sosyal bir inceleme yapmak istiyordu. Ankara'nın köylerinden başlayacağı böyle bir incelemenin, memleketin diğer yerlerindeki durumu da araştırmak için bir başlangıç olacağını düşünüyordu. Ayrıca Kurum'da genel meclis üyesi veya yönetim kurulunda bir yönetici olarak değil, yetkili bir uzman gibi çalışmak istiyordu. Sabiha Hanım projesiyle ilgili anılarında şunları söylemektedir:

“Ben bu sosyal araştırma projesini hazırlar, size veririm. Bunu bir ilim heyeti inceler, ondan sonra nasıl yürütüleceği konusunu konuşuruz. Kurum genel meclisinin alacağı karara göre, proje yürürlüğe girer, dedim.

Çocuk Esirgeme Kurumu yönetim kurulu böyle bir projenin hazırlanmasını kabul etti. Proje hazırlandıktan sonra, mütehasıslar heyetinde görüşülecekti. Çocuk meselesi yalnız harp yüzünden, milli kurtuluş savaşı sırasında sokaklarda kalan on binlerle çocuğun korunması, barındırılması meselesi değildi. Memleket çapında çocukların eğitimi, okulların sayısı, öğretmen kadroları, işte çalışan kadınların çocukları, çocukların sağlık durumu, madenlerde, ağır işlerde çalışan çocuklar meselesi, nikahsız doğan çocuklar, evlatlıklar, çocukları koruyacak kanunlar, bunun gibi daha bir çok konuları içine alan bir meseleydi. Bu sosyal inceleme durumu ortaya çıkaracak, devlet, ihtiyaca göre çözüm çareleri arıyabilecekti.

Proje, çeşitli sorularla, müşahedelerle durumu mümkün olduğu kadar realiteye dayanarak tesbit edecek şekilde hazırlanacaktı. Bir derde derman bulabilmek için her şeyden önce derdin ne olduğunu bilmek gerekir. Devrim yapan bir memleketin her alanda ilmi metotlarla çalışması, memleketi ilmi metotlarla tanınması, daha sağlam adımlar atılmasına yardım edebilirdi. Toplumun ekonomik, sosyal kültürel yapısını tanımadan, objektif şartları bilmeden, masa başında verilecek kararlarla, veya başka memleketlerin kanunlarını dilimize çevirmekle, sosyal yapıda bir değişiklik yapabileceğine inanmıyordum. Bu sosyal inceleme,

---

³²⁹ İpek Çalışlar, a.g.e., s.246.

bir deneme olacaktır. Hiçbir zararı olmayan, başarıyla sonuçlanırsa, memleket için çok faydalı bir işti³³⁰.”

Fuad Bey Latife Hanım’a Sabiha Hanım’ın projesinden bahsetmiş, Latife Hanım’da konuyla ilgili Sabiha Hanım’ı dinlemek istemiştir. Sabiha Hanım anılarında o günü şöyle anlatmaktadır:

“Ben projeyi Latife Hanım’ın dinlemede hiçbir mahzur görmedim. Müsbet bazı fikirler verirse elbetteki faydalı olurdu. Latife Hanım’ın geleceği günü kararlaştırdık. Cemiyetin merkezinde Fuad Bey’in odasında buluştuk. (...) Kendisine düşüncelerimi anlattım. Projenin okunmasını istedi. Bu biraz uzun sürdü ama, dikkatle dinledi. Odada o, Fuad Bey ve ben, üç kişiydik. Projenin okunması bittikten sonra, onun fikirlerini öğrenmek istiyordum. O, elinde sinirli sinirli çevirdiği bir cam hokkayı elinden bıraktı, kati bir sesle,

-İyi hazırlanmış, etraflı bir proje, dedi. Fakat bizim memleketimizde uygulanamaz.

Sebebini sordum. Şu cevabı verdi:

-Bu gibi şeyler ancak Amerika’da yapılabilir. Bizim şartlarımız buna uygun değildir, dedi. Ve ayağa kalktı:

-Uzmanlar heyeti projeyi görsün, uygun bulurlarsa, yürürlüğe girer. Ben kendi fikrimi söyledim, dedi.

Fakat Latife Hanım’ın bu sözleri, düşünceleri, bana projenin geleceğini anlatmıştı³³¹.”

Bu görüşmeden bir hafta sonra yapılan THEC yıllık toplantısında konu gündeme gelmiştir. Başta Ziya Gökalp olmak üzere proje uzman heyetince olumlu karşılanmış ancak Adalet Bakanı Yusuf Kemal Bey’in işin kanunsuz olduğunu, böyle bir projenin ancak genel kurul kararıyla kabul edileceğini, Ziya Gökalp’in yetkili olmadığını söylemesi üzerine yaşanan tartışmadan sonra Gökalp sinirlenmiş ve “önce kanuna uygun mu değil mi karar verilsin sonra bizi davet etsinler” diyerek kapıyı vurup çıkmıştır. Gerek Sabiha Hanım gerekse Fuad Bey bu sonuçtan Latife Hanım’ı sorumlu tutmaktadır³³². Hasan Akbayrak da projenin Cemiyet’in Fahri Başkanı Mustafa Kemal’in eşi Latife Hanım tarafından uygulattırılmadığını ifade

---

³³⁰ Sertel, a.g.e., s.79-80.

³³¹ A.e., s.80-81.

³³² Çalışlar, a.g.e., s.246-248.

etmektedir³³³. Böylece memleket için faydalı olabilecek önemli bir çalışma, daha başlamadan sona ermiştir.

Latife Hanım 10 Ekim 1923 de THEC adına yaptığı İleri Gazetesi'nin birinci sayfasında fotoğraflı olarak yayınlanan konuşmasında:

“Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkez-i Umumiyesi Ankara’da evvelki gün Latife Gazi Mustafa Kemal Hanımefendi’nin riyaseti altında akd-i ictimaya etmişti. Bu küşadı hususî muhabirimiz bildirmiştir.

İstiklal uğrunda bu kadar büyük fedakarlıklar yapan mübarek milletimizin mini mini yavruları ile uğraşmak gibi ulvi ve mukaddes bir vazifenin ifasına davet edilmiş bulunuyoruz. Kaniim ki cümlemizin bu ulvi vazifeyi tatlı bir heyecan ile ifa etmek hususunda hiçbir tereddüd yoktur. Nasıl olabilsin ki kendilerini içinde buldukları müşkilattan tahlis edeceğimiz (zorluktan kurtaracağımız) vatan yavruları bizim sa’yi (çaba) ve himmetlerimiz (çalışmalarımız) sayesinde ölümden ve sefaletinden kurtulmak yarının demir pazulu gürbüz vatan gençlerini teşkil edeceklerdir. Milletın küçük yavrularına yardım etmekte vatanın istikbaline ehemmiyetli ve büyük hizmetler vardır. Bendeniz şahsen bu hizmetlerin ulviyet ve kudsiyetine iman etmiş bir vatandaş sıfatıyla bu uğurda elimden gelebilecek faaliyetin azami derecelerini sarf ve ibzale (kullanmaya) çalışacağım şuna da kaniim ki burada hazır vatanperverlikleri delail-i faaliyetiyle sabit muhterem arkadaşlarımızın azami müzaheretlerine mazhar (yardımlarına erişmiş) olacağım.

Muhterem arkadaşlar deruhde ettiğimiz vazife ne kadar masum ise o kadar da mühim ve âlidir. Mazhar olacağımız müzaheretin (yardımın) yalnız kendi aramıza münhasır kalmayacağından emin olabiliriz. Biz kemal-i hulus ve azm ile çalışalım. İnşallah muvaffak oluruz. Bu samimi mukaddimecikten sonra müsaadenizle işlerimize geçelim."

demek suretiyle milletın küçük yavrularına yapılan yardımın vatanın geleceğine hizmet olduğu inancıyla bu hususta elinden gelenin fazlasını yapacağını söylemesi onun bu konuya verdiği önemin bir göstergesi sayılabilir³³⁴.

Latife Hanım THEC’ne gerek çalışmaları gerekse parasıyla destek olmuştur. Nitekim 8 Şubat 1925 tarihli Cumhuriyet Gazetesi’nde Latife Hanım’ın İstanbul’da Darülfünun’un karşısındaki Süt Damlası kurumuna bin lira bağışladığına dair çıkan

³³³ Akbayrak, a.g.m., s.31-33.

³³⁴ Çalışlar, a.g.e., s.248-249.

haber ve cemiyetin 1925 yılında Keçiören'de 39 bin metrekarelik bir sahada verdiği yuva hizmeti faaliyetlerini emeği ve parasıyla desteklemesi buna bir kanıt teşkil etmektedir³³⁵.

1- Himaye-i Etfal Günü

23 Nisan ilk kez 1921 yılında çıkarılan bir kanunla TBMM'nin ilk açılış günü olması dolayısıyla milli bayram ilan edilmiştir³³⁶. Hakimiyet-i Milliye Bayramı olarak kutlanmaya başlanan 23 Nisan gününün ilk defa çocuklarla anılmaya başlanması ise Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Milli Egemenlik Bayramı'nı fırsat bilerek yardım toplama faaliyetleriyle olmuştur. 23 Nisan Hakimiyet-i Milliye Bayramı'nda Himaye-i Etfal için yardım toplanması ve ayrıca yardım amaçlı Himaye-i Etfal rozetlerinin çocuklar tarafından satılması, 23 Nisan'da çocukların daha da ön plana çıkmasını sağlamış ve dikkatleri çocuklar üzerine çekmiştir³³⁷. Bunun sonucunda 23 Nisan günü, himaye-i etfal günü olarak kabul edilmiştir. Bu husus, dönemin gazetelerinden Hakimiyet-i Milliye'nin 23 Nisan 1338/1922 tarihli nüshasında da "Yevm-i ıyd olarak kabul edilen 23 Nisan, Himaye-i Etfal için de yevm-i mahsus kabulü ilan edilmiş ve bu münasebetle menfaatine rozetler tevziine karar verilmiştir" ifadesiyle yer almıştır³³⁸. Ayrıca Cemiyet'in 1927 tarihli nizamnamesinin 61. maddesinde de: "23 Nisan, cemiyetin çocuk günüdür. Çocuğa yönelik hususların tespiti, takriri ve neşri bu gün azami derecede icra ve çocuk bayramları tertip edilmek suretiyle muhitin nazarı dikkati çocuğa tevcih edilir. 23 Nisan ve 29 Ekim günlerinde Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti menfaatine rozet tevzi olunur" denilerek bu özel güne vurgu yapılmaktadır³³⁹.

1927 yılında "Çocuk Bayramı" olarak kutlanmaya başlayan 23 Nisan, 1929 yılından itibaren 23-29 Nisan tarihleri arasındaki hafta olmak üzere Çocuk Haftası adıyla yedi güne çıkarılarak kutlanmıştır. Bu uygulamanın amacı Himaye-i Etfal

---

³³⁵ A.e., s.249-250.

³³⁶ Sarıkaya, a.g.e., s. 267.

³³⁷ Mücahit Özçelik, "23 Nisan Çocuk Bayramı'nın Ortaya Çıkışı ve 1922-1929 Yılları Arasında 23 Nisan Kutlamaları", **Gazi Akademik Bakış**, C: V, Sayı 9, Kış 2011, s. 266-267.

³³⁸ Hakimiyet-i Milliye, 25 Şaban 1340/23 Nisan 1338/1922

³³⁹ Sarıkaya, a.g.e., s. 268-269.

Cemiyeti Reisi Dr. Fuad Bey tarafından “Cemiyet’in çalışmalarında başarılı olması için halkın çocuklara olan ilgisinin arttırılması” şeklinde açıklanmıştır³⁴⁰.

1929 yılında kutlanmaya başlanan Çocuk Haftası dolayısıyla kapsamlı bir kutlama programı da hazırlanmıştır. Bu program, hafta içinde yapılacak etkinlikler, çocuklarla ilgili her türlü konular, devlet büyüklerinin çocuk konusundaki görüşleri, yurt dışında çocuklarla ilgili çalışmalar, hafta dolayısıyla gazetelerde çıkan makale ve resimlerin yer aldığı “Çocuk Haftası “ isimli dergide yayınlanmıştır. Çocuk Haftasının nasıl kutlanacağını gösteren bu programa göre yapılacak etkinlikler:

- Çocuk Bayramı günü gazetelerde çocukla ilgili makalelerin yayınlanması, mümkün ise özel sayı şeklinde çocuğun hayatı, yaşayışı, eğlenceleri, okullardaki terbiye sistemi, çocuk masalları ve birçok konunun resimlerle ve makalelerle işlenmesi,

- Dükkanların ve evlerin Himaye-i Etfal bayraklarıyla süslenmesi,

- Şubeler, merkezler ve anne-babalar desteklenerek çocuklara bayram elbisesi yapılması,

- Himaye-i Etfal merkez ve şubelerinde bayramlaşmalar yapılması ve çocukların birbirlerine Himaye-i Etfal tebrik kartları göndermeleri,

- 23 Nisan’dan bir iki gün öncesinde bütün dükkanların vitrinlerinde çocuklara ait eşyaların, çocuk bakımı, hastalıkları, giyimi ve gıdasına ait levhaların teşhiri,

- Bayram yerlerinde salıncak, atlı karınca, hokkabaz, kukla, karagöz gibi eğlencelerin düzenlenmesi,

- Himaye-i Etfal’e ait yazı ve öğütlerin sinemalarda gösterilmesi,

- Bayram süresince çocukların sinema ve tiyatro gibi eğlence yerlerine ücretsiz girmeleri,

- Çocuklara hediye edilmek üzere oyuncak, bisküvi, şeker vs. uygun hediyelerin bağış olarak toplanması,

- Uçaklar tarafından çocuklarla ilgili bildirilerin atılması,

- Uygun yerlerde balo ve müsamereler düzenlenmesi,

---

³⁴⁰ A.e., s.272.

- 12 yaşına kadar olan çocuklar ve ailelerin otobüs, tramvay, vapur ve tünelden ücretsiz yararlanması,
- Resmi geçit ve müzikli geçitlerde çocukların çiçek, yaprak ve dallarla süslenmiş araçlarla geçidi,
- Geçitler sırasında fabrika, vapur ve otomobillerin düdük çalarak törene katılmaları,
- 6 çocuk sahibi ailelerin desteklenerek mümkün olduğunca imtiyaz sağlanması, şeklinde sıralanmıştır. Ayrıca THEC, günümüzde halen uygulanan bir geleneği hayata geçirmiştir. O da çocukların bazı devlet görevlerine temsili olarak oturmaları şeklindeki uygulamadır ve Çocuk Haftası nedeniyle uygulanmaya başlanmıştır³⁴¹.

1935 yılında kabul edilen “Ulusal Bayramlar ve Genel Tatiller Hakkında Kanun” ile Hakimiyet-i Milliye ve Çocuk Bayramı birleştirilmiş ve Ulusal Egemenlik Bayramı adı altında kutlanmış ve sonraki yıllarda Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı olarak isimlendirilmiştir³⁴².

m- Tçek ve Atatürk

Mustafa Kemal Atatürk, yaşamı boyunca çocuklara karşı özel bir ilgi ve sevgi beslemiştir. Bu hususiyeti O’nun çocuk konusuna yaklaşım esaslarını oluşturmuştur. Atatürk’ün çocuk sorunuyla daha I. Dünya Savaşı yıllarında ilgilendiği, gerek bu yıllarda gerekse Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında birçok yetim çocuğu manevi evladı olarak korumasına aldığı bilinmektedir. O’nun bu koruyuculuğu, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kuruluşuna verdiği destek ve himaye ile kurumsal bir niteliğe bürünmüştür³⁴³.

Cumhuriyet’in ilk cemiyeti olan Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti’ni³⁴⁴ kuruluşundan itibaren destekleyen Atatürk, himayesine aldığı Cemiyet’i onurlandırmış ve bu destek ve himaye sayesinde Cemiyet, her geçen gün biraz daha büyüyerek ülke sathına yayılmıştır.

---

³⁴¹ Çavuşoğlu, **Sosyal Hizmetler Tarihinde “Kilometre Taşları”**, Ankara, Korza Yayıncılık, Nisan, 2010, s.64-67.

³⁴² Sarıkaya, a.g.e., s.267.

³⁴³ Çavuşoğlu, a.g.m., s.463.

³⁴⁴ Özçelik, a.g.m., s. 266.

Çocuk davasına son derece önem verdiği görülen Mustafa Kemal Atatürk, Kurum'un halk tarafından da desteklenmesini bu davanın başarıya ulaşması için bir mecburiyet olarak telakki etmiştir. O'nun bu konudaki:

"Memleket çocuklarını korumayı üzerine alan Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'na vatandaş yardımı mecburdur."³⁴⁵ sözü, kendisinin çocuk konusundaki hassasiyetinin bir göstergesi olduğu kadar bu mecburiyetin de veciz bir ifadesi olmuştur.

Atatürk TBMM'nin I. Dönemi, 4. Yasama Yılı'nı açış konuşmasında:

"Kızılay", "Çocuk Esirgeme", "Müdafaa-i Hukuk", "Asker Ailelerine Yardım Kurumları" gibi kuruluşların ve özellikle Kızılay'ın yaptıkları çalışmalar her türlü övgünün üstündedir. Vatanın kurtulması uğrunda şehit olanların yetimleri bütçenin imkânı oranında yer yer kurulan yetimhanelere yerleştirilmektedir. Bu gün devlet tarafından açılan yetimhane kurumlarında on bine yakın yetim bulunmaktadır. Savaşın özellikle Yunan sataşması sonucu olarak, hükümetin, ulusun şefkatli göğsüne ve korumasına bıraktığı yetimlerin sayısı fiilen koruduğu yetimlerin sayısına oranla, ne yazık ki, en aşağı yirmi kat daha fazladır. Kısacası, bu yürekler acısı sayının büyük bir kısmı ülkemiz halkında bulunan insanlık duyguları sayesinde çocukları öldürücü sefaletten korumuş bulunmaktadır. Bununla birlikte, mevcut kurumlarımızın hiç olmazsa yirmi bini aşan bir sayıyı içerebilecek derecede büyütülmesi gereklidir."

diyerek adı geçen kurumların çalışmalarını takdir etmiş ve başarılarını halkın başarıları olarak görmek suretiyle ulaşılan sonucu halka mâl etmiştir³⁴⁶. Ancak mevcut yetimlerin sayısının fiilen korunanlardan çok daha fazla olması dolayısıyla bu kurumların hiç değilse yirmi bin çocuğa hizmet verebilecek şekilde büyütülmesi gereğini önemle vurgulamıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, TÇEK'e verdiği destek ve koruyuculuğunu göstermek amacıyla 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Haftası

³⁴⁵ Çocukların 40 Yıllık Koruyucusu Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, s.1.

³⁴⁶ Acar, a.g.e., s.54.

kutlamalarına da katılmıştır. 23 Nisan 1929 yılında Ankara Palas'ta verilen msamereye katılarak çocuklarla yakından ilgilenmiřtir³⁴⁷.

Ayrıca Beynelmilel Himaye-i Etfal İttihadı tarafından neşredilen ocuk Hakları Beyannamesi'ni 1931 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı sıfatıyla imzalaması da³⁴⁸ göz önüne alınırsa Mustafa Kemal Atatürk'ün ocuk sevgisi ve ocuk konusuna bakışı da anlaşılmış olur.

Mustafa Kemal Atatürk, TEK'i yalnız manevî olarak değil aynı zamanda maddî olarak da desteklemiştir. Bunu TEK'in 1976-1977 Yılları Genel Merkez Kurulu alışma Raporu ve Denetçiler Kurulu Raporu'ndan öğrenmekteyiz. Bu raporun sonunda "Kurumumuz bugün dahi en mühim varlığını Ata'nın hibe ettiği gayri menkuller teşkil etmektedir." şeklinde yer alan ifadeden Atatürk'n TEK'e önemli miktarda bağış yaparak Kurum'un gelirlerine katkıda bulunduğunu rahatlıkla syleyebiliriz³⁴⁹.

---

³⁴⁷ avuşoğlu, a.g.m., s.464.

³⁴⁸ Sarıkaya, a.g.e., s. 288-289.

³⁴⁹ Acar, a.g.e., s.68.

III. BÖLÜM

HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN TÜRKİYE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU'NA DÖNÜŞÜMÜ VE SONRASI

a-Cemiyet'in İsminde Yapılan Değişiklikler ve Tçek Adı

Ankara'da kurulan HEC'in farklı isimlerle anıldığını görmekteyiz. Cemiyet'in ismi ilk olarak 30 Haziran 1337 [30 Haziran 1921] tarihli nizamnamesinin kapağında "Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti" şeklinde kullanılmıştır. Aynı zamanda Cemiyet'in kullandığı pul, makbuz ve belgelerde de bu isim yer almıştır. 1923 yılı itibarıyla ve özellikle iki cemiyetin birleşmesinden sonra Cemiyet'in adı "Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti" olarak zikredilmektedir. 1923 sonrası yayınlanan rapor ve kayıtlarda bu isim yer almaktadır. Yani Cemiyet isim konusuna çok da dikkat etmemiş, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti veya Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti adlarını kullanmıştır. Dönemin gazetelerinde de bu isim farklılığı göze çarpmaktadır. Örneğin Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 1 Temmuz 1921 tarihli nüshasında Cemiyetin adı Himaye-i Etfal Cemiyeti olarak anılmakta iken yine aynı gazetenin 23 Haziran 1921 tarihli nüshasında kurulacağı haber verilen cemiyetin adı Himaye-i Eytam ve Etfal Cemiyeti¹ olarak verilmiştir. Hatta 1927-1928 yılında Cemiyet'in yayınladığı Gürbüz Türk Çocuğu dergisinde de Cemiyet'in adı bazen Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti, bazen Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, bazen de sadece Himaye-i Etfal Cemiyeti olarak kullanılmıştır.

Son olarak 1935 yılında yapılan bir isim değişikliği ile Cemiyet'in adı "Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu" olmuş² ve kapatılıncaya kadar bu isimle anılmıştır. Nitekim 1935 yılında hazırlanan Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu

¹ Hakimiyet-i Milliye, 23 Haziran 1337/1921

² Makbule Sarıkaya, Himaye-i Etfal Cemiyeti 1923-1935, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2005, s. 52.

Anayasası'nda bu isim değişikliği birinci maddede ifade edilmektedir³. Yapılan isim değişikliği sonrasında 1934-1935 yılı kongresi Atatürk'ün Kurum'a verdiği bu yeni ulusal isim ile açılmıştır⁴. 26.11.1937 gün ve 1223 numaralı Bakanlar Kurulu kararı ile kamu yararına çalışan dernek statüsünü alan Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (TÇEK), tüzel kişiliği haizdir⁵.

b-Tçek'in İdari Yapısı

Bu isim değişikliği ile birlikte yine 1935 yılı itibarıyla Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Anayasası adıyla bir nizamname hazırlandığını ve Kurum'un idari yapısında bazı değişikliklerin yapıldığını görüyoruz. Kullanılan dilin biraz daha Türkçeleşmiş olduğu dikkatlerden kaçmayan bu anayasa, 1930 yılı nizamnamesi maddeleriyle hemen hemen aynı olmakla birlikte;

Madde 14'te zikredilen Genel Kurultay bölümünde Genel Kurultay'a gönderilecek delege sayısında da bir değişiklik yapılmış ve merkez dahil olmak üzere doğrudan doğruya Genel Merkez ile muhabere eden merkezlerden üye sayısı beş yüze kadar olanlar için iki, binden fazla olanlar için üç delege seçilmesi hükme bağlanmıştır⁶. Vilayet Teşkilatı bölümünde yer alan 32. Madde'ye, "Genel Merkez Ankara merkez teşkilatını ilga ve bu merkeze düşen vazifeleri kendisi ifa edebilir." şeklinde bir ekleme yapılmıştır⁷. Anayasanın 63. Madde'sine, Merkez ve şubelere gelirlerinin % 10'unu Genel Merkez'e göndermeleri mükellefiyeti getirilmiştir. Bu şekilde Genel Merkez adına emanet kaydolunan paralar ile Genel Merkez'in izniyle tasarruf edilen malların hasılatından alınan paralar, kesinlikle o merkez ve şubelerin hizmetlerine sarf olunamayacak ve tahsil edildikten en fazla bir ay içinde Genel

³ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (Himaye-i Etfal Cemiyeti) Anayasası, Bu Anayasa on beşinci ve on altıncı yıllar 1936-1937 Umumi Kongorasında yapılan tadilleri havidir., Ankara, Sümer Basımevi, 1940, s.3.

⁴ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul Merkezi 1934-1935 yılı kongresinde okunan Umumi Rapor, Merkez ve kolların bir yıllık icraatı, Ahmet İhsan Basımevi Ltd., 1936, s.9.; Hasan Akbayrak, "Himaye-i Etfal Cemiyeti", **Tarih ve Toplum**, Sayı 52, Nisan, 1988, s.31-33.

⁵ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü, 30 Haziran 1921, Ankara, 1973, s.2.

⁶ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (Himaye-i Etfal Cemiyeti) Anayasası, s.7.

⁷ A.e., s.13.

Merkez'e gönderilecektir⁸. Ayrıca Üye aidatı Madde 7'de asgarî 1 liradan 50 kuruşa indirilmiştir. Azamî aidat miktarı yine yirmi dört lira olarak aynen kalmıştır⁹.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 1943 senesi Fevkalâde Umumî Kongresinde kabul edilen Nizamnamesi'ne göre TÇEK'in idarî yapısı:

Genel Kongre

Genel Merkez Heyeti

Genel Merkez İdare Heyeti

Vilayet Merkez Kongresi

Vilayet Merkez Heyeti

Vilayet Merkez İdare Heyeti

Kaza Şube Kongresi

Kaza Şube İdare Heyeti

Köy, nahiye, kol irade Heyeti

Murakıplar (müfettişler) olmak üzere teşkilatlanmıştır¹⁰. Bir merkez veya şubenin veya kolun tasfiyesi veya kapatılması Genel Merkezin vereceği karar bağlıdır¹¹.

1950 yılında yayınlanan Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü Tadil Projesi'nde TÇEK'in idarî yapısında bazı değişiklikler yapıldığı dikkati çekmektedir. Buna göre:

A- Genel Merkez'de:

Genel Kongre

Genel Merkez Kurulu

Genel Merkez İdare Kurulu

Genel Başkan

Genel Müdürlük

Denetçiler

---

⁸ A.e., s.22.

⁹ A.e., s.6.

¹⁰ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Nizamnamesi, 1943 senesi Fevkalâde Umumî Kongresinde kabul edilmiştir, Ankara, Ulusal Matbaa, 1943, s.8-9.

¹¹ A.e., s.33.

B- Şubelerde:

Şube Kongreleri

Şube İdare Kurulları

Denetçiler

C- Kollarda:

Kol Kongreleri

Kol İdare Kurulları

Denetçiler, olmak üzere yeni bir yapılanmaya gidilmiştir¹².

1950 yılı itibarıyla yapılan bu tüzük değişikliği ile bir genel başkanlık ve bir genel müdürlük ihdas edilmiştir. Genel Başkan iç ve dış teşkilatıyla Kumun tüzel kişiliğinin temsilcisidir. Bu sıfatla Kurum'u mahkeme ve meclislerde, her türlü resmî ve özel idare ve törenlerde temsil eder. Genel Başkan temsil yetkisini Genel Müdüre bırakabilir. Genel Başkan Merkez Kurulu adına görevli ve ona karşı sorumludur. Başlıca görevleri:

- Genel Kongreyi açmak, kongre başkanlık divanının seçilmesini sağlamak,
- Genel Merkez Kurulu bir sözcü seçmemiş ise Kurum çalışma ve hesaplarıyla kongreye yapılan teklifleri açıklamak, Kongre Merkez Kurulu'na sorulan soruları cevaplamak,
- Genel Merkez ve İdare Kurullarının zamanında toplanmasını, gündemlerini ve görüşmelerini düzenlemek ve idare etmek,
- Genel Merkez ve idare kurulları kararlarının tebliğini yapmak ve idari teşkilatça tatbit edilip edilmediğini kontrol etmek,
- Genel Kongre ve idare kurulları tarafından kendisine verilen işleri yapmak ve sonuçlarından haber vermek¹³.

Genel Müdürlük:

Kurum'un bir genel müdür idaresinde sayı ve aylıkları genel kongrece onaylanan bütçe dahilinde bir merkezi teşkilatı bulunur. Genel müdür Kurum genel merkeziyle merkeze bağlı müesseselerin yetkili amiridir. Bu sıfatla işlerin kanun,

---

¹² Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü Tadil Projesi, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Ankara, 1950, s.14-15.

¹³ A.e., s.22-23.

tüzük ve yönetmeliklere uygun yürütülmesini sağlamakla görevlidir. Genel Müdür Kurum işlerinden başka bir şeyle uğraşmaz. Genel müdür, Genel merkez ve idare kurullarına karşı sorumludur. Başlıca görevleri:

- Gelir ve giderlerin zamanında ve tahakkuklarına uygun olarak tahsil ve harcanmasını sağlamak,
- Kurum hak ve menfaatlerini takip etmek,
- Genel merkez ve idare kurullarıyla genel başkan ve denetçilerin istedikleri bilgileri doğru bir şekilde vermek,
- Genel merkez ve idare kurulları kararlarından geçecek işlerin ve talimatları hazırlamak¹⁴.

1956 yılı Nizamnamesi'ne göre, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun yeni bir yapılanmaya daha gittiği görülmektedir. Bu yeni yapılanma ile Kurum, Ankara'da bulunan genel merkezinin dışında vilayetlerde merkez, kazalarda şube, nahiye ve köylerde kol adıyla teşkilatlanmıştır. Buna göre:

A- Umumi Kongre

Umumi Merkez Heyeti

Umumi Merkez İdare Heyeti

Murakıplar

B- Merkez Kongresi

Merkez Heyeti

Merkez İdare Heyeti

Merkez Murakıpları

C- Şube Kongresi

Şube İdare Heyeti

Şube Murakıbı

D- Kol Kongreleri

Kol İdare Heyetleri

Kol Murakıbı, şeklinde bir teşkilat yapısı oluşturulmuştur¹⁵.

---

¹⁴ A.e., s.23-24.

¹⁵ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Nizamnamesi 1956, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Ankara, Başvekâlet Devlet Matbaası, 1957, s.8-9.

Vilayetlerde Merkezlerin açılması için Kurum'un amacını benimseyen 25 üyenin bir araya gelmesi gereklidir. Bu üyeler aralarından bir resi, bir muhasip üye, bir veznedar, bir katip ve bir veya üç idare Heyeti üyesi seçerek bir merkez açacaklarını tezkire ile Genel Merkez'e bildirirler ve Merkez'in onayından sonra işe başlarlar¹⁶.

Şubeler kaza merkezlerinde açılır. Bir yerde şube açılabilmesi için Kurum'un amaçlarını benimseyen en az on üyenin bir araya gelmesi gerekir. Bu üyeler aralarında bir resi, bir muhasip üye, bir veznedar, bir katip ve bir İdare Heyeti üyesi seçerek şube açtıklarını bağlı buldukları Merkeze bildirir ve işe başlarlar¹⁷.

Kollar ise Kurum Merkez ve şubelerinin bulunduğu şehir ve kasabalardaki ilkokullarda, nüfusu 25.000'den fazla şehirlerin semt ve mahallelerinde, dörtten fazla işçisi olan resmi veya hususi iktisadi teşebbüslerde ve genellikle Kurum'un çalışmasına müsait bucak ve köylerde kurulur. Semt, mahalle, bucak veya köylerde kol kurulması için Kurum'un amacını benimseyen en az beş üyenin bir araya gelmesi gereklidir. Bunların müracaatları bağlı buldukları şube tarafından kabul edildiği takdirde üyeler arasından bir reis, bir muhasip üye ve bir de veznedar üye seçerek ilk idare heyetini kurar ve işe başlarlar¹⁸.

Kurum'un amaçları doğrultusunda faydalı olmayan ve yapılan değişikliğe rağmen faydalı olmayacağına kanaat getirilen merkezler Umumi Merkez'in, şubeler ise Merkez ve kollar Şubelerin kararıyla kapatılabilir¹⁹.

1961 yılı itibarıyla Kurum'un idarî teşkilatı ise şöyledir: Genel Kongre iki yılda bir toplanır ve 25 kişiden oluşan Genel Merkez Kurulu'nu seçer. Bu kurul da Genel Başkan ve aynı yetkilere sahip ikinci Genel Başkan ve 5 üye seçerek Merkez Yönetim Kurulu'nu oluşturur. Genel Merkez Kurulu iki ayda bir, Genel Yönetim Kurulu haftada veya on beş günde bir toplanır. Genel Kongrelere, her İl Merkezi, üye

---

¹⁶ A.e., s.16.

¹⁷ A.e., s.20.

¹⁸ A.e., s.22-23.

¹⁹ A.e., s.26.

sayısı oranında delegelerle katılır. Merkez Kongreleri ilçelerden gelen temsilcilerle yapılır. Şubeler de üyelerin ve kollardan gelen temsilcilerin katılımıyla kongrelerini yapar ve Başkan ile İdare Kurullarını seçerler. TÇEK'in bütün örgütlerinde büro ve sağlık personeli haricindeki görevler fahri'dir ve Kurum yukarıdan aşağıya zincirleme bir denetleme sistemine bağlıdır. Ayrıca Genel Merkez'in ve Merkezlerin, Kongre tarafından görevlendirilen denetçileri vardır²⁰.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Ankara'daki Genel Merkezden başka illerde merkez, ilçelerde şube, bucak ve köylerde kol adıyla örgütlenmiştir. Ancak tüzüğü gereğince, Genel Kongreye üç temsilci gönderebilecek kadar üyesi bulunan veya yuva, kreş gibi tesisleri olan yahut çalışma ve bütçe hacmi bakımından bu türlü müesseseleri kurup yaşatabilecek olan şubelere Genel Merkez Kurulu kararıyla bağımsız şube yetkisi verebilir²¹.

TÇEK'in 1973 yılı itibarıyla teşkilat yapısında bir değişiklik daha yapılmıştır. Bu değişikliğe göre yeni idarî yapı:

A- Genel Kongre
Genel Merkez Kurulu
Genel Merkez Yönetim Kurulu
Denetleme Kurulu
Yüksek Onur Kurulu

B- Merkez Kongresi
Merkez Kurulu
Merkez Yönetim Kurulu
Merkez Denetçileri
Merkez Onur Kurulu

---

²⁰ Çocukların 40 Yıllık Koruyucusu Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yay., s.42-43.

²¹ Olağanüstü Genel Kurul Toplantısı 6 Temmuz 1964-8 Temmuz 1964, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Ankara, Kardeş Matbaası, 1964, s.41.

C- Şube Kongresi
Şube Yönetim Kurulu
Şube Denetçileri

D- Kol Kongresi
Kol Yönetim Kurulu
Kol Denetçisi, olarak tespit edilmiştir²².

c-Tçek'in Bütçesi

1936-1937 Umumi Kongresi'nde yapılan tadilleri içeren, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (Himaye-i Etfal Cemiyeti) Anayasası'nda, TÇEK'in Gelirleri:

Üyelerinin yıllık aidatları,

Hükümetin, evkafın, belediye dairelerinin, eşhas-ı hükmiye ve hakikiyenin verecekleri tahsisat,

Kurum'un menkul ve gayr-i menkul emvalinin gelirleri, darülmesaiileri hasılatı,

Düzenleyeceği sergi, müsamere, tenezzüh (gezi), konferans, çiçek satışı, her çeşit yarışlar, şefkat pazarı, rozet satışı, piyango ve iktisadî müesseselere verilecek karnelerden elde edilecek hasılat ve ayniyat olmak üzere sıralanmıştır²³.

Yine bu anayasaya göre, Merkez ve şubeler, gelirlerinin %10 unu Genel Merkez'e göndermekle mükelleftir. Bu paralar merkez ve şubelerin hizmetlerine harcanamaz. Merkez ve şubeler sadece kendi mntıkları dahilindeki gelir kaynaklarından yararlanabilirler. Merkez ve şubelerin borçlarından Genel Merkez sorumlu değildir²⁴. Kurum'un giderleri olarak da Kurum merkez ve şubelerinde çalışanların maaşları, kırtasiye, kalorifer, elektrik ve su, matbu evrak, neşriyat ve propoganda, film, muhaberat, harcırah, tamirat ve demirbaş eşya, müsamere, hizmet araçları, nakdi yardımlar, doktor ücretleri, madalya, sigorta, telefon, eşya piyangosu,

²² Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü, s. 7-8.

²³ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (Himaye-i Etfal Cemiyeti) Anayasası, s.20.

²⁴ A.e., s.24.

süthane ve hamam, inşaat, kreş ve hastane, memurların sigortası, otomatik makine ve hayvanat giderleri, yeni bina ve müesseselere ait harcamalar sayılabilir²⁵.

TÇEK'in 1936 yılından 1939 yılına kadar gerçekleşen gelir ve giderlerini bir tablo halinde göstermek gerekirse şu sonuç ortaya çıkar²⁶:

Senesi	Gelir		Gider	
	Lira	Kuruş	Lira	Kuruş
1936	196.117	39	132.063	71
1937	243.684	21	281.510	00
1938	270.040	36	270.040	36
1939	314.289	26	434.384	26

TÇEK'in gelirleri 1942 yılı itibarıyla:

Gayr-i menkullerin gelirleri (Cemiyetin gerek kendisinin yaptırdığı gerekse hibe edilen 360 parça mülkü bulunmaktadır),

Devletin ve vakıfların yardımları,

Müsamere ve balo gelirleri,

Şefkat pulları, lüks telgraf kağıdı, mecmua, matbua ve rozet satışından elde edilen gelirler,

Şubeler tarafından genel merkeze gönderilen %10 oranındaki genel merkez hissesi,

Çocuk tiyatrosu hasılatı,

Kavacık menba suyu kârı,

Cemiyet üyelerinin aidatları,

Teberrular ve diğer müteferrik gelirler olarak tebpit edilmiştir. Cemiyet'in gelirler toplamı 1,5 milyonu bulmaktadır²⁷.

²⁵ Makbule Sarıkaya, **Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s.110-111.

²⁶ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük Bir Tarihçesi (1921-1939), İstanbul, Resimli Ay Matbaası T.L. Şirketi, 1940, s.24.

²⁷ Hüseyin Sapmazlı, **Çocuk Hakları ve Himaye Müesseseleri**, 2. bs. Ankara, Yeni Cezaevi, 1943, s. 201.

TÇEK'in, 1943 senesi Fevkalâde Umumî Kongresinde kabul edilen Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Nizamnamesi'ne göre gelirleri ise:

Üyelik yıllık taahhütleri

Aynen ve nakden yapılacak her çeşit yardım ve bağışlar

Tiyatro, sinema, balo, müsamere, gezinti, konferans, çiçek satışı, her nevi yarışlar, güreşler, müsabakalar, piyango, şefkat pulu, rozet satışı

Kurum'un menkul ve gayri menkul malları

Kurum'un müessese ve iş evleri gelirleri

Kurum'un uygun gördüğü yerlere konulan Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu kutuları veya baskülleri hasılatı

Hükümet, vakıflar idaresi, hususi idare ve belediyeler ve köy sandıklarıyla hükmi şahısların yapacakları yardımlar

Bankadaki paranın faizi

Zekat, fitre, kurban derileri hasılatı

Hükümetçe yeniden ihdas edilecek gelirler olarak belirlenmiştir²⁸.

Olağanüstü Genel Kongre 1946-1947 İş ve Hesap Raporları'na göre, TÇEK'in 1946 yılı bütçesinde; gelirleri toplam 954.569 lira 06 kuruş olarak gösterilmiştir. Gelir başlığı altında yer alan kalemler ise; gayri menkuller kirası, Hükümet yardımı, nakdî bağışlar, eşya piyangosu, çocuk bakım ücreti, otomatik basküller, %10 Genel Merkez hissesi, süt, banyo geliri, ortak iane, mecmua, kitap, basılı kağıtlar, şefkat pulu, madeni rozet, kağıt rozet, müteferrik faiz ve sergi geliri olarak belirtilmiştir²⁹.

Yine aynı tarihli İş ve Hesap Raporları'na göre, TÇEK'in 1946 yılı bütçesinde; 1946 yılı itibarıyla Kurum'un gideri 982.944 lira 95 kuruş olarak gösterilmiştir. Gider kalemleri ise; Genel Merkez, Gündüz Bakımevi, Keçiören Çocuk Yuvası, Çocuk Bakıcı Okulu personel giderleri, Vilayetler Teşkilatı personel giderleri, daimi giderler (gayri menkullerin vergisi, sigortası, harcırah ve yevmiye, nakil vasıtaları, işçiler giyeceği, memurlar sigortası Kurum hissesi), yayın ve propaganda giderleri (mecmua, ve kitap, propaganda, sergi), ısıtma, aydınlatma, su

²⁸ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Nizamnamesi (1943), s. 32

²⁹ Olağanüstü Genel Kongre 1946-1947 İş ve Hesap Raporları, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi Ankara, Ankara, Sümer Matbaası, 1947, s.13-14

giderleri (yakacak, elektrik, havagazı, su), çeşitli giderler (demirbaş, mefruşat, tamirat, eşya piyangosu, otomatik basküller, şefkat pulu %20 yıpranma, şefkat pulu bastırma giderleri, basılı kağıtlar, kırtasiye, muhaberat, telefon, müteferrik, vekalet ücreti ve mahkeme giderleri, düşünülme), yardım giderleri (para yardımı, aşevi, süt evi, ilaç parası, merkez ve kollara yardım, inşaat), gündüz bakımevi ve çocuk yuvası giderleri olarak sıralanmıştır³⁰. Kurum'un 1945 yılındaki gelirlerinin giderlerinden daha az olduğu görülmektedir. Bunda II. Dünya Savaşı'nın Türk ekonomisine yansıyan olumsuz etkisi söz konusudur.

TÇEK, 1948 yılı için de bir tahminî bütçe yapmıştır. Buna göre; 1948 yılı için gelir olarak tahmin edilen miktar 836.000 liradır. Gider olarak da 835.918 lira tahmin edilmektedir³¹.

1950 tarihli Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü Tadil Projesi'ne göre TÇEK'in gelirleri:

Normal gelirler, Yardım ve bağışlar, teşebbüslerden doğan gelirler ve bunlar dışında çeşitli gelirler olmak üzere dört kalem altında toplanmıştır. Bunlar sırasıyla:

Üyelerin aidatları

Kurum menkul ve gayri menkullerinin gelirleri

Kurum müessesesi ve iş evlerinin gelirleri

Özel ve tüzel kişilerce aynen veya nakden yapılabilecek her çeşit bağış ve yardımlar

Hükümetçe genel bütçeden yapılacak yardım

Hükümetçe temin edilecek kanunî yardımlar

Özel idareler, belediyeler, vakıflar ve diğer resmî teşekküllerin yardımları

Kurum lehine yapılan tesislerin hasılatı

Diğer hayır kurumlarıyla müştereken sağlanan yardımlar

Kurumca girişilecek ticari teşebbüsler safi gelirleri

Tiyatro, sinema, balo, müsamere, gezinti, kamp, konferans, konser, yarış, güreş, müsabaka ve benzeri teşebbüsler hasılatı

Şefkat pulları satışı

³⁰ Aynı rapor, s.14-17.

³¹ Aynı rapor, s.19-22.

Çiçek ve rozet satışları

Eşya piyangoları hasılatı olarak tespit edilmiştir³².

1956 tarihli Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Nizamnamesi'ne göre

TÇEK'in Gelirleri:

Üyelerin aidatları

Kurum'un menkul ve gayr-i menkullerinin gelirleri

Kurum müessesesi ve iş evlerinin gelirleri

Yardım ve bağışlar

Hakiki ve hükmi kişilerce yapılan ayni ve nakdi her türlü bağış ve yardımlar

Hükümetçe umumi bütçeden yapılan yardımlar

Hükümetçe temin edilecek kanuni yardımlar

Hususi idareler, belediyeler, vakıflar ve diğer resmi teşekküller yardımları

Kurum lehine yapılan tesisler hasılatı

Diğer hayır kurumlarıyla ortaklaşa sağlanan yardımlar

Teşebbüslerden doğan gelirler

Kurum'un yapacağı ticari teşebbüslerin safi gelirleri

Tiyatro, sinema, balo, müsamere, gezinti, kamp, konferans, konser, yarış, güreş, müsabaka ve benzeri teşebbüsler hasılatı

Şefkat pulu satışı

Çiçek ve rozet satışı

Eşya piyangoları hasılatı

Bunlar dışındaki gelirler olarak sıralanmaktadır³³.

1956 tarihli Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Nizamnamesi'ne göre TÇEK'in giderleri ise, kabul edilen bütçeler dahilinde ve yetkili kişilerin imzalarını taşıyan "verile" emirlerine dayanılarak yapılır. Yeni yıl bütçeleri kongerelerde kabul edilinceye kadar yapılacak giderler, mevcut önceki yıl bütçesine göre yapılır³⁴.

³² Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü Tadil Projesi, s.39-40.

³³ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Nizamnamesi (1956), s. 26-27.

³⁴ Aynı rapor, s. 27.

TÇEK'in 1950'li yıllar bütçe verilerini ortaya koymak gerekirse aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır³⁵.

Yıl	Gelir/Lira	Gider/Lira
1950	914.109	912.327
1951	882.860	788.249
1952	1.016.064	838.959
1953	1.561.629	1.088.978
1954	1.497.725	1.091.529
1955	1.807.456	1.421.263
1956	1.811.040	1.721.671
1957	2.138.833	2.013.705

1958-1959 yılları tahmini bütçesi ise gelir 2.857.526; gider 2.857.526 lira olarak öngörülmüştür³⁶.

Kurum'un gelirlerinden birini de kendisine hibe edilen taşınmaz mallar oluşturmaktadır. **Genel Kongre 35 ve 36 ncı Yıllar İş ve Hesap Raporları'na göre;** Kurum emval-i gayr-i menkuleye de tasarruf eder. Kendisine teberru edilen her türlü emvali kabul ve tasarruf eder. Merkez ve şubeler tarafından inşa edilen emlak, Umumi Merkez adına tapuya tescil ettirilir. Tapu senetleri Umumi Merkez'de saklanır fakat emlakın menafii ve varidatı mahalli merkez ve şubelerine aittir³⁷.

1961 yılı itibarıyla Kurum'un gelirleri toplamı, 3.323.153,59 Lira/kuruştur. 1962 yılındaki gelirleri toplamı ise 3.473.376,08 Lira/kuruştur. Gelirler kalemlerini: toplu gelirler başlığı altında gayrimenkul kiralaları; Hükümet yardımı; zekat, fitre ve deri geliri hissesi; çocuk bakım parası, Kavacık Suyundan Kurum'a kalan safi gelir; şefkat pulu ve lüks tel geliri, eşya piyangosu; dergi, kitap ve broşür geliri; çeşitli

³⁵ Genel Kongre 35 ve 36 ncı Yıllar İş ve Hesap Raporları, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Ankara, Ankara, Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, 1958, s.5.

³⁶ Aynı rapor, s.32-33.

³⁷ Aynı rapor, s.13.

gelirler başlığı altında nakdî ve aynî bağışlar ; merkez, şube ve kollarin gelirlerinden %5 Genel Merkez hissesi, faizler ve çeşitli gelirler oluşturmaktadır³⁸.

1961 yılında Kurum'un giderleri ise toplam, 3.501.793,69 Lira/kuruştur. 1962 yılı itibarıyla giderleri ise, toplam 3.294.075,86 Lira/kuruştur. Giderler kalemleri ise: yardım ve hizmetler, personel giderleri, yayın ve propaganda, idare giderleri, çeşitli giderler ve inşaat giderleri olmak üzere 6 kalemden oluşmaktadır³⁹.

Genel Merkez Kurulunca Genel Kurul'a Sunulan 1961, 1962 ve 1963 yılları kesin hesaplarıyla iki yıllık bütçe tasarısı, bütçe yönetmeliği ve denetçiler raporundan anlaşıldığına göre, Kurum'un sadece Genel Merkez'ine ait gelirleri; gayr-i menkul kiralari, hükümet yardımı, zekat, fitre ve deri geliri hissesi, Kavacık suyundan Kurum'a kalan safi gelir, şefkat pullari ve lüks tel geliri, eşya piyangosu, mecmua, kitap, broşür gibi neşriyat gelirleri, bağışlar, merkez, şube ve kollardan gelen %5 hisse, faiz ve çeşitli adlı kalemler adı altında sıralanmaktadır⁴⁰.

Aynı tarihli raporda giderler kısmında ise; Merkez, şube ve kollara yardım, Genel Merkezin idare ettiği yuvalar giderleri, Keçiören Çocuk Yuvası ve Çocuk Bakısı Okulu giderleri, müteferrik yardımlar, personel giderleri, tazminat, sigorta katılma payı, çocuk zammı, neşriyat ve propaganda harcamaları, binalar vergi ve sigortası, demirbaş ve mefruşat, aydınlatma, su, tamir, teftiş yollukları, PTT, kırtasiye ve matbua, hizmetliler giyim giderleri, eşya piyangosu, şefkat pulu, lüks telgraf bastırma ve madeni rozet imali, şefkat pulu sarfedenlere verilen %20 zayıat ve yıpranma payı, mahkeme giderleri ve vekalet ücretleri, Milletlerarası Çocuk Esirgeme Birliği'ne üye aidatı, çocuk parkı giderleri, yurt dışı yollukları, kongre giderleri, gayr-i menkul satın alınması inşaat gibi kalemler göze çarpmaktadır⁴¹.

---

³⁸ Genel Merkez Kurulunca Sayın Genel Kurul'a Sunulan 1961, 1962 ve 1963 yılları kesin hesaplarıyla iki yıllık bütçe tasarısı, bütçe yönetmeliği ve denetçiler raporu, Ankara, Doğuş Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, 1963, s.17.

³⁹ Aynı rapor, s.15.

⁴⁰ Aynı rapor, s.4.

⁴¹ Aynı rapor, s.6.

1963 yılı itibarıyla Genel Merkez'in gelirleri:

Taşınmaz mallar gelirleri

Hükümet yardımı(nakit ve eşya)

Kavacık suyu geliri

Pul geliri

Merkezlerin Genel Merkeze ödemekle yükümlü oldukları paralar

Kurban derileri ve fitre zekat zarfları gelirleri payı

Bağışlar

Piyango olarak tespit edilmiştir⁴².

Genel Merkez'e ait bina ve dükkanların gelirleri, II. Dünya Savaşı başladığı sıralarda yürürlüğe konan Millî Korunma Kanunu ve daha sonra çıkarılan kira kanunları ve 6570 sayılı gayrimenkul kiralari hakkındaki kanunlarla hususi bir rejime tabi tutulmuştur. Anayasa Mahkemesi, kira miktarlarına ait belediye takdiri hükmünü anayasanın özüne aykırı görerek iptal etmiş ve konan altı aylık süre bitmiş olmasına rağmen TBMM komisyonlarında hazırlanan kira rejimine ait tasarı kanun haline getirilmemiştir. Bu hususta kanun hükümlerine uygun hareket eden Kurum'un kiraya verdiği taşınmaz malların gelirleri emsaline göre çok düşük olduğundan yılbaşından itibaren piyasa rayicine göre bir ayarlama yapılması önem verilecek ilk işlerden addedilmektedir⁴³.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun yayınladığı Çocukların 40 Yıllık Koruyucusu Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu adlı yayında **Kurum'un gelirleri:**

Halkın bağışları

Devlet yardımı

Sürekli üye aidatı

Şefkat pulları geliri

Taşınmaz mal kiralari

İşletme gelirleri (Ankara'da Kavacık suyu ve Bartın'da içme suyu)

Balolar

Piyangolar

⁴² Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu 41-42 nci Yıllar Genel Kongresi 14 Aralık 1963, s.22.

⁴³ Aynı rapor, s.22

Diğer hayır kurumlarıyla paylaşılan fitre ve kurban derileri olarak belirtilmektedir. Bunlar dışında Kurum'un Ankara'nın en işlek yerlerinden biri olan Anafartalar caddesinde genel merkez yapısından itibaren iş yerleri olarak kullanılan binaları, apartmanları bir blok teşkil etmekte ve her yıl Kurum bütçesine gelir sağlamaktadır. Bu yapıların bugünkü değeri (1964 yılı itibarıyla) en az 15 milyon lira tahmin edilebilir. Kurum ayrıca memleketin çeşitli yerlerinde de arsa ve taşınmaz mallara sahiptir. Örneğin İstanbul'da bulunan 170.000 metrekare arsanın değeri 1964 rayici ile on milyon liradır⁴⁴.

TÇEK'in 1960'lı yıllardaki gelir ve giderlerini tablo halinde göstermek gerekirse⁴⁵, ortaya şu sonuç çıkmaktadır:

Yıl	Gelir Lira/Kuruş	Gider Lira/Kuruş
1961	3.548.893,07	3.501.793,69
1962	3.473.376,08	3.294.075,86
1963 (on aylık)	2.295.175,88	2.644.625,45
1964 ve 1965 (tahmini)	3.650.000	3.650.000

Genel Merkez Kurulunca Sayın Genel Kongre'ye Sunulan **1963 ve 1964 yılları kesin hesabı ve 1965 yılı 10 aylık hesabı ile 1966-1967 yılları bütçe tasarısı, bütçe yönetmeliği ve bütçe gerekçelerindeki ifadelerden ise aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır⁴⁶.**

⁴⁴ Çocukların 40 Yıllık Koruyucusu Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, s.7.

⁴⁵ Genel Kurul'a Sunulan 1961, 1962 ve 1963 yılları hesap, bütçe ve denetçiler raporu, s. 15-17.

⁴⁶ Genel Merkez Kurulunca Sayın Genel Kongre'ye Sunulan 1963 ve 1964 yılları kesin hesabı ve 1965 yılı 10 aylık hesabı ile 1966-1967 yılları bütçe tasarısı, bütçe yönetmeliği ve bütçe gerekçeleri, Ankara, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, 1965, s.1-19.

Yıl	Gelir Lira/Kuruş	Gider Lira/Kuruş
1963	3.659.181,30	3.538.985,70
1964	3.717.449,03	3.717.449,03
1965 (on aylık)	3.003.882,88	2.891.751,86
1966 (teklif olunan)	5.650.000	5.650.000
1967 (teklif olunan)	4.100.000	4.100.000

Kurum'un 31.12.1966- 30.09.1967 yılları arasını kapsayan 1 yıl 9 aylık bütçesinde gelirler toplamı, (2 milyonu ihtiyatlardan çekilmek kaydıyla) 5.650.000 liradır. Bu yılda gerçekleşen gelir ise (ihtiyatlardan çekilen 2 milyonla birlikte) 6.590.385,95 liraya ulaşmıştır. Yani bütçe tahminine göre 940.385,97 liralık bir artış meydana gelmiştir. Bu artışın 700.000 liraya yakın bir kısmı fitre ve deri paylarından üst tarafı kira, Kavacık Suyu ve bağış artışlarından ileri gelmiştir.

Aynı yıllardaki giderleri ise bütçede (ihtiyattan çekilecek 2 milyonla birlikte) 5.650.000 lira olarak tahmin edilmiştir. Gider bütçesinden 1966 yılı için bölümler içi 208.477,73 liralık bir aktarma yapılmıştır. Bu yılın gerçekleşen giderleri 5.533.903 lira 54 kuruştur. Yani gider bütçesinden 116.096,46 lira tasarruf edilmiştir⁴⁷.

Genel Merkez, 1967 yılı itibarıyla örgütlere aynı olarak 306.457 lira 06 kuruş değerinde yardım yapmıştır. 1.955.606 lira 85 kuruşluk alım satım muamelesi yapılmış ve bu meblağın 560.226 lirası Kurum'a gelir, 1.395.380 lira 85 kuruşu da gider hesaplarına intikal etmiştir⁴⁸.

1970'li yıllar, TÇEK için bir etkisizleştirilme, maddi sıkıntılarla boğuşma ve eleştirilme dönemi olmuştur. 1970-1971 Yılları Genel Merkez ve Denetçiler Raporu'nda da, devlet bütçesinden yapılan yardımın kesilmesi sebebiyle Kurum'un

⁴⁷ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez Denetçiler Raporu (1966-1967) Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, Ankara, 1967, s.10.

⁴⁸ Aynı rapor, s.13.

çalışmalarının aksadığı ifade edilmektedir⁴⁹. TÇEK, gerek maddi gerekse sosyal açıdan yaşadığı zorlukları 1972-1973 yılları Genel Merkez Çalışma Raporu ve Denetçiler Kurulu Raporu'nda dile getirerek kendilerine devlet bütçesinden herhangi bir yardımın yapılmadığını, gelirlerinin Kurum'un yaptığı hizmetler, özel ve tüzel kişilerin bağışları, taşınmaz mallar, kurban derisi, fitre, zekatla sınırlı kaldığını ifade etmektedir⁵⁰. Yine aynı şekilde 1972-1973 Yılları Çalışma Raporu'nda sosyal yardımların Maliye Bakanlığı bütçesinden çıkarılarak Bakanlar Kurulu'na intikalinden sonra buradan hiçbir yardım alınmadığı bildirilmektedir⁵¹.

TÇEK'in 1976-1977 Yılları Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu ve Denetçiler Kurulu Raporu'nda da, Kurum'un bütün hizmetlerini bütçesi sınırları dahilinde en iyi şekilde yerine getirmeye çalıştığı, ancak bu hizmetlerin istendiği şekilde yerine getirildiğini söylemenin fazla iyimserlik olduğu, devlet yardımı alınmadığı ve “devletlere ait hizmetleri üstlenmiş gönüllü teşekküllere devletin yardım elini uzatmasının kesinlikle zaruret haline geldiği” önemle üzerinde durulan bir husus olmuştur. Raporun sonunda ise, “Kurumumuz bugün dahi en mühim varlığını Ata'nın hibe ettiği gayri menkuller teşkil etmektedir. Her vesile ile Atatürk'e sahip çıkanlar bugün devlet olarak Anayasanın kendilerine verdiği görevi yerine getirmeye uğraşan Çocuk Esirgeme Kurumu'na 264 milyarlık bütçeden bir kuruluş yardım etmedikleri gibi yiyecek ve giyecek olarak verdikleri yardımı da kesmiş bulunmaktadır. Hayırsever vatandaşların himmeti ve teşkilatımızın gayreti olmasa çoktan kapıya kilit vurup, anahtarı Anıtkabir'deki kurucumuza teslim etmekten başka çaremiz kalmazdı” denilmek suretiyle içinde bulunduğu durum açık bir şekilde ortaya konmuştur⁵².

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere devletin çocuklara yönelik hizmetleri kendi organları aracılığıyla vermeye başlaması, TÇEK'e yardım konusunu arka plana itmiş ve bu durum da TÇEK'i maddî açıdan büyük sıkıntıya düşürmüştür. Devlet

---

⁴⁹ Hakan Acar, **Cumhuriyet'in Çocuk Refahı Politikasını Yapılandıran Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)**, Ankara, Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı, Kasım, 2005, s.44-45.

⁵⁰ Acar, a.g.e., s.68.

⁵¹ A.e., s.44-45.

⁵² A.e., s.68.

desteğini kaybeden Kurum kendi bütçesi dahilinde çalışmalarını devam ettirmeye çalışmıştır.

d-Tçek'e Gelir Temini

TÇEK'in çalışmalarını artarak devam ettirmesinin, gelirlerinin artmasına bağlı olduğu çok açıktır. Ancak Kurum'un sabit bir varidatı yoktur. Yardıma muhtaç ve kimsesiz çocukların çokluğu Kurum bütçesinin sınırlarını aşmaktadır. Bu sebeple Kurum masraflarını karşılamak konusunda zorluk çekmektedir⁵³. Bu zorluğu aşmak için yeni gelirler temin edilmesine ihtiyaç vardır. Bundan dolayı Kurum, zaman zaman gelirlerini arttırma çabası içine girmiştir. Bu çabalardan biri olarak Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi, 1340 Tarihinde inikad eden kongrede kıraat ve kabul edilen 1339 Kânûn-ı sanisi ibtidasından 1340 Nisan nihayetine kadar 15 aylığa mahsus umumi raporda, Kurum'a gelir sağlayacak bazı teklifler yapıldığını görmekteyiz. Emzik şişeleri, lastik meme başları, sıhhî oyuncaklar gibi çocuklara mahsus eşya ve gereçlerin fenni muayenelerinin yapılarak uygun bulunanların himaye-i etfal damgasıyla imal ettirilmesi, çocuklar için bulamaç yapılacak muhtelif unların hususî bir sağlık heyetince hazırlanıp Kurum'un kontrolüne tâbi tutulması, ilga edilen Adliye Nezareti Teshilat Sandığı'na tahsis edilen (ihtilaf dolayısıyla katib-i adllere tevdi' edilen) nakit para faizlerinin Kurum'a tahsis edilmesi, bütün yetimler menfaatine büyük bir çocuk piyangosu düzenlenmesi konusunda kongreye teklifler sunulmuştur⁵⁴. Yeni gelir temini için çocuklara ait eşya ve maddelerin Kurum tarafından imal edilmesi uygun bulunarak Merkez-i Umumi'ye bildirilmiştir⁵⁵.

20 Teşrin-i sani (Kasım) 1927 tarihli Bakanlar Kurulu kararnamesi ile Kurum'a sabit bir gelir sağlanmıştır. Bu kararname ile Evkaf Müdüriyet-i

⁵³ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi, 1927 senesi ibtidasından nihayetine kadar Bir senelik umumi rapor ve 1928 bütçesi ve esbab-ı mucibe, İstanbul, Ahmed İhsan Matbaası, 1928, s.5.

⁵⁴ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi, 1340 Tarihinde inikad eden kongrede kıraat ve kabul edilen 1339 Kanun-ı sanisi ibtidasından 1340 nisan nihayetine kadar 15 aylığa mahsus umumi rapor, bütçe ve bilançolar ve teftiş raporlarıyla kongre mukarreratı, İstanbul, Vatan Matbaası, 1340, s.16.

⁵⁵ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi, 1340-1341 senesi kongresinde kıraat olunan raporla 1340 Mayıs ibtidasından 1341 senesi Mayıs nihayetine kadar on üç aylığa mahsus umumi rapor, bütçe ve bilançolar ve müfettiş raporlarıyla kongre mukarreratı, İstanbul, Hüsn-i Tabiat Matbaası, 1926, s.22.

Umumiyesi'nin 1927 yılı bütçesinden Kurum'a iki bin beş yüz lira verilmesi kararlaştırılmıştır⁵⁶.

Yine Kurum'a gelir olmak üzere pehlivan güreşleri yapılması yoluna gidilmiştir. Bilecik Pazarcık Nahiyesi Himaye-i Etfal Reisi Dr. Mustafa tarafından Başvekil İsmet Paşa'ya gönderilen 14 Haziran 1928 yazıda, Bilecik'in Pazarcık nahiyesinde Kurum yararına pehlivan güreşleri yapılacağı ve güreşlerin biletlerinden bir tane de Başvekil İsmet Paşa'ya gönderildiği bildirilmektedir⁵⁷.

Memleketin geleceğinin sermayesi olan vatan yavrularının sıhhat ve saadetini temine çalışan Kurum'un gelirlerinin artırılması maksadıyla oyun ve eğlence mahallerini tesis ve idare etme hakkının Kurum'a verilmesi için Dr. Fuad Bey ve arkadaşları, 27.2.1928 tarihinde kanun teklifi vermişlerdir⁵⁸.

Himaye-i Etfal Cemiyeti Reisi Dr. Fuad Bey, Başvekil İsmet Paşa'ya hitaben yazdığı 16 Ocak 1933 tarihli yazısında, Kurum için 1933 yılı bütçesine 50.000 lira tahsisat konmasını talep etmektedir. Fuad Bey yazısında ayrıca, Kurum'un bina kiralalarında önemli ölçüde azalma meydana geldiğini bu sebeple elde edilen gelirlerin de azaldığını ifade etmekte böyle olduğu halde müesseselerin imkanlar ölçüsünde genişletildiğini bildirmektedir. Fuad Bey'in ifadesine göre, Anakucağı kadrosu 150'ye çıkarılmıştır. Çocuk Bakıcı Okulunda 24 öğrenci yetiştirilmektedir. Gündüz bakımevlerinde 50 çocuğa bakılmaktadır. Taşra şubelerine ve diğer önemli ihtiyaçlara az da olsa nakit yardımlar yapılmaktadır⁵⁹.

TBMM tarafından kabul edilen kanun hükmüne göre PTT İdaresi'nin çıkardığı zamlı pullar hasılatı hayır dernekleri arasında paylaştırılmıştır. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu bu hasılatın %25'ini alacaktır⁶⁰.

Kurum'a gümrüklerden verilen kaçak eşyanın piyangoya konarak gelir elde edildiğini anlıyoruz. Eşya piyangosu gelir kaynaklarının belli başlıcaları arasındadır.

⁵⁶ BCA.030.0.18.01.01.26.63.18 (20 Teşrin-i Sani (Kasım) 1927)

⁵⁷ BCA.030.10.178.233.13_7 (14 Haziran 1928)

⁵⁸ BCA.030.10.00.00.3.16.29.3 (27.2.1928)

⁵⁹ BCA.030.10.178.233.11_4 (16 Ocak 1933)

⁶⁰ Genel Kongre 35 ve 36 ncı Yıllar İş ve Hesap Raporları, s.13.

Genel Merkezin yılda bir iki kez piyango düzenlemesi yeterli görülmemekte ve her mevsim gümrüklerden kafi miktarda kaçak eşya geldiği için piyangoonun da sayısının arttırılması Kurum'un gelirlerinin artması yönünden faydalı bulunmaktadır⁶¹.

TÇEK, kurumlar vergisinden muaf tutulmak suretiyle gelirlerini arttırmayı da düşünmüştür. Hayır işlerine harcanan paralardan hayır işleri için yapılmış tesis ve binalardan vergi alınmasını Kurum başkanı doğru bulmadığını söylemekte ve Kurum gelirlerinin üçte birinin vergiye gittiğini bildirmektedir⁶². Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, %35 Kurumlar vergisine tabidir. Oysa ki yapılacak bir düzenlemeyle Kurumlar vergisi ortadan kaldırılabilir. Kanundaki “Dernekler, gayeleri dışında mülk edinemezler” hükmüne “Hayır cemiyetleri kendi gayelerine mâtuf vakıf tesis edebilirler” şeklinde bir hüküm ilave edildiği takdirde kurumlar vergisinden muaf olabilir⁶³ ve bu da bir anlamda yeni gelir demektir.

Hükümet diğer hayır kurumlarına olduğu gibi Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'na da gümrüklerde kalan kaçak eşyalardan bir miktar vermektedir. Ancak bu eşyaların satılması ve piyangoya konulması 152 sayılı kanun gereğince yasaklanmıştır. Bu eşyaların önemli bir kısmı çocukların giyimine ve kullanmasına elverişli olmadığından ve aynı zamanda yasak dolayısıyla satışları da yapılamadığından Kurum bu eşyalardan faydalanamamaktadır. O nedenle söz konusu yasağın kaldırılması ve piyango izni verilmesi hususlarını Kurum gündemine almıştır⁶⁴. Bu da gümrüklerdeki kaçak eşyanın paraya çevrilerek Kurum'a yeni bir gelir kazandırması anlamına gelmektedir.

Kurum'a gelir temin edilmesi için ticaret yapmasıyla ilgili hükümde değişiklik yapılmıştır. Önceki hüküm “Kurum, Kurum'a ve umuma yararlılığı ilgili kongrece kabul edilip onaylanacak ticari mahiyetteki işleri yapabilir” iken yapılan

---

⁶¹ Aynı rapor, s.17.

⁶² 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, 16 Eylül 1961-18 Eylül 1961, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1961, s.30.

⁶³ Aynı rapor, s.37.

⁶⁴ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu 41-42 nci Yıllar Genel Kongresi, s.23.

değişiklikle mahalli kongrelerin kabul edeceği ve Genel Merkezin onaylayacağı işleri yapabilir hükmü getirilmiştir⁶⁵.

Yine Kurum'a gelir olması amacıyla Ankara'da Anafartalar caddesinde bir çarşı ile bir iş hanı inşasına başlanmıştır. Binaların inşasına 20 Kasım 1965 günü başlanmış ve 1966 yılı sonuna kadar da bitirilmesi öngörülmüştür⁶⁶.

Kurum'un merkez anbarında 33.600 adet yuvarlak avize camı, 155.000 ham bakır levha, 20 adet plastik bilya, 336 adet ipek duvar halısı, 113 adet ipekli halı seccade, 4.230 adet adi dolma kalem, 2.142 metre emprime, 322 metre atlas kumaş, 998 metre kadife kumaş, 23 adet filoş karyola örtüsü, 213 adet atlas sehpa örtüsü, 56 adet ipek masa örtüsü, 60 adet halı sehpa örtüsü, 16 adet halı masa örtüsü, 1 adet smokin takım, 1 adet smokin ceket ve 150 adet küçük tabanca mermisi bulunmaktadır. Fakat bunların çürümesi ihtimali bulunduğundan satılarak paraya çevrilmesi uygun bulunmuştur⁶⁷.

1973 yılında Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü Kurum'un gelirleri kısmında diğerlerinden farklı olarak "Yardım zarfı dağıtılması suretiyle toplanan bağışlar" dikkati çekmektedir⁶⁸. Anlaşıldığına göre bağış zarflarıyla yardım toplanması usulü getirilmiştir.

Görüldüğü gibi TÇEK, yeni gelir kaynakları yaratmak suretiyle amaçlarını gerçekleştirme yolunda kararlı adımlarla ilerlemiştir.

e-Tçek'e Yapılan Yardımlar

TÇEK çocuk davasının başarılması için üzerine aldığı zorlu görevleri yerine getirirken gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında olmak üzere çoğunlukla halkın yardımlarına müracaat etmiştir. Halk bu müracaatları büyük bir hamiyet ve yardımseverlikle karşılamış, elindeki kısıtlı imkanlara rağmen yardımlarını

⁶⁵ Olağanüstü Genel Kurul Toplantısı (6 Temmuz 1964-8 Temmuz 1964), s.24.

⁶⁶ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi Çalışma Raporu (1964-1965 yılı çalışmaları), Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Ankara, 1965, s.10-11.

⁶⁷ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez Denetçiler Raporu (1966-1967), s.13.

⁶⁸ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü, s.26.

esirgememiştir. Bu yardımların güzel örnekleri aşağıda yurt içi ve dışından yapılan yardımlar başlığıyla incelenmeye çalışılmıştır.

1- Yurtiçi Yardımlar

Kurum'a yapılan ilk yardım ise Akçeşehirli Arif Bey tarafından verilen iki top kumaş olmuştur. Bu kumaşlarla fakir yavrular giydirilmiştir⁶⁹. Sözkonusu bu yardım Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 6 Temmuz 1337(1921) tarihli nüshasında da şu ifadelerle yer almıştır:

“Himaye-i Etfal Cemiyeti Kâtib-i Umûmîliği'nden aldığımız bir tezkirede Düzce'nin Akçeşehir nahiyesi eşrafından olup Ankara'da bulunan müteahhid Mehmed Arif Bey'in cemiyetin himâyesinde bulunan yavrucuklara elbiselik olmak üzere elli metre kumaş teberrû' eylediği bildirilmektedir. Bu gibi umûr-ı hayriyeye her zaman muâvenetlerini esirgemeyen mûmâileyhe cemiyet tarafından alenen beyân-ı teşekkür olunmaktadır.”⁷⁰

Bu ilk yardımdan sonra Kurum'a 25 yılda bağışlanan para yalnız Ankara dahilinde olmak üzere toplam 7.499.757 liradır⁷¹.

1946-1963 yılları arasında Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'na yurt içinde 1.241.888 lira 69 kuruş para bağışında bulunulmuştur. 1964-1967 yılları arasında yani dört yıla yakın bir zamanda Kurum'a yapılan nakdi bağış 1.082.863 lira 11 kuruştur⁷².

50 yıl içinde Kurum'a nakdî ve aynî olarak yarım milyar lira civarında yardım yapılmıştır⁷³.

Kurum'a yapılan para bağışlarının ulaştığı rakamlar, Kurum'un amaçlarının milletçe daha iyi anlaşıldığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir⁷⁴.

⁶⁹ Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı: Çocuk Davamız, Çocuk Esirgeme Kurumu Merkezi, İzmir, Meşher Basımevi, 1946, s.5-6.

⁷⁰ Hakimiyet-i Milliye, 29 Şevval 1339 / 6 Temmuz 1337(1921)

⁷¹ Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı: Çocuk Davamız, s.9.

⁷² Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez Denetçiler Raporu (1966-1967), s.27.

⁷³ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu 50. Yıl, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yay., Ankara, 1971, s.4.

⁷⁴ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez Denetçiler Raporu (1966-1967), s.27.

2- Yurtdışı Yardımlar

İstiklal Savaşı, geride sayıları yüz binleri bulan yetim çocuk bırakmıştı. (100.000 civarında) Bu çocukların bakımı ve eğitimi için büyük meblağda para gerekiyordu. Yurt içinden toplanan yardımlarla çocuk davasının başarılması oldukça zordu. Bu sebeple yurt dışındaki Türk ve Müslümanlardan da yardım toplanması yoluna gidildi. Bu maksatla cemiyet başkanı Doktor Fuad Bey, 1923 yılında Amerika'ya bir gezi yapması gündeme geldi⁷⁵.

Celal Nuri Bey'in tavsiyesiyle Washington'da Sefaret İmamı Mehmed Ali Efendi'ye mektup yazıldı. Mehmed Ali Efendi Newyork'da bulunan Mehmed Zekeriya ve eşi Sabiha'nın bu konuda yardımcı olabileceklerini bildirdi. Sabiha Sertel'in girişimleri sonunda 1923 yılında HEC Reisi Doktor Fuad Bey (Umay) Amerika'ya gitti⁷⁶.

Amerika'nın çeşitli şehirlerinde yapılan toplantılar ve bağış kampanyaları sonucunda oradaki Türk ve Müslümanlardan 100.000 dolar tutarında yardım toplandı⁷⁷ ve orada cemiyetin bir şubesi kuruldu. Bu şube daha sonraki yıllarda yarım milyon liradan fazla yardım yapılmasını temin etti⁷⁸. Bu yardımlar Fuad Bey'in cemiyetin başkanlığını yaptığı 1950 yılına kadar sürekli olarak gönderildi⁷⁹. Bu paranın Türk parası olarak değeri 152 bin Türk lirasıdır⁸⁰.

Bu paralar Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun gelir kaynaklarının temeli olmuştur. Bu para ile ilk yapılan binalardan merkezdeki bina Kurum'un kendisi tarafından kullanılmış ve yanlardaki iki bina ise Doğumevi ve Çocuk Hastanesi olarak kullanılması düşünülmekle birlikte bütçesinin yetersizliğinden dolayı Ziraat Bankası'na yıllık 25.000 liraya kiralarak iki seneliğini peşin almıştır. Böylece binaların inşa bedelini beş altı senede bitirmiş ve biriktirdiği paralarla hem hizmetlerini sürdürmüş hem de diğer binaları vücuda getirmiştir: Çocuk Sarayı,

⁷⁵ Veysi Akın, **Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay (1885-1963)**, Ankara, 2000, s.109-110.

⁷⁶ Akbayrak, a.g.m., s.31-33.

⁷⁷ Akın, a.g.e., s.109-110.

⁷⁸ Akbayrak, a.g.m., s.31-33.

⁷⁹ Akın, a.g.e., s.109-110.

⁸⁰ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük Bir Tarihçesi (1921-1939), s.6.

Büyük Apartman, Mermerli, Yenişehir'deki apartman gibi. Bu binalardan gelir getirenlerin değeri 753.302 liradır. 1940 yılı itibarıyla yıllık gelirleri ise 87.644 liradır. Kurum'un Ankara'daki mülklerinin kıymeti 1.060.408 lira 90 kuruştur. Diğer merkezlerin bina, dükkan, arsa, tarla, bahçe yekünü 129 parçadır. Sağlık ve sosyal müesseseleri toplamı 256 dır. 1939 yılı sonuna kadar müesseselere yerleştirilen çocuk sayısı 5.456 dır⁸¹.

1946 yılı itibarıyla Kurum'un merkez ve şubelerdeki emlaki 182 parça olup değeri 1.219.937 liradır. Bu binaların önemli bir kısmı çocuk yuvası, doğumevi, dispanser, aşevi, çocuk banyosu, kum havuzu, çocuk bahçesi, kitap evi, gündüz bakımevi gibi binalar olup çocuk ve annelerin ihtiyacını karşılamakta, bir kısmı da gelir kaynağı olmaktadır.

Bu binalardan en geniş kadrolusu Ankara'daki Keçiören Çocuk Yuvası'dır. 300 yatak kapasiteye sahip olan yuva, Çocuk Bakıcı Mektebi'nin uygulama sahasıdır. Buraya bir günden itibaren öksüz kalmış çocuklar alınabilmektedir. Babası hayatta olanlar büyüyünce evlerin gönderilmekte, kimsesiz olanlar ise hayatlarını kazanabilecek yaşa gelinceye kadar burada bakılmaktadırlar⁸².

Amerika'dan yardım yapan kişilerin isimleri zaman zaman gazetelerle ilan edilmiştir. Örneğin ilk yardımın bin dolar olarak yapıldığına dair Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 11 Mayıs 1338/1922 tarihli nüshasında bir haber yer almaktadır. Bu haberde yardımda bulunanların isimleri teker teker liste halinde verilmiştir. Yazı aynen şöyledir:

“Uzakta Yetimlerimizin Yardımcıları
Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nden:

Bizlere mesâfe itibarıyla uzak fakat kalben pek yakın olduklarını fiilen göstermekte bulunan muhterem kardeşlerimizin Amerika'da teşkil ettikleri [Türk Muavenet Komisyonu] vasıtasıyla ve şimdilik kaydıyla ilk muavenet olmak üzere İstiklal Harbi'nde şehit düşen fedakarların yavrularına göndermek lütfunda buldukları (1000) doların tutarı olan bin iki yüz lira alınmıştır. Yetimlerimiz haklarında gösterilen âlîcenâb millî ve dinî tesânüdümüz ve

⁸¹ A.e., s.8-11.

⁸² Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı: Çocuk Davamız, s.7-8.

fedakârânın âtisine husûl-i itimad itibarıyla pek ziyade şâyân-ı takdir ve şükran görülmüştür. Kendilerine alenen samimi şükranlarımızın arzını vecibeden addeyleriz.”⁸³

Amerika'daki Türk vatandaşlarının yaralı gazilere ve şehitlerin yetimlerine yaptıkları yardımın miktarı, Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 14 Temmuz 1338(1922) tarihli nüshasında 4471 dolar 58 sent olarak bildirilmekte ve yaptıkları yardımlar dolayısıyla kendilerine teşekkür edilmektedir. Ayrıca yardım yapanların isimleri de liste halinde verilmektedir⁸⁴.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi HEC’e üye olan ve yardımda bulunan şahısların isimlerini de yayınlamış ve bu şekilde cemiyete yardım yapılmasını teşvik etmiştir. “Yetimlerimizin yardımcıları” başlığıyla yayınlanan isimler şunlardır:

Yetimlerimizin yardımcıları

Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne yardımcı üye kayd edilerek yıllık taahhüde bulunan kişiler: 300 Erzincan mebusu Hüseyin Bey, 500 Kars mebusu Fahreddin Bey, 500 Kars mebusu Fahreddin Bey'in refikası Zehra Hanım, 500 Kars mebusu Fahreddin Bey'in hemşiresi Leyla Hanım, 500 Trabzon mebusu Recâi Bey; 600 Bolu mebusu Nuri Bey, 1000 Siverek mebusu Vasıf Bey, 500 Antalya mebusu Rasih Efendi, 200 Konya mebusu Zihni (Zühtü ?) Efendi, 500 Konya mebusu Musa Kazım Efendi, 600 Konya mebusu Kazım Hüsnü Bey, 400 Sivas mebusu Rasim Bey, 600 Aydın mebusu Hafız Emin Efendi⁸⁵.

Yetimlerimizin Yardımcıları

Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne yardımcı üye kayd olunarak yıllık taahhüde bulunan kişilerin isimleri:

200 kuruluş Sıhhiye Vekâleti Sicil ve Memurîn müdürü Doktor Ahmed Fikri Bey, 2.000 Malatya mebusu Sıdkı Bey, 400 Belediye âzâsından Kütükçüzâde Feyzi Bey, 600 Sinob mebusu Şerif Bey, 1.000 Ergani mebusu Nüzhet Bey, 500 Dersim mebusu Hasan Hayri Bey, 200 Belediye âzâsından müderris Abdülkadir Efendi, 500 Kars mebusu Cavid Bey, 600 Ertuğrul mebusu Halil Efendi, 600 İzmit mebusu Halil

⁸³ Hakimiyet-i Milliye, 14 Ramazan 1340/11 Mayıs 1338/1922

⁸⁴ Hakimiyet-i Milliye, 17 Zilkaade 1340/14 Temmuz 1338/1922

⁸⁵ Hakimiyet-i Milliye, 27 Rebiülahir, 1340 / 27 Kânûn-ı evvel 1337/1921

İbrahim Efendi, 200 Müessese-i Hukukda Dava Vekili Ekrem Bey, 3.000 Eskişehir pazarında tüccar Rasih Bey, 2.000 Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Kozan mebusu Fevzi Paşa, 200 Müessese-i Hukukda Hoca Abdülhalim Efendi, 3.000 Gelibolu mebusu Celal Nuri Bey⁸⁶.

Yetimlerimizin Yardımcıları

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nden:

Himâye-i Etfal Cemiyeti'ne yardımcı üye kayd olunarak yıllık taahhüde bulunan kişiler: 1000 kuruş Muş mebusu İlyas Sami Bey, 2500 İstanbul mebusu ve Dahiliye Vekili Fethi Bey, 1000 Aydın mebusu Hoca Esad Efendi, 500 Canik mebusu Şükrü Bey, 500 Ergani mebusu Sırrı Bey, 2000 Isparta mebusu Hafız İbrahim Efendi, 1000 Saruhan mebusu Reşad Bey, 400 Genc mebusu Ali Vasıf Bey, 5000 Erzurumlu Nafiz Bey, 400 İçil mebusu Şevki Bey, 500 Menteşe mebusu Ahmed Sadeddin Bey⁸⁷.

Amerika'dan yapılan yardımlar dışında Uluslararası bazı kuruluşlar da Kurum'a yardımda bulunmuşlardır. Bunlardan biri de Uluslararası Çocukları Koruma Birliği'dir. Varto'da meydana gelen deprem sebebiyle Uluslararası Ç.K.B tarafından 25.000 çocuğa yetecek karma aşı, 2 ton süt tozu ve 3 ton battaniye gönderilmiş ve bu yardımlar Kızılay aracılığıyla alınarak deprem bölgesindeki felaketzedelere ulaştırılmıştır. Yine aynı birlikten gönderilen 120 ton konserve ve çocuk mamaları da alınarak örgütlere dağıtılmıştır. Kurum'un gümrüklerden muaf olarak mal çekme yetkisi olmadığı için gelen dış yardımlar doğrudan doğruya Kurum tarafından alınamamakta ve Kızılay'ın aracılığına başvurulmaktadır⁸⁸.

Diğer bir yardımcı kuruluş da UNICEF'tir. UNICEF'in Ankara Orman Çiftliği'nde kurduğu pastörize süt fabrikasından üretimin %10'u Kurum'a tahsis edilmiştir. Buna ilaveten ikinci bir fabrikanın kurulması halinde bu yardımın arttırılması konusunda UNICEF ile anlaşmaya varılmıştır. Ayrıca Birleşmiş Milletler Sağlık Teşkilatı'ndan Türkiye'ye yapılan süt tozu yardımından Kurum'a da önemli

⁸⁶ Hakimiyet-i Milliye, 3 Cemaziyelevvel 1340 / 2 Kânû-ı sâni 1338/1922

⁸⁷ Hakimiyet-i Milliye, 6 Cemaziyelevvel 1340 / 5 Kanun-ı sâni 1338/1922

⁸⁸ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez Denetçiler Raporu (1966-1967), s.14.

miktarda tahsis edilmiştir⁸⁹. Turgay Çavuşoğlu, 1956 yılında UNICEF'in Ankara orman Çiftliği'nde kurduğu Süt Fabrikası'nın üretiminin %1'inin TÇEK'e tahsis edildiğini ifade etmektedir⁹⁰.

1961 yılı itibarıyla Kanada Çocukları Koruma Birliği, İstanbul'a aileler yanında kalan muhtaç çocuklara gıda yardımı yapmıştır. Bu çocukların sayısı 250-450 civarındadır⁹¹. 1966-1967 yılları içinde Kurum'a yapılan dış yardımlar 3.283.671 lira 36 kuruştur⁹².

Katolik Yardım Servisi de TÇEK'e yardım eden kuruluşlardan biridir. Bu kuruluş da TÇEK'e gıda yardımı yapmıştır. Ancak bu gıda yardımı 30 Haziran 1969 tarihi itibarıyla kesilmiştir⁹³.

1970 yılında Almanya ve Hollanda'da bulunan Türk işçileri fitre, zekat ve yardımlarını Kurum'a bağışlamışlardır. Bu bağışları toplamak için iki başkan ve bir memur Almanya'ya gitmiştir⁹⁴.

CARE teşkilatı da TÇEK'e gıda yardımı yapan kuruluşlar arasındadır. Ancak bu yardım da 1973 yılı itibarıyla kesilmiştir⁹⁵.

f-Tçek'e Bağlı Kuruluşlar

TÇEK, yayınladığı bütün nizamnamelerinde açıkça ifade edildiği üzere çocukları doğum öncesinden başlayarak çalışma hayatına atılncaya ve hatta evleninceye kadar himaye etmek, eğitmek ve her türlü haklarını korumak olarak belirttiği amaçlarını gerçekleştirmek için kendisine bağlı bir takım müesseseler vücuda getirmiştir. Bu müessesler vasıtasıyla Kurum, yurdun her köşesine yayılmış ve Fuat Umay'ın 1941 yılında bir radyo konuşmasında ifade ettiği gibi "bir şefkat

⁸⁹ Genel Kongre 35 ve 36 ncı Yıllar İş ve Hesap Raporları, s.14.

⁹⁰ Turgay Çavuşoğlu, Çocuk Esirgeme Kurumunda Tarihsel Gelişimi, (Çevrimiçi)http://www.sosyalhizmetuzmani.org/cocukesirgemekurumu. Htm. 23.05.2009 M.Mustafa Bayraktar, 10 Mart 2014, s.3.

⁹¹ A.e., s. 4.

⁹² Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez Denetçiler Raporu (1966-1967), s.27.

⁹³ Çavuşoğlu, a.g.m., s.5.

⁹⁴ Çavuşoğlu, a.g.m., s. 6.

⁹⁵ Çavuşoğlu, a.g.m., s. 6.

şebekesi”⁹⁶ haline gelmiştir. Genişleyen bu hizmet ağından, çok sayıda çocukla birlikte anneleri de hizmet almıştır.

TÇEK, kurulduğu ilk yıllardan itibaren muayene ve tedavi, yiyecek, giyecek ve para ile korumaya yönelik çalışmalar yapmıştır. 1923'te çocuk bahçesi, misafirhane, çocuk muayenehanesi, süt damlasını kurmuştur⁹⁷. 1927 yılından itibaren banyoları, 1928'den itibaren ise çocuk bahçelerini kurmaya başlamıştır. 1929 yılından itibaren de kuruluşlara ağırlık verilmiş ve böylece doğrudan koruma çalışmaları başlatılmıştır⁹⁸.

1933 yılına gelindiğinde Kurum 122 müesseseye sahiptir. Bu müesseseler; 2 ana kucağı, 8 gündüz bakımevi, 9 süt damlası, 24 muayenehane, 1 doğumevi, 28 aşhane, 11 şefkat yurdu, 3 yetim evi, 22 çocuk bahçesi, 6 banyo, 6 sinema, 1 okuma odası ve 1 çocuk bakıcı mektebidir⁹⁹.

1940 senesi sonuna kadar 20 senede Kurum'un tesis ettiği müesseseler; bir çocuk bakıcı mektebi, üç doğumevi, iki ana mektebi, beş pansiyon, dört dış muayenehanesi, dört yüzme ve kum havuzu, iki dispanser, on bir süt damlası, iki sinema, iki sıhhat müzesi, on bir çocuk okuma evi, otuz dokuz çocuk yuvası, elli beş çocuk bahçesi, yetmiş sekiz aşevi olarak toplam 284 tane müesseseye sahiptir. 1946 verilerine göre Kurum'un 447 kuruluşu ve 194 bina ve arazisi bulunmaktadır¹⁰⁰.

1942 yılı itibarıyla ise TÇEK'in kendi yaptırdığı veya hibe edilen 360 parça mülkü vardır¹⁰¹. Bunlar 3 çocuk yuvası, 24 gündüz bakım evi, 11 süt damlası, 39 muayene evi, 37 aşevi, 15 şefkat yurdu, 16 yetim evi, 5 pansiyon, 66 çocuk bahçesi, 2 yetim müzesi, 7 okuma odası, 46 talebe sofrası, 2 ana mektebi, 9 umumî banyosu, 7 sineması, 4 çocuk kütüphanesi, 1 çocuk bakımı hemşire mektebi vardır¹⁰².

⁹⁶ Turgay Çavuşoğlu, "Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu ve Çocuk: 1921-1983", 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-6 Kasım 1998, yay. haz., Bekir Onur, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1999, s. 468.

⁹⁷ Sarıkaya, a.g.e., s. 123.

⁹⁸ Çavuşoğlu, a.g.m., s. 468.

⁹⁹ Sarıkaya, a.g.e., s. 124.; Acar, a.g.e., s.54.

¹⁰⁰ Çavuşoğlu, a.g.m., s. 468.

¹⁰¹ Sapmazlı, a.g.e., s.201.

¹⁰² A.e., s. 199-200.

1944 yılında Kurum'un mevcut 26 müessesesine Galata Süt Damlası ile Ortaköy Çocuk Dispanseri olarak iki yeni müessese daha katılmış ve hayır müesseselerinin sayısı 28'e yükselmiştir. Ayrıca orada burada yersiz yurtsuz pejmürde bir halde dolaşan serseri çocukların hayatlarını kurtarmak, bir iş sahibi olmalarını sağlamak, memlekete faydalı birer unsur olabilmeleri için gerekli imkanları hazırlamak amacıyla İstanbul Merkeziyle birlikte Beyoğlu, Kadıköy, Fatih, Üsküdar kaza şubeleriyle Fener nahiye kolunun yeni sene içinde çocuk yuvaları, barındırma evleri ve iş yurtları tesisi hazırlıkları müjdelenmektedir¹⁰³.

TÇEK'in İstanbul Merkezi 1943-1944 yılı kongresinde okunan Umumî Rapor'unda, İstanbul Merkezi ile kaza ve nahiyeleri tarafından idare edilen müesseselerden bahsedilmiştir. Buna göre Kurum'un:

Beyazıt, Kasımpaşa, Galata, Şişli, Çarşıkapı (gebe ve kadın hastalıkları polikliniği vardır), Kadıköy, Yalova ve Ortaköy olmak üzere 8 çocuk dispanseri, Beyazıt, Kadıköy, Şişli, Beşiktaş ve Kasımpaşa olmak üzere 5 süt damlası, Beyazıt, Galata, Eminönü, Kasımpaşa olmak üzere 4 gündüz bakım evi, Eminönü ve Galata olmak üzere 2 yıkama yurdu, İstanbul, Şişli ve Kasımpaşa olmak üzere 3 diş dispanseri, Bakırköy Doğumevi, Eminönü Aş evi, Erenköy'de Dikiş ve örme evi, Eminönü'nde Çocuk kütüphanesi, Dizdariye (Alemdar)'de Dr. İhsan Sami ve Büyükdere'de Sarıyer çocuk bahçeleri vardır¹⁰⁴.

Fuat Umay'ın ifade ettiğine göre TÇEK'in 25 yılda Ankara ve diğer vilayetlerde açtığı çocuk müesseselerinin sayısı çocuk yuvası, gündüz bakımevi, banyo, dispanser, doğumevi, kitabevi, bahçeler, kum havuzları, aşevleri olarak toplam 416'dır. 25 yılda, 700 kadar merkez ve şubelerinde bu müesseselerden yararlanan çocuk ve çocuklu annelerin toplamı ise 12.758.640'tır¹⁰⁵.

1956-1957 yılları arasında Kurum bünyesine birçok yeni tesis ilave edilmiştir. Bunlardan bahsedecek olursak:

¹⁰³ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul Merkezi 1943-1944 yılı kongresinde okunan Umumî Rapor, Merkez ve Kolların bir yıllık icraatı, s.3-4.

¹⁰⁴ Aynı rapor, s.56-59.

¹⁰⁵ Fuat Umay, "Çocuk Esirgeme Kurumu 25 Yılda Neler Yaptı?", **Türk Kadını**, C:III, Sayı: 4, Haziran 1946, s. 4-6; Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı: Çocuk Davamız, s.9.

Keçiören Yuvası'nın bahçesinin içinde modern bir pavyon hizmete açılmıştır. Sakarya Yuvası, Kız Enstitüsü, Şehir Palas oteli gibi gelir getiren üç tesis ve ayrıca Sakarya Merkezi'nin meydana getirdiği bir çocuk dispanseri ile çocuk yuvası binaları hizmete girmiştir. Tekirdağ Yuvasının yeni binası da çocuk pravantoryumu olarak hizmete girmek üzeredir. Bandırma'da bir çocuk sarayı binasının birinci kırım inşaatı tamamlanarak ikinci etaba geçilmiştir. Niğde yuvası tamamlanarak hizmete açılmıştır. Zonguldak merkezi bir çocuk bahçesini hizmete açmıştır. Zonguldak çocuk sarayının birinci kısım inşaatı tamamlanarak hizmete girmiş yuva kısmının inşasına devam edilmektedir. Elazığ'da üç katlı çocuk sarayının inşaatı bitmek üzeredir. Konya Merkezi yuva arsasına gelir olmak üzere bir apartman inşasına başlamıştır, diyebiliriz¹⁰⁶.

Bunlara ek olarak Kurum'un Ankara'da, Ankara merkezine bağlı, İstanbul'da Alemdar, Kasımpaşa, Kocamustafapaşa, Eyüp, Tophane olmak üzere toplam 6 adet kreşi ve Ankara'da Genel Merkez, İlhan Poliklinikleri ile İstanbul'da Kasımpaşa, Kocamustafapaşa, Eyüp, Tophane Poliklinikleri olmak üzere toplam 6 polikliniği de bulunmaktadır¹⁰⁷.

1963 yılı itibarıyla Kurum'un Afyon, Ankara, Balıkesir, Biga, Bursa, Erzurum, Elazığ, Eyüp, Gaziantep, K.Paşa (İstanbul), Kırklareli, K.Mustafa Paşa (İstanbul), Malatya, Mersin, Rize, Sakarya, Sivas ve Trabzon'da olmak üzere 19 yuvası; Genel Merkez, İlhan (Ankara), Keçiören (Ankara), Kayaş (Ankara), Bursa, Eskişehir, Merkez (İstanbul), Tophane (İstanbul), Alemdar (İstanbul) ve İzmir'de olmak üzere 10 polikliniği; İstanbul Bakırköy'de bir doğumevi; Ankara, Tophane (İstanbul), Alemdar (İstanbul), Kasımpaşa (İstanbul), Basmene (İzmir), Salepçioğlu (İzmir), Eşrefpaşa (İzmir), ve Eskişehir'de olmak üzere 8 gündüz bakımevi bulunmaktadır. Kurum'un bunlardan başka 2 süt damlası ve 1 hemşire koleji vardır¹⁰⁸.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 1966-1967 Genel Merkez Denetçiler Raporu'na göre; Kurum'un 1967 yatağa sahip olan 19 yuvası, 360 istirahat yatağı

¹⁰⁶ Genel Kongre 35 ve 36 ıncı Yıllar İş ve Hesap Raporları, s.6.

¹⁰⁷ Aynı rapor, s.9.

¹⁰⁸ Çocukların 40 Yıllık Koruyucusu Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, s.19-24.

olan 10 gündüz bakım evi, 8 polikliniği ve bir doğumevi bulunmaktadır. Bu 19 yuvada 1516 çocuk barındırılmakta olup 461 çocuk daha kabul etme imkanı vardır¹⁰⁹.

Yine aynı rapora göre, Genel Merkez'e bağlı yuvalar ise: Keçiören Yuvası, Konya Gündüz Bakımevi ve Kabul Merkezi, Zeytinburnu Yuvası ve Eğitim Merkezi, Kırklareli Yuvası olmak üzere dört tanedir¹¹⁰.

Görüldüğü gibi çok sayıda kuruluşla çocuk davasının başarılması için çalışan TÇEK, bu kuruluşlar ile faaliyetlerini çeşitlendirmiş ve yurt geneline yayarak çok sayıda çocuk ve annenin korunmasını sağlamıştır. TÇEK'e bağlı bu kurumlardan bazılarının kuruluş ve çalışmaları şöyle değerlendirilebilir:

1-Kırklareli Çocuk Yuvası

1966-1967 yılı Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu'na göre, Genel Merkeze bağlı Kırklareli'ndeki Çocuk Yuvası'nda, 56 çocuk bakılmaktadır ve yuva temizlik ve düzen bakımından dikkat çekmektedir¹¹¹.

2-Konya Kabul Merkezi

Genel Merkeze bağlı kuruluşlardan bir diğeri sonradan Genel Merkez emrine alınan Konya Kabul Merkezi ve Yuvasıdır. Konya Kabul Merkezi, 19 Şubat 1966 yılında açılmıştır. Merkezde 44 çocuk barınmaktadır. İşletilmesi hakkında İl Koruma Birliği yetkilileriyle Genel Başkanlık arasında bir sözleşme yapılmıştır. Buna göre, bir kısım personel ve diğer masraflarını Koruma Birliği ödeyecek ve tesiste idaresi Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'na ait bir Çocuk Kabul Merkezi kurulacaktır. Sözleşme gereğince tesis açılmış ancak Konya Merkez, inşaat dolayısıyla borçları olduğundan yönetimine güçlerinin yetmediği gerekçesiyle bu tesisin iki sene süreyle

---

¹⁰⁹ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez Denetçiler Raporu (1966-1967), s.15.

¹¹⁰ Aynı rapor, s.16-26.

¹¹¹ Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu (1966-1967 yılı çalışmaları), Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Ankara, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, 1967, s.28-29.

Genel Merkez tarafından idaresini teklif etmiştir. Teklifi kabul eden Genel Merkez doğrudan doğruya tesisin idaresine el koymuştur¹¹².

3-Zeytinburnu Gündüz Bakımevi ve Eğitim Merkezi

Genel Merkeze bağlı kuruluşlardan biri de İstanbul Zeytinburnu'ndaki Gündüz Bakımevi ve Eğitim Merkezi'dir¹¹³. Merkez'in açılmasına giden süreç şöyle işlemiştir:

27 Eylül 1962 tarihinde Uluslararası Çocuk Esirgeme Kurumları Toplantısı İstanbul'da yapılmıştır. Bu kongreye kırkı aşkın devletin Çocuk Esirgeme Kurumları katılmış ve bazı önemli kararlar alınmıştır. Kongre sonunda Genel Başkan Dr. Göker, merkezi İsviçre'de bulunan uluslararası teşkilatın yönetim kuruluna üye seçilmiştir. Kongre sonunda, İsveç, Norveç, Kanada ve Danimarka Çocuk Esirgeme Kurumları İstanbul'da 530.000 lira masrafla bir kreş ve bir hemşire tekamül kursu açmayı kabul etmiştir. Bunun üzerine İstanbul Zeytinburnu'nda vakıflara ait 5353 metre kare arsa 64.236 liraya satın alınarak emirlerine tahsis edilmiştir. İnşaata Mart 1964 yılında başlanacak ve Eylül 1964 tarihinde hizmete açılacaktır. Tesisin idame ve bakım masrafları, teftişi ve yabancı personelin ücretleri beş yıl süreyle bu devlet teşkilleri tarafından ödenecek yalnız bir kısım hizmetlilerin ücretleri TÇEK.'e ait olacaktır¹¹⁴.

Danimarka Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun bir kuruluşu olarak İstanbul Zeytinburnu'nda açılacak olan kreş ve Çocuk Bakıcı Yetiştirme Okulu ihtiyacında kullanılmak üzere gönderilen malzemelerin damga vergisi dahil her türlü ithalat vergisinden ve belediye hissesinden muaf tutulması kararlaştırılmıştır. Buna dair Bakanlar Kurulu 25.11.1964 tarihli ve 6/3985 sayılı kararnameyi çıkarmıştır¹¹⁵. İlişikte bulunan listeden, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'na hediye edilen bu malzemelerin 141 parça koliden

---

¹¹² Aynı rapor, s. 3-31.

¹¹³ Aynı rapor, s. 25.

¹¹⁴ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu 41-42 nci Yıllar Genel Kongresi 14 Aralık 1963, s.21.

¹¹⁵ BCA, 030.18.01.02.182.73.10.1 (25.11.1964)

oluşturduğunu ve ücretlerinin Danimarka Çocukları Koruma Teşkilatı tarafından ödendiğini anlıyoruz¹¹⁶.

Milletlerarası Çocukları Koruma Birliği ile yapılan işbirliği sonucu olarak İsveç, Norveç, Danimarka ve Kanada Çocukları Koruma Birliklerinin finanse ettikleri İstanbul'da Zeytinburnu'ndaki gündüz bakımevinin inşasına 31 Mayıs 1965 yılında başlanmış ve Haziran 1966'da bitirilmesi planlanmıştır. Bina için İsviçre'den 1.305.000 Türk lirası verilmiştir. Yapılan protokol gereğince inşaat için gerekli arsa Kurum tarafından ve inşa masrafları dört devlet kurumu tarafından karşılanması kabul edilmiştir. Protokol, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Başkanı ile finansör devletler kurumlarının temsilcileri ve Milletlerarası Çocukları Koruma Birliği'nin Genel Sekreteri Mr. Moulock Hoover arasına yapılmıştır¹¹⁷.

Zeytinburnu Gündüz Bakımevi ve Eğitim Merkezi'nin temeli geçen devrede atılmış olup Milletlerarası Teşkilat aracılığıyla İsveç, Norveç, Kanada ve Danimarka Çocuk Esirgeme Kurumlarının yardımıyla inşaatı tamamlanarak 12 Eylül 1966 yılında hizmete açılmıştır. Bu bakım yurdunda 55 çocuk korunmakta ve eğitilmektedir¹¹⁸.

Kurum'un Merkeze bağlı bu yuvalarından başka Afyon, Ankara, Balıkesir, Biga, Bursa, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, Giresun, Kırklareli, Malatya, Mersin, Niğde, Ordu, Rize, Sakarya, Sivas, Trabzon, İstanbul Kasımpaşa ve İstanbul Kocamustafapaşa'da olmak üzere 20 yuvası daha bulunmaktadır. Bu yuvalarda 1957 yılı itibarıyla toplam 1632 çocuk barınmakta ve himaye edilmektedir¹¹⁹.

Her ile bir yuva açılmasını hedefleyen Kurum, 1963 yılı itibarıyla bu hedefinden vazgeçmiş ve idari ve mali sakıncalar bulunduğu gerekçesiyle küçük çaplı yuvaların kapatılarak "Bölge Yuvası" kurulmasını daha uygun bulmuştur. Bu doğrultuda Ordu ve Giresun'daki yuvalar kapatılmış ve burada barınan çocuklar Rize yuvasına aktarılmıştır. Bölge yuvasının dışında kalan merkezlerin ise yerine göre

¹¹⁶ BCA, 030.18.01.182.73.10.23 (25.11.1964)

¹¹⁷ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi Çalışma Raporu (1964-1965 yılı çalışmaları), s.11.

¹¹⁸ Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu (1966-1967 yılı çalışmaları), s.29-30.

¹¹⁹ Genel Kongre 35 ve 36 ıncı Yıllar İş ve Hesap Raporları, s.8.

gündüz bakımevi, çocuk bahçesi ve çocuk kitaplığı tesis etmesi daha uygun bulunmuştur¹²⁰.

4-Çocuk Bakıcı Hemşire Okulu

Çocuk Bakıcı Okulu adıyla 1929 yılında açılan Çocuk Bakıcı Hemşire Okulu, 1946 yılına kadar 248 mezun vermiştir. Buradan çıkan kızlar evlerde, yuvalarda bilimsel olarak çocuk bakımı yaparak hayatlarını kazanmaktadırlar. Önceleri iki sene olan okul, 1945 yılından itibaren üç seneye ve orta dereceye çıkarılmıştır. Öğrenci kadrosu 75'tir¹²¹. Ancak kadro her ne kadar 75 kişi ise de mevcut daima bunun altında olmuştur. Talebenin yiyecek ve barınma ihtiyaçları Kurum tarafından karşılanmakta ve kendilerine her ay 5 lira cep harçlığı verilmektedir. Bunun karşılığında öğrencilere yuvada staj yaptırılmaktadır¹²².

Çocuk Bakıcı Hemşire Okulu, önceleri yuvaların ihtiyacı olan çocuk bakıcı hemşireleri yetiştirmek amacıyla açılmıştır. Yatılı olan okula, ilkokuldan çıkan kız çocukları alınmaktadır. Okulu birinci, ikinci, üçüncü olarak dereceyle bitirenler isterlerse yüksek okullara gönderilmekte, diğerleri ise yuvada hemşire kadrosunda çalıştırılmakta idiler. Bunların üç yıllık mecburî hizmetleri vardı. Yapmayanlardan tazminat alınmakta idi¹²³.

Hemşire Okulu 1956 1957 yılları arasında 36 mezun vermiştir. Okuldan 1957 yılına kadar mezun olanların sayısı 424'tür¹²⁴. 1962 yılında 34, 1963 yılında ise 28 öğrenci mezun olmuş ve çeşitli yuvalarda işe başlamışlardır. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu bu okul ile ilgili esaslı değişiklikler yapmaya karar vermiştir. Okulun lise derecesine çıkarılması ve buradan mezun olacak kızların gerektiğinde hastahanedeki çalışacak bilgiye sahip olması ve aynı zamanda lisan derslerine de önem

¹²⁰ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu 41-42 nci Yıllar Genel Kongresi 14 Aralık 1963, s.18.

¹²¹ Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı Çocuk Davamız, Çocuk Esirgeme Kurumu Merkezi, İzmir, Meşher Basımevi, 1946, s.8.

¹²² BCA. 030.18.01.02.106.62.10_19 (6.9.1944)

¹²³ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu 41-42 nci Yıllar Genel Kongresi, s.26-27.

¹²⁴ Genel Kongre 35 ve 36 ıncı Yıllar İş ve Hesap Raporları, s.10.

verilmesi Genel Merkezce prensip olarak kabul edilmiştir. Bunun hayata geçirilmesi için Milli Eğitim Bakanlığı ile gerekli temaslara başlanmıştır¹²⁵.

Çocuk Bakıcı Hemşire Okulu'nun orta seviyeden lise seviyesine çıkarılması gündeme geldiği sıralarda Kurum'un çeşitli temaslarda bulunduğunu görüyoruz. Başlangıçta konu İlmî İstişare Konseyi'nin önüne gelmeden önce birtakım hazırlık safhalarından geçmiştir. İlk olarak yapılan anketle Çocuk Bakıcı Okulu mezunlarının ve okul öğretmenlerinin fikirleri alınmıştır. Sağlık Teşkilatı'nın Türkiye'deki hemşirelik seksiyonu mütehasıslarından Miss Ribeiro bu konuda rapor hazırlamakla görevlendirilmiştir. Ancak Raporu hazırlayamadan Türkiye'den ayrılmak zorunda kalması üzerine UNICEF ile temas sağlanmıştır. Okulun memleket çapında ihtiyacı sağlayacak hale getirilmesi için görüşmeler devam etmektedir. Görüşmelerin olumlu sonuç vermesi halinde okul kadrosu ve teşkilatı genişletilecektir. Bu yolda Birleşmiş Milletler Sağlık Teşkilatı'nın da yardımları umulmaktadır¹²⁶.

Okulun daha sonra hemşire koleji seviyesine yükseltildiğini görüyoruz¹²⁷. 17.11.1964 tarihinde Yuva sitesi dahilindeki müstakil binada yapılan bir törenle lise derecesindeki Hemşire Koleji açılmıştır. 31 Öğrencisi olan kolejin laboratuvarları, dershaneleri, uygulama odaları bulunmaktadır. Öğrenciler burada dört yıl eğitim göreceklerdir¹²⁸. Yuva idaresi ve çocuk bakımı yönünden mükemmel yetiştirilmekte olan öğrenciler, ayrıca bir program çerçevesinde çeşitli hastane ve Keçiören Yuvası'nda staj görmektedirler¹²⁹. Hemşire Kolejinden 1963 yılına kadar 6000 den fazla kız mezun olmuş ve bunlar özel ve resmî kreşler, yuvalar, hastaneler veya ailelerin yanında göreve başlamışlardır¹³⁰. Okulun 1967 yılı itibarıyla 61 öğrencisi bulunmaktadır¹³¹.

¹²⁵ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu 41-42 nci Yıllar Genel Kongresi, s.26-27.

¹²⁶ Genel Kongre 35 ve 36 ıncı Yıllar İş ve Hesap Raporları, s.14.

¹²⁷ Çocukların 40 Yıllık Koruyucusu Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, s.30.

¹²⁸ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi Çalışma Raporu (1964-1965 yılı çalışmaları), s.14.

¹²⁹ Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu (1966-1967 yılı çalışmaları), Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Ankara, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, 1967, s.33-34.

¹³⁰ Çocukların 40 Yıllık Koruyucusu Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, s.30.

¹³¹ Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu (1966-1967 yılı çalışmaları), s.33-34.

5-Kavacık Suyu

Genel Merkez'e bağılı kuruluşlardan biri de Genel Merkez tarafından yönetilen Kavacık suyu tesisleridir. Bu su Pursaklar köyü arazisinden çıkmaktadır¹³². Kavacık suyu dört saatlik yerden beş senede ve üç hamlede 624.551 lira harcanarak Ankara'nın 3 km. yakınına kadar getirilmiştir. Bu suyun hazmı kolay, içimi güzeldir. Aynı zamanda karaciğer ve idrar kumlarına ve devamlı kabızlıklara karşı da şifalıdır. Kurum bu sudan yılda 41.500 lira gelir temin etmektedir. Kurum ayrıca Kavacık suyu doldurma yerinin civarındaki 70 dönümlük arazi üzerine 7.000 ağaç dikerek burayı güzel bir gezinti yeri haline getirmiştir¹³³.

Kavacık suyu tesisleri Kurum'un belli başlı gelir kaynakları arasındadır. Bir fikir vermesi açısından örneklendirilmek gerekirse tesis Kurum'a, 1966 yılında 313.238,28 lira safi gelir getirmiştir¹³⁴. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu 1966-1967 yılı Genel Merkez Denetçiler Raporu'nda bununla ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir. Buna göre 1966 yılında işletmenin gayrisafi geliri 1.277.764 lira 30 kuruş ve gideri 648.393 lira 33 kuruştur. Kalan 628.770 lira 97 kuruş kârdan sermaye itfa payı, köy hissesi ve kurumlar vergisi çıktıktan sonra Kurum'a ancak 313.238 lira 28 kuruş kalmıştır¹³⁵.

1967 yılının on ayında ise Kavacık suyu Kurum'a ortalama 261.000 lira safi gelir getirmiştir¹³⁶. Yine Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu 1966-1967 yılı Genel Merkez Denetçiler Raporu'na göre 1967 yılının 9 aylık hesabında gelir 924.498 lira 64 kuruş ve gider 434.173 lira 37 kuruştur. Kurum'a kalan gayri safi gelir 490.325 lira 27 kuruştur¹³⁷.

g-Tçek'in Çalışmaları

TÇEK, "Kurumun gayesi Çocukların hayat ve hukukunu himaye etmektir. Sureti umumîyede bu himaye: on iki yaşına kadar maddî, daha yukarısı için

¹³² Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu 41-42 nci Yıllar Genel Kongresi, s.16.

¹³³ Umay, a.g.m., s.4-6.; Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı: Çocuk Davamız, s.9-10.

¹³⁴ Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu (1966-1967 yılı çalışmaları), s.31-32.

¹³⁵ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez Denetçiler Raporu (1966-1967), s. 12.

¹³⁶ Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu (1966-1967 yılı çalışmaları), s.31-32.

¹³⁷ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez Denetçiler Raporu (1966-1967), s. 12.

manevîdir. Darülmesaiilerdeki Çocuklar bundan haricdir.” ifadeleriyle belirttiği kuruluş amacı doğrultusunda kendisine bir çalışma planı tespit etmiştir. Buna göre Kurum;

Çocuk dispanserleri, misafirhaneleri, yetim yuvaları, süt dağıtım yerleri tesis etmek; fakir ve hasta çocukları tedavi etmek; fakir çocuklara gıda ve giyecek yardımı yapmak; okullardaki fakir çocuklara gıda, giyecek ve eğitim gereçleri yardımında bulunmak; parasız veya yiyecek ücreti Kurum tarafından ödenmek üzere aileler yanına çocuklar göndermek ve bunların durumlarını kontrol etmek; iş görecek çocuklara hal ve yaşlarına göre iş bulmak; çocukların dairelerde ve mahkemelerde haklarını korumak; velisiz ve vasisiz çocukların kanunlar dairesinde vesayet işlerini görmek; çocuk kütüphaneleri kurmak; çocuklara ait numune darülmesaiileri açmak, doğumlarda müracaat edeceklere yardım etmek; çocuklara ait adlî, tıbbî, terbiyevî ve diğer hususlarda müracaat edeceklere bilgi vermek; çocukları sağlıklı bir şekilde eğlendirmek için oyun meydanları ve bahçeler meydana getirmek; çocuk esirgeme amacını temin için evliliklerde yaş, bünye ve mizaç uyumu bulunması hakkında neşriyat; çocuk düşürülmesini önlemek için halkı eğitmek ve bu hususta haber aldığı vukuatı savcılığa bildirmek; çocuk ölümlerini ve kötü terbiyeyi önlemek ve Türkiye’de çok ve gürbüz çocuk yetişmesini sağlamak amacıyla görüşlerini hükümete arz etmek; Kızılay veya gereken kurumlarla işbirliği yapmak gibi hususları çalışmalarını yürüteceği alanlar olarak belirlemiştir¹³⁸.

Bu faaliyet alanları kapsamında Kurum’un yaptığı çalışmalar şöyle sıralanabilir:

1- Çocuğun korunması, çiftlerin bünye, kültür, karakter itibarıyla denk olmalarının sağlanması ve çocuğun ana rahmine düşmesi ile fiilen başlamaktadır. Bundan dolayı anneler ve haftada iki gün olarak gebeler kontrol ve muayene edilmektedir.

2- Gebelerin çocuk bakımı ve korunması hakkındaki bilgileri karşılıklı konuşularak arttırılmaktadır.

---

¹³⁸ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (Himayei Etfal Cemiyeti) Anayasası, s.3-5.

3- Doğuran kadınlar takip edilerek ihtiyaçları karşılanmış gerektiğinde çocuklara muakkam süt verilmiştir. 1939 yılı sonuna kadar 215.269 kilo parasız, 36.441 kilo da paralı süt verilmiştir.

4- Çocuklar her gün öğleye kadar bir çocuk uzmanı tarafından muayene ve tedavi edilmiştir. 1939 yılı sonuna kadar 73.446 çocuğun muayene ve tedavisi yapılmıştır. Muayeneye gelen çocuklardan evde takip edilmesi gerekenleri evlerde takip ve kontrol için "Ziyaretçi Hemşire Teşkilatı" oluşturulmuştur. Teşkilat aynı zamanda Kurum'un yardımını isteyenlerin sosyal ve iktisâdî durumlarını da inceleyerek bir raporla amirine bildirmektedir. Bu rapora göre de muamele yapılmaktadır. Ayrıca mektepten mezun olan çocuk bakıcılar da çocuk bakımı hakkında evlerde annelere öğütler vermekte ve bu teşkilatın genişletilmesi düşünülmektedir.

5- Müze: Bekleme odası, çocuk bakımıyla ilgili levhaların asıldığı bir müze haline getirilmiştir. Buraya çocuklarını muayeneye getiren kadınlar sırasını beklerken aynı zamanda levhalardan istifade ederek bilgilerini arttırmaktadır.

6- Diş Muayene evi: Her gün öğleye kadar diş polikliniğinde çocukların diş muayene ve tedavileri yapılmaktadır. 1939 yılı sonunu kadar diş muayene ve tedavisi yapılan çocuk sayısı 66.414'tür.

7- Banyolar: Banyolar, Kurum'un önemli hizmetlerinden biridir. Banyoda 24 kurna ve duş vardır. Ayrıca çocuklar ve gebeler için banyolar vardır. Çocuklar parasız yıkanır. Annelerden 20 kuruş alınır. Haftanın belli günlerinde fakir kadınlar parasız yıkanır. 1939 yılı sonuna kadar 179.673 kadın ve çocuk bu banyolardan faydalanmıştır. Banyolardan talebe ve diğer çocuklar da çokça istifade etmişlerdir. Çünkü banyolar yapıldığı zaman Ankara'da bir hamam bulunmakta ve o da halkın ihtiyacına yetmemekte idi.

8- Çocuk Bahçesi: çeşitli salıncaklar, kaydırak, merdiven, dönme dolaplar, tahterevalli, paralel, atlıkarınca, demir halkalar, basketbol, voleybol gibi oyun aletleri ve açık havuz bulunan çocuk bahçesi bir oyun mahalli olmasının yanında aynı

zamanda açık hava mektebi mahiyetindedir. Ayrıca çocuklar burada sosyalleşmeyi ve birbirlerine ve sıralarına hürmet göstermeyi de öğrenirler.

Kapalı Yüzme Havuzu: 25 metre uzunluğunda ve 9 metre genişliğinde olan bu havuzun duş, ayak yıkama ve banyo yerleriyle genişçe bir de gazinosu vardır. Bu memlekette yapılan ilk kapalı havuzdur. Bu sebepten işletmeye cesaret edilemediği için yalnız gazinosu kiraya verilmiştir.

Sinema: Çocukların hususî filmler, çocuk tiyatrosu, kukla ve karagöz oyunu seyretmeleri amacıyla yapılmıştır, 600 kişilik iyi bir sahne tertibatı vardır.

9- Gündüz Bakımevi: İşe giden kadınlar çocuklarını sabah bırakıp akşam almaktadırlar. Bebek ve meme çocukları ile oyun çocukları olmak üzere iki kısımdır. Çocuklara sabah ve ikindi kahvaltısı ile öğle yemeği verilmektedir. Öğle yemeğinden sonra uykuya yatırılan çocukların sağlık ve hareketleri doktor, müdür ve çocuk bakıcı hemşirelerin kontrolü altındadır. Büyük çocukların dimağları, program dahilinde şarkılı oyunlar, el işleri, ritmik hareketlerle açılmaya çalışılmaktadır. Başlangıçta 50 kadro olarak açılan gündüz bakımevi 1940 yılı itibarıyla 164 kadroya yükselmesine rağmen ihtiyaca yetmemektedir.

Çocuk ve Anne Mutfağı: Gündüz Bakımevi'nin mutfağında, mekteplerde gıdasız çocuklara öğle zamanları sıcak ve etli yemekler vermek için kurulmuştur. Bir defada 1200 çocuğa ve gebe ve emzikli kadına yemek verilebilecek kapasitededir.

10- Neşriyat: Kurum'un amaçları doğrultusunda kitaplar, "Çocuk" ve "Ana" mecmuaları ve "Annelere Öğütler" neşredilmektedir. 1939 senesi sonuna kadar neşredilen kitap, mecmua, levha ve kartların toplamı 3.514.000 dir. Çocuk Sarayı binasında da zaman zaman annelere çocuk bakımı hakkında dersler verilmektedir¹³⁹.

TÇEK'in 1940'lı yıllardaki çalışmalarını ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

---

¹³⁹ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük Bir Tarihçesi (1921-1939), s.11-23.

2 Nisan 1940'ta Keçiören Çocuk Yuvası'nda 200 yataklı bir pavyon yaptırılmış ve Reiscumhur İsmet İnönü bu pavyona "Umay Pavyonu" adı verilmesinin uygun olacağını yazıyla belirtmiştir¹⁴⁰.

Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Fuat Umay 1941 yılında yapmış olduğu bir radyo konuşmasında:

"Yurdumuzun her tarafına uzanmış olan şefkat şebekelerimizin feragatle çalışan kıymetli uzuvları 1940 senesi sonuna kadar 20 senede 3.469.990 çocuğa yardım edebilmişlerdir. Bunlardan 2.334.168 çocuğa süt ve sıcak yemek verilmiş, 1.135.822 çocuğa da giydirilmek, muayene ve tedavi edilmek ve mektebe verilmek suretiyle yardım edilmiştir" demek suretiyle Kurum'un yirmi yıllık çalışmaları hakkında bilgi vermiştir¹⁴¹.

Fuat Umay aynı radyo konuşmasında, Kurum'un gerçekleştirdiği çalışmalar sonucunda sahip olduğu kuruluşlar hakkında da bilgi vermiştir. Buna göre Kurum'un yirmi senede tesis edebildiği sıhhî ve içtimaî yardım müesseseleri; bir çocuk bakıcı mektebi, üç doğumevi, iki ana mektebi, beş pansiyon, dört diş muayenehanesi, dört yüzme ve kum havuzu iki dispanser, on bir süt damlası, iki sinema, iki sıhhat müzesi, on bir çocuk okuma evi, otuz dokuz çocuk yuvası, elli beş çocuk bahçesi, yetmiş sekiz aşevi olarak toplam 284 adettir¹⁴².

TÇEK'in çalışmaları arasında çocukların ruh ve ahlak sağlığının korunmasına yönelik faaliyetler de yer almıştır. Nitekim bu amaçla Kurum başkanı Fuat Umay tarafından 10.3.1941 yılında on beş yaşını bitirmemiş çocukların sinema, tiyatro, dans salonu ve barlara gitmemeleri hakkında bir kanun teklifi verilmiştir¹⁴³. Çocukların sinema ve tiyatronun zararlarından korunması hakkındaki kanun teklifine göre:

On beş yaşını bitirmemiş olan çocukların sinema, tiyatro, dans salonu ve bar gibi yerlere götürülmeleri veya kabul edilmeleri yasaktır. Ancak altı yaşını bitiren

¹⁴⁰ Turgay Çavuşoğlu, Çocuk Esirgeme Kurumunda Tarihsel Gelişimi, (Çevrimiçi) <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/cocukesirgemekurumu.htm> 23.05.2009 M.Mustafa Bayraktar, 10 Mart 2014, s.3.

¹⁴¹ Turgay Çavuşoğlu, a.g.m., s. 468.

¹⁴² Turgay Çavuşoğlu, a.g.m., s. 468.

¹⁴³ BCA.030.10.00.00.4.22.20.1 (10.3.1941)

çocuklar bilgi, görgü, duygu ve ahlaklarını kuvvetlendirecek film ve piyesleri seyredebilirler. Bu film ve piyesler, Matbuat Umum Müdürlüğü teşkilatına ve vazifelerine dair 2444 sayılı kanun gereğince kontrolü yapacak makam veya heyetçe ayrılarak ilgililere bildirilir. On iki yaşından küçük çocuklar güneş battıktan sonra sinema ve tiyatrolara kabul olunmazlar. Bu kanuna aykırı davrananlar beş liradan elli liraya kadar hafif para cezası veya üç günden bir aya kadar hafif para cezası ile cezalandırılır¹⁴⁴.

Kırklareli Mebusu Fuat Bey'in kanun ile ilgili düşünce ve gerekçesi ise şöyle özetlenebilir:

Kontrolsüz bırakılan sinema filmlerinin çocuklar üzerinde yapacağı muhakkak olan kötü etkilere meydan vermemek, sağlık ve sosyal terbiyelerine yarayacak filmler göstermek ve sinemayı bir okul haline getirmek için filmlerin kontrol edilmesi şarttır. Çocuklarımızın göreceği filmler neşe ve sağlık veren, öğreten ve güzel dinleten filmlerdir. Bu filmler de gündüz gösterilmelidir. Büyüklerin sinema ve tiyatro saatinde, çocukların gidecekleri yer yatakları olmalıdır. Yurt yavrularını umumî sinema filmlerinin ezici, yıpratıcı etkilerinden kurtarmak için kanun yapmak ihtiyacı çok katidir. Gerçi ceza kanununda ahlâk ve adaba aykırı filmler hakkında hükümler varsa da bunun maksadı temin etmediği meydandadır.¹⁴⁵

Kurum çocuk ölümlerinin önlenmesi, doğumun teşvik edilmesi ve çocukların korunması için de çalışmıştır. Bu maksatla doğum çantaları hazırlanması ve uygun yerlerde halkın istifadesine hazır bulundurulması kararlaştırılmış ve bu işleri düzenleyen bir de talimatname kaleme alınmıştır¹⁴⁶.

Ayrıca memleketin en büyük dertlerinden ve yaralarından biri olan kimsesiz ve serseri çocukların korunması çalışmaları yapılmıştır. Daha önce mevcut iken kapatılmış olan Kalender Yurdu müessesesinin esasları dikkate alınarak 100 yataklı

---

¹⁴⁴ BCA, 030.10.00.00.4.22.20.5 (10.3.1941)

¹⁴⁵ BCA, 030.10.00.00.4.22.20.5 (10.3.1941)

¹⁴⁶ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul Merkezi 1943-1944 yılı Umumi Raporu, s.5.

bir misafirhane tesis edilmesi ve buraya alınan çocuklara iş temin olundukça yerlerine diğerlerinin alınması düşünülmektedir¹⁴⁷.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul Merkezi 1943-1944 yılı kongresinde okunan Umumî Rapor'da Kurum'un çalışmalarına değinilmiştir. Raporda, Kurum'un merkez dispanseri, süt damlası ve gündüz bakımevi müesseseleri öteden beri şehit, malül, asker çocuklarına, fakir, kimsesiz, hasta, sakat yavrulara yapmakta olduğu yardımlarını daha da genişletmeye çalıştığı ifade edilmiş ve bir yıl içinde:

33240 çocuğa 1595 kilo süt tozu verildiği, 2279 çocuğun muayene ve tedavi edildiği, 262 çocuğun aşılandığı, 114 çocuğa 1720 seans ultraviyole yapıldığı kaydedilmiştir. Yani toplam 35925 yavru bu hayır müesseselerinden yararlanmışır. Ayrıca Diş Dispanseri çocukların dişlerinin korunması ve tedavisi hususundaki çalışmalarını arttırarak devam ettirmektedir. Bir yıl içinde bu dispanserden toplam 2910 çocuk faydalanmıştır¹⁴⁸.

TÇEK İstanbul Merkez Heyeti, teşkilâtı müessese kurmaya ve yardımlarını bir bütün halinde yürütmeye teşvik etmek düşüncesiyle kaza şubeleriyle nahiye kollarına senelik yardımlarda bulunmayı kabul etmiştir. Bunun için de Bakırköy, Eminönü, Kadıköy, Beşiktaş ve Beyoğlu kaza şubelerine bu yılda toplam 3700 lira nakdî yardım yapılmıştır. Ayrıca Bakırköy Doğumevi'ne 443 lira 42 kuruşluk âlet edevât satın alınmıştır. Bundan başka yoksul ilkokul çocuklarının eğitim ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanması için de nakdî yardımda bulunulmuştur. Ayrıca eşya, kundak ve müteferrik yardımlar başlığı altında çok sayıda yardım da yapılmıştır¹⁴⁹.

TÇEK'in 1943-1944 yılı kongresinde okunan umumî raporda, 1943 yılı içinde İstanbul Vilayeti'ne mensup bütün kaza ve nahiye şubeleri tarafından çocuklara yapılan yardımları gösterir bir de liste yer almaktadır. Bu listeye göre, yapılan

---

¹⁴⁷ Aynı rapor, s.6.

¹⁴⁸ Aynı rapor, s.7-8.

¹⁴⁹ Aynı rapor, s. 9-11.

yardımlar yiyecek, giyecek, sıhî ve kültürel olmak üzere dört sınıfa ayrılmıştır. Yardımlardan yararlanan çocuk sayısı da toplam 223.121 olarak gösterilmiştir¹⁵⁰.

Çocuklara ahlakı bozucu filmler gösterilmemesi, filmlerin çocukları terbiye edici, ahlakî, kültürel, fennî filmler olmasına dikkat edilmesi, böyle filmler memlekette yapılamadığı takdirde Avrupa'dan getirilerek parasız veya çok cüz'î parayla çocuklara seyrettirilmesi, okullarda sağlık durumunun kontrol edilmesi, çocuğun ruhunu okşayacak, onların millî gururunu kuvvetlendirecek marşlar yapılması da kongrede konuşulan konular arasında dikkat çekmektedir¹⁵¹.

II. Dünya Savaşı TÇEK'in çalışmalarını büyük ölçüde engellemiştir. Nitekim bu husus Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul Merkezi 1943-1944 yılı kongresinde okunan Umumî Rapor'unda da ifade edilmiştir.

11.3.1944 Cumartesi günü saat 14.00 te Kurum'un Cağaloğlu'ndaki merkez binasında şubelerden gelen murahhas azaların hazır bulunmasıyla yapılan TÇEK'in İstanbul Merkezi yıllık kongresinde, II. Dünya Savaşı'nın yarattığı güçlüklerin Türkiye'de de etkisini gösterdiği ancak bütün bu güçlüklerin Türklerin birbirlerine olan bağlılık ve yardımseverlikleriyle önlendiği vurgulanmaktadır¹⁵².

Çocuk ölümlerini azaltmanın, bilimsel usullerle çocuk bakımını annelere öğretmekle olacağını düşünen TÇEK, anneler için dergiler, çocukların sağlık ve kültürel bilgilerini arttırmak için dergi ve kitaplar da yayınlamıştır. Kurum'un 25 yılda yayınladığı dergi ve kitapların sayısı 13.336.000'dir. Yardım ettiği çocuk ve annelerin sayısı ise toplam 12.758.640 olarak verilmektedir¹⁵³.

Kurum'un yaptığı önemli işler arasında Ankara'ya Kavacık içme suyunun getirilmesi de ayrıca zikredilmelidir. Kavacık suyu dört saatlik yerden beş senede ve üç hamlede 624.551 lira harcanarak Ankara'nın 3 km. yakınına kadar getirilmiştir. Bu suyun hazmı kolay, içimi güzeldir. Aynı zamanda karaciğer ve idrar kumlarına ve devamlı kabızlıklara karşı da şifalıdır. Kurum bu sudan yılda 41.500 lira gelir temin

¹⁵⁰ Aynı rapor, s. 22-27.

¹⁵¹ Aynı rapor, s. 44.

¹⁵² Aynı rapor, s.3.

¹⁵³ Umay, a.g.m., s.4-6.; Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı: Çocuk Davamız, s.9

etmektedir. Kurum ayrıca Kavacık suyu doldurma yerinin civarındaki 70 dönümlük arazi üzerine 7.000 ağaç dikerek burayı güzel bir gezinti yeri haline getirmiştir¹⁵⁴. Bu sudan Kurum yılda 41.500 lira gelir sağlamaktadır¹⁵⁵.

TÇEK'in bir başka faaliyeti de Çocuk Vergisi konması hakkındaki girişimi olmuştur. Kurum, Çocuk Vergisi konması hakkında TBMM'ne bir kanun teklifinde bulunmuştur. Bu kanun kabul edildiği takdirde çocuk ve annelerin sıkıntılarının azalacağı öngörülmüştür¹⁵⁶.

Kurum yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da muhtaç çocuklara yardım elini uzatmıştır. Avrupa'da açlıktan etkilenen çocuklar için on bin lira değerinde üzüm ve incir satın alarak Kızılhaç'a göndermiştir¹⁵⁷.

1946'da TÇEK'in 25. Yıl Kutlamaları dolayısıyla Sevimli Çocuk, Amatör Heykel, Yapma Bebek yarışmaları yapılmış ve eserler Ankara Sergi Evi binasında bir ay süreyle sergilenmiştir. Yarışmalarda dereceye girenler halkoylaması ile belirlenmiştir¹⁵⁸.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun yaptığı önemli çalışmalardan biri de, 1949 yılında çıkarılan "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun" un hazırlanmasına verdiği katkı olmuştur. Bu kanunun hazırlanması aşamalarını şu şekilde ifade edebiliriz:

İlk olarak Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun İstanbul Merkezi, 1941 yılında yapılan kongresinde İstanbul'da yaşayan sokak ve serseri çocuklar sorununu dile getirmiştir. Kongre bu bahsedilen çocukların sokaklardan kurtarılarak korunması ve eğitilmesi için "İstanbul Serseri ve Satıcı Çocuklar Projesi" adıyla bir projenin hazırlanmasına karar vermiştir. Ardından bu sorunla ilgili olarak bilgilendirilen dönemin cumhurbaşkanı da gerekli tedbirlerin alınması için emir vermiştir. Bu emir üzerine öncelikle çocukların sayısı, menşei, aile durumu, niçin sokağa düştükleri ve

---

¹⁵⁴ Umay, a.g.m., s.4-6.

¹⁵⁵ Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı: Çocuk Davamız, s.9-10.

¹⁵⁶ A.e., s.10.

¹⁵⁷ A.e., s.10.

¹⁵⁸ Çavuşoğlu, Çocuk Esirgeme Kurumunda Tarihsel Gelişimi, s.3.

kurtarılmaları için neler yapılması gerektiğini akademik olarak ortaya koyacak bir proje hazırlanması öngörülmüştür. İstanbul Merkezi tarafından yönlendirilen bu proje çalışması sonucunda bu çocuklar onları sokağa düşüren sebeplere göre 9 grupta değerlendirilmiştir. Anne-babası hayatta olmayan çocuklar, bakacak kimsesi olmayan çocuklar, anne ve babasını kaybetmiş çocuklar, üvey anne ve baba veya üvey anne yada baba elinde kalan çocuklar, ilkokula gittiği halde çalışan veya dilenen çocuklar, aile geçimsizlikleri ve ilgisizlik yüzünden sokağa düşen çocuklar, doğuştan problemlili, saralı, hasta, anormal ve psikopat çocuklar, sokak mahsulü çocuklar yani serseri, hırsız, yankesici, sarhoş, kumarbaz anne-baba tarafından gelişigüzel dünyaya getirilen çocuklar ve bir teşkilat tarafından istismar edilen çocuklar şeklinde değerlendirmeye tabi tutulan bu çocuklar için alınan önlemler ise;

- Ekonomik durumu kötü aile çocuklarının okumalarını kolaylaştırmak için yatılı okullara girmelerini sağlayacak düzenlemenin yapılması

- İlkokulun okunması mecburiyetini getiren kanunun sıkı bir şekilde uygulanmasının sağlanması, çocuklarını okula göndermeyen aileler hakkında mecburî önlemler alınması

- Çocukları himaye edecek etkin kanunlar çıkarılması, 12 yaşından küçük çocukların satıcılık yapmalarının ve çalışmalarının yasaklanması

- Bütün bu tedbirlere rağmen ailelerinin tutumundan dolayı sokağa düşen ve hiç kimsesi olmayan çocuklar için yurtlar inşa edilmesi olarak tespit edilmiştir.

Hazırlanan bu proje TBMM'nde oluşturulan komisyonlarda görüşülmüştür. 19 Aralık 1944 günü toplanan CHP Meclis Gurubu oturumunda Hatay Milletvekili Tayfur Sökmen tarafından verilen kimsesiz, yoksul, aylak çocukların durumları hakkındaki önerge üzerine Meclis Gurubu'nda 23 milletvekilinden oluşan bir komisyon kurulmuştur. 15 kez toplanan komisyonun çalışmaları sonucunda 17 sayfalık bir rapor, 10 sayfalık bir program ve bir sayfalık kanun tasarısı teklifi hazırlanmıştır. Bütün bu çalışmalar sonunda kimsesiz, aylak ve serseri çocuklar konusu Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın sorumluluğuna verilmiştir. Bakanlık 16 Ekim 1945 yılında "Kimsesiz Yoksul ve Aylak Çocuklar Konusu Üzerinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının maruzatıdır" başlığıyla 5 sayfalık bir yazı hazırlamıştır. Bu yazıda Bakanlık, komisyonun önerilerini kabul etmekle birlikte

kimsesiz addedilen çocukların tanımını yaparak bu çocuklarla ilgili bir hareket planı hazırlamıştır. Bütün bu çalışmalar ve komisyonun hazırladığı 8 maddelik kanun tasarısı ışığında 1949 yılında "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun" çıkarılmıştır. Çocukların bakım ve korunmasına ilişkin hükümler içeren kanun ile bu konuda sorumluluk, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve mahallî idarelere verilmiştir¹⁵⁹.

Osman K. Akol, 8 Eylül 1950 yılında Dublin’de yapılan Dünya Parlamentoları Birliği’nin 36. toplantısına TBMM’yi temsilen katılmış ve “çocuk korunmasını umumiyetle medeniyetin ve milletlerarası ahlâkın bir mütearifesi telâkki eden” ve “ Milletvekillerini her fırsatta, Parlamento içinde ve dışında çocukların bedenî ve fikrî ve ahlakî korunmasını temin edecek tedbirleri almağa ve bu faydalı asil faaliyete katılmağa davet” eden kararı imzalamıştır. Fakat bu kararların hiçbiri uygulamaya konmamıştır¹⁶⁰.

1956’da Üniversitelerin desteği ile “Çocuk ve Aile Rehberlik Komitesi kurulmuş ve “Yaz Çocuk Kulüpleri” uygulaması başlatılmıştır¹⁶¹.

Kendisiyle ilgili tanıtım faaliyetlerinde de bulunan Kurum, progagasını yapmak amacıyla radyo, gazeteler ve sergilerden geniş ölçüde yararlanmıştır. Her ayın ilk ve son Perşembe günleri akşamları Ankara Radyosu’nda Kurum’a ayrılan saatte Kurum’u temsilen birçok kişi konuşma yapmıştır. İstanbul Radyosu’nda da bu konuşmalardan bahsedilmiştir. Ayrıca İzmir Enternasyonel Fuarı ve Ankara Sergisi’nde propaganda ve piyango köşeleri açılmıştır. 1957 yılı Dünya Çocuk Günü’nde yüklü programlar yapılmıştır. Hatta Türkiye, Dünya Çocuk Günü’nü en iyi kutlayan ülkeler arasında olduğu için Cenevre’de bulunan Çocuk Birliği’nden övgü almıştır¹⁶².

---

¹⁵⁹ Makbule Sarıkaya-Turgay Çavuşoğlu, "İstanbul Serseri Ve Satıcı Çocuklar Projesi", **Sosyal Hizmetler Tarihinde "Kilometre Taşları"**, Ankara, Korza Yayıncılık, Nisan 2010, s.101-117.

¹⁶⁰ Osman K. Akol, Topyekûn Çocuk Meselesi, 10. Dönem B.M.Meclisi üyelerine açık mektup, Ankara, 14. 05.1954, s. 31.

¹⁶¹ Çavuşoğlu, Çocuk Esirgeme Kurumunda Tarihsel Gelişimi, s.3.

¹⁶² Genel Kongre 35 ve 36 ıncı Yıllar İş ve Hesap Raporları, s.11.

26 Kasım 1956'da Dünya Çocuk Kitapları Sergisi'nde TÇEK yayımlarını tanıtan bir bölüm açılmıştır. Yine aynı tarihte Sakarya Yuvası, Kız Enstitüsü Binası, Şehir Palas Oteli ve Asrî Banyo hizmete girmiştir. Zonguldak merkezinde Çocuk Bahçesi'nin açılışı da yine aynı tarihtedir. 1956'da ayrıca Ankara'da 7 mahallede "Yaz Çocuk Klüpleri" uygulaması da başlatılmıştır. 6 Haziran 1957'de Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Üniversitelerin Öğretim Görevlilerinden oluşan "Çocuk Sağlığı İlmî ve İstişare Konseyi" kurulmuştur¹⁶³. Japonya'da açılan Milletlerarası Çocuk Fuarında bir Türk köşesi oluşturulmuş ve burada Kurum'un sosyal faaliyetlerine ait foto-panolar sergilenmiştir¹⁶⁴.

Genel Kongre 35 ve 36 ncı Yıllar İş ve Hesap Raporları'nda ifade edildiği üzere yuvalarda büyümüş ve yaşı ilerlemiş çocuklardan birçoğu yaş, bünye ve liyakatlerine göre okullara yerleştirilmiştir. Bunlardan bir kısmı da askerî çırak okuluna kaydettirilmiştir. Kurum'un girişimleri sonucunda çocuk mahkemeleri ve Çocuk hapishaneleri konusu Adliye Vekaleti'nin gündemine alınmıştır¹⁶⁵.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 1956 tarihli Nizamnamesi'nde "çocuk mahkemeleri, çocuk ceza evleri açılmasını temine çalışmak, vücutça ve ruhça sakat çocuklar için islâh evleri kurmak, bunlara gereken maddî ve manevî yardımda bulunmak", "himaye ve yardıma muhtaç çocukları için sosyal vergiler konulmasına veya prim verilmesine ve kendi imkânları nispetinde çocuklar için bir sosyal sigortanın tahakkukuna çalışmak" şeklinde ifade edilen yeni çalışmalar söz konusudur. Yine önceki nizamnamelerde Kurum'un ticaret yapamayacağı belirtilmesine rağmen bu yılki nizamnamesine ilave edilen "Kurum ancak Kuruma ve umuma yararlığı ilgili kongrece kabul ve tasdik olunacak ticari mahiyetteki işleri yapabilir." şeklindeki maddesi gereğince ticari faaliyetlere kongrenin izni alınmak kaydıyla onay verilmiştir¹⁶⁶.

6 Haziran 1957 tarihinde Maarif ve Sıhhat Vekaletleri temsilcileri ile fakülte profesörlerinin katılımıyla Genel Merkez'de bir "Çocuk Sağlığı İlmî ve İstişârî

¹⁶³ Çavuşoğlu, Çocuk Esirgeme Kurumunda Tarihsel Gelişimi, s.3.

¹⁶⁴ Genel Kongre 35 ve 36 ncı Yıllar İş ve Hesap Raporları, s.11.

¹⁶⁵ Aynı rapor, s.13.

¹⁶⁶ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Nizamnamesi (1956), s.4-5.

Konseyi” kurulmuştur. Bu konsey 12 yaşına kadar olan çocukların ruhen ve bedenen korunması ve sağlık eğitimi işleriyle ilgilenmekte ve mediko-sosyal çeşitli meseleleri de ele almaktadır. Komite aynı zamanda, Halk Sağlığı Millî Komitesi ile işbirliği içindedir. Ayrıca Kurum içinde bir “Çocuk ve Aile Rehberlik Komitesi de kurulmuştur. Bu komite Ankara’nın değişik yerlerinde bulunan okullarda, çocukların yaz aylarında istifade edecekleri “Yaz çocuk kulüpleri” kurmuştur. Kulüplerin sayısı her yıl artmaktadır. Bu kulüpleri idare edecek elemanları yetiştirmek için, Aile Rehberlik Komitesi’nin girişimiyle Atatürk Kız Enstitüsü’nde birçok öğretmenin katılımıyla bir “Çocuk Kulüpleri Semineri” açılmıştır. Bu çocuk kulüplerinin Ankara’nın dışındaki vilayet ve kazalarda da yayılması için gerekli temaslar yapılmaktadır¹⁶⁷.

1956-57 yılları itibarıyla Kurum, Genel Merkez’e başvuran fakir ailelere ilaç, giyim, yol masrafı vs. gibi değeri 300.000 liranın üzerinde yardım sağlamıştır¹⁶⁸.

1960’lı yıllara gelindiğinde Kurum’un çalışmaları, eğitimleri, iş sahibi olmaları ve evlenmeleri sağlanıncaya kadar çocukların himayeleri yönünde devam etmiştir. TÇEK’in Genel Merkezi erkek çocukları iş sahibi oluncaya kadar takip etmiş ve çocuğun durumuna göre yapılan mali yardımı 18 yaşına kadar devam ettirmiştir. Kurum kız çocuklarını ise evleninceye kadar yuvadan ayırmamış, onları çocuk bakıcı okulunda veya hemşire okullarında yetiştirmiştir. Kız çocuklarına evlendiklerinde her türlü yardım yapılmıştır¹⁶⁹.

1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı’nda ifade edildiğine göre, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu son zamanlarda kendisini yeterince duyuramamış ve vatandaşlar arasında neredeyse unutulma noktasına gelmiştir. Bunu bir öz eleştiri olarak ifade eden Kurum, gerekli olan propagandanın çeşitli vasıtalarla yapılması ve Kurum’a karşı vatandaşın ilgi, alaka ve himayesinin sağlanması gereği üzerinde durmuştur¹⁷⁰.

---

¹⁶⁷ Genel Kongre 35 ve 36 ncı Yıllar İş ve Hesap Raporları, s.12.

¹⁶⁸ Aynı rapor, s.10.

¹⁶⁹ Çocukların 40 Yıllık Koruyucusu Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, s.30.

¹⁷⁰ 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, s.14-15.

Ayrıca halkın azalan güveninin tekrar kazanılmasına çalışılması da önemle vurgulanmıştır¹⁷¹.

Yine aynı yıl yapılan Genel Kurul Toplantısı'nda, sıfırdan yedi yaşına kadar olan çocuklarla Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun meşgul olması, daha büyük yaştaki çocuklarla Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilgilenererek ilkokul ve diğer derecedeki eğitim kurumlarında yatılı okumalarının sağlanması ve Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun onların elinde bulunan küçük çocukları alması şeklindeki uygulama bir protokola bağlanmıştır¹⁷².

TÇEK, doğal afetlerden zarar gören çocuklara da yardım elini uzatmıştır. 1962 yılında Doğu'da meydana gelen kuraklık sonucunda bölgedeki yardıma muhtaç çocuklar için para ve yiyecek maddeleri göndermiştir. Bu yardımın miktarı 17.000 lira para ve 19.000 lira değerinde 8203 kilo erzaktır¹⁷³.

1962'de Atatürk Çocuk Yuvası'nda çocukların yazın yüzmeleri için bir havuz açılmış ve Milletlerarası Çocuk Esirgeme Birliği ikinci başkanı Mr. Boy'un bağışlarıyla yapıldığı için bu havuza Boy Havuzu adı verilmiştir¹⁷⁴.

Kurum'un Genel Merkezi, yetişebildiği kadarıyla merkez ve bağımsız şubelere para ve gıda yardımında bulunmaktadır. 1962-1963 yılları olmak üzere iki yıllık para yardımı toplamı 1.003.403,35 TL olup ayrıca borç olarak 295.000 TL verilmiştir. Gıda yardımı ise, 3340 kilo reçel, 2050 kutu komposto, 9300 kilo Antep ağdasi, 1500 kilo bisküvi, 1300 kilo yulaf ezmesi, 44612 kilo bulgur, 7878 kilo un şeklinde dağıtılmıştır¹⁷⁵.

Kıbrıs'taki Türklerin kurmak istedikleri Çocuk Esirgeme Kurumu teşkilatı için kendilerine bilgi ve belge de gönderilmiştir¹⁷⁶.

---

¹⁷¹ 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, s.26.

¹⁷² 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, s.37.

¹⁷³ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu 41-42 nci Yıllar Genel Kongresi, s. 29.

¹⁷⁴ Çavuşoğlu, Çocuk Esirgeme Kurumunda Tarihsel Gelişimi, s.4-5.

¹⁷⁵ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu 41-42 nci Yıllar Genel Kongresi, s. 18-19.

¹⁷⁶ A.e., s. 21.

TÇEK eskiden beri devam eden usule uygun olarak ikiz ve üçüz doğumlarda gerekli yardımın yanısıra, özellikle ilkokullarda kimsesiz ve fakir öğrencilerin kitap, kalem, defter vesair ihtiyaçlarını da karşılamıştır¹⁷⁷.

Çocuk yayınları ve çocuk kitaplıkları konusunda da faaliyette bulunan Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, 1963 yılına kadar çocuk kitaplıklarına 300 kadar kitap hediye edilmiştir. Haftalık bir çocuk mecmuası çıkaran Kurum, çocuk bakımı hakkında sağlık broşürleri de yayınlamıştır. Çocuk ve Yuva dergisinin tirajı bu yıl itibarıyla 25.000'e yükselmiştir. Her yıl kutlanan Dünya Çocuk Günü, Kurum'un hazırladığı basın ve radyo programları, Kurum'un 1927 yılından beri üyesi olduğu Uluslararası Çocukları Koruma Birliğince de takdir edilmektedir¹⁷⁸.

1 Temmuz 1963'te Karadeniz Milli Fuarı'nda TÇEK'in yayınları, broşürleri ve resimli panoları sergilenmiştir. 17 Kasım 1964'te Keçiören Çocuk Yuvası kampüsünde açılan Bakıcı Okulu lise düzeyinde eğitim vermeye başlamış ve ilk yıl 15 mezun vermiştir¹⁷⁹.

1965 yılı itibarıyla Çocuk ve Yuva dergisinin tirajı 29.000 sayısına ulaşmıştır. Ayrıca Kurum dünyaca tanınmış çocuk yazarı İngiliz Lucy Fitch Perkins'in eserleri olan Eskimo İkizleri, Filipin İkizleri ve Japon İkizleri adıyla üç çocuk kitabını tercüme ettirmiştir. Kurum propaganda faaliyetlerine de önem vermiş ve her fırsatta radyo konuşmaları yapılmış, radyoya paralı parasız ilanlar verilmiş, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ve TRT ile işbirliği yapılarak bütün törenlerin radyo ile halka duyurulması sağlanmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı ile de işbirliği yapılarak Kurum'un tanıtılması ve çalışmaları hakkında destekleri alınmıştır¹⁸⁰.

TÇEK'in çalışmalarından biri de "gönüllü ablalık teşkilatı"nın kurulması olmuştur. Kurum özellikle yaz aylarında ve okulların tatil olduğu zamanlarda Keçiören Yuvası'nda çocuklarla ilgilenmek ve hemşirelere yardımcı olmak amacıyla genç Türk kızlarını gönüllü abla olarak radyo ve basın yoluyla davet etmiştir. Bu

---

¹⁷⁷ A.e., s. 28.

¹⁷⁸ Çocukların 40 Yıllık Koruyucusu Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, s. 36.

¹⁷⁹ Çavuşoğlu, Çocuk Esirgeme Kurumunda Tarihsel Gelişimi, s. 4-5.

¹⁸⁰ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi Çalışma Raporu (1964-1965 yılı çalışmaları), s. 5-7.

davet üzerine geçen sene 15, bu sene de 6 kız gelerek yuvada çocuklarla meşgul olmuşlardır. Bu usulün "gönüllü ablalık teşkilatı"nın bütün yurt genelinde gelenek haline getirilmesi faydalı bulunmuştur¹⁸¹.

TÇEK deprem gibi doğal afetlerin yaşandığı zamanlarda da depremzedelere ve özellikle çocuklara yardım elini uzatmaktan çekinmemiştir. Nitekim 19 Ağustos 1966 yılında doğu illerinde (Varto ve Hınıs) meydana gelen depremde korunmaya muhtaç 377 çocuk Kurum himayesine alınmıştır. Bu çocuklardan 32'si yetiştirme yurtlarına, 10'u İstanbul Çocuk Dostları Derneği'ne, 1'i Ankara Körler Okulu'na, 171'i daha sonra istekleri üzerine ailelerine teslim edilmiştir. Yine bu çocuklardan 105'i Trabzon yuvasında, 27'si Rize yuvasında, 14'i Mersin yuvasında, 11'i Konya yuvasında, 5'i Gaziantep yuvasında ve 2'si Malatya yuvasında olmak üzere toplam 164 çocuğun korunma ve bakımları sağlanmıştır¹⁸². 19 Ağustos 1966 Varto ve Hınıs civarında meydana gelen deprem sonrası muhtaç çocuklardan bir kısmı da Atatürk Çocuk Yuvası'na nakledilmiştir¹⁸³.

Çocuk ve Yuva dergisinin tirajı 1966-67 yılı itibarıyla 37.000'e yükselmiştir. Bu yılda Doğu depremlerinde Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun çalışmaları hakkında Türkçe-İngilizce bir broşür de yayınlanmıştır. 23 Nisan bayramı dolayısıyla 200'e yakın foto-pano ve afiş hazırlanmıştır. 15.000 renkli propaganda afişi örgütlere dağıtılmıştır. Dünya edebiyatının sayılı eserlerinden olan Meksika İkizleri, İrlanda İkizleri ve İsviçre İkizleri adlı çocuk romanları bastırılmıştır. Anneler için "Yeni Doğan Çocuğun Özellikleri ve Bakımı" adlı bir çocuk sağlığı kitabı yayınlanmıştır. Her yıl Ankara'da açılan ve elçiliklerin de katıldığı dünya çocuk kitapları sergisinde Kurum'un çocuk kitapları sergilenmiş ve halka tanıtılmıştır. Türkiye radyolarında Kurum çalışmaları hakkında yöneticiler tarafından çeşitli konuşmalar yapılmıştır. Ayrıca Cumhuriyet'in kuruluşundan 1967 yılına kadar olan Türkiye'de "çocuğa ait" yayınlanmış bütün eser, makale ve etüdlerin bibliyografyası hazırlanmaya başlamıştır¹⁸⁴.

---

¹⁸¹ Aynı rapor, s. 28.

¹⁸² Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu (1966-1967 yılı çalışmaları), s.20-21.

¹⁸³ Çavuşoğlu, Çocuk Esirgeme Kurumunda Tarihsel Gelişimi, s.4-5.

¹⁸⁴ Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu (1966-1967 yılı çalışmaları), s.11.

Kurum'a yardımlarını esirgemeyen hamiyetli vatandaşlarla müesseselere 47 altın ve 26 gümüş madalya verilmiş, 121 ailenin ikiz çocuklarına ve 341 çok çocuklu aileye yardım edilmiştir¹⁸⁵.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 1966-1967 yılları Genel Merkez Denetçiler Raporu'nda ifade edildiğine göre Kurum, Doğu'daki fakir ve kimsesiz çocuklara dağıtılmak üzere Urfa merkezine 3.852 lira, Mardin'e 3.850, Diyarbakır'a 3.850, Sivas'a 4.000, Tunceli'ne 2.000, Bingöl'e 1.300, Erzincan'a 2.000, Siirt'e 2.000, Van'a 2.000, Bitlis'e 2.000, Adıyaman'a 2.000, Muş, Kars ve Ağrı'ya 2.000 kilo yiyecek yardımı yapmıştır¹⁸⁶.

Yine aynı tarihli Genel Merkez Denetçiler Raporu'na göre, Çocuk ve Yuva dergisinin tirajı bir önceki devreye göre 8.000 artmıştır. 15.000 çocuk kitabı, 15.000 renkli afiş, Genel Kongre Hatıra Sayısı ve Doğu Depremlerinde Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu adlı Türkçe ve İngilizce broşürler, Kurum'un 46. Yıl Dönümü broşürü ile çocuk bakımı hakkında çok faydalı bir kitabın basımı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Dünya Çocuk Edebiyatından sayılı örnek halinde İkizler ve Üç Çocuk kitaplarından Kurum deposunda 45.000 lira değerinde bir stok bulunmaktadır ve bunlar satıldıkça Kurum'a gelir getirecektir¹⁸⁷.

Unutulmuş görünen Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun çalışmalarının halka mâlettirilmesi için elden gelen bütün gayretin gösterilmekte olduğu 1966-1967 yılı Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu'nda ifade edilmiştir¹⁸⁸.

Kurum, 22 Temmuz 1967 yılında Adapazarı ve çevresinde ve aynı günlerde Tunceli ve Erzincan'da meydana gelen depremlerde kimsesiz kalan çocuklarla da ilgilenmiştir¹⁸⁹.

TÇEK'e yaptığı çalışmalarında Amerikan Barış Gönüllüleri'nden de fiili olarak destek verilmekte olduğunu görüyoruz. Her yıl Amerikan Barış

---

¹⁸⁵ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez Denetçiler Raporu (1966-1967), s.8.

¹⁸⁶ Aynı rapor, s.14.

¹⁸⁷ Aynı rapor, s.7.

¹⁸⁸ Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu (1966-1967 yılı çalışmaları), s.12.

¹⁸⁹ Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu (1966-1967 yılı çalışmaları), s.24.

Gönüllüleri'nden belli bir miktar görevli Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu yuvalarında çalışmakta ve sürelerini bitirenler teşkilatları tarafından değiştirilmektedir. Kurum bu kişileri kontrol etmekte olup aynı zamanda kendilerinden raporlar da almaktadır¹⁹⁰. Ancak 1970 yılında 25. Genel Kurul'da İstanbul delegesi Necati Ustaoglu'nun barış gönüllülerinin Kurum'da çalıştırılmamalarını teklif etmesi üzerine 1972 yılı itibarıyla alınan bir kararla Barış Gönüllülerinin Kurum bünyesinden tasfiyesi yoluna gidilmiştir¹⁹¹.

TÇEK'in 1970'li yıllardaki çalışmaları ise şöyle özetlenebilir:

1970'te Kurum, Zeytinburnu Eğitim Merkezi'nde Milli Eğitim Bakanlığı ile birlikte 10 aylık "Okul Öncesi Çocuk Eğitimi Uzmanı Kursu" açtı¹⁹². Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 50. Yıl yayınında, Zeytinburnu Eğitim Merkezi'nde Enstitü mezunu genç kızlar 8 ay süreyle burada kurs gördüğü ve çocuk bakımı ve yetiştirme uzmanı oldukları belirtilmektedir¹⁹³.

28 Mart 1970 Kütahya ili Gediz ve Emet ilçelerinde meydana gelen depremler sonucunda bölgeden muhtaç 245 çocuk yuvalara yerleştirilmiştir¹⁹⁴. 12 Ekim 1970'te Almanya ve Hollanda'da çalışan Türk işçilerinin fitre, zekat ve yardımlarını toplamak için iki başkan ve bir memur Almanya'ya gönderilmiştir.

TÇEK'in çalışmaları kapsamında Özel Hemşire Koleji'ni de zikretmek gerekmektedir. Ankara Atatürk Çocuk Yuvası alanı içinde bulunan Özel Hemşire Koleji'nde başarılı hemşireler yetiştirilmektedir¹⁹⁵.

TÇEK'in 50. Yıl yayınında 1971 yılı itibarıyla Kurum'un 50 yıllık hizmetlerinin bir özeti yapılmıştır. Buna göre:

2.500.000 çocuğa, 625.000 anneye yardım yapıldığı ve 2.000.000 çocuğun poliklinik muayenesinden geçirildiği görülmektedir¹⁹⁶. Kurum'un fahrî olarak görev

¹⁹⁰ Aynı rapor, s.46-47.

¹⁹¹ Aytuğ Mermer, Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Tarihçesi, Verdiği Hizmetler Bilinmeyen Diğer Yüzü, Araştırma Sorumlusu: Ayşe ODABAŞI, ANKARA, 2007, (Çevrimiçi) www.academia.edu/5875561/Türkiyedeki_Çocuk_Koruma_Hizmetleri (01.12.2013), s.10-11.

¹⁹² Çavuşoğlu, Çocuk Esirgeme Kurumunda Tarihsel Gelişimi, s.6-7.

¹⁹³ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu 50. Yıl, s.3.

¹⁹⁴ Çavuşoğlu, Çocuk Esirgeme Kurumunda Tarihsel Gelişimi, s.6-7.

¹⁹⁵ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu 50. Yıl, s.3.

yapan 30.650 yardımcı üyesi vardır. 21 yatılı çocuk yuvasında, 12 gündüz bakım evinde devamlı olarak 4.600 çocuğa bakılmaktadır. 11 poliklinikte, yılda 70.000 anne ve çocuk muayene ve tedavi edilmektedir. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu aynı zamanda ailesinin yanında 30.000 çocuğa kısmî yardım yapmaktadır¹⁹⁷.1971 yılı itibarıyla TÇEK'in 20 yataklı doğumevi yoksul ailelere hizmet vermekte, aşevlerinden yoksul çocuklar için düzenli olarak sıcak yemek dağıtılmaktadır¹⁹⁸.

3 Şubat 1971'de Çanakkale Yuvası hizmete açılmış, 12 Mayıs 1971 Burdur, 22 Mayıs Bingöl depremlerinde zarar gören ailelere yiyecek ve giyecek yardımı yapılmıştır. 27 Temmuz 1972'de Kütahya Çocuk Yuvası ve yine aynı tarihte Kahramanmaraş Ana Okulu hizmete açılmıştır¹⁹⁹.

Kurum, 1973 yılı itibarıyla çocuk yetiştirilmesi, sağlığı, eğitimi gibi konularda halkı aydınlatmak üzere gazete, dergi, kitap, radyo, televizyon, sinema ve benzeri araçlarla yayınlar yapmakta, konferanslar ve toplantılar düzenlemeye devam etmektedir²⁰⁰.

TÇEK ayrıca, Kurum'a maddi ve manevi büyük yardımlarda bulunmuş olup sonradan sıkıntı ve yoksulluğa düşenlere ve ölümü halinde geride kalan muhtaç varislerine Genel Merkez Kurulu kararıyla gerekli maddi ve manevi yardımı da yapmaktadır. Nitekim bu husus 1973 tarihli Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü'nde açıkça ifade edilmiştir²⁰¹.

Çocuk Esirgeme Kurumu Madalya Yönetmeliği'ne göre, Kurum'a maddi ve manevi olağanüstü hizmet ve yardımda bulunanlara altın ve gümüş olarak Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Madalyası veriliyordu. Kurum'a bir yıl içinde 10.000 TL ve daha fazla para veya mal bağışlayanlarla 10 yıl fiilen onursal olarak teşkilat kurullarında hizmet ve yardımda bulunanlara Gümüş madalya, yurt ve dünya çapında çocuk davasına olağanüstü manevî yardım ve destek sağlayanlarla 25.000 TL ve

---

¹⁹⁶ A.e., s.4.

¹⁹⁷ A.e., s.2.

¹⁹⁸ A.e., s.3.

¹⁹⁹ Çavuşoğlu, Çocuk Esirgeme Kurumunda Tarihsel Gelişimi, s.6-7.

²⁰⁰ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü, s.4.

²⁰¹ A.e., s.29.

daha fazla para veya mal bağışı yapanlara ve 15 yıl teşkilatta verimli hizmet edenlere Altın madalya veriliyordu²⁰².

1974 yılında İstanbul'da ilkokullar arasında İlk Kısa Pantolon Karikatür Yarışması yapılmış ve 1977'de bu yarışma uluslararası boyutta tekrarlanmıştır²⁰³.

1975'te Balıkesir Yuvası bahçesinde ilk ayçiçeği mahsulü yetiştirilerek ödül almıştır²⁰⁴.

Kurum, aslî görevlerinin yanı sıra düzenlediği spor ve idman bayramı şenlikleriyle Türk sporunun gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş, İstanbul Jimnastik Kulübü, Anadolu, Anadoluhisarı, Altınordu, İttihatspor kulüpleri ve Malul Gaziler Cemiyeti, Osmanlı Donanma Cemiyeti gibi derneklerle birlikte, sporun geniş halk kitlelerinin ilgisini spora çekmeye ve sporun tanınıp sevilmesine yardımcı olmuştur²⁰⁵.

h-Tçek'in Dış İlişkileri

Kurulduğu ilk yıllardan itibaren yurt dışında kendi benzeri diğer kuruluşlar ve organizasyonlar ile ilişkilerde bulunmuş olan Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, bu faaliyetlerini ilerleyen yıllarda da devam ettirmiştir. Bu faaliyetler Kurum'un yurt dışında temsil edilerek tanınmasının yanında çocuk konusunda dünyadaki gelişmelerin takibi ve ayrıca gelir temin edilmesi gibi hususlar açısından da önemli olmuştur. Günün şartlarına uyması ve yeni hizmetler üretmesinde önemli faktörlerden biri olan uluslararası ilişkiler kapsamında Kurum bazı organizasyonlara katılmıştır. Kurumu'un katıldığı uluslararası düzeydeki kongre, toplantı ve sergilerden başlıcaları şunlardır:

8 Nisan 1923 yılında yapılan New York Himaye-i Etfal Kongresi'ne o sırada Amerika'da ziyaret sebebiyle bulunan THEC Umumi Katibi Dr. Fuad Bey

---

²⁰² A.e., s.31.

²⁰³ Mermer, a.g.e., s.11.

²⁰⁴ Çavuşoğlu, Çocuk Esirgeme Kurumunda Tarihsel Gelişimi, s.6-7.

²⁰⁵ Cem Atabeyoğlu, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Spor", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul İletişim Yayınları, C: VI, 1985, s.1985.

katılmıştır²⁰⁶. Dr. Fuad Bey, 18-24 Mayıs 1923'te Washington Milletler Arası Sosyal Hizmetler Kongresi'nde de Türkiye'yi temsil etmiştir²⁰⁷.

Mayıs 1925'te Amerika'da açılan İçtimai Sıhhi Çocuk Kongresi'ne THEC Reisi Fuad Bey katılmasına karar verilmiştir²⁰⁸. Haziran 1925 yılında Cemiyet-i Akvam Kadın Ticareti ve Himaye-i Etfal İstişari Komisyonu Beynelmlel Mesai İdarehanesi'nden Muhacirlerle İlgili Rapor gereğince uluslararası antlaşmalara göre muhacirlere yardım edilmesinin istenmesi üzerine muhacir kadın ve de özellikle çocukların himayesi hakkında Hükümet'in uygulamalarına THEC de destek vermiştir. İstişari komisyonun konuyla ilgili adlî, idarî düzenleme ve faaliyetleri ülke gündeminde tutulmuştur²⁰⁹.

Beynelmlel Himaye-i Etfal İttihadı'na Cumhuriyet'in ilk yıllarında katılan THEC, düzenli olarak ittihadın yıllık toplantılarına ve bütün çalışmalarına katılmıştır. 1926'da Cemiyet'in Genel Merkez toplantısında, Beynelmlel Etfale Muavenet Türk Komitesi'ne THEC Reisi Dr. Fuad Bey ile Reis vekilleri İbrahim Süreyya ve Reşid Galib Beyler seçilmişlerdir. İttihad'ın 1927'deki 8. İçtimai Umumisi'nin Raporu gereğince Salib-i Ahmer Komitesi, savaş dolayısıyla dağılan aileleri birleştirme, ailelerin kaybettikleri veya kaçarken bırakmak zorunda kaldıkları çocuklarını bulup ailelerine teslim etmek için uluslararası yaptığı çalışma sonucunda Cenevre'de 15 Ağustos 1927 tarihli bir rapor hazırlamıştır. THEC, gerek bu rapor ve gerekse İttihad'ın amaçları doğrultusunda çalışmalarda bulunmak ve benzer çalışmaları ve yapılanmaları Türkiye'de de gerçekleştirmek için çalışmıştır. Türkiye İttihad tarafından neşredilen Çocuk Hakları Beyannamesi'ni 1931 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın imzasıyla kabul etmiştir²¹⁰.

---

²⁰⁶ Sarıkaya, a.g.e., s. 283-284.

²⁰⁷ Mermer, a.g.e., s.6.

²⁰⁸ Sarıkaya, a.g.e., s. 287.

²⁰⁹ A.e., s. 287-288.

²¹⁰ A.e., s. 288-289.

2-5 Haziran 1927'de Fransa'da Lyon'da düzenlenen ve THEC'in de katıldığı Himaye-i Etfal Cemiyetleri İlk Milli Kongresi'nde, çocuk bakımı, okul çocukları, anne eğitimi ve gebelik gibi konularda görüşmeler yapılmıştır²¹¹.

Haziran 1928 tarihinde Brüksel'de yapılan Çocuk Sergisi'ne THEC bir heyet ile katılmıştır. THEC, bu sergide gösterdiği etkinlik ile takdir toplamış çeşitli madalya ve takdirnameler almıştır. Sergi iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde okul ve cemiyet, ikinci bölümde fabrika üretimi çocuk eşyaları sergilenmiştir. Sergide okul çocuklarınca yapılan el işleri, resimler, cemiyetlerin kendi müesseselerindeki çocukların durumlarını gösteren fotoğraflar da yer almıştır. Ayrıca bu sergide beş Türk çocuğu şeref diploması almış, Himaye-i Etfal neşriyatı bazı eserler de gümüş ve şeref madalyaları almıştır. Eylül 1929 tarihinde yine Brüksel'de yapılan bir diğer sergiye THEC bir önceki seneye göre daha zengin içerikli bir programla katılmıştır²¹².

Eylül 1929 tarihinde Danimarka'da düzenlenen ve çocuk ölümlerinin önlenmesi, çocuklara hizmet götüren kurumların çalışmalarının geliştirilmesi gibi konuların görüşüldüğü Beynelmillel Çocuk Kongresi'ne, THEC adına Başkan Dr. Fuad Bey ve Umumi Merkez üyelerinden Dr. Reşid Galib Beyler katılmıştır²¹³.

27 Temmuz- 4 Ağustos 1929 tarihinde yapılan Pedagoji Teşekkülleri Cihan Federasyonu Kongresi'ne THEC'den de temsilciler katılmıştır. Bu kongrede, aile ve mektep, meslekî terbiye, kır terbiyesi, ilk çocukluk devri terbiye ve çocuk psikolojisi, istisnaî çocukların talim ve terbiyesi, mektep ve cemiyet, terbiye ve matbuat gibi konular görüşülmüştür²¹⁴.

1930 yılında Liyej'de toplanan Beynelmillel Himaye-i Etfal Kongresi'ne ve Cenevre'de yapılan Beynelmillel Himaye-i Etfal İttihadı Umumi Meclisi'ne de iki delege ile katılmıştır²¹⁵.

---

²¹¹ A.e., s. 289.

²¹² A.e., s. 290.

²¹³ A.e., s. 291-292.

²¹⁴ A.e., s. 292-294.

²¹⁵ A.e., s. 297.

1931 yılında Amerika'da toplanan ve çocuk–anne sağlığı, anne ve çocuğa ilmî ve fikrî yardımlar yapılması, eğitim ve terbiyesinin sağlanması, engelliye tedavi ve ihtiyaçlarının karşılanması, çocukları yetiştirecek muallim ve mürebbilerin iyi yetiştirilmesi gibi konuların görüştüğü Çocuk Himaye ve Yardım Konferansı'na THEC bizzat katılmamakla birlikte bu konferansın çalışmalarını ve sonuçlarını yakından takib etmiştir²¹⁶. THEC'in 1931 yılında katıldığı diğer bir toplantı da Lahey'de yapılan Tebabet Vakiye-i Etfal İttihadı Meclis-i Umumisi olmuştur. Cemiyet buraya iki delegesini göndermiştir²¹⁷.

THEC ayrıca işsizlerin çocuklarına yardım edilmesi hakkında hazırladığı bir kararnameyi Milletler Cemiyeti'ne kabul ettirerek dünya çocukluğuna önemli bir hizmette bulunmuştur²¹⁸.

THEC, 13 Haziran 1933 yılında Paris'te toplanan Milletlerarası Çocuk Himayesi Kongresi'ne katılmıştır²¹⁹.

4 Nisan 1936 yılında Atina'da yapılacak olan Balkan Çocukları Esirgeme Kongresi'ne Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu adına Dr. İhsan Saim ve eşi ile Dr. Salim Ahmet ve Mehmet Ali Beyler katılacaktır. Kendilerine harcırahlarının verilmesi hakkında 26.3.1936 tarihli kararname çıkmıştır²²⁰.

21.6.1938 tarihli belgeye göre, Almanya'da Frankfurt-Sür-Mein'de toplanacak Beynelmilel Çocuk Esirgeme Kurumu Kongresi'ne Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Kırklareli Saylavı (Milletvekili) Dr. Fuat Umay ile Faik Kaltakıran katılacaklardır²²¹.

1 Birinci Teşrin/Ekim 1938 yılında Belgrat'ta toplanacak olan Beynelmilel Çocuk Esirgeme Kongresi'ne Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Muamelat Direktörü

---

²¹⁶ A.e., s. 295.

²¹⁷ A.e., s. 297.

²¹⁸ A.e., s. 297.

²¹⁹ A.e., s. 295.

²²⁰ BCA.030.0.18.01.02.63.23.012 (26.3.1936)

²²¹ BCA.030.18.01.02.83.54.14 (21.6.1938)

Mehmet Ali Sancaktar ile Edirne Saylavı (Milletvekili) Dr. Fatma Memik'in katılacakları bildirilmektedir²²².

1951 Milletlerarası Çocuk Esirgeme Birliği'nin Cenevre'de yapılan toplantısına Kurum'u temsilen o sırada Cenevre'de bulunan Prof. Dr. Fadıl Hakkı Sur'un katılması istenmiş, 1952 Zürich'te yapılan Milletlerarası Çocuk Esirgeme Kurumu Birliği Toplantısı'nda MEB müfettişi Ziya Karamuk Kurum'u temsil etmiştir²²³.

1956 UNİCEF Ankara Orman Çiftliğinde bir süt fabrikası kurmuş ve bu fabrikanın üretiminin % 1'i Kurum'a tahsis edilmiştir²²⁴.

Paris'te Milletlerarası Çocuk Merkezi'nde 6 Ocak -2 Şubat 1956 tarihleri arasında devam eden kursa Kasımpaşa Çocuk Yuvası Müdürü Dr. Daniş Ferhat Tanyelli gönderilmiştir. Çocuk Esirgeme Kurumları Milletlerarası Birliği'nin Umumî Heyeti 6. toplantısını 1956 yılının Ağustos ayında Almanya'nın Bonn şehrinde yapmıştır. 26 ülkenin 99 temsilcisinin katıldığı bu toplantıya TÇEK de temsilci göndermiştir. Hatta Genel Merkez İkinci Başkanı Muhip Dranas bu toplantıda Milletlerarası Birliğin icra komitesi üyesi seçilmiştir. 1956 yılı Kasım ayında başlayan Macar iç savaşları sırasında açığa kalan ve batı bölgelerine iltica eden Macar çocuklarına Kurum da Milletlerarası Komite aracılığıyla 5.000 lira para ve ardından 300 battaniye yardımı yapmıştır.

Dünya çocuklarının Birleşmiş Milletler Elçisi sıfatıyla Türkiye'yi ziyaret eden Amerikan artisti Danny Kaye, 23 Nisan 1956 yılında Ankara ve İstanbul'da Kurum'un tesislerini ziyaret etmiş ve bu ziyaretle ilgili filmin gösterim hakkını da Kurum'a bırakmıştır. Yine bu vesile ile Opera binasında verilen galada Kurum'a 40.385 lira hasılat temin edilmiştir. Yine Amerikalı kadın yazar Dorothy Thomson da Ankara'ya gelerek TÇEK'in tesislerini ziyaret etmiştir. Bu geziyle ilgili olumlu görüşlerini Amerikan gazetelerinde yayınlamıştır. Amerika Genç Hıristiyanlar Birliği Başkanı Misis Bevlev'in Ankara, Merkezi Cenevre'de bulunan Dünya Çocuk Korum

²²² BCA.030.18.01.02.84.89.10 (1 Ekim 1938)

²²³ Mermer, a.g.e., s.8.

²²⁴ A.e., s.8.

Birliği Genel Sekreteri Mulock Houwer'in Ankara ve İstanbul ziyaretleri de zikredilmelidir. Kurum'un tesislerini ziyaret eden bu kişiler müspet fikirlerle Türkiye'den ayrılmışlardır. Türk Amerikan Serbest Yardımlaşma Derneği'nin Kurum'a parasız ilaç vs. yardımının gümrüksüz olarak alınması için gerekli temaslar yapılmaktadır. İctimai Hizmet ve İctimai Hareket Fransız Komitesi ile yapılan anlaşma gereğince sosyal hizmetler konusunda çalışma için İstanbul Alemdar Şubesi Çocuk Yuvası Müdürü Hidayet Güner de Mart 1958 yılında Paris'e gönderilmiştir. Kurum, ayrıca Milletlerarası bir kuruluş olan Sosyal Hizmetler Derneği'nin Kasım 1958 yılında Japonya'da yapılacak kongresine davet almıştır²²⁵.

1958 yılında yapılan Dünya Çocuk Kongresi'nde Türkiye Çocuk Esirgeme Kurum'u 4 üye ile temsil edilmiştir²²⁶.

Modifiye süt konusunda Nestle Şirketi ile bir görüşme yapılmışsa da şirket ihtiyacın ancak İsviçre'deki imalatla temin edilebileceğini, Türkiye'de yapılacak imalatın maliyeti arttıracakđını, bir fabrika tesisi halinde ise Türkiye'de elde edilecek sütün vasıf ve miktar olarak uygun olmadığını ileri sürdüğünden bu konudaki çalışmalar semeresiz kalmıştır²²⁷.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Milletlerarası Çocuk Esirgeme Birliği'nin 1958 yılında Brüksel'de düzenlediği Umumi Kongre'ye de katılmıştır²²⁸.

1961'de Kanada Çocukları Koruma Birliği, TÇEK aracılığı ile İstanbul'da ailelerin yanında kalan yardıma muhtaç çocuklara yardıma başlamıştır²²⁹.

27 Eylül 1962 Uluslararası Çocuk Esirgeme Kurulu Toplantısı İstanbul'da yapılmıştır. Toplantıya 40'ı aşkın devletin temsilcisi katılmıştır. Yine aynı yılda TÇEK Genel Başkanı Dr. Galip Göker, ABD.'ye inceleme gezisine gitmiştir²³⁰.

---

²²⁵ Genel Kongre 35 ve 36 ncı Yıllar İş ve Hesap Raporları, s.12-13.

²²⁶ Mermer, a.g.e., s.8.

²²⁷ Genel Kongre 35 ve 36 ncı Yıllar İş ve Hesap Raporları, s.13.

²²⁸ Aynı rapor, s.20.

²²⁹ Mermer, a.g.e., s.8.

²³⁰ A.e., s.9.

6 Temmuz 1964 yılında Milletlerarası Çocuk Esirgeme Teşkilatı Genel Sekreteri Moulock Hoover, Olağanüstü Genel Kongrede, Türkiye'deki incelemeleriyle ilgili bir konuşma yapmıştır²³¹.

1964-1965 yılları itibarıyla Milletlerarası teşkilat aracılığıyla Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Genel Başkanı başkanlığında beş kişilik bir heyetle İsrail'e tetkik gezisine davetle gitmiştir. Adı geçen teşkilatın İstanbul'dan sonra Atina'da yapılan kongresine TÇEK Kıbrıs konusunda Yunan Hükümeti ile olan siyasi anlaşmazlık sebebiyle katılmamıştır. Unesco Sağlık Eğitimi Birliği'nin İspanya'da yaptığı Uluslararası kongreye de TÇEK temsilci göndererek katılmıştır²³².

Amerika Cumhurbaşkanı Kennedy Programı gereğince, barış gönüllülerinden 18-20 kişi Amerika'da kurs göyerek Türkiye'ye gelmekte ve TÇEK'in yuvalarında çalışmaktadırlar. Bunlar çocukların oyunlarla meşgul edilmesine önemli katkılar sağlamışlardır. TÇEK haricinde Milli Eğitim Bakanlığı yurtlarında ve Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü'nün bazı sosyal hizmetlerinde ve hatta köylerde çalışan bu gönüllülerin ücretleri ve masrafları tamamen kendi teşkilatları tarafından ödenmektedir²³³. Ancak 1970 yılında 25. Genel Kurulda İstanbul delegesi Necati Ustaoglu barış gönüllülerinin Kurum'da çalıştırılmamalarını teklif etmesi üzerine 1972 yılı itibarıyla alınan bir kararla Barış Gönüllülerinin Kurum bünyesinden tasfiyesi yoluna gidilmiştir²³⁴.

31 Mayıs 1965 yılında TÇEK ile Uluslararası Çocukları Koruma Birliği (Danimarka, Norveç, Kanada, İngiltere) arasında İstanbul Gündüz Bakımevi ve Ana Okulu Yetiştirme Merkezi inşası konusunda protokol yapılmıştır²³⁵.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, merkezi İsviçre'de bulunan International Union For Child Welfare adının tam tercümesi olan Uluslararası Çocukları Koruma Birliği²³⁶ ile ilişkilerini devam ettirmektedir. Birliğe üye kırk devletin çocuk koruma

---

²³¹ A.e., s.9.

²³² Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi Çalışma Raporu (1964-1965 yılı çalışmaları), s.23.

²³³ Aynı rapor, s.28.

²³⁴ Mermer, a.g.e., s.10-11.

²³⁵ Mermer, a.g.e., s.9.

²³⁶ Olağanüstü Genel Kurul Toplantısı 6 Temmuz 1964-8 Temmuz 1964, s.26.

birlikleri arasında TÇEK de bulunmakta ve aidatını her sene muntazaman ödemektedir. Birliğin 1-4 Eylül (1967) tarihinde yapılan toplantısına, Kurum'u temsilen Genel Başkan ve üç kişilik bir heyet katılmıştır. Oradaki temaslar sonucunda, Varto deprem bölgesindeki muhtaç çocuklara İngiliz Çocuk Esirgeme Kurumu'ndan ve Büyük Britanya Denizaşırı Yardım Teşkilatı'ndan geniş ölçüde yardım sağlanmıştır. Masrafları bu Birlik tarafından karşılanmak üzere Viyana'da bir kız öğrenci öğrenim görmektedir²³⁷.

1967 yılı Ağustos'unda Milletlerarası Çocuk Esirgeme Birliği'nin Lahey'deki toplantısına Genel Başkan Emin Halim Ergun ile Muhasip Üye Abdullah Caner Kurum'u temsilen katılmışlardır²³⁸.

4-10 Eylül 1969 yılında TÇEK Genel Başkanı Ali Rıza Zorluoğlu Başkanlığındaki 8 kişilik heyet Stockholm'deki Dünya Çocukları Koruma Birliği Genel Konsey Toplantısına katılmışlardır²³⁹.

8-10 Eylül 1971 yılında Avusturya'da yapılan 41. Çocukları Koruma Birliği Genel Kongresine 6 kişilik bir heyet TÇEK'i temsilen katılmıştır²⁴⁰. Daha sonraki yıllarda Kurum'un yurt dışı ilişkilerine dair herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

ı-Tçek'in Kapatılma Süreci ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun (Shçek) Kuruluşu

Cemiyet, gönüllü bir kuruluş olarak çalışmalarını amaçları doğrultusunda 1949 yılına kadar devam ettirmiştir²⁴¹. Ancak Kurum 1940'lı yıllarla birlikte mali açıdan zorlu bir döneme girmiştir. Bu mali zorlukların yaşanmasında II. Dünya Savaşı'nın da önemli etkisi olmuştur. Nitekim Kurum'un içinde bulunduğu ekonomik güçlükler, 1944 yılında yapılan Genel Kurul toplantısında da:

²³⁷ Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu (1966-1967 yılı çalışmaları), s.43.

²³⁸ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez Denetçiler Raporu (1966-1967), s.27.

²³⁹ Mermer, a.g.e., s.10.

²⁴⁰ Mermer, a.g.e., s.11.

²⁴¹ Ethem Çengelci, *Cumhuriyet Türkiyesinde Sosyal Hizmetlerin Örgütlenmesi*, Ankara, 1996, s.6.

"Bir çok bölgelerimizdeki merkez ve kollarımızda nispi bir yardım azalması, bütçelerini tahakkuk ettirememeleri, mahalli yardım faaliyetlerini başarabilmek, açtıkları koruma müesseselerini kapatmaktan kurtarmak için Genel Merkez'den para yardım taleplerinin çoğalması, Bursa, Niğde, Konya, Samsun, Trabzon gibi koruma müesseseleri ve devamlı yardım faaliyetleri olan merkezlerimizde gelir sıkıntısı ve yuvalarını kapatmaya kalkışmak gibi acı teşebbüsler baş göstermiştir." şeklinde ifade edilmiştir. Bu güçlüklerin aşılması için çareler aranmıştır. Bu çarelerden biri olarak yine aynı tarihli kongrede Çocuk Vergisi konması teklif edilmiştir. Bu teklif TBMM'de gündeme getirilmiş ise de ülkenin genel ekonomik durumunun kötü olması bu uygulamanın hayat bulmasını engellemiştir²⁴². Kurum'un yaşadığı bu ekonomik sıkıntılar daha sonraki yıllarda da devam edecek ve çalışmaları olumsuz yönde etkileyecektir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından devlet, TÇEK'in durumu ve sosyo-ekonomik yapının ihtiyaçları doğrultusunda, giderek artan korunmaya muhtaç çocuklar sorununa, müdahale etme ihtiyacını hissetmiştir²⁴³. Bu ihtiyaç sonunda 5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanun çıkarılmıştır.

1-5387 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanun

1945 yılında kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocuklar konusu TBMM'ye getirilerek bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon çocuk davasının tarihi, ekonomik cephesi, mahiyeti, sosyolojik önemi, hakkında 30 sayfalık ayrıntılı bir rapor hazırlamıştır. Hazırlanan bu raporda bahsedilen hususlar ancak dört sene sonra 23

---

²⁴² Hakan Acar, **Cumhuriyetin Çocuk Refahı Politikasını Yapılandıran Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)**, Ankara, Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı, Yayın No: 2.1, Kasım 2005, s.57-58.

²⁴³ Muammer Salim, "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Nilüfer Avşar Negiz, Isparta, 2011, s.53.

Mayıs 1949 tarihli ve 5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki ilk özel kanun olarak kabul edilmiştir²⁴⁴.

Bu kanun ile kamusal örgütlenmeye doğru ilk adım atılmış ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı'na birtakım yasal yetki ve yükümlülükler verilmiştir²⁴⁵. 33 maddeden oluşan bu kanun maddelerinin kapalı oluşu uygulayıcılar tarafından anlaşılmasında zorluklar yaşanmasına sebep olmuştur²⁴⁶. Ayrıca kanunda, çocukların korunması ile ilgili örgütlenmeye yer verilmemesi, bu kanunla kendisine verilen görev ve sorumlulukları yerine getirmede Milli Eğitim Bakanlığı'nın yetersiz kalması, yerel yönetimlere verilen görevlerin yerel yönetimlerce mali yetersizlik sebebiyle yerine getirilememesi ve yetki ve görev karmaşası yaşanması kanunun kaldırılmasını gerektirmiştir²⁴⁷.

Cumhuriyet döneminde çocuk ve çocuk haklarının korunmasıyla ilgili hazırlanan ilk kapsamlı özel kanun olan 5387 sayılı ve 1949 tarihli Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanun²⁴⁸, çocuk davasının haline çok yönlü bir bakış açısı getiremediği için başarılı olamamıştır. Aynı zamanda 1940'ların sonu 1950'lerin başı Türk toplumunda hızlı bir toplumsal değişimin yaşandığı yıllar olmuştur. Bu dönemde çok partili hayata geçilmesi ve modernleşme için yapılan çalışmaların bir sonucu olarak 5387 sayılı kanun da eleştirilmiş ve yeterli görülmemekle 1957 yılında 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu'nu çıkarılmıştır²⁴⁹.

2-6972 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu

15 Mayıs 1957 yılında 6972 sayılı ile kabul edilen bu yeni Korunmaya Muhtaç Çocuklar hakkındaki özel kanun, korunmaya muhtaç çocuk kavramına ilişkin bir tanım getirmiş ve bunu:

---

²⁴⁴ Birsen Gökçe, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu İle İlgili Tutumun Sosyolojik ve Mukayeseli Tahlil ve İzahı, T.C.Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın no: 55, s.71.

²⁴⁵ Ethem Çengelci, a.g.e., s.6-8.

²⁴⁶ Gökçe, a.g.e., s.71.

²⁴⁷ Salim, a.g.t., s.54.

²⁴⁸ Emine Akyüz, **Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması (Ulusal ve Uluslar arası Hukukta)**, Ankara, Millî Eğitim Basımevi, 2000, s.442.

²⁴⁹ Salim, a.g.t., s.53.

"Beden, ruh ve anlak gelişmeleri tehlikede olup; ana ve babasız, ana ve babası belli olmayan, ana ve babası tarafından terkedilen, ana ve babası tarafından ihmal edilip fuhşa, dilencilğe, alkollü içkileri veya uyuşturucu maddeleri kullanmaya veya serseriliğe sürüklenmek tehlikesine maruz bulunan çocuklara KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLAR denir." şeklinde ifadelendirmiştir²⁵⁰.

Aynı zamanda 6972 sayılı bu kanun ile Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun ile ilk kez korunmaya muhtaç çocuklar devletin sorumluluk alanında tanımlanarak bu konudaki yükümlülük 0-12 yaş aralığındaki çocuklar için Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına, 13-18 yaş aralığındaki çocuklar için Milli Eğitim Bakanlığına verilmiştir. 6972 sayılı yasa ile her ilde Koruma Birlikleri kurulmuş ve bu birlikler korunmaya muhtaç çocukları tespit ve bakım ile sorumlu tutulmuştur. Bir başka deyişle 1957 tarihine kadar hayırseverlerin ve Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu gibi sivil toplum kuruluşlarının konusu olan korunmaya muhtaç çocuklar, bu yıldan itibaren devletin sorumluluk alanına girmiştir²⁵¹.

3-Koruma Birlikleri

Yeni bir örgütsel yapılanma anlamına gelen Korunmaya Muhtaç Çocuklar hakkındaki 6972 sayılı kanun ile yerel yönetimler yetkili kılınmış ve böylece çocuğu koruma hizmetleri Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birlikleri'ne verilmiştir²⁵².

Bu kanuna göre korunmaya muhtaç çocuklar yaşlarına göre birinci grup 0-6 yaş arası süt ve oyun çocuğu, ikinci grup 7-18 yaş arası okul çocuğu olmak üzere iki gruba ayrılırlar. Her iki gruptaki çocukların bakımıyla Belediyeler Kanunu hükümlerine göre birlikler sorumludur. Bu birliklere Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı her türlü yardımı yapmakla mükelleftirler.

6972 sayılı kanunun 4. maddesine göre, korunmaya muhtaç çocukların korunması, bakılıp yetiştirilmeleri ve meslek sahibi yapılmaları, vilayet özel

²⁵⁰ Gökçe, a.g.e., s.75.

²⁵¹ Betül Altuntaş, "Sosyal Haklar ve Sosyal Adalet Bağlamında Türkiye'de Kurumsal Sosyal Hizmetler ve Yardımların Değerlendirilmesi", <http://www.sosyalhaklar.net/2009/bildiri/altuntas.pdf>, 15.10.2012, s.167.

²⁵² Çengelci, a.g.e., s.6-8.

idareleriyle belediyelerin müşterek ortaklaşa kuracakları birlikler tarafından sağlanacaktır. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı bu birliklere her türlü yardımı yapmakla yükümlüdür. Bu birlikler Belediye Kanunu hükümlerine göre kurulmuştur. Bu birlikler bakımevleri, yetiştirme yurtları kurmakla görevlidir. Bir il dahilinde birlik tarafından bakım ve yetiştirme yurtları kurulamadığı takdirde ilgili bakanlıkların onayıyla civar vilayetlerle işbirliği yapılarak inşa ettirilir. Koruma Birlikleri müstakil veya müşterek olarak çalışırlar. Bazen birkaç vilayetin birlikleri ortak plan ve program hazırlarlar.

Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birlikleri, öğretim çağında olmayan çocuklarla, öğretim çağına gelmiş ve bu çağı aştığı halde öğrenim yapmamış çocukların bakım, korunma, eğitim ve öğretimiyle bir meslek sahibi yapılmasını sağlamak için döner sermayeli iş yerleri ve atölyeler açarak uygun ders programları hazırlarlar.

6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar hakkındaki özel kanuna göre bu çocuklarla ilgili çalışmaların yapılması için Koruma Birliklerine gerekli ödenekler de ayrılmıştır. Bu ödenekler:

Bütün belediyeler ve özel idareler bütçelerinin en az % 1'i,

Sağlık ve Sosyal Yardım ve Milli Eğitim Bakanlıklarının bütçelerinden %1'den az olmamak üzere ayrılan tahsisat,

Özel, hükmî şahıslarla uluslararası kurumlar tarafından birliklere yapılan yardımlar, nakdî ve aynî bağışlar, Vakıflar Genel Müdürlüğünce yapılan yardımlar,

Birliklerin açtığı döner sermayeli iş yerlerinden, bakım ve yetiştirme yurtları tarafından veya bunların menfaatine verilecek müsamere ve diğer sosyal faaliyetlerden elde edilecek kazançlar, şeklinde tespit edilmiştir²⁵³.

6972 sayılı kanun iyi niyetlerle yapılmış ancak bu kanunun getirdiği müesseseler iyi işleyememiştir. Bunun birçok sebebi vardır. Bunlardan en önemlileri şunlardır:

---

²⁵³ Birsen Gökçe, a.g.e., s. 75-78.

Her ilde valinin başkanlığında kurulan Koruma Birlikleri, himaye konusu üzerinde gereğince durmamışlar ve bazıları inşaat yaptırmak gayretiyle çocuk bakımını ikinci plana atarak sağa sola borçlanmışlardır.

0-6 yaş arası çocuklarla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın ve 6-18 yaş arası çocuklarla Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilgilenmesi iki başlı bir idareyi ve karışıklığı beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla hizmetler de layıkıyla yürütülememiştir²⁵⁴.

Bunlardan başka Koruma Birlikleri buldukları yerlerde çocuk yuvalarına emretmeye başlamışlardır. Bursa'da bulunan TÇEK'in bir yuvasına Vali tarafından "Bundan sonra siz çocuk yuvanıza çocuk almayacaksınız" demek suretiyle yapılan müdahale buna bir örnek olarak verilebilir²⁵⁵.

Ayrıca TÇEK ile Koruma Birlikleri arasında alacaklar yüzünden de sorunlar yaşanmıştır. Koruma Birlikleri Kurum'a vaktinde ödeme yapmadığı için şikayetler söz konusu olmuştur. Bazı merkezler alacaklarını düzenli olarak vaktinde aldıkları halde, bazı merkezler özellikle bazı illerden alacaklarını tahsil edememişlerdir. Dolayısıyla yaşanan bütün bu sorunların çözümü için 6972 sayılı kanun hükümlerinin değişmesi ve başka kanunlara bağlanması düşüncesi ön plana çıkmıştır²⁵⁶.

1966-1967 tarihli Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez Denetçiler Raporu'nda da TÇEK ile Koruma Birlikleri arasında yaşanan maddî sorunlara yer verilmiştir. Buna göre Koruma Birliklerinden çoğu Kurum'a yıllardır borçlarını ödememektedirler. Korunmaya Muhtaç Çocuklar hakkındaki 6972 sayılı kanunun 2. ve geçici 1. maddeleri gereğince Kurum'un, yuvalarına emanet edilen korunma kararlı çocuklardan dolayı Birliklerden 1.324.752 lira 74 kuruş alacağı vardır. Genel Merkez ve Yönetim Kurulları konuyu Bakanlar Kurulu'na götürmeyi ve 6972 sayılı kanunun 9. maddesi gereğince Sağlık ve Milli Eğitim Bakanlıkları bütçelerinden

---

²⁵⁴ Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu (1966-1967 yılı çalışmaları), s.5-6.

²⁵⁵ 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, s.30.

²⁵⁶ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi Çalışma Raporu (1964-1965 yılı çalışmaları), s.25.

Koruma Birliklerine her yıl ödenen tahsisatlardan alacaklarının kesilmesini gerekli bulmaktadırlar²⁵⁷.

1966-1967 yılı çalışmalarına dair yayınlanan Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu'nda da aynı durum dile getirilmektedir. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Koruma Birliklerinden alacağı olan paraları tahsil etmekte büyük sıkıntılar yaşandığını belirterek ilgili Birlik ve bakanlıklar nezdinde ciddi teşebbüsler yapıldığını ifade etmektedir. Sorunun çözümü için 6972 sayılı kanunun değiştirilmesi ve Koruma Birliklerinin kaldırılarak Sosyal Hizmetler Teşkilatı'nın kurulması tek çare olarak görülmektedir²⁵⁸.

i-Sosyal Hizmetler Teşkilatı'nın Kurulması

Yurt genelinde çocuk davasının halli konusunda alınan tedbirlerin yeterli olmaması ve konuyla ilgili gerek hükümetin ve gerekse ona yardımcı kurumların faaliyetleri dağınık ve etkisiz kalması sebebiyle bu konunun çözümü için hükümetçe ciddi tedbirler alınmıştır. Uygulamada bir takım aksaklıkları görülen 6972 sayılı kanun değiştirilmiş, Koruma Birlikleri kaldırılarak Sosyal Hizmetler Kurumu kurulması çalışmaları başlamıştır²⁵⁹.

Bu çalışmalar sonucunda 1959 yılında sosyal hizmetlerin geliştirilmesi, bu alanda eğitim ve araştırmalar yapılması için 7355 sayılı kanunla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı "Sosyal Hizmetler Enstitüsü"²⁶⁰ ve "Sosyal Hizmetler Akademisi" kurulmasını öngören yeni bir kanun kabul edilerek bir yeni örgütlenmeye daha gidilmiştir. Bu yeni kanun ile de Türkiye'de çocuk korunması konusunda profesyonel sosyal hizmetler uzmanları yetiştirilmeye başlanmıştır²⁶¹.

Sosyal Hizmetler Enstitüsü, bilimsel araştırmalar yapmakla yükümlüdür. Yoksulluğun sebeplerini araştırmak, akıl ve bedence özürlü okul öncesi ve okul çağındaki çocuklarla gençlerin bakılmasına, korunmasına ve yetiştirilmesine yönelik sosyal hizmetleri programlamak, ilgili kuruluşlara bildirmek, kamu ve gönüllü sosyal

²⁵⁷ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez Denetçiler Raporu (1966-1967), s.16.

²⁵⁸ Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu (1966-1967 yılı çalışmaları), s.44-45.

²⁵⁹ Aynı rapor, s.3-4.

²⁶⁰ Akyüz, a.g.e., s.442.

²⁶¹ Çengelci, a.g.e., s.6-8.

yardım kuruluşları arasındaki işbirliğini sağlayacak esasları araştırmak, mevzuatla ilgili millî ve milletlerarası gelişmeleri değerlendirmek, anketler, etüdler yapmak, yayın ve tanıtım faaliyetleriyle kamuoyu oluşturmak da görevleri arasındadır. Enstitü ayrıca, sosyal hizmet uzmanları ile sosyal yardımcılarını yetiştirmeye mahsus yüksek ve orta dereceli öğretim yapacak bir Sosyal Hizmetler Akademisi tesis etmekle de yetkili kılınmıştır²⁶². 1959 yılında kurulan Sosyal Hizmetler Enstitüsü'nün ardından, 1961 yılında Sosyal Hizmetler Akademisi kurulmuştur²⁶³. Sosyal Hizmetler Akademisi, 1961 yılında eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamış ve 1965 yılından itibaren sosyal hizmet uzmanları sosyal hizmet alanlarında çalışmaya başlamışlardır. Bundan sonra 1963 yılında 225 sayılı yasa ile Sağlık ve Yardım Bakanlığına bağlı olarak "Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü" kurulmuştur²⁶⁴.

Görevini 24 Mayıs 1983 yılına kadar devam ettiren Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü²⁶⁵, 1983 yılında yeniden yapılandırılacak olan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun da ilk aşamasını oluşturacak²⁶⁶ ve devletin görevleri arasında yer alan çocuk himaye konusu, teşkilat bakımından oldukça dağınık bir yapılanma ile 1980'lere kadar devam edecektir²⁶⁷. Bütün bu gelişmeler bir anlamda gönüllü bir sivil toplum kuruluşu olan TÇEK.'in ekarte edilmesi, etkinliğinin azaltılması ve devlet mekanizması içine dahil edilmek istenmesi olarak da yorumlanabilir²⁶⁸.

j-Tçek'in Kapatılma Sebepleri

TÇEK, Tek Parti döneminde hızla büyüyüp ülke çocuklarına giderek daha iyi hizmet veren bir kurum iken 1950 sonrasında istediği desteği bulmakta güçlük çekmiştir²⁶⁹.

Ardından yaşanan 1960'lı yıllar ise Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu için bir dönüm noktası olmuştur denebilir. 27 Mayıs 1960 ihtilali ile Demokrat Parti'nin

---

²⁶² Çengelci, a.g.e., s. 27-31.

²⁶³ Acar, a.g.e., s. 62.

²⁶⁴ Altuntaş, a.g.m., s.167.

²⁶⁵ Akyüz, a.g.e., s.442.

²⁶⁶ Çengelci, a.g.e., s. 8.

²⁶⁷ Altuntaş, a.g.m., s.167.

²⁶⁸ Acar, a.g.e., s. 62.

²⁶⁹ Salim, a.g.t., s.56.

varlığına son verilirken devletin siyasal yaşamında köklü değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler doğrultusunda yeni bir anayasa hazırlanmış ve bu anayasada yer alan sosyal devlet anlayışı, çocukların korunmasına yönelik farklı bir politikanın oluşmasını gerektirmiştir. Anayasanın 35. maddesi, çocukların korunmasıyla ilgili çalışmaların devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin kuracağı örgütler tarafından yapılacağını kayda bağlamıştır. Askerî hükümet TÇEK'in yönetimine el koyarak Genel Başkanlığına Emekli Tümgeneral Galip Göker'i getirmiştir. TÇEK'deki bu değişikliğin sebepleri arasında Kurum'un siyasete karışması ve partizan eğilimler ve yolsuzluklar ön sırada yer almaktadır. Kurum'un 1961 yılı genel kongre tutanaklarına göre ihtilal öncesinde Kurum'un birçok yetkilisinin Demokrat Parti'ye yakınlığından bahsedilmekte ve bu kişilerin Kurum hesaplarında yolsuzluk yaptıkları ileri sürülmektedir²⁷⁰.

27 Mayıs İhtilali'nden sonra Sağlık Bakanlığı temsilcileri 35.madde gereğince Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun hesaplarının tedkiki işiyle görevlendirilmişlerdir. Kurum'un adının karıştığı yolsuzluk iddiaları incelenerek gereği yapılacaktır. Kurum başkanı 1961 yılı Genel Kurul Toplantısı'nda kendilerini savunur bir konuşma yaparak düşüncelerini:

“Binbir meşakkat içerisinde toplanan paraların, bu devre içinde en iyi yerlere sarfolduğunda vicdanen emin bulunuyoruz. Hiçbir endişemiz yoktur. Ama, efkârı umumiye huzurunda, toplanan paraların nerelere sarfedildiğini bilmekte zaruret vardır. Buraya bir murakabe yapmak için toplandık. Bunun neticelerinin heyete sunulması iktiza eder kanaatındayım.”²⁷¹ sözleriyle açıklamaktadır.

Sağlık Bakanlığı temsilcisi Osman Yaşar ise:

“35 sayılı kanunun 5 inci maddesinin ruhu şudur: “En kısa zamanda bir seçime gitmek üzere, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun bütün organları feshedilmiştir. Bütün idare Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na verilmiştir.” Kanunun esbabı mucibesine göre, yapılmış olan yolsuzluklar adli makamlara intikal ettirilecek ve ondan sonra en kısa bir zamanda seçimlere gidilmek suretiyle yeni heyetler teşkil edilecektir. Mevzubahis idare

²⁷⁰ Acar, a.g.e., s.61-62.

²⁷¹ 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, s.10.

heyetleri, icra yetkisini haiz değildir.” sözleriyle kendilerinin görevi hakkında genel kurulu bilgilendirmekte ve ibra yetkilerinin olmadığını önemle ifade etmektedir²⁷².

TÇEK’e askerler tarafından el konmasına yol açan sebeplerden biri olarak gösterilen Kurum’un politikaya karıştığı şeklindeki bir ifade de, 16-18 Eylül 1961 tarihleri arasında yapılan 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı’nda Kurum Başkanı Galip Göker tarafından dile getirilmiş ve bu hayır kurumunda, yuvalarda politikaya yer verilmesi eleştirilmiştir²⁷³. TÇEK Kırklareli Delegesi Nazif Karaçam da, Demokrat Parti iktidarı zamanında Kurum’a kadar partizan zihniyetin girdiğini söylemektedir²⁷⁴.

Yine aynı tarihli Genel Kurul toplantısında Kırklareli Çocuk Esirgeme Kurumu’nun daha 1958 kongresinde devrin partizan idare heyetinin yolsuzluklarının tespit edildiği ifade edilmektedir. Ayrıca Kurum’da bir kız ve bir erkek çocuğa sarkıntılık yapıldığı ve idarece bu çocukların hak ve hukukunun aranmadığı bildirilmektedir²⁷⁵.

Kurum’un Mersin Delegesi Yahya Dermancı ise, İçel’deki Çocuk Esirgeme Kurumu’nda bir takım yolsuzluklar yapıldığını, çocukların sefalet içinde olduklarını ve hemşirelerin çocuklara insanca davranmadıklarını ifade etmektedir. Bunlara ilaveten 27 Mayıs’tan sonra Kurum’a el konduğunu ve defterlerinin tedkik edilerek ihtikar (vurgunculuk) yaptıkları ve Kurum’un parasını kendi ticarethanelerinde işlettikleri anlaşılan suçlular hakkında dava açıldığını belirtmektedir²⁷⁶.

Kurum hakkındaki bir başka yolsuzluk söylentisi de Genel Merkez tarafından satın alınan veya temin edilen hizmet arabalarının kanuna aykırı olarak temin edildiği ve kullanılmakta olduğuna dair ortaya atılan iddialar olmuştur. Konu ile ilgili yapılan incelemeler sonunda, genel başkanlık hizmet arabası için 237 sayılı taşıt kanununa

---

²⁷² A.e., s.10.

²⁷³ A.e., s.26.

²⁷⁴ A.e., s.42.

²⁷⁵ A.e., s.17-18.

²⁷⁶ A.e., s.20.

göre Sağlık Bakanlığı yolu ile gerekli iznin alındığı ve diğer bir arabanın da UNICEF tarafından Keçiören Yuvası adına Kurum'a hibe edildiği anlaşılmıştır²⁷⁷.

Kurum ile ilgili yapılan karalama faaliyetleri de ayrıca üzerinde durulması gereken bir başka husustur. Kurum'u karalamaya yönelik faaliyetlerin merkezinde tecavüz olayları yer almaktadır. Söz konusu bu olaylar Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu 41-42 nci Yıllar Genel Kongresi'nde de dile getirilmiştir. Afyon Olayları adıyla Genel Kongrede bahsedilen bu tecavüz olayı şu şekilde olmuştur: Bir Milli Eğitim müfettişi yuvadan bir kız çocuğunu evlatlık almak istemiş ve aynı zamanda Afyon hastanesi başhekimi olan nisaiye mütehasısı doktora bu çocuğu her bakımdan muayene ettirmiştir. Muayene sonucunda bu kız çocuğunun bakire olmadığı söylenmesi üzerine yuvadaki diğer kız çocuklar da muayene edilerek bakire olmadıkları anlaşılmıştır. İlk tedbir olarak Afyon Çocuk Esirgeme Kurumu Yönetim Kurulu ve yuva müdürüne valilikçe işten el çektirilmiş ve yeni bir geçici kurul görevlendirilmiştir. Kız çocukları ise derhal Ankara yuvasına nakledilerek Adli merciler tarafından Doğum Evi Sıhî Kurulu'na muayene ettirilmiş ve hepsinin temiz olduğu anlaşılmış, Afyon Hastanesi başhekiminin raporu hatalı bulunmuştur. Yine bu çocuklar Ankara Tıp Fakültesi Adli Tıp ve Sosyal Tıp Kurulunca da görülmüş ve temiz oldukları onaylanmıştır. Bu raporlar İstanbul Adli Tıp Meclisince de onaylanmış ve Cumhuriyet Savcılığı takipsizlik kararı vermiştir. Bu işlemlerin devam ettiği sıralarda olay Afyon'dan basına duyurulmuş ve Kurum hakkında gazetelerde rencide edici yazılar çıkmıştır. Çocukların temiz çıkması ve doktor raporunun hatalı olduğu yapılan basın toplantısıyla duyurulmuş ve bütün kurum merkezlerine, resmî mercilere, bir kısım milletvekili ve senatörlere rapor suretleri gönderilmiştir. Ancak basın ve bazı merciler olayın duyurulmasında gösterdikleri hassasiyeti yanlışlık ortaya çıktıktan sonra aynı derecede göstermemişlerdir. Bu olay üzerine, yuvalarda böyle bir olayın olmaması için gerekli tedbirler tamimden bildirilmiş, yuvalarda bulunan bütün kız çocukları muayeneden geçirilerek temiz raporları alınmıştır²⁷⁸. Görüldüğü gibi Kurum bir takım olumsuzluk, yolsuzluk ve

²⁷⁷ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez Denetçiler Raporu (1966-1967), s. 3-4.

²⁷⁸ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu 41-42 nci Yıllar Genel Kongresi, s.28-29.

karalamalarla itibar kaybına uğramış ve bu durum da Kurum'a askeriyece el konulmasının başlıca sebeplerini teşkil etmiştir.

Bu gelişmelerin ardından Kurum'a, 27 Mayıs 1960 İhtilali'nden sonra askeriyece el konulmuştur. Askerî yönetim partizanlık ve yolsuzluk iddialarını araştırmış ancak sonuç çıkmamıştır²⁷⁹. Durum bu iken 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı'nda, 27 Mayıs sonrasında Kurum'un hakiki hüviyetine kavuştuğu ve Atatürk'ün vasiyeti gereğince çocuk davası için çalışan bir müessese haline geldiği ifade edilmekle iddialara hak verir bir tutum sergilenmektedir²⁸⁰.

Ayrıca korunmaya muhtaç çocuklar alanına yönelik politikalarda büyük bir değişimin yaşandığı 1960 sonrası dönemde etkili sayılabilecek kamu politikaları da hayata geçirilerek planlı kalkınma programlarında çocuk alanına yönelik hedefler konulmuştur. 1961 Anayasası, sosyal devlet anlayışının benimsenmesiyle, çocuk koruma politikalarının oluşturulması hususunda cesaretlendirici ve sevk edici olmuştur. Bu dönemde kurulan Sosyal Hizmet Enstitüsü, ardından sosyal hizmet uzmanlarını yetiştirecek sosyal çalışma ve sosyal hizmet bölümlerinin açılması, alanın en önemli sorunlarından olan yetişmiş/kalifiye eleman eksikliğini gidermeye başlamıştır²⁸¹.

1960'lı yıllar aynı zamanda sosyal hukuk devleti olma yolunda önemli adımların atıldığı yıllar olmuştur. Bu adımların en önemlisi olarak, Anayasada ailenin, çocuğun ve gencin korunmasına ilişkin hükümlerin yer alması ve kalkınma planlarında konuyla ilgili değerlendirmelere yer verilerek çocuk alanına yönelik hedefler konulması gösterilebilir. 1961 Anayasası'nda yer alan sosyal devlet ilkesiyle paralel olarak, kamu kurumları, sosyal sorunların çözümünde daha etkin rol almaya başlamışlardır. 1960 sonrasında, TÇEK'in alandaki etkinliği yavaş yavaş azalarak yerini kamu kurumları olan ve 1963 yılında 225 sayılı kanunla kurulan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü almıştır. Çocuk koruma politikalarına bağlı olarak Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde Türkiye'de ilk çocuk bürosu 1962 yılında İstanbul'da kurulmuş, sırasıyla 1967

---

²⁷⁹ Salim, a.g.t., s.56.

²⁸⁰ 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, s.26.

²⁸¹ Salim, a.g.t., s.57.

yılında Ankara’da, 1995 yılında ise Küçükleri Koruma Şube Müdürlüğü 24 ilde faaliyete geçmiştir. Bu birim daha sonra, 2001 yılında, Çocuk Şube Müdürlüğü ismini ve yeni amblemini almıştır²⁸².

Ayrıca 1961 Anayasası ile iktisadî, sosyal ve kültürel hayatın düzenlenmesi Devletin ödevidir hükmü getirilmiş ve devletin bunu gerçekleştirmesi için kalkınma planları yapması ön görülmüştür. Özellikle sosyal ve kültürel kalkınmanın sağlanmasına yönelik planlarda çocuk konusu da ele alınmıştır. (1963-1967) I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1968-1972) II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1973-1977) III. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve (1979-1983) IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda çocuk refahının artırılması, eğitim ve sağlık hizmetleri, beslenme, çocuk ölümlerinin azaltılması, ana- çocuk sağlığı ve aile planlaması gibi hizmetlerin merkezî olarak ve taşra sosyalleşme programları ile bütünleşmiş tek bir örgüt tarafından yürütülmesi planlanmıştır²⁸³.

Çocuk konusunun ayrıntılı bir şekilde ele alındığı beş yıllık kalkınma planlarından daha geniş olarak bahsetmek gerekirse şu değerlendirmeler yapılabilir: 1963-1967 dönemini kapsayan I. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, korunmaya muhtaç çocukların bakım ve yetiştirilmesi, çocuk suçluluğunun önlenmesi, özürlü çocuklar konusuna daha fazla ilgi gösterilmesi, çocuk emeğinin kötüye kullanılmasının önlenmesi ve böylelikle çocuk refahının sağlanması amaçları ortaya konulmuştur. Alana hizmet üretecek sosyal hizmet kurumuna duyulan ihtiyacın altı çizilmiş, ayrıca çocuklara götürülecek nitelikli sosyal hizmet faaliyetleri için yetişmiş insan gücüne olan ihtiyaç nedeniyle bu hususta kamu politikaları kabul edilmiştir. 1968-1972 dönemini kapsayan II. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, modernleşme ve sanayileşme ile birlikte sosyal hareketliliğin arttığı, yeni bir takım risklerin ortaya çıktığı ve yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğu dile getirilerek, korunmaya muhtaç çocuklar ve sosyal yardımlara ilişkin olarak hizmet üretebilecek ihtisas kurumlarına ihtiyaç duyulduğu kabul edilmiştir. Yapılan tespitlerde çocuk koruma hizmetlerinde, 6972 sayılı kanuna göre kaç çocuğun korunma altında olduğuna ilişkin net bilgilerin

²⁸² Salim, a.g.t., s. 58-59.

²⁸³ Emel Danişoğlu, “Kalkınma Planlarında Çocukla İlgili Devlet Politikaları”, **2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-6 Kasım 1998**, yay. haz., Bekir Onur, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1999, s.429-437.

bulunmadığı dile getirilmiş, alandaki ciddi koordinasyon eksikliğine dikkat çekilmiştir. Anılan dönemde, çocuk yuvaları veya yetiştirme yurtlarından hizmet almak için çok sayıda çocuğun sırada beklediği tespit edilmiş ve hizmetlerin yetersizliği vurgulanmıştır. 1973-1977 dönemini kapsayan III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, sosyal yardımların dağıtılmasında yeni esaslar belirlenmesi gerektiği kabul edilmiştir. 1979-1983 dönemini kapsayan IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yetiştirme yurdu ve çocuk yuvasına olan ihtiyaca binaen yatırımların tamamlanması ve özel sektörece bu tür sosyal kurumlar açılmasının özendirilmesi kabul edilmiştir²⁸⁴.

Böylece toplumun gelişip kalkınmasının büyük ölçüde yeni nesillerin iyi ve sağlıklı yetiştirilmesine bağlı olduğu anlayışıyla hareket edilerek nüfusun büyük bölümünü oluşturan çocukların korunması, sağlığı, eğitimi ve uygun hayat standartlarına kavuşturulması planlı dönemin hedeflerinden olmuştur. Çocuk alanına devletin bu şekilde bizzat katılması ise Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun etkisinin azaltılarak geri plana itilmesine ve çalışmalarının kısıtlanmasına sebep olmuştur. Bu durum da Kurum'u kapatılmak sonucuyla karşı karşıya getirecektir.

1970'li yıllar ise, TÇEK için bir etkisizleştirilme, maddi sıkıntılarla boğuşma ve eleştirilme dönemi olmuştur. Kurum gerek maddi gerekse sosyal açıdan yaşadığı zorlukları 1972-1973 yılları Genel Merkez Çalışma Raporu ve Denetçiler Kurulu Raporu'nda dile getirerek kendilerine devlet bütçesinden herhangi bir yardımın yapılmadığını, gelirlerinin Kurum'un yaptığı hizmetler, özel ve tüzel kişilerin bağışları, taşınmaz mallar, kurban derisi, fitre, zekatla sınırlı kaldığını ifade etmektedir²⁸⁵.

Oysa ki TÇEK, kuruluşundan itibaren hükümetten her yıl belirli miktarda yardım almıştır. Bu yardımların miktarı hakkında bir fikir olmak için sayı vermek gerekirse yardımların oranı özellikle ilk yıllarda Kurum'un toplam bütçesinin %10-15'ine ulaştığı görülmektedir.

TÇEK Genel Merkezi'nin 35. ve 36. yıllar Genel Kongre'sine sunulan İş ve Hesap raporlarında Kurum'un olumlu çalışmalarına bir mükafat olmak üzere devlet

---

²⁸⁴ Salim, a.g.t., s.59-60.

²⁸⁵ Acar, a.g.e., s.68.

bütçesinden yapılan yardımın 300.000 TL.'ye çıkarıldığı belirtilmekte ve bu kadirşinas davranışı dolayısıyla hükümete teşekkür edilmektedir.

1970-1971 Yılları Genel Merkez ve Denetçiler Raporu'nda da, devlet bütçesinden yapılan yardımın kesilmesi sebebiyle Kurum'un çalışmalarının aksadığı ifade edilmektedir. Yine aynı şekilde 1972-1973 Yılları Çalışma Raporu'nda sosyal yardımların Maliye Bakanlığı bütçesinden çıkarılarak Bakanlar Kurulu'na intikalinden sonra buradan hiçbir yardım alınmadığı bildirilmektedir²⁸⁶.

TÇEK'in 1976-1977 Yılları Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu ve Denetçiler Kurulu Raporu'nda da, Kurum'un bütün hizmetlerini bütçesi sınırları dahilinde en iyi şekilde yerine getirmeye çalıştığı, ancak bu hizmetlerin istendiği şekilde yerine getirildiğini söylemenin fazla iyimserlik olduğu, devlet yardımı alınmadığı ve "devletlere ait hizmetleri üstlenmiş gönüllü teşekküllere devletin yardım elini uzatmasının kesinlikle zaruret haline geldiği" önemle üzerinde durulan bir husus olmuştur. Raporun sonunda ise, "Kurumumuz bugün dahi en mühim varlığını Ata'nın hibe ettiği gayri menkuller teşkil etmektedir. Her vesile ile Atatürk'e sahip çıkanlar bugün devlet olarak Anayasanın kendilerine verdiği görevi yerine getirmeye uğraşan Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'na 264 milyarlık bütçeden bir kuruş yardım etmedikleri gibi yiyecek ve giyecek olarak verdikleri yardımı da kesmiş bulunmaktadır. Hayırsever vatandaşların himmeti ve teşkilatımızın gayreti olmasa çoktan kapıya kilit vurup, anahtarı Anıtkabir'deki kurucumuza teslim etmekten başka çaremiz kalmazdı" denilmek suretiyle içinde bulunduğu durum açık bir şekilde ortaya konmuştur²⁸⁷.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere devletin çocuklara yönelik hizmetleri kendi organları aracılığıyla vermeye başlaması, TÇEK'e yardım konusunu arka plana itmiş ve bu durum da TÇEK'i büyük sıkıntıya düşürmüştür. Bu mali sıkıntıların üstüne bir de ülkenin içinde bulunduğu olumsuz ortamın eklenmesi TÇEK'in varlığına son noktanın konacağı olayları başlatmıştır.

---

²⁸⁶ Acar, a.g.e., s.44-45.

²⁸⁷ Acar, a.g.e., s.68.

k-12 Eylül Darbesi ve Tçek

1970'li yıllar sadece TÇEK açısından değil ülke açısından da buhranlı yıllar olmuştur. Özellikle 1975 yılından itibaren artarak devam eden şiddet ve terör olaylarının yol açtığı siyasal ve ekonomik kriz ortamı, 12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime el koyması sonucunu doğurmuştur²⁸⁸.

Askerlerin yönetime tekrar el koymaları, TÇEK için yeni bir dönemin daha başlangıcı olmuştur. Dönemin Devlet Başkanı Kenan Evren'in, aldığı bir mektup üzerine Keçiören'de bulunan Atatürk Çocuk Yuvası'na baskın düzenlemesi, TÇEK'in kapanmasına giden süreci başlatmıştır. Bu mektup Ankara'da Amerikan Yardım Kurulu Başkanlığında bulunan ve Napoli'de NATO Komutanlığı Kurmay Başkanlığı'na atanan Amerikan Korgenerali Thomson'un eşi tarafından gönderilmiştir. Ankara'da iken Keçiören'de bulunan Atatürk Yetiştirme Yurdu'nda gönüllü olarak çalışan ve buradaki iki çocuğu evlat edinen Bayan Thomson mektubunda yurdun feci durumunu anlatmıştır. Bu mektup üzerine Kenan Evren Yurda ani bir baskın yapmış ve bu olaya günün gazetelerinde manşetten yer verilmiştir. Özellikle Hürriyet gazetesi 13- 15 Mayıs 1981 tarihli nüshalarında konuyu üç gün boyunca gündemde tutmuş ve Yurt'ta bakımsızlık, kötü beslenme, ilgisizlik ve yolsuzluk yapıldığını yazmıştır. Gazete ayrıca TÇEK Genel Başkanı Ali Rıza Zorluoğlu ve ekibine yönelik eleştiriler ve ithamlara da yer vermiş, bu kişi döneminde Kurum'un politikaya bulaştırıldığını ifade etmiştir²⁸⁹.

Bütün bu olumsuz eleştiriler, Demokrat Parti iktidarıyla birlikte politikaya bulaştırılıp sonrasında iktidar partilerinin arka bahçesi olduğu yolundaki suçlamalar, Kurum'u kapatılmak tehlikesiyle karşı karşıya getirmiştir. Sonuç olarak da 5 Mayıs 1981 yılında 51 nolu Milli Güvenlik Kurulu kararı ile Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Genel Merkezi, İl Merkezleri, İlçeleri, İlçelerdeki şubeleri ile bucak ve

---

²⁸⁸ Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, 6.bs., Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Eylül 2008, s.47.

²⁸⁹ Acar, a.g.e., s.70.

köylerdeki kolları feshedilmiştir. Bu tarihte resmen kaldırılmasına rağmen Kurum'un tasfiyesi iki yılı bulmuştur²⁹⁰.

Böylece 12 Eylül askeri darbesi ile kapatılan birçok parti ve sendikanın yanı sıra yarı özerk nitelikteki Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu da²⁹¹ kapatılmış, devlet bünyesinde yeni bir kurumsallaşmaya gidilmiştir²⁹². Bu çerçevede TÇEK'in idaresi 1981 yılında Milli Güvenlik Konseyi'nin 51 sayılı kararı gereğince Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na verilmiştir. Kurum, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 27.05.1983 tarihine kadar dernek statüsü içinde faaliyetlerini devam ettirmiştir. 2828 sayılı kanun ile Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu ile birlikte S.S.Y.B. Sosyal Hizmetler Enstitüsü Müdürlüğü ve Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birlikleri de kaldırılmıştır. Bunların yerine Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı, katma bütçeli ve tüzel kişilikli kamu kurumu-SHÇEK- kurulmuştur²⁹³. Böylece çocukların himayesi ve eğitimine yönelik olarak dağınık bir şekilde verilen hizmetler yeni bir çatı altında toplanmıştır²⁹⁴.

Bu yeni yapılanma ile;

- "Sosyal Hizmetler" kavramına hukukî bir tanım getirilmiş, hukuken bağlayıcılık kazanmıştır.

- Sosyal hizmetler kapsamında hizmet götürülen çocuklar, özürllüler, yaşlılar ve gerekli hallerde diğer gruplar gibi hedefler grupların içine aile kurumu da dahil edilmiştir.

- Sosyal hizmetler alanında görülen dağınıklık çok başlılık ve koordinasyonsuzluk (Bu hizmetler Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler Enstitüsü, Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birlikleri ve Türkiye

²⁹⁰ Acar, a.g.e., s. 70-72. (Tezde TÇEK'in kapatılma tarihi 1981 yılı olarak gösterilmiştir. Bu tespit Kurum'un idari teşkilatının feshedilmesi tarihi dikkate alınmıştır. Ayrıca Kurum'un kendi sitesinde de bu tarih yer almaktadır. Tamamen ortadan kalkması ise iki yılı bulmuştur. 24 Mayıs 1983 yılında 2828 Sayılı Yasa ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu kabul edilmiş ve SHÇEK.'in kuruluşu ile Kurum tarihe karışmıştır.)

²⁹¹ Altuntaş, a.g.m., s.167.

²⁹² Suvat Parin, Seda Bilen, "Devlet ve Çocuk İlişkisi Bağlamında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumları Üzerine Bir Analiz", **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi**, 3. Dizi-14. Sayı, İstanbul, 2007, s.123-124.

²⁹³ Mahmut Delialioğlu, "Himaye-i Etfal Cemiyeti ve Eğitim Boyutu", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı, Tez Danışmanı:Mehmet Çağatay Özdemir, Ankara, 2009, s.44-45.

²⁹⁴ Akyüz, a.g.e., s.442.

Çocuk Esirgeme Kurumu gibi kurumlar vasıtasıyla yapılmaktaydı.) giderilerek işlerin tek elden yürütülmesi sağlanmıştır.

- Korunmaya muhtaç çocukların korunma süreleri eğitim ve mesleğe yönelme durumuna göre 18'den 20 veya 25 yaşına çıkarılmış, ayrıca kız çocuklarının korunma kararları kalktıktan sonra da uygun önlemler alınincaya kadar ve özürlü çocukların ise sürekli olarak korunmaları sağlanmıştır.

- Kurum'a kamu tüzel kişiliğine sahip katma bütçeli bir genel müdürlük statüsü tanınmış, yeni gelir kaynakları temin edilmiştir.

- Ekonomik yönden muhtaç olan birey ve aileye para veya aynî sosyal yardım yapılması hükme bağlanmıştır.

- Taşradaki idari yapı değiştirilmiş, Kurum'u illerde temsil etmek üzere vali ve genel müdüre karşı sorumlu il müdürlükleri oluşturulmuştur. İlçelerde sosyal hizmetler şubeleri açılması olanaklı hale gelmiştir.

- Evlenen kız çocuklarına çeyiz yardımı yapılmaya başlanmıştır²⁹⁵.

2828 sayılı kanun ile Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu tarihe karışarak, kamu tüzel kişiliği olan katma bütçeli bir kuruluş haline getirilmiştir. Kurum'da görev yapan personel ise Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na geçirilerek memur olarak görevlerini sürdürmeleri sağlanmıştır²⁹⁶.

Kamu tüzel kişiliğine sahip ve katma bütçeli bir kuruluş olan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu daha sonra 18 Mart 1989 tarihinde yürürlüğe giren 256 numaralı kanun hükmünde kararname ile doğrudan Başbakanlık'a bağlanmıştır²⁹⁷.

I-Tçek'in Kapatılması ve Devletleştirilmesi

Atatürk öksüz ve yetim çocukların bakımını ve gelecekte çocuk refahı çalışmalarını bir sivil toplum kuruluşu olarak faaliyet gösteren TÇEK'in sorumluluğuna bırakmıştır. Bu davranışla, yeni değerlerle yetişen yeni nesil yaratmak çalışmalarına halkın maddî ve manevî desteğini sağlamak hedeflenmiştir. Bu sebeplerle çocuk koruma hizmetleri doğrudan devlet tarafından verilmemiş ancak

²⁹⁵ Çengelci, a.g.e., s.19-25.

²⁹⁶ Neşe Erol, Zeynep Şimşek, Seval Üstüner, **Çiçekli Dünyamda Elimi Yalnız Bırakma**, Ankara, Koruyucu Aile, Evlat Edinme Derneği Yayını, 2005, s.35.

²⁹⁷ Akyüz, a.g.e., s.442.

devlet kurumları her bakımdan TÇEK'e yardımcı olmuşlardır²⁹⁸. Ancak zamanla bu anlayıştan uzaklaşmış ve çocuk davasının devlet işi olması gerektiği öne sürülmüştür.

Çocuk davasının devlet işi olarak ele alınması gerektiği konusu ilk olarak Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul Merkezi'nin 1943-1944 yılı kongresinde okunan Umumî Rapor'da dile getirilmiştir. Veli Orhan'ın:

"...çocuk devlet malıdır. Çocuk ana siyasetimizdir. Çocuk işini ana programa almak icab eder. Bu ihtiyacın önüne geçebilmek için acele olarak darüleytamlar, bu gibi çocuklar için yatılı ilk okullar, öksüz yurtları açalım. Bu teşebbüs, çocuk esirgeme kurumunun 150-200 bin liralık senelik tahsisat ile başarılmaz. Bunu devlet eline almalıdır. Biz yardımcı vaziyette kalmalıyız." şeklindeki sözleri, devletin çocuk meselesini bizzat eline alması gerektiği hususundaki ilk taleptir²⁹⁹.

Ardından Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 25. yıldönümüne ön gelen günlerde 83 delegenin katılımıyla Ankara'da toplanan 22. ve 24. yıllar genel kongresinde okunan Genel Merkez'in raporunda da, yurttan çocuk davasının bir devlet işi olarak ele alınmasını faydalı bulunmuştur³⁰⁰.

Osman K. Akol da, 10. Dönem TBMM üyelerine Topyekün Çocuk Meselesi adıyla yazdığı açık mektubunda, çocuk davası gibi büyük bir memleket davasının³⁰¹ başarılı bir şekilde yürütülmesi için başta Fransa olmak üzere bütün ileri memleketlerde olduğu gibi, merkezî bir teşkilat kurulması ve topyekün çocuk davasının memleket ölçüsünde ve tek bir elden idare edilmesi gerektiğini ifade etmiştir³⁰².

27 Mayıs Askerî İhtilali'nden sonra hazırlanan 1961 Anayasası'nın 35. maddesi, ailenin, ana ve çocuğun korunmasını Hükümet ve kamu tüzel kişilerine görev olarak vermiştir. Bu hüküm doğrultusunda hükümet çocuk davasını esaslı bir şekilde halletmek için çalışmalar yapmakta ve kanun tasarıları hazırlamaktadır. Bu

²⁹⁸ Salim, a.g.t., s.51.

²⁹⁹ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul Merkezi 1943-1944 yılı umumi rapor, s.46.

³⁰⁰ Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı:Çocuk Davamız, s.10.

³⁰¹ Osman K. Akol, **Topyekün Çocuk Meselesi**, Ankara, 1954, s. 27.

³⁰² A.e., s.33.

çalışmalar kapsamında çocuklara yönelik zararlı yayınların önlenmesi, çocuk mahkemeleri kurulması ve yargılama usullerinin belirlenmesi teşebbüsleri de yer almaktadır. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu bu çalışmaları takdirle karşıladığını belirtmektedir³⁰³.

TÇEK, 1966-1967 yılı çalışmalarının değerlendirildiği Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu'nda ifade ettiği üzere "Esasen 1961 Anayasa'mızın 35. maddesi de "Çocuğu ve aileyi korumayı" Devlet'e görev olarak vermiştir. Çocuk suçluluğunun önlenmesi, diğer bir deyimle, çocukların korunması, bakımı ve mutluluğunda hiç şüphesiz en büyük görev Devletindir. Kuruluşlarımız ancak Devlete yardımcı olabilirler." anlayışıyla çocuk ve ailenin korunmasının devletin görevi olması gerektiğini, kendilerinin ise bu görevi yerine getirmede devlete yardımcı bir fonksiyon icra edeceklerini vurgulamaktadır. Kurum ayrıca alınacak tedbirler hakkında da görüşlerini:

Kimstesiz ve başıboş çocukların devlet himayesine alınması,

Medeni Kanun'un velayetin kötüye kullanılmasıyla ilgili hükümlerinin sıkı bir şekilde uygulanması,

Yayınlar ve sinema filmlerinin çocuklar için zararlı olmaktan çıkarılması,

Çocukların okul dışındaki boş vakitlerini değerlendirmek için kulüpler kurulması,

Halkı bu yönde uyarıcı radyo yayınları yapılması,

Çocuk davasının bir elden idaresi ve bu işlerin bir bakanlığa bağlanması,

Koruyucu aile müessesesinin esaslı şekilde kurulması ve kontrol edilmesi hakkında kanun çıkarılması,

---

³⁰³ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi Çalışma Raporu (1964-1965 yılı çalışmaları), s.3.

Evlat edinme şartlarının hafifletilerek ve teşvik edilmesi ve bunun için Medeni Kanun hükümlerinde değişiklik yapılması, şekilde açıklamıştır³⁰⁴.

Yine aynı tarihli Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu'nda, çocuk davasının halli konusunda öngörülen tedbirlerin olumlu sonuç vermesi için bütün yetkilerin bir makama verilmesi ve yurt genelinde bu işlerin yürütülmesini sağlamak gereği vurgulanmaktadır³⁰⁵.

Bundan başka çocuk mahkemeleri teşkili ve idaresiyle Adalet Bakanlığı'nın ilgilenmesi ve çocukların himayesiyle de bu bakanlık bünyesinde kurulacak bir Genel Müdürlüğün (Çocuk İşleri Genel Müdürlüğü) ve dolayısıyla çocuk mahkemelerinin meşgul olması da TÇEK tarafından faydalı bulunmuştur. Çocuğun suça itilmemesi, suça yönelmiş çocukların kurtarılması, kimsesiz çocukların himayesi ve çocuk davasıyla uğraşan mazbut ve gönüllü derneklerin güçlendirilmesi ve çocukların aileler yanına yerleştirilmesi ve kontrol edilmesi bu Genel Müdürlük'ün mahkemeler nezdine tayin edeceği görevlilerce yapılması da ayrıca uygun bulunmuştur. Çocuk İşleri Genel Müdürlüğü nezdinde bir bilimsel kurul oluşturulması ve bu kurula uzmanlar ve yıllardır bu işle uğraşan kurumların temsilcilerinin çağrılarak tecrübelerinden yararlanılması da öngörülmektedir Ayrıca çocuk mahkemeleri savcılarının emrinde çocuk büroları kurularak bu bürolarda çocuk polisleri görevlendirilmesi ve bu polislerin psikolojik ve pedagojik formasyona sahip hanımlardan ve mümkünse üniformasız olması uygun görülmektedir³⁰⁶.

Kurum aynı zamanda yeni anayasa ile oluşturulan sosyal devlet anlayışı çerçevesinde korunmaya muhtaç çocuklarla ilgilenme işinin asıl devletin sorumluluğunda olduğunu ve kendilerinin Kurum olarak bu konuda devlete ancak yasaların belirlediği şekilde yardımcı olabileceklerini de vurgulamaktadır. Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi Kurum bu yeni yönetim anlayışını kabul eder bir konum sergilemektedir³⁰⁷. Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı gibi TÇEK, çocuk

³⁰⁴ Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu (1966-1967 yılı çalışmaları), s.4-5.

³⁰⁵ Aynı rapor, s.6.

³⁰⁶ Aynı rapor, 6-7.

³⁰⁷ Acar, a.g.e., s.68.

davasının asıl olarak devlet tarafından yürütülmesini onaylamakta, kendilerini ise böyle bir yapılanma içinde ancak devlete yardımcı pozisyonda konumlandırmaktadır.

Kuşkusuz Cumhuriyet tarihinde önemli bir yeri olan Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu bu yeni dönemde çocuk koruma sisteminin merkezinde durmaya devam etmiş, Kurum'a ait çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları binaları, büyük ölçüde devlet tarafından kullanılmıştır. Kurum, Cumhuriyet'in çocuk politikalarına uygun olarak hizmetlerini şekillendirmiş, çocukların boş zamanlarını değerlendirecekleri çocuk bahçelerinden kütüphanelere, okuyacakları kitapları yayınlamaktan zararlı yayınlarla mücadeleyle, çocuk mahkemeleri kurulmasından çocuklar için sosyal sigorta uygulamalarına kadar birçok alanda çalışmalarını devam ettirmiştir³⁰⁸.

m-Tçek'in Kapatılmasına Getirilen Eleştiriler

Milli Mücadele'nin başlangıcından itibaren Ankara'da gönüllü bir kuruluş olarak çalışmalarını sürdüren Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun devletleştirilmesi anlamına gelen bu yeni oluşum, birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Eleştiriler 12 Eylül Askerî Yönetimi döneminin Danışma Meclisi'nde hukukî-tekniik ve basında ise siyasi boyutta seslendirilmiştir. Danışma Meclisi'nde, derneklerin varlıklarına yasa ile son verilmesinin hem Anayasanın 33. maddesi hükmüne ve hem de genel hukuka aykırı olacağı vurgulanmak suretiyle eleştirilmiştir. Basında ise Atatürk'ün kurduğu, partisi dahil Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'na kadar hemen tüm kurumların 12 Eylül döneminde kapatıldığı şeklinde eleştiriler yer almıştır³⁰⁹.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun devletleştirilmesi yanlış bir siyasî uygulama olmuştur denilebilir. Bunun yerine Kurum Mustafa Kemal Atatürk'ün sosyal devlet anlayışı çerçevesinde yeniden düzenlenerek Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın tarihî bir mirası olarak muhafaza edilebilirdi. Nitekim Atatürk'ün görüşleri de bu doğrultuda idi. Bunu Atatürk'ün şu ifadelerinden anlamak mümkündür. Şöyle ki:

---

³⁰⁸ Altuntaş, a.g.m., s.167.

³⁰⁹ Çengelci, a.g.e., s.18.

"Demokrasi, vatandaşa, yaşamını gerçekleştirmek ve her türlü bireysel ve toplumsal görevlerinin yerine getirilmesi özgürlüğünü ve olanağını sağlar. Fakat, diğer yandan, hastalar, zayıflar, özürlüler gibi özgürlüklerinden tam anlamıyla yararlanamayan bir kısım vatandaşlara da bir yaşam sağlamak zorunluluğundadır. Bu gibi görevleri, sosyal yardım kurumu yapar. Sosyal yardım kurumu fazlasıyla gereklidir. Bu kurum, her yerde çok gelişmiştir. Bu hizmet, bazen devlet tarafından bir elden idare olunur, bazen de yerel yönetimlere bırakılır...Bu kurum, muhtaçlara karşılıksız olarak hekim ve ilaç sağlar. Yoksul yaşlılara, özürlülere ve tedavisi olanaksız hastalara, lohusa kadınlara, çok nüfuslu ailelere, süt çocuklarına yardım eder. Bunlara, durumlarının özelliklerine göre ya kendi evlerinde bakılır ya da uygun kuruluşlara nakilleri yapılır. Yapılacak yardımın şekli ve derecesi, olanaklar ölçüsünde İdare tarafından tespit olunur. Yoksa, muhtaçlar her düşündüklerini isteyemezler. Resmi sosyal yardım kurumu ihtiyacı karşılayamaz. Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, yoksullara yardım dernekleri gibi, aynı mahiyetteki özel kuruluşlar da yardım ederler."³¹⁰ Nitekim Atatürk'ün de ifade ettiği gibi yeni yönetim anlayışı vatandaşı toplumsal görevlerini yapmaya çağırırken bir taraftan da devleti sosyal yardımların yapılmasında sorumlu tutmaktadır. Yani dolayısıyla bir sivil oluşum olan TÇEK'in kaldırılması yerine devletle birlikte ve ona yardımcı olarak çocuk sorununun çözümü gerçekleştirilebilirdi.

Ancak bu yapılmadığı gibi Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'ndan sonra çocuk hakları ve hizmetleri konusunda kurum derecesinde etkin yeni bir sivil toplum kuruluşu da kurulamamıştır³¹¹.

---

³¹⁰ Çengelci, a.g.e., s.28.

³¹¹ Çengelci, a.g.e., s.26.

n-Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Başkanları:

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kuruluş tarihi olan 30 Haziran 1921 tarihinden başlayarak kaldırılma tarihi olan 1981 yılına kadar geçen altmış yıllık süre içinde Kurum'a başkanlık eden kişilerin isimleri ve görev yaptıkları tarihler şöyledir:

Dr. Fuat Umay, 30.6.1921-14.11.1948

Dr. Muzaffer Canbolat, 14.11.1948-10.1.1951

Osman Şevki Çiçekdağ, 18.1.1951-3.11.1956

Refet Aksoy, 3.11.1956-18.6.1960

Dr. Zekâi Tahir Burak, 18.6.1960-4.6.1961

Em. Gnr. Dr. Galip Göker, 5.6.1961-14.12.1963

Av. Emin Halim Ergun, 14.12.1963-1.9.1968

Ali Rıza Zorluoğlu, 1.9.1968³¹²-5 Mayıs 1981³¹³

---

³¹² Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü, s. Ek-2.

³¹³ Aytuğ Mermer, Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Tarihçesi, Verdiği Hizmetler Bilinmeyen Diğer Yüzü, Araştırma sorumlusu: Ayşe Odabaşı, Ankara, 2007, s.11.

SONUÇ

Tarihi süreç içerisinde görülmektedir ki, her devlet, varlıklarının devamı, kültürlerinin taşıyıcısı ve geleceklerinin teminatı olarak gördükleri çocuklarının bakımı, korunması ve eğitimi konusunda yakından ilgilenmiştir. Bu kapsamda Osmanlı Devleti'nin de çocuk konusuna titizlikle eğildiğini, bakım, himaye ve eğitim çalışmalarını önemseyip desteklediğini görmekteyiz.

Tanzimat'a kadar olan dönemde yetim ve muhtaç çocukların bakım, himaye ve eğitimiyle ilgili uygulamalar daha çok aile, yakın aile çevresi, vakıflar gibi kurumlar eliyle yürütülmüştür. Bu hizmeti verecek yatılı bir mektep kaydına rastlanmaması ve yetimhane, bakımevi gibi müesseselerin kurulmamış olması olgusundan hareketle denilebilir ki devlet bu alana yönelik faaliyetleri halka bırakmıştır.

Çocuklar öncelikle ailenin, ailenin olmadığı özel durumlarda ise yakın akraba çevresinin bakım ve korunması altında olmuşlardır. Tereke tutulması usulüyle çocukların anne babanın ölümünden sonra da miras hakları korunmuştur. Evlatlık edinme usulü, besleme, manevi evlat, ahretlik gibi isimler altında çocuk kiralama yöntemi gibi uygulamalar da bir çeşit çocuk himaye yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar dışında vakıflar yoluyla kimsesiz, muhtaç ve yetim çocukların barınma, beslenme, eğitim gibi temel ihtiyaçlarının sağlandığı sosyal yardım müesseseleri meydana getirilmiştir. 1825 yılında Sultan II. Mahmud döneminde devletin bu alana yönelik ilk uygulamasını görmekteyiz. Bu dönemde alınan bir kararla ilköğretim bütün çocuklar ve özellikle de kimsesiz çocuklar için zorunlu hale getirmiştir. Bu gibi çocuklar her kimin himayesine verilmişler ise yetişkinlik çağına kadar onlar tarafından her gün iki kez okula gönderilmek mecburiyeti getirilmiştir. 1838 yılında Meclis-i Vâlâ tarafından iki yatılı gureba mektebi açılması düşünülmüşse de uygulamaya geçilememiştir. Sokakta bulunan kimsesiz çocuklara, ikiz ve üçüz olarak doğan çocuklara hatta dul kalan çocuklu kadınlara maaş bağlanması devletin çocuk himayesine verdiği önemli desteklerdir.

Tanzimat Dönemi'nde, toplum ve devlet hayatında meydana gelen değişimlere paralel olarak çocuk hayatında ve eğitiminde kurumsal olarak önemli değişikliklerin yaşandığını, genel anlamda çocukluk olgusuyla birlikte korunmaya muhtaç çocuklar ve yetimlerin toplumda daha görünür hale geldiğini gözlemlemekteyiz. Devlet bu dönemde çocuk bakım, himaye ve eğitim çalışmalarına aktif bir şekilde katılmaktadır. Yetimlerin haklarının ve mallarının korunmasına yönelik olarak Eytam Nezareti ve Eytam Sandıklarının kuruluşu önemli kurumsal düzenlemelerdir. Yine 1864 yılından itibaren vilayet nizamnameleriyle yerel yönetimlere verilen yetkilerle yetim ve kimsesiz çocukların terbiye edilmeleri için gurebahaneler, hastahaneler ve sanayi mektepleri açılması belediyelerin görevlerinden sayılmıştır. İslahhaneler de Vilayet Nizamnameleriyle yerel yönetimlere verilen görevler kapsamında kurulmaları kararlaştırılan kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Darüleytamların ilk örnekleri sayılan ıslahhaneler dışında Tophane, Tersane, Baytar Mektebi, İplikhane, Mekteb-i Sanayi, askeri dikimhane, Feshane ve debbağhane gibi müesseseler de çocukları himaye ve kurtarmaya yönelik yurtlar olarak düşünülebilirler. 1873 yılında İstanbul'da Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye tarafından öksüz ve yetim Müslüman çocukları okutmak için açılan Darüşşafaka da bir başka çocuk himaye kurumudur ve ilk parasız özel okul özelliği taşımaktadır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Rumeli'den göç eden kimsesiz dul kadınlarla öksüz ve yetimlerin yerleştirildiği Gülhane'deki dulhane ve eytamhane de çocukların himaye edildiği bir diğer kurumdur. Yoksulluk, dilencilik ve serserilikle mücadele kapsamında 1896'da İstanbul'da açılan Darülaceze yaşlı, sakat, hasta ve muhtaçlar yanında kimsesiz çocukların da himaye edildiği bir kurum olmuştur. İdare binası, hizmet binaları, imalathaneler, mabetler, sanat okullarından oluşan büyük bir kompleks olarak tasarlanan Darülaceze'de süt çocuklarının bulunduğu bir ırdahane ve yetimhane de bulunmaktadır. II. Abdülhamit tarafından 1903 yılında İstanbul'da açılan Dârülhayr-ı Âlî de, kimsesiz, yetim ve fakir Müslüman çocukların bakım ve himayeleri yanı sıra eğitimi ve sanat öğrenmesini sağlamak amacıyla kurulmuştur.

23 Temmuz 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet ile kişi hak ve özgürlükleri önem kazanmış, bunun bir yansıması olarak kişilerin toplanma ve dernek kurma

hakları tanınmıştır. Bu hakkın tanınmasıyla birlikte çok sayıda dernek ve cemiyet kurulmuştur. Pek tabii ki bu cemiyetler arasında birçok hayır ve yardım cemiyetleri de bulunmaktadır. Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti, Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyet-i Hayriyesi, Rehber-i Teâvün Cemiyet-i Hayriyesi, Ayıntab Himaye-i Eytam Cemiyet-i İslamiyesi, Dul Kadın ve Yetimlere İmdat Cemiyeti gibi cemiyetler vasıtasıyla kimsesiz, yetim ve fakir çocuklar bir dereceye kadar himaye edilmiş ve eğitimlerine imkanlar elverdiğince katkıda bulunulmuştur. Bu cemiyetlerin yanında kadınların bizzat kendilerinin kurdukları ya da varolan cemiyetlerin kadın kolları veya heyetleri içinde yer alarak toplumsal yardım çalışmalarına katılan Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi, Müdafaa-i Milliye Kadınlar Teşkilatı, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti, Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği, Suriye Nisvân-ı Hayriye Cemiyeti, Türk Kadınları Biçki Yurdu, Suriye Teâlî-i Nisvân Cemiyeti gibi dernek ve cemiyetler de çocuk himaye ve eğitimine önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Birinci Dünya Savaşı'nda birçok cephede savaşan Osmanlı askerinden geriye binlerce yetim çocuk kalmıştır. Bunlara bir de cephe gerisinde hayatlarını kaybeden sivillerin ve mültecilerin yetimleri de katıldığında bu sayının çok daha ciddi boyutlarda olduğu şüphesizdir. Savaş mağduru bu çocukların himayesi, bakımı ve eğitimi meselesi Osmanlı Devleti'ni hayli uğraştıran önemli sorunlardan biri olmuştur. Ayrıca Ermenilerin savaş esnasındaki ayrılıkçı faaliyetleri ve bunun sonucunda savaş tedbiri olarak uygulanmak zorunda kalınan zorunlu yer değiştirme sebebiyle yaşanan olumsuzluklar ortaya bir de Ermeni çocukları meselesini çıkarmıştır. Bu son derecede önemli meseleyi halletmek hususunda Osmanlı Devleti imkanları dahilinde çözümler üretmiş gerek Müslüman Türk ve gerekse Ermeni yetimlere yardım elini uzatarak onları mevcut veya yeniden açtığı darüleytamlara yerleştirerek himaye etmiş, bakım ve eğitimlerini sağlamıştır. Öksüz yurtları da 1915 yılında savaş yetimleri ve kimsesiz çocukların himaye ve eğitimlerinin sağlanması için kurulan kurumlardır. Anadolu'da kurulan bazı darüleytamlar, öksüz yurdu olarak isimlendirilmiştir.

Savaşın yol açtığı sefalet, İstanbul'da çok sayıda kimsesiz ve başıboş çocuk meselesini ortaya çıkarmıştır. İttihat ve Terakki Fırkası sadece bu tip çocukların geceyi geçirecekleri Yamalı Hamam Barındırma Yurdu adını taşıyan bir gece sığınağı temin etmiştir. Savaşın olumsuz ortamında özellikle çocukların ihtiyaç duyduğu yardımları sağlamak üzere kurulan bir dernek de Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'dir. Cemiyet dul kadınlara ve yetim kız çocuklarına yardımın yanı sıra anne babalarını kaybeden veya onlardan ayrı düşen çocukları da korumasına almıştır. Harbiye Nezareti de darüleytamların ve öksüz yurtlarının çalışmalarını desteklemekle birlikte kendi yetimhanelerinde öksüz ve yetimleri himayesine almıştır. Nezaret, topladığı bu çocukların korunması ve eğitimleri için Himaye-i Etfal Cemiyeti ile işbirliği yapmıştır. Ayrıca şehit yetimlerini askeri okullara öncelikli olarak almıştır. Bundan başka nezaret, yetim, dul ve muhtaçların barındıkları müesseselerin iâşe ihtiyacını da karşılamıştır.

Çocukların himayesi çalışmalarına destek veren kuruluşlar olarak Genç Dernekleri de zikredilmelidir. I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği 1916 yılında kurulan Genç Dernekleri, 12 ve 17 yaş yukarısı yeni neslin fikren ve bedenen gelişimini sağlamayı, fakir çocuklara sanat öğretmek suretiyle geleceklerini temin etmeyi amaçlamıştır. Aynı zamanda yurt savunmasında bu gençlerden faydalanılması da öngörülmüştür. Askerlik öncesi kurs niteliğinde olan genç dernekleri okula gidemeyen gençlerin eğitimini sağlayacak okullar olarak da düşünülmüştür. Dernekler aynı zamanda çocukların savaş ortamının olumsuz koşulları içinde sokağa terkedilerek kötü alışkanlıklar kazanmalarının da önüne geçmiştir. Genç Dernekleri, Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin çalışmalarını dikkatle takip etmiş ve memnuniyetle desteklemiştir. Nitekim Kazım Karabekir'in Kurtuluş Savaşı yıllarında özellikle Doğu illerinde yetim çocukların korunması konusunda yaptığı çalışmalar da, Genç Derneklerinin teşkiline dair çıkarılan 17 Nisan 1916 tarihli geçici kanunun dördüncü maddesi gereğince Kolordu kumandanları veya Ahz-ı asker reislerine verilen, Dinç dernekleri teşkilatı yapmak ve talimler icra etmek görev ve yetkisi kapsamında değerlendirilmelidir. Hatta 1915 yılının Aralık ayı başında Osmanlı Genç Dernekleri Müfettiş-i Umumiliği'ne atanan ve Genç Dernekleri kanununun hazırlanmasında büyük emeği olan Mustafa Kemal Atatürk'ün de bu güzel çalışmalarda hissesi vardır.

Ayrıca Atatürk çok sayıda yetimi himayesine alarak onların bakım ve eğitimlerini sağlamıştır. Yurtlardaki yetimlerle de ilgilenen Atatürk, milletin devamı, geleceğin teminatı olarak gördüğü çocukların korunmasına büyük önem vermiş ve bunun için Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kurulmasını istemiştir.

Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında şehit ve kimsesiz çocukların korunmasına yönelik devletin ve yardımsever kişilerin yaptığı gönüllü çalışmalar, bu olağanüstü dönemde toplumun ihtiyacına cevap verebilecek kadar etkili ve kapsamlı olamamıştır. Savaşın uzaması sebebiyle kimsesiz çocukların sayısının artması bu konudaki çalışmaların daha kapsamlı ve etkili yürütülmesini gerektirmiştir. Bu zorunluluğun bir sonucu olarak 6 Mart 1917 yılında İstanbul'da ilk Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyet, çocukların himayesine çalışmayı ve orada burada ortaya çıkan yerel ve geçici teşebbüsleri birleştirerek tek parça ve genel bir şekle dönüştürmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla İstanbul ve taşrada birçok şubeler açmıştır. Gerek bu şubeler gerekse bünyesinde oluşturduğu Firuzağa Misafirhanesi, Kalender Ziraat Yurdu, Dispanserler, Süt Damlaları, Hukuk, Sıhhiye, Neşriyat Encümenleri gibi kuruluşlarla çocuk davasını halletmeye yönelik önemli hizmetlerde bulunmuştur. Ancak önce İzmir'in ardından İstanbul'un işgal edilmesi, cemiyet merkezi ile taşra şubelerinin bağlantısının kesilmesine yol açmıştır. İstanbul'da bulunan şubelerinin de faaliyetleri 1919 yılı sonunda Heyet-i Merkeziye'nin aldığı bir kararla geçici olarak kapatılmıştır. Bu şubelerden yalnızca Kadıköy şubesi çalışmalarına devam edebilmiştir.

Milli Mücadele'nin devam ettiği günlerde gerek devlet ve gerekse kurulan Çocukları Çalıştırma Derneği, Saadet Mektebi Men'-i Tese'ül Kısmı İslam Şubesi, İstiklal Şehitleri Evlatları Anaları Heyeti, İzmir Himaye-i Etfal Cemiyeti, Amasya Şefkat-i İslamiye Yurdu gibi dernek ve cemiyetler de çocukların bakım, himaye ve eğitimi konusunu destekleyen çalışmalar yapmışlardır. Kurtuluş Savaşı'nın olumsuz ortamından zarar gören binlerce öksüz ve yetimin himaye ve eğitimi, Yeni Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından açılan darüleytamlarda sağlanmıştır.

Bu darüleytamlara ilaveten Ankara'da da Himaye-i Etfal adıyla yeni bir cemiyet kurulmuştur. Cemiyet öncelikle şehit ikinci olarak gazilerin ve savaştan etkilenen

felaketzedelerin çocuklarıyla ilgilenmeyi ve çocukların maddi ve manevi gelişimlerini sağlayacak bütün çalışmaları yapmayı amaç edinmiştir. Amaçlarını gerçekleştirmek için yurt içi ve yurt dışında birçok şubeler açan cemiyet, Avrupa ve Amerika'daki çocuk himaye müesseselerinin çalışmalarını da inceleyerek kendisine örnek almıştır. Ankara merkezli bu cemiyet, İstanbul'daki Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin devamı niteliğindedir. Nitekim bu yeni cemiyetin kurucuları arasında, İstanbul merkezli HEC'nin Anadolu hareketine katılan kurucu ve üyeleri de bulunmaktadır. Cemiyetin Heyet-i Merkeziyesi, bu kurucu ve üyelerinden oralarda da çocuk himaye çalışmalarına devam etmelerini istemiştir. TBMM'den bazı kişilerin de teşebbüsü üzerine 30 Haziran 1921'de Ankara'da bir Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur. İki cemiyetin nizamnameleri de birbirinin hemen hemen aynıdır. Dolayısıyla yeni kurulan Ankara merkezli HEC, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e intikal eden kurumlardan biri niteliğindedir.

Başlangıçta ayrı ayrı faaliyet gösteren bu iki cemiyet, İstanbul merkezli HEC'nin talebi üzerine, 1923 yılı itibarıyla birleşmiş ve Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti adıyla tek bir cemiyet olarak varlığına ve faaliyetine devam etmiştir. Sonuç itibarıyla İstanbul merkezli HEC 1917-1923 yılları arasında müstakil olarak çalışmalarını sürdürmüş 1923 yılındaki birleşmeden sonra Ankara merkezli kurulan THEC'nin İstanbul vilayet merkezi şubesi olarak görev yapmıştır.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, ilk zamanlarda isim konusunu çok önemsememiş, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti, Himaye-i Eytam ve Etfal Cemiyeti gibi isimleri kullanmıştır. İsim konusundaki bu karışıklık 1935 yılında yapılan bir değişiklik ile giderilmiştir. Cemiyetin adı bu tarihten itibaren Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu olmuş ve kurum kapatılıncaya kadar bu isim ile anılmıştır.

Yaşam, sağlık ve haklarının korunması, eğitimleri, iş sahibi olmaları ve evlenmeleri sağlanıncaya kadar çocukların himaye edilmesi çalışmalarını, devletin ve hayırseverlerin de yardımlarıyla başarılı bir şekilde yürüten ve kurulduğu ilk yıllardan itibaren yurt dışında kendi benzeri kuruluşlar ve organizasyonlar ile ilişkilerde bulunan Kurum, 1940'lı yıllardan itibaren maddi açıdan zorlu bir döneme

girmiştir. II. Dünya Savaşı'nın da bu maddi sıkıntılarda önemli etkisi olmuştur. Savaşın ardından devlet tarafından TÇEK'e müdahale etme ihtiyacını duyulmuş ve 1945 yılında 5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanun çıkarılmıştır. Bu kanun ile kamusal örgütlenmeye doğru ilk adım atılmış ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı'na bir takım yasal yetki ve sorumluluklar verilmiştir. Ancak kanunda çocuk himayesiyle ilgili örgütlenmeye yer verilmemesi, Milli Eğitim Bakanlığı ve yerel yönetimlerin yetersiz kalması ve yetki ve görev karmaşası sebebiyle kanun kaldırılmıştır.

Daha sonra 1957 yılında 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun ile ilk kez korunmaya muhtaç çocuklar devletin sorumluluğu altına alınmış, bu konudaki yükümlülük 0-12 yaş aralığındaki çocuklar için Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na, 13-18 yaş aralığındaki çocuklar için Milli Eğitim Bakanlığı'na verilmiştir. Ancak bu kanunla getirilen müesseseler de iyi işlememiş ve aynı zamanda bu müesseseler ile TÇEK arasında sorunlar yaşanmıştır. Sonuç olarak 6972 sayılı kanun değiştirilmiş koruma birlikleri kaldırılarak Sosyal Hizmetler Kurumu kuruluş çalışmaları başlamıştır.

Bu çalışmalar sonunda 1959 yılında sosyal hizmetler alanında eğitim ve araştırmalar yapılması için 7355 sayılı kanunla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı Sosyal Hizmetler Enstitüsü ve Sosyal Hizmetler Akademisi kurulmasını öngören yeni bir kanun kabul edilmiştir. Böylece Türkiye'de çocuk koruması konusunda profesyonel sosyal hizmetler uzmanları yetiştirilmeye başlanmıştır. 1959 yılında Sosyal Hizmetler Enstitüsü, 1961 yılında Sosyal Hizmetler Akademisi kurulmuştur. Bundan sonra 1963 yılında 225 sayılı yasa ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu genel müdürlük, 1983 yılında yeniden yapılandırılacak olan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun ilk aşamasını oluşturacaktır.

Bütün bu gelişmeler, TÇEK'in ekarte edilmesi ve etkinliğinin azaltılarak devlet mekanizması içine dahil edilmesi olarak yorumlanmıştır. Nitekim 1950'li yıllarda aradığı desteği bulmakta zorlanan Kurum için 1960'lı yıllar bir dönüm noktası olmuştur. 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra yeni anayasada yer alan sosyal

devlet anlayışı, çocukların korunmasına yönelik farklı bir politikanın oluşmasını gerektirmiştir. Anayasanın 35. Maddesi, çocukların korunmasıyla ilgili çalışmaların devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin kuracağı örgütler tarafından yapılmasını hükme bağlamıştır. Bu süreç içerisinde Kurum'la ilgili yapılan politikaya karışma, yolsuzluk ve karalama faaliyetleri sonucunda Askerî hükümet TÇEK'in yönetimine el koymuştur. TÇEK hakkındaki iddialar araştırılmış ancak bir sonuç çıkmamıştır.

Sonuç olarak etkinliği azaltılan TÇEK, yerini büyük oranda 1963 yılında 225 sayılı kanunla kurulan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü'ne bırakmış, 1970'li yıllar boyunca maddi zorluklar içerisinde çalışmalarını sürdürmeye gayret etmiştir. 1970'li yıllar aynı zamanda ülke açısından da buhranlı yıllar olmuştur. Şiddet ve terör olaylarının yol açtığı siyasal ve ekonomik kriz ortamı, 12 Eylül 1980'de bir kez daha Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime el koyması sonucunu doğurmuştur. TÇEK hakkında 1960'lı yıllardaki aynı iddia ve karalamalar gündeme gelmiştir. Kurum'un idaresi, 1981 yılında Milli Güvenlik Konseyi'nin 51 sayılı kararı ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na verilmiştir. Kurum, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 27.05.1983 tarihine kadar dernek statüsü içinde faaliyetlerini devam ettirmiştir. 2828 sayılı kanun ile Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, SSYB Sosyal Hizmetler Enstitüsü Müdürlüğü ve Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birlikleri kaldırılmıştır. Bunların yerine Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı, katma bütçeli ve tüzel kişilikli Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu kurulmuştur. Bu kurum daha sonra 18 Mart 1989'da yürürlüğe giren 256 numaralı kanun hükmünde kararname ile doğrudan Başbakanlık'a bağlanmıştır.

Böylece Milli Mücadele'nin başlangıcından itibaren Ankara'da gönüllü bir kuruluş olarak kurulan ve çocuk koruma davasına büyük hizmetlerde bulunan TÇEK devletleştirilerek tarihe karışmıştır. Kurum'un kapatılması yerine, devlete yardımcı özel bir kuruluş ve aynı zamanda Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın tarihi bir mirası olarak muhafaza edilmesi sağlanabilirdi. Nitekim Atatürk'ün de görüşleri bu doğrultuda idi. Bu yapılmadığı gibi Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'ndan sonra

ocuk hakları ve hizmetleri konusunda bu kurum derecesinde etkin yeni bir sivil toplum kuruluğu da oluşturulamamıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

- Abay, Ali Rıza Toplumsal Yapı ve Toplumsal Kurum Değişmesi (İhtisab Kurumunun Zabıta Teşkilatına Dönüşümü Örneği, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:7, Yıl: Aralık 2002, s. 353-368
- Acar, Hakan Cumhuriyeti'in Çocuk Refahı Politikasını Yapılandıran Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981), Fişek Enstitüs Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı, Yayın No:2.1, Ankara, Kasım 2005
- Adana'da Kurulan Darüleytâm-ı Osmânî Nizamnâme-i Esâsîsi, Düstur II.Tertip, Cilt: IV
- Ahmad, Feroz "Jön Türkler Döneminde Savaş ve Toplum", **Tarih ve Toplum**, Cilt:11, Sayı:64, İstanbul, İletişim Yay., Nisan 1989, s.239-248
- Akbayrak, Hasan "Himaye-i Etfal Cemiyeti", Tarih ve Toplum, Sayı:52, Nisan, 1988
- Akın, Veysi Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay (1885-1963), Ankara, 2000
- Akol, Osman K. Kimsesiz Çocuklar, Ankara, Örnek Matbaası, 1950
- Akol, Osman K. Topyekûn Çocuk Meselesi, 10. Dönem B.M.Meclisi üyelerine açık mektup, Ankara, 14. 05.1954

- Akyüz, Emine Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması (Ulusal ve Uluslar arası Hukukta), Ankara, Millî Eğitim Basımevi, 2000
- Akyüz, Yahya Türk Eğitim Tarihi, M.Ö 1000-M.S 2009, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, Şubat 2009
- Altuntaş, Betül “Sosyal Haklar ve Sosyal Adalet Bağlamında Türkiye’de Kurumsal Sosyal Hizmetler ve Yardımların Değerlendirilmesi”, <http://www.osyalhaklar.net/2009/bildiri/altuntas.pdf>, 15.10.2012, s. 165-174
- Apak, Kemalettin Ana Çizgileriyle Türkiye’deki Masonluk Tarihi, (Türkiye Mason Derneği) tarafından dernek üyelerine mahsus olarak bastırılmıştır, İstanbul, 1958
- Arıkan, Zeki “Mustafa Necati’nin Mütarekedeki Yazıları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı:24, Cilt:VIII, Temmuz 1992
- Arıkan, Zeki İşgal Sırasında İzmir’de Kurulan Bir Dernek, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, **Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt:I, Sayı:3, 1989, s.355-369
- Armaoğlu, Fahir 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), Cilt:1-2 İstanbul, Alkım Yayınevi, 2005
- Arslan Ali - Bal Halil
- Artuç, Nevzat “II. Meşrutiyet’in İlanı”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Yıl:11, Sayı:45, Mayıs-Haziran-Temmuz, 2008, Cilt 1, s. 65-82

- Asım, Mustafa "Himâye-i Etfal", Genç Dernekleri (Mecmuası), Sene:1, Sayı:4, s.3-7
- Aslan, Betül I. Dünya Savaşı Esnasında "Azerbaycan Türkleri'nin "Anadolu Türkleri"ne "Kardaş Kömeği(Yardıımı)" ve Bakû Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi, Yay. Haz: Serap Leloğlu-Ünal, Ankara, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 219
- Atabeyoğlu, Cem "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Spor", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul İletişim Yayınları, Cilt: 6, 1985
- Atnur, İbrahim Ethem Türkiye'de Ermeni Kadınları ve Çocukları Meselesi (1915-1923), Ankara, Babil Yayıncılık, 2005
- Aydın, Mesut "Milli Mücadele Döneminde İstanbul'da Faaliyette Bulunan Gizli Gruplar", **Türkler**, Cilt 15, Ankara, Yeni Türkiye Yay.,2002, s. 646-660
- Aydoğan, Erdal "Paramiliter Bir Kuruluş Olan Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin Kuruluşu ve I. Dünya Savaşı'nda Bazı Çalışmaları", **Atatürk Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 3, (2003), s. 67-69
- Ayhan,Halis-Maviş, Hakkı "Dârüşşafaka", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), Cilt: 9, İstanbul, 1994, s.7-9
- Aytekin, Hakan 1914-1924 Yılları Arasında Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Eğitimleri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2006

- Bağdatlı, Mustafa İsmail Kâzım Karabekir'in Uygulamalarında Yaşayarak Öğrenme ve Eğitici Drama”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 23, 2010, s.121-140;
- Balcıoğlu, Mustafa "Osmanlı Genç Derneklerinden İnkılap Gençleri Derneği'ne", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 43, Cilt: XV, Mart 1999,(Çevrimiçi)
<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-43/osmanli-genc-derneklerinden-inkilap-gencleri-derneklerine>, 5 Eylül 2013
- Balcıoğlu, Mustafa “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Gençliğin Savaşa Hazırlanması İle İlgili İki Belge İki Görüş”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 20, Yayın Tarihi: 1997 s. 465-473
- Budak, Nazım “Kazım Karabekir ve Yetim Çocuklar”, **Türk Kültürü**, Sayı 358, Yıl. XXXI, Şubat 1993, s.72-75 (8-11)
- Cemil Öztürk, “İslahhâne”, **DİA**,Cilt:19, İstanbul, 1999, s. 190-191
- Civaner, Murat Yeşim Işıl Ülman, “Her Şey Çocuk İçindir”, **Türk Pediatri Arşivi Dergisi**, 2009, Sayı.44:112-4, s.113
- Çağlar, Doğan “Türkiye’de Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Eğitimlerine Genel Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, 1973, s. 67

- Çalışlar, İpek Latife Hanım, İstanbul, Doğan Kitap Yayıncılık, 2007
- Çanlı, Mehmet “Eytam İdaresi –Sandıkları ve Osmanlı Devletinde Yetimlerin Ekonomik Haklarının Korunması”, Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler, Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç, İstanbul, 2003
- Çavuşoğlu Turgay, "Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu ve Çocuk: 1921-1983", 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-6 Kasım 1998, Yay. Haz. Bekir Onur, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1999, s. 462-481
- Çavuşoğlu Turgay, Çocuk Esirgeme Kurumunda Tarihsel Gelişimi, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/cocukesirme kurumumu.htm> 23.05.2009 M.Mustafa Bayraktar
- Çavuşoğlu Turgay, Sosyal Hizmetler Tarihinde "Kilometre Taşları", Ankara, Korza Yayıncılık, Nisan 2010
- Çavuşoğlu, Turgay "İnegöllü Hacı Saffet Dullarevi", Sosyal Hizmetler Tarihinde "Kilometre Taşları", Ankara, Korza Yayıncılık, Nisan 2010, s.139-144
- Çengelci, Ethem Cumhuriyet Türkiyesinde Sosyal Hizmetlerin Örgütlenmesi, Ankara, 1996
- Çiçek, Kemal “Türk-Ermeni İlişkileri ve Tehcir”, Ermeni Soykırımını İddiaları, Der: Mustafa Çalık, Cedit Neşriyat, Ankara, 2006, s.137-140

- Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı Çocuk Davamız, Çocuk Esirgeme Kurumu Merkezi, İzmir, Meşher Basımevi, 1946
- Çocukların 40 Yıllık Koruyucusu Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, s.42
- Danişoğlu, Emel “Kalkınma Planlarında Çocukla İlgili Devlet Politikaları”, 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-6 Kasım 1998, Yay. Haz. Bekir Onur, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1999, s.429-437
- Delialioğlu, Mahmut Himaye-i Etfal Cemiyeti ve Eğitim Boyutu, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı, Tez Danışmanı: Mehmet Çağatay Özdemir, Ankara, 2009
- Demirci, Aliyar “Tek Parti Döneminde Siyaset-Gençlik İlişkilerine Bir Örnek: Gençlik Teşkilatı Tasarıları”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 58-2, s.55-77
- Demirhan, Hasan Tarihî ve Stratejik Boyutlarıyla Ermeni Meselesi, İstanbul, İdil Yayıncılık, 2012, s.98-99
- Derviş, Mecdi “En Büyük Hayır Müessesemiz: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti”, Resimli Şark, Sayı:41, Mayıs 1934, s.1-3
- Düstur, 1. Tertip, C.I, s.625-651
- Düstur II.Tertip, C:IV, s.15-19

- Engin, Vahdettin "Sultan II. Abdülhamid ve Çocuklar", **Kültür Dergisi**, Sayı 12, Eylül-Kasım 2008, s.42
- Ergin, Osman **Türkiye Maarif Tarihi**, Cilt I, İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1939, s.69-71
- Ergin, Osman Türkiye Maarif Tarihi, Cilt II, İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1939, s.341-342
- Erol, Neşe - Şimşek, Zeynep
Üstüner, Seval Çiçekli Dünyamda Elimi Yalnız Bırakma, Ankara, Koruyucu Aile, Evlat Edinme Derneği Yayını, 2005
- Gencer, Ali İhsan Sabahattin Özel, Türk İnkılâp Tarihi, İstanbul, Der Yayınları, 2009
- Genel Kongre 35 ve 36 ncı Yıllar İş ve Hesap Raporları, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Ankara, Ankara, Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, 1958
- Genel Merkez Kurulu Çalışma Raporu (1966-1967 yılı çalışmaları), Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Ankara, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, 1967
- Genel Merkez Kurulunca Sayın Genel Kongre'ye Sunulan 1963 ve 1964 yılları kesin hesabı ve 1965 yılı 10 aylık hesabı ile 1966-1967 yılları bütçe tasarısı, bütçe yönetmeliği ve bütçe gerekçeleri, Ankara, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, 1965

- Genel Merkez Kurulunca Sayın Genel Kurul'a Sunulan 1961, 1962 ve 1963 yılları kesin hesaplarıyla iki yıllık bütçe tasarısı, bütçe yönetmeliği ve denetçiler raporu, Ankara, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, 1963
- Gökçe, Birsen Kimsesiz Çocuklar Sorunu, T.C. Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığı, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın no:55, Ankara, 1971
- Gözler, Kemal Türk Anayasa Hukuku Dersleri, 6. bs., Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Eylül 2008
- Gürün, Kâmuran Ermeni Dosyası, 3.bs., Ankara , Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985
- Güven, İsmail “Osmanlı’dan Günümüze İzciliğin Gelişimi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, **Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Yıl 2003, Cilt 36, Sayı1-2, s.65-73
- Güzel, Şehmus "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, 3. ve 4. Ciltler, İstanbul, İletişim Yay., 1985, s.858-876:
- Halaçoğlu, Yusuf Ermeni Soykırım İddiaları Hakkında Bir Değerlendirme, Ermeni Soykırımı İddiaları, Der: Mustafa Çalık, Cedit Neşriyat, Ankara, 2006, s.130

Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi, 2 Mart 1338 tarihinde in'ikad edecek Meclis-i Umumide kıraat edilmek üzere Heyet-i Merkeziyenin 12 Şubat 1338 tarihli ictimaında kabul edilmiş olan 1337 sene-i maliyesine mahsus Umumî Rapor ve Bilanço, İstanbul, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, 1338

Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi, 24 Şubat 1334 tarihinde in'ikad edecek Meclis-i Umumi'de kıraat edilmek üzere Heyet-i Merkeziyece 16 Şubat 1334 tarihinde kabul edilmiş olan 1333 sene-i maliyesine mahsus senelik umumî rapor ve bilanço, İstanbul, Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekası, 1334

Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi, 24 Şubat 1335 tarihinde in'ikad edecek Meclis-i Umumide kıraat edilmek üzere Heyet-i Merkeziyece 16 Şubat 1335 tarihinde kabul edilmiş olan 1334 sene-i maliyesine mahsus senelik Umumî Rapor ve Planço, Dersaadet, Minber Matbaası, 1335

Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 senesinde teşekkül eden "Himaye-i Etfal Cemiyeti" nin tarihçesi ve 1338 senesindeki faaliyeti hakkında 1339 senesinde in'ikad eden Meclis-i Umûmî'ye takdim eylediği Umûmî Rapor ve Bilanço, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, 1339

Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 senesi teşekkül eden "Himaye-i Etfal Cemiyeti" nin Tarihçesi ve 1337 senesindeki faaliyeti hakkında 1339 senesinde in'ikad eden Meclis-i Umumi'ye takdim eylediği Umumi Rapor ve Blanço, Matbaa-i Ahmed İhsan ve şürekası, 1339

Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 senesinde teşekkül eden "Himaye-i Etfal Cemiyeti" nin tarihçesi ve 1338 senesindeki faaliyeti hakkında 1339 senesinde in'ikad eden Meclis-i Umûmî'ye takdim eylediği Umûmî Rapor ve Bilanço, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, 1339

İdare-i Hususiye-i Vilâyât Kanunu, 1330, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, s.2-4

İdare-i Umûmiye-i Vilâyât Nizamnâmesi (7 Cemaziyelahir 1281 Tarihli), Düstur.Tertip, C:I, s.639

İnalcık, Halil

Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), Çev: Ruşen Sezer, 4.bs.,İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Şubat 2004

İnanç, Veli

“Osmanlı Devletinde Yetimlerin Sosyal Haklarının Korunması”, **Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler**, Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç, İstanbul, 2003. s. 20

Karabekir, Kazım

Çocuk Davamız, Yay.Haz: Faruk Özerengil, İstanbul, Emre Yay., 2000

- Karacakaya, Recep “I. Dünya Savaşı Yıllarında Türk-Ermeni İlişkilerine Genel Bir Bakış”, **Kültür Dergisi**, I.Dünya Savaşı Özel Sayısı, İstanbul, Sayı:10, Bahar 2008, s.78-85
- Karakışla, Yavuz Selim “Kadınları Çalıştırma Cemiyeti Himayesinde Savaş Yetimleri ve Kimsesiz Çocuklar.”Ermeni”mi, “Türk” mü?,**Toplumsal Tarih**, Sayı:69, s.47-55
- Karal Seçil Akgün –
Uluğtekin, Murat Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a, I, Ankara, 2000
- Karal, Enver Ziya Atatürk ve Devrim, (Konferans ve Makaleler 1935-1978), Ankara, ODTÜ Yayınları, Ekim 2003
- Osmanlı Tarihi, C:VII.,(1861-1876) Islahat Fermanı Devri, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988
- Karatay, Abdullah Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Dalı, İstanbul, 2007
- Kartal, Cemile Burcu "II. Meşrutiyet'in Cumhuriyet'e Mirası: Makbul Kadınlar", **İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:38 (Mart 2008), s. 215-238
- Kıranlar, Safiye
Erdemir, Aynur Soydan “Köyün Modernleştirilmesine Dair Bir Uygulama ve Bir Proje: Kimsesiz Köy Çocuklarının Köyde Eğitimi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**

- Dergisi**, Sayı:8, Yıl:4/2005, T.C. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, s.93-113
- Kıranlar, Safiye Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2005
- Kırbaç, Safiye "Osmanlı Belgelerine Göre Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Almanya'ya Gönderilen Dârüleytam Öğrencileri", Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler, Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç, İstanbul, Umut Kağıtçılık, 2003, s.88-91
- Koç, Aylin "Öksüz ve Yetimler İçin Kurulmuş Bir Eğitim Kurumu: Darüşşafaka", Savaş Çocukları, Öksüzler ve Yetimler, Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç, İstanbul, 2003, s. 183-193
- Koçer, Hasan Ali Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923), İstanbul, MEB. Yay., 1991
- Koloğlu, Orhan İttihatçılar ve Masonlar, İstanbul, Pozitif Yayınları, Şubat, 2005
- Köstüklü, Nuri Kâzım Karabekir ve Eğitim, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, Ekim, 2001
- Mermer, Aytuğ Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Tarihçesi, Verdiği Hizmetler Bilinmeyen Diğer Yüzü, Araştırma Sorumlusu: Ayşe ODABAŞI, ANKARA, 2007

- Meydan, Sinan “Bir Ömrün Öteki Hikayesi” Atatürk ile Allah Arasında, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2009
- Meydan, Sinan Sarı Lacivert Kurtuluş, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2010
- Muslih Fer’in "Korunmaya Muhtaç Çocuklar" başlıklı tebliği, **Korunmaya Muhtaç Çocuklar**, İktisadî Araştırmalar Vakfı, Sayı 24, İstanbul, 1970, s. 22-23
- Mücahit Özçelik, “23 Nisan Çocuk Bayramı’nın Ortaya Çıkışı ve 1922-1929 Yılları Arasında 23 Nisan Kutlamaları”, Gazi Akademik Bakış, Cilt 5, Sayı 9, Kış 2011, s. 266-267
- Müezzinoğlu, Ersin “I. Dünya Savaşı Esnasında Yetim ve Öksüz Çocukların Himayesi ve Eğitimi: Darüleytamlar”, History Studies International Journal Of History, Volume 4/1, 2010
- Nuhoğlu, Hidayet N. “Darülaceze”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA.), C: VIII, İstanbul, 1993, s.512-514
- Nuhoğlu, Hidayet Y. "Dârüleytam", Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA.), C: VIII, s.521
- Okay, Cüneyd “Meşrutiyet Döneminde Savaş ve Çocuk”, Osmanlı, C:V, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 489-495
- Okay, Cüneyd Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti (1917-1923), İstanbul, Şule Yayınları, 1999

- Okay, Cüneyd Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler, İstanbul, Kırkambar Yay., 1998
- Okur, Yasemin “Darüleytamlar”, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 1996
- Olağanüstü Genel Kongre, 1946-1947 İş ve Hesap Raporları, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi Ankara, Ankara, Sümer Matbaası, 1947
- Olağanüstü Genel Kurul Toplantısı, 6 Temmuz 1964-8 Temmuz 1964, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Ankara, Kardeş Matbaası, 1964
- Ortaylı, İlber Tanzimat’tan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878), Ankara, Sevinç Matbaası, 1974
- Ortaylı, İlber **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, 2.bs., Ankara, Cedit Neşriyat, 2008
- Ergin, Osman Türkiye Maarif Tarihi, Cilt III., İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1941
- Ergin, Osman Türkiye Maarif Tarihi, Cilt IV, İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1942
- Örfi, Vedad "Etfal", Osmanlı Genç Dernekleri, Sayı:17, 1 Eylül 1333, s. 26-29
- Özakman Turgut, Cumhuriyet Türk Mucizesi, 76.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, Şubat 2012

- Özbay Ferhunde "1911-1922 Yıllarında Anadolu'nun Kimsesiz Kız Çocukları", Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler, Emine Gürsoy Naskali- Aylin Koç, İstanbul 2003, s.105-118
- Özbek Nadir, "II. Abdülhamid ve Kimsesiz Çocuklar: Darülhayr-ı Âlî", Tarih ve Toplum, Cilt: 31, Ocak 1999, Sayı:182, s.11-20/75-84
- Özbek, Nadir Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet siyaset, İktidar ve Meşruiyet (1876-1914), 3.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2008
- Özcan, Tahsin "Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları", **İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:14, Yıl:2006, İstanbul-2006, İ.Ü. Yay.s.103-121
- Mücahit Özçelik, "23 Nisan Çocuk Bayramı'nın Ortaya Çıkışı ve 1922-1929 Yılları Arasında 23 Nisan Kutlamaları", **Gazi Akademik Bakış**, Cilt:5, Sayı:9, Kış 2011, s. 265-288
- Özel, Sabahattin Millet-i Sadıka Ermeniler, İstanbul, Tasam Yayınları, 2005
- Özkan, Salih "Türkiye'de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde Darüleytami", Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:19, Bahar 2006, s.211-229

- Parin, Suvat - Bilen, Seda "Devlet ve Çocuk İlişkisi Bağlamında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumları Üzerine Bir Analiz", **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi**, 3. Dizi-14. Sayı, İstanbul, 2007, s.123-124
- Akın, Rıdvan "Milli Mücadele Döneminde Yetimlere Bütçeden Ayrılan Pay", **Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler**, İstanbul, 2003, s.120
- Salim, Muammer Geçmişten Günümüze Türkiye’de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Nilüfer Avşar Negiz, Isparta, 2011
- San, Haluk "Mustafa Kemal ve Genç Dernekleri (İzcilik)"Belgeleri İle Türk Spor Tarihi, Cilt I., İstanbul, Türk Spor Vakfı Yayınları, 1981
- Sander, Oral Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e, Ankara, İmge Yayınevi, 2009
- Sapmazlı, Hüseyin Çocuk Hakları ve Himaye Müesseseleri, 2.bs., Ankara, Yeni Cezaevi, 1943
- Sarıkaya, Makbule “Himaye-i Etfal Cemiyeti (1921-1935)”, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2005
- Sarıkaya, Makbule “Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011

- Sarısamam, Sadık “Birinci Dünya Savaşı Sırasında İhtiyat Kuvvetleri Olarak Kurulan Osmanlı Genç Dernekleri”, Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 11, 2000, s. 339-501
- Sertel, Sabiha Roman Gibi (1919-1950), İstanbul, Ant Yayınları, Şubat 1969
- Seyhun Gülhan, Kayseri Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Kuruluş ve Gelişimi (Tarihsel Bir Değerlendirme), Yüksek Lisans Tezi, Tezi Yöneten:Mustafa Keskin, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, Haziran 2007
- Sofuoğlu, Ebubekir "Osmanlı Devletinde Yetimler İçin Alınan Bazı Tedbirler", **Savaş Çocukları, Öksüzler ve Yetimler**, Emine Gürsoy Naskali ve Aylin Koç, İstanbul, Umut Kağıtçılık, 2003, s.53
- Soyak, Hasan Rıza Atatürk'ten Hatıralar, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Kasım 2004
- Soydan, Aynur "Darüşşafaka Tarihinden Kesitler", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, 2003, Sayı:3, s.249-268
- Şahin, Mustafa "23 Nisan ve Himaye-i Etfal", **Toplumsal Tarih**, Sayı 40, Nisan 1997, s.15-16
- Şan, Hüseyin Anıl Kurtuluş Savaşı'nda Derneklerin Rolü, Yeterlilik Tezi, T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2008

- Tanör, Bülent Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri, 18.bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mart, 2009
- Taşkın, Ünal “Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”, **Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, The Journal Of International Social Research Volume 1/3 Spring, 2008
- Tepekaya, Muzaffer
-Kaplan, Leyla “Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:10, Konya, 2003, s. 149
- Toprak, Zafer “1909 Cemiyetler Kanunu”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 205
- Toprak, Zafer “İttihat ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim Yay., Cilt: 2, 1985, s.531-536
- Tuncel, Fehmi Atatürk, Gençlik ve Spor, (Çevrimiçi) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/17/346/3594.pdf>, s. 9-10
- Turgut, Hulusi Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, İstanbul, İş Bankası Yayınları, Ocak 2010
- Türkdoğan, Berna “Mustafa Kemal Atatürk'ten Bir Amerikalı Çocuğa-Curtis La France”, **Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi**, Sayı:43, Cilt:XV, Mart 1999

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (Himaye-i Etfal Cemiyeti) Anayasası, Bu Anayasa on beşinci ve on altıncı yıllar 1936-1937 Umumi Kongresinde yapılan tadilleri havidir., Ankara, Sümer Basımevi, 1940

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (Himayei Etfal Cemiyeti) Anayasası, İstanbul, Resimli Ay Basımevi, 1935

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu 41-42 nci Yıllar Genel Kongresi 14 Aralık 1963

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu 50. Yıl, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Ankara, 1971

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkez Denetçiler Raporu (1966-1967) Doğuş Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, Ankara, 1967

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi Çalışma Raporu (1964-1965 yılı çalışmaları), Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Ankara, 1965

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul Merkezi, 1934-1935 yılı kongresinde okunan Umumî Rapor, Merkez ve kolların bir yıllık icraatı, Ahmet İhsan Basımevi Ltd., 1936

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul Merkezi, 1943-1944 yılı kongresinde okunan Umumî Rapor, Merkez ve Kolların bir yıllık icraatı

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Nizamnamesi
1956, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Ankara,
Başvekâlet Devlet Matbaası, 1957

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Nizamnamesi,
1943 senesi Fevkalâde Umumî Kongresinde
kabul edilmiştir, Ankara, Ulusal Matbaa, 1943

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü Tadil
Projesi, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel
Merkezi, Ankara, 1950

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü, 30
Haziran 1921, Ankara, 1973

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük Bir
Tarihçesi (1921-1939), İstanbul, Resimli Ay
Matbaası T.L. Şirketi, 1940

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul
Merkezi, 1340 Tarihinde inikad eden kongrede
kıraat ve kabul edilen 1339 Kanun-i sanisi
ibtidasından 1340 Nisan nihayetine kadar 15
aylığa mahsus umumi rapor, bütçe ve bilançolar
ve teftiş raporlarıyla kongre mukarreratı, İstanbul,
Vatan Matbaası ,1340

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul
Merkezi, 1340-1341 senesi kongresinde kıraat
olunan raporla 1340 Mayıs ibtidasından 1341
senesi Mayıs nihayetine kadar on üç aylığa
mahsus umumi rapor, bütçe ve blançolar ve
müfettiş raporlarıyla kongre mukarreratı,
İstanbul, Hüsn-i Tabiat Matbaası, 1926

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi, 1933-1934 senesi kongresinde okunan umumî rapor, Merkez ve Şubelerin bir senelik icraat ile bütçeleri ve kongrenin kararları, İstanbul Alâeddin Matbaası, 1934

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi, 1340 Tarihinde inikad eden kongrede kıraat ve kabul edilen 1339 Kanun-i sanisi ibtidasından 1340 Nisan nihayetine kadar 15 aylığa mahsus umumi rapor, bütçe ve bilançolar ve teftiş raporlarıyla kongre mukarreratı, İstanbul, Vatan Matbaası, 1340

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi, 1340-1341 senesi kongresinde kıraat olunan raporla 1340 Mayıs ibtidasından 1341 senesi Mayıs nihayetine kadar on üç aylığa mahsus umumi rapor, bütçe ve blançolar ve müfettiş raporlarıyla kongre mukarreratı, İstanbul, Hüsn-i Tabiat Matbaası, 1926

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi, 1927 senesi ibtidasından nihayetine kadar Bir senelik umumi rapor ve 1928 bütçesi ve esbab-ı mucibe, İstanbul, Ahmed İhsan Matbaası, 1928

Türkiye Himayei Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi, 1929 senesi iptidasından nihayetine kadar bir senelik umûmî rapor, İstanbul Zelliç Biraderler Matbaası, Beyoğlu Yazıcı sokak, 1930

Türkiye Himayei Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi, 1930 senesi iptidasından nihayetine kadar bir senelik umûmî rapor, İstanbul Zelliç Biraderler Matbaası, Beyoğlu Yazıcı sokak, 1931

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi, Haziran 1925 ibtidasından Kanun-ı evvel 1926 nihayetine kadar on dokuz aylık umumi rapor ve 1927 bütçesi ve esbab-ı mucibe, İstanbul, Ahmed İhsan Matbaası, 1927

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi, 1340-1341 senesi kongresinde kıraat olunan raporla 1340 Mayıs ibtidasından 1341 senesi Mayıs nihayetine kadar on üç aylığa mahsus umumi rapor, bütçe ve blançolar ve müfettiş raporlarıyla kongre mukarreratı, İstanbul, Hüsn-i Tabiat Matbaası, 1926

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamei Esasîsi, (İşbu nizamname yedinci ve sekizinci sene kongresinde tadilen tanzim edilmiştir.), İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 1930

Uçarol, Rıfat

Siyasi Tarih, 1789-2001, İstanbul, Der Yayınları, Mart 2008

Uçman, Duhter Akçay,
Yasemen

"Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyet-i Hayriyyesi Nizamnâmesi", Tarih ve Toplum, Cilt:31, İstanbul, İletişim Yay., Nisan 1999, Sayı:184, s. 4-6/208-210

- Umay, Fuat “Çocuk Esirgeme Kurumu 25 Yılda Neler Yaptı?”, Türk Kadını, Cilt:3, Sayı:4, Haziran 1946, s.4-6
- Yakar, Yasin Mahmut Kâzım Karabekir’in Çocuk Edebiyatındaki Yeri ve Şarkılı İbret Eseri Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Tez Yöneticisi:Tacettin Şimşek, Erzurum, 2007
- Yazıcı, Nesimi “Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, **AÜİFD**, XLVIII (2007), sayı:1, s.14
- Yazıcı, Nevin “Çanakkale Savaşı’nda Türk Kadınının Rolü”, **Akademik Bakış**, Cilt: 5, Sayı:9, Kış 2011, s. 249
- Yıldırım, Nuran İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi, İstanbul, Darülaceze Vakfı Yayını, Haziran 1996
- Yıldız, Doğan Atatürk ve Spor, İstanbul, Telebasın Yayıncılık, 2008
- 1961 Yılı Genel Kurul Toplantısı, 16 Eylül 1961-18 Eylül 1961, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1961

Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920),
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları,
Yayın nu:14, Ankara, 1995, s.141-142

Yayınlanmamış Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

A.MKT.MHM,

BEO

DH. EUM.MH

DH.EUM. 2. Şb,

DH.EUM.EMN

DH.EUM.VRK

DH.İD

DH.İUM

DH.İUM

DH.İUM, E

DH.İUM.EK

DH.MKT

DH.ŞFR

DH.UMVM

DUİT

DUİT

HR. İM

İ. DH

İ. HUS

Meclis-i Tanzimat Defteri

MF.MKT

MV

ŞD

ŞD.HU

ŞD.ML.NF

Y.PRK.HH

(Referans numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA

(Referans numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.)

Kızılay Arşivi

Kızılay Arşivi

(Referans numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.)

Sürelî Yayınlar

Hakimiyet-i Milliye

(Referans numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.)

Muallim Mecmuası,

Birinci Yıl, Birinci Cild, Sayı.12, 1 Temmuz,
İstanbul, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1333/1917,
s. 384

EKLER

EK-1

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin varlığının tasdiki hakkında Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti'nin Şûrâ-yı Devlet Riyâseti'ne gönderdiği 1 Ramazan 1333 / 21 Haziran 1333/21 Haziran 1917 tarihli yazı:

"Etfalin himâyesi ve ezâ görmemeleri ve tahsil ve terbiyelerine itina olunması gibi husûsât ile tevaggul (devamlı olarak uğraşma) etmek üzere "Himâye-i Etfal Cemiyet-i Umûmiyesi" namıyla bir cemiyet teşkîl edildiği cihetle usûlen tasdîki hakkında cemiyet-i mezkûre müessisleri tarafından vâki' olan mürâcaat üzerine tedkîk olunan melfûf program mevâdı menâfi'-i umûmiyeye hâdim ve Cemiyetler Kanunu'nun ahkâm-ı umûmiyesine muvâfık görülerek 11 Nisan 1333 tarihinde müessislerine bir ilmuhaber i'tâ edilmiştir. Mamañih kanûn-ı mezkûr ahkâmına nazaran tasdîk-i mevcûdiyeti Şûrâ-yı Devlet'e âid mevâddan bulunmuş olduğu siyakında tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim."

***

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin varlığının tasdiki hakkında 3 Haziran 1333/3 Haziran 1917 tarihli Şûrâ-yı Devlet mazbatası.

"Himâye-i Etfal Cemiyet-i Umûmiyesi namıyla müteşekkil cemiyetin menâfi'-i umûmiyeye hâdim olduğunun tasdîki istid'âsını hâvî cemiyet-i mezkûre riyâsetinden bi't-takdîm Şûrâ-yı Devlet'e havale buyrulan arzuhal ile merbûtu nizâmnâmenin tevdî'i üzerine Dahiliye Nezâreti'nden vârid olan 21 Haziran 1333 tarihli ve yüz altmış dokuz husûsî numaralı tezkîre melfûflarıyla Mülkiye ve Maarif Dâiresi'nde kıraat olundu.

Tezkire-i mezkûrede etfâlin himâyesi ve ezâ görmemeleri ve tahsîl ve terbiyelerine itina olunması gibi husûsât ile tevaggul etmek üzere Himâye-i Etfal Cemiyet-i umûmiyesi namıyla bir cemiyet teşkîl edildiği cihetle usûlen tasdîki

hakkında cemiyet-i mezkûre müessisleri tarafından vâki' olan müracaat üzerine tedkîk kılınan melfûf program mevâdı menâfi'-i umûmiyeye hâdim ve Cemiyetler Kanunu'nun ahkâm-ı umûmiyesine muvâfık görülerek 11 Nisan 1333 tarihinde müessislerine bir ilmuhaber i'tâ edilmiş ve mamafih kanun-ı mezkûr ahkâmına nazaran tasdîk-i mevcûdiyeti Şûrâ-yı Devlet'e âid mevâddan bulunmuş olduğu ityân kılınmıştır.

İcâbı lede't- teemmül zikr olunan cemiyetin esâs ve maksad-ı teşkîli nizamnamede dahi musarrah olduğu vechile etfalın sıhî bir sûrette bedenen neşv ü nemâlarıyla tahsîl ve terbiyelerine itina olunması esbâbının teminine müstenid bulunduğundan Cemiyetler Kanunu'nun on yedinci maddesi ahkâmına tevfiikan cemiyet-i mezbûrenin menâfi'-i umûmiyeye hâdim addolunması kabul ve tasdîk kılınmasına binâen ifâ-yı muktezâsıyla müteallık olduğu devâire iş'âr-ı keyfiyet olunması tezekkür ve mezkûr nizamnamenin bir nüshâ-i mübeyyizesi leffen takdîm kılındı.”

BOA.ŞD., 3146/5 (3 Haziran 1333/3 Haziran 1917)

***

Reis vekili Hazım Bey, Nazif Bey, Seropiye Efendi, Keşfi Efendi, İhsan Bey, Kemaleddin Bey, Abdullah Bey, Şadan Bey, İstefanaki Bey, Mümtaz Bey, Yahya Bey, Refet Bey, Hakkı Bey, Mustafa Efendi, Hrand Bey

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin menâfi'-i umûmiyeye hâdim olduğunun tasdiki hakkında Şûrâ-yı Devlet Mülkiye ve Maarif Dâiresi'nin mazbatasına zeyl.

"Mülkiye ve Maarif Dâiresi'nin işbu mazbatası melfûf nizâmname müsveddesiyle Heyet-i Umûmiye'de kıraat olundu. İcâbı lede't-teemmül Şadan ve Refet Beyler cânibinden bir cemiyetin menâfi'-i umûmiyeye hâdim olduğu nizâmname-i dâhilîsi münderecâtının delâletinden istinbat olunmak hükm-i kanuna nazaran câiz olmadığına ve mevdû'nizâmnamesi bu maksadla teessüs ettiğini gösteren mevzû' bahs Himâye-i Etfal Cemiyeti'nin tarih-i teşekkülü üzerinden henüz pek az bir zaman geçmiş olduğu için bütçesinin tedkîkinden menâfi'-i umûmiyeye hizmet ettiği taayyün edemeyeceğine binâen âtî-i karîbde tezâhür edecek âsâr-ı

fiiliyesiyle takdîr olunacak derece-i hizmete göre menâfi‘-i umûmiyeye hâdim olduğunun ol vakit tasdîki lazım geleceği dermiyân edilmiş ise de Cemiyetler Kanunu'nun on yedinci maddesinde "bir cemiyetin menâfi‘-i umûmiyeye hâdim addolunması Şûrâ-yı Devletçe tasdîk olunmasına mutavakkıftır" denilmesine ve kanun suret-i tasdîkin istinâd edeceği ahvâl hakkında sâkit (sessiz) kalmakla bu ciheti takdîr ve ictihâda bırakmış olmasına ve mevzubahs olan Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin gerek mütâla‘a olunan nizamnâme-i esâsîsi ve gerek mezkûr nizâmnâme dâiresinde deruhde eylediği hidemâta âid teşebbüsât-ı mütekaddime-i fiiliyesi menâfi‘-i umûmiyeye hâdim müessesâtından addolunması için kanaat-ı mukteziye husûlüne kâfi görülmesine nazaran dâire-i müşârünileyhâca dermiyân edildiği vechile **cemiyet-i mezkûrenin menâfi‘-i umûmiyeye hâdim addolunması ekseriyetle kabûl edilerek** icrâ-yı icâbı için keyfiyetin Dahiliye Nezâreti'ne havale ve tevdi‘i tezekkür kılındı ol bâbda.

BOA.ŞD., 3146/5 (12 Temmuz 1333/12 Temmuz 1917)

EK-2

Himâye-i Etfâl Cemiyet-i Umûmiyesi Nizâm-nâme-i Esâsîsidir.

Birinci Kısım

Madde 1- Merkezi Dersaadet'te olmak üzere "Himâye-i Etfal Cemiyet-i Umûmiyesi" nâmıyla bir cemiyet teşkîl edilmiştir.

Madde 2- Cemiyet alelâde on üç yaşını mütecâviz çocuklarla iştigâl etmez. Mamafih Heyet-i Merkeziye göreceği lüzûm üzerine daha yüksek sinde olan etfâli himâyede devam eder veya yeniden himâyesine alır.

Madde 3- Cemiyetin makâsıd ve vezâif-i esâsiyesi mevâd-ı âtiyeden ibâretidir.

1- Çocuklara ezâ edilmemesi

2- Çocuklara ebeveynleri de dâhil olduğu halde kimse tarafından tahammülünün fevkinde ve bedenî veya ruhî neşv ü nemâsını sekteye uğratabacak tarzda hizmetler gördürülmemesi

3- Çocukların neşv ü nemâ-yı bedenîsini temin ile muhâfaza-i sıhhatleri için tedâbir ittihâzı

4- Mekteplerde çocukların müşfik bir dikkat ve ihtimâm bulmaları, mektep binâlarının, mektep derslerinin bünye-i etfâli yıpratıcı derecede hıfz-ı sıhate mugâyir olmaması, sıhhat-ı etfâlin mekteplerde maddeten ve mânen takayyüd altında tutulması, leylî mekteplerde iskân, gıda, tenvir, teshin (ısıtma) ve terbiye-i bedeniye nokta-i nazarından hıfz-ı sıhate muvâfık ve mükemmel bir muhit-i neşvünema bulmaları esbâbının temini

5- Çocukları vakit vakit muayene ederek ebeveyne vesâyâda (öğüt, tenbih) bulunmak ve usûl-i tagaddîyi öğretmek üzere "dispanserler" tesisi, sıhhî süt ve muâlece (ilaç) verilmesi, evleri ara sıra dolaşarak icrâ edilen vesâyânın tatbîk edilip edilmediğini tedkik ve evlerde tesâdüf edilen ahvâle göre hıfz-ı sıhhat-i etfâle dâir vesâyâ icrâsı ve risâleler tevzii

6- Çocuklu aile ikâmetgâhlarının hıfz-ı sıhhat nokta-i nazarından inşâ edilip edilmediğinin tedkîki ve şerâit-i sıhhiye husûlünün temini

7- Müteverrim (veremli) çocuklar için münâsib mahallerde hastahaneler ve "sanatoryum"lar tesisinin temini

8- Fakir hasta çocukların tedavilerinin temini

- 9- İstirahat ve tebdil-i havaya muhtaç olan çocuklar ahvâlinin terfihi
- 10- Mekteplerin tatil zamanlarında fakir çocukların kırlara ve sayfiyelere gönderilmesinin temini
- 11- Çocukların tütün ve küül (alkol) isti'mâlinin ve kendilerine bu gibi mevâdın fûruhtunun men'î
- 12- Çocukların kendini fena ve ahlaksız yetiştirecek bir muhitten -velev ebeveyninin evi olsa- kanun kuvvetiyle aldırılarak sâlim bir muhite nakillerinin temini
- 13- Çocukların meyhânelere ve muhill-i ahlak yerlere ve münâsebetsiz tiyatro ve sinemalara kabul edilmemelerinin temini
- 14- Fuhuşa ve ahlaksızlığa sevk, teşvik ve sülûklarının men'î
- 15- Ahlaka muzır kitapların çocuklara men'î-i fûruhtuyla sinlerine (yaşlarına) göre kitap okumalarına itina edilmesi
- 16- Serseri ve melcesiz olarak sokaklarda kalan veya vicdansız adamların eline geçerek esir gibi kullanılan çocukların toplattırılarak münâsib mahallere yerleştirilmesi ve yerleştirilinceye kadar iskân için misâfirhâneler tesisi
- 17- Ebeveyni tarafından ahlakı tashîh edilemeyen veya mahkûm olan çocuklar için ıslahhaneler tesisi
- 18- Çocuk ticaretinin men'î
- 19- Çocukların tese'ülünün (dilencilik) men'î
- 20- Hizmetçi, besleme ve evlatlıklara sû-i muamele edilmemesi ve onlara gayr-i insânî muâmelât icrâsının men'î
- 21- Bilâ bedel veya iâşe ücreti cemiyet tarafından tesviye edilmek üzere aileler nezdine bırakılan çocukların teftişi
- 22- İş görececek hal ve sinde (yaş) bulunan çocuklara iş tedâriki
- 23- Çocukların mehâkim huzûrunda müdafaalarının temini
- 24- Vesâyet husûsundaki ahkâm-ı kânuniyenin ıslâhı esbâbının istikmâli
- 25- Himâye-i etfâle dâir bir kütüphâne tesisi
- 26- Memâlik-i ecnebiyede himâye-i etfâl ile meşgûl olan cemiyetlerle münâsebât tesisi
- 27- Kôr, sağır, sakat, dilsiz, ebleh ve kuva-yı akliyesi müteahhir çocukların tahsîl ve terbiyelerinin temini ile darülaceze ve hastahanelere yerleştirilmeleri

28- Çocuklara ait adlî, tıbbî, terbiyevî vesâir husûsât hakkında müracaat edecek kimselere malûmât verilmesi

29- Çocukları sıhhî bir tarzda eğlendirmek için oyun meydanları vücûda getirilmesi

30- Cemiyetin maksadına ait mevkût ve gayr-i mevkût neşriyat icrası

Madde 4- Cemiyet bâlâdaki vezâifden maada himâye-i etfâl maksad-ı esâsîsine müteallık bi'l-cümle vezâifi îfâ edeceği gibi cemiyât ve heyet-i sâire tarafından deruhde edildikçe onlara terk etmek üzere vezâif-i âtiye ile de iştigâl eder.

1- Lakitalar (sokağa bırakılmış yeni doğmuş çocuk) ve ebeveyni tarafından bakılamayan çocuklar için irzahaneler (süt emzirme merkezleri) tesisi ve devâir-i âidesi tarafından bu yolda müessese açtırılmasının temini

2- Kız çocuklara meccânen (ücretsiz) el ve ev işi öğretecek mahaller tesisinin temini

3- Sinn-i tahsilde bulunan çocukların mecbûriyet-i tahsiline dâir ahkâm-ı kânuniyenin tamamıyla tatbîki esbâbının istikmâli

4- Fakir çocuklara mekteplerde sıcak öğle yemeği tevzi ettirilmesi

5- Çalışan çocuklar için bir tasarruf sandığı tesisi

6- Himâye-i etfâl gayesini temin için izdivaçlarda (evlilikler) sinn, bünye, mizac, muvâneset-i ictimâiye itibarıyla küfüvviyet (denklik) olması hakkında neşriyât icrâsı

7- Gebelikte, çocuk doğururken doğurduktan sonra yapılacak takayyüdüta dâir malûmâtın her türlü vesâitle neşr ve tamimi

8- Böyle meseleler hakkında mesâide bulunacak kadınları yetiştirmek üzere umûr-ı hayriye "filantropi" müessesesi tesisine çalışılması

9- Çalışan kadınların çocuklarına gündüzleri bakmak üzere bakımevleri tesis ettirilmesi

10- Ebelere müteallık ıslahât yapılmasının temini

İkinci Kısım

Teşkilât

Birinci Fasıl: Teşkilât-ı Umûmiye ve Âzâ-yı Cemiyet

Madde 5- Cemiyet bir Meclis-i Umûmî'nin taht-ı nezâret ve murâkabesinde olarak bir Heyet-i Merkeziye tarafından idâre olunur. Âzâsı miyânında ayrıca bir Heyet-i İdâre tefrîk ve intihâb eder.

Madde 6- Cemiyetin idâre-i merkeziyesi Dersaadet'tedir. Vilâyât ve müstakil livâlarda ayrıca merkezleri ve livâ, kaza, nahiye ve karyelerde şubeleri olacaktır. Dersaadet'te teşkilât-ı mahsûsası bulunacaktır.

Madde 7- Heyet-i Merkeziye cemiyetin maksadını teşkîl eden husûsât hakkında ihtisâs ve taalluk itibarıyla dâimî veya muvakkat encümenler intihâb ve teşkîl eder.

Madde 8- Hayrı seven kadın ve erkek herkes cemiyete âzâ olabilir.

Madde 9- Cemiyetin, fahriye, müessis, faale ve muâvine nâmıyla dört nev' âzâsı vardır.

Madde 10- Âzâ-yı Fahriye, hânedân-ı Saltanat-ı Seniyye erkân-ı muhteremesinden cemiyete dâhil olanlardır. Bundan başka cemiyete maddeten veya mânen hidemât-ı fevkalâdeleri sebk eden zevât-ı kirâm dahi Heyet-i Merkeziye kararıyla âzâ-yı fahriye miyânına idhâl olabilir.

Madde 11- Âzâ-yı Müessise: Cemiyeti ibtidâen tesis eden Dahiliye Müsteşar-ı sabıkı İsmâil Canbolat, Atina Sefîr-i sâbıkı Muhtar, Mahkeme-i Temyiz âzâsından Servet, Sıhhiye Müdür-i Umûmî Vekili Adnan, İstanbul Mebûsu Hralambidi, İzmir Mebusu Nesim Mazelyah, Dîvân-ı Muhâsebât mümeyyiz-i evvellerinden Osman Tevfik, İstanbul Sıhhiye Müdürü Rasim Ferid, Vükelâ-yı Deâvî'den Celal Derviş, Polis Müdüriyet-i Umûmiyesi Kısm-ı Siyâsî Müdürü Reşad, Tüccardan Kemal Derviş, Darülfünûn Müderrislerinden ve Muharrirînden Ahmed Emin Beylerden ibârettir.

Madde 12- Âzâ-yı Faale: Cemiyete bilfiil hizmet taahhüdünde bulunan zevattır. Bunlar Heyet-i İdâre kararıyla cemiyete kabûl olunurlar ve nakden de muâvenette bulunabilirler.

Madde 13- Âzâ-yı Muâvine: Cemiyete yalnız nakden muâvenette bulunabilirler.

Madde 14- Âzâ-yı faaleden yalnız bilfiil hizmet etmeyi kabul edenlerle âza-yı fahriye müstesnâ olmak üzere cemiyete dahil olan âzânın her nev'i cemiyete senevî asgarî bir ve azamî yirmi dört lira vereceklerdir.

Madde 15- Âzâlık sıfatı evvela istifa sûretiyle, sâniyen cemiyetin haysiyet ve maksarına münâfi ahvâlden dolayı Heyet-i Merkeziye'nin raporu ve Meclis-i Umûmî'nin kararıyla, sâlisen âzâ-yı muâvinenin iki sene müddetle tahhüdât-ı seneviyelerini ve âzâ-yı faâlenin dahi deruhde ettekleri hizmeti bilâ mazereten îfâ etmemelerinden dolayı Heyet-i Merkeziye kararıyla sâkıt olur.

Madde 16- Heyet-i Merkeziye, cemiyetin maksad ve gayesi dâiresinde müteşekkil sâir cemiyetleri kendisine ilhâk edebilir.

İkinci Fasl- Meclis-i Umûmî

Madde 17- Meclis-i Umûmî cemiyetin âzâ-yı fahriye ve müessesisiyle Heyet-i Merkeziye âzâsı ve cemiyete senevî lâakal (en az) iki lira veren âzâ ile dâimî âzâ-yı muâvineden vilâyât ve elviye-i müstakile merkezlerinden intihâb edilecek birer murahhasdan teşekkül eder.

Madde 18- Meclis-i Umûmî âdi veya fevkalâde olarak ictimâ eder. İctimâ-i âdi her sene Şubat ayı zarfında Heyet-i Merkeziye'nin tayin edeceği gün ve mahalde vukû' bulur. Bundan başka ahvâl-i fevkalâdede Heyet-i Merkeziye'nin daveti üzerine de tayin edilecek husûsât-ı mühimmeyi müzâkere etmek üzere fevkalâde olarak akd-i ictimâ edebilir.

Madde 19- Meclis-i Umûmî küşâdında isbât-ı vücûd eden âzânın miktarı kaçâ bâliğ olur ise olsun müzâkereye başlar. Bu miktar nisâb-ı ekseriyet itibâr edilir.

Madde 20- Meclis-i Umûmî Heyet-i Merkeziye reisi tarafından küşâd ve müteâkiben Meclis-i Umûmîye bir reis, iki reis-i sâni ve iki katib intihâb olunur.

Madde 21- Meclis-i Umûmî ictimâ'-ı âdisinde husûsât-ı âtiye ile iştilal eder.

1- Heyet-i Merkeziye'nin senelik raporu ile muvâzene-i hesâbiyesini istimâ' ve bunların tedkîki için beşer kişiden mürekkeb olmak üzere idâre ve mâliye encümenleri nâmıyla iki encümen intihab eder.

2- Sene-i âtiye bütçesini tedkîk ve tayin eder.

3- Rûznâmede mevcûd veya âzâ tarafından teklîf edilen husûsât-ı müzâkere eder.

4- Heyet-i Merkeziye'nin sene içinde intihâb edeceği âzânın keyfiyet-i intihâbını tasdîk ve tecdîdi lazım gelen âzâyı intihâb eder.

Madde 22- Rûznâme haricinde olarak cemiyetin nizâmname-i esâsisinde ta'dîlât icrâsına ma'tûf teklîfât âzâdan yirmi ve husûsât[t]-ı sâirede âzâdan on zât tarafından tahrîren vukû' bulacak mürâcaat üzerine ruznâme-i müzâkerâta dahil edilebilir.

Madde 23- İctimâ-ı fevkalâde Dersaadet'te bulunan Meclis-i Umûmî âzâsından mürekkeb olur. Heyet-i Merkeziye reisinin taht-ı riyasetinde ve ancak ruznamede muharrer ve muayyen mevâdi tedkîk ve müzâkere eder.

Üçüncü Fasl- Heyet-i Merkeziye

Madde 24- Heyet-i Merkeziye yirmi âzâdan mürekkebdir ve müddet-i memûriyetleri dört senedir. Ancak ilk dört sene için Heyet-i Merkeziye âzâ-yı müessise ile onların inihâb edeceği sekiz zâtdan mürekkebdir. Ve bunların rub'u her sene kur'a ile ihrâc edilir. İlk dört sene zarfında kur'a ile ihrac edilenlerin yerine intihâb olunanlar bundan sonraki senelerde kur'aya dahil olmazlar.

Madde 25- Heyet-i Merkeziye umûr-ı cemiyeti temşit (tarama) ve cemiyetin bilcümle muâmelâtını teftîş ve Meclis-i Umûmî'ye tevdî' olunacak senelik muvâzene-i hesâbiyeyi ve rapor ve lâyhaları ve ruznâmeyi ve lüzûm görür ise nizâmnâme-i esâsî ta'dîlâtını ihzâr ve cemiyetin muâmelât-ı dâhiliyesini tanzîm etmek üzere lazım gelen talimatnameleri tertîb eder. Velhâsıl cemiyetin bilcümle muâmelâtını tedvîre selâhiyetdâr ve Meclis-i Umûmî'ye karşı yegâne mes'ûldür.

Madde 26- Heyet-i Merkeziye âzâlıklarından münhal vukûunda Heyet-i Merkeziyece cemiyetin Meclis-i Umûmîsi âzâsından biri intihâb olunur ve Meclis-i Umûmî'nin ictimâ'-ı âtîsinde tasdîkine arz edilir. Bu sûretle intihâb olunacak zevât seleflerinin müddetlerini ikmâl ederler.

Madde 27- Heyet-i Merkeziye âzâsı meşrû' ma'zeretleri olmadan mütevâliyen (ard arda) üç defa ictimâlarda bulunmadıkları takdirde müsta'fî addolunurlar.

Madde 28- Heyet-i Merkeziye her sene Meclis-i Umûmî'nin hitâmını müteâkib akd edeceği ictimâda kendisine âzâsı miyanından birer reis, bir birinci ve bir ikinci reis vekili, bir katib-i umûmî, bir muhâsebeci intihâb eder.

Madde 29- Heyet-i Merkeziye alelâde ayda bir defa muayyen gün ve saatlerde ictimâ ile âzâ-yı mevcûde ile müzâkerâtda bulunur ve mukarrerât ittihâz eder. Reisin göreceği lüzûm üzerine fevkalâde olarak da ictimâ eder.

Dördüncü Fasl- Heyet-i İdâre

Madde 30- Heyet-i İdâre, Heyet-i Merkeziye'nin reis, birinci ve ikinci reis vekili, kâtib-i umûmî, muhâsebeciden mürekkebolup lâakal haftada bir defa ictimâ eder.

Madde 31- Heyet-i İdâre Heyet-i Merkeziye'nin vâsıtâ-ı icrâiyesidir. Bu sıfatla cemiyetin bilcümle muâmelâtını rû'yet ve temşit eder. Ahvâl-i mühimme ve

müsta‘celede Heyet-i Merkeziye'nin ilk ictimâında tedkîk ve tasdîkine vaz‘ ettirilmek üzere mukarrerât ittihâz ve icrâ eder.

Madde 32- Heyet-i İdâre her husûsda Heyet-i Merkeziye'ye karşı mes'ûldür.

Madde 33- Reis, himâye-i etfâle müteallık her türlü ahvâl ve husûsâtta cemiyetin mümessilidir. Cemiyetin hükümet nezdinde ve mehâkimde bilcümle muâmelât-ı ictimâiye ve kanuniyesinde murahas-ı mes'ûldür. Umûr-ı cemiyeti bu nizâmnâme ve buna müteferri‘(dallanan, bir kökten kaynaklanan) talimatnâmeler ahkâmına ve müfredât-ı vâkı‘aya göre tedvîr eder. Devâir ve bankalara vâki‘ olacak muâmelât-ı nakdiyede kâtib-i umûmî ile beraber imzâ eder.

Madde 34- Reisin gaybûbeti halinde ona âit olan vezâif ale'd-derecât reis vekillerine intikâl eder.

Madde 35- Kâtib-i umûmî; bilcümle muâmelât-ı idâriyeden reise ve Heyet-i İdâre'ye karşı mes'ûl ve Heyet-i İdâre'nin mukarrerâtını icrâ ve infâz ile mükelleftir. Bütün evrakı reis ile beraber veya onun vereceği selâhiyete binâen yalnız olarak imzâ eder.

Madde 36- Muhâsebeci, muâmelât-ı câriyeyi tedkîk ve meşhûdâtını bâ rapor Heyet-i İdâre'ye arz eder. Bilanço ve bütçeleri ihzâr ettirir.

Beşinci Fasıl- Encümenler

Madde 37- Hukuk, Sıhhiye, Neşriyat encümenleri cemiyetin dâimî encümenleridir.

Madde 38- Heyet-i Merkeziye âzâsı dahil olduğu halde cemiyetin âzâ-yı müessise ve faâlesi encümenlere intihâb olunabilirler.

Madde 39- Dâimî ve muvakkat encümenler üç ilâ dokuz âzadan mürekkebe olup ilk ictimâlarında kendilerine içlerinden birer reis ile bir reis vekili ve bir kâtib intihâb ederler.

Madde 40- Encümenler hem yekdiğeriyle ve hem de Heyet-i Merkeziye ve İdâre ile münâsebâtta bulunurlar.

Madde 41- Encümenler vezâif-i asliyelerinden maada Heyet-i Merkeziye ve Heyet-i İdâre tarafından kendilerine tevdi‘ edilen umûru tedkîk ve karara rabt eder.

Madde 42- Encümenler ictimâ günlerini evvelden kâtib-i umûmîye ihbâr ederler. Heyet-i Merkeziye reisiyle vekilleri ve kâtib-i umûmî arzu ettiği müzâkerâtına iştirâk ile i‘tâ-yı re'y ederler.

Madde 43- Encümenlerin ictimânda mütevâliyen üç defa veya iki ayda iki defa hazır bulunmayanlar müsta‘fi addedilebilir.

Madde 44- Heyet-i Merkeziye tecdîd edildikçe dâimî encümenler dahi tecdîd edilirler.

Altıncı Fasil- Dersaadet Teşkilatı

Madde 45- Dersaadet'te doğrudan doğruya Heyet-i Merkeziye'ye merbût ve heyet-i mezkûre tarafından müntehib olmak üzere on bir ilâ on beş âzâdan mürekkeb bir Hanımlar Heyeti olacaktır.

Madde 46- Hanımlar Heyeti: Cemiyetin Dersaadet'te tesis edeceği müessesâtın idâresi kendilerine tevdi‘ edilecek olanları ta‘limatnâme-i mahsûsları dâiresinde idâre veya nezâretle ve ta‘lîmât-nâme-i mahsûsa ile Heyet-i Merkeziye'nin mukarreratına tevfi‘kan kendilerine tevdi‘ edilecek umûru rü’yet etmekle mükelleftir.

Madde 47- Kezalik Heyet-i Merkeziye'ye merbût olmak üzere Dersaadet'te Heyet-i Merkeziye'nin tensîb edeceği mevâki‘de ayrıca şubeleri bulunacaktır. Bunların vezâifi ta‘lîmatnâme-i dahiliye dahîlî ile ta‘yîn edilecektir.

Yedinci Fasil-Vilâyat ve Elviye-i Müstakile Teşkilâtı

Madde 48- Vilâyât ve elviye-i müstakileden cemiyete senevî lâakal bir lira i‘tâsını ilk deruhde eden yirmi zât o vilâyet veya liva âzâ-yı müessesesi sıfatını hâiz olurlar. Lâakal on müessis âzâ kayd olunduğu Heyet-i Merkeziye'nin muvâfakatıyla teşkilât icrasına mübâşeret olunur. Bu âzânın ictimâi ilk Heyet-i Umûmîye'yi teşkil eder. Bu Heyet-i Umûmîye içlerinden bir reis, bir reis-i sâni, bir kâtib, bir muhâsebeci ve bir veznedâr intihâb eder. Ve bunlar Heyet-i İdâre'yi teşkil eder.

Madde 49- Bu Heyet-i Umûmîyeler her sene alelâde Kanun-ı sâni ayında Heyet-i İdâre'nin ta‘yîn edeceği gün ve mahalde ictimâ eder.

Madde 50- Yevm-i ictimâda âzâ-yı mevcûde ile müzâkerâta başlayarak mukarrerât ittihâz edilir.

Madde 51- Heyet-i Umûmîyelerin vezâifi ber vech-i âfîdir.

1- Muâmelât-i idâriye ve hesâbiyeyi ve sene-i âtîye için Heyet-i İdâre'de tanzîm olunan bütçeyi tedkîk ve mülhakâtan gelen bütçeleri tasdîk eder.

2- Heyet-i İdâre'yi intihâb eder.

3- Himâye-i Etfâl menâfiine müteallık teklîfâtı üzerine icrâ-yı müzâkerât ve ittihâz-ı karar eder.

4- Heyet-i İdâre mukarrerâtının bir sûret-i musaddakasını ve bütçesini Heyet-i Merkeziye Riyâseti'ne gönderir.

5- Meclis-i Umûmiye'ye murahhas tayin eder.

Madde 52- Heyet-i Umûmiye'de münhal vukûunda âzâ-yı fâaleden lâakal bir lira î'tâ edenlerden yerlerine intihâb olunur.

Madde 53- Kanun-ı sani ictimâ-ı senevîsinden başka heyet-i umûmiyeler himâye-i etfâle müteallık husûsât hakkında ittihâz-ı mukarrerât etmek üzere reisin davetiyle senede def'âtle ictimâ edecektir.

Madde 54- Cemiyete âzâ kaydına ve vâridât ve îânâtın ve vilâyet dahilindeki şu'bâtın tezyîdine ve müessesât-ı cemiyetin idâresine sarf-ı mesâi eder. Heyet-i Merkeziye ile muhâbere ve heyetin teblîgâtını infâz ve üç ayda bir kere heyete derece-i faaliyetini mübeyyin rapor irsâl eder.

Madde 56- Heyet-i idâreler Himâye-i Etfal Cemiyeti Riyâseti'yle bi'l-muhâbere alacakları me'zûniyet üzerine cibâyet olunan varidâtın yüzde onunu tecâvüz etmemek şartıyla muvazzaf memûrlar istihdâm edebilirler.

Madde 57- Liva, kaza, nahiyeye ve karyede Himâye-i Etfal Cemiyeti'ne senevî bir lira î'tâsını taahhüd eden ilk on âzâ oralarda müessis sıfatını ihrâz ederler. Lâakal beş âzâ kayd olunduğu takdîrde hemen teşkîlât icrâ olunabilir. Bu beş zâtın ilk akd edecekleri ictimâ Heyet-i Umûmiye'yi teşkîl eder. İçlerinden bir sene müddetle bir reis, bir kâtib, bir veznedârdan mürekkep bir heyet-i idâre intihâb ederler. Bunlar doğrudan doğruya vilâyet heyet-i umûmiyesine tâbi' olmağla beraber Heyet-i Merkeziye'nin göstereceği lüzûm üzerine ona merbût olabilir.

Madde 58- Şubelerde cemiyete nakden muâvenette bulunan âzâ Kanun-ı evvel ayında bi'l-ictimâ Heyet-i Umûmiye şeklinde teşekkül eder. Heyet-i Umûmiye heyet-i idâresinin bir senelik varidât ve masârif raporunu tedkîk ve beray-ı tasdîk vilâyet merkezine irsâl eder. Diğer sene için üç kişilik bir Heyet-i İdâre intihâb eder.

Sekizinci Fasil- Umûr-ı Maliye

Madde 59- Cemiyetin Varidâtı:

- 1- Âzânın te'diyât-ı seneviyelerinden
- 2- Hükümetin ve devâir-i belediyenin tahsîsâtından
- 3- Emvâl ve emlâkının vâridâtından
- 4- Nükûd-ı mevcûdesinin nemâsından (faiz)
- 5- Tertib edeceği sergi, müsâmere, tenezzüh (gezi), konferans, çiçek fûruhtu ve sâireden mütevellid hâsılattan
- 6- Teberruât ve iânât ile cihât-ı sâireden vukû bulacak hâsılattan ibarettir.

Madde 60- Âzâ-yı cemiyet taahhüdünün nev' ve mikdârını tebdil edebilir. Ancak keyfiyeti senenin hitâmından evvel ihbâra mecbûrdur.

Madde 61- Âzâ taahhüdât-ı seneviyelerini ya def'aten veya iki ilâ dört taksitte verebilir.

Madde 62- Cemiyete def'aten lâakal 50 lira teberru eden zevât dâimî âzâ-yı muâvene a'dâdına dâhil olarak muhassesât-ı seneviye i'tâsından vâreste kalabilirler.

Üçüncü Kısım- Mevâd-ı Müteferrika

Madde 63- Hükümetçe görülecek lüzûm üzerine Himâye-i Etfâl Cemiyeti muâmelâtının teftîşâtı merkezde Dahiliye Nezaret'inden ve taşralarda rüesâ-yı memûrîn-i mülkiye tarafından ta'yin edilecek bir zât ma'rifetiyle icrâ kılınır.

Madde 64- İşbu nizâmnâmenin ta'dili ictimâ edecek meclis-i umûmîlerde Heyet-i Merkeziye'nin göstereceği lüzûm veyahud âzâdan yirmi zâtın verecekleri teklîfât-nâmeler üzerine âzâ-yı mevcûdenin sülûsân (üçte bir) ekseriyetiyle taht-ı karara alınabilir.

Madde 65- Bu nizâmnâmede mezkûr bi'l-umûm intihâbâtta infikâk eden (ayrılan) âzânın yeniden intihâbı câizdir.

Madde 66- Sülûsân ekseriyet mecbûr olmayan ahvâlde bil cümle mukarrerât ekseriyet-i ârâ ile ittihâz edilir. Tesâvi-i ârâ (oyların eşitliği) vukuunda reisin bulunduğu taraf tercîh olunur.

Madde 67- Bil-cümle intihâbât ve şahsa müteallık müfredât re'y-i hafî ile icrâ olunur³¹⁴.

---

³¹⁴ BOA.ŞD., 3146/5_6 (18 Şevval 1335/7 Ağustos 1917)